МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 24

Збірник наукових праць

Київ – 2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 24

Збірник наукових праць

Київ – 2013

ББК 81я43

П78

УДК 800

Відповідальний редактор –
доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**
Відповідальний секретар –
кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**
Редакційна колегія:
доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**
доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**
доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**
доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**
доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**
доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**
доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**
доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**
доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**
доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**
доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**
доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 3 від 23 жовтня 2013 року).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.
Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

Фахове видання з філологічних наук.
Бюлетень ВАК України №3 від 2010 року.
Перелік №174.

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. /
П78 М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2002–2013.
Вип. 24 / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2013. – 464 с. – Бібліограф. в кінці ст.

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів вузів, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

ББК 81я43

© **Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013**

АЛЄКСЄЄВА І. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ YOGA КРІЗЬ ПРИЗМУ НАЗВ КНИГ
(на матеріалі англомовних видань)

У статті аналізується лексичний склад назв книг про та з йоги як філософського та духовного вчення. Такий підхід дозволяє виділити основні компоненти концепту YOGA – компоненти, які привертають увагу цільової англомовної аудиторії.
Ключові слова: концепт, вербалізація концепту, лексема.

В статье анализируется лексический состав названий книг о и по йоге как философском и духовном учении. Такой подход позволяет выделить основные компоненты концепта YOGA – компоненты, вызывающие интерес целевой англоязычной аудитории.
Ключевые слова: концепт, вербализация концепта, лексема.

The author analyses lexical components of book titles on yoga as philosophical and spiritual doctrine. The approach enables the author to single out the main components in YOGA concept – those that draw attention of the target English-speaking audience.
Key words: concept, verbalization of a concept, lexeme.

Сучасна західна культура надзвичайно плюралістична. Суспільство XXI століття стикається з явищами, які кидають виклик культурній монолітності (звичайно, відносній) суспільства минулих епох. Свобода як одна з проголошених західною культурою основних цінностей надає кожному індивідууму можливість експериментувати з духовними практиками та способом життя, які років сто тому просто успадковувалися дітьми від батьків.

Слід зазначити, що представники західних суспільств не лише «творять», але й «запозичують». Так, протягом XX століття активно йшло «примірювання» східних релігій, таких як буддизм та індуїзм. Пошуки «нового» у західному суспільстві на початку XX століття здійснюють в першу чергу інтелектуали – як відповідь на кризу «старого». Потім експерименти еліти поширюються на інші прошарки західного суспільства, найяскравішим прикладом чого можна назвати рух хіпі в 1960-х. Проте, звичайно, на новому грунті «запозичені» ідеї зазнають змін, адже на них тисне низка факторів: чинять вплив «старі» світоглядні системи, популярна наука, специфіка західного побуту та дійсності тощо.

Однією із систем, які активно поширюються та популяризуються на заході наприкінці XX – на початку XXI століть, є йога (так, кількість

© *Алєксєєва І. О.*

прихильників йоги у США зросла на 95% протягом 1998-2002 років [1]. Сьогодні пошук yoga courses in London в Інтернеті дає 349 результатів; статистичні дані для США, наведені в березні 2013 року каналом CCTVnews, свідчать, що кількість людей, які практикують йогу у цій країні, наближається 20 млн., а гроші, витрачені американцями на оплату занять, спорядження та медіа-продукцію з йоги, дорівнюють 10 млрд доларів [2]).

Необхідно також вказати демографічні характеристики прихильників йоги. Так, середньостатистичний відвідувач занять з йоги – це 47-річна одружена жінка з вищою освітою, що представляє середній клас [1]. На Манхетені, наприклад, для задоволення потреб цієї групи людей працює Дживамукті Йога Центр (Jivamukti Yoga Center), у якому проводяться принаймні 108 занять з йоги на тиждень, кожне з яких відвідують приблизно 60 людей. У Масачусетсі розташований Центр Йоги та Здоров'я Кріпалу (Kripalu Center for Yoga and Health) – найбільший ритріт у Сполучених Штатах, до якого приїздять близько 20 тисяч гостей і чий оборот дорівнює 10 млн. доларів на рік [3]).

Лікарі рекомендують йогу; страхові компанії платять за йогу; роботодавці пропонують заняття з йоги протягом обідньої перерви; психотерапевти радять пацієнтам йогу як антидепресант; йога та медитація пропонуються у хоспісах хворим на СНІД; йога практикується у правліннях компаній, у притулках для жінок-жертв насильства; про йогу йдеться у мильних операх та рекламних каталогах.

Отже, очевидно, що йога стала однією з реалій сучасного англомовного суспільства, проте чи стала вона концептом і, якщо стала, то що представляє цей концепт (концепт тлумачиться у дослідженні як ментальна сутність, яка має ім'я у мові та відображає культурно-національні уявлення людини про світ. Концепт є концентратом культури та досвіду народу, згустком культурного середовища у свідомості людини [4]? Можна припустити, що йогу в першу чергу сприймають як шлях до фізичного здоров'я, адже слово «йога», як правило, викликає в уяві пересічної людини поняття «асана, поза», а стереотипом «справжнього йога» є людина, яка може зав'язатися у вузол та не відчувати фізичного дискомфорту від будь-яких зовнішніх подразників – спеки, холоду, шуму. Саме тому найбільшої популярності на заході набула практика хатха-йоги, у якій дихання

пов'язується із фізичними вправами. Як зазначає журналіст видання Yoga Journal Анн Кашмен (Anne Cushman), «ми – культура, зациклена на тілі і – хоча це парадоксально – безнадійно нездатна зрозуміти його. Хатха йога імпонує нашим намаганням досягти фізичної досконалості і одночасно створює відчуття зв'язку та гармонії з нашим тілом, якого ми, не усвідомлюючи цього, прагнемо» (*We're a culture that's obsessed with the body—and paradoxically, sadly out of touch with it. Hatha yoga taps into our lust for physical perfection, but at the same time, it gives us a feeling of connection and peace with our bodies that we've yearned for, even if only unconsciously.* [3]). Але, як відомо, сучасна медицина не обмежує «здоров'я» лише фізичним станом: здорова людина має бути соціально адаптованою, контролювати свої психічний і ментальний стани та давати відсіч двом головним ворогам гарного самопочуття у XXI столітті – стресу та депресії [5].

Можна припустити, що саме ці два аспекти – причому в саме послідовності «фізичне та психічне» – сприяють поширенню йоги як елементу «фітнесу» у світі сучасної західної людини. Цю тезу доводять такі дані: 86 % відвідувачів студій йоги називають основною мотивацією своїх занять намагання стати гнучкішими, 81 % шукає порятунку від стресу та депресії, 74 % хочуть досягти гарної фізичної форми (досить відверто це озвучила актриса Джулія Робертс у своєму інтерв'ю для журналу In Style, сказавши "I don't want it to change my life. Just my butt"), 64 % черпають енергію, 57 % – молодість, 49 % лікують проблеми з хребтом, 59 % використовують йогу як превентивний медичний засіб, а 13 % – як програму фізіотерапії після операції, хвороби або травми [1].

Більшість послідовників у США усвідомлює йогу також як філософську, світоглядну систему: 74 % прихильників йоги очікують від своїх занять самовдосконалення, а 68 % вважають заняття духовною практикою [1]. Соціологічні опитування про причини звернення до йоги свідчать про те, що у кожної людини створюється ієрархія мотивацій.

Актуальність дослідження полягає у необхідності виявити сутність та структуру концепту YOGA, який виявляється таким складним, багаторівневим та популярним у сучасних західних англомовних суспільствах, адже в результаті «багатошаровості» йоги пошук на Amazon.com видає більше 1 350 назв книг з йоги, причому

назви свідчать про різну цільову аудиторію: від читачів, що бажають ознайомитися із сутрами Патанджалі крізь призму буддизму (*A Reinterpretation of Patanjali's Yoga Sutras in the Light of Buddha Dharma*), до таких фантазерів, які можуть собі уявити «котячу йогу» (*Yoga for Cats*).

Важко заперечити, що сьогодні видавництво – це бізнес: книги пишуть і видають для того, щоб їх купили, конкуренція жорстка, тому назва будь-якого друкованого продукту має бути влучною і апелювати саме до цільової аудиторії, проте слід наголосити на тому, що зміст тексту ніколи не можна повністю ототожнювати назві. Усвідомлюючи останнє як обмеження у нашому дослідженні, ми обрали **матеріалом** даної статті 229 назв англомовних друкованих видань, у яких концепт YOGA представлений як такий, що може задовольнити мотивації цільової аудиторії у сферах духовній, філософській та світоглядній. Матеріал був відібраний з 437 назв книг англійською мовою з та про йогу, знайдених пошуковою системою найбільшого в північній Європі книжкового магазина в Гельсінкі «Академічна книга» (Academic Bookstore/Akateeminen Kirjakauppa).

Метою статті є дослідження в англомовному комунікативному просторі тих аспектів концепту YOGA, які розглядають його як філософську, світоглядну та духовну систему.

Предметом дослідження є концепт YOGA, а **об'єктом** виступають мовні засоби вербалізації концепту YOGA у назвах сучасних англомовних друкованих видань.

В результаті проведеного аналізу можна стверджувати, що YOGA висвітлюється як

1. **філософія** (*Yoga and Schools of Thought; The History of Yoga and Base Philosophies; The Dynamic Philosophy of Yoga. Healing the body, mind and soul; Yoga – Philosophy for Everyone. Bending mind and body; Five Varieties of Yoga and the Union of Eastern and Western Philosophy; Yoga. The Indian Tradition; Yoga and Philosophies of the Hindus; Yoga, Karma and Rebirth. A brief history and philosophy*). У наведених назвах впадає в око поєднання лексеми *Yoga* з лексемою *philosophy,* яка є динамічною (*dynamic*), індуїстською (*Indian, of the Hindus*), проте розглядається також як єдність східних та західних традицій (*Union of Eastern and Western Philosophy*).

2. Навіть перше наближення до концепту через призму назв видань виявляє, що YOGA – складний концепт, представлений **низкою напрямів**, які надають пріоритет різним шляхам у розвитку й удосконаленні людини. Тут вибірка пропонує такі результати:

- **hatha yoga** (*Hatha Yoga. Laboratory of the body; Hatha Yoga. Cleansing of the body; Original Yoga. Rediscovering traditional practices of hatha yoga; Hatha Yoga and the Life Fluid*)
- **yin yoga** (*Yin Yoga. Outline of a quiet practice*)
- **ashtanga yoga** (*Ashtanga Yoga. Anatomy and Mythology*)
- **yantra yoga** (*Yantra Yoga. Tibetan Yoga of Movement*)
- **tantra yoga (***Tantra Yoga Secrets. Eighteen transfomational lessons to serenity, radiance and bliss***)**
- **yoga nidra** (*Experiencing Yoga Nidra. Guided deep relaxation*)
- **karma yoga** (*Karma Yoga*)
- **bhakti yoga** *(A Series of Lessons in Bhakti Yoga. The only book on the rationale of bhakti yoga; Bhakti – The Yoga of Love. Trans-rational approaches to peace studies)*
- **jnana/gnani yoga** (*Jnana Yoga; A Series of Lessons in Gnani yoga. The yoga of wisdom; Gnani Yoga or Development of Wisdom. The highest yogi teachings regarding the Absolute and its manifestations*)
- **kundalini yoga** (*Kundalini Yoga. Open your heart; Kundalini yoga. Techniques for developing strength, awareness and character; Kundalini Yoga. Meditation for complex psychiatric disorders. Techniques specific for treating the psychoses, personality and pervasive development disorders*)
- **raja yoga** (*Raja Yoga, or conquering the internal nature; Patanjali's Raja Yoga. A revelation or science of yoga; The World of Yoga. A guide to raja yoga*)

Можна помітити, що у кожній з цих «йог» акцент робиться на окремій сфері людського життя, але йога у будь-якій зі сфер – це шлях до духовного вдосконалення. Так, наприклад, хатха-йога та аштанга-йога більш «фізичні», тілесні (у назвах зустрічаються лексеми *body, anatomy*), в той час як йога-нідра, кундаліні-йога та бхакті-йога мають справу з психічними та психологічними сторонами людського життя (відповідно, вживаються лексеми *relaxation, love, psychiatric disorders,*

psychoses), а джнані-йога та раджа-йога вибудовують світоглядну, філософську систему (лексеми *wisdom, the Absolute, revelation*).

Така кількість «йог» пояснюється тим, що життя людини складається з багатьох сфер діяльності та етапів і на кожному з них актуальними є напрями з акцентом на певному аспекті. Це усвідомлення не чуже індійській культурі, яка традиційно поділяла життєвий шлях людини на чотири етапи: учнівство, господарювання, відхід від справ, медитація та самозречення. Тут не можна не сказати, хоча це і не входить до завдань статті, що в той час як в індійській традиції медитація та хатха-йога практикувалися на останньому етапі самозречення, а господарі йшли шляхом бхакті-йоги (поклоніння богові) та карма-йоги (служіння родині або суспільству), на заході хатха-йога та медитація практикуються «господарями». Отже, ці практики припинили виконувати свої первинні функції – замінити людині сім'ю та професійне життя.

3. Йога трактується як **релігія** або **шлях наближення / пізнання бога** (*Lectures on Hindu Religion, Philosophy and Yoga; Yoga as Philosophy and Religion; The New Dispensation. Yoga or communion with God; A Look at Yoga. History, types and its relationship to religion; Yoga and Yoga Discipline. A theosophical interpretation; Yoga Navajivan. Path to new life and divine realization; Divine Yoga Sadhana; Mahamantra Yoga. Chanting to anchor the mind and access the Divine; Hatha Yoga and the Work of the Divine Architect; Yoga. Dance of Gods; Yoga. Union with the Ultimate; Yoga Vashisht or Heaven Found*).

Релігійна тема – хиткий грунт, і тут можна спостерігати намагання визначити місце підвалин йоги (а відповідно, її сумісність) в контексті інших релігій (*Christian Yoga; Yoga and the Jesus Prayer. Love your God and your neighbor; Yoga and Judaism; Yoga or Transformation. A comparative statement of the various religious dogmas concerning the soul and its destiny, and of Akkadian, Hindu, Taoist, Egyptian, Hebrew, Greek, Christian, Mohammedan, Japanese and other magic*). Вербалізація релігійного компоненту концепту YOGA відбувається у даному випадку за допомогою таких лексичних одиниць, як *religion, God(s), the Divine, Christian, Jesus, prayer, Judaism, dogmas* та інших. Тут слід зазначити, що деякі автори привертають увагу до містицизму як частини йоги: *Yoga and Magic, Guiding Yoga's Light, The fraternity of*

Inner Light and Yoga; Practical Yoga and Persian Magic; Raja Yoga or Occultism.

4. Йога може висвітлюватися як **культура:** *The Hindu System of Self-Culture of the Patanjali Yoga Shastra; Yoga and Self-Culture. A scientific and practical survey of yoga philosophy for the layman and the aspirant on the path.* Тут привертає увагу вживання складеного іменника *self-culture*, який вказує на те, що послідовник йогічної традиції несе відповідальність за свою поведінку та вибір на життєвому шляху. *Self-culture* підкреслює центральне місце свідомості та усвідомлене «проживання» подій та почуттів на шляху самовдосконалення. Особистість, «я» та його сутність, поняття душі, зв'язок між душею та розумом є важливими питаннями у вченні йоги, прикладом чого можуть бути назви книг *Yoga and the Soul, The I in Yoga, Self-Mastery through Self-Taught Yoga.*

5. Йога постає як **наука** у таких назвах: *Science of Yoga. Risks and rewards; Yoga as Science; The Relation of Yoga to Physics.* Підхід до йоги як до науки дозволяє видавництвам пропонувати читачам довідники з йоги (*A Reference Guide to Yoga. Its history, practice in other traditions including Christianity and Tantra, and the goal of Yoga; An Important Glossary of Yoga Terms; The Path of Yoga. An essential guide to its principles and practices*), причому цікаво, що деякі автори відразу «обмежують» відповідальність за інформацію, подану у цих виданнях: вона або лише краплина у безмежному та глибокому йогічному морі (*incomplete*), або довідник «неавторизований» (*unauthorized*): *The Incomplete Guide to Yoga; An Unauthorized Guide to Yoga*.

6. Йога **як віддалена – темпорально та цивілізаційно – система**. Сучасна західна людина мислить опозиціями, тому усвідомлює «захід» як протилежне «сходу», «сучасність» як опозицію до «минулого». Західні автори відчувають потребу подолати часову відстань між сучасністю та давниною, коли формувалися йогічні традиції, і тому з'являються книги, у назвах яких ключовими стають темпоральні лексеми *Practical Yoga Ancient and Modern; Yoga in the 20th Century; Yoga. The art of balance: a practical guide to yoga for the 21st century; Universal Yoga. The Bhagavad Gita for Modern Times; Patanjali's Yoga Sutras: revised for the modern mind; The Inner Tradition of Yoga. A guide to yoga philosophy for the contemporary practitioner.* Цивілізаційні відмінності та процеси адаптації запозиченої філософської та

культурної традиції виступають на перший план у таких назвах, як *Yoga: the beginning, the goals, and westernization; Yoga Based on Authentic Indian Tradition. Postures, breathing exercises, meditation and ayurveda from Benares to the West; Yoga and Western Psychology. A comparison*, де увага фокусується на лексемах *West, Western, westernization*, які подаються як докорінно відмінні від *Authentic Indian Traditions from Benares.*

7. Матеріал пропонує велику кількість книг, які пропонують відповіді на внутрішні, психологічні та духовні запити сучасної західної особистості. Перше, що впадає в око, – це позитивність цієї лексики. На цій підставі можна об'єднати книги, у назвах яких йога представлена як **спосіб (**або **шлях –** *path***) трансформації себе та саморозкриття** (*Transformative Yoga: unlocking inner bliss; Yoga, or Transformation; The Pure Heart of Yoga. Ten essential steps for personal transformation; Alpha Omega Yoga. The art and science of transformation; Sahaja-Yga. The secret of self-unfoldment and transformation; Yoga Navajivan. Path to New Life and Divine Realization*), як шлях до **звільнення** (*Liberation through Yoga; Yoga: Immortality and Freedom*), як **шлях до позитивного психічного або ментального стану** (*Yoga of Love; The Inner Yoga of Happiness; A Journey to Peace through Yoga; Yoga of recognition; Intelligent Yoga: re-educating mind and body; Mindful Yoga; Yoga. Union with the Ultimate*) та як **система норм соціальної поведінки** у недосконалому світі (*Yoga for a world out of balance. Teachings on Ethics and social actions*).

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що розподіл назв на чітко визначені групи видається складним і, як правило, умовним, оскільки одна назва може представляти концепт YOGA як складний (наприклад, *Yoga as Philosophy and Religion*). У цьому контексті не можна не зазначити, що йога як давнє вчення – цілісна, холістична. Як Стародавня Греція очікувала від філософії відповіді на всі запитання, так само в Стародавній Індії завдання відповісти на питання про створення світу, про фізичне, духовне, соціальне життя людини та її смерть покладалося на одну систему. Тенденція до спеціалізації – знань, виробництва, суспільних відносин – з'явилася на Заході пізніше. Ця тенденція у XXI столітті набирає обертів і застосовується, як це продемонструвало наше дослідження, до «іншокультурних» холістичних течій та філософій.

Тим не менш, досить приблизно можна представити досліджувану вибірку як таку, що представляє концепт YOGA англомовному читачу, що шукає відповіді на серйозні світоглядні та духовні питання, як філософію (21 % вибірки) з низкою напрямів (31 %), релігію (18 %), культуру (10 %) та науку (9 %), які темпорально та цивілізаційно віддалені від західних (7 %) та є шляхом людини до трансформації, позитивних станів / почуттів та поведінковим кодексом (11 %).

Не можна не підкреслити, що проведене дослідження відкриває широкий спектр питань і не може вважатися вичерпним. Так, одним з обмежень даної статті є досить поверхневий матеріал – назви книг англійською мовою. Хоча на нашу думку назви відбивають основні тенденції того, як представляється концепт у суспільстві, проте більш глибоке дослідження у подальшому може включати як більшу вибірку та залучення книг «легкого» змісту (що дозволить більш детально вивчити маркетингові та рекламні прийоми для просування продукту), так і аналіз текстів у різних типах дискурсу. Крім того, цікавим видається дослідження текстів з та про йогу, написаних представниками східних та західних культур, оскільки така розвідка дозволила б виявити культурно специфічні властивості концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Yoga Statistics* and Demographics [Електронний ресурс]. – Prescott : International Association of Yoga Therapists, 2006. – 31 р. – Режим доступу : http://www.iayt.org/site_vx2/publications/Bibliographies_Members/stats.pdf. 2. *Youtube* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.youtube.com/watch?v=WH-5-uxONLw 3. *Cushman A.* The New Yoga [Електронний ресурс] / Anne Cushman. – Режим доступу : http://www.yogajournal.com/lifestyle/281 4. *Маслова В. А.* Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие / В. А. Маслова. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 296 с. 5. *Лемішка О. Я.* Основні складові концепту HEALTH у сучасній англійській мові / О. Я. Лемішка // Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. [“Актуальні проблеми філології, американські та британські студії”], (25–27 квітня 2012 р.). – К. : Університет “Україна”, 2012. – С. 337–340.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Akateeminen* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://akateeminen.com/webapp/wcs/stores/servlet/SearchDisplay?storeId=10201&catalogId=10051&langId=11&pageSize=50&searchType=1002&beginIndex=0&searchSource=Q&sType=SimpleSearch&resultCatEntryType=2&showResultsPage=true&pageView=image&searchTermScope=4&searchTerm=yoga

© *Алєксєєва І. О.*

АМЕЛІНА М. Ю.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВЗАЄМОДІЯ ВЕРБАЛЬНОГО ТА НЕВЕРБАЛЬНОГО КОМПОНЕНТІВ В ТЕКСТАХ ІСПАНОМОВНОЇ РЕКЛАМИ

У статті йдеться про креолізовані тексти іспаномовної реклами, аналізується взаємодія вербального та невербального компонентів та їх вплив на сприйняття інформації адресатом, звертається особлива увага на різні типи технік переконання та мовні засоби, що використовується з даною метою.
Ключові слова: креолізований текст, персуазивний та сугестивний тип переконання, аргументація та емотивність.

В статье идет речь о креолизованных текстах испаноязычной рекламы, анализируется взаимодействие вербального и невербального компонентов, а также их влияние на восприятие информации адресатом, обращается особое внимание на разные типы техник убеждения и языковые средства, которые используются с этой целью.
Ключевые слова: креолизованный текст, персуазивный и суггестивный тип убеждения, аргументация и эмотивность.

The article deals with the creolized texts of advertisements in Spanish language, interaction of verbal and non-verbal components and their influence on perception of information by the addressee. It also investigates different types of persuasion and linguistic means that are used to perform this function.
Key words: creolized text, persuasive and suggestive types of influence, argumentation and emotivity.

Рекламний текст у наш час досліджується як ускладнена семіотична система, що має не лише вербальну складову [1; 3; 6]. У сучасному суспільстві реклама – це потужна галузь індустрії, продукт діяльності якої, направлений на забезпечення потенційного адресата рекламного повідомлення інформацією про товари та послуги з метою їх популяризації [1]. Не секрет, що кожна людина сприймає рекламний текст особливим чином в залежності від її психологічних особливостей, віку, статі, соціальної приналежності, досвіду та рівня знань. Тому психолінгвістичне вивчення реклами сьогодні є дуже актуальним, адже сприйняття рекламного тексту та його візуальної складової, а також мовна організація реклами зумовлені, перш за все, психологічними чинниками. Отже, **актуальність** даної розвідки зумовлена особливим інтересом до вивчення процесу візуалізації в сучасному комунікативному просторі.

Мета статті полягає у виявленні особливостей функціонування рекламних креолізованих текстів та аналіз технік переконання, до яких

© Амеліна М. Ю.

вдаються рекламодавці.

Предметом дослідження є креолізовані тексти іспаномовної реклами.

Об'єкт – вербальні та невербальні компоненти в текстах іспаномовної реклами, а також механізми їх взаємодії.

Матеріалом дослідження слугує іспаномовна реклама у періодичних виданнях та інтернет-реклама, зокрема реклама з візуальною графічною складовою.

Відомий мексиканський дослідник феномену реклами Еулаліо Феррер визначає рекламу як "екстраординарне явище" та наголошує на її зв'язку з усіма видами комунікації, що характеризується широким можливим спектром форм вираження експресивності. Він вводить наступні три пари паралельних чинників, які формують текстове повідомлення реклами та зумовлюють його специфіку: продукт – марка, мотивація – бажання, використання – вигода [1]. Автор реклами представляє свій продукт таким чином, щоб адресат зацікавився ним (продукт – марка), а саме цією конкретною маркою, захотів його придбати (мотивація – бажання), а адресант отримав з цього зиск (використання – вигода).

Текст, занурений у ситуацію рекламного спілкування, є основою для виділення терміну *рекламний дискурс*: це текст у поєднанні з усіма екстралінгвістичними, психологічними та соціокультурними чинниками. У більшості рекламних текстів, окрім вербальних елементів наявні і візуальні, які сприймаються нами як єдине ціле. Тексти, що складаються з різних семіотичних систем, зокрема вербальної та невербальної, називають полікодовими або ж креолізованими [2:6; 3].

Безумовно, вербальні і візуальні компоненти потрібно розглядати не ізольовано, а в єдності, оскільки вони комплексно сприяють ефективності інтерпретації інформації в процесі комунікативної діяльності. Вдало підібраний вербальний компонент може слугувати дієвим механізмом переконання адресата на всіх рівнях мови, а візуальний компонент, у свою чергу, може функціонувати як на рівні графічного оформлення тексту малої форми, так і через образ або ж запропоновану адресатові ілюстрацію [4:5]. Отже, якщо текстовий простір вербальних та невербальних знакових систем є єдиним, то йдеться про так звану креолізовану комунікацію.

Рекламні креолізовані тексти виділяються на основі певної

залежності вербального компоненту від зображувального ряду як обов'язкового елементу креолізованого тексту. У тексті реклами, головна мета якого – переконати адресата, наголос може ставитися або на форму, або на зміст, або ж на органічне поєднання обох складових [5:180].

Існує багато різновидів кореляції тексту та зображення, серед яких російська дослідниця Л. В. Головіна виокремлює паралельний (зміст тексту та малюнка повністю збігаються), доповнювальний (іконічна інформація частково перекриває вербальний текст або навпаки) та інтерпретативний (текст та зображення не пов'язані одне з одним за змістом) [6:93]. Відповідно до даної класифікації кореляція може бути повною або ж частковою.

Основним завданням будь-якого рекламного тексту є переконати свого потенційного клієнта та привернути його увагу до продукту. Тому іспанська дослідниця Соня Естер Родрігес Гарсіа пропонує виділяти такі види переконання (персуазивний вплив): *раціональне* або ж *аргументативне* переконання та *емотивне* чи *афективне*. Головною метою аргументативного виду переконання є запевнити адресата у винятковості продукту, що досягається шляхом використання аргументативної техніки, а саме перерахування переваг продукту у порівнянні з іншими, що представлені на ринку, використання науково підтверджених фактів із посиланнями на фахівців тієї чи іншої галузі [7]. Однією з найбільш суттєвих властивостей, що визначає основні параметри аргументативного тексту, вважають прагматичну спрямованість: вплив на свідомість реципієнта. Зокрема, така стратегія переконання використовується часто для реклами фармацевтичної продукції.

Рис. 1

Розглянемо зразок доповнювальної, а тому часткової кореляції креолізованого рекламного тексту: зображення доповнює та поглиблює

зміст рекламного тексту (рис.1). Іспанська фармацевтична компанія “Сельтія” апелює до адресата, використовуючи велику кількість медичних термінів, що робить рекламу схожою на уривок зі спеціалізованого медичного видання, що, у свою чергу, безпрограшно діє на аудиторію, адже змушує безапеляційно вірити рекламному тексту [8].

Характерним для персуазивного переконання є вживання дієслів у формі першої особи множини: *investigamos, desarrollamos, producimos y comerzializamos*. Такий мовний прийом має назву “plural de modestia”, коли мовець навмисне включає своє “я“ в розряд множинності, наближаючи таким чином адресата до адресанта: *ми з вами досліджуємо, розвиваємо, створюємо та продаємо*. Персуазивне переконання використовується для досягнення адресантом заздалегідь запланованого ефекту на світогляд адресата та процес прийняття ним остаточних рішень.

Досить вдалим є і вибір зображення світлини родини, яка демонструє усі три покоління водночас, таким чином адресат підсвідомо сприймає таку графічну інформацію як вказівку на те, що всі, від малечі до людей похилого віку, довірили своє здоров’я саме цій компанії. До того ж текст та зображення розташовані на фоні білого кольору, який характеризується досконалістю, завершеністю та нейтральністю, і тому не заважає покупцеві сприймати текст реклами, а блакитний колір, який домінує в одязі зображених людей, логотипі та написі слогану, згідно досліджень психологів, очищає мислення, звільняє від тривог і страхів, дозволяє почути внутрішній голос і прийняти правильне рішення. Отже, вдале поєднання вербального та невербального компонентів дозволяють досягти найбільш сильного прагматичного ефекту.

Наступним видом переконання є *афективне* або ж *емотивне*. Такий вид реклами впливає на емоційний стан адресата, апелює до його почуттів (бажання, страх, тривога) або ж провокує нові (задоволення від забороненого, відчуття нагальної потреби у чомусь та ін.). На відміну від аргументативної реклами, що спирається на раціональність адресата, ключовим прийомом в емотивному переконанні є звернення до ірраціонального начала реципієнта. Страх та заздрість – ключові емоції, які намагаються викликати творці реклами [7]. Так, зокрема, майже будь-яка реклама косметичних засобів для жінок зображує

привабливу дівчину і жіноча аудиторія підсвідомо робить висновок про те, що саме з цим продуктом вона стане гарнішою. Заздрість виникає у такому випадку до жінки зображеної на фотографії, адже вона вже користується даним продуктом, до свого майбутнього можливого зовнішнього вигляду після використання засобу та заздрість інших жінок, якщо вони не придбають його.

Реклама туші для вій "Мейбелін" (рис. 2) створена згідно основної формули будь-якої реклами: "Максимум фактів, мінімум слів". Це приклад повної кореляції між текстом та зображенням. Використавши всього лише 6 слів, рекламодавець дав повну характеристику свого продукту: дугоподібна форма щіточки надає віям об'єму та доглядає за ними ("*pestañas+arqueadas*"; "*acondiciona y da volumen*"). Ще однією рисою таких рекламних зображень є вживання слів іншомовного походження. У випадку із косметичними засобами та індустрією моди, то тут мають місце і позамовні чинники, зокрема перенесення центрів моди та мистецтва із Європи до США, провідна роль Америки в тенденціях моди та музики, велика кількість носіїв мови: *Nueva Great Lash.*

рис.2

Окрім різних типів персуазивного типу переконання вважається доцільним виокремлювати ще одну техніку впливу на адресата – *навіювання* (сугестивний вплив). Адже реалізація цілей комуніканта передбачає використання комплексу лінгвістичних прийомів, які діють не лише на свідомість, а й на підсвідомість реципієнта. Сугестивний вплив – це комплексний вплив на когнітивну систему адресата. Іспанські дослідники називають такий вид переконання "persuasión subliminal" (підсвідомий вплив). Такі рекламні тексти та зображення, на перший погляд, не мають нічого спільного з тим, що рекламують, але насправді вони апелюють до адресата і є ефективними.

Маючи на меті замаскувати інтенції адресанта, рекламодавці вводять в текст елементи наукового стилю, що додає повідомленню

авторитетності. Так, наприклад, реклама може маскуватися за рекомендацією лікаря (рис. 3):

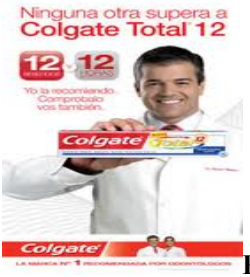

Рис. 3

В деяких рекламних повідомленнях зображення та рекламний текст апелюють до адресата імпліцитно, тобто головна ідея не лежить на поверхні, а прихована, і потенційний покупець лише сприймає натяк рекламодавців. Іноді такі рекламні тексти можуть бути досить сміливими. Наприклад, рекламне повідомлення *"Yo no soy tonto"* та світлина хлопця, який виразно дивиться на вас з білборда автоматично змушує проводити паралель між продуктом, що рекламується, та інформацією, яка презентується. *"Yo no soy tonto, porque compro en MediaMarkt"* – ось що насправді каже нам рекламодавець.

У рекламі напоїв компанії "Кока-кола" (рис. 5) назву бренду ми помічаємо не одразу, натомість слово, яке нам кидається в очі – *felicidad.* Або ж зображується фірмова кришечка напою, а назву можна побачити, тільки якщо пильно придивитися (рис. 6). Таким чином рекламодавець намагається досягти у свідомості реципієнтів асоціативного зв'язку між продуктом та словом *щастя: Кока-кола=щастя.*

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Найчастіше в рекламі сугестивного типу переконання зображення підсилює значення рекламного тексту і вони взаємодоповнюють один одного. Розглянемо рекламу гірчиці з повною кореляцією між

зображенням та текстом реклами (рис. 7). В даній рекламі автори застосували два важливі лінгвістичні прийоми: вживання присвійного займенника другої особи однини: *tu comida se va a poner más buena*, а також вживання імперативу, що виражає пораду адресатові та дозволяє досягнути найбільшого ступеня довіри та прихильно налаштовує до свого продукту потенційного клієнта: *¡Póngale lo sabroso!*. Автори використовують візуально представлену персоніфікацію: курка в образі спортсмена.

Рис. 8

Також можливий варіант використання додаткової інформації в зображеннях, які продовжують думку текстового повідомлення. Наприклад, як у рекламі мадридського метро, де автори застосовують прийом порівняння (рис. 9):

Рис. 9

Л. Т. Кияк-Редькович зазначає, що функціональною перевагою тексту такого типу є можливість для автора варіювати емфатичний наголос на різних знакових системах, обираючи в певному контексті той чи інший елемент залежно від його прагматичної спрямованості [9:132].

Висновки: використання візуальних елементів у тексті реклами, що пропонується цільовій аудиторії, допомагає спростити процес декодування повідомлення, оскільки викликає певні асоціації у адресата та розвиває інтерпретаційні можливості комунікантів. Стратегія переконання реалізується як безпосередньо, шляхом вдало підібраного слова, слогану чи опису продукції, так і опосередковано, через візуальний компонент.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні механізмів вербального та невербального впливу рекламних текстів на адресата, що досягається шляхом використання різних персуазивних технік.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ferrer E.* El lenguaje de la publicidad. Fondo de Cultura Económica / Eulalio Ferrer. – Ed. F.C.E., 1994. – 371 p. 2. *Гетьман З. О.* Текст з іконічним компонентом як результат креолізації комунікації / Зоя Олексіївна Гетьман // Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – Серія : "Іноземна філологія". – 2006. – Вип. 40. – С. 6–7. 3. *Анисимова Е. Е.* Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов) / Елена Евгеньевна Анисимова // Вопросы языкознания. – 1992. – № 1. – С. 71–79. 4. *Пищерская Е. Н.* Стратегический потенциал текста баннерной рекламы : автореф. дис. на соискание уч. степени к. филол. наук : 10.02.19 "Теория языка" / Елена Николаевна Пищерская ; Иркутский нац. лингв. ун-тет. – Иркутск, 2011. 5. *Сорокин Ю. А.* Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – 1990. – С. 180–181. 6. *Головина Л. В.* Креолизованный текст: закономерности построения / Л. В. Головина // Речевое общение : психологические и психолингвистические проблемы. – М. : АН СССР, Ин-т языкознания, 1985. – С. 82–100. 7. *Sonia Ester Rodríguez García*. Connotación y persuasión en la imagen publicitaria. [Електронний ресурс] / Sonia Ester Rodríguez García. – Режим доступу : http://www.ugr.es/~pwlac/G24_55SoniaEster_Rodriguez_Garcia.pdf. 8. *Ramón Cerdá Sanjuán*. Manual de publicidad. [Електронний ресурс] / Ramón Cerdá Sanjuán. – Режим доступу: http://www.ciudadoriental.com/publicidad.pdf. 9. *Кияк-Редькович Л. Т.* Полісеміотичність логотипів міст та брендів як тип візуально залежних текстів малої форми / Леся Тарасівна Кияк-Редькович // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи. – 2009. – № 3. – С. 129–137. 10. *Белова А. Д.* Видеориторика в современном коммуникативном пространстве / Алла Дмитрівна Белова // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи. – 2010. – С. 22–34.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. *Fernández A.* "Más por menos", vuelve el autobombo de Metro de Madrid / Adrí Fernández [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecomovilidad.net/madrid/mas-por-menos-autobombo-metro-de-madrid. 12. *Matíaz S. Zavia*. Primer congreso internacional de la felicidad de Coca-cola en Madrid [Електронний ресурс] / Matíaz S. Zavia. – Режим доступу : http://blog.cocacola.es/noticias/primer-congreso-internacional-de-la-felicidad-de-coca-cola-en-madrid. 13. *Anuncios* geniales: "Tu comida se va a poner más buena" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comcyl.com/anuncios-geniales-tu-comida-se-va-a-poner-mas-buena-by-mccormick/. 14. *Muñoz E.* Variabilidad genética y construcción del cerebro individual [Електронний ресурс] / E. Muñoz. – Режим доступу : http://www.asebio.com/es/boletin.cfm?bid=41

© Амеліна М. Ю.

АНДРІЙЧЕНКО Ю. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЖІНКА ЯК ВТІЛЕННЯ ЛИХА І НЕЩАСТЯ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено лінгвопрагматичному аналізу ґендерних стереотипів відносно жінки, які склалися протягом розвитку цивілізації. Аналіз проблеми показує, що з часом в іспанській лінгвокультурі здійснюється зміна культурної репрезентації жіночої статі – нейтралізація зафіксованої в ґендерному стереотипі негативної оцінки або її значне пом'якшення.
Ключові слова: ґендер, текст, комунікація, мовні стереотипи, ґендерні стереотипи.

Статья посвящена лингвопрагматическому анализу гендерных стереотипов относительно женщины, которые сложились на протяжении развития цивилизации. Анализ проблемы демонстрирует тот факт, что со временем в испанской лингвокультуре осуществляется изменение культурной репрезентации женского пола – нейтрализация зафиксированной в гендерном стереотипе негативной оценки или ее смягчение.
Ключевые слова: гендер, текст, коммуникация, языковые стереотипы, гендерные стереотипы.

The article is devoted to linguopragmatic analysis of gender stereotypes regarding women that have developed over the development of civilization. Analysis of the problem is demonstrated by the fact that over time, the Spanish lingvokulture is changing cultural representation of female – neutralization of fixed gender stereotype or negative evaluation or mitigation.
Key words: gender, text, communication, language stereotype, gender stereotype.

Мета статті – проведення лінгвопрагматичного аналізу образа жінки як ґендерного стереотипу, що склався протягом розвитку людства в межах іспанськомовного простору.

Актуальність статті зумовлена постійним інтересом до вивчення різноманітних зв'язків мови, мислення і культури, а також механізмів репрезентації стереотипів в мові; домінантних маркерів соціального статусу, а також ґендерних стереотипів, які репрезентовані в системі конкретної мови і в певному виді дискурсу.

У свідомості носіїв кожної національної мови формується мовна картина світу, яка неминуче корелює з гендерними нормами і ідеалами, репрезентаціями, стереотипами [1]. Сказане дозволяє стверджувати, що в кожній національній культурі існує ґендерна картина світу – сукупність уявлень, що складають бачення людиною реальності, де речі, властивості і відношення категорізуются за допомогою бінарних опозицій, сторони яких асоціюються з чоловічим або жіночим началом. Таким чином, ґендерні стереотипи як культурно і соціально обумовлена думка про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей закономірно знаходять

© *Андрійченко Ю. В.*

відображення в мові [3:13]. Суспільство не тільки формує і підтримує ґендерні стереотипи, але і вербально карає людей за відступ від них. В аналізі проблеми мовної репрезентації ґендера центральним, на наш погляд, є розуміння ґендеру як безперервного процесу продукування суспільством відмінностей у чоловічих і жіночих ролях, ментальних і емоційних характеристиках при мовній поведінці. При цьому ґендерні норми і ролі не мають універсального змісту і тому варіюються в різних суспільствах.

Так, типовими жіночими рисами можна вважати слабкість, м'якість, нездатність на рішучі дії. Чоловікам приписують, навпаки, рішучість, активність, енергійність, здатність діяти. Дані стереотипи можна розглядати через призму ґендерних стереотипів. Ґендерний стереотип розуміється сьогодні як культурно і соціально зумовлені думки про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей [2:63]. Вивчення особливостей мови чоловіків і жінок потребує створення комплексної моделі їхньої мовленнєвої поведінки. Ґендерні дослідження посіли вагоме місце у мовознавстві, отримали статус самостійного лінгвістичного напрямку і потребують не лише розробки теоретичних концепцій, але й акумулювання і обробки великої кількості фактичного матеріалу.

З давніх часів вважалося, що жінка була втіленням всього темного: за допомогою ворожіння вона морально і фізично руйнувала чоловіка. Ця дуальність, яка визначає чоловіка як добро і жінку як лихо, завжди існувала протягом історії людства: в грецькій міфології, яка описувала сирен, сібіл, відьом, в християнських традиціях, наприклад, в творах *Génesis*, *Apocalipsis* жінка асоціюється зі змією, є втіленням божевілля і являє собою виключно повію. Через цю схильність до заподіяння лиха і її слабкості і нездатності протистояти цьому, жінку очікують багато численні покарання від людського і божого суду, для встановлення моралі. В патріархальному уявленні жінка традиційно являє собою дихотомію: *свята діва –повія*. Існувало два типи жінки: перший – це пасивна, занурена в життя чоловіка, з янгольськими рисами обличчя представниця слабкої статі. Другий – активна, пристрасна, загрозлива для чоловіка, яка описується в міфах про фатальних жінок, що набули свою популярність в XIX столітті як продукт часу великих соціальних змін.

Без сумніву, щоб знайти коріння цього архетипу, на нашу думку, потрібно заглибитись більш у дослідження цієї теми, слідуючи слідами великої кількості ремінних репрезентацій протягом всієї Історії мистецтва і культури до часів класичної Греції. Як зазначає Камен Рамірес Гомес, фізична слабкість, моральна крихкість і етична незрілість співпадають в

язичному і християнському періодах історії у визначенні фігури жінки як посланниці Сатани, і навіть в асоціації її з Пеклом. На думку дослідниці, героїня грецьких міфів Пандора має багато спільних рис з першою біблейською жінкою Євою оскільки за легендою вона була послана людині на землю після того, як Прометей здійснив крадіжку вогню для того, щоб дати його людям [9]. Єлена покинула свого чоловіка Менелая, щоб втекти з Парісом, після чого розпочалася Троянська війна. Сестра Єлени, Клітемнєстра, також була не вірною дружиною, яка вбила свого чоловіка Агамерона, щоб піти за своїм коханцем Егістром. Як кару обидві отримали смерть. Міфічні солодкоголосі серени несуть загибель чоловікам. Інше дивне створіння, яке також належить до жіночої статі, це – Медуза Горгона, яка є також втіленням лиха. Якщо звернутися до християнства, то воно майже не відрізняється від міфічних творів у визначенні жінки як підступної особи, яка є втіленням всіх негативних якостей, і приведе до смерті осліпленого чоловіка. В Біблії описана велика кількість подібних прикладів: Єва, перша християнська жінка була спокушена змієм і надкусила заборонений плід, за що разом з нею було покарано і Адама. Жінка – ворота Сатани [бош]. Це слугувало підґрунтям для постулатів християнської церкви, в яких жінка є винною в усіх гріхах світу, оскільки вона здатна спокушати, а спокуса належить Дияволу.

Дана офіційна догма положила край культу Великої Матері і з якої розпочались століття репресій фемінності. Хоча в іудаїзмі ім'я *Єва* мала месопотамська Велика Богиня Матір і євреї, приховували її за ім'ям Яхвех (Yahveh), яке походить від єврейського кореня *hwh* і має лексичне значення *життя*, відповідно як і жінка в латинському написанні *E-V-E*. Культ Богині-Матері був розповсюджений в Єгипті та інших регіонах стародавнього світу. В гностицизмі роль творця належить не Богу, який зробив Адама з крові і глини, а саме Матері-Землі, що надала йому життя. Версія народження Єви з ребра Адамова – це лише патріархальна трансгресія міфу про Матір-Землю, з якої народжується герой, і який повертається до неї для нового відродження. Так само, Адам і Єва вийшли з Матері-Землі, куди і повернуться з часом. Як зазначає Мануела Дун Маскетті, в біблейських текстах, в яких йдеться про вигнання з Раю існують докази того, що Бог був лише демонстрацією сили творця Змія, символ, позичений з інших міфологій, який є чоловіком Матері-Землі, разом вони надавали життя всім смертним і населяли Землю [4:171].

Формуванню ґендерної нерівності сприяло і християнство, оскільки в Біблії спочатку законилась відповідальність жінок за первородний гріх:

Дружині Бог сказав: множачи помножу терпіння твої у вагітності твоїй; в хворобі будеш народжувати дітей, і до мужа твого пожадання твоє, а він буде панувати над тобою [2:16]. У Першому посланні до Тимофію Св. апостола Павла обґрунтовується вторинність жінок, створених Богом з ребра Адама, і їхня фактична нерівність, виражається в безумовній підпорядкованості чоловікам: Нехай жінка навчається мовчки в повній покорі, вчити дружині не дозволяю, ні володарювати над чоловіком, але бути в безмовності, бо перш створений Адам, а потім Єва; І Адам не був зведений, але дружина, спокусившись, впала в злочин.

Феміністські і ґендерні дослідники приходять до висновку про необхідність введення ще одного ключового терміну: *маскулінний* (лат. *maskulinus* – чоловічий) – поняття, що підкреслює ієрархічний, з панівним становищем чоловіка, принцип організації соціуму. Це поняття, хоча і має зв'язок з патріархатним укладом, але не володіє його історичним тлом. Патріархатною вважається соціокультурна модель, в якій уявна постать *Батька-Патріарха* і його влада, яка визнається всіма, регулює соціальні зв’язки, які розповсюджуються з родини або племені на спільноту, соціум, державу. В даній соціокультурній моделі переважають асиметрія, ґендерна нерівність, ієрархія, дисципліна, законна монополія на владу і на насильство з боку патріарха-голови родини і обов’язкове розподілення ролей на *чоловічі* і *жіночі.* Це андроцентрична система, в якій чоловіки виконують первинні ролі і мають більш високий соціальний статус, завдяки чому проектують свій *маскулінний* вплив на будову соціальної реальності. Мануель Кастельс вважає, що патріархат – це базова структура усіх сучасних суспільств. Характеризується владою, яку мають чоловіки над жінками і дітьми в родинному колі. Для того, щоб ця влада здійснювалась патріархат повинен домінувати в усіх сферах організації суспільства, в виробництві, споживанні, в політиці, в праві, в культурі і мові. Міжособистісні відносини, таким чином, марковані домінуванням і насильством [5:159]. Дана патріархальна ідеологія, яка легітимізує домашнє насильство, знаходить своє вираження в мові через різноманітні синтетичні сентенції і прислів’я, які укорінюються в свідомість людини і лігітимізують встановлену владу чоловіка:

Corrige a tu hijo y te va a dejar tranquilo.
La letra con sangre entra.
No hay razón para mujer como la del bastón.
Con viento se limpia el trigo, y los vicios con castigo.

В патріархальному контексті, відношення *чоловік / жінка* маркується

категоризацією сильна *стать / слабка стать*, які легітимізують дискримінацію жінок, що базується на псевдопретексті статевих розбіжностей.

Християнство відібрало у Єви владу творця, поставило на її місце маскулінного Бога і перетворило її лише на черево для народження дітей. Таким чином, подвійна влада Єви була розділена: Церква пов'язує Єву з гріхопадінням, завдяки чому весь жіночій рід є проклятим, а християнському Богу залишилась позитивна частина: спасіння людства. Звідси стимулювалося і заохочувалося презирливого ставлення до жінок в усіх галузях життя.

Наприкінці XIV століття християнська Європа була охоплена війною на відьом, яку очолила інквізиція. Жінок звинувачували у вмінні гарно танцювати, у природності, сексуальності і вроді, тобто в тих властивостях, які раніше в міфологіях належали богиням. Страх і низький культурний рівень населення стали благодатним ґрунтом для поширення переслідування жінок і звинувачення їх у чаклунстві.

Розпочинаючи з XIX століття як наслідок індустріальної революції і перших феміністичних протестів, місогінія поступово втрачає свої позиції. Прогрес, модернізація і урбанізація – причини доступу жінок до публічної сфери життя і, тим самим, вони спричинили нову хвилю загрози для домінуючих соціальних позицій чоловіків. Маскулінна влада вже не проявляється, в більшості випадків, в фізичній силі, а в економічній площині. Тому, в цей час найбільша загроза зосереджена в так званій *фатальні жінці*, яка може спонукати чоловіка витрачати на неї величезні кошти, і, тим самим, привести до повного спустошення і фінансової прірви. Дуже розповсюдженими були рекомендації чоловікам протиставляти контактам з жінками інші, більш безпечні, види дозвілля, такі як, наприклад, полювання. *Фатальна жінка* в художніх текстах і в мистецтві представлена як сліпа сила природи, ненажерлива німфа, брехлива діва, вампірична істота, що п'є кров чоловіків [8:170]. Брем Дійкстра вважає, що це розповсюдження розпусних жіночих образів в мистецтві і літературі XIX кінця століття, суміші сексуального бажання і страху породило нову жінку [6:165].

В ці часи західний чоловік попадає під загрозу класових і расових факторів, які раніше вважалися второрядними, підлеглими, серед них фігурує жінка, яка завдяки своєму зв'язку з природою, являє загрозу для цивілізації. Так, система соціальних стратів, расизм і сексизм успадковують від своїх пригноблених представників такі риси як жорстокість і сексуальну агресію, спробу підтримати свої домінуючі і первинні позиції.

Як зазначає Джузеппе Скараффья, ця причина трансформує реальність у жахіття і, як наслідок, чоловічих страхів, утворених через статтєву відмінність, веде до надмірної містифікації жіночого тіла [10]. Також, в цей час набувають популярності ідеї Зігмунда Фрейда, які допомагають виправдати відчуття неспокою і страху перед жінкою через небезпеку кастрації, яку вона несе для чоловіка. З метою її підкорення і нейтралізації, необхідно контролювати ремінну сексуальність.

Таким чином, насаджується стереотип жінки-грішниці, пасивної, приниженої, яка має янгольські риси обличчя і займається виключно домашнім господарством і виховуванням дітей. Протилежна модель – це органічна представниця жіночої статі, активна, чуттєва, яка отримує задоволення від сексуального життя. Друга модель сприймається суспільством негативно. Не слід забувати, про те, що подвійна мораль суспільства того часу підштовхувала чоловіків на одруження з жінками першого типу, хоча вони надавали перевагу проведенню часу у товаристві з жінками другого типу.

В останні декади ситуація динамічно змінюється. Проблема знаходиться в тому, що ці зміни відбуваються нерівномірно в різних культурах і в різних мовних системах, по-різному сприймаються представниками різних лінгвокультур і по-різному інтерпретуються в мовній етнокультурній свідомості. Звідси стає очевидною необхідність вивчення ґендерних стереотипів в межах однієї культури. В країнах Латинської Америки расовий фактор в міжособистісних відносинах традиційно відіграє дуже важливу роль.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Денисова Г.* Стереотипы и их роль в формировании коммуникативных навыков в условиях “неродного” двуязычия / Г. Денисова // Россия и Запад: диалог культур. – Вып. 8, т. 1. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2000. – С. 202–215. 2. *Кирилина А. В.* Гендер: лингвистические аспекты / Алла Викторовна Кирилина. – М., 1999. – 189 с. 3. *Сохацкая О. Л.* Репрезентация ґендера в языке как предмет изучения феминистской лингвистики / О. Л. Сохацкая // Междунар. науч. конф. [“Бодуэновские чтения : 215 Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика”], (Казань, 11–13 декабря 2001 г.). – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2001. – Т. 2. − С. 37–38. 4. *Bosch E., Ferrer V. A.,Gili M.* Historia de la misoginia. – Barcelona : Anthropos, 1999. – 154 p. 5. *Connell R. W.* Masculinities Text / R. W. Connel. – Berkeley : University of California Press, 1995. – 295 p. 6. *Dijkstra B.* Ídolos de perversidad. La imagen de la mujer en la cultura de fin de siglo / Bram Dijkstra. – Madrid : Debate, 1994. – 163 p. 7. *Dunn Mascetti M.* Diosas. La canción de Eva / Manuela Dunn Mascetti. – Barcelona Robinbook: 1998. – 298 p. 8.*Puleo A*. Mujer, sexualidad y mal en la filosofía contemporánea / Alicia Puleo. – Murcia : Diamon, № 14 enero-junio, 1997. – P. 167–172. 9. *Ramírez Gómez C.* Mujeres del mal en la literatura francesa en Las mujeres y el mal / Carmen Ramírez Gómez. – Sevilla : Palma Ceballos y Parra Membriles eds., Padilla, 2002. – 246 p. 10. *Scaraffia G.* La donna fatale / Giuseppe Scaraffia. – Palermo : Nuova Cultura, 2011. – 162 p.

© *Андрійченко Ю. В.*

АРТЕМОВА Л. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУЧАСНА ІСПАНСЬКА АВТОРСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА: ЖАНР КРИТИКИ

Стаття присвячена розгляду критики як багатогранного аналітичного жанру іспанської авторської публіцистики, її загальних рис, завдань, функцій, композиційних особливостей та ролі автора.
Ключові слова: аналітичний жанр, критика, роль автора, оцінність.

Статья посвящена рассмотрению критики как многогранного аналитического жанра авторской испанской публицистики, ее общих черт, заданий, функций, композиционных особенностей и роли автора.
Ключевые слова: аналитический жанр, критика, роль автора, оценочность.

The article is dedicated to the study of the critics as a multifaceted analytic gender of the Spanish author journalism, its common traits, aims, functions, the peculiarities of its composition and the role of the author.
Key words: analytic gender, critics, the role of the author, evaluation.

Стаття має на меті розглянути публіцистичну критику (*ісп. crítica o reseña*) як багатогранний жанр сучасної авторської іспанської публіцистики. Цей аналітичний жанр (*ісп. género de opinión*) відзначається оцінністю представлення матеріалу, що і створює його особливість та неоднорідність. **Актуальність** цього дослідження визначається необхідністю постійного дослідження мови преси, як найбільш рухомого мовного матеріалу, що відображає сучасний стан іспанської мови. Окрім того, беручи до уваги "гібридний" характер більшості аналітичних жанрів, і критики зокрема, **новизна** роботи полягає у тому, що в ній вперше на матеріалі сучасної іспанської публіцистики відбувається спроба якнайповнішого осягнення цього актуального для іспанської періодики жанру як цілісного об'єкту з **метою** визначення його жанрових особливостей, функцій, завдань та композиційних рис. Ці перераховані елементи складають **предмет** дослідження, де **об'єктом** виступає сам публіцистичний коментар. **Матеріалом** складає корпус критичних статей, відібраних з періодичного видання "El País" (2012-2013 рр.).

Рецензія походить від латинського слова *recensio*, що буквально перекладається як перегляд, повідомлення, розгляд, критичний розбір, аналіз або оцінка [1:141] і є аналітичним жанром, який аналізує, публіцистично оцінює, судить про літературний, мистецький чи науковий або будь-який інший твір [2:197]. Рецензія (в іспаномовній традиції

© *Артемова Л. В.*

використовується термінологічна назва “критика” *crítica*) – це, в першу чергу, критичний відгук, що досліджує життя, відтворене у мистецтві, та спосіб його відображення, і, найголовніше, розкриває ставлення рецензента до твору, що розглядається [3:173].

Об’єкт дослідження критики вирізняє цей жанр з-поміж інших аналітичних: в ньому під аналіз підпадають життєві явища, відображені засобами художньої літератури, мистецтва, публіцистики, тобто у критичній статті відбувається їх вторинна обробка [4:148]. Беручи до уваги все вище сказане визначаємо рецензію або **критику** як невелику за обсягом статтю науково-популярного або художньо-популярного характеру, яка містить в собі критичне осмислення різноманітної літературно-художньої та естетичної продукції [5:24].

На думку англомовних дослідників, рецензія відноситься до статей суб’єктивного типу, що носять переконливий характер (*opinion persuasive writing*). Характеризуючи цей жанр як “добре інформовану оцінку змісту і якості будь-якого продукту, що пропонується аудиторії”, головна роль у ньому відводиться оцінному компоненту, тобто підкреслюється, що сам текст такого роду публікації носить оцінно-переконливий характер (*evaluation-persuasive writing*), що, у свою чергу, вимагає від автора експліцитного стандарту оцінювання [6:243].

Рецензію як окремий аналітичний жанр характеризують чотири провідні риси:

1) за своєю суттю вона є *аналітичною*, а за формою та змістом *публіцистичною*, бо безпосередньо звертається до читача і вміщує відкрите висловлення авторської думки та позиції [7:291-294],

2) носить *критичний* характер, тому що аналізує мистецький процес,

3) і є *документальною*, бо журналіст має спиратися та оперувати у своїй статті життєвим матеріалом [8:3].

Щойно опубліковані, *нові* літературні, щойно представлені публіці музичні, театральні спектаклі, кінотвори, телевізійні передачі, виставки, спортивні події, специфічні для іспанської культури бої биків складають основу або матеріал рецензії [9:225]. Відповідно сучасні дослідники виокремлюють літературні, театральні, музичні, кінорецензії і такі критики нового типу на фільми, телевізійні програми, серіали, ток-шоу, тощо [5:2].

У сучасній вітчизняній журналістиці пропонується розподіл критичних статей на дві підгрупи: великі гранд-рецензії та маленькі міні-рецензії (за О. О. Тертичним). Першу, на думку С. М. Яворської, слід

визначити як велику рецензію-есе з 20-30 абзаців і обсягом у 1500 і більше слів, іншу – як лаконічну анотацію в один абзац з 50 слів. Однак ця класифікація не працює у іспанській журналістиці, зокрема у виданні "El País", бо якщо другий тип скоріше є притаманним бульварній пресі, перший – серйозним критичним журналам. Проте між цими двома максимумами є "середній формат", який і використовується цією газетою, яка надає перевагу коротким або середнім (стандартним) за обсягом рецензіям, що вкладаються в 2-5 або рідше більше абзаців, вміщуючи від 500 слів. Подібного роду статті (від 5 і більше одному номері) достатньо великі за обсягом і розгорнуті за характером викладу і складають типовий корпус аналітичних критик щоденного іспаномовного видання "El País".

Водночас великий обсяг надає можливість журналісту глибоко і всебічно, наскільки він вважає за необхідне, охопити і висвітлити досліджувану тему або твір, дозволяє ліричні відступи для власних вражень та спогадів. При наявності перерахованих вище рис така критика набуває якості "пред'явлення" особистості автора. Так, на думку С. М. Яворської, в окремих випадках стиль та манера письма, оригінальність автора більше привертають увагу читача, ніж власне сам зміст [5:211]. Звичайно в ролі критиків виступають постійні журналісти, які спеціалізуються на окремих темах (наприклад, телепрограми, корида, спорт) і вважаються майстрами лише виключно цього жанру. Їх стиль є відомим для читачів, їх суспільні погляди є незмінними, манера письма – авторитетна. Провідними елементами критичної публікації стають:

а) розгорнене судження рецензента,

б) прямі чи асоціативні зв'язки із дійсністю або теорією мистецтв,

в) сконцентрований, насичений, аргументований аналіз,

г) а головна думка критика є коротко представленою, місткою та максимально точною [7:147-148].

Звичайно, сучасний процес "змішування" жанрів не залишив осторонь рецензію: Ю. А. Крикунов, В. Й. Здоровега пропонують таку міжжанрову класифікацію з рецензіями-анотаціями, рецензіями-репліками, рецензіями-фейлетонами, рецензіями-оглядовими статтями [10:229; 8:5]. Якщо рецензент на основі глибокого аналізу одного чи декількох творів висуває ряд проблем суспільно-політичного характеру, то рецензія набуває характеристик проблемної або критичної статті, огляду чи мистецького дослідження, хоча первинно рецензію від статті відрізняє саме направленість на аналіз окремого факту, а не глобального масштабного

явища (як це відбувається у статті) [8:4].

За кількістю об'єктів рецензування О. О. Тертичний пропонує виокремлювати монорецензії та полірецензії: перші побудовані на аналізі одного твору при порівняно невеликому обсязі матеріалу, коли журналіст може порівнювати новий твір з іншими, вже відомими читацькому колу. У полірецензії відбувається порівняльний розгляд двох і більше об'єктів, щойно створених, невідомих або мало відомих аудиторії.

Повертаючись до вищезгаданого феномену "змішання" жанрів, слід зауважити, що в іспаномовних газетах переважають художні аналітичні критичні публікації, які вміщують риси оглядової статті через обов'язкове включення опису об'єкту аналізу та анотації. Наявність у корпусі публікації даних про твір, задум автора, якщо мова йде про художнє видання, є однією із ознак рецензії, однак переказ сюжетної лінії, дій персонажів є виправданим лише за умови його органічного вплетення в канву аналізу. Згідно з вимогами до створення критики, вона не має бути переказом, викладом загальних положень рецензованого твору, а має заглиблюватися в його суть.

Перед журналістом, який створює критику постають дві *мети*:

1) інформативно-пізнавальна, а саме широке використання різнорідної інформації, яка стосується твору і його автора,

2) дослідницька – безпосередній аналіз твору [7:143].

Тому будь-яка рецензія вміщує два види матеріалу: фактичний та абстрактний. Перший, інформативно-конструктивний, складається з тез, теоретичних засад, коментарів з вираженням авторської позиції; другий – інформативно-ілюстративний – охоплює те, що розкриває позицію автора, однак підкріплюється матеріалом самого твору [8:3]

Головним *завданням* критичного матеріалу є допомогти читачеві краще розбиратися в питаннях мистецтва; виявити ресурси, що криються в глибинах літературного чи мистецького процесу. Відповідно до завдань та цілей визначаються *функції* рецензії: пізнавально-естетична, комунікативна, виховна, інформативна та оцінна [11:76].

Серед інших аналітичних жанрів сучасної іспанської журналістики рецензія характеризується специфікою тематики, сміливістю зав'язки, оригінальністю та виразністю сюжетних та композиційних засобів, "живою" мовою та чітко визначеною тональною забарвленістю публікації (відкрита оцінність та емоційність), актуальністю та сучасністю авторських поглядів [3:174]: *Ocioso es discutir si el Ballet de la Ópera de Perm es el tercero*

de Rusia, un puesto que se disputan varias agrupaciones de la extinta Unión Soviética y alrededores. A tenor de lo visto, es una agrupación discreta, no del todo entonada ni de coordinado ejemplar. El programa con que se presentan en el Real tampoco les beneficia en lo absoluto, un cartel confeccionado con una mentalidad selectiva de cierto gusto musicológico, tan respetable como discutible; se pretexta que Diaghilev nació en Perm, pero eso es circunstancial e irrelevante (1).

Однією з визначальних стилістичних ознак рецензії вважається особлива стислість елементів дослідження у невеликому відрізку тексту, коли кожний з них несе декілька функціональних навантажень. Наприклад, в рецензії «Погляд всередину» Хуана Анхеля Вела дель Кампо, критик короткими, уривчастими фразами передає атмосферу спектаклю: *La dirección de actores es incisiva a la par que sutil, el movimiento coral tan preciso como plástico, la iluminación es sugerente en su sobriedad teatral y la belleza de los figurines de Pedro Moreno contribuye a una armonía visual muy en consonancia con la música* (2).

Оцінна позиція автора втілюється в манері подачі матеріалу в коротких уривчастих твердженнях, ніби підкреслюючи, що немає потреби вдаватися до грунтоґвного опису, коли є достатнім вказати лише на окремі характеристики концерту, щоб читач зміг відтворити атмосферу події. Для змалювання успішності постановки автор використовує наступні словосполучення: *en esta labor de equipo es sobresaliente, un conseguido ajuste estilístico entre teatralidad y creatividad, espectáculo funciona globalmente sin fisuras* які передають його захоплення, і дають зрозуміти, що ця критична публікація вміщує відкриту позитивну оцінку.

Використання театральної термінології, що характеризує цю критику (*género chico, escenografía, movimiento coral, figurines, propuesta escénica, planteamiento, reparto, director de escena)*, наближає читачів до тематики і підкреслює професіоналізм критика. Таким чином всі використані композиційні та мовні засоби покликані якнайкраще передати атмосферу театральної постановки, які водночас є аргументами на підтвердження позиції журналіста.

За законами жанру починаючи роботу над критикою автор має чітко визначити свою позицію щодо твору [8:10]. Як це робить, наприклад, Луіс Ідальго у своїй критиці на концерт співака Рафаеля: *Hay algo apabullante en Raphael, un hombre que no ofrece meros conciertos sino una mezcla impagable de varias especialidades escénico-deportivas (3)*. Основу виступу журналіста

повинна утворювати одна думка або ідея, тому, в певній мірі, рецензія є її доказовим роздумом чи аргументацією. На підтвердження своєї тези, автор може використовувати в якості аргументів багатий ілюстративний матеріал із рецензованого твору, однак робити це він має через призму власної системи цінностей (філософської, естетичної тощо): *Viéndole en el Liceo, con ese aire de septuagenario que no quiere rendirse al laminado del tiempo; braceando como un guardiamarina en día de jura; congelando frente a platea el instante del desplante torero ante el astado, imagen grabada a fuego en el hipotálamo cultural español; gesticulando con pompa y vehemencia tal que actor de cine mudo; cantándole a una silla vacía en la que está presente la pérfida mujer que le asaetea el corazón, y exigiendo el tributo del respetable con sus paseos e interrupciones de temas, tal que un Cristiano Ronaldo de orgullo más refinado y menos poligonero, la platea se licuó, los fans enloquecieron* (3). У випадку якщо аргументи дійсно обґрунтовують його ідею, досягається збільшення зацікавленості з боку читачів, однак іноді ефект може бути прямо пропорційним: вони можуть "перекривати" головну позицію журналіста [7:146].

Композиція. На думку С. М. Яворської, для створення критики не обов'язково дотримуватися певних композиційних моделей, достатнім є "повідомити та оцінити" [5:23]. Однак аналіз ілюстративного матеріалу дає нам підставу стверджувати, що існує проста логічна трьохкомпонентна схема розгортання такого жанру статті: проголошення тези (оцінної) → відповідні авторські коментарі → наведення пояснювального матеріалу → висновки.

Перша теза вважається домінантною, головною, водночас будуть інші, чия роль може бути лише допоміжною. Наприклад, стаття Фернандо Нейри «Ніжний сильний чоловік у чорному» відкривається наступними словами: *Llámenlo casualidad, pero no lo es. Tras media docena de álbumes en los que ejerció como crooner, cantante enamoradizo y trémulo, irrumpe este 2012 de todos los horrores y Richard Hawley recupera su perfil más guitarrero, enfurruñado, vigorizante (4)*.

Або основна теза звучить у заголовку рецензії, як наприклад у статті Фернандо Нейри «Те, чого слід було очікувати», в якій йдеться про неймовірний, однак логічний успіх концерту Дженіфер Лопес у Мадриді. Серед вимог, яким повинна відповідати головна теза, є відповідність особливостям рецензованого твору, інформативне навантаження, оцінний характер поряд з переконливим стилем [2:101]: *No es por tesitura la voz de*

soprano la ideal para un recital de coplas. Mariola Cantarero lo suplió ayer en el teatro de La Zarzuela con una entrega y un sentido del espectáculo excepcionales (5).

Роль автора. Вищесказане показує, що автор критики має бути добре теоретично підготовленим, мати ґрунтовні знання з мистецтва, окрім того прекрасно володіти рецензованим матеріалом, чітко розуміти і визначати завдання свого виступу [10:228]; тобто він має бути професіоналом. Його майстерність полягає в тенденційному ставленні до фактичного матеріалу. Його мета втілюється у вмінні вибудувати потрібну систему за допомогою допоміжних фактів і прокоментувати їх таким чином, щоб читач прийшов до його наперед задуманих висновків [3:190]. Наприклад у критиці на появу книги про Ернана Кортеса «Закоханий ідальго», Карлос Мартінес Шоу пропонує дещо нестандартний погляд на постать іспанського конкістадора: *Ya por entonces Cortés se distingue por una actitud proclive al empleo de la menor violencia posible y a la negociación subsiguiente, frente a la política de matanzas a gran escala y sometimiento brutal de los vencidos practicada por sus iguales, aunque parezca excesiva la declaración del autor de que "Cortés ama a los indios" (6)*.

Як ми вказували раніше, зважаючи на відкрито оцінний характер критики, вона не може бути нейтральною: *Pasando ya al bloque central, la exposición de los hechos es impecable, combinando perfectamente la continuidad del relato con las inevitables digresiones obligadas por la necesidad de resolver los puntos litigiosos (6)*. Фактично автор незавуальовано висловлює власну оцінку, яка лежить на поверхні рецензії, пронизує текст, тоді позитивний або негативний заряд відчувається на всіх мовних рівнях: у лексиці, структурі синтаксичної побудови речень тощо.

Однак на думку соціологів, остаточна оцінка твору залежить від читача [5:211], який може підтримати або відхилити оцінні міркування рецензента. Традиційно цей жанр вимагає поєднання власних поглядів, уподобань, міркувань автора з об'єктивними [10:229]. Проте аналізуючи корпус рецензій "El País" впадає в око, що вони, у своїй загальній більшості, носять відкрито суб'єктивний характер і часто вміщують *негативну* оцінку, як наприклад: *Hay películas tan <u>áridas</u> en su desarrollo, tan <u>austeras</u> en su información, tan <u>molestas</u> en su sistemática, tan <u>feístas</u> en su visualización, que exigen de la platea tal <u>esfuerzo</u> que a veces uno se ve escalando a lo largo de su metraje una <u>inhóspita montaña cinematográfica</u> con la que ni siquiera sabe si tendrá recompensa final en forma de regalo de calidad* (7).

Деякі з них можна назвати “самомилуванням” журналіста, його зайвим захопленням власною позицією та стилем її презентації. Слід зазначити, що подібні критичні статті є прагматично невиваженими, деякою мірою неправильними: іронічний тон та негативізм мають носити здоровий характер. Не слід забувати про те, що критика покликана породжувати нові ідеї, а довіру читача слід викликати принциповим ставленням до рецензованого твору, намаганням об’єктивно та аргументовано його проаналізувати, а не ґрунтуватися лише на власних почуттях та емоціях.

Гармонійне поєднання таких якостей як об′єктивна оцінка твору, кваліфікований аналіз та гарний стиль [4:149] із відповідними вимогами, а саме правильним зіставленням явищ, чесним підходом до об’єкту дослідження, глибиною дослідження та відсутністю зверхності [10:229] є головними умовами створення критичної статті. Запорукою створення вдалої критики є вільне володіння журналістом матеріалом твору, на основі його глибокого вивчення з урахування принципів та правил, якими користувався автор при його створенні (якщо рецензованим матеріалом є художній, мистецький, кіно або театральний твір).

Рецензія розрахована на певне коло читачів, яких “доводами розуму” і “доводами почуттів” автор повинен переконати в правдивості своїх висновків. Її глобальною метою є ознайомлення читача з тими мистецькими новинками, що дійсно варті уваги,сприяння їх вірному сприйняттю читацьким загалом, об’єктивна (наскільки це можливо) оцінка праці автора, вказівка на її недоліки та шляхи їх усунення, показ сильних та слабих сторін твору, що ліг в основу публікації [8:3]. Слід вважати головним завданням рецензента акцентуацію на тому, що є новим, непомітним для непрофесіонала у мистецькій сфері життя суспільства [7:142].

Образ читача, його присутність у свідомості журналіста, пов’язані з функцією переконання. Метою критики, як і будь-якого аналітичного тексту, є спонукати читача до самостійної розумової праці над тим, щоб визнати справедливість сформульованих автором положень. Майстерність журналіста виявляється в умінні поєднати логічність суджень із вражаючою деталлю, теоретичне обґрунтування з яскравим, наочним прикладом [12:293-296]: *De modo que, a pesar de que en su segunda mitad la película acaba <u>iluminándose</u> casi en todos los sentidos, la sensación final es de un <u>desasosiego tan extremo</u> que la respuesta de si ha merecido la pena el extenuante esfuerzo queda, durante días, en entredicho, sin que se pueda escribir un discurso clarificador (7)*. Лаконізм та яскравість, посилена експресивність

композиційно-стильової структури критики зумовлює її сприйняття реципієнтом.

Таким чином, критика або рецензія є аналітичним жанром сучасної іспаномовної періодичної преси, що постійно присутній на шпальтах національних видань, який носить відкритий оцінний характер і використовується для ознайомлення широкої читацької аудиторії із новими творами з різних сфер мистецького життя країни шляхом аналізу їх позитивних та негативних сторін з метою пробудження інтересу та відповідного ставлення до них читацької аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Тертычный А. А.* Оценочный характер аргументации в рецензии / Аргументация в публицистическом тексте: (Жанрово-стилистический аспект) / Александр Александрович Тертичный. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1992. – С. 122–146. 2. *Cascón Martín E.* Lengua española y comentario del texto. Teoría y práctica / Cascón Martín Eugenio. – Madrid : Edinumen, 1997. – 305 p. 3. *Стилистика* газетных жанров / под. ред. Д. Э. Розенталя. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 226 с. 4. *Григораш Д. С.* Радянська газета: Семінарій : [навч. посібник для студ. ун-тів і спец. "Журналістика"] / Григораш Дем'ян Семенович. – Львів : Вища шк., Вид-во при Львівському ун-ті, 1987. – 182 с. 5. *Яворська С. М.* Рецензія як тип тексту (на матеріалі англомовної рецензії) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Світлана Михайлівна Яворська. – Львів, 2000. – 264 с. 6. *Eldridge J.* The Mass Media Power in Modern Britain / Eldridge John. – London : Oxford University Press, 1997. – 347 p. 7. *Тертычный А. А.* Жанры периодической печати : [учебн. пособие] / Александр Александрович Тертичный. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 312 с. 8. *Крикунов Ю. А.* Рецензия в газете / Юрий Алексеевич Крикунов. – М. : Изд-во МГУ, 1976. – 36 с. 9. *Gervera A.* Guía para la redacción y el comentario del texto / Angel Gervera. – Madrid : Editorial Espasa Calpe, S.A., 1999. – 460 p. 10. *Теорія* і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів) : [навч. посіб. для студ. фак. журналістики ун-тів] / авт. кол. : В. Й. Здоровеги. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 328 с. 11. *Каскан В. А.* Жанри публіцистики / Володимир Андрійович Каскан. – К. : Вища шк., 1988. – 89 с. 12. *Теория* и практика советской периодической печати / под ред. В. Д. Пельта. – М. : Высшая шк., 1980. – 376 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Salas R.* Una agrupación discreta, un programa discutible / R. Salas. – El País, 25-10-2013. 2. *Vela del Campo J. A.* Una mirada de puertas adentro / J. A. Vela del Campo. – El País, 23-10-2013. 3. *Hidalgo L.* Descaro y porfía / L. Hidalgo. – El País – 8/10/2013. 4. *Neira F.* Un tierno hombre duro en negro / F. Neira. – El País, 14-10-2012. 5. *Neira F.* Lo que cabía esperar Fernando Neira / F. Neira. – El País, 8-10-2012. 6. *Martínez Shaw C.* Un hidalgo enamorado / C. Martínez Shaw. – El País, 21-09-2013. 7. *Ocaña J.* La paciencia y su límite / J. Ocaña. – El País, 12-07-2013. 8. *Vela del Campo J. A.* Un torbellino en escena / J. A. Vela del Campo. – El País, 25-02- 2013.

© Артемова Л. В.

БЕРЕГОВА О. А.
Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ІСПАНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ЗАГАДКИ

У статті йдеться про метафоризацію іспанської народної загадки як основної форми стилістичного забарвлення; принципи класифікації та функціональну особливість у художніх текстах.
Ключові слова: іспанська народна загадка, метафора, вторинна номінація, метафоричні образи, симфора.

В статье идет речь о метафоризации испанской народной загадки как основной формы стилистического оформления; принципах классификации и функциональной особенности в художественных текстах.
Ключевые слова: испанская народная загадка, метафора, вторичная номинация, метафорические образы, симфора.

The article deals with the metaphorization of Spanish folk riddle, as the main form of stylistic organization; principles of classification and functional peculiarity in the investigated texts.
Key words: Spanish folk riddle, metaphor, secondary nomination, metaphorical figure, symphora.

Актуальність дослідження зумовлено чинниками, пов'язаними, насамперед, із сучасним етапом розвитку лінгвістики тексту, що передбачає висвітлення питань про жанрову своєрідність, функціональне призначення й лінгвокультурну значущість загадок як комунікативно-прагматичного репрезентанта іспанської ментальності. Лінгвостилістичний підхід спрямовано на вивчення синкретичних властивостей іспанської народної загадки з огляду на ті мовні механізми, які формують їхню структуру й визначають закономірності вербальної реалізації паремічної семантики.

Об'єктом дослідження є тексти іспанської народної загадки.

Предметом вивчення є лінгвостилістичні особливості іспанської народної загадки.

Мета розвідки полягає у виявленні лінгвостилістичних характеристик іспанської народної загадки у світлі дискусійних проблем енігматичної семасіології.

Матеріалом дослідження слугує авторська картотека, укладена методом суцільної вибірки з іспаномовних пареміологічних джерел (4500 одиниць із семи збірників: Adivinanzas eróticas (А. М. Гарсія); Adivinanzas populares españolas (estudios y antología) (П. Серрільйо); Colección de enigmas y adivinanzas en forma de diccionario (Демофіло);

© *Берегова О. А.*

Adivinancero popular español, Adivinancero antológico español (Дж. Гарфер, К. Фернандез); Adivinanzas extremeñas (П. Х. Родрігез); Los mejores acertijos y adivinanzas (Ф. Йарза).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше здійснено системний лінгвістичний аналіз іспанських народних загадок шляхом зіставлення їх провідних лінгвостилістично зумовлених семантичних властивостей; визначено і простудійовано їх мовні й структурні особливості.

За традицією метафора визначається як "вторинна номінація, заснована на подібності, спільності (реальній або удаваній) об'єкта номінації з тим об'єктом, назва якого переноситься на об'єкт номінації" [1:173]. Довгий час метафора вважалася лише принципом "надзвичайного слововживання" [2:410], тобто розглядалася як характерна риса виключно мови, як те, що стосується скоріше слів, ніж мислення чи дії. На сучасному етапі превалює лінгвокогнітивний підхід до феномену метафори, згідно з яким метафора визначається "не тільки як фігура мови, але і як спосіб мислення" [3:3; 4:120]. Метафорі відведена роль основного інструмента людського мислення і сприйняття довкілля. За визначенням Дж. Лакоффа, "наша повсякденна понятійна система, у рамках якої ми мислимо і діємо, є метафоричною за своєю суттю" [5:87].

Метафора, що існує в мові і мовленні, ґрунтується на концептуальній метафорі як результаті процесу, який розгортається на розумовому рівні [6:381]. При цьому в концептуальній метафорі нівелюється різниця між метафорою і порівнянням як різними стилістичними засобами [7:385; 8:68]. Дотепер існують різні точки зору щодо структури і механізмів утворення концептуальної метафори.

Концептуальна структура метафори є, за визначенням С. А. Жаботинської, одним із субфреймів базового компаративного фрейму. Слоти такого субфрейму відповідають концептуальному референту і концептуальному кореляту, кожен із яких має свої концептуальні моделі. Зв'язки між елементами цих моделей представлені концептуальною основою (чи основами) метафори [9:25]. У ряді праць відзначається, що утворення метафори можливе, оскільки концепти, що порівнюються та уподібнюються, або мають подібну структуру, або роблять її такою в процесі порівняння. У методологічному плані ці положення, що стосуються основи метафори, є для нас базовими, адже аналіз метафор, які представлені в загадці,

здійснюється насамперед з урахуванням ознак подібності, встановлюваних між відповідною роллю-референтом і множинними концептами-корелятами, які формують “спектр метафори” [10:288].

Щодо механізму утворення метафори існує поширений погляд, що бере початок від Арістотеля. Згідно з ним, метафора являє собою “стисле” порівняння. У понятійному плані таке стисле порівняння передбачає не стільки встановлення подібності між двома об’єктами, скільки погляд на об’єкт під двома перспективами або віднесення одного об’єкта до двох різних класів. Інакше кажучи, “метафора відкидає належність об’єкта до того класу, до якого він насправді входить, і стверджує включеність його в категорію, до якої він не може бути віднесений на раціональній підставі” [11:268]. Таке трактування узгоджується з думкою Дж. Лакоффа, згідно з якою концептуальна метафора є перенесенням інформації з однієї концептуальної сфери в іншу [12:203]. При такому перенесенні наявне осмислення більш загальних, абстрактних понять у термінах понять більш конкретних, пов’язаних із буттям людини в матеріальному світі [13]. Тематично по’єднані корелятивні концепти метафори, які належать до однієї і тієї самої концептуальної сфери, можуть бути узгоджені між собою за принципом “генералізації – специфікації”, сформульованим у когнітивній граматиці Р. Ленекера [14:5].

Метафора в загадці характеризується тим, що допоміжна (образ у загадці) й основна суть (енігмат) належать до різних концептуальних сфер. Тому в загадках яких-небудь обмежень на представлення того чи іншого образу не існує. Порівнюватися можуть абсолютно різні класи предметів, наприклад, істоти та неістоти, предмети й явища, рослини і люди та ін. Більше того, в загадці можуть описуватися як головні, істотні, так і другорядні ознаки того чи іншого предмета або явища, чим досягається імпліцитність номінації як однієї з основних характеристик тексту загадки [15:138].

Названі в метафоричних загадках ознаки, властивості, дії, цифри допомагають знайти відгадку. Проте додаткові частини слугують не лише ключем до розуміння загадки: їм поряд із метафорою належить ефект створення незвичайного світу загадки, специфіки її художнього втілення. Досягається це тим, що властивості відгадки, доречні й реальні для неї, переносяться на предмет уподібнення і створюють картини, які не існують у природі [16:97].

У текстах іспанських загадок властивості і явища, цілком реальні

відносно образу загадки й описувані додатковою частиною, при перенесенні їх на відгадку, предмет відгадування, самі стають метафоричними образами [17:59]:

El sol tiene frío, | *no quiere salir;* | *metido entre nubes* | ***se ha puesto a dormir*** *{El invierno}.*

За способом утворення, співвідношенням образів, реальних і метафоричних, загадки поділяються на чотири групи [18]:

1) загадуваний предмет зіставляється з яким-небудь одним метафоричним предметом:

Un viejito arrugadito | *con un palo en el rabito {El chile seco}*;

2) предмет, який загадується, виражається через ряд метафоричних предметів:

En la casa ***soy señora*** | *y en elmesa* ***soy dama,*** | *en la ventana* ***cortesana*** | *y en el campo* ***labradora*** *{El agua}*;

3) кілька предметів, що загадуються, виражаються через один умовний метафоричний образ:

Llorin lloraba, | *tras de la torre andaba {La marrana y los hijitos}*;

4) кілька предметів, що загадуються, зіставляються з кількома метафоричними предметами:

Largo como lazo | *y redondo como cedazo {La acequia y el pozo}.*

Відношення між енігматом та відображаючим образом в іспанських метафоричних загадках можуть бути різні. На основі міри або виду схожості між енігматом і сигніфікатом у загадках ми виділяємо такі типи загадок-метафор [19:122–123]:

1. Загадки, у яких предмети і явища зіставляються за зовнішньою схожістю:

Como una culebra, | ***soy larga, muy larga;*** | *me enrosco en el cuello,*| *doy vueltas y cuelgo.* | *Si no me adivinas,* | ***¡Qué frío que pasa!*** *{Bufanda}.*

2. Загадки з кольоровими асоціаціями, у яких енігмат і сигніфікат схожі за кольором:

Redondo como la luna | *y* ***blanco como la cal;*** | *me hacen con leche pura,* | *y ya no te digo más {Queso}.*

3. Загадки, що ґрунтуються на схожості внутрішньої організації енігмата і сигніфіката:

Desde Quito soy venido, | *donde el Padre Jaramillo,* | *con* ***una capita blanca*** | ***y el corazón amarillo*** *{El huevo}*

4. Загадки, побудовані на схожості функцій енігмата і сигніфіката:

A pesar de ***tener patas*** | ***yo no me puedo mover****;* | ***llevo a cuestas la comida*** | ***y no la puedo comer*** *{Mesa}.*

5. Загадки, зіставлення в яких здійснюється за однаковими рисами, ознаками, особливостями:

Soy blanco *como la nieva* | *y* ***dulce*** *como la miel;* | ***sé endulzarte los pasteles*** | ***y la leche con café*** *{Azúcar}.*

Поєднання кількох асоціативних ознак в одній метафоричній загадці сприяє створенню цілісного і різнобічного образу. Тут можна виявити кілька видів схожості енігмата і сигніфіката:

Soy cuerpo que nadie vio | *y* ***existo entre los mortales.*** | *Soy causa de muchos males,* | ***siendo creado por Díos,*** | ***pero si faltara yo*** | ***mueren hombres y animales*** *{Aire}.*

Зустрічаються окремі загадки, що повністю складаються з одиночної метафори, до якої може бути доданий і суто "орнаментальний елемент" [20:172]. В іспанській мові – це вставка *"qué cosa es; qué es; qué ser?"*. Введення цього елемента слугує не лише прикрасою тексту загадки, а й налаштовує відгадника на те, що подальші слова потрібно розуміти як іншомовлення [21]:

¿Qué será, qué será, | *que tantas vueltas da? {Tierra}.*

Характерним явищем для загадки є висока міра метафоричного вираження – симфора, це коли "опущена ланка порівняння, що виступає посередником, і подані характерні для предмета ознаки" [22:264]. Завдяки симфорі досягається мета загадок – "якомога глибше заховати здогадку в підтекст або зашифрувати її, відводячи на помилковий слід" [109:265]. При симфорі в порівнянні двох предметів, явищ, ознак відсутня зовнішня граматична форма вираження, що сприяє лаконічному оформленню загадки [17:63]. Наприклад:

Blanco salí de mi casa, | *con el tiempo enverdecí;* | ***pero como blanco fui,*** | ***blanco a mi casa volví*** *{Arroz}.*

Спираючись на класифікації П. Серрільйо, ми виділили такі метафори, властиві текстам іспанської народної загадки: сполучна (*copulativa*), генетив (*genitiva*), ад'єтивна (*adjetiva*), дієслівна (*verbal*), метафора-прикладка (*aposicional*), імпресіоністська (*impresionista*), метафора-речення (*oracional*), адвербіальна (*adverbial),* сустантивна (*sustantiva*), чиста (*pura*) [23:32]. Наприклад:

– метафора-генетив:

El viento modela | ***pájaros de espuma*** | *que se vuelven lluvia* | *cuando se despluman {*Las nubes};

– чиста метафора:

Por lax barandas del cielo | ***se pasea una doncella*** | *vestida de azul y blanco* | *y reluce como estrella {*La luna};

– імпресіоністська метафора:

Alto, altanero, | *gran caballero,* | ***gorro de lana,*** | *capa dorada* | *y espuela de acero* {El gallo};

– дієслівна:

Un ninito blanco, | *cabecita roja,* | ***si lo rascan grita*** | *y despues se enoja* {El cerillo}.

Є загадки, у яких представлено кілька видів метафори:

Papirola de arcoiris, *– метафора-генетив*
bailarina de color *– метафора-генетив*
que danzando por el aire *– метафора-прикладка*
deja un beso en cada flor.
{La mariposa}
Soy un palito *– сполучна метафора*
muy derechito
y encima de la frente
tengo un mosquito, *– метафора-прикладка*
que ni pica ni vuela,
ni toca la vihuela
{La I}

Для того, щоб метафора була дієвим механізмом розгадки, необхідне її моделювання, тобто розширення за рахунок указівки на ознаки, які властиві метафоричному образу. Метафора виконує номінативну функцію позначення добре знайомих людині предметів, вона змінює ракурс розгляду предметів, часто додаючи їм поетичності. У більшості випадків метафора, яка є в наведених прикладах, використовує додаткові ознаки, що надають змогу актуалізувати імпліцитний сенс концепту. Без поширення й уточнення метафора складна для сприйняття реципієнтом через значну кількість асоціативних зв'язків з різними концептуальними сферами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Мороховский А. Н.* Фигуры качества / А. Н. Мороховский // Стилистика английского языка / [А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко]. – К. : Вища школа, 1991. – С. 167–186. 2. *Виноградов В. В.* О поэзии Анны Ахматовой / Виктор Владимирович Виноградов // Поэтика русской литературы. – М. : Наука, 1976. – С. 369–459. 3. *Lakoff G.* Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to the Western Thought /

G. Lakoff, M. Johnson. – New York : Basic Books, 1999. – 624 p. 4. *Forceville C.* Metaphor in moving images / C. Forceville // Abstracts of the 6th International Cognitive Linguistics Conference. – Stockholm, Sweden, 1999. – P. 120. 5. *Лакофф Дж.* Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. // Теория метафоры. – 1990. – С. 87–141. 6. *Маккормак Э.* Когнитивная теория метафоры / Э. Маккормак ; [пер. с англ.] // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 358–387. 7. *Freeman M. H.* Metaphor making meaning: Dickinson's conceptual universe / M. H. Freeman // Journal of Pragmatics, 1995. – № 24. – P. 643–666. 8. *Shen Y.* Cognitive constraints on poetic figures / Y. Shen // Cognitive Linguistics. – 1997. – № 8–1. – P. 33–71. 9. *Жаботинская С. А.* Концептуальный анализ: типы фреймов / Светлана Анатольевна Жаботинская // Вісник Черкаськ. держ. ун-ту ім. Б. Хмельницького. – Серія "Філологічні науки", 1999. – Вип. 11. – С. 12–25. 10. *Flores Farfán J. A.* Zazan Tleino. Adivinanzas nahuas de ayer, hoy y siempre / José Antonio Flores Farfán, Alfredo López Austin. – México : CIESAS-Artes de México, 2002. – 325 p. 11. *Ушакова Н. И.* Анализ, аналогия и противопоставление в построении моделей обучения когнитивной метапроцедуре метафоризации / Н. И. Ушакова // Тезисы докл. 3-й Междунар. конф. ["Язык и культура"], (Киев, 1994). – К. : Укр. ин-т междунар. отн., 1994. – С. 267–268. 12. *Сибирцева В. Г.* Художественная форма и поэтическое содержание русских загадок о горшке / В. Г. Сибирцева // Язык. Система. Личность. – 2000. – С. 120–124. 13. *Lakoff G.* Metaphors we Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p. 14. *Langacker R. W.* Grammar and Conceptualization / R. W. Langacker. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1999. – 427 p. 15. *Берегова О. А.* Лінгвостилістичні та комунікативно-функціональні характеристики іспанської народної загадки : дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / Ольга Андріївна Берегова ; Київськ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2012. – 193 с. 16. *Лавонен Н. А.* Карельская народная загадка / Нина Александровна Лавовен. – Л. : Наука, 1977. – 134 с. 17. *Цаллагова З. Б.* Афористические жанры осетинского фольклора / Зарифа Борисовна Цаллагова. – Владикавказ : Ир., 1989. – 196 с. 18. *Лазутин С. Г.* Поэтика русского фольклора : [учебн. пособие для филол. фак-тов ун-тов] / С. Г. Лазутин. – М. : Высш. Школа, 1981. – 221 с. 19. *Мельникова Е. В.* Метафора в немецких загадках / Е. В. Мельникова, Р. М. Скорнякова // Современные проблемы гуманитарных дисциплин. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 1996. – Вып. 2. – С. 121–124. 20. *Левин Ю.И* . Истина в дискурсе / Юрий Иосифович Левин // Семиотика и информатика. – М. : ВИНТИ, 1994. – Вып. 34. – С. 124–164. 21. *Маслова В. А.* Онтологические и психолингвистические аспекты экспрессивности текста : дис. на соискание ученой степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 / Валентина Абрамовна Маслова. – Минск, 1992. – 451 с. 22. *Квятковский А. П.* Поэтический словарь / Александр Павлович Квятковский. – М. : Сов. Энцикл., 1966. – 376 с. 23. *Cerillo P. C.* Adivinanzas populares españolas (estudios y antología) / Pedro C. Cerillo. – La Mancha : Cuenca & Ediciones de la Unersidad de Castilla, 2000. – 226 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

24. *Cerillo P. C.* Adivinanzas populares españolas (estudios y antología) / C. Pedro Cerillo. – Cuenca & Ediciones de la Unersidad deCastilla-La Mancha, 2000. – 226 p. 25. *Demófilo*. Colección de enigmas y adivinanzas en forma de diccionario [Електронний ресурс] / Eugenio de Torres y Cía. – Sevilla, 1880. – Режим доступу до сл. : tp://www.los-poetas.com/a/mach.htm 26.*García A. M.* Adivinanzas eróticas / Anghel Morales García. – España : Ediciones idea, 2008. – 130 p. 27. *Gárfer J. L.* Adivinancero popular español / José Luis Gárfer, Concha Fernández. – Madrid : Taurus, 1983. – Vol. 2. – 275 p. 28. *Gárfer J. L.* Adivinancero antológico espanol / José Luis Gárfer, Fernández Concha. – Madrid : Ediciones del Prado, 1994. – 344 p. 29. *Rodríguez P. J.* Adivinanzas extremeñas / [Rodríguez Pastor Juan, Alonso Sánchez Eva, Ortiz Balaguer Carlos] // Saber Popular. – Badajoz : Fregenal de la Sierra, 2002. – Núm. 18. – 539 p. 30. *Yarza F. C.* Los mejores acertijos y adivinanzas / F. C. Yarza, M. J. Llorenes. – Madrid : A. L. Mateos, 1991. – 345 p.

© Берегова О. А.

ВЕЛИКОДСЬКА О. О.
Національний технічний університет України "КПІ"

ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСУДКІВ В АСПЕКТУАЛЬНІЙ ФОРМІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті проаналізовані відмінності у вживанні дієслівних форм в англійській та українській мовах та випадки необхідності застосування трансформацій присудка при перекладі англійських художніх текстів українською мовою.
Ключові слова: англо-українській переклад, внутрішньокатегоріальні трансформації присудка категорія виду.

В статье проанализованы отличия использования глагольных форм в английском и украинском языках, случаи необходимости использование трансформаций сказуемого при переводе английских художественных текстов на украинский язык.
Ключевые слова: англо-украинский перевод, внутрикатегориальные трансформации сказуемого, категория вида.

The article analyses differences between verb forms in English and Ukrainian languages; predicate transformations when translating English fiction texts into Ukrainian are considered.
Key words: English-Ukranian translation, intracategorial predicate transformation, category of aspect.

Актуальність дослідження зумовлена потребою встановлення випадків застосування трансформацій при перекладі англійських присудків в аспектуальній формі українською мовою.

Метою є аналіз різниці у вживанні дієслів в аспектуальній формі в англійській і українській мовах, випадки необхідності застосування трансформацій присудків при перекладі англійських речень українською мовою.

Предметом випадки застосування трансформацій присудків при перекладі англійських присудків в аспектуальний формі українською мовою.

Об'єктом слугують переклади присудків речень англійських художніх текстів українською мовою.

Матеріалом дослідження є англійські присудки в аспектуальний формі яких зазнають трансформацій та їх переклади українською мовою.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що уперше проаналізовано таку малодосліджену трансформацію, як внутрішньокатегоріальна дієслівна трансформація.

Теорія перекладу тісно пов'язана із зіставним, контрастивним мовознавством. Вона повинна встановити збіг та незбіг в засобах

© *Великодська О. О.*

вираження ідентичних значень мови оригіналу та мови перекладу і на цій основі виявити перекладацькі засоби усунення цих розходжень. Аналітична будова англійської мови створює умови для багатофункціональності граматичних форм і синтаксичних конструкцій. Тому в процесі перекладу необхідно насамперед враховувати конкретну функцію кожної форми та конструкції, щоб правильно передати її значення. Перекладацька трансформація – це дії перекладача з реалізації його рішення щодо подолання контекстуальної невідповідності, яка була виявлена в тексті оригіналу відносно тексту перекладу. Ці дії включають наступне:

- оцінку характеру та класифікацію явища (конструкції, звороту, висловлювання тощо) в тексті оригіналу, яке викликало контекстуальну невідповідність щодо тексту перекладу;
- вибір такого перетворювального способу, тобто одного чи кількох перекладацьких засобів (прийомів), який дозволяє адекватно перекласти одиницю тексту оригіналу, яка викликала контекстуальну невідповідність [1:7].

Згідно тлумачному словнику Нелюбіна Л. Л. трансформація: 1) закономірна зміна основної мовної моделі, яка призводить до створення вторинної мовної структури; 2) основою більшості прийомів перекладу є зміни формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту за збереження інформації, призначеної для передачі у перекладі [2:193]. Враховуючи різні визначення трансформацій у типологіях, запропонованих різними вченими, як теоретиками, так і практиками, та безперечно нові більш “вузькоспеціалізовані” дослідження, наприклад, Федотової Н. О., яка зазначає що, “якщо накласти загальну класифікацію перекладацьких трансформацій Бархударова Л. С. на часткову класифікацію синтаксичних перетворень, запропоновану Нешумаєвим І. В., то можна з’ясувати, що зміну порядку членів речення у перекладі слід відносити до перестановок (пор.: перестановочні трансформації В. Г. Гака), у той час як за зміни складу синтаксичної структури речення можуть мати місце трансформації заміни (пор.: якісна трансформація В. Г. Гака), додавання або вилучення (пор.: кількісні трансформації В. Г. Гака) чи їх комбінації” [3:37], можна надати визначення трансформації присудка.

Отже, перекладацька трансформація присудка англійського речення – це лексична, граматична або лексико-граматична трансформація присудка оригіналу за умови відсутності можливості використання прямого

відповідника з метою збереження смислу та комунікативного ефекту вихідного речення. Необхідність застосування трансформації присудка виникає з комунікативних, стилістичних, граматичних та семантичних причин.

Смислова функція кожної граматичної форми синтаксичної конструкції може визначатися синтаксичною функцією; логічною (смисловою) структурою речення; контекстом речення; особливостями його лексичного наповнення.

Лексичні, морфологічні та синтаксичні відмінності дієслівних форм в англійській і українській мовах зумовлюють широке використання перекладацьких трансформацій у перекладі з англійської мови українською мовою та з української мови англійською мовою. Як зазначає Селіванова О. О., "… у різних мовах набір морфологічних категорій дієслова не є однаковим" [4:133]. Так, в англійській мові дієслова характеризуються граматичними категоріями способу, аспекту, часу, стану, особи та числа [5:86], а в українській – ще й роду (для форм минулого часу). Предметом нашого аналізу є внутрішньокатегоральні дієслівних присудків в англо-українському художньому перекладі. Внутрішньокатегоріальна дієслівна трансформація – це заміна у перекладі однієї дієслівної форми оригіналу на іншу форму в межах певної граматичної категорії.

Слід зазначити, що внутрішньокатегоріальні трансформації присудків у перекладі досліджені недостатньо. З перекладознавчої точки зору внутрішньокатегоріальних трансформацій торкалися Жлуктенко Ю. О. [6], Арнольд І. В. [7], Карабан В. І. [8:128-139], Карабан В. І. та Загородня Л. З. [9:157-160] і Загородня Л. З. [10:18-23]. Слід підкреслити, що внутрішньокатегоріальні трансформації присудка часто є закономірними, наприклад, через відсутність певних часових форм у цільовій мові. У разі перекладу присудка англійського речення українською мовою слід визначити ознаки часу, виду та стану. З першою характеристикою – часом – труднощів при перекладі не виникає, оскільки для людини існують три реальних часи: теперішній (present), минулий (past), майбутній (future). Відповідності можна знайти й при передачі стану. Повної відповідності в англійській та українських мовах у категорії виду не спостерігається. За Бондарком А. В. [11:99], категоріальні значення видових форм обумовлені граматичною системою мови і мають кілька різновидів: по-перше, загальне інваріантне значення, яке незалежно від опозиції доконаний вид-недоконаний вид охоплює всю сферу

функціонування дієслівної форми, по-друге, основне значення, яке характеризує центральну сферу функціонування даної форми та сполучається з одним чи декількома периферійними значеннями, і, по-третє, певний комплекс, який сполучує інваріантне та загальне значення.

Дерцакян Р. А. вважає, що за цього підходу категорія виду структурується як функціонально-семантичне поле, яке має центр та периферію, а відносно інших функціонально-семантичних полів виділяється за рахунок загального та периферійних значень, які усередині виду тісно взаємообумовлені [12:11]. Дієслово структурує і текст у цілому, перш за все, в аспекті співвідношення значень часу – реального і мовного. Порівняльне дослідження функціональних і семантичних комплексів дієслова дозволяє виявити їх схожість (подібність) та відмінність (різницю) у порівнюваних мовах [12:5].

Так, в українській мові видо-часові значення дієслівної форми корелюють із семантичними складовими способів дієслівної дії, а в англійській мові обидві сторони дієслівної семантики реалізуються складною категорією Tense-Aspect. При цьому виявляється внутрішня асиметричність дієслівних форм і значень для кожної з порівняних мов, а тим більше для двох порівнюваних мов. Всі ці характеристики найбільш наочно проявляються у процесі перекладу, і завдання перекладача – максимально зберегти змістову структуру оригіналу.

Одним із специфічних елементів граматичної будови української мови, як і інших слов'янських мов є категорія виду дієслова. Вибір видової форми дієслова у перекладі з германських та тих романських мов, де її немає, пов'язано насамперед з передачею значення різних форм часу (простих та складних) [145:250]. Як зазначає Жлуктенко Ю. О. [6:164], "у слов'янських мовах вид визначають як категорію, що виражає внутрішні межі дії, яка виявляється в опозиції доконаного і недоконаного виду". В англійській мові „широкий підхід до категорії виду дозволив виділити у сучасній англійській мові таку видову опозицію, як "нетривалий вид::тривалий вид" (non-Continuous Aspect:: Continuous Aspect), за іншою термінологією, "непрогресив:: прогресив" (non-Progressive Aspect: Progressive Aspect)" [57:165]. Термін аспект відноситься до граматичної категорії, яка відображає як дієслова співвідноситься з часом [15:188-189]. В англійській мові дієслова можуть мати форми двох аспектів: (Common Aspect) – загального, (Continuous Aspect) – тривалого. Дієслова у формі тривалого аспекту означають конкретну дію, яка відбувається в певний момент, в той час як дієслова у загальному аспекті вказують на загальний,

абстрактний характер дії (див. табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення виду (українського) та аспекту (англійського) дієслів

Вид (Aspect)	Загальний (Common)		Тривалий (Continuous)	
Англійський, форма (Form)	Indefinite	Perfect	Continuous	Perfect Continuous
Український, вид	перекл. ***недоконаним*** або ***доконан.*** видом в залежності від смислу		перекладається ***недоконаним*** видом	

Як зазначає Вихованець І. Р., "у граматичних дослідженнях, що ґрунтуються на функціонально-синтаксичних засадах, категорію виду витлумачено як центрально-периферійну власне дієслівну категорію" [16:91]. В українській мові існує дві форми виду: доконаний і недоконаний. Від дієслів доконаного виду творяться тільки давноминулий, минулий і простий майбутній часи, а від дієслів недоконаного виду творяться минулий, теперішній та складний і складений майбутні часи [17:371]. Отже, в українському перекладі використовуються тільки ці два види. В англійській мові існують форми Indefinite, Perfect та Continuous, які повинні орієнтувати нас на категорію виду в українській мові – значення терміну indefinite (невизначений) говорить нам про те, що при перекладі присудка у формі indefinite можна використовувати, залежно від контексту, форму доконаного або недоконаного виду, наприклад:

1)" The Time Traveler smiled round at us" [18:42]. – *"Мандрівник у Часі обвів нас поглядом і посміхнувся"* [19:39].

2) 'The Medical Man and the Provincial Major watched him in profile from the right, the Psychologist from the left" [18:43]. – *"Лікар і Провінційний Мер сиділи праворуч від нього, а Психолог – ліворуч"* [19:40].

При перекладі дієслівних форм Perfect по можливості використовують доконаний вид, але у більшості випадків присудок у формі Present Perfect перекладається українською формою минулого часу та доконаного виду (іноді зі словом "вже"), наприклад:

3) "He who has never swooned, is not he who finds strange palaces and wildly

familiar faces in coals that glow" [20:591]. –*" Хто ніколи не був у стані непритомності, той не бачить у розжареному вугіллі ані дивовижних палаців, ані до болю знайомих облич"* [21:58] .

Іноді форма Present Perfect перекладається формою недоконаного виду (у цьому випадку в англійському реченні зазначається певний період здійснення дії до теперішнього часу, наприклад:
4) "I haven't had a wink of sleep these three weeks" [22:51]. – *"Я вже три тижні не стуляю очей"* [23:52].

Як відомо, різниця у вживанні присудків у дієслівних формах Past Indefinite та Present Perfect, полягає в тому, що, якщо автора цікавить результат дії, а не час його здійснення, то використовується Present Perfect, якщо ж його цікавить, коли відбулась дія, то – Past Indefinite, які однаково перекладають українською мовою формою минулого часу.

Присудок у формі Continuous в українському перекладі повинен бути у формі недоконаного виду, наприклад: *5) "The chessmen were walking about, two and two"* [22: 136]. – *"Шахові фігури рухались – гуляли парами!"* [23: 16] .

Цікавим є наступні випадки: заміни англійських складних дієслівних присудків на українські прості дієслівні присудки у формі доконаного або недоконаного виду, наприклад:
6) "The fair boy began to pick his way as casually as possible towards the water" [24: 8]. – *"Ясноволосий рушив до води з якомога недбалішим виглядом"* [25: 12].
7) "At once he snatched back his hands and started to cry" [24: 39]. – *"Він зразу відсмикнув руку і заплакав"* [25: 46] .

У наведених прикладах англійський складний дієслівний присудок в інхоативній формі передано в українському перекладі доконаною формою дієслова-присудка.

У наступному прикладі складний аспектуальний дієслівний присудок замінено на простий дієслівний присудок у формі доконаного виду:
8) "Ralph continued to blow short, penetrating blasts" [24:19]. – *"Ральф усе видимав короткі пронизливі гудки"* [25:25] .

У прикладі, наведеному нижче, складний дієслівний присудок трансформується у присудок давноминулого часу у доконаній формі:
9) "Simon tried to sit up in the water and got a mouthful" [24:71]. – *"Саймон сів був у воді й захлинувся"* [25: 83].

Однією з причин застосування внутрішньокатегоріальних замін під час перекладу англійських дієслів-присудків українською мовою є

відсутність перфектних часових форм в українській мові, що призводить до заміни англійських форм теперішнього та минулого перфектних часів українською простою дієслівною формою минулого часу. Ця внутрішньокатегоріальна трансформація є регулярною.

Оскільки правило узгодження часів не є чинним в українській мові, це призводить до регулярних замін однієї категоріальної форми іншою. Саме наявність правила узгодження часів є іншою причиною застосування у перекладі означених трансформацій.

Можлива також трансформація заміни форми способу дієслова, зокрема, заміни англійської дієслівної форми дійсного способу на українську форму наказового способу, це може бути пов'язано з тим, що мова перекладу (в нашому випадку українська) форми наказового способу можуть виражати різний ступінь наказовості – від категоричної вимоги до побажання.

Причиною заміни однієї числової форми дієслова-присудка іншою є розбіжності у числових формах імен-підметів (коли українська форма Singularia Tantum відповідає англійській формі Pluralia Tantum або навпаки).

Оскільки в англійській мові ширше використовуються дієслівні форми пасивного стану (хоча форми пасивного стану менш поширені, проте показові для диференціації стилів за граматичними формами). Найбільше форм цього стану в підмові наукової літератури, особливо у текстах точних наук (1,92 %), і найменше в драматичних творах (0,32 %) [6:164], тому внутрішньокатегоріальна заміна англійської форми пасивного стану на форму активного стану українського присудка є досить типовою у перекладі англійських художніх текстів українською мовою.

Підсумовуючи, можна зауважити, що основними причинами застосування внутрішньокатегоріальних трансформацій є відсутність в українській мові відповідних словоформ, наявність лексичних та граматичних розбіжностей вихідної та цільової мов, незбіг категорій виду та часу та різна поширеність використання певних форм в межах однієї категорії в англійській та українській мовах. В англо-українському художньому перекладі спостерігаються наступні види внутрішньокатегоріальних трансформацій: зміни у межах категорій часу, виду, числа, способу та стану які на матеріалі дослідження (1000 пар речень з англійської і американської художньої прози та їх переклади українською мовою) виявили наступну поширеність: зміни у межах категорії часу 4,4 %, категорії виду 2,7 % , категорії способу 1,4 %, категорії

стану 1,5 %, категорії числа 0,4 %.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Фирсов О. А.* Перевод с английского на русский и его комментарии / Олег Александрович Фирсов. – М., 2003. – 198 с. 2. *Федоров А. В.* Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : (для ин-тов и фак-тов иностр. языков) / Андрей Венедиктович Федоров. – [5-е изд.] – Спб. : Филологический факультет СпбГу; М. : ООО «Издательский дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с. 3. *Нелюбин Л. Л.* Толковый переводоведческий словарь / Лев Львович Нелюбин. – [6-е изд.] – М. : Флинта : Наука, 2009. – 320 с. 4. *Федотова Н. О.* Суб'єктні трансформації в англо-українському перекладі : дис. … канд. філол. наук : 10.02.16 / Федотова Наталія Олегівна. – К., 2008. – 197 с. 5. *Сучасна* українська мова : [підручник] / [О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.] ; за ред. О. Д. Пономарева. – [2-ге вид., перероб.] – К. : Либідь, 2001. – 400 с. 6. *Бондарко А. В.* Глагольный вид в высказывании: признак "возникновение новой ситуации" / А. В. Бондарко // Russian Linquistics. – Л., 1993. – Vol. XVI. – С. 37–44. 7. *Жлуктенко Ю. О.* Порівняльна граматика української та англійської мов / Юрій Олексійович Жлуктенко. – К. : Радянська школа, 1960.– 157 с. 8. *Арнольд И. В.* Стилистика современного английского языка / Ирина Владимировна Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 301 с. 9. *Карабан В. І.* Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову / В'ячеслав Іванович Карабан. – К. : Політична думка, 1997. – Ч. 1 : Граматичні труднощі. – 301 с. 10. *Карабан В. І.* Розбіжності у вживанні форм числа англійських та українських іменників як проблема перекладу / В. І. Карабан, Л. З. Загородня // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : Видав. Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 16, кн. 1. – С. 157–160. 11. *Загородня Л. З.* Вплив контексту на переклад числових форм англійських абстрактних іменників українською мовою / Л. З. Загородня // Збірник доповідей наукового семінару секції англійської мови в комп'ютерних технологіях кафедри іноземних мов для облікових і економічних спеціальностей. – Тернопіль : БІОС, 2005. – С. 18–23. 12. *Бондарко А. В.* Проблемы грамматической семантики и русской аспектологии / Александр Владимирович Бондарко.– СПб. : Изд-во СПб. Университета, 1996. – 220 с. 13. *Дерцакян Р. А.* Английский перфект в языке перевода художественного текста : дис. … канд. филол. наук : 10.02.20 / Рипсиме Альбертовна Дерцакян. – М., 2005. – 130 с. : ил. 14. *Казакова Т. А.* Практические основы перевода / Тамара Анатольевна Казакова. – СПб. : Союз, 2002. – 320 с. 15. *Quirk R.* A Comprehensive Grammar of the English Language / [R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Startvik]. – Longman, 1994. – 1780 p. 16. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с. 17. *Ющук І. П.* Українська мова / Іван Пилипович Ющук. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. *Веллс Герберт.* Машина часу : [романи] / Герберт Велс ; [пер. з англ.] ; передм. та приміт. Т. Н. Денисової. – Харків : Фоліо, 2003. – 479 с. – (Б-ка світової літ.). 19. *Уэллс Г.* Избранное : [сборник] / Герберт Уэллс ; [сост. Б. А. Гиленсон.]. – М. : Прогресс, 1981, – 502 с. (На англ. яз.). 20. *Poe E. A.* The Complete Stories / Edgar Allan Poe. – Everyman's library, 1992. – 955 p. 21. *По Е. А.* Провалля і маятник : [оповідання, поезії] / Едґар-Аллан По ; [пер. з англ.]. – Харків : Фоліо, 2006. – 478 с. – (Б-ка світ. літ.). 22. *Carroll L.* Alice's adventures in wonderland & through the looking-glass / Lewis Carroll. – Wordsworth Classics, 2003. – 256 p. 23. *Керрол Л.* Аліса в країні див. Аліса в задзеркаллі / Льюїс Керрол ; [пер. В. Корнієнко ; ред. І. Малковича]. – [4-е вид.]. – К. : Вид-во Івана Малковича "А-БА-БА-ГА-МА-ГА", 2003. – 121 +141 с. 24. *Golding W.* Lord of flies / William Golding. – London – Boston, 1984. – 223 p. 25. *Ґолдінґ В.* Володар мух / Вільм Ґолдінґ ; [пер. з англ. та передм. С. Павличко]. – [2-е вид.]. – К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. – 254 с.

© *Великодська О. О.*

ВЛАСЕНКО М. С.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПІДРЯДНИХ ОЗНАЧАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ В ІСПАНСЬКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕКСТАХ

У статті йдеться про прагматичне значення підрядних означальних речень в текстах іспанських законодавчих документів, звертається особлива увага на мовні засоби, що сприяють однозначному, чіткому розумінню адресатом викладених законодавчих положень.
Ключові слова: законодавчий текст, прагматичний аспект, підрядні означальні речення, адресат.

В статье идет речь о прагматическом значении придаточных определительных предложений в текстах испанских законодательных документов, особое внимание уделяется языковым средствам, которые способствуют однозначному, четкому пониманию адресатом изложенных законодательных положений.
Ключевые слова: законодательный текст, прагматический аспект, придаточные определительные предложения, адресат.

The article deals with the pragmatic significance of the attributive subordinate clauses in the texts of the Spanish legal documents, paying special attention at the language means which promote the certain, precise understanding of the legislative statements by the addressee. .
Key words: legal text, pragmatic aspect, attributive subordinate clauses, addressee.

Актуальність даної статті зумовлено орієнтацією сучасної лінгвістики на вивчення функціонування мови в людському суспільстві, розуміння мови як діяльності, представлення мовних засобів реалізації мети та мотивів особистості.

Метою дослідження є розкрити комунікативно-прагматичний потенціал мовних засобів, а саме підрядних означальних речень, які вживає іспанський законодавець для передачі інформації у різних законодавчих документах.

Предмет дослідження становить мовленнєва реалізація прагматичних відносин між адресантом, текстом закону та його адресатом, яку можна дослідити лише через вивчення композиційних, лексичних та граматичних засобів і стилістичних прийомів, за допомогою яких законодавець створює відповідні документи.

Об'єктом дослідження є законодавчі тексти офіційно-ділового стилю іспанської мови.

Матеріалом дослідження слугують 2000 прикладів з іспанських законодавчих документів, відібрані методом суцільної вибірки з текстів

© Власенко М. С.

Конституції Іспанії, Цивільного та Кримінального кодексів Іспанії, іспанських законів (органічних), декретів та постанов загальним обсягом 3800 сторінок.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на матеріалі іспанської мови проведено дослідження законодавчих текстів з урахуванням комунікативно-прагматичного аспекту.

На синтаксичному рівні для законодавчих текстів найспецифічнішим є використання, головним чином, розповідних речень, які виділяються повнотою та поширеністю конструкцій, сполучниковим зв'язком, нормативним порядком слів, тобто всіма рисами, необхідними для чіткого викладу логічного ходу думки. Широко використовуються складні речення, що мають великі конструктивні можливості та смислову місткість.

Функціональним завданням законодавчої підсистеми є докладний, чіткий, логічний опис подій. Із складних речень цьому завданню найбільшою мірою відповідають складнопідрядні речення. Як показало наше дослідження, з двох тисяч прикладів, відібраних з п'яти різновидів іспанських законодавчих текстів, лише 558 прикладів являють собою прості чи складносурядні речення, а інші 1442 приклади – це складнопідрядні речення, вживання яких зумовлене їх здатністю повною мірою та в адекватній формі відображати взаємодії явищ, фактів, понять, що підлягають інтерпретації, чітко передавати найрізноманітніші відношення, більшість з яких (наприклад, означальні, умовні, часові та ін.) у повній мірі можуть бути вираженими лише завдяки підрядності.

Згідно з нашими підрахунками, серед підрядних речень найуживанішими є підрядні означальні речення.

Відомо, що підрядні означальні речення відносяться до членів головного речення, виражених іменником чи займенником, та вказують на їх характеристику, ознаку тощо. Дослідники іспанської граматики, виходячи з семантичних особливостей означальних підрядних речень, поділяють їх на два розряди: пояснювальні та уточнювальні (обмежувальні) підрядні речення [1:331].

Серед підрядних означальних, які займають перше місце за частотністю функціонування у досліджуваних законах (Конституція – 62 %, кодекс – 53 %, Органічний закон – 63 %, декрет – 75 %, постанова – 73 %), спостерігається значна перевага уточнювальних

<u>речень</u> (92 %), оскільки саме підрядні означальні уточнювальні речення здатні виконувати функцію виділення антецедента з категорії позначуваних ним понять.

Ось декілька прикладів, підтверджуючих вищевикладене:

"[…]. Las Cortes Generales ejercen la potestad legislativa del Estado, aprueban sus Presupuestos, controlan la acción del Gobierno y tienen las demás competencias <u>que les atribuya la Constitución</u>. […]" (CE Art. 66, 17);

"Las autoridades <u>que no hayan resistido la rebelión</u>, serán castigadas con la pena de inhabilitación absoluta de doce a veinte años" (CP Art. 482, 306);

Los Juzgados y Tribunales españoles conocerán de los juicios <u>que se susciten en territorio español</u> entre españoles, entre extranjeros y entre españoles y extranjeros con arreglo a lo establecido en la presente Ley y en los tratados y convenios internacionales <u>en los que España sea parte</u>" (LO Art. 21, 34).

Форма субхунтива у підрядному означальному реченні виражає реальну модальність. Використання адресантом у головному реченні іменників з прикметниками, декількох однорідних модально-часових форм теперішнього індикатива у прагматичних значеннях визначення та констатації та підрядного означального уточнювального речення відповідає завданням законодавчих текстів чітко, докладно, офіційно, об'єктивно передавати законодавчу інформацію та сприяє однозначному адекватному розумінню адресатом викладеного положення.

Характерною особливістю іспанських законодавчих текстів є висока продуктивність багатокомпонентних складнопідрядних речень, за допомогою яких досягається диференційоване та послідовне, складний та водночас стислий виклад думки [2:13]. Частотність використання адресантом того чи іншого складнопідрядного речення в різних законах вважаємо за доцільне проілюструвати наочно.

<u>Конституція</u>

У тексті Конституції з усіх проаналізованих прикладів лише 43 % становлять складнопідрядні речення, що зумовлене специфікою прагматичної мети цього законодавчого документу. Положення, викладені у тексті Конституції, лише визнають та визначають у загальній формі окремі права та обов'язки, які уточнюються та конкретизуються, враховуючи різноманітні обставини їхньої дії, у текстах інших документів.

Серед тих підрядних, що вживаються у тексті Конституції, найпоширенішим виявляється підрядне означальне, що в загальній кількості підрядних речень становить 62 %. Умовні та підрядні часу займають друге за поширеністю місце та становлять відповідно 12 % та 17 %. Усіх інших типів підрядних є незначна кількість.

Особливо сприяють адекватному сприйняттю, однозначному, чіткому розумінню адресатом викладених законодавчих положень складнопідрядні речення з декількома підрядними означальними:

"Los poderes públicos ayudarán a los centros docentes que reúnan los requisitos que la ley establezca" (CE Art. 27, 8);

"Se reconoce el derecho de los trabajadores y empresarios a adoptar medidas de conflicto colectivo. La ley que regule el ejercicio de este derecho, sin perjuicio de las limitaciones que pueda establecer, incluirá las garantías precisas para asegurar el funcionamiento de los servicios esenciales de la comunidad" (CE Art. 37, 10);

"Los poderes públicos realizarán una política de provisión, tratamiento, rehabilitación e integración de los disminuidos físicos, sensoriales y psíquicos, a los que prestarán la atención especializada que requieran y los ampararán especialmente para el disfrute de los derechos que este Título otorga a todos los ciudadanos" (CE Art. 49, 12-13).

Як ми переконалися на прикладі досліджуваних іспанських законодавчих текстів, у підрядних означальних реченнях широко використовуються форми умовного способу (субхунтив). Пояснюється це самим характером законодавчих документів, тим, що в них антецедентом означального речення часто виступає слово, яке називає не конкретну особу, предмет чи поняття, а клас однорідних осіб, предметів чи понять, в силу чого в іспанській мові в таких підрядних означальних вимагається, як відомо, обов'язкове вживання умовного способу.

Порівняймо два наступних складнопідрядних речення з підрядними означальними:

"El Consejo General del Poder Judicial estará integrado por el Presidente del Tribunal Supremo, que lo presidirá, y por veinte miembros nombrados por el Rey por un período de cinco años" (CE A. 122, 30);

"Son electores y elegibles todos los españoles que estén en pleno uso de sus derechos políticos" (CE A. 68, 17).

Перше означальне речення відноситься до конкретного поняття (до

Голови Верховного Суду), тому дієслово в ньому виражене дійсним способом. У другому підрядному означальному теж виражена реальна модальність, але тут уживання умовного способу є необхідним, оскільки антецедентом цього означального речення є не конкретна особа, а узагальнена (усі іспанці). Дієслова-присудки таких підрядних означальних, незалежно від того, яким способом вони виражені, перекладаються на українську мову дійсним способом.

Згідно з результатами дослідження, у тексті Конституції в підрядних означальних уживаються такі модально-часові форми: теперішній субхунтив, теперішній індикатив, простий майбутній індикатив та простий майбутній субхунтив. На теперішній субхунтив, за нашими підрахунками, припадає 85 % з усіх проаналізованих прикладів.

Необхідно підкреслити, що для всіх досліджуваних документів найчастотнішим серед підрядних речень є підрядні означальні, а інші типи підрядних представлені значно меншою кількістю, можливо й тому, що найчастіше їх заміняють дієслівні конструкції та звороти.

Кодекс

Що стосується текстів кодексів, то згідно з нашими підрахунками найпоширенішим з видів підрядних виявляється також підрядне означальне, на яке припадає 52 % з усіх підрядних.

Наприклад:

"El militar que no empleare los medios a su alcance para contener la rebelión en las fuerzas de su mando, será castigado con las penas de prisión de dos a cinco años e inhabilitación absoluta de seis a diez años" (CP Art. 476, 304);

"A los efectos de determinar la Ley penal aplicable en el tiempo, los delitos y faltas se consideran cometidos en el momento en que el sujeto ejecuta la acción u omite el acto que estaba obligado a realizar" (CP Art. 7, 29);

"Las disposiciones de este Título se aplicaran a los delitos y faltas que se hallen penados por leyes especiales" (CP Art. 9, 30);

"El cónyuge al que la separación o divorcio produzca desequilibrio económico en relación con la posición del otro, que implique un empeoramiento en su sustitución anterior en el matrimonio, tiene derecho a una pensión que se fijará en la resolución judicial, teniendo en cuenta, entre otras, las siguientes circunstancias […]" (CC Art. 97, 54);

"El derecho a la pensión se extingue por el cese de la causa que lo

motivó, por contraer el acreedor nuevo matrimonio o por vivir maritalmente con otra persona" (CC Art. 101, 55);

"El cónyuge de buena fe cuyo matrimonio haya sido declarado nulo tendrá derecho a una indemnización si ha existido convivencia conyugal, atendidas las circunstancias previstas en el artículo 97" (CC Art. 98, 54).

Як можна побачити у вищенаведених прикладах з Цивільного та Кримінального кодексів Іспанії, у підрядних означальних використовуються такі модально-часові форми, як теперішній індикатив, теперішній субхунтив, складний минулий субхунтив, простий минулий індикатив, імперфект індикатива та простий майбутній індикатив. Як і у тексті Конституції, вибір адресантом дійсного чи умовного способу залежить від антецедента, тобто від того, чи він виражає конкретну особу, предмет чи поняття, або, навпаки, узагальнену. Оскільки для текстів законодавчих документів, зокрема кодексів, характернішим є вживання мовних засобів, що передають колективне, безособове значення, то, згідно з результатами спостережень, на теперішній час умовного способу у підрядних означальних припадає близько 70 %.

Органічний закон.

У текстах іспанських органічних законів уживається менша кількість підрядних речень, ніж у попередніх проаналізованих законодавчих документах. Проте підрядне означальне також посідає перше місце за частотністю вживання – 63 %.

Наведемо декілька прикладів:

"La Ley de Planta podrá, en aquellos Tribunales Superiores de Justicia en que número de asuntos lo justifique, reducir el de Magistrados, quedando compuestas las Salas por su respectivo Presidente y por Los Presidentes y Magistrados, en su caso, que aquélla determine" (LO Art. 79, 54);

"Las propuestas a que se refiere el artículo anterior se sujetarán a los requisitos de forma previstos en esta Ley para la resolución judicial que deba dictarse, suscribiéndose por el Secretario proponente" (LO Art. 291, 117);

"Se establecerán unidades de Policía Judicial que dependerán funcionalmente de las autoridades judiciales y del Ministerio Fiscal en el desempeño de todas las actuaciones que aquéllas les encomienden" (LO Art. 444, 160);

"Los funcionarios de Policía Judicial a quienes se hubiera encomendado una actuación o investigación concreta dentro de las competencias a que se refiere el artículo 443 de esta Ley, no podrán ser

removidos o apartados hasta que finalice la misma o, en todo caso, la fase del procedimiento judicial que la originó, si no es por decisión o con la autorización del Juez o Fiscal competente" (LO Art. 446, 161).

З вищенаведених прикладів можна переконатись у широкому варіюванні модально-часових форм дієслів у підрядних означальних. Органічний закон не є винятком з інших досліджуваних нами законодавчих документів – теперішній час умовного способу також посідає тут перше місце – 68 %.

Декрети та постанови

У текстах іспанських декретів підрядні речення представлені майже тільки підрядними означальними (75 %), усі інші типи підрядних представлені незначною кількістю, яка у процентному відношенні коливається від 1 до 8 %. Майже таку картину демонструє процентне співвідношення підрядних речень у текстах іспанських постанов. Тут підрядні означальні становлять 73 %, а всі інші – від 1 до 7 % .

На наш погляд, цей факт пояснюється тим, що прагматичною метою текстів постанов та декретів є уточнення та конкретизація законодавчих положень, викладених в інших законах. Саме для реалізації зазначеної мети найпридатнішими виявляються підрядні означальні:

"Se entenderán adoptados por asentimiento los acuerdos que versen sobre propuestas respecto de las cuales no se hayan formulado objeciones por ningún miembro del Consejo" (REG Art. 43, 767);

"El Presidente será asistido en sus funciones por el Secretario general, que documentará los actos que lo requieran" (REG Art. 27, 763);

"La competencia para otorgar las licencias por estudios corresponde al Consejo General del Poder Judicial, previo informe favorable del Presidente de que gubernativamente dependa el interesado, que tendrá en cuenta las necesidades del servicio y por cuya mediación será cursada la petición correspondiente" (AC Art. 20, 842);

"También podrá interesarse que consten en acta las motivaciones de voto u opiniones expresadas durante los debates, a cuyo efecto se entregará al Secretario general nota redactada de las opiniones que hayan de recogerse, que será conservada con el acta, e incorporada al texto de la misma" (REG Art. 49, 768).

Як видно з прикладів, у текстах постанов спостерігається тенденція вживання, крім декількох підрядних означальних, ще й

дієприкметникових зворотів у функції поширеного означення, що робить текст постанов більш чітким, доступним та зрозумілим для адресата.

Така сама тенденція спостерігається у текстах іспанських декретів:

"Para la ocupación de las plazas de Secretarios en los Juzgados de Paz a que se refiere este artículo gozarán de preferencia, por una sola vez, los Oficiales de la Administración de Justicia adscritos al Juzgado de Distrito convertido que corresponda y, en su defecto, los funcionarios del Cuerpo a extinguir de Secretarios de Juzgados de Paz de municipios de más de 7.000 habitantes, quienes podrán tomar parte en los concursos correspondientes" (RD Art. 31, 593).

Таким чином, в усіх досліджуваних іспанських законодавчих документах спостерігається частотне вживання засобів, здатних якомога точніше та докладніше передати інформацію, закладену у законодавчих положеннях, щоб уникнути двозначності розуміння сутності цих положень та передбачити усі можливі запитання стосовно їхнього змісту.

Саме тому перше місце в усіх законодавчих документах займають підрядні означальні речення, які реалізують у контексті прагматику уточнення, дефініцію, обмеження або виділення головної думки.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Виноградов В. С.* Грамматика испанского языка: Практический курс: Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. – 3-е изд. – М.: Высш. школа, 1990. – 432 с. 2.*Швыркова Л. Л.* Морфолого-синтаксические особенности законодательных документов /на материале исп.яз./: Автореф.дис…канд. филол. наук: 10.02.05. – М., 1973. – 23 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.CE (1978). Constitución española. – Madrid: Ed. Nacional. – 47 p. 2.CC (1988). Código Civil de España.– Madrid: JACARYAN, S.A. – 425 p. 3.CP (1987). Código Penal de España. – Madrid: JACARYAN, S.A. – 472 p. 4.LO (1990). Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio // Normas de Derecho Orgánico Judicial. Consejo General del Poder Judicial. – Madrid: Gráficas Arias Montano, S.A. – P. 34-198. 5.REG (1990). Reglamento de Organizacón y Funcionamiento del Consejo General del Poder Judicial // Normas de Derecho Orgánico Judicial. Consejo General del Poder Judicial. – Madrid: Gráficas Arias Montano, S.A. – P. 757-799. 6.AC (1990). Acuerdo de 28 de junio de 1989 // Normas de Derecho Orgánico Judicial. Consejo General del Poder Judicial. – Madrid: Gráficas Arias Montano, S.A. – P. 835-844. 7.RD (1990). Real Decreto 122/1989, de 3 de enero // Normas de Derecho Orgánico Judicial. Consejo General del Poder Judicial. – Madrid: Gráficas Arias Montano, S.A. – P. 581-594.

© *Власенко М. С.*

ВОЛГІНА О. О.
Запорізький національний університет

СТИЛІСТИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ І КОГНІТИВНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ

Об'єктом цієї статті є стилістичні маркери лексикографічних дефініції, їх здатність відображати уявлення та знання про світ певного етносу. Увагу зосереджено на соціокогнітивному аспекті стилістичного маркування, який стає основою опису стилістичної інформації лексичної одиниці.
Ключові слова: лексикографічна стаття, лексикографічна параметризація, стилістичний маркер.

Объектом данной статьи являются стилистические маркеры лексикографических дефиниций, их способность отражать представления и знания о мире определенного этноса. Внимание сосредоточено на социокогнитивном аспекте стилистического маркирования, который становится основой описания стилистической информации лексической единицы.
Ключевые слова: лексикографическая статья, лексикографическая параметризация, стилистический маркер.

The article focuses on the stylistic marks of the lexicographical entries, their capacity to reflect the ideas and knowledge about the world of certain ethnos. The attention is concentrated on the social and cognitive aspects of the stylistic marking which becomes the base of the description of the stylistic information of the lexical unit.
Key words: lexicographic entry, lexicographical parametrization, stylistic mark.

Сьогодні дедалі більшу увагу лінгвістів привертає нова галузь лінгвістичних досліджень – когнітивна лексикографія, становлення якої відбувається під впливом нової функціонально-когнітивної парадигми. Звідси, **актуальним** виявляється дослідження когнітивної природи стилістичного маркованого знака, який становить собою різноаспектну сукупність знань, у лексикографічних джерелах. Отже, **об'єктом** статті є лексикографічна стаття, що містить стилістичні маркери як відображення уявлень носіїв мови про навколишній світ.

Мета статті – осмислення когнітивної природи стилістичних маркерів.

Як лексична одиниця слово має лексичне і стилістичне значення, які можуть сягати далекого минулого, а можуть бути сучасними. Незважаючи на дискусії вчених щодо структурних компонентів стилістичного значення, вважається (П. Гіро, А.Я. Алексєєв, З.І. Хованська), що воно носить семний характер, є колективно-суб'єктивним залежно від мовленнєвої ситуації і матеріально закріплено

© *Волгіна О. О.*

у вигляді стилістичних позначок у словниках.

Саме стилістичні значення слова відтворюють такі властивості концепту як його породження традицією, історичність, багатогранність, відкритість найрізноманітнішим контекстам. У цілому, вони відбивають зміни в структурі знання про оточуючий світ і у деякій мірі зберігають досвід попередніх поколінь. Отже, стилістичні значення концептуально відображені у свідомості людини.

Засновниками теоретичної бази когнітивних аспектів лексикографії справедливо вважаються Ю.Д. Апресян, Л.Г. Бабенко, В.З. Дем'янков, С.М. Гагарін, В.А. Широков та інші.

Стає очевидним, що лексикографічне тлумачення в когнітивістиці набуває першорядної значущості (про це свідчать численні роботи з когнітивних аспектів лексикографії В.З. Дем'янкова, Н.Н. Леонт'євої, С.Ю. Семенової), оскільки словарна дефініція – це репрезентація слова із всіма супроводжуючими знаннями: про його будову, частини, особливості вживання, включення в синтаксичні конструкції, різні типи зв'язків. Проте, тлумачення слова у словнику – це не лише показ семантичної своєрідності певної лексичної одиниці, а й шлях до розкриття змісту певного ментального уявлення. Очевидно, дефініцію слова у словнику можна розглядати як своєрідне «упакування» знань, оскільки в словарному тлумаченні знаходять своє віддзеркалення не тільки окремі фрагменти знання, але й наслідки процесу функціонування, які породжують цілу гаму стилістичних конотацій.

Разом із тим слово у словнику виступає як носій певного правила поводження з ним, стратегій його використання у дискурсі. Це пояснюється тим, що лексикографічне значення слова визначає круг об'єктів, до яких це слово може бути віднесено; воно абсорбує дані про сприйняття і перцептуальні характеристики позначеного, його відношення з іншими об'єктами і явищами в світі; воно фіксує дані про функції і призначення того, що позначене словом; взагалі, значення слова «може привести вас до всього того, що ви знаєте про позначене. Воно дозволяє доступ до енциклопедичної інформації в довготривалій пам'яті» [1: 61].

Таким чином, лексикографічна стаття є найбільш зручним засобом представлення суті концепту в стислому, «концентрованому» вигляді, у ній знаходить своє віддзеркалення його ядро (найчастіше перше основне значення слова) і численна периферія (різні відтінки значення). Так, Л.Г.

Бабенко вважає, що «мікроструктура словника концептосфери мови втілює у лексикографічних параметрах наші уявлення про ментальну сутність концепту» [2:5]. Концептуальні ознаки, що відбивають ментальну суть концепту у лексикографічній статті, виділяються зазвичай спеціальними знаками – маркерами. Розроблена мережа стилістичних маркерів у сучасних словниках відтворює щонайменші фрагменти концептів, що дозволяє чітко уявити ментальне поле того чи іншого концепту.

Когнітивні ознаки, що виражають уявлення про суб'єктивно-модальні та оцінні смисли складають найдальшу периферію концепту і у зв'язку з цим завершують лексикографічну статтю. При цьому використовують маркери *fam., pop., vulg., injur.* тощо. Напр., ***charognard*** n.m.– 1. Animal qui se nourrit de charognes, tels les vautours, les hyènes, les chacals. 2. *fam., injur*. Personne qui tire profit du malheur des autres '1. гриф, стерв'ятник. 2. розм. покидьок' [3:197]; ***pierrot*** n.m. – 1. Homme déguisé en Pierrot, personnage de la comédie italienne. 2. *fam.* Moineau '1. Людина одягнена як П'єро, персонаж італійської комедії. 2. розм. дивак, чудна людина'[3:824].

Однак, у разі випадків лексикографічне тлумачення виявляється недостатнім для опису реального функціонування слова в мові, тому що за обсягом воно менше концептуального значення, існуючого в свідомості її носіїв.

Як відомо, мовне вираження концептуального змісту здійснюється, крім іншого, лексико-стилістичними засобами мови. Стилістично забарвлені лексичні одиниці є концептуально-мовними сутностями з певним набором когнітивних, мовних та екстралінгвістичних ознак. Їх специфічне значення, народжуючись в контексті спочатку як оказіональна конотація, закріплюється шляхом відтворення у типових дискурсах, набуває стійкого функціонально-стилістичного значення і переходить в узуальне стилістичне значення літературної мови. У останній стилістичні варіанти лексики й забезпечують мовну вербалізацію оцінно-емотивних, ціннісних і прагматичних настанов мовця. Своєрідність змістової сторони стилістично окреслених лексичних одиниць у мові зумовлюється особливостями соціального і культурного досвіду взаємодії мовного колективу з предметами та явищами дійсності, а також особливостями оперування існуючими національно й культурно визначеними концептами.

Принципового значення набуває, зокрема, встановлення місця і ролі стилістичних складових концептів у кваліфікації лексико-стилістичних репрезентантів різноаспектної словникової інформації. Обмеження, які зазнає тлумачний словник за умов дотримання принципу «мінімального тлумачення» (minimal definition), потребують, з одного боку, визначення мінімальних обсягів етно-соціокультурологічного матеріалу, з другого – включення достатніх в інформативному плані даних щодо периферії інших «семантичних станів». Оскільки у поле зору лексикографа потрапляють не тільки основні значення, а й семантичні, стилістичні конотації, асоціативно-оцінні нашарування, метафорично-образні, модальні, то окремі тлумачні словники приводять до 198 стилістичних відтінків значення (напр., словник французької мови Robert 2007) чи до 153 (напр., Larousse 2012). Численні смислові варіації концептуального наповнення реєстрового слова, не завжди чітко виявлені конотації, іноді приховане нюансування значення викликають потребу певного розширення мережі стилістичних маркерів і контекстів з метою репрезентації глибинної структури, спираючись на соціо-культурологічній зміст. У тлумаченні концептуальної семантики має бути враховане розуміння концепту як комплексу пов'язаних між собою значень, отже, інколи виникає потреба супроводити слово стилістичного значення іншими словами, що тією чи іншою мірою відтворюють той самий загальний зміст. Наявність мовного вираження для концепту, його регулярна лексико-стилістична вербалізація підтримують концепт у стабільному стійкому стані, роблять його загальновідомим (тому що значення слів, якими він передається, загальновідомі, вони тлумачаться носіями мови, відображаються у словниках).

Так, наприклад, об'єктивація концепту *«femme / жінка»* у французькій мові була б не повна без лексико-стилістичних варіантів, які передають скрите ставлення до жінки у французькому суспільстві: ***femme*** – *accorte* 'люба, гарненька' – *litt.* Gracieuse, avenante, ***bourgeoise*** 'жіночка' – *fam. vieilli.* Épouse, ***bringue*** 'здоровуля' – *fam.* Grande bringue: fille ou femme plutôt grande et maigre, déguingandée, ***dondon*** 'товстуха' – *fam. péjor.* Femme ou fille qui a un fort embonpoint, ***douairière*** 'стара дама із вищого світу' – 1. *anc.* Veuve qui jouissait d'un douaire; 2. *péjor.* Dame âgée de la haute société, ***mémère*** 'матінка' – 1. Grand-mère dans le langage enfantin; 2. *fam.* Femme d'un certain âge et, le plus souvent, de forte corpulence; 3. *québec. fam.* Personne bavarde, indiscrète; commère, ***nana***

’жінка, дівчина, баба’ – *fam.* 1. Jeune fille, jeune femme; 2. Femme, quel que soit son âge, ***maritorne*** ‘нечепура, неохайна’ – *litt.* Fille, femme laide, malpropre et acariâtre, ***oiselle*** ‘наївна, дурненька’ – *fam.* Jeune fille naïve, niaise, ***péronelle*** ‘балакуча, базікало’ – *fam. vieilli.* Fille, femme sotte et bavarde, ***pépée*** ‘красуня’ – *fam. vieilli.* Jeune femme, jeune fille jolie et bien faite, ***poupée*** ‘лялечка’ – 1. Jouet; 2. *péjor.* Femme jolie, coquette mais futile et un peu sotte, ***poule*** ‘молода жінка, подружка’ – 1. Femmele du coq. <...> 4. *fam.* Epouse, maîtresse. 5. *fam. vieilli.* Femme de moeurs légères, ***pute*** ‘повія’ – *vulg. injur.* Putain, ***salope*** ‘повія’ – *vulg. injur.* Femme dévergondée, méprisable; garce, ***tendron*** ‘молоденька дівчина’ – 1. Partie du boeuf. 2. *fam.* Très jeune fille, ***vamp*** ‘фатальна жінка’– 1. Actrice de cinéma. 2. *fam.* Femme fatale і т. п.

Очевидно, що закріплений у відповідних номінативних одиницях концепт *«femme»* є результатом тривалої мовленнєвої діяльності суспільства як когнітивного процесу, внаслідок чого, частина жіночих ознак знайшла вербалізоване втілення у певних стилістично маркованих одиницях. Вторинний характер багатьох позначень концепту *«femme»* у французькій мові є наслідком асоціативних процесів мислення, які постійно відбуваються у свідомості людини при формуванні ментальних та мовних репрезентацій і у ході яких відбулося співставлення концептуальної системи *«femme»* з іншими концептуальними сферами.

Зазвичай, вибір того чи іншого стилістичного рівня (нейтрального, літературно-піднесеного, розмовного, просторічного тощо) у мовленні свідчить про соціальну належність мовця, його ціннісні установки, відношення до ситуації спілкування. Проте не всі ці дані можна отримати лише під час комунікації, більшою частиною вони присутні у прихованій формі у стилістичному маркуванні, що відображають словники.

Так, минулі знання і досвід суспільства зберігаються у ментальній організації архаїчних, або застарілих лексичних одиниць, що входять до класу так званої книжної лексики (мають стилістичний маркер *littéraire* / *книжне*), одну з підсистем у лексичній системі французької мови, яка характеризується притаманним лише їй лексичним складом і функціями та має установлені зв’язки з іншими концептуальними структурами. До цього концептуального утворення відносяться також екзотизми й історизми. Наприклад, ***faix*** n.m. – *litt.* charge, fardeau; ***échanson*** n.m. – 1. *anc.* Officier chargé de servir à boire au roi ou à un grand personnage. 2. *litt.*

ou par plais. Personne qui verse à boire [3:344].

Стилістична позначка *familier / фамільярне* маркує лексичні одиниці, що використовуються при особистому невимушеному спілкуванні, у родині, з друзями. Фамільярна лексика має характер «наївної грубості», вона включає і такі одиниці, які у літературній мові мають безумовне знижене маркування та табуїзовані у повсякденному спілкуванні. Даний стилістичний шар є своєрідним дзеркалом, яке відбиває основні зміни у мові взагалі, тому дослідження лексикографічного відображення живого мовлення набуває все більшого значення у сучасній лінгвістиці. Лексичні одиниці марковані *familier* характеризуються особливостями вживання слів у повсякденному переважно усному спілкуванні. Сутність фамільярної лексики полягає також у її здатності створювати конфіденційну атмосферу, почуття буття серед своїх, усувати бар'єри і пов'язувати співбесідників. Отже, маркер *familier* містить експресивно-оцінний компонент інформації уявлень про використання мови.

Стилістичний маркер *populaire / просторічне* являє собою особливий історично складений на основі діалектно-регіональних різновидів варіант мовних норм, який функціонує переважно в усному типі мовлення і генетично та функціонально відрізняється від арготичних, жаргонних і професійних елементів. Просторічні слова і вирази певною мірою є спільними для всіх соціальних прошарків сучасного французького суспільства. Отже, маркер *populaire* розглядається як інформація щодо використання лексичної одиниці у розмовно-усній ситуації спілкування.

Стилістичний маркер *argot / арго* реєструє марковані вербальні знаки соціальних низів та окремих груп населення (злочинців, декласованих елементів). Маючи за мету приховати справжній зміст повідомлень, арго як специфічний соціолект характеризується значним різноманіттям способів утворення нових лексичних одиниць. У межах арготично забарвленої лексики окреме місце займають жаргонізми – розмовні варіанти спеціальних позначень (спеціальна номенклатура виробничих сфер). Таким чином, маркер *argo*t розглядається як інформація про соціальну відмінність і захист у уявленні про використання мови.

Стилістичні маркери є одним із засобів представлення знання про світ. Кожний стилістичний маркер відображає специфічний спосіб

осягнення оточуючої дійсності носіями мови. Дослідження динаміки стилістичних маркерів проливає світло на специфіку концептуалізації світу, оскільки стилістично маркована лексика відбиває аксіологічно зумовлене ставлення носіїв мови до фактів та явищ реального світу.

Звідси, стилістичні маркери лексичних одиниць французької мови, як і будь-якої іншої мови, мають соціокогнітивну природу і залежать від специфіки особливостей концептуалізації світу французьким народом. Лексикографічне відображення різноманітних стилістичних відтінків виступає засобом реконструкції уявлень про світ носіїв мови. Для того, щоб встановити еволюцію певного уявлення носіїв мови про той чи інший предмет, його характеристику, процес, необхідне дослідження динаміки їх лексикографічної фіксації авторитетними джерелами.

Отже, стилістичні маркери лексикографічної статті є результат інтерпретації носіями мови концептуальної інформації мовних знаків. Є всі підстави розглядати стилістичний маркер як достатній «контекст» для виявлення стилістичної, а звідси частково і концептуальної природи лексеми.

Лексикографічну статтю можна порівняти з процесом розгортання інформації: певна частка інформації передається за допомогою стилістичних маркерів, всі імпліцитні смислові елементи представлені у згорнутому вигляді. Таким чином, лексикографічна стаття становить собою факт відображення результату розумової діяльності мовців у певному суспільстві та виступає достатнім для виявлення та кваліфікації уявлень носіїв мови про оточуючий світ. Стилістичне значення лексичних одиниць у лексикографічній дефініції дозволяє доступ до когнітивної структури, яка об’єктивується також стилістично маркованими мовними знаками у мовленнєвих структурах. Звідси **перспективним** є діахронічне дослідження розвитку стилістичного потенціалу слова, стилістичної системи мови, яке дозволить зробити висновки про розвиток концептосфери певної етнокультури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кубрякова Е.С.* Язык и знание : на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира : [монография] / Елена Самуиловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. 2. *Бабенко Л.Г.* Лексикографическая параметризация ментальной сущности концепта // Актуальные проблемы концептологии, 2011 – № 3. – С. 5-12.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

3. *Le Petit Larousse Illustré*. – P. : Larousse, 2012. – 1812 p.

© Волгіна О. О.

ВОЛОСЕНКО І. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІМІДЖУ МОЛОДІ У НІМЕЦЬКОМОВНІЙ БЛОГОСФЕРІ

Статтю присвячено дослідженню молодіжних інтернет-щоденників як жанру персонального дискурсу в німецькомовному медійному просторі, а саме комунікативним тактикам репрезетації іміджу блогерів у німецькомовній блогосфері.
Ключові слова: інтернет-щоденник, німецька молодіжна мова, блогер, імідж, комунікативні тактики.

Статья посвящена исследованию молодёжных интернет-дневников как жанра персонального дискурса в немецкоязычном медиальном пространстве, а именно коммуникативным тактикам репрезентации имиджа молодёжи в немецкоязычной блогосфере.
Ключевые слова: интернет-дневник, немецкая молодёжная речь, блогер, имидж, коммуникативные тактики.

This thesis is devoted to the study of the Internet diaries, which are seen as a type of personal discourse in the German speaking media domain, namely communicative tactics of the representation of the youth image in the German blogosphere.
Key words: online diary, German youth language, blogger, image, communicative tactics.

Розвиток інформаційних технологій та стрімка анонімізація людини в суспільстві масового споживання сприяли швидкому розповсюдженню та використанню жанрів в Інтернеті, зокрема, в його найдинамічнішому комунікативному сегменті – у молодіжній блогосфері. Тому на особливу увагу заслуговує розширення щоденникової культури, а саме інтернет-щоденників, які сприяють виявленню нових соціолінгвальних характеристик мовців. Зацікавленість викликає динаміка їх розвитку у контексті взаємодії внутрішньомовних та соціальних чинників, про що свідчить поява численних номінацій та термінів у медійній мові. Враховуючи те, що метою інтернет-щоденника є, насамперед, відображення внутрішнього світу молоді, її бажання протиставити себе мовним та комунікативним конвенціям дорослих, **актуальності** набуває дослідження концептуального простору авторського тексту щоденника, який характеризується високою динамікою образів та прецедентних висловлювань, а вивчення феноменів персональної блогосфери пояснює складну природу буттєвості людини та її відображення у мові та комунікації.

Об'єктом дослідження є молодіжні інтернет-щоденники в німецькомовному медійному просторі. **Предметом дослідження** є

© *Волосенко І. В.*

комунікативні тактики репрепрезентації іміджу блогерів.

Основною **метою** дослідження є з'ясування соціолінгвальної та медійної природи німецькомовних інтернет-щоденників з огляду на їхню структурну, композиційну, мовно-культурну, жанрову та прагмалінгвістичну специфіку.

Репрезентація іміджу блогерів є цілеспрямованим формуванням уявлення про власне «я». Заслуговують на увагу автобіографічні характеристики репрезентації сучасної молоді Німеччини, які реалізовані в ***тактиках діахронічної репрезентації внутрішнього «я».***

Такі тактики відображено, насамперед, в автобіографічних репрезентаціях позитивної або негативної спрямованості.

Діахронічну репрезентацію внутрішнього «я» позитивної або негативної спрямованості характеризують концепти з компонентом «щасливий/а/е – нещасливий/а/е» ((НЕ)ЩАСЛИВИЙ ВИПАДОК, (НЕ)ЩАСЛИВА ЛЮБОВ, (НЕ)ЩАСЛИВЕ ДИТИНСТВО). У німецькомовних молодіжних інтернет-щоденниках їхня репрезентація поширена серед таких словосполучень, які відображують відповідну тематичну спрямованість:

Таблиця 1

GLÜCKLICH		**UNGLÜCKLICH**	
Ключові слова	**Тематична репрезентація**	**Ключові слова**	**Тематична репрезентація**
fröhlich	*Beflügelte und wolkenlose Zeit*	*erbärmlich*	*Elende Lebensperiode, trostlose Zeiten*
ausgefüllt	*Freudevolle Welt, selige Zeit, erfülltes Leben*	*bedrückt*	*Melancholische Geschichte, schwermütige Tage*
angenehm	*Willkommener Lebensabschnitt, erquickliche Periode*	*entsetzlich*	*Fürchterliche Historie, katastrophale Entwicklung*
Heiter	*Lustige, vergnügte, aufgeräumte Zeit*	*traurig*	*Trübsinnige Zeit, sorgenschwere Nächte*
bedürfnislos	*Genügsame, unaufdringliche, unauffällige Zeit*	*betrübt*	*Elegische Zeiten, freudloses Leben*

freudestrahlend	*Fröhliches, überglückliches, begeistertes Leben*	*kummervoll*	*Sorgenvolle Vorgeschichte, schmerzliche Erlebnisse*
gut gelaunt	*drolliges, lustiges, aufgekratztes Leben*	*jämmerlich*	*Miserable Vorwelt, leidvolle Geschichte*
durchsichtig	*Sorgenfreie, sorgenlose, unbekümmerte Zeit*	*gefährlich*	*Finstere Zeiten, verderbliches Lebenskapitel*

Так, автобіографічну репрезентацію блогера Г. Трогер можна продемонструвати як автобіографію позитивної спрямованості. У постах інтернет-щоденника згадується щасливе дитинство, яке стає джерелом сил для цілого життя молодої жінки. Блоговий фрагмент посту містить низку концептів концептополя «Щасливе дитинство»:

▫ *Meine eigene Kindheit war durch die Liebe meiner Eltern geprägt. Trotz dem Wenigen, das wir auf unserem Bauernhof im Wipptal besaßen, haben sich meine Eltern immer liebevoll um uns fünf Kinder gekümmert. Auch wenn es an Geld stets gemangelt hat, an Liebe und an Fröhlichkeit jedoch, nie! Ich kann heute sagen, dass ich eine glückliche Kindheit erleben durfte. Die Erinnerung an diese schönen Jahre meiner Kindheit habe ich immer im Herzen behalten* [5].

Авторську модальність блогера відображають емоційні образи «любов батьків», «любов як вияв турботи», «любов у бідності», «любов як вдячність», «спогади про щасливе дитинство».

Репрезентація блогера відбувається на прагматичному й мовному рівнях завдяки сукупності комунікативних тактик реалізації автобіографічного виміру мовця. Так, складниками мовної стратегії репрезентації виступають конструкції “*Meine eigene Kindheit*”, які активно реалізуються:

- через тактики пояснення за допомогою прийменника *durch*:

▫ *durch die Liebe meiner Eltern geprägt*;

- через тактику роз’яснення та протиставлення минулому за допомогою прислівника *trotzdem*;
- через тактику припущення, переданого відповідною синтаксичною

конструкцією *auch wenn es* та емоційно забарвленим заперечним прислівником *nie*;

- через тактику ствердження, відображену в синтаксичній конструкції з дієсловом *kann.*

Негативні оцінки в автобіографічних текстах, як правило, відображають тяжкі події минулого, про які пишуть молоді люди. Негативні автобіографії молоді нерідко характеризує обмежене тлумачення подій минулого та певне ігнорування колишніх власних соціальних проблем [1; 2]. Таке спостереження можна зробити на прикладі історії 18-річного блогера на ім'я Петер, яке містить чимало негативних оцінок та значень:

▫*Ich war Sohn einer minderjährigen Mutter. Zwar kannte ich meinen leiblichen Vater nie, da dieser schon vor der Geburt untergetaucht war, doch bekam ich durch die Heirat meiner Mutter einen Stiefvater und auch zwei kleine Geschwister. Als ich vier Jahre alt war, wurde die Ehe geschieden. Ich lebte zuerst mit meinen Geschwistern bei meiner Mutter. Aber ihre zunehmenden Alkoholprobleme führten dazu, dass sie einen Grossteil der Zeit in Entziehungskuren verbringen musste und die Ehe meiner Eltern geschieden wurde. Seit meinem siebten Altersjahr lebte ich mit meinen Geschwistern bei meinem Vater. Mit der Mutter habe ich heute fast keinen Kontakt mehr. Die Versuche meiner Mutter, mich an sich zu binden und zu verpflichten, bei ihr zu wohnen, haben bei mir verschiedene Stressepisoden ausgelöst. Heute, mit 18 Jahren, bin ich ein grossgewachsener, junger Mann, der mitten in einer kaufmännischen Lehre steckt und daneben die Berufsmatura absolviert. Mein Ziel ist die Fachhochschule, an der ich ein betriebsökonomisches Studium absolvieren will. Auch im außerschulischen Bereich bin ich aktiv. Ich leite eine Jungscharabteilung und engagiere mich daneben noch freiwillig im Jugendkirchenchor* [6].

Цю автобіографічну репрезентацію подано в композиційно-мовленнєвій формі оповіді. Автор нейтрально пояснює особистий досвід. Він наголошує на негативних життєвих подіях (*Sohn einer minderjährigen Mutter)*, пов'язаних із драматичною ситуацією в сім'ї, яка розпалася, коли Петер був геть малим, через проблеми матері з алкоголем. Проте опис негативних подій минулого не руйнує позитивного образу автора, створеного завдяки волюнтативній модальності (*wollen*) та оцінним дієсловам (*leiten, sich engagieren*), які передають прагнення Петера змінити життя на краще. Закінчення автобіографічної оповіді відображено в

комунікативній тактиці репрезентації високої соціальної самооцінки.

Негативна спрямованість реалізується через негативні оцінки, які подано у формі дієслів з негативної семантикою, порівнянь або інтеррогативних формул. Так, у наступному пості подано типовий приклад заміни однієї негативної оцінки на іншу з перемиканням уваги на результат.

▫ *Wie es früher einmal war: seit drei Tagen bin ich wieder acht Jahre alt – zumindest im Kopf. Ich mache eine Menge Quatsch, Mist, Dummheit. Das klingt vielleicht lustig, wie es auch in Wirklichkeit ist. Aber immer wieder ernte ich verwunderte, verärgerte, einfach dumme Kommentare, von Menschen, die meinen, dass ich mich „anständig“ oder „angemessen“ verhalten soll. Ich ärgere mich, dass man nicht in Ruhe acht Jahre alt sein darf. Deshalb bin ich ab jetzt wieder viel älter – schade eigentlich. Ich hoffe, die richtigen Achtjährigen sind stärker als ich* [6].

Молодій людині властиво заявити про себе через комунікативні акти переконання, сповіді та виклику суспільству. Дослідження інтернет-щоденників свідчить про достатню поширеність синхронічної репрезентації внутрішнього «я». У сучасній лінгвістиці репрезентацію внутрішнього світу молоді відносять до різних комунікативних класів (експресив, директив, комісив, вокатив, реквістив / провокатив), але чіткої кваліфікації ще немає [3; 4]. Переконання, сповіді та виклики молоді блогери використовують, насамперед, для того, щоб привернути увагу шляхом заклику до правди, апеляції до розуму чи мобілізації. Прагмалінгвістичні засоби їх реалізації можна позначити як ***комунікативні тактики синхронічної репрезентації блогера***. Їх спрямовано, насамперед, на формування критичної оцінки у потенційного читача. Так, демонстрацію переживань в інтернет-щоденнику 17-річної німецької школярки відображено в комунікативних тактиках порівняння з негативними образами, посилання на минуле, припущення, «втілення» в образ уявного співрозмовника, переконання. Подані комунікативні тактики репрезентації внутрішнього світу блогера допомагають йому зробити висновок на зразок «будь чесним перед собою» у формі поради іншим.

▫ *Ich bin so n sensibelchen die über alles nachdenkt und wenn kritik oder so geäußert wird … und wenn der eine oder der andere mal n späßchen meint nehm ich mir des so zu herzen und in der schule ich lächel immer und lass des mir ned anmerken wenn ich irgendwie verletzt wurde (woran ich selbst schuld*

bin weil ich so empfindlich bin) und dann zuhause fang ich manchma an voll zu weinen echt ich bin soo ne piense.. nya und ich denke nich dass sich was bei den anderen ändern muss also dass die lieber zu mir sind sondern bei mir dass ich damit umgehen muss weil das is das leben… und es is auch nun mal so das man nich bei allem zu andern hinrennen kann und man muss selbst damit klar kommen versuch lieber bei dir was zu ändern statt was von den andern zu erwarten is leichter glaub mir [7].

Отже, комунікативні тактики репрезентації відображають не тільки активні мовні процеси та культурні трансформації, а й окремі цінності та ідеології сучасної молоді. Дослідження текстів репрезентативного характеру, властивих сучасним блогерам, свідчить про те, що автори цих текстів користуються демократичною мовою, виявляють високий рівень комунікативної адаптованості до соціальних умов. Вони узалежнюють розв'язання своїх проблем від професійних, суспільних ініціатив та моральних норм, демонструючи високий ступінь соціалізації. Зрозуміло, що автобіографії або репрезентації внутрішнього світу блогерів розраховано також на читачів, отже, автори нерідко намагаються інтерпретувати своє життя або власну суспільну роль не як поразку, невдачу чи непорозуміння, а як програму подолання життєвих труднощів і як зразок комунікативної поведінки. Тому набір комунікативних тактик репрезентації власного «я» завжди пов'язано з широким репертуаром комунікативних актів (ствердження, констатації, заклику до дій, обвинувачення, виправдання), спрямованих на зображення сильної особистості, якій можна вірити та з якою можна дружити.

До комунікативних тактик блогерів належать ***комунікативні тактики репрезентації зовнішнього світу***, які характеризують побутові події, наприклад, опис подій дня, розповідь про взаємини з друзями, міркування про плани або минулі події, обговорення успіхів, помилок та перешкод тощо. Так, в інтернет-щоденнику 19-річної Велії перелічено події дня й дано оцінку їхнього сприйняття:

▫ *Heute war ich mit 2 lieben Freundinnen brunchen/frühstücken und das ganze ALL YOU CAN EAT! Es gab sehr viel zum Essen: Crossiants, Semmeln, Baguette, Tomaten-Mozarella, Gurken/Tomaten/Paprika/Salat-Variationen, Waffeln, Rührei/Bacon, Marmeladen, Nugat Cremes, Müsli in allen Variationen, Käse und Konsorten, reichhaltigem Wurst-Ensemble, Fruchtaufstrichen, kleine Kuchenstücken und vielen anderen Leckereien. Und zwar hat das alles in der Bar Celona dann nur 8,95 Euro gekostet. Leider waren sehr viele Leute und ich*

fand es zu laut, aber wir hatten Spaß [8].

У цій блоговому запису ужито комунікативних тактик переліку, поради та суб'єктивної оцінки, які студентка медичного коледжу використовує не тільки для інформування друзів та читачів, а й для створення привабливого соціального іміджу.

Тактики переконування мають на меті створити зацікавлене сприйняття інтернет-щоденника читачем, наприклад, через звернення до читачів з бажанням поділитися почуттями. Так, в інтернет-щоденнику дівчини «Побутовий адреналін» спостерігаємо реалізацію цих тактик:

▫ *Hallo liebe Padawans und Wookiees! Ihr erkennt es sicher schon an meiner Begrüßung. Ich bin ungefähr einer der größten (weiblichen) Fans von Krieg der Sterne/Star Wars auf dieser Welt. Ich liebe es einfach. Verdammt ja, ich liebe es! Daher ist der 4. Mai 2012 in meinem Leben auch immer ein größerer Anlass zum Feiern als Weihnachten oder mein Geburtstag – und das jedes Jahr* [8].

Широкий спектр комунікативних тактик репрезентації зовнішнього світу спрямовано на спонукання. Їх можна розглядати як певні соціальні конвенції, передані через наступні різновиди:

1) комунікативна тактика виокремлення свого кола у зверненні «*Hallo liebe Padawans und Wookiees*». Образи падаванів та вукі запозичено блогером із відомої епічної фантастичної кіносаги Д. Лукаса «Зіркові війни». Падавани позначають учнів лицарів Джедаїв із «Зіркових війн», а вукі – расу двоногих гуманоїдів;

   На лексичному рівні ця тактика маркується займенниками першої особи або відповідними присвійними займенниками, прийменниками та дієсловами зі значенням переваги;
2) комунікативна тактика, спрямована на створення щасливого образу фаната «зіркових війн». Мовну реалізацію цієї комунікативної тактики відображено у використанні емоційно забарвлених висловів у формі визнання та проклять (*verdammt ja, ich liebe es!*).
3) комунікативна тактика привертання уваги до предметів побуту, товарів або послуг, які підносять якість життя. До основних мовних засобів реалізації цієї тактики належать зазначення невисоких цін, апелювання до розуму, посилання на переваги товару, заклик до обговорення:

Рис. 2

Nur 199 Euro.

Für mich kam eigentlich bis jetzt nur die schwarze Variante in Frage, da man sie mit allem kombinieren kann. Allerdings finde ich das das weinrote Modell auch seine Vorzüge hat und durch die auffällige Farbe natürlich auch mal was anderes wäre im Schuhschrank:-)

Was sagt ihr? Für welches Modell würdet Ihr euch entscheiden? Lieber die schlichte schwarze Variante oder lieber doch das extravagante weinrot? [301].

Отже, комунікативні тактики репрезентативної спрямованості мають конститутивне значення для формування мовно-культурної ідентичності людини, знань, цінностей, норм комунікативної поведінки. Репрезентація сприяє як інформуванню адресата, так і впливові на нього. Її націлено на впровадження у соціальну свідомість мовця певних формул ідентичності, які слугують подальшій соціалізації комунікантів за умов поширення глобальної ділової культури. Використання відповідних комунікативних тактик передбачає вдосконалення нової лінгвокультурної компетенції, коли мовець здатний репрезентувати нові знання, розв'язувати складні комунікативні завдання й оптимально співвідноситися (в іміджевому плані) з різноманітними суб'єктами міжкультурного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Шушарина Г. А.* Экспликация авторской оценки (на материале информационных источников «TIME» – «THE NEW-YORK TIMES») / Г. А. Шушарина // Учен. зап. Комсольск.-на-Амуре гос. техн. ун-та. – 2011. – № 1/2. – С. 62–68. 2. *Kronig W.* Resilienz und kollektivierte Risiken in Bildungskarrieren – das Beispiel der Kinder aus Zuwandererfamilien / W. Kronig // Was Kinder stärkt. Erziehung zwischen Risiko und Resilienz / G. Opp, A. Fingerle & A. Freytag (Hrsg.). – [2. Aufl.]. – München : Reinhardt, 2006. 3. *Гуцал Н. А.* Семантико-прагматические и дискурсивные характеристики речевого акта «вызов»: на материале английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Наталья Александровна Гуцал ; Волгоградск. гос. ун-т. – Волгоград, 2009. – 209 с. 4. *Kimpeler S.* Die digitale Herausforderung: zehn Jahre Forschung zur computervermittelten Kommunikation / [Kimpeler Simone, Mangold Michael, Schweiger Wolfgang]. – [Ausg. : 1. Aufl.]. – Wisebaden : Verlag für Sozilwissenschaft, 2007. – 256 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. *SKAS* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sos-kinderdorf.at/spenden/testamente-schenkungen/ pages/herta-troger.aspx 6. *PUCM* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://perso.unifr.ch/margrit.stamm/forschung/fo_ downloads/fo_dl _publ/risiko_resilienz.pdf 7. *MDFF* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.maedchen.de/forum/frust/93183-suesse-kleine-maedchen-post2936452.html#post2936686 8. *SABB* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://skips-a-beat.blogspot.de/

© *Волосенко І. В.*

ГАЛИЦЬКА Є. А.
Київська гімназія № 86 «Консул»

НАЗВИ ПАРФУМЕРНО – КОСМЕТИЧНИХ ТОВАРІВ ЯК НОМІНАТИВНО – ІНФОРМАЦІЙНИЙ СТРУКТУРНИЙ КАРКАС

Стаття присвячена проблемі функціонування англомовних назв парфумерно-косметичних товарів. Виявлено функціональне навантаження, а також текстова природа цих назв. В основі структурної організації назв лежать інформаційні секції двох типів, які утворюють номінативно-інформаційний структурний каркас.
Ключові слова: номінаціяпарфумерно-косметичнихтоварів, інформаційна секція, секторальна і сегментна моделі.

Статья посвящена проблеме функционирования англоязычных названий парфюмерно-косметических товаров. Определена функциональная нагрузка и текстовая природа этих названий. В основе структурной организации названий лежат информационные секции двух типов, которые образуют номинативно-информационный структурный каркас.
Ключевые слова: номинация парфюмерно-косметических товаров, информационная секция, секторальная и сегментная модели.

The article deals with the functional problem of English perfume-cosmetic goods names. The functional loading and textual nature of those names have been found. There are two types of information sections which are basis of structural organization, and they create a nominative – information structural framework.
Key words: names of parfume-cosmetic goods, information section, sector and segment models.

Постановка проблеми і її зв’язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Парфумерно–косметичні товари (ПКТ) формують специфічну групу матеріальних об’єктів, які не належать до предметів першої необхідності(на відміну від харчових продуктів і ліків), але посідають певне місце у повсякденному існуванні соціума. Як матеріальні субстанції ПКТ переважно належать до речовин зовнішнього застосування, які мають специфічні ознаки дії на зорові, тактильні (шкірні), нозальні рецептори, надаючи шкірі відповідний стан(зволоження, м’якість, шовковистість), забарвлення шкірних покровів, волосся, нігтів, створюючи навколо споживача серпанок ароматів. Специфіка номінації ПКТ полягає у тому, що ці товари мають двовекторну дію. Перший вектор спрямований на первинного реципієнта – споживача відповідного товару, а другий – на оточення первинного реципієнта, тобто на вторинного реципієнта

© *Галицька Є. А.*

(реципієнтів).

Парфумерно-косметичні засоби, які реалізуються споживачем як ПКТ, виготовляються для задоволення естетичних потреб. До складу цих продуктів входять речовини різноманітної природи, серед яких виокремлюють ліпіди, вуглеводи, воски, силіконові масла, фіто стероли, полі етиленгліколі, похідні целюлози [1:135-138]. На основі цієї сировини готують косметичні засоби, серед яких відомі ліпідні препарати і емульсії (масла або жирні безводні креми, емульсії типу вода в жирі з невизначеною жировою фазою, емульсії типу жир у воді з безперервною водною фазою) [1:138]. До ліпідних препаратів належать косметичні креми, серед яких найдавніший охолоджуючий крем (кольдкрем) був створений давньоримським лікарем Галеном (165 р. н. е.) – *ceratum refrigenans,* на основі котрого були розроблені живильні та спеціальні (спортивні) креми. Живильні креми поділяються на нічні, пом'якшуючі (зокрема креми для спорту), гідратантні, денні (серед них є матові та емульсія *fond de teint*). Захисні креми поділяються на гідрофобні (протидії жирів та жиророзчинних речовин) [1:138-142]. Туалетне молочко (очисне і живильне), маски, гелі широко застосовуються для догляду за тілом [1:142-1454]. В окрему групу об'єднують дезодоранти і антиперспіранти [1:145-146]. До миючих засобів (детергентів) належать мила і шампуні. До них наближаються зубні пасти [1:147-151]. Ізольовані групи утворюються депіметоріями та сонячними фільтрами [1:151-153]. Необхідно враховувати, що у декоративній косметиці використовують препарати, які призначені для досягнення зовнішнього декоративного ефекту – підкреслення форми очей, покращення зовнішнього вигляду шкіри, волосся, нігтів та маскування деяких недоліків [1:153]. До основних препаратів декоративної косметики належать пудри і тональні креми, туш для вій (у твердій та кремоподібній формах) [1: 153-154], тіні для повік у трьох формах (олівці, пресовані препарати, креми) [1:154-156], губна помада у чотирьох видах у залежності від консистенції (тверді-шифт-форми, рідкі, кремоподібні емульсії, олівці) [1:156-159], фарби для волосся (рослинні та солі металів), препарати для хімічної завивки волосся [1:159-162], лак для нігтів [1:162-165]. Оскільки умовно диференціюють медичну і декоративну косметику [1:15], то і розподіл засобів на декоративні і медичні є умовними.

При виборі ПКТ потенційний первинний реципієнт стикається з

широким асортиментом, що варіюється від суто гігієнічних косметичних засобів до виключно декоративних. Одним із важливих чинників, які уможливлюють реалізацію ефективної навігації у товарному розмаїтті, є їхні назви, тобто номінативні текстові утворення, які супроводжують конкретний продукт, знаходячись на боковій поверхні контейнера, що містить відповідну субстанцію, яка може бути у різних агрегатних станах і належати як до простих, так і складних (багатоскладникових) композицій.

Це свідчить про те, що назви ПКТ можуть бути як простими, так і складними номінативними текстовими структурами, але при цьому вони повинні бути самодостатніми репрезентантами необхідної інформації про товар, яку може потребувати потенційний реципієнт. Відповідно і проблема, яка постає у дослідженні, знаходиться у межах триангуляра: інформаційність, номінація, текст.

Постановка завдання (цілі статті). Репрезентоване дослідження сфокусоване на з'ясуванні номінативно-текстової природи назв парфумерно-косметичних товарів з огляду на їх функціонально-інформаційне навантаження.

Метою дослідження є виявлення специфіки структурної організації назв ПКТ.

Актуальність полягає у тому, що з'ясування особливості формування номінативних структур з огляду на їх текстову природу і досі залишається не до кінця розв'язаним завданням, вирішення якого потребує залучення великого обсягу лінгвістичного матеріалу.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у тому, що вперше робиться спроба змоделювати назви ПКТ у вигляді номінативно-інформаційного структурного каркасу. Запропонована полісекційна модель дозволяє виокремити структурні одиниці, які утворюють розмаїття назв ПКТ.

Об'єктом дослідження є англомовні назви парфумерно-косметичних товарів.

Предметом дослідження постають особливості структурної організації назв ПКТ як номінативно-текстових інформаційних утворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природня мова як знакова система виконує ряд взаємопов'язаних функцій, однією з котрих є номінативна: предмети, явища і події реального (матеріального та ідеального) світу, елементи внутрішнього та

зовнішнього досвіду людини отримують іменування в мові, тобто позначаються за допомогою мовних знаків. Номінативній діяльності передує мисленнєва, або діяльність осмислення. Іменування – закономірний результат пізнання, відповідно, воно відображає характер сприймання, тобто спосіб номінації є рефлексією характеру сприймання сутностей людиною. Всі даності, що існують у світі, які віддзеркалюються у людській свідомості, і називаються засобами природної мови, розподіляються на дві загальні категорії – об'єкти і ознаки [2:61].

Номінація є підведенням реалій оточуючого світу під загальніші, родові категорії, поглибленням поняття про об'єкт на основі його ознак. Як процес і як результат цього процесу номінація розглядається: 1) при дослідженні механізмів породження мовлення; 2) при аналізі функціонування номінативних одиниць; 3) при вивченні механізмів і моделей утворення нових найменувань – оказіональних і таких, що стають фактами складникового складу мови, ведуть до появи нових значень, розширення семантичної структури лексичних засобів, які існують у мові [3:321].

Вивчення текстових об'єктів як вербальних утворень є малоефективним без дослідження конкретних текстотипів, кожний з яких відрізняється своєю структурною організацією, ступенем складності, особливостями функціонування та специфікою зв'язків з іншими текстами [4:80]. Це свідчить, що увага дослідника зосереджена на аналізі текстового джерела як результаті мовленнєвої діяльності (пошук відмінностей організації та мовного оформлення текстів різних типів, описання механізму їх оформлення), так і на дослідженні тексту як аналога самого комунікативного процесу в тому розумінні, що у тексті віддзеркалюється послідовність перебігу акту комунікації [5:201].

Вторичні тексти доволі специфічні у плані текстової номінації. Хоча референтним простором будь-якого вторинного тексту є не фрагмент реального або квазіреального світу, а зміст вихідного тексту як опредмечене знання про світ і структуру номінації. Специфіка вторинної текстової номінації виявляється особливо рельєфно там, де ретекстуалізація супроводжується функціональною адаптацією вторинного тексту, навіть до його повного перетворення в інший тип тексту. Корпус вторинних текстів принципово неоднорідний і охоплює, принаймні, чотири групи текстів (тексти-

еквіваленти, тексти-імітатори, тексти-коментарі, тексти-трансформери), які відрізняються характером співвіднесеності з первинними текстами і специфікою формування, яка багата в чому де термінується їхнім функціональним призначенням [6:52]. Враховуючи специфіку форм текстової номінації, при концептуальному моделюванні текстової семантики, необхідним представляється використання як фреймового, так і модулярного опису [7:19].

У лінгвістичному середовищі немає однозначного тлумачення вторинної номінації. До неї відносять алюзивні та антономазій ні номінації, прецедентні імена, стилістичні прийоми, зокрема метафору і метонімію, фразеологічні обороти. Всі вторинні найменування формуються на базі того значення слова, чиє ім'я використовується у новій для нього функції назви. У сфері вторинної номінації розділяють два принципово різних способів відображення до об'єктів, що позначаються [8:31].

Звідси стає зрозумілим, що дослідження текстів починається з розгляду їх як системно-структурних утворень. Розуміння явищ системності та структурності у лінгвістиці набуло особливого значення після включеннядо лінгвістичної проблеми вивчення текстів. Доведено, що багато проблем виникає через неадекватне розуміння системи і структури об'єкта, що вивчається. Поняття "система" входить до сучасного структуралізму, при цьому стверджується, що лише через розуміння системи можна відкрити загальні закони створення текстів [9:156], хоча з історії лінгвістики відомо, що структуралісти не відповіли остаточно на питання про те, у чому полягає принципова відмінність мовної системи від структури мови і чи суттєва вона взагалі для теорії на практики лінгвістичних досліджень [10:13].

Теоретичні проблеми системності знаходили своє відображення у фундаментальних дослідженнях [11:17-25]. Одне з важливих питань, яке з необхідністю постало перед дослідником тексту, – є питання про загальні принципи побудови тексту як утворення, в якому поєднані компоненти номінативної природи, пов'язані з когніцією, процесами пізнання, репрезентації реальної дійсності, та компонента прагматичної природи, пов'язані з виконанням комунікативної функції, оскільки текст найбільше з усіх мовних одиниць пристосований до вираження мислення в процесі

комунікації [12:7].

Номінативні текстові компоненти також потрапили до сфери лінгвістичних досліджень у перекладознавчому аспекті [13]. Помітну роль в сучасних номінації відіграє взагалі прагнення людини виразити своє ставлення до означуваного. Однією з тенденцій є наміри промовців відображати в утворенні ними назвах не лише нові структури знань, але і нові структури думок і оцінок навколишнього. Прояв цієї тенденції пов'язаний із зростанням ролі експресивної лексики у порівнянні з лексикою нейтральною [14:13]. Дані неології допомагають нам усвідомити ще раз дивовижну гнучкість і рухомість мови у зображенні світу, його здатності перебудовуватися під впливом екстралінгвістичних факторів і віддзеркалювати усе, що відтворюється в оточуючому середовищі – очевидні зміни [14:15]. Зростаюча потреба в абстрактній лексиці нерідко реалізується за рахунок концептуальних метафор, які заполонили мову масмедіа. Спостерігається перерозподіл функціональних навантажень у таких традиційних способах номінації, як семантична деривація, запозичення, утворення декількослівних наіменувань і, безумовно, різні сторони самого словотворення [14:12]. Назвам осіб як відображенню антропоцентричності в англійському словотворенні XX століття приділяють увагу в ракурсі словотворних та семантичних характеристик, моделей їх утворення [15].

Головними позамовними факторами, що викликали поповнення групи назв осіб у XX столітті, стали соціальний, професійний, гендерний та етнічний. Утворення назв осіб в англійській мові стало наслідком подальшої детальної спеціалізації людини в різних сферах професійної діяльності протягом XX століття й іноді призводило до усунення слова, що позначає прототип, з активних номінативних процесів і закріплення його в статусі гіпероніма [16:3]. Антропоцентризм перетворився на один з основних чинників, який зумовив зосередження лінгвістичних студій на вивченні мови у співвідношенні з людиною, її мисленням, світоглядом, роллю у створенні культури, цивілізації, на виявленні здібностей людини до пізнання світу, що відображається у мові [16:4-5] . символічні антропоніми характеризуються суб’єктивно-оцінними конотаціями, оскільки вони містять як основну, предметно-логічну, так і деяку дедуктивну експресивно-стилістичну інформацію про об’єкт.

Утворення вторинних номінативних властивостей йде при цьому за двома основними напрямками: метафоричне і метонімічне перенесення [17:3]. Потенційний перехід у загальні назви властивий всім іменам із широкою популярністю. Популярним стає спочатку носій імені – реальна особа, літературний герой, географічне місце, явище або предмет через свою унікальність (певну рису, особливість, вчинок тощо). Іноді, коли таке широко відоме ім'я переживає епоху свого носія, воно стає символом [17:1].

Знайшов своє відображення у філологічних розвідках активний розвиток лексичного складу англійської мови у XX столітті, який був спричинений необхідністю номінації нових явищ, які виникли внаслідок розвитку промисловості, інформаційних технологій, систем комунікації, глобалізації у світовій економіці, уніфікації та взаємного збагачення культур [18:1].

Найважливішими механізмами номінації лікарської сировини виступають такі моменти: образність (як процес формування образа), метафоризація, символізація (процес утворення символів, категоризація, концептуалізація, експресія, стереотипізація). Складність формування відповідного образно-символічного значення номінації обумовлюється внутрішньою формою лексеми родового імені, а також його екстралінгвістичною мотивованістю [19:20-21]. Зазначається, що брак інформації може спричинити труднощі категоризації предметів парфумерії (одеколон, туалетна вода, дезодорант) з подальшим виділенням груп одеколону за ароматом (*Шипр, Kenzo, Armani, Hugo, Boss*). Проблеми, що виникають через неоднозначність членів соціуму зі співвідношенням одиниць основного та субординарного рівнів категоризації, добре відомий нам завдяки співвідношенню *Xerox* та *a copier* [20: 70]. Неможливо оминути питання про торгові назви, до яких належать фірмові назви, назви товарів та послуг. Це явище складне і унікальне, тісно пов'язане з життям суспільства. Торгові назви є обов'язковими для вдалого бізнесу будь-якої компанії, найважливішим елементом комунікації між компанією і споживачем. З появою нових компаній та товарів виникає потреба в нових словах для їх позначення, в нових назвах, тим самим лексичний пласт лексики, представлений торговими назвами, постійно поповнюється і зростає. Головна мета, яка стоїть перед творцями назв, – привернути увагу людей до цих надзвичайних слів, зацікавивши їх

не тільки словами, але й речами, яким надане це ім'я, заінтригувати та примусити купити [21:11].

Усе це свідчить про те, що дослідження текстових об'єктів здійснюється у тісній взаємодії виявлення специфіки текстуального конструкту, так і його прагматичні та номінативної природи. Відповідно і вивчення назв парфумерно-косметичних товарів доречно розпочинати з виявлення текстової природи, виокремлення специфічних номінативних та інформаційних характеристик, аналізу функціонального наповнення усіх складників, які утворюють ці назви, враховуючи прагматичні інтенції, які є креативними чинниками у формуванні цих специфічних текстових об'єктів.

Виклад основного матеріалу.

Виявлення основних патерн оформлення назв парфумерно-косметичної продукції дозволить у подальшому дослідженні спиратися на них як на репери при порівнянні із зразками інших фірм. Для реалізації цієї мети за відправний пункт обираються назви ПКТ косметичної фірми AVON. З її елементарних та паперових каталогів обрано 920 одиниць назв товарної продукції, які формують первинний корпус, на базі котрого проводиться дослідження. Переваги такого підходу полягають у тому, що каталоги AVON демонструють широкий спектр товарів. Ще дозволяє прослідкувати чіткі тенденції номінативної традиції, у межах однієї фірми. Усі 920 одиниць наіменувань ПКТ можна розмежувати за принципом семантичного об'єкту, для якого призначений той або інший косметичний засіб: засоби догляду за тілом (лосьйони, спреї, набори для масажу); засоби догляду за обличчям (зволожувальні креми, тональні креми, пудра, зволожувальний засіб для зняття макіяжу, тональний мус, тон для обличчя із заспокійливим ефектом, маскувальний олівець для обличчя, очисний скраб, тонік, маски, моделюючий крем, охолоджувальна сироватка, очисне молочко, бальзам після гоління); засоби догляду за губами (блиск, помада, олівець-контур, бальзам, модельний крем); косметика для очей (туш для вій, тіні для повік, рідкий контур, модельний крем для повік); засоби для окремих частин тіла (крем для рук, гель для бюсту); засоби для догляду за нігтями, волоссям. Окрему групу формують парфумерні засоби (парфумерні, туалетні води, дезодоранти, антиперспіранти).

Усе це свідчить, що ПКТ є складними об'єктами номінації. Для з'ясування специфіки номінативних стратегій таких складних об'єктів необхідно враховувати природу самих товарів, які є комплексними сумішами багатьох речовин як природного, так і синтаксичного походження. Це дослідження є апроксимаційним підходом, яке намагається окреслити найзагальніші тенденції та принципи, на які доречно буде спиратися при детальнішому вивченні принципів номінації таких складних об'єктів як ПКТ.

Назви парфумерно-косметичних товарів (ПКТ) визначаються латентною антропоцентричною спрямованістю, оскільки їх реципієнтом є споживач відповідного товару (вибору). Ця ж спрямованість визначає і функціональне навантаження назви, яка виконує базове інформаційне завдання, надаючи реципієнту весь інтегрований комплекс відомостей щодо певного товару. Відповідно, інформаційна функція розмежовується на декілька підфункцій, однією з котрих є атрактивна, яка відповідає за привернення уваги потенційного реципієнта до відповідного виробу. Диференційна підфункція відповідає за процес виокремлення певного типу товару (відповідної фірми, товарної лінії, серії) з усього розмаїття представлених на ринку виробів. Ідентифікаційна підфункція відповідає за вибір конкретного товару в межах однієї серії. Прескриптивна підфункція допомагає реципієнту визначитися з призначенням товару для певних цілей, з урахуванням фізіологічних особливостей та наслідків дії активної речовини (або комплексу речовин). До прескриптивної підфункції наближається дескриптивна, що сповіщаю про склад (якісний та кількісний) певного виробу.

Найпростішим для аналізу є назви губних помад. На пеналі з помадою розташований текст *AVON / Gilded Copper 11701*. Завдяки традиційній упаковці губної помади, яка сама по собі свідчить, що у пеналах такого типу і дизайну міститься лише губна помада, надпису *Lipstick немає*. Реципієнт підсвідомо розуміє про вміст пеналу, а логотип фірми, назва кольору та його шифр є тією достатньою інформацією, яка допомагає реципієнту здійснити свій вибір.

Доволі лаконічними є тексти на видовжених пеналах з фарбою тушшю для вій *AVON / spectralash / mascara / black 34718* або *AVON / super curlacious* / *mascara black 46863 / brown / black 47154.* Навіть такі компактні назви можна розмежувати на дві інформаційні секції. Перша з них є диференціально-ідентифікаційною, оскільки вона дозволяє реципієнту виокремити потрібну косметичну фірму, відповідну лінію або серію товарів, а також ідентифікувати відповідний виріб, або серію виробів. Відповідно, перша секція виконує диференціальну та ідентифікаційну підфункції, а також частково атрактивну. Другу секцію можна визначити як дескриптивно-функціональну, оскільки вона надає реципієнту інформацію щодо складу, властивостей та дії (впливу) відповідного ПКТ. При цьому друга секція виконує прескриптивну і дескриптивну підфункції та тлі атрактивної, яка реалізується в обох секціях, маючи не локальний (на відміну від інших підфункцій), а над секційний характер.

Складніші, багатокомпонентні, об'ємніші назви ПКТ теж демонструють виявлені на прикладах простіших назв закономірності двосекційного розмежування. Диференціально-ідентифікаційна секція формується текстовими компонентами: (*AVON / naturals / body / face; AVON / clear skin; AVON / for men; AVON / Advance Techniques; AVON / sun*$^{+}$*; AVON / on duty; AVON senses*. Усі ці складники вказують (слугують індикаторами) на фірму та лінію (серію) виробів. Дескриптивно-функціональна секція є об'ємнішою та інформативнішою стосовно деталізованої інформації про відповідний виріб. Вона переважно вона сформована текстовими компонентами*: face / moisturising raspberry / smoothie face mask; face / energising peach and almond milk / face cream; black head clearing / Daily Cleanser salicylic Acid 2,0%; Pore penetrating / Clay Mask Salicylic Acid 0,5%; daily shine / Dry Ends Serum / For all hair types / 30 mle; beautifully behaved / Lotusshield / Leave–in– Treatment / with Lotus Shield Technology / 60 mle.* Усі складники цієї секції інформують про склад, дію на відповідні ділянки тіла, а також тип ПКТ та кількість всього продукту (в тарі, упаковці), або діючі речовини.

Схематичне розмежування назв ПКТ на дві інформаційні секції продемонстровано на рис.1. Схема унаочнює той факт, що існує чітко виражений кордон між інформаційними секціями, який

визначається рівнем насиченості (наповненості) текстовими конституантами відповідних секцій.

Інформаційні секції, що схематично зображені на рис. 1, характеризуються монолітністю. Але може спостерігатися і дискретність, зокрема диференціально-ідентифікаційна секція може бути розмежована на дві підсекції (субксекції), що знаходяться в ініціальній і фінальній позиціях назв ПКТ (рис. 2). При цьому дескриптивно-функціональна секція перебуває у медіальній позиції. Така дислокація, можливо, зумовлена необхідністю додатково виділити і підкреслити серію товарів *Skin so Soft*, тоді як логотип фірми слугує заключним акордом у ланці інформаційних фрагментів – конституентів назв ПКТ.

<table>
<tr><td rowspan="9">Avon</td><td rowspan="7">naturals</td><td rowspan="3">face</td><td>moisturising raspberry</td><td colspan="2">smoothie face mask</td></tr>
<tr><td>peach moisturising</td><td>smoothie face mask 75 mle</td><td></td></tr>
<tr><td>energising peach and almond milk</td><td>face cream</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="4">body</td><td>nourishing milk and honey</td><td>shower gel 200 mle</td><td></td></tr>
<tr><td>moisturising pomegranate and mango</td><td colspan="2">shower gel 200 mle</td></tr>
<tr><td>milk and honey</td><td colspan="2">moisturising body whip 200 mle</td></tr>
<tr><td colspan="2" rowspan="4">clear skin</td><td rowspan="3">blackhead clearing</td><td>Daily Cleancer</td><td>Salicylic Acid 2,0%</td></tr>
<tr><td>Deep Treatment Mask</td><td>Salicylic Acid 0,5%</td></tr>
<tr><td rowspan="2">pore penetrating</td><td colspan="2">Clay Mask Salicylic Acid 0,5%</td></tr>
<tr><td colspan="2">Gel cleanser 125 mle</td></tr>
</table>

Диференціально-ідентифікаційна секція Дескриптивно-функціональна секція

Назва парфумерно-косметичного товару

Рис. 1. *Схема секційного розмежування назв парфумерно-косметичних товарів.*

Skin so Soft	Signature silk	replenishing hand cream with skin illuminators	75 mle	AVON
	soft and smooth	hair minimising body lotion with moisturising complex	250mle	
	mineral gems glamorous gold	body wash 250mle		
		body lotion 250mle		
		shimmering body oil spray 150 mle		
	Soft and renewed age defying	rejuvenating body moisturizer 250mle		
		overnight corrective hand treatment 75 mle		
		rejuvenating body cleanser 250 mle		

Диференціально-ідентифікаційна секція — Дескриптивно-функціональна секція — Диференціально-ідентифікаційна секція

Назва парфумерно-косметичного товару

Рис. 2. *Схема назв парфумерно-косметичних товарів з огляду на дискретність диференціально-ідентифікаційної секції.*

Якщо виокремлення секцій на підставі підфункцій, які виконують конкретні елементи назв ПКТ, засвідчує дискретність останніх, то побудова секторальних і сегментних моделей назв дозволяє окреслити цілісність цих текстових утворень. Специфіка секторальної моделі назв ПКТ (рис.3-а) полягає у формуванні периферійних концентричних кіл навколо ядра, яким слугує логотип фірми – головний диференціал, попередник ідентифікаторів, які формують периферійну зону. Кожний текстовий фрагмент (конституент назви) окреслюється у межах секторального кордону. Послідовне розмежування назв на сектори різного обсягу демонструє той факт, що назви ліній (серій) товарної продукції *natutals; clearskin* утворюють сектори, що наближаються до півкол. Доволі об'ємними є сектори, які репрезентують інформацію щодо дії, призначення певних товарів *Pore penetrating; Peach moisturising.* Найменшими за обсягом є сектори, що містять інформацію стосовно складу, типу речовини *Daily Cleanser / Salicylic Acid 2,0 %; Clay Mask / Salicylic Acid 0,5 %.* Зменшення секторального обсягу, зростання ступеняйого індивідуального інформаційного наповнення свідчить про те, що у напрямку від центра до периферії відбувається зростання ступеня сегментації, слабнуть

сили текстової вз'язності, єдності і зростає ступінь дискретності, подрібненості текстового конструкту. Відповідно і напрямок послаблення текстової зв'язності є відцентровим. Закономірності, які спостерігаються при дослідженні секторальної (площинної, планіметричної) моделі концентричних кіл, мають місце і при побудові сегментної (конічної, стереометричної) моделі (рис.3-б), в якій за основу обирається конус, вершина котрого відповідає ядру секторальної моделі, а конусна бокова поверхня відповідає периферії ядра. З аналізу сегментної моделі видно, що лише логотип фірми AVON утворює справжній конус з вершиною і суцільною боковою поверхнею, тоді як усі інші фрагменти назв ПКТ формують лише конусні сегменти різного обсягу. Ступінь дискретності, розмежованості, подрібненості теж зростає від вершини конуса до його основи, що підтверджує відцентровий характер зростання ступеня дискретності текстового конструкту. Спільні відцентрові тенденції послаблення ступеня текстової цілісності та зростання ступеня дискретності, можливо, свідчать про те, що логотип фірми може іноді слугувати самодостатнім текстовим компонентом – атрактантом, який замінює собою (репрезентує у собі) усі інші текстові фрагменти, оскільки іноді потенційному реципієнтові достатньо прочитати логотип, щоб схилитися на користь обрання ПКТ цієї фірми.

Але не усі назви ПКТ можна підпорядкувати відцентровим секторальним і сегментним моделями. У тому випадку, коли у текстовому конструкті спостерігається дискретність диференціальної і детифікаційної секції (рис.2), і секторальна, і сегментальна моделі демонструють дещо інший напрям зростання ступеня текстової дискретності. У цьому випадку, коли логотип фірми посідає фінальну позицію у назві ПКТ (рис.4-а), замість секторальних дискретних фрагментів на периферії формується кільце, яке містить лише логотип *AVON* і яке охоплює усю модель, підсилюючи її цілісність, монолітність, нівелюючи традиційну дискретність периферії. Через це зростання ступеня дискретності відбувається не у бік периферії, а у напрямку внутрішньої структурної моделі. Це свідчать про доцентровий напрямок зростання ступеня дискретності. Такі ж закономірності демонструє і сегментна (конусна) модель (рис.4-б), в якій додаткова цілісність забезпечується базальним усіченим конусом, який сформований текстовим фрагментом *AVON*.

а)

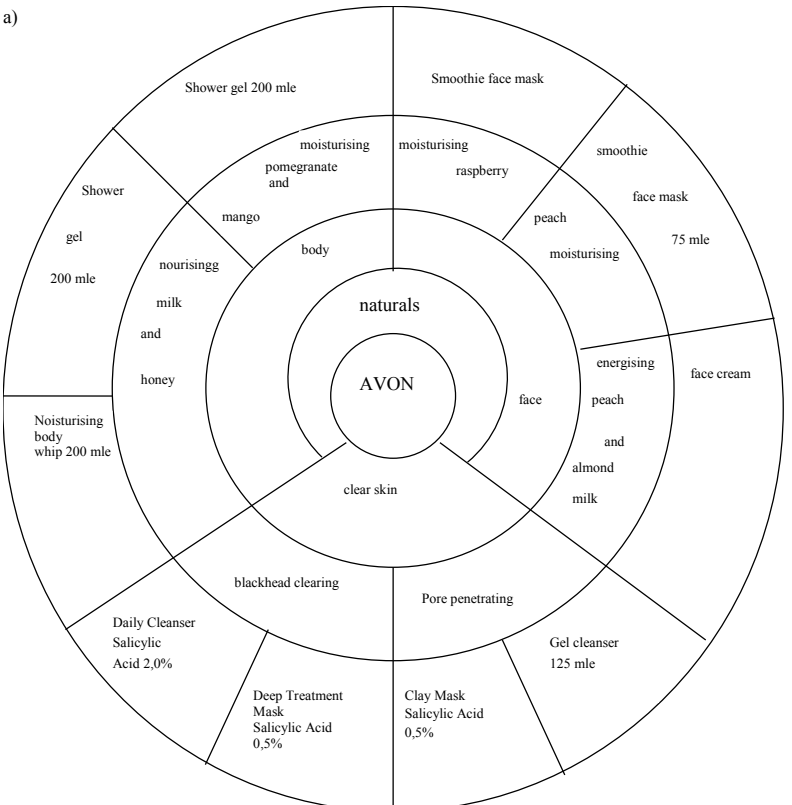

Рис. 3. Відцентровий тип схеми назв парфумерно-косметичних товарів:
а) секторальний підтип
б) сегментний підтип

б)

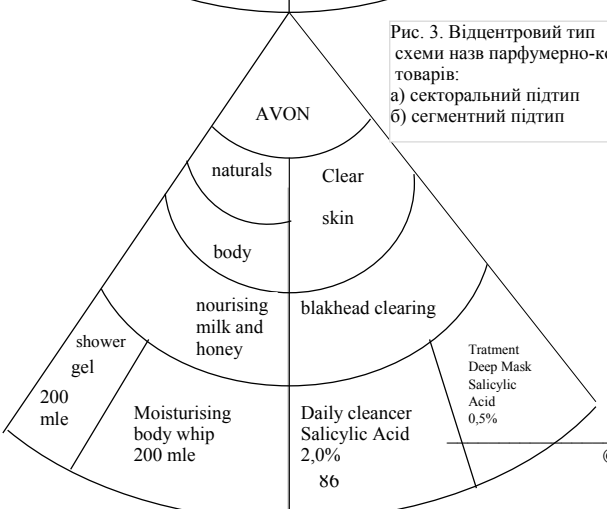

© *Галицька Є. А.*

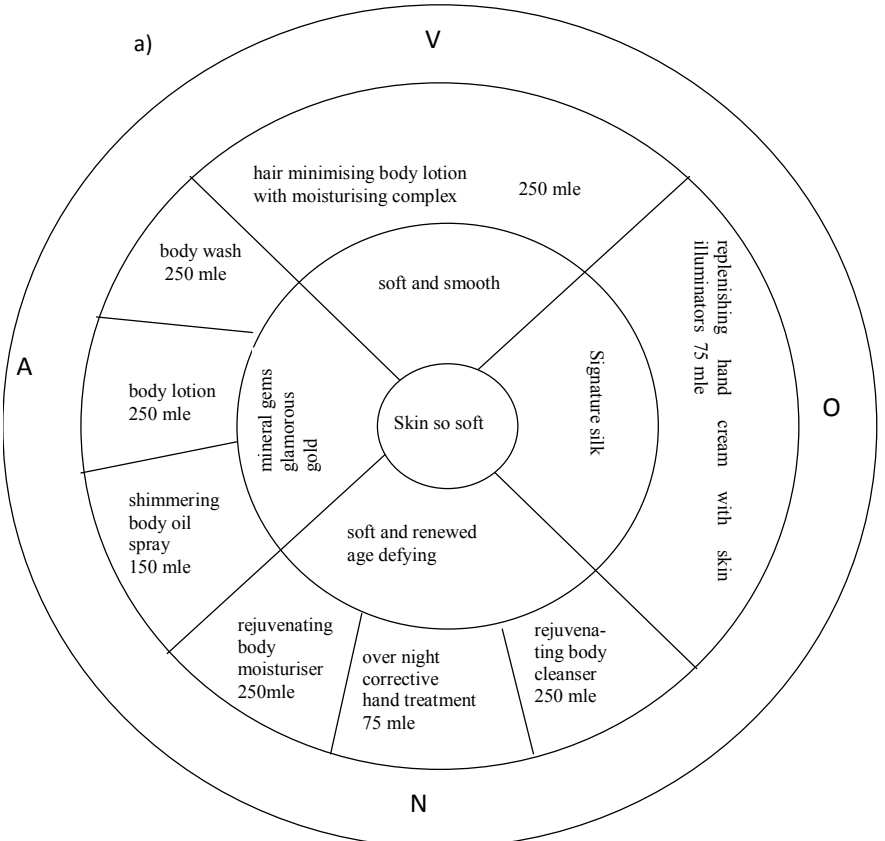

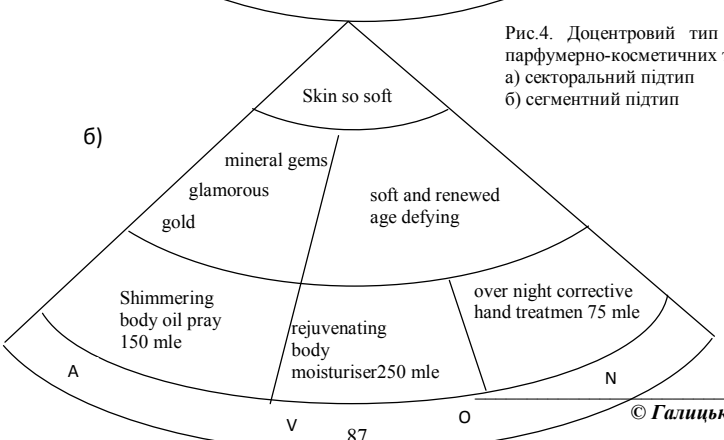

Рис.4. Доцентровий тип схеми назв парфумерно-косметичних товарів:
а) секторальний підтип
б) сегментний підтип

Висновки та перспективиподальшихрозвідок.

Назви ПКТ виконують інформаційну функцію, яка розмежовується на декілька підфункцій. Маючи ознаки інтегрованого текстового утворення, назви складаються з двох інформаційних секцій, які виокремлюються на підставі підфункцій, що реалізуються у межах кожної секції. Атрактивна функція має надсекційний характер і реалізується в обох секціях.

Дослідження назв ПКТ шляхом побудови схем секційного, сектрального та сегментного розмежування слугує на підтвердження ознак як інтегрованості, монолітності, так і дискретності інформаційного структурного каркасу, в обриси котрого вписуються ці назви. Взаємозв'язок двох інформаційних зон, які об'єднуються спільною атрактивноюпідфункцією, у межах загальнотекстової інформаційної функції надає можливість розглядати назви ПКТ як номінативно-інформаційний структурний каркас, в якому можуть діяти як відцентрові, так і доцентрові сили зростання дискретності текстових конституентів.

Але поза увагою залишилося текстове наповнення інформаційних секцій. Наведені на рис. 1-4 схеми свідчать, що текстовий конструкт, складаючись з інформаційних секцій, має розмаїття внутрішньосекційних компонентів, які є безпосередніми репрезентантами інформації. Дослідженню внутрішньосекційних конституентів і будуть присвячені подальші розвідки.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Ръководство* по медицинска косметика: [под редакцията на проф. д-р Петър Михайлов]. – София: Медицина и физкултура, 2002. – 208с. 2.*Келлер И.М.* Модели расчлененной номинации в английском языке / И.М. Келлер // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета / гл. ред. З.А. Зарумов. – Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2009. - №4. – С.61-66. 3.*Толчеєва Т.С.* Приблизна номінація в системі англійської композити з другим композитом -like-, -looking (на матеріалі сучасної англомовної художньої літератури) / Т.С. Толчеєва // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету LINGUA PAX-VIII Мова, освіта, культура: наукова парадигма і сучасний світ. Філологія. Педагогіка. Психологія / гол. ред. Галік Ісакович Артемчук. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – Вип. 6. – С.321-323. 4.*Радзиевская Т. В.* Текстовая коммуникация, текстообразование / Т.В. Радзиевская // Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис / отв. ред. Т.В. Булыгина. – М.: Наука, 1992 – С.79 – 108. 5.*Стилистика* английского языка: [Учебник] / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьёва, Н. И. Лихошерст, З.В. Тимошенко –К.: Вища школа, 1991. – 272 с. 6.*Воробьева О.П.* Лингво-когнитивный аспект вторичной текстовой номинации / Ольга Петровна Воробьева // К юбилею ученого: сб. науч. трудов, посвященных юбилею д. филол. н., проф., гл. науч. сотр. лаборатории теор. языкознания РАН Елена Самойлович Кубряковой / ред. О.В. Афанасьева. – М.: МГПУ, 1997. –

С.51-54. 7. *Воробьева О.П.* Текстовая номинация в ракурсе когнитивной лингвистики / Ольга Петровна Воробьева // Языковая категоризація (части речи, словообразование, теорія номинации): Материалы круглого стола, по священного юбилею Е.С. Кубряковой по тематике ее исследований. Октябрь 1997. – М.: Изд-во Ин-та языкознания РАН, 1997. – С.18-22. 8.*Робустова В.В.* Прагматическая функція единиц вторичной антропонимической номинации в дискурсе / В.В. Робутова // Вестник Московского университета «Лингвистика и международная коммуникация» / гл.ред. С.Г. Тер-Минасова. – М.: Изд-во МГУ, 2010. - №1. – С.30-38. 9.*Хендрикс У.О.* Исследования по семантике и искусству слова / У.О. Хендрикс // Проблема теории текста: Реферат сб. АНСССР. – М.: Изд-во АНСССР, 1978 – С.150-157. 10.*Кубрякова Е.С.* О понятии языковой системы и структуры языка / Е.С. Кубрякова, Г.П. Мельников // Общее языкознание. Внутренняя структура языка / отв. ред. В.З. Демьянков. – М.: Наука, 1972, – С. 8-83. 11.*Реформатский А.Л.* Введение в языкознание: [Учеб.пособник] / А.Л. Реформатский. – М.: Учеб. пособие, 1960, – 431.с. 12.*Радзієвська Т.В.* Аналітизм і синтетизм у тексті: до питання про прагмасемантичну організацію тексту / Т.В. Радзієвська // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – К.: Видав. КНЛУ, 2008, – Т.11 - № 1. – С. 7-17. 13.*Карабан В.І.* Етноспецифічність власних імен та передача їхніх антономастичних значень у перекладі / В.І. Карабан, Т.С. Олійник // Київський університет імені Тараса Шевченка. Вісник: Іноземна філологія. – К.: Вид. центр Київського університету, 1998, – Вип. 27. – С. 21-27. 14.*Кубрякова Е.С.* Новые единицы номинации в перекраивании картины мира как транснациональные проблемы / Елена Самойловна Кубрякова // Материалы I междунар. конференции [«Языки и транснациональные проблемы»], (22-24 апреля 2004г.) / отв. ред. Т.А. Фесенко. – Томбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Дердавина, 2004. – С.9-16. 15.*Шиманович Г.М.* Професійний фактор в утворенны імен особи в сучасній англійській мові/Т.М. Шиманович // Мовні і концептуальні картини світу [Збірник наукових праць]. – К.: Вид. центр Київ національного університету імені Тараса Шевченка, 2004. – Книга 2, – №14. – С.251-254. 16.*Шиманович Г.М.* Когнітивні чинники еволюції назв осіб в англійській мові XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ганна Миколаївна Шиманович; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 20с. 17.*Олійник Т.С.* семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Тетяна Сергіївна Олійник; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2001. - 21с. 18.*Коваленко Г.М.* Англійська лексика моди XX–XXI століть : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: спец. 10.02.04. ''Германські мови'' / Ганна Миколаївна Коваленко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка – К. 2005 – 20с. 19.*Бурова Г.П.* Интернациональная языковая основа номинации лекарственного сырья / Г.П. Бурова // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета / гл. ред. З.А. Зарумов. – Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2011. - №3. – С.20-24. 20.*Левицький А.Е.* Категорізація і номінація нечітких сутностей та їх ознак / Андрій Едуардович Левицький // Вісник Київського національного лінгвістичного університету – Серія: «Філологія» / гол. ред. Алла Валеріанівна Корольова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2001. –т.14, №1. – С.69-76. 21.*Вінарєва О.В.* особливості морфологічної структури та шляхи утворення англомовних торгових назв / О.В. Вінарєва // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. Наук. Праць / відп. Ред.. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К.: Вид-во КДЛУ, 2003. –Вип.10. – С.11-19.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

www.avon.ua

ГЕТЬМАН З. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СКЛАДНИКИ СОЦІАЛЬНОГО КОНТЕКСТУ МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті контекст розглядається як необхідна умова комунікації,завдячуючи якій реалізуються сутності мовних знаків, що дозволяє кваліфікувати його як комунікативну і сигніфікативну категорію.
Ключові слова: соціальний контекст, комунікативна ситуація, національно-культурний компонент, енциклопедичний компонент, ситуативний компонент.

В статье контекст рассматривается как необходимое условие коммуникации,благодаря которому реализуются сущности языковых знаков, что позволяет квалифицировать его как коммуникативную и сигнификативную категорию.
Ключевые слова: социальний контекст,коммуникативная ситуация,национально-культурный компонент, энциклопедический компонент,ситуативный компонент.

The article deals with the context as the necessary communication condition due to which meanings of language signs are being realized and that allows to qualify it as the communicative and significative category.
Key words: social context, communicative situation, national-cultural component, encyclopedical component, situational component.

Поняттття контексту було введено в лінгвістику під впливом логіко-філософських теорій мовленнєвих актів Остіна, Серла, Вендлера та інших, прагматичних теорій значень Грайса, прагматичних теорій референції Лінського, Стронсона та їх послідовників. Контекст розглядається як необхідна умова комунікації. Мовленнєве спілкування створює комунікативний контекст, в якому і реалізуються мовленнєві акти. Контекст відтворює суттєві якості мовних знаків, завдячуючи яким він постійно присутній у мовній свідомості. Контекст – це та категорія лінгвістики, яка є основоположною: це необхідна умова комунікації; це одночасно категорія комунікативна і сигніфікативна; це мовне оточення конкретної мовної одиниці з огляду на те, що в процесі мовленнєвого спілкування породжується і сприймається повідомлення, в основі якого лежать мовні знаки. Отже соціальний контекст є важливим складником мовленнєвої комунікації. Згідно з моделлю комунікативного процесу, за Т. А. ван Дейк і В. Кінч [1], у процесі розуміння повідомлення задіяні когнітивні (ситуаційні та прагматичні) та контекстуальні (конструктивістські, інтерпретуючі, пресупозиційні) складники. Все це відбиває два взаємопов'язані процеси: розуміння та інтерпретація: той, хто

© *Гетьман З. О.*

говорить, йде від значення до контексту, а той, хто слухає, йде від контексту до значення.

Сучасна концепція контексту заснована на ідеях Б. Маліновського про контекст культури і контекст ситуації: необхідно вивчати мову у її зв'язку з іншою діяльністю та інтерпретувати значення кожного висловлення в його актуальному контексті [2].

У мовленнєвому спілкуванні особливо рельєфно виявляються національно-культурний, енциклопедичний і, що особливо важливо, ситуативний мовленнєвий компоненти, без яких неможлива ефективна комунікація членів певного комунікативного соціуму, що користується національною мовою (варіантом мови). Основа володіння мовою – це вміння диференціювати узуальні та оказіональні мовні явища лексичного і граматичного рівнів та використовувати їх у відповідних комунікативних ситуаціях.

Будь-яка мовна спільнота забезпечує засвоєння соціальних ролей індивідів через регулюючу функцію мовної і мовленнєвої норм, які сприяють акумулюванню енциклопедичних знань, диференціації національно-культурних конотацій у застосуванні до певної комунікативної ситуації. Таким чином формується соціальний контекст мовленнєвого спілкування. Найбільш чіткі межі соціальний контекст виявляє в умовах інтеракції, а саме в діалогічній текстовій діяльності. Діалогічний простір багатомірний, він містить усі зазначені компоненти мовленнєвого спілкування.Комунікативну ситуацію як інтерактивну слід представляти у вигляді 9 параметрів (за Вундерліхом): 1) ремітент; 2) респондент; 3) момент мовлення; 4) місце та простір; 5) фонолого-синтаксична сторона повідомлення; 6) змістово-смислова сторона повідомлення; 7) пресу позиції: а) ремітента, б) респондента, в) перцептивний простір респондента, г) соціальні відносини комунікантів, д)т екстові пресу позиції; 8) інтенція ремітента; 9) взаємодія,що встановлюється за допомогою повідомлення (цит. за A.Werner [3:237 - 238]).

Засвоєння соціальних ролей індивідом безпосередньо пов'язано з його входженням в життя суспільства (а саме, в термінах Л. П. Крисіна, з соціалізацією). Різні соціальні умови такого входження породжують гнучкість і варіабельність соціальних ролей, які засвоєні індивідом і випливають із мовленнєвої компетенції, нерозривно пов'язаної з мовною компетенцією. Мовна і мовленнєва компетенції регулюють механізм кодового переключення з одного засобу на інший. Симетрія і асиметрія

комунікантів тим або іншим чином пов'язані з кожним із згаданих компонентів соціального контексту. Для симетричних відносин комунікантів рівного соціального статусу релевантним, перш за все, є ситуативний компонент, наприклад, у спілкуванні комунікантів однієї професії, віку, освіти тощо.

Асиметрія соціальних ролей комунікантів виявляється в відмінностях статусного, вікового, статевого, освітнього і т. п. характера, а саме в відмінностях соціальних змінних, які корелюють з певними групами комунікантів. Симетричні та асиметричні стосунки між комунікантами безпосередньо впливають на функціональні і структурні характеристики мовлення і призводять до семантичної, стилістичної та ситуативної диференціації мовних елементів. Таким чином соціальні та інші змінні інкрустуються в мовленнєву тканину і реалізують знакову сутність у мовленні.

Рівень володіння мовою, вужче – мовленням, передбачає вміння використовувати метод перестановки. Перефразування або синонімія мовних засобів розширює репертуар соціальних ролей комунікатів, дозволяє більш чітко і нормативно висловити зміст повідомлення, або іншими словами – підвищує "селективну спроможність мовця" (термін Ю. Д. Апресяна).

Реалізація національно-культурного компонента соціального контексту здійснюється специфічними для кожної комунікативної спільноти засобами.

Енциклопедичний компонент соціального контексту включає широку гаму реалій та зв'язків між ними.

Ситуативний компонент соціального контексту пов'язано з варіюванням компонентів комунікативної ситуації: зміна однієї з ситуативних змінних призводить до іншої конфігурації комунікативної ситуації і як наслідок – до варіювання мовних засобів.

Отже, національно-культурний, енциклопедичний і ситуативний компоненти впливають на характер комунікативного акту, на загальну тональність окремого висловлення, текстову діяльність в цілому, породжуючи логічно закінчені мовленнєві твори різних жанрів, певної комунікативної спрямованості та структурної композиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дейк Т. А. ван.* Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. – Вып. XIII : Когнитивные аспекты языка. 2. *Malinovski B.* Coral gardens and their magic / B. Malinovski. – London, 1935.3.Werner A.Diccionario de terminologia linguistica actual. – Madrid: Gredos,1981.

© *Гетьман З. О.*

ГОЛОВАЧ У. В.
Український католицький університет

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті проаналізовано найтиповіші для давньогрецького поетичного мовлення особливості слововжитку з урахуванням специфіки прагматичних відношень, що пов'язані з характером і формами рецепції всередині культур, епох і цивілізацій. Особливу увагу звернено на специфіку античного художнього мислення, яке ще не знало понять, абстрагованих від конкретної міфологічної предметності. Застосування методів лінгвістичного аналізу для теоретичного вивчення перекладу допомогло збагнути комунікативну сутність мови через опис її функціонування в умовах міжмовної комунікації.
Ключові слова: прагматично зумовлений етномовний компонент, прагматичний компонент лексичного значення, літературний канон, міфологічний код, культурна пресупозиція.

В статье рассматриваются наиболее типичные для древнегреческой поэтической речи особенности функционирования слов и словосочетаний с учетом специфики прагматических отношений, которые связаны с характером и формами рецепции внутри культур, эпох и цивилизаций. Особое внимание обращается на специфику античного художественного мышления, которое еще не знало понятий, абстрагированных от конкретной мифологической предметности. Применение методов лингвистического анализа для теоретического изучения перевода привело к пониманию коммуникативной сущности языка путем описания его функционирования в условиях междуязычной коммуникации.
Ключевые слова: прагматически обусловленный этноязычный компонент, прагматический компонент лексического значения, литературный канон, мифологический код, культурная пресуппозиция.

The article observes the specific character of a national poetic language on the level of vocabulary. Generally, the peculiarities of lexical usage most typical of ancient Greek poetic speech were examined, taking into account of the specific character of pragmatic relationships, which are connected with the forms of reception in various cultures, epochs and civilizations. As a result, pragmatic components of lexical meaning in lingual units have been related to pragmatically conditioned ethno-lingual components of Greek texts, as well as pragmatic aspects in the context of expression, which on the level of interpretation can not be sufficiently understood. Methods for the foreign-language recreation of pragmatically conditioned ethno-lingual component depend on any number of factors, especially the particular literary tradition and the accessibility of the original text's aesthetic on the part of the audience.
Key words: pragmatically conditioned ethno-lingual component, pragmatic component of lexical meaning, literary tradition, mythological code, cultural presupposition.

Розуміння перекладу як особливого виду мовленнєвої діяльності, як породження мовлення, зорієнтованого на іншомовного комуніканта, надало нової якості традиційним проблемам перекладознавства.

Спрямованість перекладознавства на сучасну теорію комунікації сприяє розв'язанню багатьох малодосліджених питань адекватності сприймання тексту перекладу, ефективності міжмовної комунікації,

© *Головач У. В.*

оптимізації текстової структури. Текст за своєю природою завжди звернений до когось, завжди розрахований на те, що його зрозуміють. Тому багато властивих розумінню ознак і особливостей тексту вивчають шляхом аналізу смислового сприйняття тексту.

Нові дослідницькі орієнтири суттєво змінюють категоріальний апарат, принципи і методи сучасного перекладознавства. Дослідження перекладу з виходом в естетику і психологію, а також етнографію та інші суміжні науки значною мірою полегшується тим, що функціональний підхід до явищ мови, як важливого засобу спілкування людей і форм пізнання навколишньої дійсності, дає змогу сучасному мовознавству тісно контактувати із суміжними науками — літературознавством, етнопсихологією, культурологією та етнографією. На перетині міждисциплінарних зв'язків цих наук в останній чверті XX ст. витворилася окрема галузь сучасного мовознавства — етнопсихолінгвістика, яка вивчає національні особливості комунікації, що зумовлені специфікою мовних систем комунікантів, культурними відмінностями, характерними для культурно-національних спільнот, а також чинниками, пов'язаними з етнопсихологією формування і сприйняття мовлення.

Серед теоретичних праць, присвячених проблемам етнокультурної специфіки мовленнєвої комунікації, особливе значення для перекладознавства мають етнопсихолінгвістичні дослідження, безпосередньо пов'язані з розумінням інокультурного тексту. Тяжіння сучасного перекладознавства до комунікативно-прагматичних досліджень визначає необхідність етнопсихолінгвістичного аналізу перекладу як форми писемної комунікації. Ґрунтуючись на тезі про залежність мовленнєвої поведінки від тріади «етнос — мова — культура» [2, с. 5–19], дослідники відзначають, що в процесі перекладу відбувається зіткнення не лише лексичних та граматичних систем, а й комунікативно-прагматичних, лінгвоетнічних, психологічних, соціокультурних уявлень, менталітету мовців. «Різниця культур і мовленнєвих норм часто потребує від перекладача таких глибоких перетворень, які унеможливлюють трактування перекладу лише як зміни правил переходу від внутрішньої програми мовлення до її реалізації [18, с. 25]. «Комунікація "мовець — перекладач — адресат" є подвійною, оскільки перекладач здійснює оптимальне вкладання двох внутрішніх програм відповідно до мовця та орієнтовано на адресата», — зазначає з

цього приводу О. О. Селіванова в аналітичному огляді, присвяченому актуальним питанням сучасної лінгвістики» [15, с. 61].

В етнолінгвістичній моделі перекладу для визначення розходжень у мовах та інших аспектах культури широкого вжитку набули терміни «реалія» [4], «лакуна» [19], «лексичний фон» [1], «енциклопедичні дані» [23]. Всі вони надаються для різноаспектного опису елементів етнокультурної значущості мовних одиниць та їх семантичних компонентів, що відображають специфіку етнічного менталітету, духовної культури, звичаїв і традицій. Беручи однак до уваги специфіку структурних ознак поетичного тексту як специфічного виду художньої комунікації, у якій важливим елементом, і навіть більше, — рівноправним учасником комунікації стає форма вираження змісту [14, с. 84–86], надалі користуватимемося терміном етномовний компонент, який впровадила в терміно-поняттєвий апарат сучасного українського перекладознавства Н. І. Кушина [10, с. 4], а ми надалі застосовуватимемо для опису й аналізу етномовної специфіки функціонально-прагматичних особливостей поетичного тексту. Виходимо з розуміння етномовного компонента як категорії змінної й відносної, яку можна виявити лише при бінарному контрастивному вивченні мов шляхом зіставлення конкретного текстового матеріалу — оригіналу та перекладу.

Прагматичні компоненти змісту висловлювання, що на рівні інтерпретації не можуть отримати адекватного осмислення в ментальності та системі мислення народу, мовою якого здійснюється переклад, визначаємо як прагматично зумовлені етномовні компоненти оригінального тексту. Зіставлення поетичних текстів грецької трагедії з їхніми українськими перекладами дає багатий матеріал для аналізу і вивчення етномовних компонентів вихідного тексту, зумовлених сіткою прагматичних відношень між матеріальною базою мовного коду й учасниками комунікативного акту.

Йдеться передусім про здатність читача перекладу розшифровувати в іншомовному тексті тезаурус культури автора, свого роду культурну пресупозицію, що визначає спосіб творення ним поетичної образності. А цей спосіб, окрім формальних елементів, зумовлених специфікою семантичної системи мови, характеризується також властивими для певного історичного зрізу індивідуальними художніми засобами.

Перераховуючи фактори, пов’язані з культурною традицією, О. О. Леонтьєв називає чинники, пов’язані з наявністю в тезаурусі даної

спільноти тих або інших характерних реакцій, понять зі специфікою денотації, систему традиційних образів, порівнянь, символічного вжитку певних денотатів, функції мовних і текстових стереотипів [11, с. 9–10]. Додамо до них ще й чинники асоціативні, тобто сутності які характеризують існування поняття в якійсь культурній пресупозиції, що надає вираженню значення культурно-історичного чи міфологічного символа.

Оскільки художній переклад, — за визначенням В. В. Коптілова, — не є простим відображенням думок і почуттів автора, а насамперед образним їх перевтіленням у матеріалі іншої мови [9, с. 3], саме проблема образності виступає як центральна при вивченні семантичних процесів, що супроводжують акт художнього перекладу загалом. Розуміння словесного образу майже завжди передбачає вихід лінгвістичного дослідження в площину естетики й психології творчості, що включає історію породження словесного образу чи поетичного тропу.

Важливо побачити слово в певній культурній перспективі, розкрити не лише його парадигмальні ознаки, а те, що стоїть за ними, з'ясувати вертикальний контекст того чи іншого образу чи поетичного узагальнення, що передбачає розуміння його історії. Глибока постановка цієї проблеми, що йде від В. фон Гумбольдта і О. О. Потебні, на матеріалі давньогрецької літератури широко й багатоаспектно представлена в науковій спадщині О. Ф. Лосєва і О. М. Фрейденберг.

Невід'ємною і найсуттєвішою ознакою мовних засобів, які створюють образну канву поетичних текстів грецької трагедії, є те, що всі вони відображають системно організований міфологічний код як культурну пресупозицію автора. У фундаментальній праці з історії давньогрецької літератури «Миф и литература древности» О. М. Фрейденберг сформульовала важливе положення про те, що в поетичних текстах аттічної трагедії вирішальну роль продовжує відігравати осмислення світу через міф: воно відображає світогляд смислової тотожності, створеної ще дологічним мисленням, у якому відсутній дуалізм міфологічного і реалістичного [21, с. 35]. У результаті багато з того, що зрозуміле й очевидне для читачів оригіналу, виявляється малозрозумілим або взагалі невідомим для читачів перекладу.

Для прикладу візьмемо II строфу з першого стасиму трагедії

Евріпіда «Гіпполіт» і український перекалад цієї строфи А. Содомори: τὰν μὲν Οἰχολίᾳ // πῶλον ἄζυγα λέκτρων, // ἄνανδρον τὸ πρὶν καὶ ἄνυμφον, οἴκων // ζεύξας ἀπ᾽ Εὐρυτίων, δρόμαδα // μαίναθα τὶν᾽ ὥστε Βάκχαν // σὺν αἵματι θ᾽ ὑμεναίοις // Ἀλκμήνας τόκῳ Κύπρις ἐξέδοκεν // ὦ τλήμων ὑμεναίων [Eur. Hipp. 545–554]. *Діву, яка не була // В шлюбі й мужа не знала, // З дому Евріта, з Ехалії // Кіпріда владна погнала ген, // Мов німфу тремтливу, незайману // Чи вакханку — на тлі домів // Де пломінь гуляв із смертю, — // Сину Алкени дала за жону, // невеселе весілля* (пер. А. Содомори).

Передусім розглянемо, що саме в наведеному уривку тексту становить прихований, не виражений значеннями одиниць тексту смисл. Це світ легенд і міфів, світ, який для стародавніх греків був частиною їхнього світогляду, невід'ємним елементом самоусвідомлення їх у цьому світі. Однак він не є безпосереднім предметом оповіді в тексті. Навпаки, він тільки передбачається і служить фоном для висловлюваного. Щоб зрозуміти зміст цієї строфи, цей світ треба знати, як знали його греки, для яких писав Еврипід. Дана текстова функція реалізується передусім позамовними чинниками, що полягають у знанні культурних, у нашому випадку міфологічних меж, у контексті яких жили ті, для кого був створений оригінал. Для читачів перекладу знання цих міфологічних рамок передбачає спеціальну ерудицію, свого роду енциклопедичні знання, про які говорить, зокрема, Ю. Найда [23, с. 35]. Чому Діва, яку Кіпріда дає в дружини синові Алкмени, тобто Гераклові, порівнюється з вакханкою, що є для греків уособленням руйнівної й водночас життєствердної сили? Що символізує дим, як тло, на якому відбувається весілля, назване τλήμων, *нещасним* (в перекладі відтворено дуже вдалим епітетом — *невеселим:* так сама мова перекладу сприяє увиразненню оксиморону твору). В оригіналі це промовисті і самодостатні поетичні образи, — канва, на якій Еврипід вибудовує міф про дивінацію Геракла, що, караючись за подружню зраду, мав згинути в полум'ї вогнища, щоб зайняти своє місце у сонмі безсмертних богів.

Подібних складних для розуміння, а отже, і перекладу «затемнених» хорових партій у грецьких трагедіях чимало. У передмові до українського видання Есхіла про це пише сам перекладач. Він вбачає «у цих затемненнях не самоціль чи орнаментальність, а потребу просвітлити глибинні складні явища, що можуть заграти всіма барвами лише при активній співтворчості читача [17, с. 18]. Не випадково в

онтологічній характеристиці перекладного тексту все більше уваги приділяється співвідношенню експліцитного та імпліцитного в оригіналі й перекладі. Перекладачеві в принципі не доступний синкретизм автора. Переклад — типологічно раціональніший текст, ніж оригінал, адже там, де автором керувала інтуїція, перекладач іде через розуміння і знання, що завжди однозначніше й категоричніше.

У зв'язку із висловленими міркуваннями детально проаналізуємо конкретний приклад з Есхілових «Евменід»: ἑκὼν δ᾽ ἀνάγησ᾽ ἄτερ δίκαιος ὤν // οὐκ ἄνολβος ἔσται // πανώλεθρος δ᾽ οὔποτ᾽ γένοιτο [Aesch. Eum. 550–52]; досл.: *Хто з власної волі живе по правді, той не буде нещасливим і ніколи не стане зовсім загиблим.* Підрядковий переклад, де все начебто просто й доволі банально, аж ніяк не відповідає нашому уявленню про Есхіла, як великого трагіка. Але це те, що залишилося від поетичного слова оригіналу в позбавленому естетичних елементів підряднику. Образне вираження, що є засобом творення думки в оригіналі, — те, що не піддається буквальному перекладу, бо його специфіка, закорінена в мові, ґрунтується на неадекватності кількості образів і множинності можливих значень [6, с. 16].

Не в змозі закритися в межах одного слова, перекладач, як це часто буває, трактує його лише як відправну точку для своєї творчої діяльності. А критику, який займається реконструкцією конкретної актуалізації процесу перекладу, треба в таких випадках перейти від лінгвостилістичного аналізу в площину концептуально-поетичну. Далі автор розгортає свою думку в протиставленні: *Хто забув про справедливість, той* ὤλετ᾽ ἄκλαυτος ἄστος [Aesch. Eum. 564–65]. ἄστος означає *щезлий без сліду,* ἄκλαυτος — *неоплаканий.* Саме ці прикметники, які глибинними зв'язками поєднані з поняттям, що стоїть за грецьким словом ἀλήθεια — *істина,* змушують застановитися над істинним смислом Есхілових слів. У прозорій морфологічній структурі цього слова простежується поєднання кореня ληθ- від дієслова λανθάνομαι — *забуваю)* і так званої alpha-privativum, що змінює значення кореневої морфеми на протилежне. Таким чином, лексему ἀλήθεια можна інтерпретувати як «*те, що не може канути в Лету*». У старогрецькій мові опозиція ἀλήθεια — λανθάνομαι, ἀλήθεια — Λήθη, справді була продиктована протиставленням *збереження в пам'яті — забуття.* Відомий дослідник грецької міфології М. Детьєн

[22, с. 127] простежив опозицію *істина — забуття* на матеріалі міфологічної типології: у підземному царстві *поле істини,* πεδίον ἀληθείας*,* де знайшли притулок душі праведників, протиставляється *полю Лети,* πεδίον Λήθης*,* де перебувають грішні душі (пор. Аристофан «Жаби», 185–186).

Саме таке концептуальне трактування оригіналу, мабуть, і дозволяє перекладачеві розкрити глибинний смисл прикметника παν̓ώλεθρος: *Хто правді, сам — без принуки — звик служить, // Той зустріне щастя, // В імлу — в небуття — такий не кане. // А хто забув, статок свій збиваючи, про справедливість, // Неоплаканий йде він у безвість, гине* (пер. А. Содомори). Це приклад того, як внутрішній перегук філософського світобачення автора й перекладача кладеться в основу поглибленого переосмислення семантики оригінального образу в перекладі. Маємо тут перекладацький новотвір у дусі автора, але з експлікацією цілого спектру значень, що в оригіналі належали текстові імпліцитно.

Існування національно-мовної картини світу пов’язане з тим, що, окрім органічного взаємозв’язку мови та дійсності, мова відображає ще й панівну етику і культурно-побутові стереотипи, а це створює передумови для різної інтерпретації мовних знаків у різних культурах, тобто можливості різного сприйняття й оцінки однієї і тієї ж сутності. Тому можна говорити про невідповідність мовних картин світу у тій сфері, яка пов’язана з оцінковим відношенням до мовних знаків. У різних мовах під час прощання говорять по-різному: давній грек вживає для прощального привіту слово χαῖρε*, радій;* римляни прощались словом vale, *будь здоровий;* по-українськи кажемо «*Прощай!*» або «*До побачення*». Деякі прощальні вирази в мовах ще зберігають первісний моральний зміст. Так, скажімо, укр. «*прощай*» тепер вже не вказує на прохання про прощення, але, безперечно, містить конотацію високого морального характеру, відсутню в щоденному побутовому «*До побачення*». У кожному прощанні присутня не просто абстрактна ідея розставання чи розлуки: у кожній мові вона має свій поетико-естетичний смисл, що неоднаково інтерпретується на тлі різних культурних вимірів. Коли Алкеста вже на порозі смерті говорить дітям, які втрачають в її особі найдорожчу людину ἀλλ᾽ χαίρετ᾽ ὦ τέκνα*,* досл.: *радійте діточки,* [Eur. Alc. 389], то в такому контексті подібне побажання цілком

незрозуміле для сучасної свідомості. Дбаючи про осягнення бажаного комунікативного ефекту, перекладач вдається до прагматичної адаптації перекладного тексту: *Прощайте, діточки!* — говорить Алкеста українською мовою (пер. А. Содомори). І такий варіант перекладу треба визнати прагматичним еквівалентом оригінального вислову. Коли Гіпполіт, зазнавши від батька незаслуженої кривди, що коштувала йому життя, переступаючи браму Аїду, бажає Тесеєві *зоставатися в радості,* χαῖρε πολλὰ μοὶ πάτερ [Eur. Hipp. 1453], сучасний читач вражений його великодушністю. Істинний смисл подібного прощання розкривається лише в контексті грецького світовідчуття. Для греків *мертвий той, хто бачить, дихає, та радість втратив,* τὰς γὰρ ἡδονὰς ὅταν προδῶσιν ἄνδρες, οὐ τίθημι ἐγὼ ζῆν τοῦτον, ἀλλ᾽ ἔμψυχον, ἡγοῦμαι νεκρόν [Soph. Ant. 1165–67]. Для них подібні слова з уст Креонта — не художня метафора: радість душі для греків важить більше, ніж для інших — здоров’я тіла.

Суттєвим чинником, який породжує неадекватність поетичного образу в давньогрецько-українських паралелях є типологічне розходження в семантиці культур — «античної, з її інтуїцією завершеного, оформленого тіла, яку О. Шпенглер назвав «аполлонівською», і сучасною європейською, з її інтуїцією «відкритого простору» і заглибленням у внутрішні невидимі світи» [12]. Саме цим пояснюється те, що проблема органічного взаємозв’язку античності й сучасності за нехтування індивідуальними, властивими даній епосі рисами, часто підміняється відвертою модернізацією античності.

В архаїчного грека ще був відсутній теоретичний погляд, який би охоплював світ і його явища в розмаїтті єдності різних форм вияву [24, с. 32]. Про це свідчить багатство і неоднорідність, зокрема, «душевної термінології, що є наслідком нерозчленованості тіла людини та її психіки — психічної діяльності та органа, що збуджує цей процес [3]. Уже в Гомера ця залежність перетворюється в зовнішню форму для вираження звичайних переживань і почуттів людини. Ця форма набуває метонімічного характеру. У тих випадках, коли діафрагму називають розумом, відбувається не що інше, як одночасне поєднання міфологічного сприйняття з метонімічним, оскільки розумова діяльність виступаючи продуктом діафрагми, ототожнюється з діафрагмою і навіть заміняє її: τὰς φρενὰς ἐκβαλεῖν [Soph. Ant. 648]; φρενῶν κεκομμένος

[Aesch. Ag. 479]; κενὸς φρήν [Soph. Ant. 754]; ποῦ ποτ᾽ εἶ φρενῶν; [Soph. El. 390]; φρένες διάστροφοι [Aesch. Prom. 673]; ἀνακίνησις φρενῶν [Soph. O. T. 727].

Усі афективні, розумові, вольові акти, всі біологічні й фізіологічні функції є продуктом діяльності певного органа, у греків — це найчастіше φρήν, *діафрагма,* ἧπαρ, *печінка,* σπλάγχνα, *нутрощі.* Якщо людина гнівається, боїться або радіє, то це означає, що гнівається, боїться або радіє її орган, який є не просто місцем знаходження почуття, а з ним ототожнюється. Φρὴν εὔφρων, *я радію всім серцем* [Aesch. Ag. 805]; ἄλγεσον ἧπαρ ἐδίκοις ὀνείδεσιν, *сприйми душею справедливі докори* (досл.: *хай печінка відчує біль від справедливих докорів*) [Aesch. Eum. 135]; σπλάγχνα δέ μου κελαινοῦνται, *моя душа — хижий вовк* (досл.: *нутрощі мої стають чорними*) [Aesch. Cho. 413]. Тут перед нами те, що водночас є міфом і поетичним зворотом. Ще крок — і перед нами звичайна метонімія. У перекладі цей крок стає доконаним фактом, давня міфологічна реальність стає метафорою [21, с. 360].

Висвітлення проблеми взаємодії мови і культури неодмінно приводить до аналізу лексичного значення окремого слова чи словосполучення. У семантичній структурі слова виділяють значення прямі, номінативні, безпосередньо спрямовані на предмети, явища та якості дійсності, і такі, що відображають їх розуміння в контексті певної культури. Включене в широку канву художнього тексту, слово може набувати конотативних відтінків, стилістичних нюансів і емоційно-експресивного забарвлення. У багатстві відголосків і полягає естетична вартість словесного образу, що завжди запрошує адресата до особливого бачення світу. Ці суб’єктивні елементи значення слова, що доповнюють зміст мовної одиниці асоціативно-образним уявленням, яке залежить від позиції учасників комунікативного акту, і через взаємодію тексту з контекстом надають слову певної стилістичної, оцінної чи експресивної функції, відносимо до прагматичного компонента значення. Оскільки ми розглядаємо переклад з позицій теорії мовної комунікації, а ця теорія, своєю чергою, органічно пов’язна з лінгвістичною прагматикою, яка переносить фокус дослідження з проблем структури мови на сферу її функціонування, надалі використовуватимемо термін прагматичний компонент значення як видовий стосовно конотативного, що є сукупністю стилістичних і емоційно-експресивних ознак слова. На

відміну від останніх, що функціонують як категорії лексичної семантики, теорії художньої мови і теорії номінації, прагматичний компонент значення є категорією теорії мовної комунікації і прагматичної лінгвістики. Він визначається функціональними особливостями учасників мовленнєвого акту — комунікативними інтенціями мовця та характером мовних засобів, що їх мовець використовує, виходячи з «комунікативного» образу адресата й контексту. Основна функція прагматичного компонента значення — це функція впливу, вона безпосередньо і нерозривно пов'язана з прагматикою тексту [7, с. 87–94].

Усвідомлюючи дискусійність і суперечливість такого підходу, за якого прагматичний компонент значення передбачає конотацію, вибір його пояснюємо розумінням конотата як сукупності емоційних, експресивних, оцінних та стилістичних ознак слова на тлі предметно-логічного компонента. Такого погляду на межі конотації у структурі лексичного значення дотримуються В. М. Телія, О. В. Іванова, М. Г. Комлєв [20, 5, 8]. Характеризуючи конотацію граматичної одиниці як експресивність, граматичну образність, емоційний ефект, дослідники доходять висновку, що конотативний зміст не можна відокремлювати від денотата, конотація є завжди вторинною щодо денотації, друга може існувати без першої, але перша не можлива без другої. М. Г. Комлєв не випадково виводить конотацію за межі власне семантики на рівень додаткових смислових компонентів, зумовлених характеристикою комунікантів, їхніми уявленнями, почуттями, культурою, світобаченням, знаннями [8].

Спробуємо пояснити це положення, вдаючись до конкретного аналізу образних елементів оригінального тексту. Серед них, якщо йдеться про поетичні тексти грецької трагедії, важливу естетичну функцію відіграють епітети. Ці епітети ще дуже відчутно зберігають зв'язок із семантикою, яка міститься в означуваному предметі. За епітетами у творах грецьких трагіків часто імпліцитно представлений цілий міфічний сюжет. *Богорівним світлом златорожденного роду,* χρυσογόνου γενεᾶς ἰσόθεος φῶς [Aesch. Pers. 79–80], називає Есхіл володаря персів Ксеркса. В оригіналі χρυσόγονος γενεά — конкретний образ, що виникає внаслідок актуалізації прагматичного значення. Це значення бере початок у міфічній генеалогії греків, за якою плем'я персів веде своє походження від Персея, сина Данаї, яку, ув'язнену у

мідній вежі, запліднив Зевс, пролившись на неї золотим дощем. Образ дає поряд і мовну метафору, і розгорнутий міфологічний мотив. Природна здатність українського словотвору творити складні слова, а особливо прикметники, дозволяє перекладачеві без особливого труду створити епітет *златорожденний.* Суть проблеми полягає, однак, в іншому: у складності й об'єктивній неспроможності відтворити образний компонент оригінального епітета, що в цьому випадку породжений актуалізацією прагматичного значення, а це вказує на те, що він етнокультурно зумовлений.

Український переклад оригінального χρυσόγονος метафоричним епітетом *золотий* (в перекладі А. Содомори: *Роду золотого // Пагін богорівнй*) — сприймається як поетичне кліше, що виконує виразно послаблену порівняно з оригіналом образну функцію і, головне, забирає з тексту перекладу органічно присутній в оригіналі і дуже важливий для генеалогічної характеристики образу Ксеркса зв'язок з міфом.

У художній канві поетичних текстів грецької трагедії епітети часто вживано не для вираження властивостей предметів, а для відображення образного сприйняття дійсності. «Для міфологічного мислення, — зауважує з цього приводу О. М. Фрейденберг, — реальна дійсність осмислюється образно, і тому часто образ постає як метафора дійсності, а не як сама дійсність. Йдеться тільки про те, що саме з реального світу передається в цьому образі, яким реальним явищем образ локалізований. При цьому такою "інкарнацією" образу є метафора, якщо погодитися, що вона є не просто абстракцією і "перенесенням", а ідеологічною світоглядною одиницею, органічно злитою з реальністю» [21, с. 360]. Проілюструємо це твердження на прикладі поняття *патріотизму,* зосередивши увагу на способах його вираження в тексті грецького оригіналу і сучасного українського перекладу. Це поняття, як універсальне і загальнолюдське, адекватно і повно передається в обох мовах, але образний спосіб його вираження в кожній мові — свій і неповторний. Щоб художньо виразити поняття патріотизму, який мав дарувати героєві твору перемогу в битві за Фіви, Есхіл наділяє його низкою епітетів, що творять в особі Меланіппа логічний образ переможця. Герой Есхіла вийде переможцем бо він σπαρτῶν δ᾽ ἀπ᾽ ἀνδρῶν — *з племені засіяних.* Ці слова сигналізують факт включення у текст міфу про походження фіванців з племені мужів, що їх зродила Фіванська земля із зубів переможеного Кадмом дракона. Вони мають ще

й додатковий підтекст, бо дракон, із зубів якого зроджений *рід засіяних,* був сином Ареса. Отже, цей атрибут несе в собі інформацію про божественне походження Меланіппа, і передбачає йому підтримку з боку непереможного бога-войовника. Меланіпп переможе, бо він κάρτα δ᾽ ἐστ᾽ ἐγχώριος — *корінний житель землі,* яку йому випало захищати. Актуальний смисл прикметника ἐγχώριος зводиться в цьому контексті до поняття патріотизму, але такого, що закорінений у самій природі Меланіппа. Він переможе, бо Δίκη δ᾽ Ὁμαίμων κάρτα — *єдинокровне право, поклик крові* посилає його відвернути ворожий спис від τεκούσα μήτηρ — *матері, що його породила.* У контексті фіванського міфу вирази Δίκη δ᾽ Ὁμαίμων κάρτα, τεκούσα μήτηρ, як і згаданий вище епітет Меланіппа ἐγχώριος, набувають цілком конкретного сенсу. Натомість у перекладі *вірний краю син,* як і *батьківщина-матір,* замість оригінального τεκούσα μήτηρ, переносять зміст висловлюваного у площину абстрактних узагальнень. Думка, виражена словом оригіналу, є водночас образом, що містить «таємницю» міфу, і тільки в площині міфу вона розкриває свій поетичний смисл. Думка, виражена словом перекладу, є поняттям, абстракцією, для розуміння якої присутність міфу не передбачена. «Думка наша, — писав О. О. Потебня, — за змістом є образом або поняттям: третього, середнього між тим та іншим, немає; але на поясненні слова поняттям або образом ми зупиняємось тільки тоді, коли особливо ним зацікавлені, звичайно ж, обмежуємося тільки словом <...>. Коли пам’ять зберігає центральну ознаку образу, виражену у слові, то вона <...> має значення не сама собою, а як знак, символ певного змісту; якщо разом з утвореним поняттям втрачається внутрішня форма, як у більшій частині наших слів, то слово стає лише вказівкою на думку, між його звуком і змістом не залишається для свідомості того, хто говорить, нічого середнього» [13, с. 117].

Здатність епітетів розкривати через індивідуальний стиль автора особливості світобачення народу спричинилася до того, що перекладачі, а особливо ті, які тяжіють до переспіву, нерідко випускають їх у перекладі, якщо вони не відповідають смакам їхнього читача, або, навпаки, вводять епітети там, де в оригіналі їх немає. Часто, наприклад грец. τύμβος, *могила, могильний пагорб* — інтерпретується в українських перекладах як *високая могила.* Натрапляємо на цей образ у Франковому перекладі «Одіссеї»: *І високую могилу // йому б усипала*

ахейців сила [Od. I, 239], і в П. Ніщинського: *Піду я одна, та одна і насиплю // Високу братику свому могилу* [Soph. Ant. 81]. В обох випадках епітет *високая* вживається як перекладацька дописка, що розкриває бачення не стільки самого перекладача, скільки цілого народу з його вічними образами і темами: *високая могила* асоціюється у свідомості українського читача з безкраїм степом, з поезією Т. Шевченка, де високі могили символізують славу предків. Тому ввівши цей епітет, перекладач заговорив до читача устами українського кобзаря, а не грецького рапсода.

Чи завжди народнопісенні образи вносять у текст перекладу таке відчутне національне забарвлення, а отже — недопустимі з погляду сучасного перекладознавства? Будь-яке узагальнення у відповіді на поставлене запитання було б далеким від істини. Образ *чорного ворона* в перекладі А. Содомори — найкраще цьому підтвердження. В Есхіла — δίκαν κόρακος ἐχθροῦ*, немов ворожий ворон* — стоїть Клітемнестра над тілом убитого Агамемнона [Aesch. Ag. 1473]. А. Содомора звичайне словосполучення оригіналу перетворює в перекладі в образ, у якому ворожості більше, ніж в епітеті ἐχθροῦ: в образі *чорного ворона* сама барва звучить зловісно (пор. *чорний* як епітет Ареса — бога війни), а конотації національного характеру, і це дуже важливо, хоч і присутні, але вони не домінують, і головне не суперечать образній семантиці оригіналу. Інакше у П. Ніщинського: відтворюючи у перекладі перетворення Ніоби на камінь, перекладач впроваджує реалію *хрещатий барвінок,* замість оригінального κίσσος*, плющ.* У Софокла це перетворення подібне огортанню чіпким плющем: τὰν κίσσος ὡς ἀτενὴς // πετραία βλάστα δάμασεν [Soph. Ant. 826–27]; досл.: *її огорнув скелястий камінь, немов плющ чіпкий.* У перекладі П. Ніщинського: *Стоїть на скелі, й замість пишної шати, // Неначе барвінок обвився хрещатий.* В основі порівняння, на якому побудований образ оригіналу, лежить здатність плюща обвиватися. У денотативне значення лексеми *барвінок* теж входить сема «витися, обволікати». Вона й робить можливою подібну заміну в перекладі П. Ніщинського, викликану, очевидно, тим, що хоч κίσσος*, плющ* і має свого денотата в україномовному світі, однак, на відміну від барвінку, його не піднесено до значення символу в українській народній поезії. Не плющ, а «барвінок асоціюється в українців з могильником, гріб-травою, що

стелиться по могилі» [16, т. 1, с. 38]. Така трансформація образу, хоч і не веде до суттєвих втрат на рівні передачі змісту, неминуче націоналізує переклад нічим не виправданим впровадженням українського народнопоетичного символу, без якого легко можна було б обійтися. Про це свідчить, зокрема, переклад Бориса Тена, у якому образ оригіналу відтворений з максимальною точністю: *Враз важкий тягар камяний // Мов плющем її огорнув.*

У контексті дослідження проблеми прагматичного компоненту значення лексичних одиниць слід розглянути також таке особливе явище поетичного мовлення, як оксиморон. Оксиморон реалізується через поєднання взаємозаперечних слів і понять, яке ґрунтується на існуючій поетичній традиції осмислення цих слів як складових елементів тропу. Коли оксиморонний смисл є результатом поєднання первинних прямих значень слів і понять, що в обох мовах відображають антитетичні уявлення, відтворення його естетичної функції іншою мовою не становить особливих труднощів для перекладу: νυμφεῖον δύσνυμφον, *невеселе весілля* [Eur. I. T. 216]; δυσδαίμων δαίμων, *нещаслива доля* [Eur. I. T. 203]; πολύδακρυν ἁδονάν, *багатослізна насолода* [Eur. El. 126]; ἀκλεὴς δόξα, *безславна слава* [Eur. Heracl. 623]. Для нашого ж дослідження особливий інтерес становлять ті приклади оксиморону, поетичний смисл яких, спираючись на лексичні значення одиниць, реалізується за актуалізації фонової семантики складових елементів тропу. Йдеться про ті компоненти лексичного значення слів, що органічно пов’язані зі сферою уявлень даного народу і передбачають опору на довготривалу пам’ять носіїв культури. У «Фінікіянках» Еврипіда знаходимо протиставлення — веселий Діоніс і багатий печаллю кривавий бог війни Арес. Два провідники, кожний зі своїм воїнством, точніше, два хореги, що замовляють кожний свою музику, під яку проваджений ними люд танцює свій особливий танок — танець життя і смерті. Ὦ πολύμοχθος Ἄρης, // τί ποθ᾽ αἵματι καὶ θανάτῳ κατέχει // Βρομίου παράμουσος ἑορταῖς; // [...] σὺν ὁπλοφόροις στρατὸν // Ἀγείων ἐπιπνεύσας // αἵματι Θήβας // κῶμον ἀναυλότατον προχορεύεις [Eur. Phoe. 784–91]. *О печалью богатый Арес, // О бог, // Обагренный кровью убитых, // Диониса веселого чуждый! //* [...] *Зачем тебе любо, суровый, // Ряды железных данайцев // Под медные звуки двигать?* (пер. І. Анненського). Щоб усвідомити

несумісність елементів тропу, треба врахувати історичний смисл слів, що сформувався на рівні діахронії, синтагматичну і парадигматичну зумовленість окремих лексико-семантичних варіантів слів, які реалізуються в тропі. Κῶμος, веселий гурт молодих людей, супутників Діоніса, їхні атрибути — вінок із тирсу і плюща і недмінно музика флейти. Центральний контраст, Діоніс — Арес, що його розгортає автор, образно відтворений через семантику атрибутів Діоніса. Про Ареса Еврипід говорить, що він провадить κῶμον ἀναυλότατον, досл.: *веде танцюючий люд під музику, не супроводжену звуками флейти.* Обізнаний з вакхічними ритуалами грецький читач відразу ж вловлює невідповідність понять: комос не може справляти торжество без супроводу флейти, тоді — це не комос. Флейта для греків через зв'язок з вакхічними ритуалами стала символом радості. Звідси семантична структура прикметника ἀναυλότατος збагатилася прагматичним компонентом значення, що відображене у словниках як *безрадісний.* Тому декодування тропу, на яке розраховує автор, не становить труднощів для читачів оригіналу. Перекладач, природно, відмовляється від оксиморону, який був би незрозумілим для його читача, і в пошуках еквівалента оригінального тропу здійснює прагматичну адаптацію, передаючи значення прикметника ἀναυλότατος парафразою, що описово розкриває його метафоричний смисл.

Трапляються випадки, коли носієм прагматичного компонента образних одиниць є граматичне значення мовної одиниці. Яскравим прикладом реалізації прагматичного компонента шляхом актуалізації граматичного роду іменника є один із випадків персоніфікації у Софокла. Чому так тужно заходиться в голосній пісні соловей? У нас кажуть: «Виспівує, аж за душу бере». Греки не залишали це запитання без відповіді. У них соловей, часто з епітетом πάνδυρτος, *вічно ридаючий,* це перевтілена мати, що, втративши сина, приречена виливати свій біль у тужну пісню. Складність донесення цього образу до українського читача починається саме на рівні невідповідності граматичного роду: грец. ἀηδών, *соловей* — іменник жіночого роду, укр. *соловей* — лексема роду чоловічого. Цю дуже суттєву в даному випадку невідповідність граматичного роду слід враховувати в перекладі, інакше втратиться міфологічне підґрунтя образу, зазнає зміщення поетичний смисл. Прагматична адаптація передбачає тут досягнення

еквівалентності персоніфікованого образу не на денотативному, а на граматичному рівні: в українському варіанті можлива заміна грец. *соловей* українською лексемою *горлиця.* Коли в перекладі А. Содомори *Електра <...> в'ється, б'ється мов горлиця,* оплакуючи батька, а в оригіналі, відповідно, Ἠλέκτρα στενάχουσα ὅπως ἡ πάνδυρτος ἀηδῶν [Soph. El. 1074–77], то в смисловому плані — це одне і те ж. Відмінність простежується лише у специфічній образності, що в оригіналі веде походження з міфологічного джерела, а в перекладі за основу взято слов'янський народнопоетичний символ. До цього ж образу звертається і П. Ніщинський, коли порінює Антігону не з пташкою, *що видавала пронизливі звуки,* а з горлицею: *бідна вбивалась, мов горлиця тая.* Важливо відзначити, що в обох випадках трансформація образу призводить не лише до втрати міфологічних ремінісценцій, але й до цілковитої заміни звукового образу зоровим. У звуковому плані, однак, тут можливе виникнення певних асоціацій, пов'язаних із співзвучністю слів «горлиця — горе», що дозволяє оцінювати такий перекладацький хід як вдалу прагматичну адаптацію.

Висновки, до яких приводять конкретні приклади, пов'язані з відтворенням у перекладі прагматично зумовлених компонентів оригінального твору, важко піддаються узагальненню. Порівняльно-історичний аналіз зібраного на їх основі фактичного матеріалу в плані діахронії показує, як підхід перекладача до відтворення прагматично зумовлених компонентів першотвору відображає той чи інший етап у розвитку українського перекладу. Уважне ставлення до прагматично зумовленого етномовного компонента оригіналу «настроює» інтерпретатора саме на переклад у нинішньому розумінні слова. Неувага до нього неминуче веде до одомашнення змісту і форми перекладного тексту відповідно до канонів цільової літератури.

Сама перекладацька традиція — категорія історична. Вона виходить з перспективи сучасного їй читацького сприйняття. Це справа не індивідуального смаку, а літературних канонів, які завжди внутрішньо властиві поетиці перекладів. Звідси виразний характер фольклорної трансформації оригіналу в перекладах П. Ніщинського з переведенням оригінальних смислових одиниць в цільові етномовні компоненти, що відображають цільову мовну картину світу та змінюють прагматичне спрямування на актуальне для цільового читача. Звідси народнопоетичні елементи в перекладах І. Франка, для яких характерна діалектична

взаємодія нового і традиційного у перекладацьких методах і пошуках.

Принципово інший підхід до відтворення прагматично зумовлених компонентів поетичного тексту в сучасних перекладачів. Їхні перекладацькі принципи характеризуються увагою до відтворення деталей, намаганням перевиразити засобами мови перекладу кожний стилістичний штрих, кожний елемент форми оригіналу шляхом пошуку для нього функціонального еквівалента в поетиці цільової літератури. Форму оригіналу не можна при перекладі зберегти механічно, можна лише відтворити її смислову і естетичну вартість для читача. З цього випливають і основні принципи сучасних перекладацьких підходів щодо проблеми відтворення прагматичних елементів оригінального тексту в перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Верещагин Е. М.* Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Рус. яз., 1980. – 320 с. 2. *Этнопсихолингвистика* / [отв. ред. Ю. С. Сорокин]. – М. : Наука, 1988. – 192 с. 3. *Зелинский Ф. Ф.* Гомеровская психология / Ф. Ф. Зелинский. – СПб. : Тип. Рос. Гос. Акад.,1922. 4. *Зорівчак Р. П.* Реалія і переклад: на матеріалі англомовних перекладів української прози / Р. П. Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львів. уні-ті, 1989. – 214 с. 5. Иванова О. В. Исследования семантической области с помощью фреймов / О. В. Иванова. – Ленинград: Наука, Ленингр. отд-ние, 1986. – 207 с. 6. *Іваньо І. В.* Естетична концепція О. Потебні / І. В. Іваньо, А. І. Колодна // О. О. Потебня. Естетика і поетика слова: збірник. – К. : Мистецтво, 1985. – С. 5–31. 7. *Кобозева И. М.* Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 350 с. 8. *Комлев Н. Г.* Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 192 с. 9. *Коптілов В. В.* Першотвір і переклад: роздуми і спостереження / В. В. Коптілов. – К. : Дніпро, 1972. – 216 с. 10. *Кушина Н. І.* Відтворення етномовного компонента українських народних казок в англомовних перекладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Н. І. Кушина. – К., 1998. – 17 с. 11. *Леонтьев А. А.* Психолингвистический аспект языкового значения // Принципы и методы семантических исследований: [сб. статей / отв. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Наука, 1976. – 379 с. 12. *Лосев А. Ф.* Античность как тип культуры / А. Ф. Лосев. – М. : Наука, 1988. – 959 с. 13. *Потебня А. А.* Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : Синто, 1993. – 191 с. 14. *Почепцов Г. Г.* Теорія комунікацій / Г. Г. Почепцов. – К. : Видавничий центр «Київський унів-т», 1999. – 99 с. 15. *Селіванова О. О.* Актуальні напрями сучасної лінгвістики / О. О. Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 147 с. 16. *Словарь* української мови: в 4 т. [упоряд. Б. Грінченко]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – Т. 1–4. 17. *Содомора А. О.* Драматургічна майстерністть Есхіла : передмова // Есхіл. Трагедії / [пер. з давньогрец. Бориса Тена та А. Содомори]. – К. : Дніпро, 1990. – С. 5–20. 18. *Текст* и перевод / [отв. ред. А. Д. Швейцер]. – М. : Наука, 1988. – 164 с. 19. *Текст* как явление культуры / [Г. А. Антипов, О. А. Донских, И. Ю. Марковина, Ю. С. Сорокин]. – Новосибирск : Наука, 1989. – 201 с. 20. *Телия В. Н.* Коннотативный аспект сементики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 141 с. 21. *Фрейденберг О. М.* Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг. – М. : Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1998. – 800 с. 22. *Detienne M.* La notion mytique d'aleteia // Revue des etudes greques. – 1960. – № 13. – P. 97–111. 23. *Nida E. A.* Towards a science of translation / Nida E. A. – Leiden : E. J. Brill, 1964. – 331 p. 24. *Snell B.* Die Entdeckung des Geistes / B. Snell. – Hamburg: Akad. Verl., 1955. – 304 S.

© ***Головач У. В.***

ГУЗІЄВА А. І.
Київський національний лінгвістичний університет

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНОМОВНОЇ БЛОГОСФЕРИ

Статтю присвячено дослідженню текстів іспаномовних блогів, встановленню їхніх структурно-семантичних особливостей. Розглядається феномен кіберспангліша і англомовних лексичних запозичень.

Ключові слова: структурно-семантичні особливості, кіберспангліш, лексичні запозичення, блог, Інтернет-дискурс.

Статья посвящена исследованию текстов испаноязычных блогов, определению их структурно-семантических особенностей. Рассматривается феномен киберспанглиша и англоязычных лексических заимствований.

Ключевые слова: структурно-семантические особенности, киберспанглиш, лексические заимствования, блог, Интернет-дискурс.

The article investigates the Spanish language blogs, and their structural and semantic peculiarities. The author examines the phenomenon of ciberspanglish and the English loanwords.

Key words: structural and semantic peculiarities, ciberspanglish, loanwords, blog, Internet discourse.

Актуальність нашого дослідження зумовлена інтенсифікацією використання мережі Інтернет як засобу спілкування, підвищенним інтересом з боку сучасних лінгвістичних розвідок до комунікативного медійного простору цієї Мережі й інтересом до структурно-семантичних особливостей жанрів Інтернет-дискурсу.

Метою нашого дослідження є виявлення структурно-семантичної специфіки іспаномовного блога. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних **завдань**:

1. Проаналізувати структурно-семантичне наповнення електронних текстів (ЕТ) іспаномовних блогів;
2. Визначити структурно-семантичну специфіку ЕТ іспаномовних блогів.

Об'єктом дослідження є електронні тексти іспаномовних блогів.

Предметом є виявлення структурно-семантичних особливостей даних ЕТ.

Розглянемо структурно-семантичне наповнення власне інформаційного блоку. Побудова більшості постів іспаномовної

© Гузієва А. І.

блогосфери підпорядковується принципу "перевернутої піраміди", коли стислий виклад основної інформації подається на початку тексту [1:53]. Типовим для постів цього блока є короткий виклад основної теми запису: 1) у заголовку, в якому блогер коротко вводить читачів у контекст теми; 2) у першому абзаці/вступному реченні, якщо заголовок відсутній.

Проілюструємо перший випадок: у блозі *http://vivelamagiadelavida.blogspot.com* [13] запис за 13 вересня 2013 року починається із заголовку *¿Qué meter en la maleta? (Що покласти до валізи?),* який дає читачеві розуміння того, про що йде мова. Вживання інфінітивів у питальних реченнях є досить характерним для іспаномовної блогосфери.

Вдалим прикладом короткого викладення основної теми запису у першому абзаці є блог *http://unmundoenpaz.blogspot.com* [14] із постом за 25 серпня 2013 року, який свідчить про те, що блогери часто використовують питальні речення на початку текстів своїх постів.:

¿Se ha preguntado dónde usted o sus hijos podrían estar viviendo en el año 2050? Los expertos predicen que para entonces, tres cuartas partes de la población mundial vivirá en ciudades. (Ви коли-небудь запитували себе, де ви або ваші діти могли б жити у 2050 році? Експерти прогнозують, що до того моменту три чверті населення планети житиме у містах.)

Вираженням орієнтованості ЕТ на читача є початок записів із привітань, як традиційних, так і екстраординарних. До традиційних можна віднести: *¡Hola! ¡Hola a todos! ¡Hola, amigos! ¡Buenos días!* (*Привіт! Привіт усім! Привіт, друзі! Добрий день!)* тощо. Прикладом екстраординарного привітання може слугувати пост у блозі *http://chismosainmortal.blogspot.com* [15] *Chismosa inmortal, eco-planeta (Безсмерна лампа, еко-планета)*, що містить звертання до читачів: *¡Saludos monstruos! (Привіт, монстри!)*.

Відзначається побудова постів за принципом обрамлення, тобто прослідковується тенденція не тільки починати записи із питального/питальних речень, але й ними закінчувати. Це зумовлено знову ж таки орієнтованістю на читача. За допомогою питальних речень блогер ініціює подальшу дискусію теми поста в коментарях. Також наприкінці зустрічаються питання риторичного характеру. Зазвичай автори закінчують свої пости питаннями типу: *¿Qué os*

parece (chicos)? ¿Cuál es vuestra opinión? ¿Qué pensáis? (Що ви думаєте? Якої думки ви про…? Як ви вважаєте?) тощо. Наприклад, пост за 23 вересня 2013 року у блозі *http://vivelamagiadelavida.blogspot.com* [13], присвячений покупкам в Інтернеті, закінчується питаннями: *¿Les ha gustado estas compras? ¿Quieren ver más gangas por aquí próximamente?(Вам сподобались ці покупки? Хочете у майбутньому побачити інші фото вдалих покупок?)*.

Обрамлення також спостерігається і за допомогою окличних речень на початку і наприкінці запису. Наприклад, запис за 20 вересня 2013 року у блозі *http://vivelamagiadelavida.blogspot.com* [13], в якому йдеться про участь у програмі *Erasmus (Ерасмус)*, починається окличними реченнями: *¡Llegó el día chicas! ¡¡Qué nervios, que nervios!! (Друзі, настав цей день! Як я нервуюся, як я нервуюся!)* І закінчується окличним реченням німецькою мовою *Auf Wiedersehen! (До побачення!)*.

Добір стилістичних засобів на лексичному рівні в текстах іспаномовних блогів зумовлюється прагненням до максимальної компресії і лаконічності подачі інформації, посиленням експресивності повідомлень (особливо у блоці коментарів), а також прагненням передати власні думки та емоції з приводу написаного, наприклад, в особистих моноавторських блогах. Так як електронні тексти поєднують у собі ознаки письмового і усного мовлення [2:47], лексику іспаномовної блогосфери можна поділити на:

- стилістично нейтральну, притаманну традиційному письмовому мовленню;
- експресивно забарвлену, характерну для розмовного мовлення. [3:5-15]

Перший блок лексики охоплює слова повсякденного вжитку і варіює в залежності від тематики блога. Лексика цього блока складається із слів, широко вживаних в усіх функціонально-стилістичних варіантах літературної мови і використовується для констатації, позначення предметів і явищ, періодів життя людини тощо. [4:6-20].

Ілюстрацією вживання нейтральної лексики слугує блог *http://elsuenodeteresa.blogspot.com* [16] із тематикою “материнство”: *[...] los niños tienen que tener tiempo para jugar, para leer lo que les guste*

[…] (діти повинні мати час для того, щоб пограти, почитати те, що їм подобається).

В аналізованих текстах блога ми ідентифікуємо такі лексичні засоби експресії як жаргонні слова типу: *peque, nene (маленький, малеча), tío (чувак), chulo, molono (прикольно, круто), tremendo, majo (круто), molar, chiflar (дуже подобатися), superactivo (дуже активний).* Наприклад, *Qué inspiradora la colección!!! la corbata de cuadros es lo más para los nenes!! y las gorritas!! Lo malo, que mi nene, no es nada de accesorios!! El tío prefiere ser práctico. (Яка надихаюча колекція! Картата краватка – саме для малюків, і шапочки! Прикро, що мій малюк не любить аксесуарів, він надає перевагу практичності.)*

Вжиті в іспаномовних блогах, особливо в коментарях, вигуки ми відносимо також до експресивно забарвленої лексики. Учасники іспаномовної блогосфери використовують англомовні вигуки, наприклад, wow. З великою частотністю зустрічається вигук “ainsss” та його похідні “ainnnsssss”, що є мережевим еквівалентом іспанського вигуку “ay” і має однакове функціональне навантаження, але підкреслює сферу його вживання (Інтернет-простір) [5]. Найчастіше використовуються ономатопеїчні вигуки із редуплікацією складів типу “jejeje”, “jijiji” і “jajaja”, а також типовий для розмовного мовлення вигук “uy”.

Серед експресивно забарвлених слів відмічено вживання:

- апокопованих слів, що характерно для молодіжного жаргону (наприклад, *cole* (від colegio школа), *peque* (від pequeño маленький), *peli* (від película фільм);
- синкопи голосних (*bss* від слова besos);
- префіксів, що посилюють значення дієслів (*requetechiflar* (неймовірно сильно подобатись), *requeteencantar* (дуже подобатись) [13];
- аументативних суфіксів (*besazo* – міцний поцілунок, *sorpresón* – велике здивування).

В Інтернет-дискурсі існує термін “*ciberspanglish*”, похідний від *spanglish* або *espanglish* [6], яким позначають популярний феномен використання англомовних слів або модифікованих англомовних слів під час Інтернет-комунікації. У 1996 році Йоланда Рівас вперше вжила цей термін для позначення жаргону користувачів Мережі [7;8].

Кіберспангліш знаходить своє відображення і в іспаномовній блогосфері, особливо коли мова йде про терміни з інформатики. Наприклад, *browser*, *frame*, *link*, *cookie*, *chat*, *mail*, що не мають еквівалентів в іспанській мові. Крім того, дані слова компактніше позначають поняття кіберпростору: наприклад, є можливість замінити англійське слово у виразі "*hacer doble clik*" *(зробити подвійний клік),* але тоді ми отримаємо фразу "*pulsar dos veces el botón del ratón*" *(натиснути два раза кнопку миші),* яка є значно довшою, а тому набагато менш зручною для швидкого спілкування в Мережі.

З приводу модифікації англомовних термінів слід зазначити, що Королівська академія іспанської мови визнає вже деякі слова із англійськими коренями, модифіковані за моделлю словотвору іспанської мови, наприклад, такі як: *chatear (спілкуватися у чаті), chateo (спілкування у чаті)* тощо [9].

Певні іспаномовні терміни прижилися серед користувачів і витіснили англомовні еквіваленти: *navegador* замість *browser* (*браузер*), *marco* замість *frame (фрейм)*, *enlace* чи *liga* замість *link (гіперпосилання)*, *navegar* замість *surfear (користуватися мережею Інтернет)* тощо [10].

Існують думки як про подальший процес витіснення англійських слів із іспаномовного Інтернет-дискурса, так і про постійне поповнення лексикону користувачів іспаномовної блогосфери англомовними словами [11].

Поділ запозичень на “доцільні” і “надлишкові” вперше запропонував німецький учений Е. Таппале, також даною дихотомією займався французький дослідник К. Фрей [12:48-54].

Була здійснена спроба дослідити, наскільки доцільними і виправданими є англомовні запозичення і чи спостерігається використання “надлишкових” англіцизмів у текстах іспаномовних блогів.

Для кіберпростору необхідні запозичення – це ті, які заповнюють прогалини у сучасному словнику, як ми вже зазначали, англійська мова наразі є панівною у даній сфері, чим і зумовлене вживання таких необхідних запозичень, як *click (клік), backup (резервне копіювання), cookies* (*куки*) тощо.

Проте в іспаномовній блогосфері часто зустрічаються “надлишкові” англіцизми, які можна поділити на дві групи: повні і модифіковані запозичення. Повні запозичення – це ті англійські слова, що використовуються блогерами без змін, в свою чергу модифіковані мають за корінь англійське слово і за допомогою префіксів, суфіксів і закінчень підлаштовуються під правила написання і звучання іспанської мови. Надлишковими вони вважаються тому, що використовуються перш за все для стилістичного ефекту, а не за необхідністю назвати феномен, що виник нещодавно і отримав свою першу назву в англійській мові. Прикладом надлишкового запозичення є англійське слово “*show*” у пості за 30 вересня 2013 року блога *http://petardineando.blogspot.com* [17]: *Probablemente ya lo conocéis porque he sabido que Marquese Scott (creo que se llama) ha estado en el* <u>*show*</u> *de Degeneres* […] (*Ви, мабуть, його знаєте, так як я дізнався про те, що Маркес Скот (мені здається, що його звуть саме так) був присутнім на спектаклі Degeneres*). У сучасній іспанській мові існує слово “*espectáculo*”, що позначає той самий захід.

Перед англіцизмами нерідко спостерігається вживання означеного або неозначеного іспанського артикля. Наприклад, у блозі *http://unmundoenpaz.blogspot.com* [14] англійське слово “*drone*” (*безпілотний літак*) вжито із іспанським неозначеним артиклем чоловічого роду “*un*”. В іншому блозі, що спеціалізується на тематиці інформаційних технологій, спостерігаємо вживання іспанського означеного артикля перед англомовними запозиченнями: *para la creación de los "Business Service" y los "Proxy Service" (для створення "Business Service" і "Proxy Service").*

Окрім великої кількості англомовних запозичень, в іспаномовній блогосфері широко зустрічається використання запозиченого із англійської мови слова, модифікованого згідно із правилами орфографії іспанської мови. Наприклад, блог *http://jardindegaia.blogspot.com* [18] має назву *crónica de un friki al servicio de la biología (хроніка фанатика на службі біології)*, в якій англійське слово “*freak*”, яке вимовляється [fri:k], зазнало орфографічних модифікацій задля полегшення вимови і написання.

Аналіз текстів іспаномовних блогів показав, що основними особливостями лексичного наповнення блогосфери є активне вживання запозичень (в основному із англійської мови) і використання

жаргонних слів.

Відмічено широке вживання неологізмів, кореневою основою яких частіше за все слугує запозичене англійське слово, але суфікси, префікси та закінчення додаються за моделлю словотвору, притаманній іспанській мові. Так як більшість користувачів мережі Інтернет має певний рівень володіння англійською мовою, то значення таких неологізмів для них є прозорим.

Отже, можна зробити **висновки**, що учасники іспаномовної блогосфери послуговуються субмовою – Інтернет-жаргоном, який поєднує в собі молодіжний жаргон із кіберспанглішом.

Перспективним убачається розгляд прагматичного потенціалу структурно-семантичного наповнення текстів іспаномовних блогів.

ЛІТЕРАТУРА

1.Тютенко А.А. Текст в компьютере и “компьютерный” текст / А.А. Тютенко, К.А. Прокопчук // Вісник Харківського національного університету. – Харків: Константа. – 2003. – №586. – С. 50-56. 2.*Crystal D.* Language and the Internet / David Crystal. – Cambridge, 2nd edition, 2006. – 318 p. 3.*Фирсова Н.М.* Испанская разговорная речь / Наталья Михайловна Фирсова. – 2-е изд. – М.: Муравей, 2002. – 240 с. 4.*Фирсова Н.М.* Грамматическая стилистика современного испанского языка. Имя существительное. Глагол / Наталья Михайловна Фирсова. – М.: Изд-во РУДН, 2002. – 352 с. 5.*Лінгвістичний форум* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forum.wordreference.com/showthread.php?t=867292 6.*Вікіпедія* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Spanglish 7.*Інтернет-журнал* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lanacion.com.ar/31991-ciberspanglish-la-lengua-que-trae-la-red 8.*Інтернет-ресурс статей* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hisp.com/apr96/cyberspanglish.html 9.*Королівська академія іспанської мови* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rae.es 10.*Вікіпедія* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://es.wikipedia.org/wiki/Spanglish 11.*Інтернет-ресурс навчання за кордоном* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amerispan.com/travel/article/El_Ciberspanglish/16/ 12.*Рубан В.О.* Англомовні запозичення у сучасному французькому медіа-дискурсі: структурно-типологічний та функціонально-прагматичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Рубан Віра Олександрівна. – К., 2012. – 249 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13.*Блог Vive la magia de la vida* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vivelamagiadelavida.blogspot.com 14.*Блог Un mundo en paz* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unmundoenpaz.blogspot.com 15.*Блог Chismosa inmortal* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chismosainmortal.blogspot.com 16.*Блог El sueño de Teresa* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elsuenodeteresa.blogspot.com 17.Блог Petardineando [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://petardineando.blogspot.com 18.*Блог Jardín de Gaia* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jardindegaia.blogspot.com

© Гузієва А. І.

ДМИТРУК О. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАГОЛОВКИ ІНТЕРНЕТ ПОВІДОМЛЕНЬ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ

Стаття присвячена дослідженню мовних засобів, що використовуються англомовними мас медіа для маніпулювання свідомістю адресата при формулюванні заголовків статей. Розглядаються вербальні та невербальні засоби маніпулювання свідомістю.
Ключові слова: маніпулятивна стратегії й тактики, масова свідомість, вербальні й невербальні засоби маніпуляції, політичний дискурс, коннотативне значення.

Статья посвящена исследованию языковых средств, используемых англоязычными масс-медиа для манипулирования сознанием адресата при формулировке заголовков статей. Рассматриваются вербальные и невербальные средства манипуляции сознанием.
Ключевые слова: манипулятивные стратегии и тактики, массовое сознание, вербальные и невербальные средства манипуляции, политический дискурс, коннотативное значение.

The article looks into the language means used by the English language mass media to manipulate the addressee's mind when wording the article titles. The author takes into account verbal and non-verbal means of mind manipulation.
Key words: manipulative strategies and tactics, mass consciousness, verbal and non-verbal means of manipulation, political discourse, connotative meaning.

Маніпуляція як багатопланове явище – лінгвістичне, соціальне, психологічне, політичне – привертає увагу дослідників різноманітних галузей людської діяльності. Актуальним на теперішньому етапі розвитку суспільства є вивчення механізмів прихованого впливу на свідомість адресата, можливість переконувати аудиторію і спонукати її до дій. Широке застосування новітніх інформаційних технологій змінює сучасне сприйняття світу людиною. Важливу роль при цьому відіграє формулювання заголовків як своєрідної верхівки тексту, його квінтесенції, що обумовлює **актуальність статті**.

Метою даної статті є визначення конкретних прийомів, які використовуються для маніпулювання свідомістю в сучасних англомовних ЗМІ при поданні заголовків статей у віртуальних виданнях.

© *Дмитрук О. В.*

Об'єктом дослідження є гіпертексти сучасних англомовних мас медіа, які містять як вербальні, так і невербальні маніпулятивні засоби.

Предметом дослідження виступають вербальні та невербальні засоби, що застосовуються англомовними ЗМІ для маніпуляції свідомістю адресата.

Матеріалом дослідження є статті в Інтернет виданнях, оскільки вони представляють собою сучасний спосіб подачі інформації у суспільстві.

Наукова новизна дослідження полягає у розгляді заголовка як комунікативного явища, який виступає одним із засобів для маніпуляції масовою свідомістю.

Особливі умови вироблення та сприйняття текстів новин, так само як і їхні основні комунікативні функції, визначають структуру цих текстів на всіх рівнях. Загальновживаною тактикою є надання важливої інформації на початку та в кінці повідомлення. Ця тактика стосується не тільки загальної тематичної або схематичної організації повідомлення, але й порядку речень в абзацах, що описують певний епізод, чи порядку слів усередині речень (де на першому місці розташовують ту частину речення, яка є найважливішою для досягнення маніпулятивного ефекту). Отже, стратегія структурування за принципом релевантності пронизує увесь текст, усі його рівні.

Водночас дослідження цілеспрямованого розподілу інформації в тексті відповідно до ступеня її релевантності дозволяє вивчати когнітивні, соціальні та ідеологічні умови продукування цих текстів, а також їх обробку і, отже, запам'ятовування та сприйняття адресатами. Так, стаття, розміщена на сайті газети *The Washington Times* має такий заголовок: *Obama's diplomatic triumph* [5:26.11.2013]. Підбір слів для заголовку є емоційно маркованим, що має викликати позитивне ставлення читачів до президента країни та його політики.

Говорячи про обсяг представленої в заголовках інформації, варто відзначити, що одне з основних правил побудови заголовка – лаконічність – обумовлено економією простору мережевий газетної сторінки і зусиль читача. Це явище, відоме як *attention span*,

характеризує час, протягом якого користувач здатний фокусувати увагу на одній темі в процесі навігації в Інтернеті [1].

Процес створення заголовка мережевого тексту новин, з одного боку, визначається комунікативної інтенцією автора, що реалізується в стратегіях інформування та впливу, а з іншого боку, задається форматними особливостями даного типу тексту в цілому. До них належать об'єктивність подання інформації, зрозумілість, лаконічність, відмова від зайвої емоційності і така важлива ознака Інтернет-комунікації як кліповість, відносна автономність і тематична завершеність кожного фрагмента тексту [2:117].

Граматичний аналіз використання мови в текстах преси виявляє загальну спрямованість повідомлень певного журналіста або всієї газети. Синтаксис речення відбиває розподіл семантичних ролей учасників події за допомогою або порядку слів, або різноманітного співвіднесення елементів (суб'єкт, об'єкт), або використання активних чи пасивних форм. Т. ван Дейк наводить такий приклад: у заголовку типу *Police kills demonstrator, „поліція"* розташована на першому місці – місці суб'єкта, що вказує на роль агенса, діяча. У пасивній конструкції *Demonstrator killed by police „поліція*" також виступає у ролі агенса, однак у цьому випадку „*демонстрант*" стоїть на першому місці, на місці підмета, що зміщує фокус з „*поліції*".

Нарешті, заголовок *Demonstrator killed* подає *„поліцію"* в імплікації. Водночас заголовок стає синтаксично двозначним: його можна зрозуміти і як опис події, в якій убивцею був демонстрант (пор. *Demonstrator killed*), або взагалі асоціювати учасників демонстрації з убивством [3:125]. Граматичний аналіз синтаксису газетних повідомлень показав, що за допомогою синтаксичних конструкцій журналісти намагаються застосовувати тактику „понижуючих" синтаксичних структур – структур з імплікативним потенціалом (таких як пасивні конструкції, безособові речення тощо), щоб замаскувати негативні ролі правлячої еліти.

Водночас, вживання у заголовках лексики з позитивною коннотацією формують відповідне сприйняття новин адресатом.

Назва статті *Iran deal is a diplomatic success story* акцентує увагу читача на позитивних аспектах стосунків між Сполученими Штатами та Іраном. Автор статті представляє домовленості з Іраном як доленосні, такі, що завершують довготривалий та напружений період в історії США [5:26.11.2013].

Інші видання подають цю ж подію більш стримано, в результаті чого змінюється і її сприйняття: *Obama Signals a Shift From Military Might to Diplomacy* [6:26.11.2013]. Позитивний імідж президента США формується в даному виданні в інший спосіб. Під досить нейтральним заголовком видання розташовує фотографію, на якій Барак Обама сфотографований серед натовпу, де він потискає руку одному з чоловіків у натовпі. Кінесично він має відкриту позицію тіла, що свідчить про його щирість [4:526]; простягнена рука та посмішка на обличчі Барака Обами та людей, що його оточують, посилюють це враження.

Подача заголовку статті не завжди відповідає смисловому наповненню та тексту статті, оскільки видання розраховує на ефект першого враження. Стаття, що має назву *Americans tell pollsters: Obamacare fixable, but we don't want it*, представляє результати останнього соціологічного опитування, що з'ясовує ставлення населення країни до реформи у сфері охорони здоров'я, запропонованої президентом Обамою [7:27.11.2013]. При цьому текст статті подає конкретні дані, які не відображають категоричний висновок, що пропонується у заголовку. Фактично, дані опитування показують, що пересічні громадяни не можуть робити висновки про ефективність реформи через відносно невеликий строк її дії: *Here's how the questions in a new*

CNN/ORC International poll, released Wednesday, went: "Is the new law a success of failure?" Four of 10 respondents said "failure," CNN reported, but another 53 percent said they couldn't yet answer – it was too soon to tell. Формулювання даного заголовку, що також підтверджується проведеним аналізом інших заголовків даного видання, дає підстави стверджувати, що видання в цілому налаштовано опозиційно по відношенню до діючого президента, що знаходить своє відображення у представлені інформації.

Аналіз заголовків дає змогу визначити спрямованість маніпулятивних інтенцій адресанта, прослідкувати загальну приналежність видання до певного кола, що захищає провладні або опозиційні інтереси. Через те, що заголовки є вирішальними у прийнятті адресатом рішення про прочитання повного тексту статті, вони мають великий маніпулятивний потенціал і, як правило, містять лексичні одиниці з певним конотативним значенням, вигідним для видання. Ілюстрації, що супроводжують заголовок статті, є ретельно підібраними, щоб відповідати загальній маніпулятивний меті адресанта.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Quintana Y.* News on the Internet : Technologies and Trends / Y. Quintana [Електронний ресурс] // On the Internet. – USA : University of Western Ontario, 1997. – January/February. – Режим доступу : http://www.isoc.org/oti/articles/0197/quintana.html. 2. *Баженова Е. Ю.* Представление информации в заголовке сетевого новостного текста / Е. Ю. Баженова // Вестник Амурского государственного университета. – Серия : "Гуманитарные науки". – Благовещенск : Амурский государственный университет, 2011. – № 52. – С. 114–117. 3. *Дейк Т. А.* ван Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ванн Дейк ; [пер. с англ. ; сост. В. В. Петрова ; под ред. В. И. Герасимова]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с. 4. *Современный* язык жестов – Минск : Харвест. – 639 с. – (Карманная библиотека).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. *The Washington Post* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.washingtonpost.com. 6. *The New York Times* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nytimes.com. 7. *The Washington Times* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.washingtontimes.com.

© *Дмитрук О. В.*

ДУНДІЙ П. Н.
Київський інститут перекладачів

ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА ЗАПОЗИЧУВАННЯ АНГЛО-АМЕРИКАНІЗМІВ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ
(на прикладі фінансової та банківської термінології)

У статті розглянуто запозичення як результат входження англо-американізмів у фінансову та банківську лексику німецької мови, так і запозичування як процес проникнення іншомовного елементу в мову-реципієнт. Запозичування англо-американізмів простежено в їх синтагматичній сполучуваності з німецькою лексикою.
Ключові слова: англо-американізм (АА), запозичення, запозичування, синтагматична сполучуваність, фінансова та банківська термінологія

В статье рассмотрены заимствования как результат и процесс вхождения англо-американизмов в финансовую и банковскую лексику немецкого языка. Заимствование англо-американизмов исследуется в их синтагматической сочетаемости с немецкой лексикой.
Ключевые слова: англо-американизм (АА), заимствование, синтагматическая сочетаемость, финансовая и банковская терминология

There have been studied the loanwords, as results of the Anglo-Americanisms entering into German finance and banking vocabulary, and the borrowing, as a process of how the foreign element passes in the language-recipient. The borrowing of Anglo-Americanisms is studied in their syntagmatic combination with German lexical units.
Key words: Anglo-Americanism (AA), loanword, borrowing, syntagmatic combinability, finance and banking terminology

Актуальність статті визначена перманентним впливом процесів запозичення англо-американізмів (далі АА) на німецьку мову, що перед усім змінює термінологічну сферу мови-позичальниці.

Мета дослідження. Розмежувати та проаналізувати процеси запозичення та запозичування у термінологічній сфері німецькомовного дискурсу.

Об'єктом дослідження є запозичення та запозичування повних АА в фінансовій та банківській термінології німецькомовного дискурсу.

Предметом вивчення є запозичування АА у синтагматичній сполучуваності з німецькою лексикою.

Матеріалом дослідження є АА фінансової та банківської сфери, що аналізується на основі електронної бази даних словників GABLER WIRTSCHAFTSLEXIKON, DUDEN, DWDS, а також газети "Die ZEIT" та "Die ZEIT online" періоду 1946 — 2013 років.

Часто дослідники розглядають феномен лексичного запозичення як процесу проникнення нового елементу в іншу мову [1:12; 2:78], або як

© *Дундій П. Н.*

результат цього проникнення [3:36-38; 4; 5]. Окремі мовознавці вбачають у запозиченні і процес, і результат входження іншомовного елементу в мову-реципієнт [6:248-250; 7:32; 8].

Німецьке та англійське мовознавство диференціює ці терміни. Німецькі вчені поряд з термінами Lehngut, Lehnwort, Fremdwort у значенні результату запозичення використовують термін Entlehnung, який розуміють або як процес, або як результат запозичення [1:12-15; 3:36-38; 4; 9].

В англомовній термінології вживається — borrowing і loanword часто з різним тлумаченням цих понять. Ч. Хоккет і Г. Хок розглядають запозичення, радше, як процес і чітко не розмежовують терміни: loanword — запозичування слова з мови-донора разом із предметом або об'єктом; borrowing — результат мовного контакту, запозичення слів чи груп слів з іншої мови [10: 429-431; 11:220].

Е. Хауґен говорить про двозначність і нечіткість терміну «запозичення», оскільки ним може позначатися як сам процес запозичення, зокрема в його початковій стадії, так і результат. Дослідник виділяє повне запозичення і часткове відтворення, що дозволяє враховувати не тільки лінгвістичні, але й історико-соціальні фактори [12:184-185].

Б. А. Серебренніков, посилаючись на англійську термінологію, вказує на зручність понять borrowing (запозичення поняття та слова) і loaning (запозичення слова при наявності "свого поняття") [13].

Аналіз наукових робіт показує, що термін запозичення застосовують для номінації елементу чужої мови, перенесеного в систему мови-реципієнта, тобто результату, що часто співпадає з англійським терміном loanword та німецьким Lehnwort.

В. Г. Дем'янов надає перевагу терміну "іншомовна лексика" як результатові процесу запозичення через те, що поняття "запозичена лексика" наштовхує на думку — якщо слово запозичене, то й адаптоване [6:8].

З огляду на вище викладене, слід констатувати, що аналіз поняття запозичення термінологічно незавершене, тому доцільно використовувати два різних терміни: запозичення як результат номінації елементу чужої мови в мові-реципієнті та запозичування як процес проникнення іншомовного елементу в систему мови і його подальше функціонування. В українській мові віддієслівний іменник "запозичування" має ознаки

герундіальності та вказує на тяглість дії, тому найбільше підходить на означення процесу запозичення.

Ні запозичення, ні запозичування не є незмінними категоріями, а трансформуються, змінюються, переходять з однієї форми в іншу або відмирають. У той час, коли аналізуємо окрему запозичувану лексичну одиницю, сам об'єкт і номіноване ним запозичене поняття зазнають змін і набувають нових характеристик, бо виступають складовою безперервного діалектичного розвитку.

Запозичення та запозичування АА у німецькій мові перебуває в постійній синхронній та діахронній динаміці. Маємо справу з двома сторонами однієї сутності, які не антагонізуємо, а протиставляємо, щоб краще зрозуміти феном запозичення. Досліджуючи запозичення в синхронії потрібно враховувати діахронію його розвитку і, навпаки, вивчаючи запозичування в діахронії слід брати до уваги його семантику та функціональність у конкретний момент конкретного дискурсу.

Таким чином, запозичення є результатом номінації елементу чужої мови в мові-реципієнті, значення якого зафіксоване словниками, а запозичування — діахронічний процес зміни цього значення, що відбувається під впливом мовних та позамовних факторів.

Запозичування як об'єкт лінгвістичного дослідження викликає особливий інтерес, оскільки діахронія його розвитку обумовлює появу нових тлумачень і конотацій. Запозичування АА у німецьку мову простежуємо в синтагматичній, тобто дієслівній (предикативній), прикметниковій (атрибутивній) та іменниковій (іменник з прийменниками) сполучуваності, які вивчаємо за допомогою автоматичного пошуку комп'ютерної програми словників DUDEN, DWDS, а також електронної бази даних газети "Die ZEIT" та "Die ZEIT online" періоду 1946 — 2013 р р.

Аналіз запозичення та запозичування ґрунтується на вивченні повних безеквівалентних АА однієї з найважливіших сфер економічної лексики німецької мови — фінансів та банківської справи, а саме:

Blue Chips — акції високої ліквідності надійних компаній; *Bankholding, f* — холдинг-банк; *H/hedging n* — хеджування; *Run, m* — масове вилучення вкладів з банку; біржова паніка; *Scheck, m* — чек, платіжне доручення.

Повне запозичення відображає поняття, що було повністю або частково відсутнє в німецькомовній лінгвокультурі. Повне запозичення передбачає безпосереднє проникнення фонетичного і морфологічного

варіанту АА в термінологію німецької мови, де лексична одиниця не втрачає ознак мови-продуцента. Таким чином, ідеться про запозичування як матеріальної оболонки лексичної одиниці, так і її понятійного змісту.

Часто АА-терміни є безеквівалентними, тобто відповідного німецького терміну не має або його не використовують.

У синтагматичній сполучуваності вищевказаних термінів виявлено квантитативні та квалітативні характеристики значення термінів. Квантитативні характеристики пов'язані з кількісним, монетарним, тобто економічним значенням, а квалітативні характеристики включають інтерпретації значень, що можуть виходити за межі економічної термінології.

Найчастотнішим з цих лексичних одиниць є термін *Scheck* (3404 вживання у газеті "Die ZEIT"), англ. *check*, що увійшов у німецьку мову в 19 столітті зі значенням «*Zahlungsanweisung auf eine Bank, Zeichen für die Überprüfung der Richtigkeit einer Sache*» (DWDS етимологічний словник). Більш ніж столітнє запозичування цього англізму реалізувалося в запозиченні зі значеннями (DUDEN):

1. *Anweisung (auf einem speziellen Formular) eines Kontoinhabers an seine Bank, zulasten seines Kontos einen bestimmten Geldbetrag [an einen Dritten] zu zahlen*;
2. *Anrechtsschein, Gutschein*.

Запозичування англізму *Scheck* простежуємо в синтагматичній сполучуваності з німецькою лексикою:

1. Прикметниковій: *ungedeckt* (113), *monatlich* (20), *gefälscht* (9), *persönlich* (8) *ausgestellt* (6), *gedeckt* (6), *hoch* (5), *vorgelegt* (5). Цей ряд можна продовжити менш частотними атрибутивами (73) від одного до чотирьох вживань:

beiden, ersten, einzelnen, drei, dicken, fälligen, fünf, fünfstelligen, gedeckte, hohe, siebenstelligen, zahlreiche, zwei, zweiten, zehn, anderen, ansehnlichen, ausgefüllten, ausgegebenen, ausländischen, bankbestätigten, beiliegendem, bestätigten, britischen, datierten, eingelösten, eingereichten, einlösbare, entsprechenden, erbeuteten, ersehnten, falschen, fetten, fälligen garantierte, gefälschten, geklauten, geplatzte, gestohlenen, großen, großzügigen, hohe, jährlichen, kleinen, кostenloser, lautenden, letzten, manipulierte, netten, neuen, nächsten, ordentlichen, papiernen, regelmäßige, riesigen, roten, schönen, solchen, symbolischen, unterschriebenen, versprochene, vorgelegten, weitere, weißen, wöchentlichen zusätzliche, überdimensionalen, überreichten, üppigen. Названі прикметники, дієприкметники та дієприслівники відображені з

найчастотнішими в парадигматичних зв'язках флексіями. Наприклад, прикметник *hoch* вжито у "Die ZEIT" з 1953 по 2012 сім разів: чотири — у множині *hohe,* та по одному разу у ступенях порівняння: *höhere, höheren, höchsten*. Тому в атрибутивному ряду англізму *Scheck* прикметник *hoch* стоїть у формі множини — *hohe*: 1. *Ich musste einige ziemlich hohe Schecks ausstellen. Danach lernte ich sehr schnell, wie man richtig damit umgeht* (12.01.2009, Nr. 27). 2. *Zwar haben einige europäische Regierungen (Großbritannien, Frankreich, Norwegen und Portugal) inzwischen ihren Verteidigungsministern höhere Schecks ausgeschrieben* (21.11.2002, Nr. 48). 3. *Für eine andere Lizenz bot eine Gesellschaft eine astronomische Summe in der falschen Annahme, daß die übrigen Bewerber sehr hohe Schecks in ihre Umschläge legen würden* (24.12. 1953, Nr. 52). 4. *Als er dann 1966 seine TWA-Aktien überraschend verkaufte, wurde der höchste Scheck der Finanzgeschichte fällig: Hughes kassierte 546 Millionen Dollar. 5. Die höheren Schecks sind in Düsseldorf, nicht in Bonn oder Stuttgart* (23.04.1953, Nr. 17).

2. Дієслівній: *ausstellen* (31), *bezahlen* (20), *einlösen* (18), *überreichen* (12), *schicken* (11), *ausschreiben* (8), *ausfüllen* (6), *unterschreiben* (6), *fälschen* (5). Цей ряд можна продовжити іншими менш частотними дієсловами (від одного до чотирьох вживань), загалом їх 20: *ausgeben, decken, bezahlen*, *einlösen, bestätigten, beiliegen, datieren, einrichten, entsprechen, erbeuten, ersehnen, garantieren, klauen, platzen, schreiben, stehlen, manipulieren, versprechen, vorlegen, überreichen.* Англізм *Scheck* утворює з названими дієсловами парадигматичні зв'язки у різних особово-часових та неособових формах. Наприклад, дієслово *ausgeben* вжито тричі — у Präteritum пасивного стану, у Infinitiv I та в інфінітивній конструкції з zu: 1. *Die Personalvertretung hatte schon seit Monaten moniert, daß auf einigen Flughäfen oft wichtige technische Geräte fehlten, daß ungedeckte Schecks ausgegeben und zum Schluß weder Gehälter noch Versicherungsprämien gezahlt wurden* (08.09.1972, Nr. 36). 2. *Ergänzend darf ich weiterhin bemerken, dass es durchaus auch vorkommen kann, dass Banken an Kunden Schecks ausgeben, deren Guthaben auf einer Krediteinräumung beruht* (7.10.1960 Nr. 41). 3. *Er ... warnte davor, EU-Schecks für "Bomben und Raketen" auszugeben* (12.07.2001, Nr. 28).

3. Іменниковій (94), що розподіляється на:

а) Композитну: *Scheckabteilung, Scheckbetrug, Scheckbetrüger, Scheckbetrügerin, Barscheck, Blankoscheck, Postscheck, Travellerscheck, Überbringerscheck, Überweisungsscheck, Verrechnungsscheck, Reisescheck, Bilderscheck, Ferienscheck, Urlauberscheck, Handyscheck* тощо.

б) Іменникову у вільній сполучуваності з прийменниками (замість артиклів використано знак _):

Scheck auf_Bank, auf_Konto, *bei_Bank*, *für_Dollar*, *für_Kinder*, *für_Projekt*, *im_Gesamtwert, im_Wert*, *in_Euro*, *in_Höhe*, *in_Landeswährung*, *in_Währungen*, *mit_Betrag*, *mit_Nullen*, *mit_Summe, vom_Sozialamt*, *von_Bank*, *von_Dollar*, *von_Euro*, *von_Mark*, *zu_Geld*, *über_Betrag*, *über_Dollar*, *über_Euro*, *über_Mark*, *über_Milliarden*

У синтагматичній сполучуваності терміну *Scheck* виявлено лише квантитативні характеристики його значення, що пов'язані з кількісним, монетарним, тобто його основним економічним значенням.

У запозичуванні терміну *Scheck,* можна спрогнозувати появу нових словосполучень, композитів, пов'язаних з інформаційними технологіями, на кшталт *IPadscheck, Tablet-Scheck* тощо.

Починаючи з 1950-их років англізм *check* (1951) та утворене від нього дієслово *checken* (1066) запозичується паралельно до терміну *Scheck* у трьох нетермінологічних значеннях (DUDEN):

1. (Eishockey) *Hindernis*.

2. (besonders Technik) *Überprüfung von etwas hinsichtlich Funktionsfähigkeit, Sicherheit*.

3. (*salopp*) *begreifen; kapieren*.

У запозичуванні нетерміна *check* виявлені квалітативні характеристики прикметникової (*ersehnten, fairen, medizinischer, regelmäßigen, technische, ärztliche, lautenden, netten, neue, schöne, symbolischer, weißen, üppigen* тощо) та іменникової (*Glückscheck; Liberalitätscheck, Sicherheitscheck, Checks gegen den Kopf, Checking* тощо) сполучуваності.

Отже, дослідження англізму *check* свідчить про паралельне (однак в різні проміжки часу) запозичування термінологічного і нетермінологічного значень, що випливають з квантитативної та квалітативної характеристик сполучуваності цієї лексичної одиниці.

В аналізі решти вищеназваних АА-термінів зупинимося на специфічних і основних типових рисах їх запозичування, не акцентуючи уваги на другорядні кількісні параметри. Передусім прикметникова та іменникова (дієслівна рідко) сполучуваність вказує на пов'язані зі зміною значення квалітативні характеристики АА.

АА *Blue Chips* (192) заповнює лакуну на означення вузького сегменту фінансової активності, пов'язаного з функціонуванням акцій високої ліквідності. Запозичування терміну *Blue Chips* у "Die ZEIT" відбувається

через прикметникову (13), дієслівну (7), іменникову (5) сполучуваність з німецькою лексикою. У майже половині випадків (6) відбувається поєднання атрибутивної, дієслівної та іменникової сполучуваності, наприклад: *Seither haben aber nicht nur viele Papiere der New Economy kräftig verloren, auch so genannte Blue Chips sind im Vergleich zu den Höchstständen oft lediglich noch die Hälfte wert* (26.09.2001, Nr. 40).

Окрім однієї метонімічної іменникової сполучуваності — *Mister* "*Blue Chip*" (*Mister* "*Blue Chip*", *wie Rolf E. Breuer genannt wird, ist unbestritten der mächtigste Mann im deutschen Börsenwesen.* (27.11.1992, Nr. 49)) з ознаками квалітативності — вся прикметникова (*teuerste, bevorzugte, sogenannte, marktbreite, vernachlässigte, erfaßte, chinesische, klassische, europäische, ertragsstarke, deutsche, viele, sieben*) та іменникова (*an der Weinbörse, der Branche, im Internet-Softwaregesch, aus den USA, Logistik AG*) сполучуваність має квантитативні характеристики та вказує на його виключне термінологічне запозичування.

АА *Hedging* використовується лише термінологічно в дієслівній (9), іменниковій (7), атрибутивній (3) сполучуваності. Крім того, на означення технології захисту портфеля від різких коливань ринкової вартості використано не зафіксовані у словниках похідні від *Hedging* — дієслово *hedgen* (4), іменник Hedger (4) та віддієслівний іменник *Hedgen* (3), що збільшує частотність вживання як поняття, однак не змінює його термінологічної сутності. В іменниковій (*Rohstoff-Hedging, Finanz-Hedging, Hedgefonds, Hedgegeschäf*) та прикметниковій (*sogenant, natural, gezielt*) сполучуваності АА *Hedging* виявляє лише квантитативні характеристики, що свідчить про однозначно термінологічне запозичування цього терміну.

Bankholding (12) вживається рідше від його гіперонімічного терміну *Holding* (3218), адже останній стосується не тільки фінансової та банківської діяльності, а підприємництва та економіки загалом. У сполучуваності *Bankholding* переважають назви міжнародних компаній: *Bankholding Citicorp, Bankholding Compagnie Financière de Paribas, Banesto-Bankholding*, що розширює англомовну присутність у німецькій мові, однак не змінює його квантитативну прикметникову (*börsennotierte, firmierende, gegründeten, geschäftsleitende, konzernführenden, privatrechtlichen, verschuldeten, öffentlich-rechtlichen, übergeordnete*) та іменникову (*Aktien_, Aufsichtsrat_, Aufsichtsratsvorsitzender_, _Börsengang, Eigenkapital_, Grundkapital_, Umsatz_, Verschmelzung_, Banesto-*

Bankholding, Bank-und Industrieholding) сполучуваність і свідчить про лише термінологічне використання.

Термін *Run* (287), що становить 25,4% загальної частотності вживання лексичної одиниці, використовується з 1920-их років (*Es war nicht leicht, die Ware abzusetzen. Die Zeit des wilden* "*Runs*" *nach der Ware, die Sucht, schnell verdientes Geld ebenso schnell bevor es entwertet ist, in Ware anzulegen, ist ja, seit der Stabilisierung, hoffentlich auf Nimmerwiedersehen, verschwunden* (Berliner Tageblatt, 14.03.1924), найчастіше в композиті *Bank-Run* (76) з різним написанням (*Bank-Run, Bank run, bank run* — Gabler Wirtschaftslexikon подає *Bank run,* а «Die Zeit» — переважно *Bank-Run*) як свідчення того, що в запозичуванні цього терміну ще не встановилась остаточна правописна форма. Термін *Run* запозичується в дієслівній (28), прикметниковій (14), іменниковій (8) сполучуваності, зокрема в еквівалентному до *Bank-Run* словосполученні *Run auf die Bank (-en)*.

У ході запозичування, починаючи з другої половини 1960-их, з'являється квалітативне нетермінологічне значення АА *Run* (728), що становить 71,7% загальної частотності, зокрема в іменниковій (*der Mittagspause, auf Spielzeug, auf den Geistesblitz, auf eine Tempelanlage*) та прикметниковій (*unglaublichen, verspielter, unschätzbarer, beispiellosen*) сполучуваності:

Man trifft sie, zumindest die Fußtüchtigen unter ihnen, in den Großkantinen der Berliner Bezirksrathäuser, wo sie nach dem Run der Mittagspause als aushäusige Gäste geduldet und zu Hauspreisen essen dürfen. Bei uns gibt's heute nämlich Nudeln ohne alles, sagt mir die Tischnachbarin (05.04.1968, Nr. 14).

У 2012 році вживання нетерміну *Run* перевищило частотність терміну *Run* у співвідношенні 12:5.

З середини 1980-их нетермін *Run* (290), що становить 2,8% загальної частотності, вживають у іншому нетермінологічному і не зафіксованому в DUDEN значенні англійської мови – біг, пробіг, забіг, — спочатку у формі перемикання коду в назвах пісень, кінофільмів, музичних груп, ігор *(Midnight Run, born to run, Touch! Run!, die Rap-Gruppe Run DMC, Jump-and-Run*), а з 2000-их як іншомовне слово (*World Run-Festival, Run am Nürburgring, der Kampfsport-Run* тощо).

Таким чином, аналіз повних безеквівалентних АА фінансової та банківської лексики німецької мови свідчить про те, що запозичування АА у термінологічному дискурсі відбувається трьома напрямками:

— запозичування виключно термінологічного значення через синтагматичну квантитативну сполучуваність (*Blue Chips, Bankholding, Hedging*);

— розширення семантики запозиченого терміну через іменникову та прикметникову сполучуваність і отримання нового значення (*Run*);

— паралельне з різною хронологією запозичування термінологічного та нетермінологічного значень через відповідно квантитативні та квалітативні характеристики синтагматичної сполучуваності (*Scheck*, *Run*).

Перспективним у дослідженні запозичення та запозичування АА може стати аналіз їх синтагматичної сполучуваності з німецькою лексикою у термінологічних і нетермінологічних сферах німецькомовного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Carstensen B*. Die deutsche Sprache der Gegenwart / B. Carstensen – Vandenvor : Hoech & Ruprecht, 1984. – 109 S. 2.*Серебренников Б. А.* Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление. / Б. А. Серебренников. – М.: Наука, 1988. 3.*Schippan Th.* Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / Th. Schippan – Tübingen: Niemeyer, 1992. – 306 S. 4.*Römer, Christine/Matzke, Brigitte*: Lexikologie des Deutschen / Christine Römer, Brigitte Matzke. – Tübingen, 2005. – S. 61-62. 5.*Schmitt P.* Anglizismen in den Fachsprachen. Eine pragmatische Studie am Beispiel der Kerntechnik / P.Schmitt – Heidelberg: Winter, 1985. – S. 8-15. 6.*Демьянов В. Г.* Иноязычная лексика в истории русского языка 11-18 веков. Проблемы морфологической адаптации / В.Г. Демьянов. – М.: Наука, 2001. – 409 с. 7.*Жлуктенко Ю. О.* Мовні контакти / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 134 с. 8.*Марузо Ж.* Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 442 с. 9.*Betz Werner* Lehnwörter und Lehnprägungen im Vor- und Frühdeutschen / W. Betz // Maurer, Friedrich / Stroh, Friedrich (eds.): Deutsche Wortgeschichte. 2nd ed. Berlin: Schmidt, vol. 1. – 1959. – S.127–147. 10.*Hock H.* Principles on Historic Linguistics / H.Hock. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1991. – 744 p 11.*Hockett F. A.* Course in Modern Linguistics / F. A. Hockett. – New York: MacMillan Publishing Co., Inc., 1958. – 621 p. 12.*Haugen E.* The ecology of language / E. Haugen. – Stanford, 1972. – XIYV. – 366 p. 13.*Серебренников Б. А.* Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление / Б. А. Серебренников. – М.: Наука, 1988. 14.*Демьянов В. Г.* Иноязычная лексика в истории русского языка 11-18 веков. Проблемы морфологической адаптации / В. Г. Демьянов. – М.: Наука, 2001. – 409 с

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15.ZEIT ONLINE GmbH, 20079 Hamburg, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zeit.de/suche/index?q=Scheck&from=&to=. 16. GABLER WIRTSCHAFTSLEXIKON / Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wirtschaftslexikon.gabler.de/Stichwort-Ergebnisseite.jsp. 17.Duden Deutsches Universalwörterbuch. — Mannheim, Wien, Zürich, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.duden.de/suchen/dudenonline/Scheck 18.DWDS-Wörterbuch / Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dwds.de/?qu=Scheck&submit_button=Suche&view=1

© *Дундій П. Н.*

ДЬОМКІНА О. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АВТОРИТЕТ ТА ВЛАДА ЯК ОСНОВА МОВЛЕННЄВОГО ВПЛИВУ У ІНСТИТУЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ

У статті комплексно висвітлюється вплив чинників влади та авторитету комунікантів на перебіг і успішність інституційної професійної комунікації у рамках заданої статусно-рольової конфігурації учасників. Доводиться обґрунтованість розгляду цих позалінгвальних чинників як основи підтримання комунікативного лідерства у статусно-асиметричному соціально ієрархічному спілкуванні.
Ключові слова: інституційний дискурс, судове засідання, авторитет, влада, професійна комунікація, комунікативний статус.

В статье комплексно рассматривается влияние факторов власти и авторитета коммуникантов на ход и успешность институциональной профессиональной коммуникации в рамках заданной статусно-ролевой конфигурации участников. Подтверждается обоснованность рассмотрения этих экстралингвистических факторов как основы удерживания коммуникативного лидерства в статусно-асимметричном социально иерархическом общении.
Ключевые слова: институциональный дискурс, судебное заседание, авторитет, власть, профессиональная коммуникация, коммуникативный статус.

The article provides insight into the integrated influence of the communicant's authority and power on the course and success of the institutional professional communication in the framework of fixed participants' status and role configuration. The author proves that these extralinguistic factors comprise the basis of communicative leadership in hierarchical communication with asymmetric status positions of the communicants.
Key words: institutional discourse, court argument, authority, power, professional communication, communicative status.

У сучасній науковій парадигмі поняття влади та авторитету у соціально-мовній взаємодії "визначають магістральні напрями розвитку соціальної теорії та охоплюють проблематику комунікативних лінгвістичних досліджень" [1:97]. Владні відносини виступають важливою складовою дискурсивного контексту, а інтерпретація мовленнєвої поведінки учасників комунікації, як істотної частини соціальної поведінки, вимагає врахування та аналізу соціальних ролей, які виконує людина у комунікативному акті, та відповідних їм ієрархічних відносин влади і домінування, що складаються між соціально нерівними комунікантами

Актуальність досліджуваної теми зумовлена тим, що проблема реалізації владних відносин у професійному спілкуванні нерозривно пов'язана із проблемою мови, через яку безпосередньо здійснюється

© Дьомкіна О. В.

соціальна взаємодія. Як зазначає А. Д. Бєлова, у лінгвістиці філософська проблема співвідношення мови та влади виступає як людський чинник у мові та реалізується на практиці у вигляді дискурсивних та аргументативних стратегій [2:37]. Оскільки мова є відображенням соціальних процесів та явищ, відносини влади, що існують у суспільстві, знаходять своє відображення у мові у конкретному виді дискурсу.

У переважній більшості лінгвістичних досліджень, пов'язаних із вивченням асиметричності комунікативних відносин, окремо вивчаються влада (М. Фуко, Н. Г. Акінчиць, І. Бутова), авторитарність (П. Г. Крючкова), домінантність (В. А. Ущина, О. В. Піщикова) та соціальний статус учасників (В. І. Карасик, О. А. Скідченко, О. В. Ємельянова) у різних видах дискурсу, у той час як відсутнє цілісне дослідження комплексного впливу цих чинників на перебіг і успішність комунікації у рамках заданої статусно-рольової конфігурації учасників.

Метою розвідки є визначення та вивчення особливостей впливу чинників влади та авторитету, як основи підтримання комунікативного лідерства у професійному інституційному статусно-асиметричному спілкуванні.

Розглянемо вплив соціальних чинників мови та влади на перебіг інституційної професійної комунікації на прикладі ритуальної комунікативної ситуації у суді. Як і в будь-якому статусно-рольовому інституційному спілкуванні, на судових засіданнях наявність у одного з комунікантів вищості комунікативного статусу (комплексної величини, головними складниками якої є комунікативна роль і соціальний статус [3:41]) дозволяє його носію здійснювати мовленнєвий вплив на супротивника та не допускати його впливу на себе.

Мета мовленнєвого впливу – певна організація діяльності об'єкта впливу (реципієнта). В процесі мовленнєвого впливу мовець намагається спрямувати інтелектуальні та релевантні процеси слухача (його інтереси, оцінки, судження) таким чином, щоб ті привели його до необхідного рішення або стану [4:74]. Виділяють відкритий (експліцитний) та прихований (імпліцитний) впливи. У першому випадку воля автора (продуцента – того, хто продукує вплив) виражена чітко (у формі наказу, прохання, побажання тощо), і виконання цієї волі залежить від небагатьох умов, які й визначають характер комунікації з

таким продуцентом. Наприклад, це може бути вказівка керівника підлеглому. Інший різновид впливу передбачає непряме, приховане вираження волі автора. До способів впливу у комунікації належать також загальнориторичні властивості мовлення: 1) демонстрація аргументів, прийомів захисту та нападу; 2) виключення суперника із діалогу сильних, монологізація дискурсу; 3) структурна завершеність, чіткість, імперативність мовлення [5:538]. Наприклад:

JUSTICE SCALIA: How would – how would a discharge not be during and in relation to? Give me an example of – of what you're worried about (08–5274).

JUSTICE SCALIA: Just say that again. Just say the last thing again. I didn't follow you (06–1037).

JUSTICE SCALIA: That's a wonderfully clear command, isn't it? Such consideration as is appropriate? *(іронія*) What is the language? Read it. What is it? (08–586)

У центрі теорії мовленнєвого впливу – проблема досягнення ефективності спілкування. Притаманна мові та людині, що нею користується, властивість структурування та впливу породжує розуміння мови як "інструмента соціальної влади" (social power) [6:92]. При цьому той, хто володіє владою (становищем), значною мірою визначає і використання та значення слів і виразів. Соціальна взаємодія між суб'єктом, що має владу, і об'єктом, що її позбавлений, постає в сукупності трьох вимірів: 1) директивного – статусу, що забезпечує виконання наказу, директиви; 2) функціонального – здатності та вміння реалізувати функцію соціального управління; 3) комунікативного – актуалізації влади через мовленнєве спілкування на підґрунті зрозумілої обом сторонам системи владних відносин мови [7:91].

Усі концептуальні підходи до інтерпретації поняття влада у гуманітарних науках поділяються на атрибутивно-субстанціональні, що практикують владу як атрибут, субстанціональну властивість суб'єкта або просто самодостатній "предмет", та реляційні, що описують владу як соціальні відносини чи взаємодію [8:110]. Більш релевантним для нашого дослідження видається реляційний підхід, оскільки здійснення влади в процесі вербальної комунікації завжди передбачає взаємодію між тими, у кого вона є, і тими, у кого її немає. Більшість соціолого-психологічних концепцій влади виходять із її реляційного характеру: "Влада – це своєрідна система комунікації між різними її суб'єктами

або між суб'єктами та об'єктами, між двома або більше особами чи сторонами, що беруть участь у системі владних відносин, а не просто надбання однієї зі сторін" [7:91].

З поняттям влади також пов'язане поняття комунікативного лідерства у дискурсі. В. В. Богданов розкриває поняття комунікативного лідерства, описуючи три елементи комунікативної компетенції: енциклопедична компетенція, лінгвістична компетенція та інтерактивна компетенція [9]. Якщо розглянути три виділені елементи компетенції стосовно суддів, то енциклопедична компетенція передбачає глибокі знання судді стосовно історичного фону правових ситуацій, обговорюваних на засіданнях, а також здатність давати адекватний вербальний опис цієї сфери. Лінгвістична компетенція судді полягає у використанні відповідної "престижної" мови – фахової мови права. Інтерактивна компетентність полягає у дотриманні етикетних приписів та принципів спілкування з урахуванням специфіки судового дискурсу.

Серед суміжних з владою понять науковці називають вплив та авторитет. Розмежувати владу та вплив і владу та авторитет досить важко, оскільки терміни, які позначають ці поняття, часто вживаються у дискурсі соціальних наук як синоніми. За Т. Парсонсом, який розглядає владу і вплив як символічні засоби досягнення мети, вплив – це узагальнений засіб переконання, що символізує причину якихось дій, у той час як влада припускає можливість застосування примусу. Влада передбачає: 1) підкорення керівництву; 2) відсутність оцінки підлеглими обгрунтованості директив керівництва; 3) підкорення навіть у випадку необхідності виконання неадекватних чи аморальних наказів. Вплив має місце, коли: 1) не виключена критична оцінка директив; 2) є засоби і канали трансляції своїх поглядів [10:44].

Авторитет визначається як загальновизнане значення, вплив особи чи організації в різних сферах суспільного життя, зумовлений знаннями, моральними перевагами або досвідом [11]. Згідно сучасних психолого-соціологічних теорій, авторитет є: 1) формою здійснення влади поряд з непрямим впливом, примусовим контролем, насиллям (тобто це особливий різновид влади, її вияв і результат; 2) легітимізованим керівництвом, здатністю спрямовувати дії й думки інших індивідів без використання примусу чи насильства (тобто це різновид влади, що передбачає її визнання підлеглими); 3) одним із

джерел влади (тобто влада є формою реалізації авторитета) [10:44]. Таким чином, вплив слід розглядати як засіб здійснення влади, а авторитет – як засіб й одночасно мету / результат здійснення.

Статусно зумовлена позиція комунікативного лідера на засіданні закріплена за суддями, яким надано право у будь-який момент переривати адвоката, що виступає, запитаннями, визначаючи тим самим порядок чергування реплік. Наведемо типовий фрагмент судового засідання, інтеракціональна структура якого свідчить про комунікативне лідерство комуні канта, наділеного владними повноваженнями:

(1) MR. HURD: Your Honor, that would be a different situation, and courts below have reached different results on that. We believe that the school system – (2) JUSTICE O'CONNOR: Well, you mean the court has – every court faced with this problem is supposed to decide, in that particular case, who has the burden? (3) MR. HURD: No, Your Honor. …. But – (4) JUSTICE O'CONNOR: Do you – (5) MR. HURD: – in this case – (6) JUSTICE O'CONNOR: – do you think it's open to a State to adopt a general rule on who has the burden of proof under this statute? (7) MR. HURD: Your Honor, we think that it is not. We believe it is a Federal question that – (8) JUSTICE O'CONNOR: Have some States purported to adopt a general rule on this? (9) MR. HURD: Some have, Your Honor. (10) JUSTICE O'CONNOR: And you think that's invalid (04–698).

У наведеному уривку кількаразове вживання адресатних переривань, що реалізуються здебільшого за допомогою питальних речень – репліки 2, 6, 8, дозволяє судді реалізовувати топікальний контроль, вводячи у кожному з питань нові топіки. Запитання судді мають обмежувальний характер, оскільки вони не передбачають розгорнутої відповіді і, почувши коротку відповідь адвоката, який все ж намагається дати розгорнуте пояснення, суддя одразу ж перериває його іншим запитанням. Обмежуючі запитання та перебивання належать до мовленнєвих ходів експліцитного перехоплення ініціативи [12:10] і є типовими для комуніканта з вищим статусом.

Таким чином, умови судового спілкування передбачають наявність у суддів права на здійснення експліцитного впливу на учасників засідання, нижчих за статусом. Для спілкування професіоналів на судовому засіданні мовленнєвий вплив має особливе значення для досягнення мети судової комунікації. Судовий дискурс є

суворо регламентованим видом дискурсу, в якому мовленнєві дії підпорядковані певному сценарію обміну висловлюваннями, контроль над відповідністю якому здійснює Головний суддя та інші судді.

У результаті проведеного дослідження можна дійти **висновку**, що існує безпосередній взаємозв'язок між соціальною роллю, комунікативною позицією учасника інституційного професійного спілкування й особливостями мовленнєвого вираження їхнього статусу. Досягнення мети комунікації у суді опосередковується впливом однієї людини на іншу, оскільки мовленнєвий вплив є засобом реалізації владних повноважень суддів, які мають високий рівень авторитету у своїй професійній спільноті.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Яворська Г. М.* Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / Г. М. Яворська. – К. : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2000. – 286 с. 2. *Белова А. Д.* Лингвистические аспекты аргументации / Алла Дмитриевна Белова. – К. : КГУ им. Т. Шевченко, 1997. – 311 с. 3. *Почепцов О. Г.* Комунікативний статус як параметр мовленнєвої ситуації / О. Г. Почепцов // Мовознавство. – 1989. – № 4. – С. 40–45. 4. *Коваленко А. И.* Вербальные и невербальные средства реализации статусно обусловленных отношений коммуникативного доминирования / А. И. Коваленко // Вісн. Харк. нац. ун-ту. – Х. : Константа, 2003. – № 576. – С. 74–77. 5. *Барт Р.* Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Ролан Барт ; [пер. с фр. ; сост. общ. пер. и вступ. ст. Г. Н. Косикова]. – М. : Изд. группа “Прогресс”, “Универс”, 1994. – 616 с. 6. *Блакар Р. М.* Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. – С. 88–125. 7. *Гаджиев К. С.* Введение в политическую науку / К. С. Гаджиев. – М. : Изд. корпорация “Логос”, 1977. – 432 с. 8. *Дегтярев А. А.* Политическая власть как регулятивный механизм социального общения / А. А. Дегтярев // Полис. – 1996. – № 3. – С. 108–120. 9. *Богданов В. В.* Коммуникативная компетенция и коммуникативное лидерство / В. В. Богданов // Язык, дискурс и личность. – Тверь : Изд-во Твер. ун-та, 1990. – С. 26–31. 10. *Чорновол-Ткаченко О. О.* Психолого-соціологічні підстави інтерпретації понятійного складника концепту power / влада / О. О. Чорновол-Ткаченко // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 42–46. 11. *Крючкова П. Г.* Авторитарний дискурс (на матеріалі сучасної англійської мови) [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Поліна Георгіївна Крючкова ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 21 с. – Режим доступу : http://disser.com.ua/contents/3021.htm. 12. *Піщикова К. В.* тратегії домінування в аргументативному дискурсі (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / К. В. Піщикова . – Х. : Харківськ. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2003. – 19 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Case № 08-5274 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supremecourtus.gov 2. Case № 04-698 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supremecourtus.gov 3. Case № 06-1037 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supremecourtus.gov 4. Case № 08586 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supremecourtus.gov

© *Дьомкіна О. В.*

ЄСИПОВИЧ К. П.
Київський національний лінгвістичний університет

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ І ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ КОНЦЕПТУ КУРТУАЗНІСТЬ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено висвітленню двох основних підходів в дослідженні концептів – когнітивному і лінгвокультурологічному, мета яких полягає в осмисленні суті мовної свідомості і розумінні глибинних основ відмінностей між культурами. У французькому фольклорному дискурсі концепт КУРТУАЗНІСТЬ розглядається як національний лінгвокультурний код.
Ключові слова: когнітивний підхід, лінгвокультурологічний підхід, фольклорний дискурс, фольклорний код, лінгвокультурний концепт.

Статья посвящена освещению двух основных подходов в исследовании концептов - когнитивном и лингвокультурологическом, цель которых состоит в осмыслении сути языкового сознания и понимании глубинных основ различий между культурами. Во французском фольклорном дискурсе концепт КУРТУАЗНОСТЬ рассматривается как национальный лингвокультурный код.
Ключевые слова: когнитивный подход, лингвокультурологической подход, фольклорный дискурс, фольклорный код, лингвокультурный концепт.

This article is devoted to two main approaches in the study of the linguistic and cognitive and linguistic and cultural concepts whose purpose is in the understanding of the essence of the language awareness and understanding of the underlying foundations of the differences between cultures. The French folk discourse concept COURTESY regarded as a national linguistic and cultural code.
Key words: cognitive approach, linguistic and cultural approach, folklore discourse, folklore code, linguistic and cultural concept.

Актуальність дослідження лінгвокогнітивних та лінгвокультурологічних аспектів французького фольклорного дискурсу зумовлено необхідністю комплексного вивчення національної ідентичності з метою розуміння лінгвокультурної неповторності французького етносу. Комплексне дослідження фольклорного дискурсу Франції у діахронічному зрізі XII – XX ст. у рамках лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного підходів відзначається **актуальністю** та **новизною.**

Метою статті є розкриття специфіки когнітивного та лінгвокультурологічного підходів у дослідження фольклорного концепту окремого етносу як дискурсивно зумовленого варіанту загальнокультурного концепту.

Об'єктом дослідження виступили тексти ліричних творів провансальських трубадурів.

Предметом є лінгвокультурологічні передумови утворення концепту

© *Єсипович К. П.*

КУРТУАЗНІТЬ у французькому фольклорному дискурсі.

У сучасних наукових розвідках визначилися два основних підходи в дослідженні концептів – когнітивний Н. Д. Арутюнова [1] Є. С. Кубрякова [2], Д. С. Лихачов [3], І. О. Стернин [4] тощо і лінгвокультурологічний В. І. Карасик [5], Ю. С. Стєпанов [6] та ін.

Кожний індивідуум є носієм певних концептів, адже він має культурну індивідуальність та володіє власним культурним досвідом. Життєва ситуація і ситуативний контекст на мовленнєвому рівні сприяють усвідомленню людиною значення слова, яке замінює собою концепт, чия замісна функція знімає відмінності в розумінні значення слова. З визначенням І. А Стєрніна концептосфера є сферою думки, яка багато в чому визначає менталітет народу [4:47].

А. Вежбицкая тлумачить концепт як об'єкт з ідеального світу, який має ім'я та відображає культурно обумовлене уявлення людини про дійсність [7:23].

Відносини між культурними концептами та їх значеннями досить складні, тому когнітивна лінгвістика та лінгвокультурологія зосереджуються на вивченні співвідношення мовного значення та культурного сенсу, в зв'язку з чим в сучасних дослідженнях приділяється велика увага, насамперед, вивченню концептів та інтерпретації їх змісту [8:31].

Концепт представляє собою достатньо широкий набір ментальних утворень, які кодують у різноманітних конфігураціях культурно-значимі смисли. Н. Ф. Алефіренко вживає термін концепт для позначення двох його когнітивних сутностей: для первісного уявлення, стимулюючого породження слова (концепт 1) і для ключового слова етнокультури (концепт 2) [9:25].

Тим самим здійснюється підхід до концепту з позицій когнітології – дослідження породження ментальної категорії і лінгвокультурології вивчення позначеного концепта як засобу розуміння та інтерпретації самої культури. Характерним для когнітивного підходу є розподіл концептів на концепти-уявлення, гештальти, фрейми.

Мета обох підходів полягає в осмисленні суті мовної свідомості та розумінні глибинних основ відмінностей між культурами.

Когнітивний підхід залучає до числа концептів лексеми, значення яких складають зміст національної мовної свідомості та формують наївну картину світу носіїв мови, тобто концептами можуть вважатися мовні одиниці, у значенні яких спостерігається спосіб їх семантичного

представлення. За лінгвокультурологічного підходу, до числа концептів слід віднести семантичні утворення, що мають лінгвокультурну специфіку та відображають менталітет мовної особистості певної етнокультури .

На думку лінгвістів, концептами є одиниці свідомості, які відображають людський досвід. Когнітивна лінгвістика вважає концепт одиницею концептосфери, яка одночасно може мати й не мати вербальне втілення [4:44].

Прихильник лінгвокультурологічного підходу В. І. Карасик вбачає у концептах первинні культурні утворення, що транслюються в різні сфери буття, адже "найбільший інтерес для дослідження представляють ті концепти, які відображають специфічну логіку, притаманну носіям певної лінгвокультури. У таких концептів не може бути однозначного позначення, вони представляють собою своєрідні коди – ключі до розуміння цінностей цієї культури, умов життя людей, стереотипів їхньої поведінки" [10:215].

Детально розглянемо вербалізацію концепту КУРТУАЗНІСТЬ -CORTESIA у ліричних творах провансальських трубадурів.

На півдні Франції в X-XI ст. зародилося, а в XII-XIII ст. досягла розквіту творчість *трубадурів* – поетів, які складали пісні провансальської мовою [12].

У *corts* 'палацах' феодалів півдня Франції утворився своєрідний етикет, який отримав назву *cortezia* 'куртуазність' – поєднання між собою позитивних якостей, в центрі яких знаходиться *amors* 'кохання' до прекрасної *domna* 'дами', яке має бути *fin'* 'вишуканим'.

Куртуазне кохання приносить із собою *joi* 'радість', *gaiesa* 'веселість', *solatz* 'втіху', *deport* 'розваги'. *Fin' amors* 'справжньому' витонченому коханню притаманні *jovens* 'молодість', *valors* 'завзятість', *paratge* 'щирість', *pretz* e *honor* 'заслуги та честь', воно передбачає знання законів куртуазної поведінки: а саме: *gentileza* 'люб'язність', *mezura* 'відчуття міри', *largueza* 'щедрість', *fizeltat* 'відданість', *dreitura* 'відвертість', *humiltat* 'скромність'.

М. В. Мейлах характеризує подібні лексеми як "слова-теми" або "слова міфи" [11:110]. У нашому дослідженні ми вбачаємо можливість розглядати такі семантично навантажені одиниці як концепти-домінанти або лінгвокультурні концепти, які утворюють модель куртуазного світу та виникають як результат перетину поетичних та інтелектуальних, духовних та історичних зв'язків.

Основне семантичне ядро куртуазної лексики ґрунтується навколо

ключових дискурсотвірних концептів ВИШУКАНЕ КОХАННЯ (FIN'AMORS) та КУРТУАЗНІСТЬ (CORTEZIA), які групуються навколо них супутніми ознаками *mezura*, *jovens, joi, solatz, pretz, valor*.

У наведеному нижче уривку наведемо приклад розгортання таких концептів [13]:

A gran ***honor*** *vin cui* ***jois*** *es cobitz*
Que d'aqui mou ***cortezi'e solatz,***
Enseignamenz *e* ***franques'*** *e* ***mesura,***
E ***cors d'amar*** *et esfortz de* ***servir,***
E ***chauziment****, sabers e* ***conoisensa,***
E ***gens parlars*** *et* ***avinens respos,***
E tuich ***bon aip****, per qu'om es* ***gais*** *e* ***pros***

(Arnaut de Mareuil, XXI.1)

Детальний аналіз кансони трубадура Арно де Марейля демонструє як семантичний бік концепту КУРТУАЗНІСТЬ (CORTEZIA) розкривається через семантичні лінії підпорядкованих йому концептів *PRETZ* 'ЗВИТЯГА' та *PROEZA* 'ЧЕСТЬ', сутність яких розкрито за допомогою аналізу лексем *connoissenza, saber, largueza, poder* 'розум, мудрість, щедрість, обдарованість'. У трубадурів існувала й інша точка зору, згідно якій поняття КУРТУАЗНІСТЬ (CORTEZIA) тлумачилось через семантичні лінії лексеми *valor* 'цінність', куди залучалися такі поняття як *lialtet, scienza, largueza, poder* 'вірність, щирість, занння, влада'. Насамперед куртуазна поведінка була проявом лицарських чеснот *proeza, valor, pretz, onor, fzeltat, drechura* 'хоробрості та справедливості', *largueza, donar*, 'щедрості', *sen, mesura, saber* 'духовної дисципліни' та merce 'милосердя'.

Таким чином лексико-семантичні лінії концепту КУРТУАЗНІСТЬ, яке бере свій початок в лексемі *amors* 'кохання' простежуються як комплекс понять куртуазної досконалості, які належать до основного ядра куртуазної лексики.

Аналіз фактичного матеріалу дозволив нам зробити висновок, що найвищою з чеснот куртуазної особистості визначається етико-інтелектуальною категорією MEZURA – ПОМІРКОВАНІСТЬ, яка ототожнюється із самим поняттям mesura, яке походить з відповідних постулатів християнської моралі та етики й означає "досконалу поведінку, наслідування куртуазному етикету, рівновагу розуму та почуттів".

Другою за частотою вживання виступає категорія JOVENS – МОЛОДІСТЬ, яка пов'язана не тільки із фізичними даними, але й з

принципами внутрішньої моральної досконалості куртуазної особистості, що знаходиться під впливом кохання [14].

Joves *es domna que sap honrar paratge*
Et es ***joves*** *per bos fagz quan los fa;*
Jove *se te,quan a adreg coratge*
E vas bon pretz avol mestier non a....

На третьому місці фігурує семантична категорія JOI – РАДІСТЬ, яка дуже часто зустрічається в текстах трубадурів, починаючи з Гійома Аквітанського. Радість створює зміст життя трубадура, який живе у радості як риба у воді [14].

Si cum li ***peis*** *as en* ***l'aiga*** *lor vida,*
L'ai eu en ***joi****...*

(Arnaut de Mareuil, VIII.1-2)

На думку М. В. Мейлаха семантичне значення категорії *Joi* збігалося з поняттям *гра* і позначало задоволення, яке реалізується через сублімацію куртуазного кохання та споглядання досконалого образу Дами. Семантична категорія *Joi* тісно пов'язана із куртуазним коханням *Amors* і є елементом лінгвокультурного концепту КУРТУАЗНІСТЬ, схематичне зображення якого ми можемо проілюструвати у вигляді партонімічного фрейму ЦІЛЕ ⇒ ЧАСТИНА.

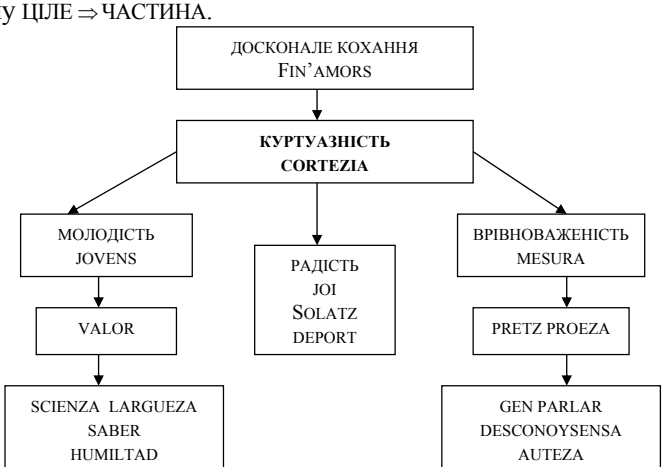

Рис.1 **Схема розгортання концепту КУРТУАЗНІСТЬ**

Наведений нижче уривок твору провансальського трубадура Арно де Марейля демонструє як лексичні одиниці на семантичному рівні імплікують концепт КУРТУАЗНІСТЬ у фольклорному дискурсі [14].

*Ses **joi** non es **valors,***
*Ni ses **valor honors**,*
*Que **Jois** adutz **Amors***
*E **Amors domna gaia,***
*E **gaiesa solatz,***
*E **solatz cortesia...***

(Arnaut de Mareuil, XI.I)

У сфері куртуазного універсуму на перший план виступає семантична опозиція *cortes / vilans*, куртуазний / некуртуазний. Позитивним рисам протистоять негативні : *fol amors* ‘непомірна пристрасть’, *fals amors* ‘плотське кохання’, *vilania* ‘ницість’, *felonia* ‘підступність’, *vielheza* ‘старість’, *laideza* ‘потворність’, *orgueil* ‘пихатість’, *enoi* ‘сум’, *ira* ‘гнів’, *dolors* ‘біль’, *tristors* ‘туга’, *desonor* ‘безчестя’, *avareza* ‘скупість’, *lausenja* ‘улесливість, наклеп’.

Однак вищезгадана семантична опозиція може наповнюватися різним змістом, тому що іноді поняття, які входять до неї, втрачають своє етимологічне значення, тому що у внутрішньому просторі куртуазного універсуму традиційні ієрархічні опозиції, жорстоко детермінованого у соціальному плані феодального світоустрою, піддаються нейтралізації.

Так, наприклад, у куртуазному дискурсі немає протиставлення багатий / бідний, аристократ / мешканець міста.

Семантична опозиція *cortes / vilans* набуває виняткового значе+ння у сфері мовної характеристики куртуазних персонажів. *Gen parlar* ‘благородна вимова’ протиставляється *mals parlars* ‘некуртуазному мовленню’. Так ранні трубадури Гійом Аквітанський та Маркабрю вважали некуртуазним тих, хто не розуміє пісень, написаних такою мовою. Трубадури наполягали на тому, що їхні пісні зрозумілі тільки обраним.

Фундаментальна опозиція *cortes / vilans* ототожнюється із ознаками куртуазної особистості, яка отримує повне перетворення під впливом кохання до Прекрасної Дами. Слід зазначити, що до другої половини XII ст. лицарська куртуазність у Франції зовсім не пов'язувалася з коханням. Саме провансальські трубадури здійснили переоцінку куртуазних цінностей. Кохання до Прекрасної Дами надавало унікальні привілеї куртуазному індивідууму, нейтралізуючи вікові, соціальні та інші опозиції.

Лінгвокультурний концепт FIN'AMOR – ЩИРЕ КОХАННЯ у текстах ліричних творів протиставлено концепту FALS'AMORS – НЕЩИРЕ КОХАННЯ. Якщо Fin'Amor є джерелом CORTEZIA, то Fals'Amors ототожнюється з 'некуртуазністю', призводить до занепаду та деградації. Таке протиставлення дозволить нам побудувати по відношенню до концепту КУРТУАЗНІСТЬ – CORTEZIA антиконцепт НИЦІСТЬ – VILENIA, схематичне зображення якого ми можемо проілюструвати у вигляді партонімічного фрейму ЦІЛЕ ⇒ ЧАСТИНА.

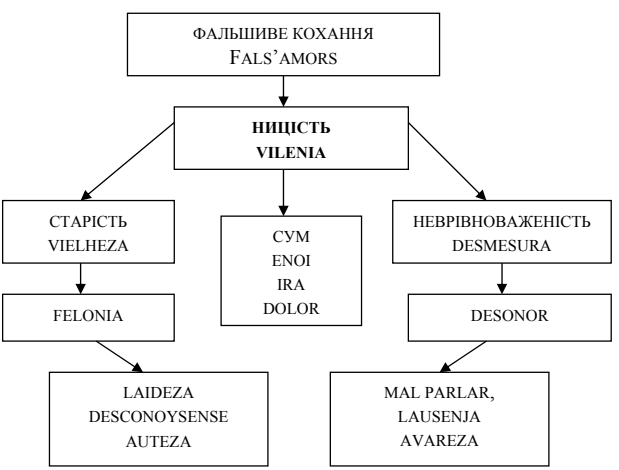

Рис. 2 **Схема розгортання антиконцепту НИЦІСТЬ**

Висновки. Таким чином лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підходи в дослідженні концепту не виключають, а скоріше доповнюють одне одного. Когнітивні дослідження спрямовано на експлікацію концептів, які утворюють концептуальну картину світу, в якій зберігається зміст знання, досвіду, процесів пізнання світу.

При цьому таке дослідження неможливо назвати завершеним без урахування ролі культурної складової, яка притаманна лінгвокультурним концептам – одиницям національно-специфічних і мовних картин світу. Полісемантичність тлумачення поняття концепт, варіативність методів його дослідження відкриває нові **перспективи дослідження** цього напрямку мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арутюнова Н Д.* Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова; – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с. 2. *Кубрякова Е. С.* Краткий словарь когнитивных терминов / Елена Самуиловна Кубрякова; – М.: Московский гос. ун-т, 1996. – 245 с. 3. *Лихачев Д. С.* Концептосфера русского языка // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антологія / Дмитрий Сергеевич Лихачев; – М.: Академия, 1997. – С. 280–287. 4. *Стернин И А.* Коммуникативное и когнитивное сознание // С любовью к языку / Иосиф Абрамович Стернин; – Воронеж: Воронежский гос. ун-т, 2002. – С. 44–51. 5. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепт, дискурс / Карасик; Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с. 6. *Степанов Ю. С.* Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Юрий Степанович Степанов; – М.: Языки славянских культур, 2007. – 248 с. 7. *Вежбицкая А.* Лексикография и концептуальный аналіз / Анна Вежбицкая; – М.: Языки русской культуры, 2001. – 200 с. 8. *Снитко Т. Н.* Предельные понятия в Западной и Восточной лингвокультурах / Снитко Татьяна Николаевна; – Пятигорск: Пятиг. гос. лингв. ун-т, 1999. – 156 с. 9. *Алефиренко* Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Николай Федорович Алефиренко; – М., 2002. – 350 с. 10. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепт, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с. 11. *Мейлах М. Б.*Язык трубадуров / Михаил Борисович Мейлах; – М., 1975. – 240 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. *Anglade J.* Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal, – Institut des Etudes catalans. Biblioteca filologica XIII / Jules Anglade; – Paris ,1921. – p. 5-85. 13. *R.C. Jonston*, Les poésies lyriques d' Arnaut de Mareuil, – Paris, 1935. – 95 p. 14. *P. Bec*, Les saluts d'amour du troubadour Arnaut de Mareuil (BM, I-ère série, t. 31), – Paris, 1961. – 250 p.

© *Єсипович К. П.*

КАСІЯН Г. В.
Київський національний лінгвістичний університет

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню реалізації комунікативних стратегій негативної і позитивної ввічливості через етикетні мовленнєві акти у сфері суспільно-політичного спілкування.
Ключові слова: стратегія, етикетний мовленнєвий акт, позитивна ввічливість, негативна ввічливість.

Статья посвящена исследованию реализации коммуникативных стратегий негативной и позитивной вежливости через этикетные речевые акты в сфере общественно-политического общения.
Ключевые слова: стратегия, этикетный речевой акт, позитивная вежливость, негативная вежливость.

The article is devoted to the examination of realization of positive and negative politeness strategies in the process of communication. The special attention is spared to the analyzing of the use of polite etiquette formulas in socio-political type of discourse.
Key words: strategy, etiquette speech act, positive politeness, negative politeness.

У ході вербальної взаємодії між комунікуючими суб’єктами відбувається не лише обмін інформацією, але й демонструється ставлення один до одного. У зв’язку з цим дослідники пропонують виокремлювати трансакційне спілкування, орієнтоване переважно на передачу інформації, та інтеракційне спілкування, метою якого є налагодження і підтримання міжособистісного контакту. Конструюючи мовленнєвий акт, адресант наповнює його відповідною до теми розмови комунікативною інтенцією і, прагнучи вплинути на адресата, використовує різні мовленнєві стратегії та тактики. Саме тому питання інтенціональності як прагматичного компонента вербального спілкування виходить на перший план, де мову розглядають як інструмент передачі різних цілей та намірів мовця.

Отже, **мета** цієї розвідки – проаналізувати теоретичне підґрунтя вивчення терміна "стратегія" й з’ясувати його комунікативно-прагматичне значення та призначення в етикетному акті спілкування в суспільно-політичному дискурсі. **Завдання,** які випливають з даної мети, передбачають аналіз набору мовленнєвих стратегій, використання яких характерне етикетному виду вербальної взаємодії в суспільно-

© *Касіян Г. В.*

політичній сфері. На сьогоднішній день не існує одностайної позиції щодо тлумачення терміна "стратегія", однак, ґрунтуючись на міркуваннях вчених-прагматиків, можна окреслити основні характеристики цього поняття, що, власне, і зумовлює **актуальність** даної статті.

Об'єктом дослідження в даній розвідці обрані етикетні мовленнєві акти у франкомовній суспільно-політичній сфері спілкування.

Питання стратегічної організації мовлення є одним з ключових у теорії мовленнєвої діяльності, воно часто ставилося й різносторонньо аналізувалося мовознавцями минулого й сучасності. У результаті, склалися різні підходи до трактування інтенційності та стратегічності вербальної взаємодії. Одні науковці розглядають спілкування як стратегічний план мовленнєвих дій співрозмовників (Н. Д. Арутюнова [1], Т.А. ван Дейк [2], Т.Г. Винокур [3], М.Е. Койт та Х.Я. Ийм [4], В.В. Красних [5], А.А. Леонтьєв [6], В.З. Дем'янков [7]), інші роблять акцент на тому, що мовленнєві стратегії використовуються учасниками розмови здебільшого несвідомо та інтуїтивно (С.А. Сухих [8], К. Келлерман [9], Д. Таннен [10] та ін.)

Однак, не дивлячись на відсутність уніфікованої позиції щодо інтерпретації вербальної стратегічності, вважаємо необхідним розглянути міркування дослідників щодо визначення терміна "стратегія", який почав активно використовуватись у мовознавстві завдяки "стратегіям розуміння дискурсу" [2], "аналізу дискурсивних стратегій" [11], "стратегіям отримання та передачі інформації" [12].

Так, Т.А. ван Дейк, аналізуючи поняття "стратегія", виокремлює два комунікативні типи: 1) стратегії мовленнєвої взаємодії та 2) когнітивні стратегії. Вчений тлумачить стратегії як "властивості когнітивних планів", які презентують собою організацію мовленнєвих дій, що містить мету взаємодії і розгалужує їх на "глобальні" та "локальні" стратегії. На його думку, глобальна стратегія в цій класифікації – це загальний комунікативний задум мовця (наприклад, бути ввічливим), вона корелює локальні стратегії, що спрямовані на реалізацію певних цілей та намірів (наприклад, пом'якшити акт, що загрожує іміджу мовця). Автор визначає також поняття мовленнєвої стратегії, під якою розуміє "функціональну одиницю послідовності дій, що сприяє вирішенню локальної або глобальної задачі" [2:272-277].

Услід за Т.А. ван Дейком, Д.Н. Узнадзе, С.А. Сухих і

Н.Н. Трошиною вважають, що в основі мовленнєвих стратегій знаходяться мотиви, потреби й настанови мовців. Ступені їх усвідомленості можуть різнитись між собою та залежати від рівня розвитку психологічної культури індивіда [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**; 13; 14].

У свою чергу, Дж. П. Діллард твердить, що конституентами мовленнєвих стратегій можуть бути як цілі й установки адресанта, так і цілі й установки адресата [2].

О. С. Іссерс зазначає, що у своєму загальному розумінні стратегія містить планування процесу вербального спілкування та є набором мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення мети, для здійснення якої мовець обирає спосіб, який запускає механізм розгортання самої стратегії. Мовленнєва стратегія визначає семантичний, стилістичний і прагматичний вибір мовця. Стратегію ввічливості авторка інтерпретує як наявність певних комунікативних обмежень. Адже керуючись нею, адресант вимушений продумати наперед, який семантичний зміст слід висловлювати, а який навпаки не варто, які мовленнєві акти влучні, а які стилістично неприпустимо оформлені. Фінальна мета мовленнєвої стратегії – корекція моделі світу адресата. Для того, щоб реалізувати стратегію, мовцю необхідно використати набір певних тактик. На думку дослідниці, тактика – це практичний інструмент мовця для досягнення комунікативної мети [16: 54–59, 105–111].

Н. І. Формановська вивчає мовленнєву тактику в рамках теорії мовленнєвого акту, ототожнюючи використання конкретної тактики з вибором мовленнєвого акту на певному етапі вербальної взаємодії [16]. Тоді як здебільшого поняття "тактика" аналізується вченими як складова частина загальної стратегії, за допомогою якої реалізується загальне надзавдання [3; 17; 18; **Ошибка! Источник ссылки не найден.**; 20].

Розрізняючи поняття стратегії та тактики, варто зазначити, що стратегія є спланованим мовцем загальним набором комунікативних ходів, тоді як тактику можна інтерпретувати як окрему мовленнєву дію, що використовується на певному етапі мовленнєвої стратегії з метою реалізації конкретного завдання. Але, оскільки за класифікацією Т.А. Ван Дейка тактику можна співвіднести з локальною стратегією, чіткого розмежування між цими поняттями, на нашу думку, все ж таки не існує.

Вивчаючи мовленнєвий етикет у суспільно-політичній сфері спілкування видається необхідним з'ясувати, які саме стратегії найчастіше використовують співрозмовники для досягнення бажаного перлокутивного ефекту в результаті вербального спілкування. Користуючись поділом стратегій Т.А. ван Дейка на глобальні й локальні стратегії та співвідносячи реалізацію стратегічного аспекту ввічливості з ієрархією комунікативних стратегій інших дослідників [2; 21; 19; 20; 22; 23; 24], було виведено таку систему стратегій етикетної мовленнєвої поведінки в суспільно-політичному дискурсі:

а) стратегії дистанціювання (негативної ввічливості), які реалізуються через: 1) стратегію незгоди; 2) стратегію заперечення; 3) стратегію докору; 4) стратегію звинувачення; 5) стратегію негативної оцінки; 6) стратегій використання імпліцитних мовленнєвих актів; 7) стратегію погрози; 8) стратегію визнання своєї провини; 9) стратегію спонукання до виконання дії; 10) стратегію висловлення незгоди.

б) стратегії зближення (позитивної ввічливості), які реалізуються через: 1) стратегію приділення уваги адресату; 2) стратегію перебільшення, схвалення, симпатії дружнього ставлення до адресата; 3) стратегію підкреслення власного зацікавлення думками адресата; 4) стратегію прагнення згоди; 5) стратегію турботи щодо потреб адресата; 6) стратегію пропонувань і обіцянок; 7) стратегію утвердження оптимізму у стосунках; 8) стратегію задоволення потреб адресата.

Так, у випадку дистанціювання, наголошуючи на важливості збереження коректного ставлення і використовуючи при цьому стратегії негативної ввічливості (negative politeness), мовець формулює мовленнєві акти у формальній тональності, які демонструють повагу та пошану. Напр.: *"Je vous prie de croire, monsieur le président de la République, en l'expression de ma très haute considération"* (Le Monde, 29.04.2013).

У випадку зближення, реалізуючи стратегії позитивної ввічливості (positive politeness), адресант у ході розмови намагається проявити солідарність та зацікавленість у тому, що повідомляє співрозмовник. Напр.: *"Avec un plaisir sincère, je vous félicite de tout mon cœur et je vous souhaite toute réussite dans vos devoirs"* (Le Figaro, 11.05.2012).

Тож, поняття "позитивна ввічливість" і "негативна ввічливість" мають різне спрямування, але разом з тим кожен з цих різновидів увічливості є системою комунікативних стратегій, за допомогою яких

досягаються основні цілі ввічливого спілкування.

У нижче наведених прикладах буде продемонстровано реалізацію деяких з щойно перерахованих стратегій позитивної та негативної ввічливості у різних етикетних мовленнєвих актах. Так, у репліці президент тимчасової виборчої комісії Гаїті звертається із привітанням до народу цієї країни, з тим, щоб висловити йому похвалу та шану. Своє позитивне ставлення до дій співрозмовника адресант здійснює за допомогою стратегії приділення уваги адресату та перебільшення схвалення слухача.

Haïti s'est choisi un nouveau président dans le calme au cours d'un scrutin qui aura permis de faire oublier les violences et controverses qui avaient marqué le premier tour en novembre dernier. "La démocratie a triomphé et permettez-moi de saluer le premier artisan de cette victoire: le peuple haïtien", a lancé Gaillot Dorsinvil, le président du Conseil électoral provisoire (CEP), au cours de la conférence de presse qui a mis un point final à cette journée électorale (Le Figaro, 21.03.2011).

У наступному прикладі відомий французький політик Франсуа Філон звертаючись до алжирського народу у складну мить, намагається пом'якшити ситуацію напруги через етикетну мовленнєву конструкцію привітання, в якій він висловлює захоплення сміливістю та відвагою мешканців Алжиру, реалізуючи стратегії приділення уваги та перебільшення схвалення і симпатії до аудиторії.

***François Fillon**, Premier ministre : "La nouvelle du terrible attentat qui a frappé le peuple algérien aujourd'hui m'a horrifié. Je souhaite vous dire au nom du gouvernement français et en mon nom personnel, toute mon émotion face à cet acte terroriste inacceptable que je condamne avec force", a écrit François Fillon au président Bouteflika, selon un communiqué. "Permettez-moi, en ces instants tragiques, de saluer le courage et la détermination dont vous faites preuve et de vous assurer du soutien sans faille de la France", a ajouté le Premier ministre* (Le Nouvel Observateur, 22.06.2008).

Приклад, який наведено нижче, також демонструє реалізацію стратегій позитивної ввічливості: стратегію приділення уваги адресату; стратегію перебільшення, схвалення, симпатії дружнього ставлення до адресата; стратегію підкреслення власної цікавості заради адресата у висловленні президента Французької республіки, метою якої є висловити співчуття та долучитися до пережитого горя мешканців

Марокко.

Le président de la république a par ailleurs adressé un message de soutien aux représentants de "La Marche Verte" marocaine, équivalent de la patrouille de France. "Je suis heureux de vous saluer pour vous dire que nous sommes tous traumatisés par ce qui s'est passé cette nuit", la série d'attentats qui a fait 40 morts à Casablanca, au Maroc, a-t-il déclaré aux pilotes marocains (Le Nouvel Observateur, 21.05.2003).

Цікавим є наступний приклад, в якому через етикетне привітання президент Європейського Парламенту 2002-2004 років реалізує стратегії як позитивної, так і негативної ввічливості. Зокрема, мова йде про те, що мовець здійснює стратегії перебільшення інтересу, схвалення, симпатії та демонстрації до адресата посиленого інтересу, позитивно оцінюючи дії виборців Франції та одночасно реалізуючи стратегії докору і звинувачення на адресу інших представників парламенту, які, на йогу думку, зловживали страхом та почуттям незахищеності мешканців Європейського Союзу.

Le président du Parlement européen, Pat Cox, dans un communiqué : "Ceci est une victoire écrasante pour Jacques Chirac certainement, mais aussi pour tous les Français et pour l'Europe. Je suis heureux de saluer ce soir cette victoire de la raison et de l'intelligence face à l'intolérance et à l'extrémisme. (...) Pour vaincre l'intolérance et la xénophobie, nous devons faire appel à l'intelligence émotionnelle des gens, plutôt que d'exploiter leurs craintes et leur sentiment d'insécurité. L'Europe a grand besoin d'un nouveau souffle de démocratie parlementaire : ce soir la France a montré le bon chemin" (Le Nouvel Observateur, 06.05.2002).

Далі представлено висловлення-коментар до статті, взяте з офіційного сайту відомої французької газети *Le Nouvel Observateur*, в якому користувач реалізує за допомогою етикетних мовленнєвих актів прощання та подяки наступні стратегії: стратегію докору; стратегію звинувачення; стратегію негативної оцінки; стратегію використання імпліцитних мовленнєвих актів. З контексту зрозуміло, що адресат незадоволений діями та вчинками екс-президента Франції Н. Саркозі, що майстерно завуальовано етикетними мовленнєвими конструкціями.

"Au revoir Monsieur le Président, un grand Merci pour tout ce que vous nous avez donné, vivement dans 5 ans pour redresser les futures 5 années qui font ruiner totalement le pays, merci Nicolas Sarkozy" (Le Nouvel Observateur, 09.05.2012).

Різні стратегії негативної ввічливості зустрічаються і в етикетних мовленнєвих актах прохання, через які мовець прагне заохотити співрозмовника до дії, що є втручанням в особистий простір останнього. Використання стратегій дистанціювання допомагає адресантові пом'якшити висловлювання та зменшити комунікативний тиск на адресата. Так, у репліках, взятих з теледебатів передвиборчої компанії Франції 2007 року між Н. Саркозі та С. Руаяль, зустрічається етикетне прохання-порада, в яких наявна стратегія докору.

S. R.: Remettre à plat ne veut pas dire démolir. Vous êtes trus brutal.

N. S.: Vous ne voulez pas réformer les régimes spéciaux?

S. R.: Si, nous réformerons les régimes spéciaux, y compris le vôtre, celui des parlementaires (Libération, 02.03.2007).

У наступному прикладі представлена етикетна конструкція прохання, в якій знаходить свою реалізацію стратегія висловлення незгоди. С. Руаяль не погоджується з тим, що говорить її опонент та намагається ґречно завуалювати приблизно такий директивний мовленнєвий акт *"Taisez-vous, je ne suis pas d'accord"*

N. S.: Je ne veux pas polémiquer. Mme Royal trouve qu'il n'y a pas assez de policiers. C'est dommage que le groupe socialiste n'ait pas voté les créations d'emplois de policiers ces derniures années…

S. R.: Permettez que je vous interrompe ? Le commissariat de Clichy que vous avez promis, il n'est pas ouvert (Libération, 02.03.2007).

Стратегія незгоди зустрічається і далі, коли Н. Саркозі маскує свою незгоду та здивування у проханні уточнити дані представлені опоненткою.

S. R.: Cette taxe sera au niveau de ce qui sera nécessaire pour faire de la justice sociale.

N. S.: C'est une précision bouleversante. Vous ne pouvez pas donner de chiffre? (Libération, 02.03.2007).

Згодом з контексту стає зрозуміло, що атмосфера між співрозмовниками максимально напружена і для того, щоб зберегти свій імідж та імідж опонента С. Руаяль просить запропонувати інше рішення.

N. S.: Il y aura une fonction publique au service des Français et une autre fonction publique au service des fonctionnaires qui rentrent chez eux.

S. R.: Cela ne m'amuse pas, mais avez-vous une autre solution? (Libération, 02.03.2007).

Розмова продовжуються і напруга зростає. С. Руаяль перебиває Н. Саркозі, на що останній реагує запитанням з неконвенційно наявним проханням завершити фразу, в якому реалізується стратегія докору, що співрозмовниця не дала висловити до кінця попередню думку.

N. S.: Cela ne vous amune à rien de dire cela...

S. R.: Tolérance zéro, vous l'avez dit...

N. S.: Souhaitez-vous que je finisse une phrase ? Je veux que tous les délinquants s'engagent à suivre un traitement et sans être obligés de pointer au commissariat ou à la gendarmerie de son domicile toutes les semaines (Libération, 02.03.2007).

У наступній конфліктній ситуації опонент реагує на провокаційне імперативне твердження-прохання, що пом'якшується етикетною формулою *"si vous le voulez bien"*. Серед очевидно наявних стратегій використання імпліцитних мовленнєвих актів та спонукання до виконання дії зустрічається стратегія звинувачення в тому, що мовець бере на себе завелику відповідальність у сказаному.

N. S.: Mme Royal ne m'en voudra pas, mais a évoqué tous les sujets en même temps, elle risque de les survoler et de ne pas être assez précise.

S. R.: Laissez-moi la responsabilité de mes prises de paroles si vous le voulez bien (Libération, 02.03.2007).

Таким чином, етикетному спілкуванню французького суспільно-політичного дискурсу характерно використання співрозмовниками двох основних стратегій увічливості, а саме стратегій негативної та позитивної ввічливості. Крім того, було з'ясовано, що вживання суб'єктами спілкування в ході комунікації етикетних мовленнєвих актів характеризується стратегічністю та інтенціональністю, адже адресант намагається сформувати у свідомості адресата певну картину світу та вплинути на сприйняття ним конкретної інформації з метою досягнення результату. До того ж було продемонстровано можливе використання в одному мовленнєвому акті стратегій як позитивної так і негативної ввічливості, що можливо зрозуміти лише в рамках контексту, як ситуативної рамки міжособистісної вербальної взаємодії.

Ґрунтуючись на дані висновки, вважаємо **перспективним** дослідити реалізацію стратегій позитивної та негативної ввічливості і в інших мовленнєвих етикетних актах суспільно-політичного дискурсу з метою розуміння істинних мотивів і намірів співрозмовників у процесі спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арутюнова Н.Д.* Истоки, проблемы и категории прагматики / Нина Давидовна Арутюнова, Елена Викторовна Падучева // Новое в зарубежной лингвистике : сб. науч. статей / сост. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – С. 8-42. 2. *Дейк Т.А. Ван.* Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. Ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с. 3. *Винокур Т.Г.* Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т.Г. Винокур. – М. : Наука, 1993. – 172 с. 4. *Койт М.Э.* Понятие коммуникативной стратегии в модели общения / М.Э. Койт, Х.Я. Ыйм // Ученые записки Тартского университета. – 1988. – № 793. – С. 97-110. 5. *Красных В.В.* Основы психолингвистики и теории коммуникации: лекционный курс / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с. 6. *Леонтьев А.А.* Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 234 с. 7. *Демьянков В.З.* Конвенции, правила и стратегии общения: (Интерпретирующий подход к аргументации) // В.З. Демьянков // Изв. АН СССР. Сер. литературы и языка. – 1982. – Т. 41, № 4. – С. 327-337. 8. *Сухих С.А.* Речевые интеракции и стратегии / С.А. Сухих // Языковое общение и его единицы. – Калинин : КТУ, 1986. – С. 71-77. 9. *Kellermann K.* Communication: inherently straregig and primarly automatic / *K. Kellermann* // Communication Monographs. – 1992. – № 59. – P. 288-300. 10. *Tannen D.* Gender and Discourse / D. Tannen. – N.Y., Oxford : OUP, 1996. – 229 p. 11. *Gumperz J.* Discourse Strategies / J. Gumperz. — Cambridge : CUP, 1982. — 402 p. 12. *Почепцов Г.Г.* Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : Видавничий центр "Київський університет", 1999. – 308 с. 13. *Трошина Н.Н.* Стилистические параметры текстов массовой коммуникации и реализация коммуникативной стратегии субъекта речевого воздействия / Трошина Н.Н. // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. – М., 1990. – С. 62-68. 14. *Узнадзе Д.Н.* Основы психологии установки / Д.Н. Узнадзе. – Тбилиси, 1961. – 210 с. 15. *Dillard J.P.* Persuasion past and present: attitudes aren't what they used to be / J.P. Dillard // Communication Monographs. – V. 60. – 1993. – P. 90-97. 16. *Иссерс О.С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с. 16. *Формановская Н.И.* Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Наталья Ивановна Формановская. – М. : ИКАР, 2007. – 480 с. 17. *Верещагин Е.М.* Речевые тактики "призыва к откровенности" / Е.М. Верещагин, Р. Ротмайр, Т. Ройтер // Вопр. языкозн. – 1992. – № 6. – с. 82-93. 18. Каллен Ю.В. Комунікативні стратегії у митному дискурсі / Ю.В. Каллен // Вісник Харків. нац. університету ім. В.Н. Каразіна. – 2004. – № 636. – С. 77-79. 19. *Ларина Т.В.* Категория вежливости и стиль коммуникации: сопоставление английских и русских лингво-культурных традиций [Електронний ресурс] / Ларина Татьяна Викторовна. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 512 с. – Режим доступу : http://lib.rus.ec/b/181612/read 20. *Brown P.* Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – N.Y. : Cambridge University Press, 1987. 21. *Газизов Р.А.* Коммуникативная категория вежливости в немецкой лингвокультуре (ситуативно-стратегический анализ) : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Газизов Рафаэль Аркадьевич. – Уфа, 2011. – 395 с. 22. *Малая О.Ю.* Реалізація мовленнєвих стратегій ввічливості у дискурсі німецькомовних Інтернет-форумів : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Малая Олеся Юліївна. – 2009. – 231 с. 23. *Михалёва О.Л.* Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Михалёва Ольга Леонидовна. – Иркутск, 2004. – 289 с. 24. *Kerbrat-Orecchioni C.* Les actes de langage dans le discours: Théories et fonctionnement / Catherine Kerbrat-Orecchioni. – P. : Armand Colin, 2001. – 189 p.

© Касіян Г. В.

КОЗАЧЕНКО Я.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМОВАНА МАСКУЛІННІСТЬ РОБЕРТА ФРОСТА

Стаття присвячена поняттю гендеру у поезії Роберта Фроста. На прикладі віршів демонструється гендерне дрейфування поета.
Ключові слова: гендер, фемінність, маскулінність, насильство, суспільство, гендерне дрейфування.

В статье раскрывается понятье гендер в поэзии Роберта Фроста. На примерах поэзии демонстрируется гендерное дрейфование поета.
Ключевые слова: гендер, феминность, маскулинность, насилие, общество, гендерное дрейфование.

The article is dedicated to the notion of gender in the poetry of Robert Frost. On the basis of the poetry there has been demonstrated gender drifting performed by the poet.
Key words: gender, violence, feminity, masculinity, society, gender drifting

У пошуках власного стилю Роберт Фрост намагався закцентувати свою увагу довкола канону, який залишався актуальним наприкінці XIX ст. Поет трансформує маскулінне письмо у бік фемінного начала, здійснюючи гендерне дрейфування.

Візьмемо для прикладу вірш "*Home Burial*" (1915). У ньому йдеться про "задуху" ("suffocation") і неспокій жінки, просторове обмеження, яке несе в собі образ дому, в якому відбуваються події.

У вірші зображується глибоке усвідомлення приниженої позиції жінки у сусіпльстві, де домінують чоловіки, водночас, його можна вважати автобіографічним, оскільки події, що описуються в ньому, мали місце у житті поета, коли у 1900 році помер маленький син Фроста, народжений у шлюбі з дружиною Елінор, а у 1907 році подружжя втратило доньку Елінор. У листах поет звинувачував себе в тому, що вчасно не звернувся до лікаря, який можливо врятував би хлопчикові життя. Ця провина проектується у вірші на образ жінки, яка звинувачує чоловіка у надмірній самовпевненості, яка підводить читача до головної теми – відчуженості та певної ворожості між чоловіком та жінкою, яка з'являлася раніше у таких творах, як *"Going for Water*" та "*Love and a Question*" [57, с. 36].

Вірш починається з того, що чоловік бачить свою дружину, яка дивиться у вікно на подвір'я, де знаходиться могила їхнього сина. У щасливому шлюбі, за типовим американським сюжетом, одним із можливих шляхів розвитку цієї сцени було б ще сильніше єднання подружжя на фоні спільної втрати. Однак Фрост моделює іншу ситуацію.

© Козаченко Я.

Описуючи атмосферу, в якій відбувається спілкування, поет акцентує увагу на владних, домінуючих позиціях чоловіка, та постійному погіршенні стосунків подружжя. З одного боку, він намагається пройнятися співчуттям до жінки та висловити критику на адресу чоловіка. Цей намір поет реалізує шляхом акцентування уваги на детальних описах чоловічої грубості та брутальності, а фізичне переважання чоловіка поет трансформує у справжню загрозу насилля.

*He **saw** her **from the bottom of the stairs***
*Before she **saw** him. She was starting down,*
*Looking back over her shoulder **at some fear**.*
She took a doubtful step and then undid it
*To raise herself and look again. **He spoke***
Advancing toward her**: "What is it you **see
*From up there always?—for **I want to know**."*
*She turned and **sank upon her skirts** at that,*
*And her face changed from **terrified** to dull.*
*He said **to gain time**: "What is it you **see**?"*
***Mounting** until she **cowered** under him.*
***"I will find out now—you must tell me, dear**."*
*She, in her place, **refused him any help**,*
*With the least **stiffening of her neck** and silence.*
*She let him look, sure that he wouldn't **see**,*
***Blind creature**; and awhile he didn't **see**.*
***But at last he murmured**, "Oh," and again, "Oh."*
"What is it—what?" she said.
*"Just that I **see**."*
"You don't," she challenged. "Tell me what it is."
*"The wonder is I didn't **see** at once.*

Особливої уваги заслуговує часте повторення слова “to see” (“бачити”). В есе "Про скорботи і розум" (1994) Бродський пояснює зміст подібного повтору:"Будь-який досвідчений поет знає, як ризиковано на невеликому відрізку використовувати кілька разів одне й те саме слово. Це – ризик тавтології, якої свідомо домагається Фрост, точніше, несемантичного висловлювання ". Ефект, який намагається створити Фрост, - неадекватність реакції, коли ви автоматично повторюєте перше, що спало на думку, слово. Повторення слова "бачу" (“*see*”) – тут просто крик душі від невимовної втрати" [69, с. 218]. Чоловік постійно домінує у розмові з дружиною, вдаючись до фізичного насилля, у ході якого Фрост починає гру

з читачем, навмисно вводячи слова, які вириваються з глибини душі чоловіка і частково виправдовують його дії *("Can't a man speak of his own child he's lost?").* У свою чергу, фізичний та душевний біль жінки викликає не менше співчуття, створюючи амбівалентне враження, не даючи змогу визначитися у тому, кому співчувати. Сучасники Фроста Емі Лоуелл та Джессі Ріттенхауз зокрема зазначають, що "читачеві важко стояти осторонь від того, що відбувається у вірші". Хоча чоловік теж претендує на співчуття, Фрост продовжує залишатися на боці жінки, таким чином балансуючи на межі двох крайнощів – фемінінної та маскулінної [1. с.273]. Коли жінка каже, що їй потрібне повітря і вона не знає, чи якийсь чоловік їй може його дати ("*I must get air. – I don't know rightly whether any man can*"), вона промовляє не лише у спазмах болю від втрати дитини, але до цього додаються її власні уявлення про місце жінки у суспільстві.

Цікаво відзначити, що основна причина сварки подружжя – різниця у світосприйнятті та трактуванні жалю. У той час як чоловік страждає в глибині душі, жінка демонструє потребу у експресивному вияві емоцій. Перебуваючи в істеричному стані, вона погрожує йому, що піде з дому (хоча емоційно вона вже давно відсутня у житті свого чоловіка). Таким чином, ми спостерігаємо, як на поверхню починають проступати справжні страхи сексуальної неспроможності чоловіка (*"Amy! Don't go to someone else this time").* Отже, ми маємо можливість спостерегти дволикість маскулінного висловлювання, у якому поєднуються і прохання, і наказ, а чітка межа розрізнення між ними майже відсутня. Більше того, його слова свідчать про нестабільність його поведінки *("Listen to me. I won't come down the stairs. / He sat and fixed his chin between his fists. /"There's something I should like to ask you, dear").* Відтак, мова ніжності та ласки умовно завуальовують загрозу, що криється у фізичних жестах чоловіка. Позірно зображена позиція самого поета у цьому вірші. Роберт Фрост демонструє психічний тягар, який несе в собі загроза фізичного насилля з боку чоловіка, та, водночас, залишається достатньо сприйнятливим до вразливості жінки. Якщо маскулінність потребує фізичної переваги, то це також мимоволі передбачає психологічне домінування, однак наслідки цього домінування призводять лише до ще більшого відчуження як сексуального, так і емоційного. Образ чоловіка, який перебуває на межі від фізичного насилля, відбиває типовий образ дужої маскулінності, створеної у XIX ст. Поет продовжує гендерне дрейфування, зберігаючи делікатний баланс між висловлюваннями у ту чи іншу сторону.

Іосиф Бродський, у свою чергу, звіряється, що у даному вірші Фрост

демонструє "широкий спектр відчуження між двома людьми". Він також стверджує, що це один із шляхів до цілковитого відокремлення двох людей один від одного. Це утвердження маскулінної удаваної самодостатності нагадує типовий наратив ліричного поета XIX ст., яким інколи захоплювався Фрост [69. с.298]. Героїню Емі поет описує у двох вимірах: перше ув'язнення жінки відбувається власне у будинку, де вона мешкає разом з чоловіком та оплакує свою померлу дитину, а друга неволя – це її внутрішні переживання, які нанизуються в душі героїні, що ще більше підсилює напруження, оскільки вони можуть вибухнути у будь-який момент. Отже, обидва з подружжя страждають по-різному: жінка нанизує емоції одна за одною, доводячи свій психічний стан до кульмінації, а чоловік шукає розраду у фізичній праці, копаючи могилу, наприклад:

I saw you from that very window there,
Making the gravel ***leap and leap*** *in air,*
Leap up, like that, like that, *and land so* ***lightly***
And ***roll back down*** *the mound beside the hole.*

Схлипування дружини передаються шляхом повтору слів *"leap",* "*like that*", а монотонність праці чоловіка та часткова відсутність емоцій – шляхом залучення таких слів як "*leap and leap*" та "*roll back down*". Звинувачуючи свого чоловіка у емоційній обмеженості та нездатності відчувати та страждати, як це робить вона, жінка все одно віднаходить трансцендентність у його праці ("*airy", "leaping", "light"*), натомість стверджує, що її власна праця ("*labor*"), а, у даному випадку "творчість", зникла, відколи помер їхній син. Це – пряма рефлексія на подружнє життя поета, коли Фрост та Елінор повинні були важко працювати, щоб вижити після втрати сина, однак роль креативної людини належала не дружині поета, а саме йому. Отже, проектуючи власне життя на вірш, Фрост утверджує сильну маскулінну позицію і доходить до неї від супротивного, оскільки, продовжуючи творити, він утверджує те, що чоловік незламний у своїй праці, навіть якщо належить до творчого виду діяльності і є поетом [48, с. 45].

У вірші "*Home Burial*" на різних рівнях простежується зміна стосунків подружжя, їхня трансформація від близькості до повного відчуження, символом якого стала смерть дитини як плоду кохання.

Намагаючись максимально відійти від стереотипів, Фрост кардинально змінює бачення дому як єдиного засобу відновлення життєвих сил та прихистку. У вірші Емі замальовується бездомною, оскільки втрачає усвідомлення дому як образу родинної єдності та захисту. Це ми помітно у

її постійному бажанні втекти *("Somewhere out of this house").* Вона запитує: "*How can I make you – ",* ми розуміємо, що, напевно, продовження фрази мало би стати слово "*understand"*, однак жінка перебуває у неконтрольованому психічному стані, і не в змозі завершити речення. Вірш завершується реплікою чоловіка *"I'll follow and bring you back by force. I will!"*, яка містить в собі і відчайдушне благання, і загрозу насилля, що тягнеться крізь весь вірш. Структурно та семантично у вірші вибудовується чітка межа між фемінінною самістю та мовленням. Останню строфу не можна прочитувати лише крізь призму відчаю, який переживає чоловік, оскільки тоді ми ігноруємо важливий аспект, який криється у його неадекватному стані. Відбиваючи культурно-закладене гендерне переважання, чоловік стає одночасно і суддею, і творцем долі своєї дружини, що неодмінно викликає образ домашнього арешту.

Отже, шукаючи свій стиль, Фрост все одно не полишає стереотипного змалювання маскулінного домінування у суспільстві, завуальовуючи його у неконтрольований істеричний стан чоловіка, який перебуває на межі руйнації своєї родини. Також Фрост демонструє гендерну різницю у сприйнятті стресової ситуації. Якщо чоловік, втративши власну дитину, намагається хоча б фіктивно втримати дім як символ стабільного минулого та спогадів, то дружина, втративши дитину, намагається покинути спустошене гніздо, про що свідчить її непоборне бажання втекти. У цьому аспекті проглядається відхід від стереотипів, де жінка завжди залишалася берегинею родинного вогнища. Фрост створює оновлений образ жінки, яка втративши дитину, не зупиняється на втраті, а шукає нових шляхів самореалізації та готова до кардинальних змін у своєму житті, таких як зміна місця проживання і навіть чоловіка.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ed. James M.* Cox. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1962. 151-58. 2. *Lentricchia,* Frank. Robert. 3. *Frost:* Modern Poetics and the Landscapes of Self. Durham: Duke UP, 1975.; 4. *Poirier, Richard.* Robert Frost: The Work of Knowing. Stanford: Stanford UP,1990; 5. *Poirier, Richard.* Poetry and Pragmatism. Cambridge: Harvard UP, 1992.; 6. *Pritchard, William.* Frost: A Literary Life Reconsidered. Amherst: UP of Mass., 1993.; 7. *Pound, Ezra,* The Literary Essays of Ezra Pound, New Directions, 1954; 8. *Unger, Lathem, Edward C.* and Lawrence Thompson, editors, Robert Frost: Farm Poultryman; The Story of Robert Frost's Career As a Breeder and Fancier of Hens, Dartmouth Publishers, 1963; Boston Transcript, December 2, 1916; New Republic, February 20, 1915; 9. *John T. Napier*, «A Momentary Stay Against Confusion,» Virginia Quarterly Review, XXXIII (Summer 1957): 378; 10. *Pearce, Roy Harvey,* The Continuity of American Poetry, Princeton, 1961; Lowell, Amy. Tendencies in Modern American Poetry. New York: Octagon, 1917, p. 286; 11. *Cox, Sidney. Robert Frost*: Original "Ordinary Man." New York: Holt, 1923. p. 1994; New York Herald Tribune, November 18, 1928.; West-Running Brook, Holt, 1928.; 12. *A Further Range,* Holt, 1936.; Saturday Review of Literature, May 30, 1936; 13. *Thompson, Lawrence*, Fire and Ice: The Art and Thought of Robert Frost, Holt, 1942;Winters, Yvor, The Function of Criticism, A. Swallow, 1957.

© Козаченко Я.

КОЗЬКО Г. С.
Київський університет імені Бориса Грінченка

ЛЕКСИКА КОЛОНІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ В ОПОВІДАННЯХ СОМЕРСЕТА МОЕМА

У статті розглянуто результати дослідження колоніального дискурсу, окреслено проблеми визначення поняття англійська література. Метою статті є загальний опис поведінкових та мовленнєвих моделей англійців на території острівних колоній, що дає можливість підтвердити думку про те, що навіть у далеких від цивілізації умовах англійці зберігали свій менталітет, кодекс поведінки та звичаї. На прикладі оповідань Сомерсета Моема розглянуто лексичні засоби зображення стилю життя та мовленнєвого етикету англійців на околицях Британської імперії.

Ключові слова: колоніальний дискурс, англійська література, англійський менталітет, імперія, поведінкові та мовленнєві моделі.

В статье рассмотрены результаты исследования колониального дискурса, очерчены проблемы определения понятия английская литература. Целью статьи является общее описание поведенческих и речевых моделей англичан на территории островных колоний, что дает возможность подтвердить мысль о том, что даже в далеких от цивилизации условиях англичане сохраняли свой менталитет, кодекс и обычаи. На примере рассказов Сомерсета Моэма рассмотрены лексические средства изображения стиля жизни и речевого этикета англичан на окраинах Британской империи.

Ключевые слова: колониальный дискурс, английская литература, английский менталитет, поведенческие и речевые модели.

The article deals with the last researches in the fields of colonial discourse, problems with defining the notion of English literature. The goal of the article is to determine behaviour and speech models of Englishmen in island colonies, which helps to prove the opinion that even far away Englishmen preserved their mentality, codex and customs. In short stories of W. S. Maugham's short stories the lexical means of describing the life style and speech etiquette of Englishmen on the outskirts of British Empire are observed.

Key words: colonial discourse, English literature, English mentality, behaviour and speech models.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці спостерігається тенденція до розгляду мови не лише як засобу комунікації та пізнання, але й як культурного коду нації. Фундаментальне підґрунтя такого підходу було закладено у працях Й. Гердера, В. Гумбольдта, Е. Сепіра, Ф. Буслаєва, О. Потебні, А. Афанасьєва та інших вчених, що і зараз викликають значний науковий інтерес у сучасних дослідників.

Особливості життя певного соціуму і його країни, зокрема природні умови, географічне розташування, історичний розвиток, характер соціального устрою, тенденції суспільної думки, науки, мистецтва, – усе це неодмінно знаходить відображення в мові. Мова є своєрідним відображенням культури будь-якої нації, несе в собі національно-культурний код того чи іншого народу.

© *Козько Г. С.*

Актуальність теми дослідження обумовлена її зв'язком із провідними науковими напрямами, які вивчають полікультурний контекст літературного твору, необхідністю визначення особливостей функціонування колоніального дискурсу в англійській літературі.

Вперше термін «колоніальний дискурс» був запропонований літературним критиком, провідним дослідником орієнталізму Е. Саїдом. В останні десятиліття дослідження колоніального та постколоніального дискурсу набирає все більшого розмаху. Деякі дослідники вважають, що без осмислення подій, які відносилися до колоніальної епохи, неможливо до кінця зрозуміти процеси, які нині відбуваються у світі. При цьому колоніалізм розглядається не лише як політичне, правове чи економічне, але й як культурне явище. На сьогоднішній день в Україні та за її межами в рамках літератури досліджувалися та продовжують вивчатися різні аспекти колоніального та постколоніального дискурсів, зокрема: колоніальний дискурс Чарльза Діккенса (Т. Н. Мєшкова), британський постколоніальний роман останньої треті XX століття в контексті літератури Великобританії (О. Г. Сидорова), форми колоніального дискурсу в ранньому руському літописанні (В. С. Кисельов). У російському літературознавстві низку робіт присвячено колоніальній англійській літературі та окремим авторам даного напряму, а також загальним тенденціям розвитку прози Великобританії XXI–XX ст., перш за все роботи В. В. Івашової, Г. В. Анікіна, Н. П. Михальської, Н. А. Соловйової, Н. П. Дьяконової, К. Ю. Генієвої, Т. М. Красавченко, Б. М. Проскурніна. Вивченню постколоніальних і мультикультурних складових сучасного літературного процесу присвячені дослідження М. В. Тлостанової «Проблеми мультикультуралізму та література США кінця XX століття» (2001) і С. П. Толкачова «Мультикультурний контекст сучасного британського роману» (2003).

Як бачимо, на сьогоднішній день створене певне підґрунтя для дослідження колоніального дискурсу, який розглядався більше з точки зору літературознавчого аналізу та когнітології. Недостатньо розробленим залишається мовний аспект вивчення колоніального дискурсу, що і зумовило вибір теми нашого дослідження.

Метою статті є загальний опис поведінкових та мовленнєвих моделей англійців на території острівних колоній.

Об'єктом дослідження виступає колоніальний дискурс.

Предметом дослідження є лексика колоніального дискурсу в оповіданнях С. Моема.

© *Козько Г. С.*

В якості **матеріалу** для написання статті використано короткі оповідання Сомерсета Моема на колоніальну тематику, такі як “The Bum”, “The Outstation”, “Mackintosh”.

Наукова новизна полягає у тому, що колоніальний дискурс майже не розглядався з точки зору лінгвістики, а частіше з точки зору політології, історії, літератури, культурології. У статті наведено результати дослідження мовних аспектів колоніального дискурсу, зокрема лексичних засобів вираження поведінкових та мовленнєвих моделей, притаманних британцям під час їх перебування на колонізованих територіях.

Основна частина. Британська імперія була найбільшою колоніальною державою в історії людства. Її сфера впливу поширювалася на значну частину територій по всьому світу – в Європі, Азії, Африці, Північній та Латинській Америці, Австралії, Океанії та Антарктиді. Основними суперниками Англії були Іспанія та Франція, однак Британська імперія досягла такого розквіту, що кількість її колоній та площа захоплених територій значно перевищувала кількість колоній Іспанії, Франції, Португалії разом узятих.

Окрім морального задоволення та беззаперечних матеріальних зисків, володіння колоніями, яке багатьма поколіннями англійців сприймалося як сімейне, майже приватне підприємство, напряму співвідносилося з самосвідомістю нації, її самоідентифікацією. Англійський менталітет складався як менталітет правлячої нації, століттями формувався кодекс і етикет англійця, який несе «тягар білої людини» [1:16]. Англійськість формувалася і формулювалася через опозицію «своє» – «чуже», і «чужим» частіше і яскравіше виступав світ колоній.

Вікторіанська цивілізація, попри всі її досягнення, була чужою світові колоній. Вона не враховувала, не цікавилася іншою культурою – культурою скорених народів. Англійці в колоніальній ситуації, виходячи з власних уявлень, намагалися привнести власну цивілізацію в простір невідомого їм континууму. При цьому замість рівноправного етнокультурного діалогу відбувалося придушення права голосу іноплемінників, які сприймалися як завідомо ворожі.

Однак, перебуваючи у постійному контакті з туземцями, і самі англійці, і їх культура та література зазнавали впливу місцевих культур на колонізованих територіях. Створювалася так звана гібридна культура.

У другій половині XX ст., у зв’язку з розпадом колоніальної системи та набуттям англійською мовою статусу глобальної, відбувається розрив

між мовою та національністю, криза ідентичності. Після втрати Британською імперією своїх позицій на землях Англії зокрема та й самої Великобританії в цілому з'явилося багато представників неєвропейського походження, національних меншин, які почали долучатися до літератури, пишучи власні твори англійською мовою. Звідси виникло питання, а що ж власне називається англійською літературою?

У 1974 році Е. Берджес писав: «Що таке англійська література? Англійська література – це література, написана англійською мовою. Це не лише літератури Англії чи Британських островів, але величезний корпус текстів, який постійно зростає, що складається з творів авторів, які використовують англійську мову в якості природного засобу комунікації. Іншими словами, «англійська» у словосполученні «англійська література» відноситься не до національності, а до мови» [2:9].

З іншого боку, М. Александер зазначав: «Англійська література – це термін з подвійним значенням: література англійців і література англійською мовою» [3:16]. Він підкреслював, що «існує більше, ніж один спосіб написання історії англійської літератури». Сам він зосереджувався на написанні історії літератури Англії і, деякою мірою, Британії, але не літератури англійською мовою, бо «історії національних літератур – явище досить розповсюджене» [3:16].

У даній статті, говорячи про англійську літературу, ми розглядатимемо літературу Великобританії.

Тема колоній була присутня в англійській літературі XVIII–XIX ст. постійно, однак у вигляді субстрату, наприклад, у творчості Дж. Остін, Ш. Бронте, В. М. Теккерея, Ч. Діккенса.

У другій половині XIX ст. відбувається трансформація пригодницького роману – популярного жанру тієї епохи – в роман колоніальний, який зберігає загальні риси пригодницького (екзотичне місце дії, опис життя та побуту туземців, пригоди європейців у колоніях). Змінюється, однак, авторська ідеологічна установка: на місце гуманізму приходить опис і пропаганда колоніальної ситуації, яка знаходила виправдання шляхом прославлення європейської цивілізації і приниження, зневага по відношенню до цивілізації туземної [1:13].

Період розквіту колоніального роману, як і інших творів колоніальної літератури, припав на другу половину XIX – перше десятиліття XX ст. До цього ж періоду відноситься і творчість Сомерсета Моема, оповідання якого розглядаються у даній статті.

«Що знає про Англію той, хто лише Англію знає?» – ці слова звучать у розповіді «За годину до файф-о-клока». Письменника приваблювали далекі країни, екзотичні куточки світу, він побував у багатьох британських колоніях, познайомився з побутом та звичаями мешканців «околиць імперії». Країни Європи та Америки, Китай та Африка, острови Тихого океану, великі портові міста й невеликі поселення в країнах Азії та інших континентів – ось місце дії в розповідях та романах Моема.

Становище населення британських колоній було тяжким. У «Записній книжці письменника» («A Writer's Notebook») Моем писав, наприклад, про те, що нічого не вразило його так сильно в Індії, як «індійський селянин, до межі виснажений, який не має нічого, окрім ганчірки, пов'язаної навколо стегон, щоб прикрити свою наготу… селянин, що помирає з голоду, безперестанку працює» [4:246].

В іншій своїй розповіді «The Bum» («Волоцюга») С. Моем так описує місцевих мешканців: *Little Indian women, in shapeless rags, each one with a baby tied in the shawl…* Інший приклад: *He wore only a pair of trousers and a cotton singlet, but they were tatters, grimy and foul, that barely held together* [5:114].

Однак, життя «на околицях імперії» було важким і для англійців, які там мешкали. У британські колонії часто переселялися ті, що втратили свої статки в Англії, як містер Уорбертон з оповідання «The Outstation» («На околицях імперії»), чи ті, хто не знаходив собі місця в тогочасному суспільстві, ті, кого переводили на острови по службі, чи ті, що бажали вивчати побут та звичаї місцевого населення, ті, хто приїжджали на острови з місіонерською метою, а також засланці-каторжники, яких залучали до різноманітних робіт: *Now the prahu appeared in the broad reach. It was manned by prisoners, Dyaks under various sentences, and a couple of warders were waiting on the landing-stage to take them back to jail* [6].

Дехто сприймав такий переїзд як можливість самореалізації, нові перспективи, «власний бізнес», відчував себе господарем на ввірених йому землях. Інші ж розглядали таке переселення як заслання: *Oh, Christ, how I hate this country... I loathe the filthy natives* [7:66]. Подібно до цього вони по-різному поводилися на новому місці.

Одні зберігали свої англійські звички перевдягання до обіду чи вечері, читання свіжих ранкових газет, які замовлялися в Англії та привозилися із запізненням на два тижні, спосіб ведення господарства тощо. Інші ж переймали місцеві звичаї, починаючи від їжі та одягу і

закінчуючи розпорядком дня. Англійський менталітет не дозволяв опуститися до рівня туземців, тому вони завжди відчували свою владу та статус на острові.

Розглянемо поведінку англійців, які зберігали свої традиції у колоніях на прикладі оповідання С. Моема «The Outstation», головний герой якого, містер Уорбертон, переїхав у Малайзію, тому що втратив свої статки в Англії, і в його випадку це був єдиний спосіб влаштувати своє життя. Містер Уорбертон був снобом, причому: *He was not a timid snob, a little ashamed of being impressed by his betters, nor a snob who sought the intimacy of persons who had acquired celebrity in politics or notoriety in the arts, nor the snob who was dazzled by riches; he was the naked, unadulterated common snob who dearly loved a lord* [6].

Зверхність англійців до людей, що мають нижчий чин, їхній снобізм проявляється в манерах, способі життя, а також мовленні. Їхня манірність зберігається і на островах, далеко від Англії, бо це є їх природною частиною, яка не викорінюється зі зміною оточення. З іншого боку, як справедливо зауважує містер Уорбертон, коли біла людина хоча б найменшою мірою піддається впливу оточуючого середовища, вона швидко втрачає повагу до себе, а коли вона втрачає повагу до самого себе, туземці також із часом перестають її поважати. Звідси така церемонність у підготовці до трапез, у веденні господарства:

He went into his room where his things were as neatly laid out as if he had an English valet, undressed, and, walking down the stairs to the bath-house, sluiced himself with cool water. The only concession he made to the climate was to wear a while dinner-jacket; but otherwise, in a boiled shirt and a high collar, silk socks and patent-leather shoes, he dressed as formally as though he were dining at his club in Pall Mall. A careful host, he went into the dining-room to see that the table was properly laid. It was gay with orchids, and the silver shone brightly. The napkins were folded into elaborate shapes. Shaded candles in silver candle-sticks shed a soft light. Mr. Warburton smiled his approval and returned to the sitting-room to await his guest [6].

Щоденні ритуали допомагали Уорбертону тримати себе в формі і контролювати своїх помічників. Білі люди рідко заїжджали на острів, однак звичка перевдягатися до обіду була невід'ємною частиною життя англійця:

"You needn`t have bothered to dress on my account, you know."

"I didn`t. I always dress for dinner."

"Even when you`re alone?"

"Especially when I`m alone," replied Mr. Warburton, with a frigid stare [6].

Така поведінка не викликала схвалення чи захоплення з боку простого люду, скоріше дивувала та розважала, однак етикет вимагав дотримання правил дому, у який тебе запросили, тому містер Уорбертон справедливо апелює до ввічливості гостя:

"Well, if you expect me to put on a boiled shirt and a stiff collar in this heat I`m afraid you`ll be disappointed."

"When you are dining in your own bungalow you will, of course, dress as you think fit, but when you do me the pleasure of dining with me, perhaps you will come to the conclusion that it is only polite to wear the costume usual in civilised society." [6].

Позиція Уорбертона не була простою примхою, він мав для цього цілком пристойне пояснення – така поведінка дозволяє зберігати самоповагу, а значить, і повагу малайців:

"When I lived in London I moved in circles in which it would have been just as eccentric not to dress for dinner every night as not to have a bath every morning. When I came to Borneo I saw no reason to discontinue so good a habit. For three years during the war I never saw a white man. I never omitted to dress on a single occasion on which I was well enough to come in to dinner. You have not been very long in this country; believe me, there is no better way to maintain the proper pride which you should have in yourself. When a white man surrenders in the slightest degree to the influences that surround him he very soon loses his self-respect, and when he loses his self-respect you may be quite sure that the natives will soon cease to respect him." [6].

Трапеза була одним із важливих моментів життя Уорбертона, він пишався тим, що у нього був найкращий кухар на острові, і навіть обідаючи сам, вимагав готувати багато страв.

"Would you care to look at the menu? " he said, handing it to Cooper.

It was written in French and the dishes had resounding names. They were waited on by the two boys. In opposite corners of the room two more waved immense fans, and so gave movement to the sultry air. The fare was sumptuous and the champagne excellent.

"Do you do yourself like this every day?" said Cooper.

Mr. Warburton gave the menu a careless glance. "I have not noticed that the dinner is any different from usual," he said. "I eat very little myself but I make a point of having a proper dinner served to me every night. It keeps the cook in practice and it`s good discipline for the boys." [6].

Звісно, далеко не всі іноземці могли пишатися такими розкішними обідами, частіше місцева їжа була їм абсолютно не до смаку: *The meal was dull. An insipid soup, a tasteless river fish, a tough piece of steak, and a caramel pudding. Norman Grange and Skelton drank beer; Mrs. Grange water* [7:59]. Хоча, вони переймали ті звички, які були їм більше до душі, як от спілкуватися «*over the whisky and sparker, with which, following the Eastern habit, they celebrated the setting of the sun*» [7:59] або пити «каву», дотримуючись особливої церемонії: *The* kava *bowl stood on the floor in the corner of the room, and the policeman filled a half coconut shell and brought it to Walker. He poured a few drops on the ground, murmured the customary words to the company, and drank with relish. Then he told the policeman to serve the waiting natives, and the shell was handed to each one in order of birth or importance and emptied with the same ceremonies* [8].

У поводженні з туземцями необхідно було дотримуватися дисципліни, і разом з тим бути справедливим. Протилежну позицію займали англійці, які, подібно до уродженця Барбадосу, ставилися до туземців як до людей нижчого сорту, примітивних та дурних, як до дешевої робочої сили. У наступному діалозі яскраво показана різниця у ставленні двох керівників до своїх підлеглих-малайців:

Mr. Warburton informed the boy that he was engaged, and dismissed him.

"You`re very lucky to get a boy like that," he told Cooper. "He belongs to a very good family. They came over from Malacca nearly a hundred years ago."

"I don`t much mind if the boy who cleans my shoes and brings me a drink when I want it has blue blood in his veins or not. All I ask is that he should do what I tell him and look sharp about it."

Ще один яскравий приклад протилежного ставлення двох осіб до туземців проілюстровано у наступній ситуації:

"The Malays are shy and very sensitive," he said to him. "I think you will find that you will get much better results if you take care always to be polite, patient and kindly."

Cooper gave a short, grating laugh.

" I was born in Barbadoes and I was in Africa in the war. I don`t think there`s much about niggers that I don`t know."

"I know nothing," said Mr. Warburton acidly. "But we were not talking of them. We were talking of Malays."

"Aren`t they niggers?"

"You are very ignorant," replied Mr. Warburton.

He said no more.

У мовленні Купера характерним є не лише зневажливе ставлення до туземців, яких він без розбору називає *niggers*, але й саме слово *niggers*, яке у наш час є надзвичайно нетактовним по відношенню до темношкірих людей.

Мовленнєвий етикет мав зберігатися і на острові, за допомогою звертань містер та місіс (міс) підтримувався статус англійця. Це свідчило про певну дистанцію, владу, субординацію у стосунках «підлеглий – начальник», «біла людина – метис». Порушення ж такої традиції викликало в англійців обурення:

"*That was a good joke about the road," laughed the trader. "When I told them about it in Apia they fair split their sides with laughing. Good old Walker."*

Mackintosh looked at him savagely. What did he mean by talking of him in that fashion? To a half-caste trader he was Mr Walker. It was on his tongue to utter a harsh rebuke for the impertinence. He did not know what held him back [8].

Такі люди, як містер Уорбертон («The Outstation»), тужили за батьківщиною і намагалися тримати хоч якийсь зв'язок з Англією, переписуючись зі знайомими, виписуючи газети, навідуючись час від часу в рідні місця. Вищий світ так само притягував їх, як і раніше.

З іншого боку, умови, в яких вони опинялися, змушували їх жити острівним життям, спілкуватися з місцевим населенням, вести інший спосіб життя. Зверхнє ставлення до туземців часто змінювалося на більш привітне. Зокрема, містер Уорбертон захоплювався чеснотами малайців, його цікавили їхні звичаї та традиції. Йому подобалася їх манера тримати себе, смиренність та спалахи пристрастей. Він відчував до них певну ніжність, пробачав їх маленькі огріхи, однак був чесним і справедливим правителем. Разом з тим, він ніколи не забував, що він був *«an English gentleman»* і без особливої поваги ставився до тих білих, які переймали туземні звичаї. Він, за прикладом багатьох інших, не взяв собі в дружини туземку, тому що такі інтрижки, навіть освячені звичаєм, здавалися йому *«not only shocking but undignified».* Інші ж англійці, на зразок Уолкера з розповіді «Mackintosh» («Макінтош») не нехтували, а навіть пишалися своїми пригодами із місцевими жінками, вважаючи це нормальним явищем для білих людей, що живуть на островах: *He had had numberless adventures, commonplace and sordid, with the women of the island and he described them with a pride in his own prowess which was an offence to Mackintosh's fastidious ears. He was a*

gross, sensual old man. He thought Mackintosh a poor fellow because he would not share his promiscuous amours and remained sober when the company was drunk [8].

Разом з тим англійці, які довгий час жили на островах, а згодом потрапляли до Англії, бачили, що вона стала абсолютно іншою, де їм не було місця: *It seemed to him that the England of today had lost a good deal of what he had loved in the England of his youth* [6]. Англія більше не була їх домом, їх домом став острів, де вони планували лишитися до кінця своїх днів: *Borneo remained the same. It was home to him now. He had stalled in his will that wherever he died he wished his body to be brought back to Sembulu, and buried among the people he loved within the sound of the softly flowing river* [6].

Більше того, з часом вони не лише звикали до туземців, а й починали любити їх як своїх дітей. Навіть коли один з місцевих жителів вистрелив у нього, містер Уолкер перед смертю так говорить своєму компаньйону: «*I've had my day. Treat them fairly, that's the great thing. They're children. You must always remember that. You must be firm with them, but you must be kind. And you must be just. I've never made a bob out of them. I haven't saved a hundred pounds in twenty years. The road's the great thing. Get the road finished*» [8].

Висновок. Як бачимо, з переїздом у британські колонії англійці подекуди зберігали звичний спосіб життя, підкреслюючи таким чином свій вищий статус. Разом з тим, перебуваючи довгий час на островах, вони не могли не піддаватися впливу місцевих культур та звичаїв, сприймаючи нове середовище як домівку, що ставала їм набагато ріднішою за любу Англію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Сидорова О. Г.* Британский постколониальный роман последней трети XX века в контексте литературы Великобритании : дис. … д-ра филол. наук : 10.01.03 / О. Г. Сидорова; Московск. пед. гос. ун-т. – М., 2005. – 333 с. 2. *Burgess A.* English Literature / Anthony Burgess. – L.: Longman Publishing Group, 1974. – P. 278. 3. *Alexander M.* 'Not "Other Literatures": Writing Literary History Revisited' / Michael Alexander. – The European English Messenger, Vol. IX/2. – 2000. – P. 16–18.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. *Maugham W. S.* A Writer's Notebook / William Somerset Maugham. – L. : Vintage Classics, 2001. – P. 368. 5. *Maugham W. S.* Selected Prose / Уильям Сомерсет Моэм // Избранная проза / сост. Н. А. Самуэльян. – [5-е изд.]. — М. : Менеджер, 2006. – 288 с. 6. *Maugham W. S.* The Outstation [Electronic resource] / William Somerset Maugham. – Режим доступу до тексту оповідання : http://maugham.classicauthors.net/outstation/ 7. *Maugham W. S.* Selected Short Stories / Уильям Сомерсет Моэм // Избранные краткие рассказы / сост. Н. А. Самуэльян. – М. : Издательство «Менеджер», 2005. – 320 с. 8. *Maugham W. S.* Mackintosh / The Trembling of a Leaf. Little Stories of the South Sea Islands [Electronic resource] / William Somerset Maugham. – Режим доступу до тексту оповідання : – http://fb2.booksgid.com/content/80/w-maugham-the-trembling-of-a-leaf/1.html

© *Козько Г. С.*

KORBOZEROVA N. M.
Universidad Nacional Tarás Shevchenko de Kyiv

PECULIARIDADES SINTÁCTICAS DEL LATÍN HISPÁNICO Y DEL ESPAÑOL MEDIEVAL

У статті проаналізовано загальні закономірності еволюції синтаксичної будови фрази та речення доби іспанської латини, які були закладені у граматичну структуру староіспанської мови і знайшли своє відтворення у середньоіспанський період.
Ключові слова: синтаксична будова, фраза, речення, староіспанський період, середньоіспанський період, іспанська мова, еволюція.

В статье проанализированы общие закономерности эволюции синтаксического строения фразы и предложения периода испанской латыни, которые были заложены в грамматическую структуру староиспанского языка и нашли своё отражение в среднеиспанский период.
Ключевые слова: синтаксическое строение, фраза, предложение, староиспанский период, среднеиспанский период, испанский язык, эволюция.

En el articulo se analizan las tendecias generales de la evolución de la construción sintáctica de la frase y de la oración del latín hispánico, que fueron la base de la estructura gramatical del español antiguo y se reflejaron en el periodo medieval.
Palabras clave: la estructura sintáctica, la frase, la oración, el período del español antiguo, el peíiodo del español medieval, la lengua española, la evolución.

La sintaxis histórica española es de un doble aspecto: el *evolutivo*, que refleja el proceso histórico en que se analiza el cuerpo sintáctico desde sus albores, se ve el perficcionamiento de la lengua española, y el *empírico*, que está relacionado con la experiencia autorizada en los diversos modelos normativos de los autores prosistas o poetas de cada época. Se trata de comprobar la problemática de la frase española y su progresivo desarollo en los autores medievales, renacentistas, modernos y, por fin, contemporáneos, para llegar a la conclusión de que una lengua crece y se forma por sus mejores escritores y poetas y no por sus mejores preceptos.

La sintaxis española, como se sabe, es de estructura rigurosamente latina. En el transfondo del español está la frase románica que sustituyó con ventaja a diferentes hablas peninsulares.

Así, la sintaxis del *latín hispánico* se caracteriza por cinco peculiaridades más específicas que se redice a lo siguiente:

1. *Colocación de las palabras.* El orden románico de las palabras en la frase es más sencillo que en el latín clásico. No existe la separación arbitraria de los elementos fraseológicos, tales como la palabra regente y la regida, o sea, el adjetivo y el sustantivo. En las frases subordinadas, la colocación clásica perdura más tiempo que en las yuxtapuestas y coordinadas. Los adverbios negativos e

© *Korbozerova N. M.*

intensivos se anteponen al verbo. En algunos casos, el sujeto precede al verbo y el infinitivo determinado al determinante.

2. *Uso sintáctico de los pronombres.* En el latín clásico y en el hispánico, el pronombre es un elemento coordinador de primer orden. Pero todavía el latín de la romanidad multiplica más su empleo e intensifica su importancia. Los pronombres de la primera y segunda personas del singular *ego* y *tu* son muy frecuentes en el habla popular. *Ille* se emplea como el pronombre de la tercera persona del singular. El adverbio *inde* fue un equivalente de un pronombre neutro en genitivo. Por ejemplo: *Nemo inde dubitat* que equivale en el español a *Nadie de ellos lo duda*.

3. Las formas españolas sincopadas *noscum* y *voscum* proceden de los pronominales latinos compuestos *nobiscum* y *vobiscum,* se conservan y son mue frecuentes en el español antiguo: *conusco, convusco.*

4. *Uso sintáctico de los adjetivos*. Desde muy antiguo se introducen ciertas formas perifrásticas con el fin de intensificar la idea de comparación: *melius sanus* (*más sano*), *melius est* (*más vale*). Las formas latinas *Plus* y *magis* (*más*) sirvieron para sustituir al comparativo clásico. *Magis* es la partícula exclusivamente característica de los comparativos peninsulares en el portugués, español, catalán y rumano. Italia y la Romania central, como se sabe, se inclinaron por el adverbio *plus.*

5. *Sintaxis iberorramana de los casos.* La flexión nominal prácticamente desaparece y se introducen en el lenguaje popular más que en el literario las preposiciones flexivas que equivalen a las flexiones latinas. El uso de los casos se hizo cada vez más restringido. Aun en los mismos escritores tardíos se produce una verdadera confusión en las declinaciones. Empieza a usarse el acusativo por el dativo o ablativo.

La frase medieval en el siglo XII se caracteriza por lo siguiente:

1. *Las fórmulas hechas*. Es propio del lenguaje épico el empleo de formas rituales para calificar a un personaje, para distinguir al héroe de los demás o para describir una hazaña. El poeta anónimo del *Cantar de Mío Çid* usa los epítetos más elogiosos para poner al frente de sus huestes a maestro Ruy Díaz de Vivar: *el Campeadar leal, el castellano, el que Valencia ganó, el cauallero*, etc.

2. *Desorden de la correspondencia verbal.* Por la misma rapidez imaginativa de los episodios, el narrador salta de un punto a otro, de una acción lejana a una realización presente, de una prioridad relativa a un campo de lo que sucede en el momento. La imaginación del oyente está subyugada a la coordinación temporal.

3. *Pleonasmo enumerativo que era más peculiar para el español antiguo*.

En las enumeraciones, en vez de *mucho* se emplea *tanto* en forma reiterada y pleonástica.

4. La perífrasis *querer* + *infinitivo* el en período del español antiguo se empleaba con la significación de *estar a punto de*.

5. Uso arcaizante de mantener la *e* final de la rima y dar al lenguaje un aire de antigüedad también era de uso muy frecuente: *Señore, male*, etc.

6. El plano sintáctico-literario se caracteriza por el aspecto triple: *el narrativo, el dramático y el lírico.*

La frase medieval en el siglo XIII – XIV se caracteriza por las peculuaridades siguientes*:*

1. Uso de las formas verbales y las partículas. Eso se refiere a los verbos *haber, ser, estar*. De tal manera, el verbo *haber* se empleaba con el primitivo significado de *poseer*, de *existir*, además, como el verbo auxiliar del perfecto (tirmpo analítico pasado), y como el verbo auxiliar con los verbos transitivos.

2. Como auxiliares se emplean también los verbos *dar* y *fazer* (*Facían tornada*). El verbo *ser* como cópula, denotaba estado y podía emplearse como auxiliar con verbos intrasitivos (*luego que fue venido*). *Estar* acompañado de gerundio indica una acción durativa. Se emplean en vez de *estar* los verbos *yacer*, *seder* (*Entre essas compannas que yacien en prisson*).

La sintaxis arabizante en el siglo XIII influyó mucho en el proceso evolutivo posterior de la lengua española. Así, los giros sintácticos arabizantes se pueden agruparse en los grupos siguientes:

- El carácter sintético del árabe determina en el español muy a menudo la elisión del relativo detrás de su antecedente, sobre todo cuando se trata de un nombre indeterminado. Por eso se deduce de esto que a una frase relativa con *que*, acompañado en ciertos casos de *donde, do: e non fallé ninguno dellos que me dixese más que alabar.*
- Uso de los pronombres personale también era muy específico. En la lengua árabe no están muy claros los límites entre el pronombre personal y el demostrativo, y en lugar del posesivo se utilizan el genitivo de los personales. Por otra parte, el árabe distingue entre el pronombre personal tónico absoluto y el pronombre personal apocopado enclítico en el verbo, en un sustantivo o en una preposición. Además,el árabe sólo conoce dos grados de los pronombres demostrativos: *este y ese; aquel.*

Un lenguaje figurado se inicia ya en la estilística de la prosa medieval que entra de lleno en la estructura de la frase. Una de las característica más señaladas de la prosa del siglo XIII es la forma paratáctica de frases coordinadas mediante la copulativa (*e/et*).

КОТЕНКО В. Л.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ *ГЕРОЇЧНОГО* У ІСПАНСЬКОМОВНОМУ СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі футбольної тематики)

У статті закцентовано увагу на головних мовних засобах творення образу героя у спортивних статтях та виданнях публіцистичного стилю, присвячених видатним футболістам та відомим футбольним клубам. Виділено комунікативні стратегії та проаналізовано лексико-стилістичні та синтаксичні засоби їх творення.
Ключові слова: спортивний дискурс, герой, антигерой, комунікативна стратегія, харизматична особистість.

В статье акцентировано внимание на главных языковых средствах создания образа героя в спортивных статьях и изданиях публицистического стиля, посвященных выдающимся футболистам и известным футбольным клубам. Выделены коммуникативные стратегии и проанализированы лексико-стилистические и синтаксические средства их создания.
Ключевые слова: спортивный дискурс, герой, антигерой, коммуникативная стратегия, харизматическая личность.

The article pays attention to the key linguistic means that create an image of a hero in sports articles and publications of journalistic style, dedicated to outstanding players and famous football clubs. It highlights the communicative strategies and analyzes lexical, stylistic and syntactic means of their formation.
Key words: sports discourse, hero, antihero, communicative strategy, charismatic personality.

Виразне змагальне начало спортивних змагань та відповідні публікації, що з'являються у іспанськомовній пресі та книжках як їх аналіз, чітко марковані тенденцією до надання оцінки та висловлення судження. За Г. Почепцовим, газетний дискурс базується на двох головних моделях подачі змісту: *фактична модель*, де головним стає виклад факту і лише факту, та *авторська модель*, де факт служить лише приводом для викладу авторського погляду на подію [1:79]. **Предметом** нашого дослідження виступає саме авторський текст спортивного повідомлення, оскільки у спортивному футбольному дискурсі об'єктивність завершується на повідомленні результатів матчу, а власне сам аналіз більшим чи меншим чином є суб'єктивно маркованим. Усний коментар спортивних подій так чи інакше завжди надає характерну оцінку дій гравців та тренерів, але цікаво простежити, якими мовними засобами формується категорія справжнього лідера у письмовому втіленні спортивного дискурсу, що й визначає **актуальність** цієї розвідки.

© Котенко. В. Л.

Метою цієї роботи є дослідити мовні засоби реалізації естетичної категорії героїчного у сучасному іспанськомовному спортивному дискурсі. **Об'єктом дослідження** стали статті футбольної тематики іспанських газет, а також книжкові видання науково-популярного стилю іспанської мови. **Наукова новизна** дослідження полягає у виділенні головних засобів творення образу *героя* іспанськомовного спортивного дискурсу із наданням ілюстративного поля на **матеріалі** газетних статей тематичних видань, а також окремих книг науково-популярного стилю, написаних професійними журналістами. Об'єднує їх одна тематика та прагматична настанова – надання оцінки (схвалення чи засудження) дій гравців та тренерів під час важливих матчів і формування таким чином образу героя та антигероя.

Два іспанські футбольні клуби (ФК "Барселона" та ФК "Реал Мадрид") входять до п'ятірки найсильніших клубів Європи, а імена таких гравців, як Л. Мессі, К. Роналду, А. Іньєста та І. Касільяс, з-поміж інших, є відомими на весь світ. Саме тому в пресі з'являється багато статей, присвячених постатям їх тренерів та найвідомішим представникам команд, які вважаються суперниками. Чинник окремого суб'єкта є особливо важливим у контексті спортивного дискурсу, адже саме дії окремих гравців викликають найбільший резонанс серед спортивних оглядачів: мова йде чи то про вдалу передачу, чи про вчасно і влучно зупинений м'яч, чи про забитий гол, що впливає на хід гри. Суб'єктами гри є всі учасники змагань, проте лише окремі постаті заслуговують на окрему увагу своїми позитивними чи негативними вчинками. Так, кожна перемога завдячує своєму герою. Естетична категорія героїчного є модифікацією категорії *піднесеного* на противагу *низькому*.

Піднесене – це естетична метакатегорія, яка характеризує естетичну цінність речей та явищ, опанованих людиною не практично, а духовно. Зазвичай ідеться про речі та явища як природного, так і суспільного походження, які переважають могутність і сили людини і вимагають від неї надзвичайних, граничних зусиль [8:478]. Мова йде про таку категорію естетики, що розкриває ціннісний сенс видатного за своїм суспільним значенням вчинку, який потребує від людини чи колективу людей найвищого напруження духовних і фізичних сил, мужності та самовідваги [9:60]. Це вищий прояв мужності, який розв'язує суспільно значимі конфлікти, що дійшли до антагоністичного рівня [8:117].

Класичне визначення героя як посередника між людьми та богами,

як ідеального носія сили й богатирського духу, що панувало у Античності, переноситься на позначення таких рис звичайних людей, що переважають середній рівень: сила, краса, розум тощо [10:546]. У нашому контексті – це той найрезультативніший гравець чи тренер, який максимально відрізняється від своїх колег і має ряд непересічних позитивних рис, які вирізняють його з-поміж інших: *La intención era atar a Jordi Alba, pero a este futbolista no lo sujeta ni el cemento* [12:218].

Герой – це такий собі *харизматичний лідер* (термін запозичений нами з аналізу політичного дискурсу). У письмовому втіленні дискурсу – це така мовна особистість, яка в період кризової ситуації здійснює емоційне керування масами, основу якого становить психіко-емоційний стан піднесення. Джерелом є його внутрішня енергія, жагуча особиста переконаність і мотивація [2:88]. В умовах сьогодення категорія давньогрецького героя трансформується у поняття *лідера*, що веде свою команду до перемоги. На просторі спорту категорія харизматичного лідера твориться не лише самим суб'єктом вербально, а й подальшою характеристикою його дій з боку преси; активна суб'єктна мовна особистість замінюється на ту, яку творять і про яку пишуть на шпальтах газет і на сторінках книжок. Це характерний абстрактний образ, який наділяють усілякими чеснотами і достоїнствами за результатами його вчинків на спортивному майданчику. Творення образу харизматичної постаті покликане, насамперед, емоційно впливати на читачів, формувати в їхній свідомості відповідні настанови й цілі для дій на основі емоційної залученості й емоційного єднання зі своїм лідером. Так, за часів диктатури генерала Ф. Франко, зокрема у період 1956-1960 рр. з метою творення позитивного образу процвітаючої та успішної Іспанії на міжнародній арені такі спортсмени як Ді Стефано, Хосе Марія Сарраґо (саме вони долучились до виграшу п'яти кубків Європи з футболу), Кліффорд Луїк, Карлос Севільяно, Еміліано Родріґес (звитяжці, які перемогли радянський ЦСКА з Москви у фіналі Чемпіонату Європи з баскетболу), Мануель Сантана (переможець елітних світових тенісних турнірів) перетворилися на народних героїв серед іспанської молоді: *Santana había alcanzado la posición de héroe nacional* [14:99]; *Manuel Santana ha conmovido los cimientos del país. Y es que tuvo, por ejemplo, fuerza suficiente para levantar a muchos miles de españoles – tan escasamente madrugadores – a una hora prohibitiva para presenciar, a través de las ondas mágicas de televisión, un encuentro que estaba disputando en Brisbane*

[13:346]. Вони стали взірцями для наслідування в рамках пропаганди франкізму та популяризації спорту серед населення; у 1960-70х роках ці позиції займали футболісти Ладислав Кубала, Ференс Пушкаш та Франсиско Хенто, які з-поміж інших стали не просто кумирами, а справжніми ідолами: *... pasaron a ser las imágenes admiradas, casi idolatradas* [13:248; 345]. Сьогодні такими постатями є переможці міжнародних змагань найвищого рівня: *los 23 héroes de España* [El Mundo 14.07.2010]; *los héroes de Bernabéu* [Marca 21.08.2013].

Практично вже культовими стали постаті відомих успішних футболістів-представників ФК "Барселона" та "Реал". Можемо прослідкувати використання чисельних стилістичних фігур та тропів, що активно вживаються для їх опису: *Messi superó el mito de César; Messi destroza parte de la historia sin inmutarse, descuidado con las cifras porque lo que a él realmente le importa es jugar a fútbol; A Messi le falta el Mundial para ser eterno; La Pulga bate su enésimo récord* [ABC 22.03.2012]; *Con Jesé, por ejemplo, se puede ir hasta el fin del mundo. Este canario de 20 años, tronco de acero y piernas de velocista es una bendición para sus equipos* [Marca 28.06.2013]; *En ese instante se supo que Brasil había ganado la Copa del Mundo y que Ronaldo había recuperado el trono del fútbol* [13:224–225]. *Cristiano, que suele jugar hasta la eternidad; el imán de Cristiano* [El País 24.03.2012]; *tremendo Cristiano; cuenta con Cristiano Ronaldo, para el que no hay registros imposibles. Ni humanos siquiera* [El País 11.03.2012].

Героєм, проте, не обов'язково має стати спортсмен, який стабільно демонстрував успіхи. Головним тут виступає вагомість його навіть спорадичних вчинків для спільноти у критичний вирішальний момент. Саме така неочікуваність і робить цього спортсмена героєм: *No es un goleador, ni mucho menos un rematador de raza. A veces parece que siente vergüenza ante el gol. Sin embargo, los dos tantos que marcarán su carrera han sido iguales: dos tiros inapelables, rabiosos, de última hora; No es lo suyo, excepto en los momentos históricos. En Johannesburgo fue uno de ellos, un gol para la eternidad* [14:488; 489].

Варто, проте, зауважити, що один і той самий гравець може переходити з категорії героя в антигеройство: *Aunque Cristiano tenga el ego muy alto, hay un momento en el que hay que pensar en el equipo* [El País 21.03.2012]; *No juega nada, sin chispa, sin nervio, sin tensión, como si jugara constantemente un partido amistoso. El equipo lo imprime el carácter de Ancelotti, sin nervio ni garra ni idea táctica. Nada de nada* [El Mundo

5.10.2013]; *En las últimas jornadas, Leo ha bajado de nivel, tanto o más como sus compañeros. Sigue marcando partido tras partido, pero ante el Madrid (tanto en Liga como en Copa) y el Milan se vio su peor versión* [El Mundo 4.03.2013]. Задля надання ефекту напруги та намагаючись чітко перенести дух суперництва на папір, автори проводять паралелі між найсильнішими спортсменами-антагоністами, використовуючи схему "... в той час як інший": *Messi, Cristiano Ronaldo y Ribéry se disputan ser el mejor jugador europeo* [El País 6.08.2013]; *Messi suma 50 goles en todas las competiciones, diez mas que Cristiano, a quien esta circunstancia no pareció inflamarlo cuando se lo mencionaron* [El País 13.03.2012]; *En un partido tan frenético nadie como Cristiano para ponerle el broche. Solo Messi en todo universo tiene su pegada* [El País 11.03.2012].

З часів давньогрецької міфології справжні герої були приречені на страждання та муки (згадати хоча б Геракла чи Одіссея). Відомі спортсмени сьогодення так само мусять долати великі перешкоди і труднощі на шляху до свого успіху: *Se sobrepuso a todas las dificultades, aguantó la violencia de Holanda, buscó su momento y lo encontró en un remate para la historia, un derechazo de Iniesta a última hora, con el tiempo casi vencido* [14:487]). Саме жертовний характер героя зближує героя зі святістю [8:117]. На використання релігійного коду вказує використанн лексем "святий", "мученик", "янгол", "страждання": *Iker Casillas, un 'santo' de leyenda* [El Correo 10.11.2011]; *El destino exigió un último martirio, un ascenso a la pira donde la selección encontró a un ángel vestido de azul cielo* [13:140]; *Fue un equipo sufrido cuando le tocó hacerlo, siempre paciente, lleno de una convicción admirable. Esa convicción la mantuvo en la durísima final. El gol de Iniesta manifestó todas las cualidades de un equipo extraordinario* [14:488]; *Es una España que sabe sufrir con la cabeza vendada si es necesario* [12:141].

Лексема "герой", "подвиг" є прямою вказівкою на особливу заслугу того чи іншого гравця: *Villa es el que ha mantenido a España con sus goles y la baza ofensiva de la selección; la hazaña de un muchacho de veintiún años* [16:116; 114]; *Cuando todo está perdido, aparece Iker y te salva* [ABC 11.11.2011]; *Renueva Viguera, el héroe del ascenso* [Mundo Deportivo 14.08.2013]; *Puedo luchar contra cualquiera, pero no contra un mito; Luego, los tres penaltis parados, el último a Ferdinand. Y, en un minuto, de villano a héroe… En estos momentos se ven los líderes* [14:106; 147].

Категорію героїчного своїми вчинками творять не лише гравці, але й

тренери. Для них особливо важливою є стратегія творення іміджу (самоподачі, самопрезентації) [3:193], адже успіх команди значною мірою залежить від роботи наставника. Постать колишнього тренера ФК "Барселона" Х. Гвардіоли отримує багатовекторне висвітлення в пресі: з одного боку, він є скромною особою, гарним стратегом, який реально оцінює позицію суперника (*Mi opinión no debe imperar; "El equipo tiene una gran fortaleza mental y lo que está claro es que el Madrid nos obligará a seguir muy enchufados"* [El Mundo 15.04.2010]), з іншого – є впевненим у силах своєї команди, досить наполегливим (*Que no tengan ninguna duda que competiremos como lo hemos sido hasta ahora; No duden que lo haremos; El entrenador azulgrana ha asegurado que su equipo está mentalmente fortísimo tras el empate y ha insistido en que tiene "una joya de equipo"* [El Mundo 17.04.2010]) і скромним стосовно себе самого: *El deporte, desde muy pequeño, con el Barça, que ha sido su esencia y donde más tiempo he pasado, es todo lo que me ha dado y me ha formado como persona y lo que soy ahora mismo* [15:51]. Спільним є те, що усі його якості свідчать про очевидне лідерство та якісну роботу: *El Barça de Guardiola ha ganado con nobleza y ha establecido el compromiso deportivo como esencia de sus valores* [15:82]; *Sólo el juego y su rendimiento lo invitaron a tomar las decisiones que marcaron un punto de inflexión en la historia más dulce del barcelonismo* [16:25].

Х. Ґвардіола досить толерантно відгукувався про свого колегу з ФК "Реал Мадрид": *Nunca he deseado ponerme a la altura de Mourinho* [El Mundo 10.03.2012]; *Nos enfrentamos a un buen equipo y quizá al mejor entrenador del mundo; Es difícil preparar el partido porque su entrenador es muy inteligente y tiene diferentes formas de jugar; Para mí es un honor poderme enfrentar a Mourinho* [El País 20.04.2010]), але водночас використовував і евазивну стратегію, не надаючи прямих негативних висловлювань: *"…no voy a invertir ni un solo segundo para desgastarme. Es un buen entrenador", ha señalado con cierta ironía Guardiola* [El Mundo 21.04.2010]; *No me gusta que me den lecciones y tampoco debo darlas yo a los demás. Igual algún día no vengo* [ABC 24.03.2012].

Як справжній лідер, Х. Ґвардіола дуже добре відгукується та підтримує своїх гравців, підкреслюючи тим самим своє відношення до них, і використовує для цього різноманітні тактики похвали: *Estoy muy contento por como han respondido mis jugadores; Lo de este equipo es impresionante, no tiene nombre; No sé como acabará, pero estoy muy*

orgulloso de mis jugadores; Es admirable lo que hacen estos jugadores; Es una generación acojonante de jugadores; Siempre han dado un paso adelante, siempre se esfuerzan, siempre pelean; Creo que hay gente que no siente reconocida sólo por el talento, sino por el esfuerzo que demuestran en cada partido. Він навіть не оминає увагою вболівальників: *57 000 héroes que nos han ayudado mucho en un día muy desagradable para venir al estadio.* Для надання своєму висловлюванню впевненості та відтінку заяви справжнього лідера, Х. Ґвардіола також вживає повтори та маркери універсалізації: *Para eso tenemos la cantera. Para eso tenemos unos jugadores que son fantásticos. Con ellos el club siempre gana* [El País 24.03.2012]; *Yo solamente tengo una cosa que considere mía: amo mi oficio. Siento pasión por mi oficio. Creedme: adoro mi oficio* [15:45].

Любов уболівальників до тренера позначила еру Ґвардіоли у "Барселоні" терміном *pep-fección* (від *infección*), а після перемоги у Лізі Чемпіонів з'явились гасла *Pep, we can* та *Yes, we Pep* за аналогією гасла Б. Обами *Yes, we can*). Преса теж не залишається осторонь, і вже після завершення роботи із клубом почали з'являтися чисельні праці як аналіз проробленої ним роботи: *Posiblemente se trate de un líder como Pep Guardiola: alguien que puede modificar las actitudes de los que tiene a su cargo y sacar lo mejor que llevan dentro* [15:73].

Комбінування складних синтаксичних зворотів та конструкцій, часте використання риторичних фігур та тропів у своєму мовленні, вдале поєднання словесних знаків та особливий підтекст висловлювань дає змогу говорити про привнесення Х. Ґвардіолою елементу інтелектуальної складової у сферу спортивного дискурсу: *El caso de las ruedas de prensa es bastante claro: muchos de los futbolistas profesionales no han leído ningún libro… más allá del de familia, y aun a duras penas. Es este sentido, Pep Guardiola es un contrario excepcional. Es una rara avis* [15:84]; *tener la suficiente fortaleza mental; ni el equipo ni la afición deben adelantar acontecimientos; La gente habla de táctica, pero en realidad la táctica son los jugadores; es importante generar buena sintonía en mi equipo; Casi que nos manejamos mejor en la precariedad que en la abundancia; Si perdemos, continuaremos siendo el mejor equipo del mundo. Si ganamos, seremos eternos; Lo que te hace crecer es la derrota, el error; el jugador es un poco mercancía; Creo que en los sitios donde uno dirige algo tiene que estar siempre con la idea de que mañana se puede ir; Guardiola y la inteligencia política.*

В ролі антигероя, тренера-антагоніста, який позбавлений чеснот свого колеги, донедавна виступав наставник мадридського "Реала" Ж. Моуріньйо. Він вирізняється негативними висловлюваннями на адресу своїх опонентів та арбітрів, при цьому імпліцитно саркастично занижуючи власні якості та достоїнства, а такоє гру своєї команди. Це засвідчує заголовок "*Mourihno vuelve a llamar hipócrita a Pep Guardiola"* та пряма мова тренера зі статей та інтерв'ю: *"Yo entreno, y como entrenador imperfecto que soy, cuando veo en un partido algo que no me gusta, lo digo. Otros más listos mantienen la cara de gente perfecta, pero hay otros que hablan por ellos"* [ABC 11.03.2012]; *"Hoy ha perdido el mejor equipo"* [El Mundo 31.08.2013]; *"Yo no soy nadie, solo doy mi pequeña opinión"* [Marca 06.10.2013]; *Es más importante la opinión de juristas, gente del fútbol como Platini, Blatter, Colinna... Mi opinión no es importante* [ABC 02.12.2011]; *Mourinho…dando la matraca al cuatro árbitro, al tercero y al primero* [El País 21.03.2012].

Статті в пресі про нього завжди забарвлені особливою, зазвичай негативною емоційністю: *Mourinho pone histérico al Madrid* [El País 21.03.2012]. *La obsesión del mensaje de Mourinho ha sorprendido a sus pupilos. Ve la Liga en sus manos y no puede admitir que se les escape con otro empate que delataría cierta debilidad* [El País 21.03.2012]; *La acción provocó la ira de Mourinho; Mourinho es desconfiado por naturaleza; Jose Mourinho sigue creando polémicas allá por donde va* [Marca 30.09.2013]. Невтішні результати гри гравців команди під його керівництвом теж не завжди мають схвальний характер: *En sus dos temporadas como técnico de Madrid, Mourinho se ha sentado en el banquillo en 103 partidos. En este periodo, 23 jugadores de su equipo han sido expulsados; Mou…ha sido sancionado por comportamientos antideportivos en todas las competiciones que ha disputado con el Madrid; Sus equipos siempre han sufrido en el tramo final de la temporada* [El País 23.03.2012]; *El técnico, que funciona como un ministro de la propaganda omnímodo* [El País 14.03.2012]; *Todavía es un equipo 'mourinhizado'. Isco rescata a un Madrid que aún arrastra viejos vicios: poca elaboración, tendencia a la dispersión y sufrimiento innecesario* [Marca 19.08.2013]. Цей же номер газети приурочує статтю із абсолютно протилежним настроєм – оспівування героїв-антагоністів та їх тренера: *El Barça del Tata arranca a todo trapo; El Barça logra el mejor debut en la Liga de toda su historia.*

Аналізуючи використання різноманітних комунікативних стратегій

для досягнення того чи іншого перлокутивного ефекту, варто зазначити, що Р. Водак не оцінює стратегію як дещо зрозуміле від початку до кінця, а скоріше як залежну від суб'єктивних оцінок і можливостей [4:214]. Стратегії важливо розуміти як набір процесів, які діють (свідомо чи несвідомо) на різних рівнях комунікації. Так, для Х. Ґвардіоли характерним є патерн активних роздумів ("*Ha ganado el mejor equipo. Sí, el mejor equipo ha ganado", insistió… Es normal que (Mourinho) diga que su equipo mereció más de lo que pasó*) [El Mundo 31.08.2013]), метою якого є привнести зміни в знанні слухача, що є необхідними для успішного продовження комунікації [5:246], формулювання явних опозицій: *Ganar 13 de 16 títulos depende exclusivamente de los atletas. Al final este juego siempre pertenece a los futbolistas, es de ellos* [Noticias de FC Barcelona.es 10.03.2012].

Свої лідерські якості тренери підкріплюють аргументацією, використовуючи мову для підтвердження або спростування певної думки з метою гарантії досягнення згоди між різними поглядами [7:208]. Це може відбуватися як у монолозі, так і як взаємодія між тим, хто висловлює думку, і тим, хто піддає її сумніву (тобто своєрідна інтеракція протагоніста з антагоністом у спортивному дискурсі). А. Бєлова зауважує, що аргументація може відбуватися від конкретного до абстрактного (і навпаки), а також може бути асоціативною, описовою, аналітичною, прямою і опосередкованою: власне аргументація, контекстно-обумовлена, композиційно-обумовлена, імпліцитна або експліцитна [6:14]. У нашому контексті аргументація Х. Ґвардіоли є саме контекстно-обумовленою та експліцитною, адже аналіз дій гравців проводиться після гри відповідно до запитань журналістів: *Si hemos ganado tanto es porque tenemos unos jugadores fantásticos. Depende exclusivamente de los atletas, que lo han hecho bien tanto durante todo este tiempo. No tengo la sensación de parecerme a Mourinho*; в той час як Ж. Моуріньйо вирізняється застосуванням стратегії прямого ухилу від відповіді: *A usted no le voy a responder porque usted no es el director de su medio y ustedes faltaron el respeto una persona como Karanka, mi segundo técnico, al marcharse* [El Mundo 17.04.2011]; а також тактики, що характеризується замовчуванням і використанням евазивності (*Mourinho escuchó a su pupilo en silencio, con la mirada perdida en el infinito* [El País 14.03.2012]) та вже згаданим імпліцитним вихвалянням.

Таким чином, можна пересвідчитися, що постать героя-гравця і

героя-тренера у іспанськомовному спортивному дискурсі твориться низкою лексичних, граматичних і стилістичних засобів, на які припадає основний персуазивний заряд спортивного повідомлення: засоби розмовної мови, вищий та найвищий ступінь творення прикметника, експресивні номінації та атрибутиви, квантори універсалізації, анадиплосис, тавтологія, а також порівняння, гіперболізація, використання метафори. Широко застосовується прийом метонімії, художні епітети, фразеологізми. Серед особливостей синтаксичного рівня виділяємо експресивність речень, що характеризується функціональною креативністю і є результатом взаємодії трьох параметрів: синтаксису, семантики й прагматики. Серед головних комунікативних стратегій виділяємо творення позитивного образу, тактику похвали, патерн активних роздумів, а також засоби евазивності, що використовуються як з метою ухиляння від відповіді, так і з метою уникнення надання негативної оцінки суперника. Межі, в яких функціонує категорія "герой" не є фіксованими і може легко переходити у свою протилежність.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Почепцов Г. Г.* Основы прагматического описания предложения / Георгий Георгиевич Почепцов. – К.: Вища школа, 1986. – 115 с. 2. *Петлюченко Н. В.* Харизматика: мовна особистість і дискурс : [монографія] / Наталія Володимирівна Петлюченко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 464 с. 3. *Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : Изд. ЛКИ, 2008. – 288 с. 4. *Методы анализа* текста и дискурса [Тичер С., Мейер М., Водак Р., Веттер Е.]. – Харьков : Изд-во Гуманитарный центр, 2009. – 356 с. 5. *Павлюк Л. С.* Текст і комунікація: основи дискурсного аналізу / Людмила Степанівна Павлюк. – Львів : ПАІС, 2009. – 76 с. 6. *Белова А. Д.* Лингвистические аспекты аргументации / Алла Дмитриевна Белова. – К. : Киевск. нац. ун-т имени Тараса Шевченко, 2003. – 304 с. 7. *Van Dijk T. A.* Discourse as structure and process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction / Teun Adrianus van Dijk. – London : Sage publications, 1997. – Vol. 1. – 186 p.

ДОВІДНИКИ

8. Філософський енциклопедичний словник / [гол. ред. колегії Шинкарук В. І.]. – К. : Абрис, 2002. – 744 с. 9. Эстетика. Словарь / [под. общ. ред. А. А. Беляева и др.]. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с. 10. Энциклопедический словарь / [Изд. Брокгаузъ Ф. И., Эфрон И. А.] – С-Пб. : Типо-Литографія И. А. Эфрона. – Т.VIII. – 1893. – 962 с. 11. Словник античної міфології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://litopys.org.ua/slovmith/ slovm04.htm

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. *Suárez O.* Yo soy español: diario de la triple corona / Orfeo Suárez. – Barcelona: Córner 2012. – 251 p. 13. *Pujadas X.* Atletas y ciudadanos. Historia social del deporte en España 1870-2010 / Xavier Pujadas. – Madrid: Alianza Editorial, 2011. – 553 p. 14. *Segurola S.* Héroes de nuestro tiempo. 25 años de periodismo deportivo / Santiago Segurola. – Barcelona: DEBATE, 2012. – 489 p. 15. *Violan M.* El método Guardiola / Miguel Ángel Violan. – Barcelona : Planeta, 2010. – 250 p. 16. *Torquemada R.* Formula Barça. Viaje al interior de un equipo que ha descubierto la eternidad / Ricardo Torquemada. – Barcelona: Ediciones Lectio, 2012. – 189 p.

© Котенко. В. Л.

КРИЖАНОВСЬКА М. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СИТУАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ АСИНХРОНІЇ В АДРЕСАНТНО-АДРЕСАТНІЙ КОНФІГУРАЦІЇ "ЧОЛОВІК-ЖІНКА" У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНОГО ДИСКУРСИВНОГО ПРОСТОРУ
(на прикладі сучасної італійської мови)

У статті досліджуються граматичні, лексичні, синтаксичні та дискурсивні засоби вербалізації ситуації комунікативної асинхронії у процесі формування сімейного дискурсивного простору в адресантно-адресатній конфігурації "чоловік-жінка". При цьому враховуються когнітивні та гендерні особливості сімейного спілкування.
Ключові слова: сімейний дискурсивний простір, комунікативна асинхронія, адресантно-адресатна конфігурація "чоловік-жінка", когнітивні особливості спілкування, гендерні особливості спілкування.

В статье исследуются грамматические, лексические, синтаксические и дискурсивные способы вербализации ситуации коммуникативной асинхронии в процессе формирования семейного дискурсивного пространства в адресантно-адресатной конфигурации "муж-жена". При этом учитываются когнитивные и гендерные особенности семейного общения.
Ключевые слова: семейное дискурсивное пространство, коммуникативная асинхрония, адресантно-адресатная конфигурация «муж-жена», когнитивные особенности общения, гендерные особенности общения.

The article deals with the grammatical, lexical, syntactical and discursive traits of communicative asynchrony situation's verbalization in the process of family discourse space's creation in the "husband-wife" addressor-addressee's configuration. The cognitive and gender communicative peculiarities of family's interaction are taken into consideration.
Key-words: family discourse space, communicative asynchrony, "husband-wife" addressor-addressee's configuration, cognitive peculiarities of interaction, gender peculiarities of interaction.

Актуальність викладеного в статті дослідження зумовлена відсутністю системного дослідження особливостей вербалізації ситуації комунікативної асинхронії (КА) в сімейній адресантно-адресатній конфігурації (ААК) "чоловік-жінка" на матеріалі сучасної італійської мови.

Мета статті полягає у визначенні особливостей вербалізації ситуації КА при формуванні дискурсивного простору сім'ї.

Об'єктом виступає дискурс сучасної італійської сім'ї, проаналізований у межах дискурсології, когнітології та комунікативної лінгвістики.

Предмет дослідження становлять лексико-граматичні, синтаксичні особливості та структурно-дискурсивні патерни вербалізації ситуації КА

© *Крижановська М. В.*

сімейного дискурсу в сучасному італомовному соціумі.

Матеріалом дослідження слугували відео- та аудіозаписи автентичних програм італійського радіо та телебачення.

Наукова **новизна** визначається тим, що вперше на матералі сучасної італійської мови досліджуються особливості вербальної презентації конфліктних ситуацій в сімейній ААК "чоловік-жінка" на матеріалі сучасної італійської мови.

Сучасні лінгвістичні дослідження ситуацій конфлікту спираються на виявлення когнітивної складової протистояння адресанта та адресата [1; 2; 3; 4], гендерних відмінностей комунікативної поведінки чоловіка та жінки [5; 6], належності адресанта та адресата до різних соціальних, вікових угрупувань, а також різницю в системі цінностей та сприйняття оточуючої дійсності адресантом та адресатом [7].

У даній статті ми розглядаємо особливості вербалізації ситуації КА в ААК "чоловік-жінка". Постійність спілкування [8:69–70], наявність спільних заповнених в минулому когнітивних лакун та постійне поповнення знань про специфіку поведінки, особливостей комунікації представника протилежного гендеру, особливості вибору тем для сімейного спілкування впливають на характер вербалізації ситуації КА в сімейній ААК "чоловік-жінка".

Крім того, у процесі багаторічного спілкування чоловіка та жінки, як правило, накопичується негативний досвід та негативномаркована інформація про комунікативну поведінку адресанта, постійно активується інформація про гендерні норми та стереотипи [9:40–45, 196–216], відпрацьовуються ідіотипові для даної ААК патерни-шаблони використання конфліктних стратегій та тактик.

Поштовхом для сімейного конфлікту стає інформаційно-когнітивний [1:34–42], аксіологічно-аргументативний, психологічний, гендерний [9:219–23], комунікативний дисонанс в ААК "чоловік-жінка", причому у процесі вербалізації ситуації КА імпліцитно присутні посилання на конфлікти у минулому: "*Anche quella volta quando eravamo a Como, hai detto che... Non ricominciamo, per favore! Te l'ho già detto mille volte che...*"[9].

Вищеназвані комунікативні ходи надають сімейному конфлікту рис циклічності, що у процесі вербалізації проявляється в використанні численних повторів: "*– Ma che t'importa, mamma! Se papà vuole bruciarsi lo stomaco, lascialo fare! - Eccolo! Senti, ha ragione Valerio, ti brucerai lo stomaco! – Ma insomma! Sarò padrone di bruciarmi lo stomaco, e mio! – Lo dico*

per te! Comunque, Bruno, tieni, Bruno, tieniti il tuo pepe! Non sei mai contento!" [13].

Одним з типових дискурсивних патернів початку КА при формуванні сімейного дискурсу є вербалізація латентного (прихованого) конфлікту через активацію семи "ЧУЖЕ" [1:34–42, 149–162], при чому початок конфліктної ситуації може мати абсурдний характер [8:264–265]. Так, хронічний або латентний конфлікт, як правило, розпочинається з вербалізації несуттєвих, побутових, дріб'язкових причин виникнення конфлікту. При цьому часто відбувається лексична та граматична інтенсифікація елементів повідомлення за допомогою використання лексичних одиниць-інтенсифікаторів кількості та якості, повтору; адресант має характерну невербальну поведінку (підвищений тон розмови, надто прискорений або сповільнений ритм повідомлення, демонстрація агресивних жестів та міміки тощо), зростає кількість переривань, повідомлень – окличних речень, одночленних речень, незавершених речень, використовується інвертований порядок слів у повідомленні: "*Scherzi?! Signore! Adesso...che dici?! Ehi, piantala! Madonna! Bastardo! Volevo solo... Tu invece adesso tu stai qui, mentre io...Che schifo! – Ma che esagerata che sei! – Esagerata io?!"* [13].

Інтенсифікації підлягають, як правило негативні звички, елементи поведінки, риси характеру адресата: "*– è matto per sei giorni della settimana!"* [10].

"– Mi passi il pepe, Mirella? – Ma se ne hai già un quintale ... – La carbonara dev'essere nera di pepe! – Sì, ma poi diventa anche immangiabile!" [13].

У процесі формування сімейного дискурсивного простору виникнення ситуації КА корелює з порушенням концепту "NOI" в ААК "чоловік-жінка", що проявляється у вербалізації комунікативного, психологічного, фізичного віддалення адресанта від адресата: "*– Guarda che roba!Mi volta stomaco solo a vederlo! É una montagna di pepe! – E allora girati dall'altra parte! – No, sei tu che ti devi girare, non io!*" [13].

При цьому спостерігається зростання кількості текстових антонімів, конструкцій з протиставленням, видільних конструкцій з семою протиставлення та поява у мовленні чоловіка та жінки дейктичних протиставлених елементів *io-tu questo-quello*, які вербалізують відсутність єдності, взаєморозуміння: "*Non ti riconosco, non so come raggiungerti, sembri perso nei tuoi pensieri, sei assente, sei lontano anni luce dalla verità, lo capisci?*"

[12]. "*Io non ti capisco più! Vedi, avevo ragione io, sei tu che hai sbagliato! Non è questo che mi dà fastidio, è quel fatto che non sei mai presente!* "[15].

Вербалізація віддалення та протиставлення в сімейній ААК "чоловік-жінка", природньо, корелює з наявністю численних посилань на існування гендерномаркованих відмінностей адресанта та адресата, причому створення ситуації КА співпадає з негативною аксіологічною діяльністю адресанта по відношенню до гендеру адресата. Негативна оцінка вербалізується за допомогою вживання іменників, прикметників з семою негативної оцінки *libertino, attaccabriche, don Giovanni, litigone, rompiscatole, mascalzone*, *fesso, testardo, infedele, indifferente, irresponsabile, debole,* висловлення негативної суб'єктивної оцінки під час емоційної аргументації, причому оцінка часто має узагальнюючий характер: "*Tutti gli uomini sono fatti così! Tutti gli uomini italiani sono fessi! Tutte le donne sono pronte a rompere le scatole ai loro mariti!*" [16].

Дисгармонізація / руйнування дискурсивного сімейного простору співпадає з вербалізацією концепту «руйнація» в локально-дискурсивному чи глобальному його значенні: "*Mi hai rovinato la vita! E questo ha rovinato il nostro rapporto!*" [15]. При цьому адресант використовує дискурсивний патерн "*non c'è più* + іменники з семою кохання, взаєморозуміння, позитивного психологічного та емоційного стану в ААК "чоловік-жінка" *fiducia amore, intesa, tenerezza, armonia, sintonia"*:"*Non c'è più intesa tra noi due! Non esiste più fiducia tra te e me! Non vedo più la tenerezza nella famiglia!*" [17].

Дисгармонізація нормального обміну активною комунікативною роллю реалізується у мовленні адресанта та адресата за допомогою маркерів переривання комунікації *basta!, chiudiamo il discorso*, *lasciami parlare, lasciami dire, chiudi il becco!, fammi dire una parola,* використаням синтаксично незавершених конструкцій: " - *Lasciami parlare! - Il discorso è chiuso qui! - Lasciami spiegare, ti prego! – Chiuso il discorso! Me ne vado subito! Ma che mascalzone che sei!*"[16].

Актуальний лідер комунікації послуговується конструкціями з імперативом, використовує погрози, іронію, вдається до вживання пейоративної та заниженої лексики: "*Tu non ti muovere da nessuna parte, vado io al bancomat, capito! Sei proprio bello! Amore, chi te lo impedisce a fare!? Cara, tu devi rivolgere questa domanda a se stessa, non a me! Senti per favore rimettitutto come l'hai trovato! Tranquillizzati! Fermati, dove vai, fermati! Allora, non devi dimostrare la tua passione! – Amore! – Non mi chiamare amore!*

– Ma io sono un cominista! – Resta pure un comunista! Nesusno te lo impedisce a restare! Lo capisci questo?! Resta pure quello che ti pare, ma non rompere scatole anche a me!"[14].

У процесі розгортання ситуації КА адресант часто вдається до використання перифрастичної конструкції "stare+infinito" з метою вербалізації роздратування та для заперечення попереднього комунікативного ходу адресата: "*– Non sto mica dicendo che hai fatto una carbonara cattiva!Voglio solo un po' piu di pepe!*"[13].

Ситуація АК в сімейній ААК часто супроводжується переходом одного або обох з комунікантів до емоційної аргументації, що корелює із вербалізацією відсутності здорового глузду в адресанта: "*Ma sei proprio pazza! Tu non ragioni! Hai perso la testa! Sei impazzita?! Che ti prende?! Che discorso è questo? É un discorso da donna matta! Sei pazza! – Tu hai perso la testa! – L'hai persa tu! – Tu non ragioni! – TU non ragioni!*"[13,14].

У свою чергу емоційність аргументації, використання argumentum ad personam, до якого так часто вдаються чоловік і – особливо – жінка в сімейній ААК призводить до порушення нормального чергування комунікативних ролей, вербалізації боротьби за роль лідера у сімейному дискурсивному просторі та сім'ї в цілому:" –*Sarò il padrone di bruciarmi lo stomaco, è mio! (Teatrogiornale, 20 02 2003) Sei uguale a tuo padre, padre sempre assente e disinteressato! – Insomma, ne fai un fatto personale!*"[13].

Характерною для ситуації КА у процесі формування сімейного дискурсивного простору є вербалізація агресивно-асертивної невербальної поведінки поведінки адресата, а також експліцитна вербалізація негативних емоційних реакцій та станів, що супроводжується зітханнями, плачем, риданнями, демонстрацією агресивної міміки, жестів та скороченні проксемічної дистанції з метою реалізації агресивних дій щодо адресата: "*Mi hai guardato storto. Cosa significa questa faccia?! Ma che hai?! Perchè mi stai guardando in questo modo?*" [9].

В сімейній ААК "чоловік-жінка" чоловіки проявляють схильність до вербалізації агресивної поведінки, а жінки – до вербалізації стану образи, втоми, роздратування: "*Ti faccio vedere i topi verdi! Ora ti uccido! Ti ammazzo! Non ce la faccio più! Ne ho sopr ai capelli! Mi hai offeso!*" [10; 11; 12].

Таким чином, створення ситуації КА в ААК "чоловік-жінка" має свої когнітивні, аксіологічні, аргументативні особливості, а також особливості зайняття та утримання ролі лідера комунікації, що, у свою чергу, впливає на процес вербалізації конфлікту в сімейному дискурсі. При формуванні

ситуації КА важливим для розуміння її динаміки стає гендерний аспект комунікативної поведінки подружжя, накопичений досвід про специфіку комунікативної поведінки адресата у типових конфліктних патернах спілкування. Серед особливостей вербалізації ситуації КА в сучасному сімейному дискурсі слід виділити вживання лексичних одиниць з семою негативної оцінки, лексичних одиниць розширеної семантики для вербалізації причини конфлікту, дейктичних елементів у протиставленні для вербалізації дисгармонізації та руйнування сімейного дискурсивного простору. У процесі емоційної аргументації характерне вживання кількісної та якісної інтенсифікації, окличних, незавершених, одночленних речень-висловлень, інвертованого порядку слів, видільних конструкцій, перифрастичних конструкцій, маркерів переривання комунікації, узагальненої негативної оцінки, патерну "заперечення + лексичні одиниці з семою закоханості, довіри, кохання, відданості, близькості, розуміння".

Перспективи подальших досліджень. У майбутньому видається важливлм дослідити національно-специфічні риси ситуації комунікативної асинхронії у процесі формування сімейного дискурсивного простору сучасної італійської сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Крижановська М. В.* Мовленнєві чинники формування дискурсивного простору телевізійного ток-шоу (на матеріалі сучасно італійської мови) : дисс. … канд. філол. наук : 10.02.05 / М. В. Крижановська ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – 245 с. 2. *Багрій О. І.* Когнітивний аспект значення та функціонування граматичних засобів вираження темпоральності в сучасній англійській мові / О. І. Багрій // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2002. – Вип. 1. – С. 10–14. 3. *Курченко О. О.* Інтеграція когнітивного підходу до лінгвістичного аналізу / О. О. Курченко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2002. – Вип. 1. – С. 100–103. 4. *Conder S.* Social Congnition and Discourse / S. Conder, C. Antaki // Discourse as Structure and Process. A Multidisciplinary Introduction ; [ed. by Dijk T.A., van]. – Sage Publications. London : Thousand Oaks. New Delhi, 1997. – Vol. 1. – P. 320–347. 5. *Гумеров П.* Он и она в поисках супружеского согласия / П. Гумеров. – М. : Изд-во православной патриархии, 2009. – 188 с. 6. *Пиз Алан и Барбара.* Язык взаимоотношений мужчина и женщина (как научиться бесконфликтно обращаться с противоположным полом) / Пиз Алан и Барбара. – СПб. : Издат. дом Гутенберг, 2000. – 236 с. 7. *Гумеров П.* Семейные конфликты: профилактика и лечение (взгляд православного священника) / П. Гумеров. – М. : Основы православной культуры, 2010. – 200 с. 8. *Вацлавик П.* Прагматика человеческих коммуникаций / [Вацлавик П., Бивин Дж., Джексон Д.]. – М. : Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 320 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. *Al posto tuo*, 28.10.05. 10. *Al posto tuo*, 12.10.06. 11. *Cominciamo bene*, 13.05.12. 12. *Cominciamo bene*, 14.12. 03. 13. *Teatrogiornale* 20.02.2003. 14. *Teatrogiornale* 17.11.04. 15. *Ricomincio da qui*, 16.01.03. 16. *Ricomincio da qui*, 11.04.04. 17. *Ricomincio da qui*, 02.06.06.

© Крижановська М. В.

КРУКІВСЬКА О. В.
Відділ міжнародних зв'язків державного підприємства «Укрпошта»
КРУКОВСЬКИЙ В. І.
Київський національний економічний університет

КОНЦЕПТ, ТЕРМІН, ДЕФІНІЦІЯ І СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ДИСКУРС

Стаття присвячена еволюції поняття «концепт» у термінології та її впливу на спеціалізований (офіційний) дискурс, аналізу комунікативно-прагматичних особливостей понять: термін, концепт і дефініція у спеціалізованому дискурсі, методам їх побудови.
Ключові слова: термін, концепт, дефініція, спеціалізований дискурс, прототип.

Статья посвящена эволюции понятия «концепт» в терминологии и ее влиянию на специализированный дискурс, анализу коммуникативно-прагматических особенностей понятий: термин, концепт, дефиниция в специализированном дискурсе, методам их конструирования.
Ключевые слова: термин, концепт, дефиниция, специализированный , прототип.

The article is dedicated to the evolution of the notion "concept" in the terminology and its impact on specialized discourse, analysis of communicative and pragmatic features of the notions: term, concept and definition in specialized discourse, methods of its construction.
Key words: term, concept, definition, specialized discourse, prototype.

Постановка загальної проблеми. Еволюція сучасного світу в напрямку глобалізації ще більше зблизила реалії і слова. Технічні та наукові терміни, які позначають концепти, обов'язково визначені дефініціями, мають зазвичай однаковий універсальний референт у різних країнах, а значить і відповідний точний мовний еквівалент у тій чи іншій мові. Офіційний (зокрема, юридичний) світ інакший, кожна правова система характеризується своєю фундаментальною особливістю, оскільки вона розвивалася в особливому національному контексті і повинна відповідати очікуванням певної спільноти, тому міжнародні термінологічні норми [1] тут не мають застосування. Юридичні концепти, позначені однаковими термінами у різних країнах, мають свою специфіку, тому що право – це вираження особливостей тієї чи іншої культури на найвищому рівні. Вивчення особливостей права, наприклад, законодавства Франції як специфічної соціальної діяльності в умовах реального світу необхідне для правильного розуміння, інтерпретації та перекладу законодавчих текстів і завжди є **актуальним**. Законодавче мовлення дозволяє говорити про конкретний намір законодавця і відповідні йому вербальні й невербальні засоби вираження.

© Круківська О. В., Круковський В. І.

Відповідно, метою даної роботи є дослідження комунікативно-прагматичних особливостей понять: концепт, термін та дефініція у французькому законодавчому дискурсі, які ще недостатньо досліджені в українській романістиці.

А відтак, **об'єктом** цієї розвідки є французький законодавчий дискурс як система висловлень, націлених на встановлення чи застосування правничих норм у законі.

Предметом дослідження є комунікативно-прагматичні особливості понять концепт, термін та дефініція у французькому законодавчому дискурсі.

Наше **завдання** – розглянути деякі теоретичні положення термінології, зокрема, еволюцію поняття «концепт» та її впливу на право**,** виявити відмінність між терміном і концептом, між концептом і дефініцією у термінології і праві, схарактеризувати особливості юридичних концептів, методи їхньої побудови, вияснити роль і функції легальної дефініції (ЛД) у французькому законодавчому дискурсі.

Матеріалом дослідження слугують тексти французького Цивільного і Карного кодексів.

Актуальність дослідження, аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження визначається постійно зростаючим інтересом лінгвістики до юридичного мовлення у зв'язку з найбільшою кількістю лексичних новоутворень, що знаходяться в ньому, його високою культурною маркованістю, особливо тісному зв'язку з правничою системою, що вимагає його правильного розуміння для забезпечення успішності комунікації.

Питання вимог до юридичних термінів, концептів і, опосередковано, до дефініцій неодноразово перебували в центрі уваги як правознавців, так і лінгвістів – українських (В.Д. Бабкін, Е.Т. Дерді, Л.А. Капанадзе) і французьких [J.-L. Bergel, G. Cornu, A. Rey). Правознавці вивчають їх у рамках законодавчої техніки і оцінюють під кутом зору адекватності, системності, загальновизнаності, усталеності й відповідності формулюванню того чи іншого закону чи кодексу. Для лінгвістів вони становлять інтерес як один із фрагментів мовної картини світу, зумовлений національно-культурною і прагматичною специфікою, потребами узгодженості із загальномовними нормами. Наш аналіз виявив розбіжності в поглядах на співвідношення між юридичним поняттям і юридичним терміном. Одні правники й лінгвісти

ототожнюють їх. Так, для О.Н. Власенка «поняття – це коротке найменування явища» [2:211], а для Е.Т. Дерді юридичний термін – це «одиниця мови, що виражає специфічне поняття, яке належить теорії та практиці юриспруденції» [3:8]. Інші дослідники акцентують відмінності між поняттям і терміном у праві. Наприклад, О. О. Деревін пише: «Юридичне поняття відображає загальні й істотні ознаки певного явища правової дійсності, а термін слугує його найменням» [4:21]. А. В. Хворостякіна, підтримуючи цю думку, робить наголос на генезі юридичного терміна, який належить «до числа категорій лінгвістики. Призначення цього слова дати наймення відповідному поняттю» [5:63]. Для третіх юридичний термін «відноситься до форми права (він інформує інтерпретатора тексту нормативного акту про закріплення в ньому певного права» [6:33]. Цілком очевидно, що тут ми бачимо дискусію про співвіднесеність термін / концепт, тобто одні дослідники розглядають юридичне поняття як відмінне від терміна, інші – як синонім юридичного терміна. Одні термінологи розмежовують поняття і категорію, інші їх ототожнюють. Правники схильні вважати, що «терміни не визначаються, а пояснюються, визначаються виключно поняття» [7:154]. Але і правознавці, і лінгвісти підкреслюють важливість ролі дефініцій, твердячи, що «розкриваються поняття за допомогою дефініцій, за посередництвом яких ілюструється їхній зміст» [2:213]. Так, Г. Грегуль говорить: «Сутність названого юридичним терміном поняття має обов'язково розкривати дефініція» [8:287]. При цьому семантизація ЛД розглядається як «ментальна операція, за допомогою якої розкривається зміст юридичних понять» [4:22]. Н.М. Вопленко, у свою чергу, визначає правові означення як «чіткі лаконічні судження законодавця про сутність правових явищ, що закріплюють у загальному вигляді ознаки тієї чи іншої правової категорії» [6:128].

Підсумувати цю ситуацію можна словами О. О. Деревіна, який із сумом констатує: «В юридичній науці і в юридичній практиці існує безлад у трактуванні поняття, терміна і розумінні означення. Багато авторів підмінюють у своїх міркуваннях поняття і термін» [4:24]. Наша позиція з цього питання полягає в тому, що термін і поняття (концепт) невіддільні при лінгвістичному аналізі, хоча вони і нетотожні: поняття – ментальна операція, термін – лінгвістична операція позначення поняття. Щодо співвідношення: дефініція – поняття, то ми підкреслюємо, що дефініція вужча за поняття. Необхідно також відзначити, що у

вітчизняній лінгвістичній і юридичній літературі частіше вживається термін «поняття», а не концепт, до того ж намітилася тенденція до їх розмежування. Зокрема, Ю.З. Узун, аргументуючи перевагу концепту над поняттям, пише: «Поняття неспроможне фіксувати змінність змістів. При визначенні смислу за допомогою поняття різноманіття тлумачень зникає …, що потребує введення категорії «концепт» [9:10]. З іншого боку, зарубіжні дослідники зауважують, що право не визначилось остаточно, чи існує відмінність між концептом, поняттям і юридичною категорією. Наприклад, для Х. Віоу юридичне поняття – це термін, стосовно якого доктринальна систематизація змогла встановити імплікацію певного числа правових регуляторних ефектів, а юридичний концепт – «конструкція, що супроводжує, окреслює функціонування понять» [10:56]. Тут Х. Віоу солідарний із окремими вітчизняними правниками (див. вище) в підході до терміна і поняття, що підтверджує правомірність загальної тенденції до невіддільного їхнього аналізу. У теоретичних розвідках юридична категорія часто виступає як синонім концепту. Ельза Пік наводить ознаки, властиві юридичному концепту, на її думку, релевантні для теоретиків права: 1) Право, посилаючись на концепт, «юридизує» або «позитивує» певні соціальні репрезентації. Воно будує свої юридичні концепти через концепти, засновані поза ним (наприклад, у філософії). 2) Доктрина спроможна відігравати центральну роль в утвердженні юридичного концепту [11:64]. Дослідниця відзначає як основні такі характеристики юридичних концептів: юридичний ефект і тенденція до мінливості, при цьому підкреслює, що юридичний ефект концепту необхідний для інтенсіонала концептів у праві [там само: 65], що ж до мінливості концептів, то їхню схильність до зміни, до варіативності вона ставить у залежність від впливу юриспруденції, адже юридичні концепти модифікуються при кожному застосуванні [12]. Законодавчі поняття, навіть якщо вони чітко визначені, ніколи не залишаються непорушними, зафіксованими навічно законодавцем, навпаки, вони «приречені» на розвиток у залежності від послідовних застосувань, на що ми будемо постійно звертати увагу в подальшому викладі нашого дослідження. Законодавче поняття набуває свого змісту в конкретних фактах і щоразу будується заново. Конституанти дефініції, яка невідворотно вирізняється неповнотою, мають знову й знову розгортатися в кожному конкретному випадку. Отже, у праві спостерігаються ті самі реформаторські тенденції, що й у термінології

загалом. Видається, що термінологія й право змушені проходити один і той самий шлях еволюції й втягуються в русло інновацій у філософії, лінгвістиці, когнітивних науках, де вони черпають свою концепцію «концепту». Проте хоча термінологія пом'якшила поняття концепту, застосувавши прототипний підхід, залишається одна важлива її відмітна риса, пов'язана з призначенням термінології – зафіксувати (заморозити) концепти в дефініціях, а специфіка права змушує процес концептуалізації тривати безперервно.

Результати дослідження. Концепт, який є основою термінологічного процесу, розглядається як позначуване, отже, як одиниця мови [13]. Обираючи інструментом опису одиниці, спроможні оптимально пояснювати різні види мисленнєво-мовленнєвої діяльності людини, що охоплюють знання і ментальну репрезентацію, когнітивістика своїм «*tertium comparationis»* визначила «концепт» [14]. Дефініцій концептів існує багато [15:409-421], зупинимося на тих із них, які можуть прислужитися в процесі нашої роботи. У когнітивній науці концепт розглядається як ментальна сутність, що має психічну і мовну сторони, з погляду людської психіки – це об'єкт ідеальної природи, образ, який втілює певні культурно зумовлені уявлення носія мови про світ, а також прообраз, прототип, «ідея» групи похідних понять, орієнтир у їх використанні і в той же час, оскільки реальність відбивається у свідомості не безпосередньо, а через мову, концепт має певне ім'я [16:35]. У вітчизняній когнітивній лінгвістиці концепт розглядається як багаторівнева система, яка охоплює як усвідомлювані, так і неусвідомлювані компоненти [14].

У французькій мові, філософії**,** логіці, лінгвістиці й епістемології концепт розуміється як «акт мислення і об'єкт мислення (ідея) абстрактні й загальні» [17]. Відомий французький лінгвіст А. Рей, один із керівників редакції тлумачного словника *Le Petit Robert*, не вбачає різниці між концептом і поняттям [17], хоча відмінність між цими двома термінами істотна. Насамперед вони різні генетично: походження поняття перцептивне, базується на прагматичному досвіді, який дозволяє носієві мови узагальнювати аналогічні предмети і явища в одне слово, тоді як виникнення концепту пов'язане з науковими методами аналізу явищ, з порівнянням, дедукцією й узагальненням великої кількості різнорідного матеріалу з метою розподілу відповідних понять за концептуальними полями, а відтак – для формування концепту у

певній ділянці знання, науці чи культурі [14].

Натомість інший французький лінгвіст І. Жантійом [18] концепт пов'язує з термінологією, а поняття – із загальною лексикою, відзначаючи, що поняття є описом змісту у лексикографії, а концепт повністю визначається дефініцією. Термінологи довгий час вагалися, вибираючи між уживанням термінів «поняття» чи «концепт» аж поки у 1968 році не домовилися зупинитися на терміні «поняття» [1], який характеризувався усталеністю дефініції, а саме: «Ментальна конструкція, вживана для класифікації індивідуальних предметів зовнішнього або внутрішнього світу шляхом більш-менш довільного «абстрагування» [1:7]. Термінотворення відбувається виключно ономасіологічним шляхом, тобто йде від концепту до знака (імені). Хоча термін має ще сигніфікативну й когнітивну функцію, а не лише номінативну. Отже, термінологія ґрунтувалася на Вустерській концепції [19], дуже близькій до класичного погляду, який нас відсилає до Аристотеля у філософії і до К.-Л. Халл у психології (термінологія як опис необхідних і достатніх дефінітивних ознак, як відношення: гіперонім – гіпонім) [20]. Ця концепція довгий час, аж до 2000 року, залишалася нормою ISO [1], проте зазнала гострої критики і була поставлена під сумнів. Критикують її за те, що вона не бере до уваги крайні випадки та розпливчасті поняття. Скажімо, якщо вважати, що концепт *У* – гіпонім концепту *Х*, то дефінітивні ознаки концепту *Х* мають міститися в концепті *У*, і просто порівнявши ці ознаки, можна легко переконатися, чи пов'язані ці два концепти гіперо-гіпонімічними відношеннями. Відомо, проте, що вирішити це інколи проблематично, оскільки не кожен готовий погодитися з категоризацією певних прикладів. Можна зауважити, що це залежить від ступеня знань про концепт, до того ж знання можуть бути хибними, ймовірне також існування, поряд із загальним, технічного концепту (один у мові, інший у науці, скажімо – закон у мові і закон у праві).

Ще серйозніша критика пов'язана з дефінітивними ознаками. Відомо, що класичний підхід ґрунтується на твердженні, що кожен концепт можна визначити на основі необхідних і достатніх умов (НДУ). Проте десятки років, витрачених на аналіз, не призвели до виявлення дефінітивних ознак багатьох концептів, ілюстрацією чого служить відомий приклад Л. Вітгенштейна про невдалі спроби дати класичну родо-видову дефініцію концепту «гра» [21]. Але чи справді ці

міркування вселяють сумнів щодо придатності класичної теорії? На це можна заперечити, що, хоч наразі цих дефінітивних ознак ніхто не виявив, проте вони існують. Наведені закиди мають емпіричний характер, але насправді не можна не помітити, що загалом така критика порушує теоретичні засади вустерського бачення концепту. Метод НДУ майже не враховує виявлений Е. Рош ефект типовості (всі концепти класів повинні бути однакові, тому що складаються з однакових ознак) і можливість використання для категоризації ознак концепту недефінітивних ознак [22]. Побачивши прояви беззаперечних недоліків класичної теорії НДУ, «нові» теоретики поставилися до цього надто чутливо і відвернулися від неї [23]. Розглянемо їхні погляди докладніше.

У термінології вважається, що концепт є довербальною репрезентацією об'єкта, який ще не має значення, притаманного готовому знакові [17:95]. Так, у наукових дослідженнях існує думка, що, на відміну від загальновживаної лексики, де зміст і форма взаємозумовлені, концепти існують незалежно від термінів [там само:95]. Опис системи концептів наукового знання звичайно відбувається в два етапи: на першому проводиться виявлення системи концептів, яка використовується при побудові системи значень; на другому – розробка системи термінів [там само:96], у зв'язку з цим у термінології прийнято розглядати концепт незалежно від його назви або термінологічного позначення.

«Нова теорія» Р. Теммерман як альтернативу пропонує вивчення концепту, засноване на трьох засадах: а) відмова від верховенства концепту, відірваного від мовлення і спеціалізованих текстів; б) висунення на перший план моделі розуміння й прототипного опису концепту; в) визначення фундаментальної відмінності між концептом і позначуваним [23:74]. Проте основними для прихильників нових теорій є менталізм і об'єктивізм, які становлять філософську базу загальної теорії термінології, а ідея, що реальність може мати певну, незалежну від людського мислення, раціональну структуру і що концепти існують до їх пізнання людиною, відкидається повністю. У такий спосіб усвідомлення ролі у формуванні концептів людського духу, як і тіла, значно просунулося вперед. Наскільки концептуалізація не може обійтися без людського духу й тіла, настільки вона не може обійтися без мовлення, а пізнання світу неможливе без слів – ось чому ці всі нові теорії відмовляються від виключно ономасіологічної перспективи. Концепт

перестає бути вихідною точкою аналізу і поступається місцем терміну, повноцінному мовному знаку.

Р.Теммерман пропонує залишити підхід через смисл (*meaning approach in the sense given to this by traditional terminology*) і замінити його інтенсіональним підходом (*understanding approach*), сфокусованим на терміні і його текстових виявах [23:76]. Для соціотермінологів висновок абсолютно очевидний: концепт є одиницею мислення, лінгвістично, культурно й соціально визначеною. Наприклад, Ф. Годен не погоджується з існуванням розриву між мовленням і концептуалізацією, для нього концептуалізація невід'ємна від слів, оскільки структура концептів текстова: «побудова концепту не зводиться лише до акту визначення, оскільки неможливо відірвати концепт від сукупності його вживань», – пише він у статті під красномовною назвою «Термінологія в тіні концепту» [24:605]. Концепти існують не самі по собі, а лише в мовленні, з моменту свого утворення термін набуває значення, прив'язується до концепту в конкретній галузі (домені) і в такий спосіб стає невіддільним від концепту, що його він позначає. Отже, цілком виправдано твердити про визначення термінів, оскільки дефініція і акт визначення скоріше зв'язані з терміном, аніж з концептом. Звідси вживання виразів: *définir un terme, la définition d'un terme, le terme défini, і т. ін.* [17:122]. «**Термінологія зазнає протягом останніх кількох років важливого лінгвістичного повороту**. Сьогодні більше цікавляться словами та їх уживанням у дискурсі, ніж пізнанням речей, що їх вони денотують», – зазначає К.Рош [25:10]. «**Aujourd'hui *être* et *être dit et non plus être pensé*»,** – продовжує вона [там само]. І це тому, що термінологія є насамперед мовним явищем.

Р. Теммерман не береться визначати нові догми, але чітко виражає нові принципи, до яких слушно приєднатися: Пропозиція 1. Емпіричний об'єкт текстової лінгвістики – текст є вихідною точкою лексичного опису, треба йти від тексту до терміна. Теоретичні засади термінології повинні базуватися на текстовій лінгвістиці. Пропозиція 2. Термін є конструктом, продуктом проведеного лінгвістом-термінологом аналізу, вибір якого керується подвійним прагненням доцільності [23:158]. Отже, завдання лексичного опису – це робота по фіксації, стабілізації, уніфікації значення, результатом якої є термін. Мова йде про побудову стабільного значення на основі явних окуренцій у тексті, тобто про

використання герменевтичного підходу, сфокусованого на тексті і на його інтерпретації. **Дефініція, безумовно, текстове явище, вивчається лише в тексті** [26]. Таким чином, концепт структурується на основі прототипу, а не на основі необхідних і достатніх умов (хоча цей метод також використовується за необхідності, напр.: « *La tutelle, protection due à l'enfant, est une charge publique* » [2: a.427].). Така структурована репрезентація на основі прототипу є гнучкою, дозволяє легко адаптувати її до розвитку галузей при збільшенні знань, це забезпечує сприйняття її термінологією [23: 65].

Мета у права й термінології спільна – формування дефініції, проте, як підкреслюють правознавці, в жодному разі загальна термінологія не повинна визначати значення юридичного терміна [27:136]. Але щоб точно оцінити параметри конкретного представлення концепту, все ж доцільно порівняти дефінітивну практику в обох дисциплінах, що дозволить визначити реальну дистанцію між правом і термінологією для цієї галузі, а отже можливості методологічних зближень. Зіставлення термінологічної дефініції в класичному розумінні з легальною виявило як спільні риси, так і відмінні.

Спільні ознаки. Суто формальні збіги різногалузевих дефініцій визначаються традиційним переважанням формулювань Аристотелевої моделі, попри те, що доцільність відхилень від неї визнана як у термінології, так і в праві. Обидві терміносфери зазнали впливу філософської думки Арістотеля і в плані логічної структури дефінієнса. Техніка розробки поняття в ЛД, що передбачає аналіз концепту і вивчення логічних зв'язків між окремими концептами, цілком уписується в класичну логіку, ця схема притаманна і канонічній термінологічній дефініції.

В обох дисциплінах допускаються й стимулюються відхилення: або внаслідок теоретичного оновлення (зокрема в термінології), або з використанням менш суворих дефінітивних правил. Так, Ф. Хейд визнає, що ЛД не завжди має Аристотелеву форму: «У цьому випадку предметом дефініції не є фундаментальні поняття права, тому вона будується не через найближчий рід, а шляхом пояснення» [12:81]. Наприклад, юридична категорія *«злочинів»* базується на понятті *«тяжкості»* злочину, хоча поняття *«тяжкість»* не визначено французьким законодавцем, адже воно позначене суб'єктивним підходом до об'єкта. Але якщо законодавець погоджується, що

кримінальна поведінка є більш-менш тяжким зазіханням на встановлений соціальний порядок, то поняття *«тяжкості»* долучиться до понять характерної прототипності правової категорії.

Можливість послаблення вимог до будови ЛД не сприймається, однак, засадами семантизації термінів загальної теорії термінології [11:65]. До решти спільних рис легальної й термінологічної дефініцій можна віднести те, що предметом визначення в кожній із них виступає концепт, а дефініції мають характер стипулятивних, обидві базуються на корпусі висловлень. Отже, легальна і термінологічна дефініції, розглядаючи поняття своєї сфери переважно в аспекті Аристотелевої моделі, на перший погляд, видаються дуже близькими, але це лише видимість – розбіжності між ними досить істотні.

Основні відмінності. Будь-який юридичний термін відноситься до концепту, властивому національному закону. Проте у межах ЛД виступає не загальний концепт, спільний для всіх громадян країни, а тим більше світу, а концепт, визначений законодавцем, тому міжнародні термінологічні норми тут не мають застосування. Юридичний концепт того чи іншого терміна в кожній країні має свою специфіку.

Для ЛД характерні висловлення, що починаються запереченням. Хоч у термінології не прийнято визначати концепт у такий спосіб [1], проте в законодавчому дискурсі ця заборона нерідко порушується.

З іншого боку, **легальна дефініція має деонтичну (нормативну) функцію, якої термінологічна дефініція не має,** що пов’язано зі статусом ЛД у законодавчому дискурсі. Порівняймо: для лексикографічної чи навіть термінологічної дефініції тлумачення слова *винороб* буде «той, хто робить вино» [3], а в рамках права *винороб* – «той, хто має контракт на виробництво вина…», оскільки в законодавстві переважає аспект правочинства. **Функція ЛД передбачає вираження позиції щодо реальності,** що водночас є її найсуттєвішою ознакою. Проте насправді легальні дефініції не завжди відповідають реальності, як це показав Д. Бурсьє у відомій статті «Аргументація в праві, або чи може жаба бути рибою?», самий іронічний заголовок якої нібито припускає можливість права жаба стати рибою [28]. Беручи участь у побудові законодавчого дискурсу необхідної структури, ЛД набувають специфічного у порівнянні з термінологічними дефініціями статусу, тому що умови дійсності й критерії організації змісту одночасно формальні й аргументативні. Звичайно, завдяки своєму приписному

характерові, термінологія, в тому числі правова, втягує «реальність» у свої конструкції, виходячи з власних потреб і вимог, проте право спроможне дистанціюватися від реалій і навіть усувати їх, тоді як термінологія залишається тісно прив'язаною до об'єкта (референта). Право – це «інший світ», його перформативні тексти трансформують дійсність аж до повного її скасування. Абстракція, яку репрезентує право, є таким же представленням реалії, як і інші [10:47]. Праву приступна «гра» з дефініціями, коли одним поняттям охоплюються дуже різні реалії. Термінологія не може собі дозволити таких «фантазій», бо ця наука характеризується особливими зв'язки з дійсністю, розкриваючи сутність предмета [там само].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчення еволюції «концепту» в термінології і праві показало: 1) паралельність зміни підходів до побудови концептів у обох дисциплінах: перехід від терміна «поняття» до терміна «концепт», від ізольованого до текстуального, від виключно Аристотелевої моделі до прототипної (когнітивної); 2) подібності: конвенційний характер, перевага родо-видової форми; 3) відмінності: міжнародний характер термінологічної дефініції, національний – легальної; фіксованість, закритість – термінологічної, гнучкість, відкритість – легальної; монореферентність – термінологічної, багатореферентність – легальної, а також деонтичний (нормативний) характер останньої.

В методологічному плані між двома науковими сферами (правом і термінологією) є спільні ознаки: текстовий підхід до аналізу дефініцій (виявлення різних уживань досліджуваного поняття й складання їх переліку) і прототипний (когнітивний) метод побудови концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *ISO 704: 2000.* Travaux terminologiques : principes et méthodes. – [2e éd]. Genève : ISO, 2000. – 41 p. 2. *Власенко Н. А.* Правовые понятия и нормотворчество / Николай Александрович Власенко // Законотворческая техника современной России (состояние, проблемы, совершенствование) : сб. ст. / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород : Статут, 2007. – С. 211–226. 3. *Дерді Е. Т.* Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Емма Тіберіївна Дерді. – К., 2003. – 21 с. 4. *Деревин А. А.* Определение юридических понятий / Андрей Андреевич Деревин // Академический юридический журнал / отв. ред. А. И. Татаркин. – Екатеринбург : Урал. гос. юр. акад. – 2009. – № 1(15) (январь-март). – С. 20–25. 5. *Хворостякіна А. В.* Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії / А. В. Хворостякіна // Вісник Академії правових наук України / відп. ред. О. Г. Кальман, Л. В. Дорош. – К. : Вид-во Акад. прав. наук

© *Круківська О. В., Круковський В. І.*

України, 2004. – № 2. – С. 61–71. 6. *Вопленко Н. Н.* Правовые дефиниции в современном российском законодательстве / Наталья Николаевна Вопленко // Вестник Нижегородского государственного университета / отв. ред. Л. Ф. Суходеева. – Нижний Новгород : Изд-во Нижег. ун-та, 2008. – № 52. – С. 126–131. 7. *Москаленко И. В.* Гражданско-правовые дефиниции (методологический аспект) : дис. на соискание учен. степени канд. юрид. Наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право» / Игорь Васильевич Москаленко. – М., 2003. – 231 с. 8. *Грегуль Г.* Вимоги до юридичних термінів / Григорій Грегуль // Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка» / відп. ред. Й. М. Пейрович. – Серія «Проблеми української термінології». – Львів : Вид-во нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2008. – № 620. – С. 285–294. 9. *Узун Ю. В.* Концепт "громадянське суспільство" в історії та теорії політичної думки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія» / Юлія Вадимівна Узун. – Одеса, 2002. – 16 с. 10. *Bioy X.* Le concept de la personne humaine en droit public. Recherche sur le sujet des droits fondamentaux / Xavier Bioy. – P. : Dalloz, 2003. – 245 p. 11. *Pic E.* Faire de la terminologie en droit / Elsa Pic // Cahiers du Ciel 2007–2008. – P. : Sorbonne, 2008. – n. 5. – P. 57–69. 12. *Haid F.* Les notions indéterminées dans la loi / Franc Haid // Langages. – P. : Larousse, 2008. – Vol. 104, n. 4. – P. 79–122. 13. *Larivière L.* Comment formuler une définition terminologique / Louise Larivière // Meta : journal des traducteurs. – Montréal : Presses Universitaires de Montréal, 1996. – 41 (3). – P. 405–418. 14. *Ясіновська О.* Про межі концепту у сучасній когнітивній лінгвістиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.franco.lviv.ua/faculty/Phi. 15. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2008. – 711 с. 16. *Depecker L.* Entre signe et concept. Éléments de terminologie générale / Loïc Depecker. – P. : Presse Sorbonne nouvelle, 2005. – 198 p. 17. *Rey A.* La terminologie : noms et notions / Alain Rey. – [2- éd. corr.]. – P. : PUF, 1992. – 127 p. 18. *Gentillome Y.* Regards sur la terminologisation en lexicologie / Yves Gentillome // Meta : journal des traducteurs. – Montréal : Presses Universitaires de Montréal, 1994. – Vol. 39, n. 4. – P. 546–560. 19. *Wuster E.* L'étude scientifique générale de la terminologie, zone frontalière entre la linguistique, la logique, l'ontologie, l'informatique et les sciences des choses / Eugen Wuster // Dans Textes choisis de terminologie. Fondements théoriques de la terminologie. – Québec : Girsterm, 1981. – P. 57–114. 20. *Hull C.* Principles of Behavior / Clark Hull. – N. Y. : Appleton-Century-Crofts, 1943. – 422 p. 21. *Витгенштейн Л.* // Философские работы / Людвиг Витгенштейн ; [пер. с нем. М. С. Козловой и Ю. А. Асеева]. – Ч. 1. – М. : Гнозис, 1994. – 612 с. 22. *Rosh E.* Principles of categorisation in cognition and categorisation / Elisabeth Rosh // E. Rosch and B. Lloyd (Eds.), Cognition and Categorization. – New Jersey : Millsdale Lawrence Erlbaum ars., 1978. – P. 27–48. 23. *Temmerman R.* Towards new ways of terminology description. The sociocognitive approach / Rita Temmermann. – Amsterdam: J.Benjamins, 2000. – 258 p. 24. *Gaudin F.* Terminologie à l'ombre du concept / François Gaudin // Meta : journal des traducteurs. – Montréal : Presses Universitaires de Montréal, 1996. – T. 1, n. 41. – P. 604–621. 25. *Roche C.* Le terme et le concept : fondement d'une ontoterminologie [Електронний ресурс] / Christophe Roche // TOTh 2007. – Terminologie &Ontologie. Théories et applications. Annecy 1-er juin 2007. – P. : Institut Porphyre, 2007. – P. 1–22. – Режим доступу : http://ontology.univ-savoie.fr. 26. *Slodzian M.* Pour une terminologie textuelle / Monique Slodzian, Didier Bourigault // Terminologies nouvelles. – P. : La Maison du dictionnaire, 2000. – Vol. 19. – P. 29–32. 27. *Cornu G.* Linguistique juridique / Georges Cornu. – P. : Montchrestien, 1990. – 412 p. 28. *Boursier D.* Argumentation et définitions dans le droit ou les grenouilles sont-elles des poissons? / Danièle Boursier // Langages. – P. : Larousse, 1976. – V. 14, n. 42. – P. 115–227.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *C. civ.* – Code civil. – [107e éd.]. – P. : Dalloz, 2008. – 707 p. 2. *C. pén.* – Code pénal. – [101e éd.]. – P. : Dalloz, 2008. – 2381 p. 3. *Le Petit Robert.* – P., 2007. – 1207 p.

© *Круківська О. В., Круковський В. І.*

КУРЧЕНКО О. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГРАНІ ВЕРБАЛЬНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ПОДЯКИ

El agradecimiento es la parte principal de un hombre de bien.
Francisco de Quevedo

У статті визначаються тенденції у вживанні лексеми *gracias* у сучасній Іспанії, а також пропонується розгляд проблематики явища подяки в рамках вербальної ввічливості.
Ключові слова: вербальна ввічливість, подяка, *gracias*.

В статье определяются тенденции в употреблении лексемы *gracias* в современной Испании, а также рассматривается проблематика выражения благодарности в рамках вербальной вежливости.
Ключевые слова: вербальная вежливость, выражение благодарности, *gracias*.

In this article we formulate the tendencies in the use of *gracias* in modern Spain, a range of peculiarities of the gratitude expression is analyzed in the frame of verbal politeness.
Key words: verbal politeness, expression of gratitude, *gracias*.

Твердження П. Браун і С. Левінсона [1:129-130] про те, що «*when we think of politeness in Western cultures, it is negative-politeness behaviour that springs to mind*», можна застосовувати до іспанців набагато меншою мірою, ніж до більшості інших європейських народів.

Мета цієї статті – знайти цьому підтвердження на прикладі висловлення іспанцями подяки, пояснити тенденції у вживанні різноманітних стратегій подяки у сучасній Іспанії і розгляд проблематики цього явища в рамках вербальної ввічливості.

У контексті дедалі більш тісних контактів між народами у сучасному світі стає **актуальним** дослідження особливостей національної специфіки ввічливості різних народів як конкретної реалізації універсальності цього явища. **Актуальність** обраної теми зумовлена суттєвими відмінностями, що характеризують висловлення подяки в Іспанії у порівнянні з іншими народами. Розуміння, а також правильне вживання різних способів подяки є важливими не лише з прагматичної точки зору, але і для кращого усвідомлення іспанського способу взаємодіяти у соціумі. Це явище цікаве як з погляду лінгвістики, так і соціопрагматики та психології. Корисними є такі дослідження і для практикуючих перекладачів.

Об'єктом дослідження в даній статті є національно специфічні характеристики подяки у сучасній іспанській мові.

© *Курченко О. О.*

Розглянемо спочатку місце подяки серед інших явищ вербальної ввічливості. Вона слугує для відновлення балансу витрат-вигод (*balance coste-beneficio*) між мовцем та адресатом, тобто акт подяки покликаний символічно компенсувати адресату зусилля, які він витратив на користь мовця. Це означає, що невідновлення зазначеного балансу, тобто невисловлення подяки, вважається неввічливою формою поведінки [2:93]. У багатьох культурах є також ввічливим проінформувати людину, яка висловлює подяку, що немає потреби відновлювати баланс витрат-вигод, для цього використовуються наступні формули: ісп. *de nada, no las merece, no hay de qué*, італ. *di niente, di nulla*, англ. *don't mention it* і т. д.

На думку Ф. Коулмаса [3:81] є резонним припустити, що мовленнєві акти подяки і вибачення існують у будь-якому суспільстві. На нашу думку, приймаючи цю гіпотезу, треба пам'ятати про наступний емпіричний факт: акт подяки має специфічне культурне забарвлення, оскільки «не відбувається скрізь в одних і тих самих комунікативних ситуаціях» [2:94]. В Іспанії, наприклад, правила поведінки, які визначають взаємодію між офіціантом і відвідувачем закладу, не передбачають висловлення подяки клієнтом офіціанту, коли останній приносить йому страви або рахунок. Відповідно, офіціант не зобов'язаний вербально супроводжувати подачу страв. Таким чином, баланс витрат-вигод знаходиться у повній рівновазі. Більш того, «Agradecer a alguien que esté cumpliendo con su cometido puede resultar descortés», зазначає М. А. Мартінес-Кабеса [4:232]. У цьому контексті варто згадати ще один цікавий приклад, наведений Х.Хаверкейтом для порівняння іспанської та голландської ввічливості: голландський контролер залізниці обмінюється тисячами «дякую» на день отримуючи і повертаючи білети. Його колега з RENFE, натомість, може заощадити відповідну вербальну енергію повністю [2:95]. На нашу думку, це знову-таки пояснюється тим, що баланс витрат-вигод знаходиться у рівновазі, і немає потреби його порушувати.

У США існує традиція завершувати всі бізнес-розмови по телефону фразою *Thank you for calling*, яку зазвичай говорить той, кому подзвонили. Така стратегія мало використовується у Європі, і в етнолінгвістичному плані може інтерпретуватися як особлива характеристика культури, яка цінує прояви позитивної ввічливості. Можливо, коріння такої традиції у тому, що телефонний дзвінок – витрата не лише вербальних, але і грошових ресурсів, і те, що така формула характерна саме для бізнес-розмов, є фактом на користь такої версії. Для іспанських бізнес-розмов така фраза наприкінці бесіди не є характерною, натомість може

зустрічатися в особистих телефонних розмовах між не дуже близькими людьми, у такому разі йтиметься про подяку за розмову, а не про грошову витрату на дзвінок.

З цих і подібних прикладів можна дійти до двох висновків – одного загального, іншого – конкретного. Конкретний полягає в тому, що іспанська культура не надає особливого значення подяці як вербальній відповіді на рутинні дії, здійснювані в рамках усталеної моделі взаємодії. Інакше кажучи, іспанець поводиться абсолютно раціонально у рутинних ситуаціях, виявляючи схильність заощаджувати вербальну енергію, тоді як голландець, наприклад, прагне до виявлення позитивної ввічливості.

Висновок загального характеру – описані різниці можуть стати причиною непорозумінь або навіть конфліктів етнолінгвістичного штибу. І дійсно, за словами Хаверкейта [2:95], «нерідко у контексті рутинних ситуацій комунікативна поведінка іспанців здається неввічливою голландцям, тоді як іспанцям вербальна реакція, якій голландці віддають перевагу, здається перебільшеною або ж поверхневою». На таку проблематику етнолінгвістичних контрастів звернув увагу Дж. Ліч [5:84] і зазначив, що «соціопрагматика покликана дослідити, якою мірою відрізняються мовні спільноти у реалізації принципу ввічливості».

Ще один приклад суттєвої відмінності, цього разу з українською, польською, російською традиціями: відповіді на комплемент. У нашій культурі досить поширеним і нормальним є просто подякувати за комплімент, без подальших пов’язаних з цим мовленнєвим актом розмов. В іспанській же культурі це вважається неввічливим, а відтак буде прагматичною помилкою. За Хаверкейтом, в іспанській мові є три схвальні варіанти відповіді на комплімент [2:72-73]:

1) прийняти комплімент, применшуючи похвалу;
2) прийняти комплімент, приписуючи заслугу третій особі;
3) повернути комплімент.

Характерно, що «подякувати» не фігурує експліцитно в жодному з трьох варіантів, хоча імпліцитно закладено у «прийняти».

Небажаною відповіддю вважається прийняти комплімент без коментарів і розмов, тому що це говоритиме про те, що людину, яка приймає комплімент, хвилює лише підсилення власного позитивного образу. Лектор Інституту Сервантеса Лаура Коста Пла на своїй лекції в рамках *VII Curso Didáctico para Profesores de Enseñanza de Español como Lengua Extranjera* (Київ, 3 грудня 2012 року), розповідала, як її вразила неввічливість поляків та польок, які дякували за компліменти і

посміхалися, навіть не здогадуючись обрати один з трьох наведених нами варіантів. Думка, яка у неї, за її словами виникала, була: "*¡Pero qué se ha creído éste!*". Звичайно, йдеться не про неввічливість поляків, а про те, що для їхньої культури подібна поведінка у такій ситуації є соціально коректною. Проаналізуймо це з точки зору балансу витрат-вигод. Мовець витрачає вербальні зусилля на акт позитивної ввічливості. Де є витрата, має бути вигода, і очікувана вигода полягає, зокрема, у тому, аби адресат компліменту визнав у мовці ввічливу, соціально компетентну людину, і дав йому зрозуміти це визнання. *Quedar bien* для іспанців дуже важливо, вочевидь тому, що для них є характерним величезне почуття власної гідності, честі і т. ін., і в наведеному прикладі адресати не віддають належного соціально коректній поведінці мовця. Якщо для згаданих слов'янських культур достатньою «платою» за комплімент є слово «дякую», то логічним буде вважати, що вага іспанської лексеми «*gracias*» є суттєво меншою за слов'янські еквіваленти, і тому вона не є достатньою для встановлення рівноваги балансу витрат-вигод. Ймовірно, з цією лексемою відбулося те саме, що і з іспанськими лайками, які значно десемантизувалися від частого вживання. Можливо тому, *gracias* і втрачає свої терени у неформальних контекстах – через певну семантичну «порожність», занадто велику «умовність» і, можливо, «нещирість». Йдеться також і про постійне побоювання іспанця *parecer soso*, тому і прагне він відповідати не «формульно», а якось вигадливо і дотепно. Типовою є і така відповідь: *No me lo agradezcas. Hoy por ti, mañana por mí.* Це фактично натяк на те, що людина за свою послугу хотіла би колись отримати аналогічну послугу, а не просте «дякую» (згадаймо українське «*Такі гроші зараз не ходять*» або російське «*Спасибо в карман не положишь*», які теж говорять самі за себе). Дуже показовим здається і те, що у підручнику *"La gramática de la cortesía en español"* К.Фуентес Родрігес [6] взагалі немає розділу, присвяченого подяці, коли натомість є: "*Las formas de tratamiento*", "*Saludos, despedidas y presentaciones*", "*Cumplidos, elogios y piropos*", "*Relaciones sociales o afectivas*", "*Acuerdo/ desacuerdo*", "*Las peticiones y los mandatos*", "*La invitación*", "*El consejo*", "*La interrupción*" і т.д. Усі факти наведені факти підказують гіпотезу про те, що вербальна подяка для іспанців не на стільки важлива, як для більшості інших народів Європи.

Це твердження гарно ілюструє приклад з восьмої серії серіалу "Segunda enseñanza" (1986 р.), де на 55-57 хвилинах фільму школярка дарує присутнім (здебільшого викладачам) по троянді. З шістнадцяти осіб,

яким були подаровані троянди, одна викладачка сказала: "*Gracias*", і старенький вахтер школи сказав: "*Muchas gracias, hija*". Більшість лише прихильно посміхнулася, а один викладач запитав: "*¿Y esto?"*, на що почув у відповідь від дівчини: "*Es moda. Últimamente es moda".* Інша присутня, приймаючи від неї троянду, виявляє позитивну ввічливість, говорячи: "*Pues es una moda muy bonita, eh".* Для українського глядача ті, хто вербально не дякують, здаються просто неввічливими, зарозумілими людьми (з усно опитаних 47 українських студентів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка так вважають 47).

Як зазначає Л. Хіккі у своїй статті "*Politeness in Spain: thanks, but no "thanks"*, «іспанці захоплюються людьми, що говорять «будь ласка», «дякую» та «вибачте», і дійсно прагнуть до цієї моделі, але практики негативної ввічливості, що передбачають залишати людей у спокої, не користуються у них великою популярністю» [7:317]. За щасливим збігом обставин, іспанці теж не особливо полюбляють, аби їх залишали у спокої. За словами згаданого вже Л.Хіккі, типове іспанське уявлення про пекло легко описати двома англійськими словами "*peace and quiet*". На щастя, мільйони туристів, які щорічно відвідують Іспанію, вважають іспанців дружніми, веселими, приємними і радісними людьми, і думки про «ввічливість» губляться серед цих чудових характеристик.

Серед трьох вимірів, на які відома дослідниця В. Ескандель Відаль [8: 46] розподіляє ввічливість (громадянська/ соціальна коректність, доброта/ дружність, такт/ дипломатія), друга є найпомітнішою в іспанській практиці.

Характерним для іспанців і зовсім не характерним для слов'янської традиції є супроводжувати подарунок применшуючи його словами: *eso no es nada/ es una tontería/ es un pequeño detalle* і т.п., наприклад:

Вдячний пацієнт приносить медсестрі, що за ним доглядала, коли він був у лікарні, коробку цукерок. Діалог між ними:

- *¿Pero qué es esto?*
- *Esto no es nada.*

Як бачимо, пацієнт не говорить слова «дякую», так само, як цього не робить і медсестра. Той, хто робить подарунок, применшує його значення і вартість, аби нічим не зобов'язати людину, якій згаданий презент дарується.

Ще один приклад, який наводить у своїй статті Л.Хіккі, був записаний ним і проаналізований окремо з групою іспанських аспірантів та

з групою англійських студентів:

Президенту юридичної спілки колега з іншої юридичної спілки, що приїхав на запрошення першого прочитати лекцію, дарує пляшку ірландського віскі. Це їхня перша особиста зустріч. Діалог:

- *No sé si te gusta el whiskey irlandés. Estuvimos en Irlanda la semana pasada y observé que pronunciaban "whiskey" con una e.*
- *Hombre, no sé. ¿Se diferencia del escocés? Creo que he visto esta marca pero nunca la he probado.*

Коментарі фокус-груп на це були наступними: це було *un detalle,* такі презенти створюють гарне враження, сприяють гарним відносинам, це типово, коли ти когось відвідуєш. Примітно те, що реакція реципієнта не викликає коментарів, окрім одного учасника опитування, який сказав би на місці реципієнта: *Hombre, cómo te has molestado*. Коментар англійських студентів: *He is obviously impressed by the bottle.* [7:324]

Аналіз цих та інших прикладів дозволяє нам дійти, зокрема, наступних висновків:

1) Висловлення подяки в Іспанії очікується, коли людині роблять подарунок або послугу (наприклад, запрошуючи в гості або прочитати лекцію), але дякувати людині, яка виконує свою роботу, навіть якщо це важка робота, у якій зацікавлена інша людина, не потрібно.
2) Подяка – це мовленнєвий акт, що може бути висловлений за допомогою існуючої ввічливої формули (наприклад, слова *gracias*), або ж у довільній формі.
3) Будь-які вислови позитивної оцінки з приводу подарованого предмета можуть вважатися подякою, за умови, що вони висловлені достатньо зрозуміло і щиро.
4) Мовчання не вважається подякою.

Повертаючися до згаданої вище класифікації Ескандель Відаль, згідно з якою ввічливість поділяється на прояви громадянської/ соціальної коректності, доброти/ дружності, такту/ дипломатії,можна зазначити, що подяка відповідає функції громадянської/ соціальної коректності, на додачу до доброти/ дружності, згаданої раніше. Як зазначає сама Ескандель Відаль: «якщо я роблю послугу, то ймовірно я чекатиму, що ти висловиш подяку!» [8: 48]. Про такий погляд іспанців говорять і їхні прислів'я:

Es de bien nacido ser agradecido.

Al desagradecido, desprecio y olvido.

Al ingrato, con la punta del zapato.

Таким чином, той, хто дарує або робить послугу, автоматично робить реципієнта подарунку або послуги «залежним» від себе, а це викликає у «боржника» відчуття провини. Тому він нерідко прагне знівелювати рівень цієї «провини» вербально, використовуючи форми самоприниження та відчуваючи невпевненість або дискомфорт відповідно до ситуації. Це, на наш погляд, пояснює згадане нами вище явище применшення власних послуг або подарунків – таким чином ввічливий мовець намагається «сказати» реципієнту, що він не повинен почуватися зобов'язаним. Реципієнт, аби віддячити, вдається, відтак, не до негативної ввічливості (що мала б на меті відновити баланс витрат-вигод), а до позитивної, аби підсилити позитивний образ дарувальника, нічим, однак, себе не зобов'язуючи. Так, Л. Хіккі зазначає [7:329]: «ані помічники у магазині, ані адміністратори, ані працівники громадського транспорту та їхні клієнти зазвичай не дякують один одному, те саме стосується і членів однієї родини». Ми припускаємо, що це пояснюється балансом витрат-вигод, тобто, дякуючи без вживання слова «дякую», іспанці таким чином не «підписують» угоду про свій обов'язок відплатити, а отже, почуваються вільними, і за це компенсують дарувальника щирими проявами позитивної ввічливості.

Хотілося б зауважити, що подібна проблематика характерна не лише для іспанської мови (схожі явища є, наприклад, і в данській мові), і типологічні дослідження цього явища є перспективними з точки зору знаходження спільних та відмінних рис у векторах лінгвопрагматичних тенденцій відповідних суспільств та етнічної специфіки таких тенденцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Brown P.* Politeness*:* Some Universals in Language Usage / Brown P., Levinson S. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 2. *Haverkate H.* La cortesía verbal / Haverkate H. – Madrid : Gredos, 1994. 3. *Coulmas F.* Poison to your soul! Thanks and apologies contrastively reviewed / Coulmas F. // Conversational routine. Explorations in standardized communication situations and prepatterned speech. – La Haya : Mouton, 1981. – P. 68–91. 4. *Martínez-Cabeza M. Á.* La cortesía verbal: perspectiva pragmalingüística / Martínez-Cabeza M. Á. // Estudios de Lingüística General (II). Trabajos presentados en el II Congreso Nacional de Lingüística General. – Granada : Granada Lingvistica y Método Ediciones, 1997. – P. 231–244. 5. *Leech G.* Principles of Pragmatics / Leech G. – London : Longman, 1983. 6. *Fuentes Rodríguez C.* La gramática de la cortesía en español / Fuentes Rodríguez C. – Madrid : Arco/Libros, 2010. 7. *Hickey L.* Politeness in Europe / Hickey L., Stewart M. – Clevedon : Multilingual Matters, 2004. 8. *Escandell Vidal M. V.* Politeness: A relevant issue for relevance theory / Escandell Vidal M. V. – Revista Alicantina de estudios ingleses. – Вип. 11, 1998. – P. 45–57.

© *Курченко О. О.*

ЛІСНЯК С. П.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕЯКІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В МОВІ ІСПАНСЬКОЇ ПРЕСИ

У статті розглядаються лексичні та стилістичні особливості фразеологізмів, а також деякі функціонально-прагматичні аспекти актуалізації фразеологічних одиниць у газетно-публіцистичному дискурсі.
Ключові слова: фразеологічна одиниця, газетно-публіцистичні стандарти, міжстильові фразеологізми, термінологічні ФО.

В статье рассматриваются лексические и стилистические особенности фразеологизмов, а также некоторые функционально-прагматические аспекты актуализации фразеологических единиц в газетно-публицитсическом дискурсе.
Ключевые слова: фразеологическая единица, газетно-публицистические стандарты, межстилевые фразеологизмы, терминологические ФО.

The article deals with the lexical and stylistic peculiarities of the idioms, and also about some functional and pragmatic aspects of actualization of idioms in the publicistic discourse.
Key words: idiom, publicistic stereotyped phrase, interstyled phrase, terminological phrase.

В наш час, коли розширюються межі національного інформаційного простору, зростають потреби міжнародного спілкування та соціокультурних комунікацій, особливого значення набувають дослідження комунікативних можливостей засобів масової інформації, зокрема періодичної преси, яка й досі залишається потужнім джерелом поширення інформації і формування громадської думки. Останнім часом серед дослідників спостерігається посилений інтерес до функціонального та прагматичного аспекту дослідження фразеологічних одиниць.

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю подальшого вивчення функціонування фразеологічних одиниць у функціональних стилях мови (зокрема у газетно-публіцистичному стилі мовлення), недостатньою розробкою проблем стилістики ФО іспанської мови, а також вивченням фразеологізмів у комунікативно-прагматичному аспекті.

Метою статті є виявлення семантичних та функціональних особливостей фразеологічних одиниць в іспаномовному газетному дискурсі.

Об'єктом дослідження є фразеологізми різного рівня:

© Лісняк С. П.

функціональні фразеологізми та образні ФО; **предметом** – їхні семантичні та функціональні характеристики в іспанському газетному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугували фразеологічні одиниці, вилучені шляхом суцільної вибірки з текстів таких публіцистичних видань: “El País”, “El Mundo”, “ABC” за 1997- 2013 роки.

Питання про експресивно-стилістичну диференціацію ФО є питанням щодо тих їхніх оцінно-емоційно-експресивних особливостей, що набуваються ними внаслідок доцільного вживання в певних сферах людського спілкування [12:64]. Враховуючи принципи стилістичної класифікації фразеологічних одиниць, згідно з проведеним аналізом ФО мови іспанських газет їх можна умовно розділити на функціональні та образні. До функціональних відносимо фразеологізми неідіоматичного характеру та такі, що не містять у своїй семантичній структурі образу і мають знижений рівень експресивності (за деякими класифікаціями – фраземи або colocaciones). До них відносимо газетно-публіцистичні штампи та міжстильові ФО, а також деякі неідіоматичні фразеологізми термінологічного характеру.

Інший, не менш поширений ряд фразеологізмів відносимо до образних усталених одиниць ідіоматичного характеру, яким притаманні висока експресивність, емоційність та оцінність (весь комплекс конотативних значень, що реалізуються у мовленні лише частково). До таких фразеологізмів відносимо фразеологізми з національно-культурним компонентом, ідіоматичні ФО термінологічного характеру та усі інші усталені вирази, які містять у своїй семантичній структурі образ та мають високу ступінь ідіоматичності.

При проведенні стилістичної класифікації ФО мови газети доводиться вдаватися до лексикографічних джерел, оскільки вони прагнуть якнайповніше відбити ті якісні зміни в лексиці літературної мови, які постійно відбуваються в межах усього лексичного складу окремої мови. Часто трапляється так, що ФО в процесі своєї реалізації в контексті, під впливом авторського розуміння їхнього значення, набувають іншого стилістичного забарвлення, відмінного від словникового. В таких випадках тільки за допомогою контексту та компонентного аналізу ФО можна визначити належність фразеологічної одиниці до того чи іншого різновиду загальномовного стилю та охарактеризувати її експресивні особливості.

Таким чином, як свідчить проаналізований матеріал, у мові іспанських газет в кожній окремій ситуації відбір ФО відбувається з урахуванням контексту, в якому ці фразеологізми вживаються, та стилістичних характеристик кожної з використаних одиниць. Виходячи із вищезазначених характеристик ФО, пропонуємо наступну схему класифікації фразеологічного складу газетної публіцистики іспанської періодики.

Функціональні ФО: - міжстильові ФО
- газетно-публіцистичні стандарти
- термінологічні ФО

Образні ФО: ФО з національно-культурним компонентом, інші образні ФО

Розгляньмо більш детально функціональні та термінологічні ФО (фразеологізми НКК та інші образні ФО не є предметом дослідження даної статті).

Газетно-публіцистичні стандарти. Мова газети як засіб масової комунікації та інформації помітно вирізняється серед інших її видів стандартизованістю засобів вираження, широким використанням в усіх газетних жанрах і рубриках, готових, усталених мовних формул, мовних кліше, які є звичні та доступні читачу; вони співвідносяться з якоюсь певною ситуацією та, як правило, вживаються в цій ситуації. Мовні стандарти автоматизують процес комунікації, а також допомагають швидко, оперативно відгукнутись на ті чи інші події. Практика журналістики показала, що такий спосіб організації матеріалу інформаційного впливу (зручний як для того хто пише, так і для читача) є дуже ефективним. Таким чином, газетно-публіцистичний дискурс визначається як продукт взаємодії двох протилежних тенденцій: одночасної орієнтації мовних елементів як на експресію, так і на стандарт.

Серед мовних одиниць, що реалізують прагматику газетно-публіцистичного стилю займають важливе місце газетно-публіцистичні стандарти. Газетно-публіцистичні стандарти це сталі вирази, що виступають у ролі маркерів газетного стилю, вони широко використовуються в різних рубриках та часто мають термінологічний характер. Зазначені одиниці виконують важливу роль у функціонуванні стандартизованих семантичних контекстів, що визначаються проблематикою газетних матеріалів. Серед газетно-публіцистичних

стандартів, що виступають фреймами при створенні повідомлення назвемо такі: *"la fuga de cerebros"*("відтік мозку"), *"la batalla poselectoral"* ("післявиборча битва"), *"encarar la crisis"* ("стикнутися з кризою"), *"el blanqueo de dinero"* ("відмивання грошей"). Наприклад: "Vladimir Gusinski salió el martes por la noche del aeropuerto de Gibraltar con destino a Tel Aviv, furioso con el intento ruso de conseguir una nueva extradición, esta vez por un supuesto delito de *blanqueo de dinero*" ("Володимир Гусинський вилетів у вівторок вранці з аеропорту Губралтару до Тель Авіва, дуже розлючений ще однією російською спробою його видати, цього разу через причетність до *відмивання грошей*") (ELMUNDO.es, 26.04.01)

Відбір мовних одиниць у текстах газети визначається типами інформації, що різняться за прагматичним призначенням. Можна поділити інформацію, яка передається у газетах на змістовно-фактуальну та змістовно-концептуальну (за І.Р.Гальперіним) [4:38]. Метою змістовно-фактуальної інформації (ЗФІ) є передати факти, описати події, явища. Цей тип інформації знаходить своє втілення у таких жанрах газети, як повідомлення, замітка, репортаж, кореспонденція, передова стаття.

Повідомлення – це форма інформації, що призначена для передачі відомостей про події, які відбуваються, відбулися або відбудуться у найближчому майбутньому. Воно орієнтує читача на отримання певних нових відомостей. Повідомлення не має концептуальності, тому у ньому майже не використовується образно-емоційна фразеологія і його легко схематизувати, декодувати та перекласти на іншу мову. Схематизація газетних повідомлень виробила цілий ряд газетних стандартів, які набувають характеру повідомлень.

Висока стандартизованість газетно-публіцистичної мови зазначалась багатьма її дослідниками. Г. О. Винокур підкреслював: «у газетній мові немає майже жодного слова, яке не було б штампом, кліше, шаблоном. Найбільш вживані слова з газетного лексикону – вже не слова, а свого роду терміни … Газетна лексикологія є sui generis термінологією. Словник газети завжди має характер фразеології, тобто виступає певною сукупністю сталих фіксованих формул» [3: 183].

Основними ознаками стандартних одиниць є однозначність їх семантики, естетична і нормативна нейтральність, відтворюваність. В мові досліджуваних газет теж простежується така тенденція до

використання журналістами стандартизованих слів та фразем: *poner de relieve, esgrimir razones (argumentos), la bofetada política, convocar una rueda de prensa, hacer público, entrar en polémica, poner énfasis, hacer hincapié etc.* Наприклад, "El borrador de conclusiones propuesto ayer por Schröder hace hincapié en este mecanismo..." [ELMUNDO, 3.04.09]. ("Запрпонований Шредером вчора проект висновків наголошує на цьому механізмові"), де *hacer hincapié* можна перекласти як «підкреслювати, наголошувати». Принагідно зазначимо, що такі стандарти періодичної мови завжди можна замінити словом-синонімом. Цей факт підтверджує характер цих мовних одиниць, тобто у більшості випадків – відсутність образної основи, ідіоматичності (і, відповідно, майже нульову експресивність і оцінність), а отже і зведення їх у функціональному плані до таких мовних одиниць, які покликані автоматизувати мовлення і спростити виклад інформації.

Мова таких іспанських газет як "El País", "El Mundo", "ABC" відображає поєднання протилежних і взаємопов'язаних тенденцій до експресії та стандарту, що обумовлені двома основними функціями публіцистики – інформаційною та соціалізації (агітаційно-впливовою). Ці тенденції можна простежити в різних типах рубрик будь-якої газети. Хоч мова газети рясніє штампами і безбарвними виразами, аналіз газетних матеріалів показав: автори текстів намагаються якомога менше вживати у своїй мові стандарти; проте неможливо не вживати політичної термінології, фразових дієслів, фразем – вони допомагають точно та економно передати зміст інформації. Водночас у газетній публіцистиці помітне прагнення авторів до експресії – у багатьох текстах можна зустріти достатню кількість розмовних виразів, ідіом, фразеологізмів з національно-культурним компонентом. Наприклад: "Así es, en demasiadas ocasiones el juego de la política, más preocupado por *el tira y afloja*,..." (Так воно і є, насправді, у політичній грі, де найбільше піклування – "*перетягування ковдри на себе*"...) [ELMUNDO, 13.09.09].

Труднощі вивчення газетних штампів та стандартів, кліше полягають у постійному оновленні мови газети, в потребі постійного «омолоджування», щоб нейтральні та експресивні засоби вираження не перетворилися на штампи. Існує така закономірність: стандартизація газетної мови викликається ростом експресивності і, в свою чергу, викликає ріст експресивності. Звичні, стандартизовані форми вираження, в обов'язковому чергуванні та сполученні з експресивними

формами, які автоматизують процес комунікації і які притаманні різним конструктивним рівням газетної мови, складають специфіку текстів даного типу. Це дозволяє, на думку Г.Я.Солганіка, стверджувати, що будь-яке повідомлення має бути «перекладене» на газетну мову, перш ніж потрапити на сторінки газет. Ці ж якості газетної мови, з іншого боку, призводять до її "здатності перекладатися" з однієї мови на іншу, оскільки «сутність масової комунікації не залежить від специфіки мов» [8:67].

Міжстильові фразеологічні одиниці. У мові іспанських газет велике місце займають міжстильові, тобто стилістично незакріплені ФО. Під міжстильовими зворотами ми розуміємо стійкі сполучення слів, які характерні для вживання у всіх стилях мови. Ця обставина пояснюється тим, що цим ФО притаманна «знижена» стилістична характеристика. Певно, виходячи з їхньої здатності бути простими назвами явищ, якостей, дій вчинків, почуттів, тобто фрагментів дійсності, деякі дослідники називають такі фразеологічні вирази нейтральними, протиставляючи їх таким чином стилістично забарвленим ФО.

Ці ФО у повідомленні виконують семантико-інформативну функцію. У вживанні міжстильових ФО простежується автоматизація відбору поза залежністю від ситуативної стилістичної обумовленості мовного складу висловлювання. Вони є звичайним, нейтральним «будівельним» матеріалом у побудові газетних статей. Словосполучення типу *poner dificultades, hacer vaso, tener razón, perder esperanza, tener celos* – це міжстильові ФО, які виконують чисто змістовну роль у повідомленні.

Серед міжстильових найчастіше зустрічаються саме дієслівні синтагми (unidades sintagmáticas verbales) типу *hacer uso, tomar decisión, tomar nota, tener en cuenta, hacer público, dar un giro etc.* Що стосується ступеню ідіоматичності, то це одиниці неідіоматичного характеру, тому такі риси як мотивація або тропологічна конотація їм не притаманні і вони не беруть участь у їх формуванні [11:112]. Контекст, у якому вони функціонують, не впливає істотно на виявлення семантико-стилістичних потенцій таких мовних одиниць, адже, як попередньо зазначалось, вони мають обмежений функціонально-прагматичний потенціал і відзначаються низьким ступенем комунікативності.

Багато дослідників не відносять до фразеології усталені вирази неідіоматичного характеру. Проте, на нашу думку, їх можна віднести до

фразеології, а саме до периферійної зони відносно ядра. Це такі вирази, що характеризуються високим ступенем взаємозв'язку, мають усталеність і незмінюваність форми, хоча водночас дозволяють певне варіювання їхніх складових компонентів. Наприклад: "Loyola de Palacio, ex ministra de Agricultura y candidata del PP al Parlamento Europeo, *dió ayer un giro* a los planteamientos que había mantenido sobre el cobro de subvenciones al cultivo del lino por parte de altos cargos del departamento" ("Лойола де Паласіо, колишній міністр сільського господарства та кандидат від НП у Європейський Парламент, переглянула свої погляди, які мала стосовно стягнень з високих чиновників департаменту на субсидії на вирощування бавовни"), де фразеологізм "dar un giro" ("спрямувати, дати новий поворот, характер справі, розмові") є міжстильовим фразеологізмом.

Фразеологізми термінологічного характеру. В наш час бурхливого розвитку науки, техніки і технологій, виникнення нових професій неможливо уявити собі газету, яка б не обговорювала спеціальних наукових чи виробничих питань, і де б не використовувалась відповідна лексика. Термінологія широко представлена у газетах, що розраховані як на масового читача, так і на спеціалістів. Роль термінів у сучасній мові та, зокрема в створенні фразеологізмів, особливо зросла за останні десятиріччя у зв'язку з розвитком науки, інформаційних технологій, космічної техніки та медицини. Вдало вжитий у переносному значенні відображає глибинні процеси, що відбуваються у суспільному житті мовної спільноти і які знаходять своє відбиття у газетно-публіцистичному стилі.

У даній роботі ми розглядаємо термінологічні словосполучення, які в текстах іспанських газет мають основне, спеціальне значення, а також термінологічні ФО, які метафоризувались, стали здобутком загальнолітературної мови. Розрізняють два аспекти зазначеного процесу: детермінологізація ФО – терміна та фразеологізація термінологічного словосполучення. У функціональному відношенні такі ФО досить специфічні. У публіцистичних текстах вони перетворюються на ефективний експресивний засіб. Як свідчить аналіз, в газетах журналісти часто використовують спеціальні ФО, які наближають читача до мови професіоналів – військових, адвокатів, медиків, комерсантів.

Вага термінологічних ФО серед інших груп тут досить істотна. Так

можна виділити військову термінологію: *puente de cabeza, hacer fuego, tomar la ofensiva, atacar de frente, lanzarse al abordaje, fuerza material, romper las filas, cortina de humo.* Наприклад: "Demostró que acusado y testigos representan el papel de grandes financieros, pero en realidad han montado una cortina de humo"("Він показав, що звинувачений та свідок грають роль великих фінансистів, але насправді вони пустили димову завісу") (El País, 27.10.07).

Також широко представлені політична та економічна фразеологія: *la cuestión capital, la libertad de la imprenta, hacer un balance, arrojar un activo, dimitir el cargo, perder coyuntura, dar crédito*; юридична фразеологія: *forzar la causa, celebrar la vista, el juicio de conciliación, sentencia de muerte, estar con las manos en la masa, tener fuerza de derecho*; медична: *perder el conocimiento, muerte natural*. Наприклад: ФО *"pasar factura"* ("виставити рахунок") з мови економіки часто зустрічаємо на шпальтах газет "Además, el peso de la guerra – el 75% de los gastos militares – recae sobre Estados Unidos, por lo menos hasta que nos pasen la factura..." (Крім того, основна вага війни - 75% військових витрат – припадає на Об'єднані Штати, принаймні до того часу коли нам не виставлять рахунок…) (ELMUNDO, 12.12.10).

Стилістична функція термінологічних ФО, що використовуються у номінативному значенні, полягає в інформативності, створенні відчуття вірогідності, документальності зображувального. Термін має чітко визначене значення, тому будь-яке зміщення терміна з одного стилю в інший створює несподіваний ефект. Це засвідчує про здатність термінологічної ФО міняти стилістичне забарвлення та змістовні відтінки. Наприклад, ФО "rendir ganancia" ("приносити прибуток»): "Quien hereda una parcela de tierra, una panadería o un paquete de acciones está heredando un "medio de protección" que rinde ganancias en la medida en que el heredero lo trabaje y lo modifique..." (Той хто вспадковує шмат землі, пекарню або пакет акцій, той вспадковує "засіб виробництва", що приносить прибутки в залежності від того, як спадкоємець його застосує та впорядковуватиме..." (ELMUNDO, 11.08.2011).

Характерною особливістю мови газетної публіцистики є метафоричне використання деяких термінів. Метафоризуючись, термін деспеціалізується, наповнюється мовним лексичним значенням, розширює свій семантичний обсяг та, відповідно, і свої лінгвостилістичні можливості. Метафори з деспеціалізованою

термінологічною основою дуже популярні в газетній мові. Спочатку вони, як правило, є результатом індивідуально-авторської мовотворчості, але в силу специфіки роботи засобів масової інформації через деякий час ті з них, які є особливо експресивними та актуальними, потрапляють в загальнонародний мовленнєвий ужиток. Метафоричне використання термінів з різних галузей науки та техніки – свідчення не тільки високої та фахової підготовки журналістів, але й освіченості та вимогливості читачів.

В газетному тексті велика змістовна сила "акліматизації" термінів у непритаманному для них мовному оточенні створює впливовий емоційний заряд. При цьому використання певних слів базується на асоціативній основі, на суб'єктивному світосприйнятті журналіста. Наприклад: "la coordinación política sin fisuras", "contratos basura", "salir de un bache económico" тощо.

Важливо підкреслити, що значна кількість слів спеціальної сфери використання увійшла в загальний мовний ужиток. Терміни стали настільки зрозумілими, що з'явилась практична можливість оперувати ними так, як цього вимагають мета і завдання газетного повідомлення. Наприклад, фразеологізм, утворений на основі спортивної термінології: "batir record", "побити рекорд": "Ibercloa bate record de producción hidráulica y de beneficios"("Іберклоа б'є рекорд у гідравлічному виробництві та прибутках") (ABC, 03.11.07).

Загальний та досить інтенсивний характер вживання фразеологізмів, що мають у своєму складі переосмислені терміни, пов'язаний перш за все з принципом соціальної оцінності газетно-публіцистичного мовлення. Саме під впливом цього принципу переносне вживання спеціальної лексики набуває яскраво вираженого оцінного характеру. Метафоризація, що тісно пов'язана з розширенням та переосмисленням значення, безпосередньо призводить до високого ступеню оцінності фразеологізму. Вже сам вибір джерел метафоризації сприяє зазначеному факту. Так, наприклад, використання у якості метафор медичної лексики дає здебільшого негативний ефект оцінки. Наприклад: "... y de las empresas públicas, cuyos problemas se están tratando con paños calientes" ("...проблеми державних підприємств вирішуються накладанням «припарок»"). ФО "paños calientes" перекладається як "припарки, ненадійні засоби, паліативи". Тут автор емоційно відобразив своє негативне ставлення до бездіяльності щодо проблем державних

установ.

Для того, щоб термін вийшов за межі своєї терміносистеми, а тим більше – міг використовуватись образно та розвивати внаслідок цього нові значення, екстралінгвістичних факторів та загально комунікативних потреб недостатньо. Необхідно, щоб він сам мав відповідні внутрішні змістові можливості. Детермінологізація притаманна, як правило, термінам, що визначають основні поняття будь-якої науки. Цей процес детермінологізації термінів та перехід їх у фразеологію можна відобразити у наступній таблиці.

Початкова сфера існування	Термінологічне сполучення	Буквальне значення	Фразеологічне значення
Математика	despejar incógnita	знайти невідоме	прояснити ситуацію
військова справа	lanzar cortinas del humo	пускати димові завіси	напускати туману
ядерна фізика	reacción de cadena	ланцюгова реакція	відповідний захід
Економіка	pagar la factura	сплатити рахунок	розплачуватись за скоєне

Як попередньо зазначалось, в мові іспанських газет часто використовуються техніцизми з метою створення ідіоматичних виразів. Наприклад, “funcionar a ralentí” (працювати на низьких обертах/ про мотор). Вираз належить технічній мові і є основою для створення нового словосполучення, що отримує право на існування у фразеології: “ralentizar la economía” (уповільнювати темпи в економіці). Схема є такою: прислівник французького походження – a ralentí – переходить у дієслово – ralentizar, не втрачаючи свого семантичного значення, але міняє форму та сферу існування. Процес переходу здійснюється шляхом метафоризації. Набуття переносно використаних спеціальною лексикою експресивно-оціночних властивостей – це є пристосування її до завдань та вимог публіцистичних, перетворення її у своєрідну термінологію газетно-публіцистичного стилю.

Якщо суспільно-політична, соціально-економічна і т.п. термінологія переходить у газету в готовому вигляді, без будь-яких змін, становлячи один із важливих її розрядів – концептуальну, ідеологічну

лексику, тоді при розширено-переносному використанні спеціальної лексики остання підлягає досить складним впливам – процесу газетно-публіцистичної спеціалізації.

Газетно-публіцистична спеціалізація термінологічної лексики полягає:

1)у розширенні, узагальненні значення слова;

2)у набутті терміном експресії та оцінності / експресивного соціально-оцінного забарвлення;

3)в спеціалізації семантики слова для вираження соціально-політочного змісту та відтінків, нерідко з суттєвою зміною значення порівняно до загальнолітературного /що відображається в тлумачних словниках/.

Відомо, що будь-яке перенесення слова з одного стилю до іншого / з розмовно-побутового та художнього до наукового – в публіцистичний і т.д./ виявляється досить істотним для семантики цього слова. Переносне використання терміну в газеті призводить насамперед до втрати певних, вирізняючих прикмет термінологічного значення. Інакше кажучи, значення слова розширюється, узагальнюється, але не втрачає асоціативного зв’язку з перинним термінологічним значенням. Якщо слово потрапляє в інше стильове середовище, воно отримує нові стильові та експресивні відтінки, які у рамках газетно-публіцистичного стилю (саме через принципові особливості останнього) набувають характеру оцінки і входять до смислової структури слова.

Отже, при розширенні значення семантична структура терміна розхитується, вузьке спеціальне значення частково вивітрюється, узагальнюється. Слово на цій стадії готове до різноманітних змін та перетворень. Метафоризація, яка тісно пов’язана з розширенням значення, безпосередньо веде до отримання словом оцінності.

На основі проведеного у даній статті аналізу структури та специфіки функціонування фразеологічних одиниць в іспанській періодичній пресі можна зробити наступні висновки. Багатоаспектність онтологічної сутності фразеологізмів є причинно-наслідковим фактором, від якого залежить багатство реалізаційних можливостей фразеологічних одиниць у газетному тексті, тобто її стилістичних функцій, які виступають як складна та різноаспектна взаємодія фразеологізмів з контекстом і характеризується цільовими установками автора. Для сучасних іспанських газет властивий широкий спектр фразеологічних

засобів, різноманітність їх типів і варіантів, що виявляють їх специфіку, універсальний характер, орієнтацію на масову аудиторію з урахуванням інтересів різних соціальних і фахових груп читачів (розмаїття проблемно-тематичних напрямків й аспектів).

Головною рисою фразеологізму є поєднання експресії та стандарту. Встановлено залежність фразеологізмів, які фігурують у текстах, від більшої чи меншої установки на переконання, залежність від рубрики та жанрів. На прикладі мови газет "El País", "El Mundo", "ABC" проаналізовано явище утворення фразеологізмів шляхом переходу термінів професійних мов до складу загальнолітературної фразеології. Процес фразеологізації є тим лінгвістичним процесом, що у пресі сприяє комунікації, відповідає прагматиці газетно-публіцистичного стилю.

Таким чином, аналіз мови газети з точки зору функціонування у ній фразеологізмів свідчить, що газета, як складна єдність різноманітних літературних жанрів, що відображають багатоманітність стилістичних різновидів літературної мови, знаходиться на «першому плані» відображення змін, які відбуваються у мові. Мова преси відображає швидше за інші стилі мови семантичні зрушення, незвичайну у своїй новизні сполучуваність слів, а також сталі вирази.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Брагина Н. Г.* Фрагмент лингвокультурологического лексикона (безовые понятия) / Наталья Георгиевна Брагина // Фразеология в контексте культуры. – М. : Наука, 1999. – С. 23–37. 2. *Вакуров В. Н.* Основные проблемы стилистики фразеологических единиц / Владимир Николаевич Вакуров. – М., 1983. – 43 с. 3. *Винокур Г. О.* Культура языка / Григорий Осипович Винокур. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Федерация, 1929. – 336 с. 4. *Гальперин И. Р.* Текст как объект лингвистического изучения / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 138 с. 5. *Гумбольд фон В*. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольд. – М.: Прогресс, 1985. – 450 с. 6. *Маслова В. А.* Когнитивная лингвистика : [учебн. пособие] / В. А. Маслова. – Минск : Тетра Системс, 2008. – 272 с. 7. *Сидоренко К. П.* Фразеологизмы терминологического происхождения / Константин Павлович Сидоренко // Русская речь. – 1978. – № 3. – С. 84–89. 8. *Солганик Г. Я.* Лексика газеты / Григорий Яковлевич Солганик. – М. : Высшая школа, 1981. – 128 с. 9. *Солодухо Э. М.* Вопросы сопоставительного изучения заимствованной фразеологии / Э. М. Солодуха. – Казань, 1982. – 169 с. 10. *Телия В. Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с. 11. *Tristá Pérez A. M.* Fraseología y contexto / Antonia María Tristá Pérez. – La Habana : Editorial de Ciencias Sociales, 1988. – 189 p. 12. *Цимбалюк Т. В.* Зіставно-типологічна характеристика семантико-стилістичних особливостей фразеологічних одиниць (на матеріалі роману Сервантеса "Дон Кіхот" у перекладі М.Лукаша). – К., 1997. – 24 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. ELMUNDO. es [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.elmundo.es/. 2. *ELPAÍS.es* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.elpais.com 3. *ABC. es* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.abc.es/.

© *Лісняк С. П.*

ЛІТИНСЬКА Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ *IMMIGRAZIONE* В ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ

У статті проводиться дослідження концепту *IMMIGRAZIONE* в італійській мовній свідомості, здійснюється лексико-семантичний аналіз мовних одиниць-актуалізаторів цього концепту в італійській мові, виокремлюються концептуальні ознаки, що складають зміст досліджуваного концепту.
Ключові слова: концепт, *IMMIGRAZIONE,* мовна свідомість, оцінка, бінарна опозиція.

В статье проводится исследование концепта *IMMIGRAZIONE* в итальянском языковом сознании, осуществляется лексико-семантический анализ языковых единиц, актуализирующих данный концепт в итальянском языке, выделяются концептуальные признаки, которые формируют содержание исследуемого концепта.
Ключевые слова: концепт, *IMMIGRAZIONE,* языковое сознание, оценка, бинарная оппозиция.

The article deals with the investigation into the concept *IMMIGRAZIONE* in the Italian linguistic consciousness. It also carries out the lexical and semantic analysis of the language units that verbalize the present concept. The conceptual components which make up the entity of the concept are fully identified.
Key words: concept, *IMMIGRAZIONE*, linguistic consciousness, evaluation, binary opposition.

Метою дослідження є аналіз концепту *IMMIGRAZIONE*, вивчення способів його вербалізації засобами італійської мови, виявлення змісту досліджуваного концепту, шляхом виокремлення його основних концептуальних ознак.

Актуальність дослідження полягає у розкритті засобів вербальної репрезентації концепту *IMMIGRAZIONE*, що є одним із ключових концептів італійської лінгвокультури. Цей концепт посідає важливе місце в італійській національній концептосфері, оскільки імміграція є однією з найгостріших проблем сучасної Італії. Феномен імміграції, з огляду на зростання його численних показників, набуває в Італії рис глобального соціально-демографічного явища.

Наукова новизна дослідження полягає у вивченні засобів мовної об'єктивації концепту *IMMIGRAZIONE* у межах італійського мовно-культурного простору.

Насамперед варто відмітити еволюцію концепту *IMMIGRAZIONE* в італійській мовній свідомості. Традиційно Італія була країною, з якої емігрували (*terra di emigranti)*, а термін *immigrato* італійці вживали стосовно своїх співвітчизників, що іммігрували в межах Італії. Масова імміграція до Італії розпочалась лише наприкінці XX ст. і впродовж короткого періоду набула широких масштабів, внаслідок чого Італія набула статусу провідної

© *Літинська Н. В.*

країни імміграції (*terra di immigrazione*).

Зміни соціального устрою італійського суспільства від мононаціонального до багатонаціонального простежується у складних прикметниках, утворених за допомого префіксу ***multi-***: *società multirazziale, multinazionale, multietnica, multiculturale;* ***inter-*** *la situazione interculturale, dialogo interculturale* та ***pluri-****: società pluralistica.* Присутність на території Італії великої кількості різнорасових представників передається метафорою кольору: *Italia* ***si tinge di tutti i colori****.*

Італія за останні десятиліття перетворилась на пункт призначення для представників багатьох національностей, що відображається у таких її визначеннях, як *meta, destinazione, zona di immigrazione*. Географічне положення Італії визначає її статус перехрестя, слабо захищених "воріт Європи", країни-переправного пункту, оскільки мігранти часто використовують Італію як проміжний етап у переселенні до інших європейських країн. Італія є своєрідною межею між Європою та позаєвропейськими країнами, у зв'язку з чим Італію позначають метафоричні номінації, в основі яких лежать ознаки межі, переходу, перехрестя: *terra di* ***frontiera***, ***porta*** *d'Europa, vera* ***porta*** *d'ingresso per l'area Mediterranea, luogo di* ***passaggio***, ***crocevia*** *migratorio.*

Значна кількість іммігрантів пов'язує з Італією надії на краще життя та захист від переслідувань, що реалізується у визначенні *l'Italia è l'America,* оскільки історично італійці емігрували саме до Сполучених Штатів. Метафоричне визначення Італії *La Terra promessa* включає релігійний компонент, що також актуалізує ціннісне ставлення іммігрантів до переселення до Італії. Привабливість Італії для іноземців реалізується її визначенням як магніту: *l'Italia si è di fatto trasformata in una* ***calamita per l'immigrazione****, in particolare per gli immigrati che cercano una* ***vita migliore*** *all'interno dell'area Schengen* [1].

Не маючи мультикультурного минулого, італійський етнос досить повільно пристосовується до соціальних змін, пов'язаних із імміграцією. Про це свідчить упереджене ставлення італійців до іммігрантів, закритість та дискримінація за расовою ознакою. Мас-медія, у свою чергу, сприяє поширенню дискримінуючих термінів: так на позначення вихідців із північноафриканських країн, що переважно займаються пересувною торгівлею, вживається оцінна номінація *vu cumprá* (походить від словосполучення *"vuoi comprare"* з іронічним акцентом на особливості фонологічної системи мови африканців). Дискримінація виявляється у

функціонуванні оцінних елоетнонімів *rom, zingaro, negro, uomo di colore, primitivo, terzo mondo, irregolare, clandestino, extracomunitario, criminale.*

Стилістично-нейтральними позначеннями іммігрантів у італійській мові є прості іменники *immigrato*, *migrante, allogeno*, *rifugiato,* складний іменник *senza patria* та номінації, в основі яких лежить національна ознака: *rumeno, albanese, marocchino, cinese, filippino, peruviano*. Проте більшість етнономінацій об'єктивують ставлення італійців до іммігрантів і тому є оцінними. Позитивна/негативна оцінка іммігрантів об'єктивується атрибутивними словосполученнями *immigrati buoni vs. immigrati cattivi*. Хорошими вважаються іноземці, що інтегрувались до італійського соціуму та мають легальне право проживання на території Італії. Ознака легальності/нелегальності вербалізується прикметниками *immigrati legali, regolari* та пейоративними прикметниками *illegali, irregolari, clandestini*, а також прийменниковими словосполученнями *immigrati in regola, immigrati con permesso di soggiorno, con passaporto straniero*.

Проблема нелегальної імміграції до Італії є актуальною та невирішеною, тому до осіб, що незаконно перетнули кордон Італії, вживається номінація *fantasma*, з огляду на їх неконтрольованість. Розмежування іммігрантів за кваліфікацією здійснюється за допомогою дієприкметників *immigrati qualificati, istruiti vs. non qualificati, non istruiti*, та іменників *immigrati lavoratori, operai, manodopera, forza lavoro*. В деяких контекстах зустрічається визначення *ospite,* що імплікує недостатню інтегрованість іммігрантів до італійського соціуму. Поширеним є визначення іммігрантів за релігійною ознакою: *islamico, musulmano, fondamentalista*.

Найпоширенішим образом, з яким носії італійської мови пов'язують імміграцію, виявився образ рідини, про що свідчить визначення імміграції іменниками *flusso, afflusso, corrente*; іменниковим словосполученням *maree di gente,* дієсловами *affluire, riversarsi*. Таким чином, можна припустити, що у свідомості італійців процес імміграції мислиться як потік. Неодноразове масове переселення нелегальних іммігрантів на південному узбережжі Італії зафіксовано у широковживаному словосполученні *emergenza immigrazione*. Тому вважаємо, що вживання лексеми *emergenza* (яка походить від дієслова *emergere* – "з'являтись на поверхні води"), не є випадковою, оскільки більшість нелегальних іммігрантів досягає кордонів Італії саме морським шляхом.

У питаннях взаємовідносин між різними культурами часто постає універсальна бінарна опозиція "свої-чужі". За словами В.А. Маслової,

“питання про бінарні опозиції – це питання про універсальні властивості самої дійсності та універсальні закономірності її відображення у людській свідомості” [2:128]. Протиставлення “свої – чужі” в різних видах пронизує всю культуру та є одним із головних протиставлень, яке формує будь-яке колективне, масове, народне, національне світосприйняття [3:126]. Називаючи себе, ідентифікуючи з певною нацією, народ проводить межу своєї культури, свого етнокультурного простору [4:122]. Простір визначається як “наше”, своє, безпечне, гармонійно організоване. Йому протистоїть їх-простір, чуже, вороже, небезпечне, хаотичне [5:75].

Лінгвістична реалізація дихотомії “свої-чужі” у дослідженні концепту *IMMIGRAZIONE* виявляється у функціонуванні лексем *extracomunitario, extraeuropeo*, що включають ознаку виключеності з Європейського Союзу. Префікс *extra-* в поєднанні з іменником *comunitario*, утворює складний іменник, що позначає особу-іммігранта, що за походженням не є членом ЄС. Таким чином, італійці проводять умовну межу між іммігрантами з Євросоюзу, до яких застосовують назви *cittadino europeo, comunitario* та іншими, що іммігрували з неєвропейських країн. Все, що знаходиться за межами Європи для італійців є чужим, віддаленим, небезпечним, ворожим, негармонійним.

Культурна опозиція “свої-чужі” реалізується також у таких семантичних антиноміях: особових займенниках *noi vs. loro*; особовому та неозначеному займенниках *noi vs. gli altri*; присвійних займенниках *nostro vs. altro, proprio vs. altrui*; прикметниках *vicino vs. lontano;* атрибутивних словосполученнях *mondo occidentale/industrializzato* vs. *terzo mondo/resto del mondo/sud del mondo.* Дистанція, спричинена культурною, етнічною, релігійною та лінгвістичною відмінностями, актуалізується також прикметниками *straniero, estraneo, forestiero, diverso.*

У процесі дослідження концепту основоположним завданням є виявлення його ознак [6]. Аналіз лексичних одиниць, що застосовуються у контекстах із іменем досліджуваного концепту, дозволив виявити такі основні семи в його семантичній структурі: 1) *criminalità*, що включає різноманітні номінації кримінальної діяльності іммігрантів (*spaccio di droga, violenze, furti, rapine, traffico di uomini*); 2) *concorrenza economica* (для італійців іммігранти складають економічну конкуренцію, оскільки займають їх робочі місця); 3) *intolleranza religiosa* (віросповідання є перешкодою для інтеграції); 4) *manaccia, insicurezza, instabilità, pericolo* (переважна частина італійців вбачає в іммігрантах загрозу громадському порядку та власній

безпеці); 5) *terrorismo* (представники мусульманського віросповідання асоціюються із тероризмом: *fedele islamico uguale a terrorista*.

У процесі дослідження концепту *IMMIGRAZIONE* були виявлені концептуальні ознаки з позитивною конотацією, серед яких: 1) *arricchimento culturale ed economico* (сприяння економічному розвитку виявляється у визначенні іммігрантів *una risorsa*, *forza produttiva*, *soggetti attivi della società*); 2) *ringiovanimeto* (завдяки іммігрантам частково вирішується проблема старіння італійської нації). Для позначення шлюбів іммігрантів із італійцями вживаються словосполучення *coppie miste, matrimoni misti*, а для дітей – словосполучення *figli naturalizzati, nuovi italiani*; 3) *benessere* (іммігранти переважно жіночої статі відіграють важливу соціальну роль, оскільки виконують професії, пов'язані з доглядом за людьми похилого віку, дітьми та хворими: "*E sono notevolmente le colf, le baby-sitter, le badanti, le infermiere con passaporto straniero che oggi* ***presidiano il nostro benessere familiare*** *e la salute* [7:268].

Аналізуючи прикметники, що використовуються у якості визначень при слові-вербалізаторі концепту, ми отримуємо можливість вичленити важливі для мовців характеристики досліджуваного концепту, тобто вийти на його актуальні семантичні елементи. В процесі дослідження нами були зафіксовані семантичні групи прикметників, об'єднані за такими ознаками: **масовість**: *immigrazione forte, massiccia, tumultuosa, rilevante, notevole, elevata, consolidata*; **легальність**: *regolare, legale, irregolare, illegale, clandestina*; **походження**: *terzomondiale*; **час**: *immigrazione vecchia, nuova*, *recente*; **постійність**: *stabile, costante, continua*; **неочікуваність**: *inaspettata, fulminea,*; **небезпека:** *inquietante, allarmante, pericolosa.*

Предикативна сполучуваність імені досліджуваного концепту простежується із такими групами дієслів та віддієслівних іменників:

– дієслова із семантикою боротьби: *contrastare l'immigrazione clandestina, lottare per risolvere i problemi dell'immigrazione e dell'integrazione delle minoranze etniche, affrontare i problemi di immigrazione e dell'integrazione*;

– дієслова із семантикою стримання: *arginare gli arrivi indiscriminati, controllare i nuovi arrivi, ricomporre i flussi migratori, frenare/diminuire il flusso migratorio, frenare il processo migratorio, ostacolare, impedire, intralciare, contrastare, contenere, restringere, trattenere l'immigrazione*;

– дієслова із семантикою співробітництва: *incentivare/favorire un dialogo interculturale, intrattenere rapporti continuativi con gli immigrati*; *politica che facilita l'integrazione*; *si cercano metodi efficaci per consentire un buon*

adattamento lavorativo e sociale; *integrare, rispettare le origini, adottare una politica multiculturale, sostenendo le diverse culture, lingue e tradizioni degli extracomunitari*; *ospitare, accogliere*; *regolarizzare, regolamentare, incoraggiare l'immigrazione*;

– іменники із семантикою співробітництва: *collaborazione, integrazione, comunicazione interculturale, convivenza fruttuosa, mediazione culturale, dialogo interculturale, inserimento nella società ricevente*;

– іменники семантичної групи дискримінації: *discriminazione, xenofobia, razzismo, stigmatizzazione, emarginazione, sfruttamento*.

Проаналізований матеріал дозволив зробити такі висновки: в італійській лінгвокультурі концепт *IMMIGRAZIONE* пов'язується насамперед із нелегальною імміграцією, яка в свою чергу, асоціюється із загостренням кримінальної ситуації. Тому в італійській мовній свідомості асоціація *immigrato illegale – criminale* є найбільш стійкою. Велика кількість оцінних, переважно негативних номінацій іммігрантів свідчить про їх неінтегрованість до італійського соціуму. Ядерними виявились ознаки концепту, вербалізовані лексемами *criminalità*, *minaccia, insicurezza, instabilità, pericolo, concorrenza economica*, *intolleranza religiosa,* а також ознаки масовості та нелегальності, об'єктивовані прикметниками *forte, massiccia, tumultuosa*, *clandestina, irregolare, illegale.* Ознаки з позитивною конотацією концепту *IMMIGRAZIONE* репрезентовані лексичними одиницями *arricchimento, ringiovanimento, benessere, risorsa* та займають периферійну позицію у структурі досліджуваного концепту.

Перспективою є подальше дослідження концепту *IMMIGRAZIONE* у його зв'язку з іншими концептами італійської лінгвокультури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *La Repubblica* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.repubblica.it/cronaca/2013/10/03/news/lampedusa_politica_europa-67788998/ 2. *Маслова В. А.* Преданья старины глубокой в зеркале языка / Валентина Авраамовна Маслова. – Минск : "Пейто", 1997. – 213 с. 3. *Степанов Ю. С.* Константы. Словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Академический проект, 2004. – 982 с. 4. *Кравченко В. Л.* Семантичні та лінгвопрагматичні характеристики концепту ЄВРОПА у сучасному англомовному політичному дискурсі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Вікторія Леонідівна Кравченко ; Київськ. нац. лінгв. ун-ту. – К., 2007. – 195 с. 5. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров: Человек – текст – семиосфера – история / Юрий Михайлович Лотман. – М. : ЯРК, 1996 – 464 с. 6. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика : [учеб. изд.] / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация : золотая серия). 7. *Caprarica A.* Gli italiani la sanno lunga ... o no?! Chi siamo e perché parliamo tanto male di noi / Antonio Caprarica. – Milano : Sperling & Kupfer Editori, 2009. – 364 p.

© *Літинська Н. В.*

ЛОБОДА Ю. А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ МІФОЛОГЕМ

У статті розглядаються особливості перекладу міфологем англійськомовного політичного дискурсу та їхньої прагматичної адаптації з урахуванням системи цінностей українськомовної аудиторії.
Ключові слова: переклад міфологем, прагматична адаптація, політичний дискурс.

В статье рассматриваются особенности перевода мифологем англоязычного политического дискурса и их прагматическая адаптация с учетом системы ценностей украиноязычной аудитории.
Ключевые слова: перевод мифологем, прагматическая адаптация, политический дискурс.

The article deals with translation of mythologems used in English political discourse and their pragmatic adaptation to the system of values of the Ukrainian audience.
Key words: translation of mythologems, pragmatic adaptation, and political discourse.

Метою статті є виявлення особливостей відтворення та аналіз прагматичної адаптації українською мовою міфологем, якими послуговуються політики США задля посилення емоційного впливу на колективну свідомість.

Об'єктом дослідження виступили міфологеми, які існують у комунікативному просторі політичного дискурсу англійськомовних країн, зокрема США.

Предмет розвідки становлять прагмакультурологічні особливості вживання в тексті оригіналу та стратегії збереження в друготворі широковживаних англійськомовних міфологем.

Наукова новизна статті полягає у всебічному аналізі англійськомовних політичних міфологем з урахуванням авторської інтенції та прагматичного потенціалу вихідного тексту.

У сучасних перекладознавчих студіях (у роботах І. С. Алексєєвої та В. В. Сдобнікова) було доведено й науково обґрунтовано, що прагматичні аспекти, охоплюючи весь процес і результат міжкультурної комунікації, домінують над іншими факторами лінгвістичного характеру. Крізь призму прагматики вчені-перекладознавці розглядають як власне процес перекладу, так і його результат. Важливим аспектом прагматичної адаптації тексту

© *Лобода Ю. А.*

оригіналу, на який перекладач повинен звернути особливу увагу в процесі роботи над змістом публічної промови, є відтворення експресивного потенціалу міфологем, адже саме в міфологічних архетипах яскраво відбивається система цінностей того чи іншого народу, що, в свою чергу, змушує ораторів оперувати ними задля посилення персуазивного ефекту промови.

В широкому контексті міфологему визначають як "термін міфологічної критики на позначення запозичення у міфа мотива, теми чи її частини і відтворення їх у більш пізніх фольклорних та літературних творах. Міфологема позначає свідоме запозичення автором міфологічних мотивів." [1:236–237]. Таким чином, міфологема становить естетичну / ідеологічну сутність, системоутворюючий елемент, який викликає в уяві аудиторії асоціації із загальновідомими міфологічними ситуаціями, однак функціонує вже безвідносно міфу. Політична промова як жанр, що поєднує інформативну і комунікативну функції, чи не найбільш активно використовує міфологеми як уламки давніших чи сучасніших колективних уявлень, стереотипів тощо, які є специфічними для кожного конкретного соціуму (етносу, культури), для досягнення бажаного впливу на адресата. Політичні промови, призначені для здійснення такого впливу, готуються з розрахунком на певну реакцію іншомовного слухача і це значною мірою спрощує завдання перекладача, оскільки адресант політичного тексту у більшості випадків заздалегідь здійснює його прагматичну адаптацію до системи цінностей цільової аудиторії.

Підчас доперекладацького аналізу текстів, які містять міфологеми, необхідно також враховувати, що історично склалися два роди міфів. Перший (і найбільш давній) – несвідомо-художній міф як спосіб пристосування свідомості людини до дійсності. Такими були, зокрема, міфи давніх греків, які визначали внутрішню картину світу цього народу. Цілком інший тип становлять пропагандистські (політичні) міфи, що свідомо створюються з метою маскування реальної дійсності для забезпечення стабільності тієї чи іншої соціально-культурної структури. Тому при перекладі міфологем, що пов'язані з міфами такого роду, як фонову інформацію перекладач повинен враховувати рівень універсалізації семантики, питомої для

таких одиниць мови і можливості її коректної реалізації в тексті перекладу.

Мовні одиниці, особливості перекладу яких українською мовою розглядаються нами нижче, ідентифікуються нами саме як міфологеми (на противагу міфемам), оскільки не лише номінують *знакові* культурно- чи національно-історичні, геополітичні, ідеологічні реалії, але й мають широке асоціативне поле й узагальнюючу семантику, яка в окремих випадках призводить до уподібнення чи уособлення, до створення нової метафори тощо. При цьому одні й ті самі міфологеми, які використовуються у промовах одного й того ж політичного діяча у різних ситуаціях, можуть кардинально змінюватися в оцінці. Так, наприклад, під час візиту до Москви президент США Б. Обама намагається знайти якомога більше точок дотику між двома наддержавами. З цією метою він використовує назви національних реалій, зокрема, російських (Москва, Волга), які уже давно перетворилися на національні і інтернаціональні символи Росії, пор.:

...then all are endangered, whether we live on the Mississippi or on the Volga [4:3]

...тоді ми всі в небезпеці, незалежно від того, чи живемо на берегах Міссісіпі чи Волги (переклад наш – Ю. Л.).

Образ Росії як могутньої ріки есплікується й у наступному уривку з промови президента США: *Russia has cut its way through time like a mighty river through a canyon* (*Росія проклала свій шлях крізь час як могутня річка крізь каньйон*). Переданий у тексті перекладу без істотних трансформацій, такий монументальний образ Росії повинен викликати емоційний відгук у цільової аудиторії.

Однак за два роки до цього візиту, під час свого перебування у Берліні, Б. Обама у своїй знаковій промові *"World that stands as one"* активно експлуатував образ Берлінської стіни, який у свідомості німецького народу асоціювався з драматичними колізіями його історії, стверджуючи, що між союзниками (по боротьбі з комунізмом, тобто з тим самим Радянським Союзом і путінською Росією як його наступницею) існувати не повинно (*The walls between old allies on either side of the Atlantic cannot stand*) [5]. Використання образу Берлінської стіни як ідеологеми дозволило промовцю забезпечити максимальний емоційний відгук слухачів.

Оскільки промови, уривки з яких процитовані вище, первісно розраховані на іншомовного реципієнта, то реалії-символи, які у них використовуються, є добре відомими для цільової аудиторії, а відтак вони транслюються у ТП шляхом транслітерації; назва Берлінської стіни – шляхом *калькування*.

Дещо більш труднощі становить транслювання у ТП міфологеми, що міститься у наступному фрагменті з промови Барака Обами у Російській Економічній школі:

If we fail to stand together, then the NPT and the Security Council will lose credibility, and international law will give way to the law of the jungle [4:5].

Якщо ми не стоятимемо пліч-о-пліч, Договір про нерозповсюдження і Рада безпеки перестануть бути чинниками стримування, і міжнародне право поступиться місцем закону джунглів [6:4].

Коментуючи варіант відтворення метафори *the law of the jungle*, запропонований у даному уривку з офіційного перекладу промови Б.Обами, як *закон джунглів*, зазначимо насамперед, що цей сталий вираз має два тлумачення:

1) the idea that people should only look after themselves and not care about other people if they want to succed;

2) the principle that only the strongiest creatures will stay alive [Longman:910].

Виходячи з цього, вираз *the law of the jungle* може бути перекладений двома шляхами: шляхом калькування – як *закон джунглів*; шляхом експлікації (описово) – як *закон сильнішого*. Для вибору варіанту, що більш точно транслював би глибиний смисл висловлювання, слід узяти до уваги той *універсальний* зміст, який акумулював у собі цей вираз завдяки переносному значенню лексеми “джунглі” – “відкрита сваволя і насилля”. Таким чином, вираз “закон джунглів” у даному випадку можна інтерпретувати як *відсутність* будь-якої правової регламентації, властивої для цивілізованого світу. Саме таке розуміння міфологеми *the law of the jungle* як структурно-функціональної єдності актуалізується контекстуальною антитезою *international law – the law of the jungle*, а тому переклад цього виразу як *закону джунглів*, а не *закону сильнішого*, видається більш точним з точки зору *семантики* тексту оригіналу.

Окрім цього, переклад даної міфологеми саме як “закону джунглів” видається більш доречним з точки зору прагматики, оскільки саме у такому вербальному оформленні закарбована у даній міфологемі психоповедінкова схема стереотипізувалася у свідомості пересічного споживача політичного дискурсу на українських теренах (цьому значною мірою посприяла мультиплікаційна версія “Книги джунглів” Р. Кіплінга). Відтак переклад виразу *the law of the jungle* шляхом застосування лексичної кальки забезпечує досягнення перлокутивного ефекту, якнайкраще увиразнюючи для українського реципієнта спробу Б. Обами представити Сполучені Штати як “форпост цивілізації” у боротьбі з мережею міжнародних терористичних угрупувань.

Інтерпретуючи політичний дискурс у його цілісності, не слід обмежуватися суто мовними компонентами, оскільки сутність та прагматизм зазначеного виду дискурсу не будуть розкриті повною мірою. Розуміння даного феномену вимагає знань фонової інформації, очікувань та переконань автора і аудиторії, прихованих мотивів, мотивації та аргументації і, особливо, суспільно-політичних умов конкретної історичної епохи.

Одним з ефективних засобів підсвідомого впливу на цільову аудиторію є використання так званих “*чорних” міфів* – тих, що виникли історично і що є потужним інструментом ідеологічних маніпуляцій. Один з найбільш яскравих прикладів у цьому відношенні становить актуалізація “чорного міфу” про Івана Грозного, який активно проектується західними політиками на образ Володимира Путіна, пор.: *Putin the Terrible, we love you* [7:1] та ін. Відгомін “чорного міфу” про Росію як авторитарну країну і актуалізацію міфологем, що на загал характеризують стереотипне бачення Росії на Заході, спостерігаємо й у наступному текстовому фрагменті:

Like a member of the “special forces of the media”, Mr. Kaminski is behind enemy lines in St. Petersburg, typing out those calm, hurtful words of truth about Czar Putin, who has propped up mother Russia [7:2].

Подібно до бійця спецназу ЗМІ Камінські знаходиться в Санкт-Петербурзі в тилу ворога, де друкує ці зважені, їдкі слова правди про Царя Путіна, який поставив на ноги матінку-Росію (переклад наш – Ю. Л.).

З точки зору використання методів і прийомів перекладу текст даного повідомлення на загал характеризується неповним лексичним паралелізмом (використано прийом контекстуальної заміни: “hurtful” – “їдкі”; “who has propped up mother Russia” – “який поставив на ноги матінку-Росію”); при перекладі використано синтаксичні структури аналогічні структурам оригіналу, паралелізм синтаксичної структури практично повністю збережено. У даному тексті актуалізовано дві ключові міфологеми – “*Цар* Путін” та “*матінка*-Росія”. Передані у тексті перекладу шляхом транскрипції та калькування (відповідно), вони значно підсилюють іронію автора оригінального повідомлення щодо методів правління президента Росії та надають вислову додаткового експресивного змісту.

Вище уже наголошувалося, що у своїх промовах для досягнення потрібного персуазивного ефекту політики часто оперують символами [2, с. 121]; відповідно успіх промови чи повідомлення іншого жанру визначається тим, наскільки ці символи співзвучні масовій свідомості, адже головна комунікативна мета промовця полягає у тому, щоб зачепити потрібну струну у цій свідомості; висловлювання політика повинні вкладатися у формат думок і оцінок споживачів політичного дискурсу.

Як один з таких символів розглянемо поняття ***залізна завіса*** (англ. *Iron curtain*). Ця символічно-містифікована реалія часто фігурує у промовах англомовних політиків другої половини XX – поч. XXI ст. Як відомо, залізна завіса використовувалася у театрах 17-18 ст., для того, щоб у випадку пожежі наглухо розділити глядацький зал і сцену. Своїм народженням як ідеологеми це поняття завдячує російському філософу В. Розанову, однак поширення набув завдяки В.Черчилю, який у одній зі своїх промов вжив цей образ на позначення ідеологічного кордону між країнами соціалістичного табору і західної демократії. Однак і сьогодні ця ідеологема як символ поділу Європи вживається у промовах англомовних політиків, як, наприклад, у промові Віце-Президента Дж. Байдена, виголошеній 22-го жовтня 2009 р. у Бухаресті:

When the Iron Curtain was lifted, the wall fell in Berlin, in their places grew democracy [8:6].

Коли “Залізну завісу” було усунено, стіна у Берліні впала, то замість них виросла демократія [9:7].

Цей переклад, представлений на сайті американської амбасади в Україні, видається нам занадто буквальним і немилозвучним; до того ж недоречний з точки зору логіки відповідник "було усунено" (він передбачає рух по горизонталі, тоді як у ТО "was *lifted*") перешкоджає відтворенню етимологічно властивого для метафори "Залізна завіса" ефекту театральності, а відтак збіднюють образність, закладену в оригінальному тексті. Для досягнення більшого прагматичного ефекту при перекладі даного уривку на українську мову доцільно було б вдатися до наступних трансформацій:

1) використати активні конструкції у перекладі обидвох підрядних речень *("when the Iron Curtain was lifted", "(when) the wall fell in Berlin");*

2) вжити *усталену* назву споруди, що у повоєнні десятиріччя розділяла Східний і Західний Берлін*, – "Берлінська стіна"* і асоціювалася із Залізною Завісою, сприймалася як її матеріалізоване втілення*;*

3) до дієслівних форм *was lifted*, *grew* добрати інші українські відповідники, які б, зберігаючи образність та емоційну насиченість оригіналу, краще відповідали нормам української мови; лексико-граматичної трансформації вимагає і переклад виразу "*grew democracy*".

Тому пропонуємо свій варіант, який видається нам змістовно більш точним і більше відповідає нормам українського, у тому числі й офіційного, мовлення:

Коли, нарешті, зникла Залізна завіса і впала Берлінська стіна, то замість них постали демократичні спільноти (переклад наш – Ю. Л.).

Як бачимо, символи-міфологеми використовуються у політичній комунікації з метою створення у читача образного уявлення про певне абстрактне явище. Стилістично маркована мовна одиниця має певну експресію, якщо вона включена в іностильове мовне середовище: її експресивність проявляється на тлі мовних одиниць іншого стильового забарвлення. Наприклад, експресивно розмовне слово, включене в контекст офіційного стилю:

The Russian bear is back [7:1]. – *Російський ведмідь повернувся* (пер. Ю. Мостової).

У російській культурі ведмідь завжди вважався символом сили і міці, в той час як на Заході, внаслідок асоціації Росії з вічною зимою,

снігами і тайгою, ця тварина стала символізувати країну (згадаймо, символом Олімпіади-1980, що проходила у Москві, було ведмежа). При перекладі заголовку статті застосовано граматичну трансформацію: ”is back” – “повернувся”, яка обумовлена розбіжністю в системах англійської та української мов. Словосполучення “Russian bear” створює образне уявлення про абстрактне поняття – міць Росії. Автор публікації хоче передати думку, що Росія оговталась після низки важких політичних і економічних потрясінь, це знову держава, з якою Заходу необхідно рахуватись. Засіб експресії вжито з метою підсилення емоційності вислову; онім ідентифікує не лише об’єкт, а й саму подію та предмети, пов’язані з об’єктом. Метафоричні можливості імені підвищуються завдяки метонімічному розширенню значення.

Отже, аналізуючи особливості використання міфологем у мові дискурсу, ми встановили, що вони притаманні всім дискурсним повідомленням і значно посилюють їхній експресивний зміст. Комунікативно-прагматична настанова діє на характер мовного оформлення повідомлення і безпосередньо пов’язана із використанням експресивних властивостей міфологеми і моделювання її експресивного змісту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ожегов С. И.* Толковый словарь русского языка : [80 000 слов и выражений] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – [4-е изд., доп.]. – М. : ООО “ИТИ ТЕХНОЛОГИИ”, 2003. – 944 с. 2. *Thornborrow J.* Power Talk. Language and Interaction in Institutional Discourse / J. Thornborrow – London ; New York : Longman, 2002. – 146 p. 3. *Yule G.* Discourse Analysis / G. Yule // The Study of Language. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – P. 139–150.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. *Obama B.* Remarks by the President at the New Economic school graduation [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу : http://kiev.usembassy.gov/files/090707_obama_moscow_ukr.html 5. *Obama B.* “World that stans as One”. Barack Obama Speech in Berlin [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу до джерела: http://www.barackobama.com/2008/07/24/ 6. *Речь президента* Соединенных Штатов Америки Барака Обамы [Полный текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economica.com.ua/top/article/117021.html 7. *Putinocracy* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : http://www.timesonline.co.uk/tol/ comment leadingarticle/article3 63205.ece 8. *Biden J.* Remarks by Vice president Biden on America, Central Europe, and a partnership for the 21st century [Електронний ресурс] / Joe Biden. – Режим доступу : http://www.america.gov/st/texttransenglish/ 009/October/20091022122715eaifas0.8950617.html 9. *Виступ Віце-президента* Байдена стосовно Америки, Центральної Європи і партнерства у 21-му сторіччі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/other/other/Biden-As-Delivered-Ukrainian-Final.pdf

© *Лобода Ю. А.*

ЛУК'ЯНЧЕНКО М. П.
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ "ПЕРШОЇ ЛЮДИНИ" АЛЬБЕРА КАМЮ

Статтю присвячено вивченню лексичних трансформацій при перекладі українською мовою роману "Перша людина" А. Камю. Адекватне відтворення лексичних та стилістичних засобів оригіналу є одним з пріоритетних завдань художнього перекладу.
Ключові слова: переклад, лексична трансформація, контекст, адекватність.

Статья посвящена изучению лексических трансформаций при переводе на украинский язык романа "Первый человек" А. Камю. Адекватное воспроизведение лексических и стилистических средств оригинала является одним из приоритетных заданий художественного перевода.
Ключевые слова: перевод, лексическая трансформация, контекст, адекватность.

The article is dedicated to the study of lexical transformations in Ukrainian translation of the novel "The First Man" by A. Camus. Adequate reproduction of stylistic means of the original is one of the top priorities of artistic translation.
Key words: translation, lexical transformation, context, adequacy.

Актуальність статті визначається спрямуванням сучасних перекладознавчих досліджень на комплексний підхід до розуміння та інтерпретації першотвору в контексті розв'язання лексико-стилістичних проблем перекладу.

Метою дослідження є вивчення лексичних трансформацій при перекладі українською мовою роману "Перша людина" А. Камю на рівні встановлення формальної еквівалентності та функціональної адекватності.

Об'єктом дослідження виступає роман "Le premier homme" А. Камю та його український переклад Г. Філіпчука та О. Жупанського "Перша людина".

Предмет дослідження – лексичні трансформації оригіналу "Першої людини" А. Камю під кутом зору перекладу.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній уперше досліджено трансформації, яких зазнають лексичні засоби оригіналу зазначеного роману А. Камю в процесі перекладу українською мовою.

Постановка загальної проблеми. Перш ніж перейти безпосередньо до зіставного перекладознавчого аналізу роману Альбера Камю "Перша людина", який ми обрали в якості

© Лук'янченко М. П.

ілюстративного матеріалу, варто сказати декілька слів про цей твір загалом. *“У кінцевому рахунку, я розповідатиму про тих, кого любив”*, – писав Камю у своїх нотатках до “Першої людини”. Задум цього роману, над яким автор працював в момент своєї трагічної загибелі, був доволі амбіційним. Одного дня він сказав, що усі письменники *“сподіваються відкрити секрети універсального мистецтва, яке, завдяки смиренності і досконалості, дасть змогу відтворити персонажів у їхній плоті і крові”* [1:307; 2:255]. Чи ж і сам Камю намагався розкрити ці секрети? На превеликий жаль, цього вже ніхто і ніколи не довідається, як не довідається, чи вдалося письменнику їх утілити в життя.

Манускрипт твору було знайдено у його дорожній сумці 4 січня 1960 року. Він складався із 144 сторінок, написаних одним розчерком пера, часто без крапок і ком, поспішним почерком, що важко читався. Цей манускрипт так і не був перероблений. Текст роману було відновлено за вже згаданим манускриптом і його першою друкованою версією, зробленою донькою письменника – Франсіною Камю. Для кращого розуміння твору, було проставлено пунктуацію. Слова сумнівного прочитання розміщено у квадратних дужках. Слова або частини речення, які так і не змогли розшифрувати, позначено пробілом також у квадратних дужках. У додатку подано аркуші, пронумеровані від одного до п’яти, одні з яких було вміщено у сам манускрипт, інші ж були вкладені у кінці. Яким був цілісний авторський задум роману, для чого були потрібні ці додаткові аркуші і де їхня справжнє місце у творі – можна лише гадати. Втім, тільки так можна припідняти завісу, яка дозволяє частково осягнути розвиток думки, що її автор намагався втілити у своєму літературному дітищі.

Отож, Альбер Камю заклав підвалини роману, який мав б стати оповіддю про дитинство його “першої людини”. Ця найперша редакція має автобіографічний характер, який би, без жодного сумніву, зник із кінцевої версії твору. Однак такій версії не суджено було побачити світ через уже відомі обставини. Але саме ця автобіографічність, на сьогодні, якраз і становить найбільшу цінність. Після ознайомлення з текстом роману, можна пізнати підґрунтя того, що було, власне кажучи, сокровенною сутністю особистості Камю, його чуттєвості, ґенезою його думки, а також мотивами його ідеологічної заангажованості. І, нарешті,

поясненням того, чому, все своє життя, він намагався говорити від імені тих, кому говорити було заборонено.

Постановка завдання. Повертаючись до проблематики нашого дослідження, зазначимо, що переклад мовних (лексичних) одиниць вихідного тексту тісно пов'язаний з питанням про норми сполучуваності слів у цільовій мові. Ця проблема ще недостатньо вивчена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше її порушив В.С. Виноградов стосовно перекладу фразеологічних одиниць і сформулював її наступним чином (цитування недослівне): більшість слів та їх значень обмежені у своїх зв'язках внутрішніми семантичними відношеннями самої мовної системи; ці обмеження створені притаманними даній мові законами зв'язку словесних значень [3:42]. Це твердження є дуже важливим не лише для теорії, а й для практики перекладу, бо саме в процесі трансляції, а також при оцінці якості перекладу постійно виникає питання – можна так сказати, чи ні? Хоча, на перший погляд, здається, що можливості змінювати сполучення слів не можуть бути передбачені і за своєю сутністю вони необмежені, однак, у ряді випадків, межі об'єктивно встановлюються, по-перше, нормою сполучуваності слів конкретної мови, по-друге, характером системи функціонування певного стилю мовлення. При перекладі це проявляється особливо яскраво.

Відмінні у різних мовах правила сполучуваності окремих слів, що відповідають одне одному за словниковим значенням, зовсім не є перешкодою для повноцінного перекладу. Виходом з такої ситуації може бути заміна слова, що не сполучається, іншим, відповідним за змістом, застосування різноманітних лексичних або граматичних трансформацій. Безумовно, такі модифікації проводяться з урахуванням, найперше, мікроконтексту, тобто безпосереднього оточення лексичної одиниці в тексті, якщо ж цього недостатньо, до уваги береться ширший, стилістичний контекст, функція якого полягає "не в знятті багатозначності, а в актуалізації комбінаторних прирощень смислу" [4:346]. Тому стилістичний контекст – явище вищого розряду, яке потребує високої культури сприйняття повідомлення в усій сукупності його денотативних значень і багатогранності асоціативних зв'язків. Збереження у перекладі сполучень, типових для мови

оригіналу призводило б до буквалізму, а відтак до порушення норм мови перекладу.

Розглянемо кілька прикладів, вибраних на основі зіставлення роману А. Камю "Le premier homme" [6] та його української версії Г. Філіпчука та О. Жупанського "Перша людина" [7].

Найчастотнішою лексичною трансформацією, що спостерігається в українському перекладі, є **зміна частиномовної категорії слова**:

1) ***вербалізація***:

"Dans le ciel plus pâle" [6:34] – *"У небі, яке ще більше зблякло"* [7:149];

"pour éviter la casse" [6:129] – *"щоб нічого не побити"* [7:218];

les jours de pluie [6:233] – *коли дощило* [7:293];

2) ***номіналізація***:

"sucrées et grasses à écoeurer" [6:62] – *"солодкуватий і жирний до нудоти"* [7:169];

trop coquette [6:148] – *чепуруха* [7:232];

"Mais ce travail de bureau ne venait de nulle part et n'aboutissait à rien" [6:209] – *"А робота в конторі – то переливання з пустого в порожнє"* [7:333] (останній приклад ілюструє поєднання трансформації номіналізації та прийому експресивації);

3) ***адвербіалізація***:

d'un pas vif [6:31] – *шпарко* [7:147];

je m'ennuie [6:51] – *мені нудотно* [7:160];

énorme [6:86] – *потужно* [7:187];

d'une voix blanche [6:175] – *ледь чутно* [7:251];

"C'est la pièce la plus fraîche" [6:196] – *"Там прохолодніше"* [7:266];

4) ***ад'єктивація:***

"Il avait de la tête" [6:75] – *"Він був тямущий"* [7:179];

la nudité de son enfance [6:299] – *босоноге дитинство* [7:340].

Заміна частиномовної категорії зазвичай супроводжується частковою або повною перебудовою структури речення, що цілком правомірно, з огляду на необхідність врахувати при перекладі особливості граматичної структури цільової мови. Застосування зазначеної трансформації також не уникнути, коли збереження частиномовної приналежності слова призводить до порушення норм слововживання у мові перекладу.

При зіставленні французького оригіналу та українського перекладу виявлено випадки **додавання слова** (слів). Коли йдеться про додавання як лексичну трансформацію, маємо на увазі експліцитне вираження частини імпліцитного смислу оригіналу в тексті перекладу:

son pantalon kaki [6:195] – *штани кольору хакі* [7:266].

Різновидом трансформації додавання є **компенсація**, яка полягає у введенні в переклад додаткових лексичних елементів, відсутніх в оригіналі, з метою правильного передавання значення слова (словосполучення тощо), щоб його міг зрозуміти і адекватно сприйняти іншомовний читач:

"pour aller à Barberousse" [6:93] – *"щоб устигнути до в'язниці Барбаросси"* [7:191].

Антонімічний переклад незамінний в окремих випадках (приміром, у французькій мові є такі дієслова, які мають лише антонімічні відповідники в українській мові; деякі з них наведені у прикладах нижче), в інших – цілком виправданий за умови, що сенс повідомлення залишається незмінним:

"ignorer tout" [6:35] – *"нічого не знати"* [7:151];

"rien n'était sûr" [6:93] – *"важко було щось зрозуміти"* [7:191];

empêcher [6:139] – *не дозволяти* [7:225].

В аналізованому українському перекладі роману "Перша людина" застосовуються найрізноманітніші перекладацькі прийоми, зокрема такі, як **компресія** і **декомпресія**. Під компресією у перекладознавстві розуміють зменшення кількості мовних знаків у вислові друготвору порівняно з кількістю мовних знаків оригіналу. Наприклад:

la lumière avait baissé [6:16] – *смеркалося* [7:136];

la pluie fine [6:21] – *мжичка* [7:141];

en file indienne [6:85] – *вервечкою* [7:186];

aux oreilles décollées [6:149] – *капловухий* [7:232];

faire un bout de conversation [6:180] – *перебалакати* [7:255];

faire pleuvoir une grêle de coups de poing [6:173] – *дубасити кулаками* [7:249];

un gros homme [6:234] – *товстун* [7:293];

une première gifle derrière la tête [6:234] – *запотиличник* [7:294].

Як видно із наведених прикладів, певній кількості слів першотвору у перекладі відповідає значно менша кількість слів (часом

лише одне чи два), але це зовсім не порушує значення оригінальних висловлень, тому такі перекладацькі рішення – цілком адекватні.

Інший різновид прийому апроксимації – **декомпресія** або **ампліфікація** – є протилежним до компресії. Тут навпаки йдеться про збільшення кількості мовних знаків у друготворі порівняно з кількістю мовних знаків першотвору:

se passionner [6:94] – *пройнятися палким почуттям* [7:192];

faire baver [6:197] – *примушувати гарувати не покладаючи рук* [7:267];

l'anonymat [6:213] – *безвісність і безіменність* [7:279];

une ivresse [6:262] – *п'янке захоплення* [7:312].

Логізація – прийом лексичної апроксимації, який полягає у заміні емоційно-експресивної одиниці МО такою одиницею МП, що передає лише її логіко-понятійний зміст:

le maquillage de la faute [6:99] – *приховування вини* [7:196].

Протилежним до логізації є явище **експресивації**, за якого загальновживане слово МО відтворюється словом чи словосполученням із емоційно-експресивним забарвленням:

regarder rapidement [6:25] – *глипнути* [7:143];

la chaleur de juillet [6:49] – *липневий сквар* [7:158];

la clameur sourde et ininterrompue du soleil sur la mer [6:52-53] – *глухе і безперервне рокотання пронизаного сонячними парусами моря* [7:161];

se battre [6:138] – *чубитися* [7:224];

l'odeur [6:142] – *запахущість* [7:227];

la charrette attelée d'un cheval [6:156] – *тарадайка, запряжена шкапою* [7:237];

la voiture [6:158] – *чортопхайка* [7:239];

à l'antique [6:197] – *старої закваски* [7:267];

fuir [6:209] – *дати драла* [7:276];

être les derniers [6:242] – *пасти задніх* [7:299];

des coups [6:244] – *лупцювання* [7:301];

la masse humaine [6:246] – *юрмисько* [7:302];

dormir lourdement [6:270] – *заснути мертвецьким сном* [7:318];

sans rien faire [6:284] – *байдики бити* [7:329].

Різновидом експресивації може бути **експресивна конкретизація** (зокрема на базі фразеологічних зворотів), яка доволі часто зустрічається в українській версії Г. Філіпчука і О. Жупанського:

"On ne connaît personne" [6:42] – *"Чужа душа – темний ліс"* [7:154];

"Alors, comme ça, et toute seule" [6:91] – *"Ось так і живу, одна як перст"* [7:190];

pâle [6:168] – *блідий як полотно* [7:246];

tout sec [6:198] – *худющий як тріска* [7:268];

les conquérants (...) dansaient, transpiraient gravement [6:208] – *завойовники (...) танцювали, сходячи сьомим потом* [7:275];

il te fait honte [6:252] – *(він) вже втер тобі носа* [7:306];

j'ai du travail [6:259] – *у мене роботи не початий край* [7:310].

Прийом експресивації використовується при перекладі чи не найчастіше, що, теоретично, таїть в собі загрозу зміни мовно-стильового регістру автора. Адже, як відомо, що прозові твори А. Камю характеризуються особливим стилем – так званим "нульовим градусом письма", що позначається на лексиці та стилістиці його творів: лексика відзначається показовою нейтральністю, а стилістика – це практично цілковита відсутність тропів (окрім тих фрагментів, де автор описує навколишні пейзажі: тут він не ладен стриматися, і найрізноманітніші фігури стилю просто таки ллються рікою, що ще раз свідчить про тонкий чуттєвий зв'язок письменника з природою і трепетне її сприйняття). Відтак, виявлені у досліджуваному українському перекладі випадки відтворення нейтральних лексичних елементів оригіналу стилістично маркованими засвідчують прояви творчої індивідуальності перекладача і видаються цілком вдалими, хоча й дещо виходять за рамки мовностильового регістру Камю.

У тексті перекладу знаходимо окремі **контекстуальні (адекватні) заміни** з елементами одомашнення та експресивації:

effacer [6:198] – *викорчувати з корінням* [7:268];

"Jacques sentait de nouveau le malheur s'installer dans son coeur serré" [6:255] – *"Жак відчував знову, як у його пригніченому серці в'є гніздо біда"* [7:307];

"Ça a été une corrida" [6:197] – *"Він тут усіх ганяв як сидорових кіз"* [7:268]. Як бачимо, висловлення першотвору, створене на основі слова "корида", що позначає реалію іспанської культури, в перекладі

замінено дещо одомашненим перекладацьким еквівалентом з фразеологічним компонентом, який значно ближчий і зрозуміліший українському читачеві, аніж можливий варіант перекладу зі словом "корида".

Наступний приклад є також свідчення адекватної заміни й, водночас, єдино можливим варіантом перекладу:

le père Noël [6:203] – *Дід Мороз* [7:272].

Переклад фразеологізмів здійснюється з перенесенням їхнього значення на національний ґрунт, відтак є також прикладом адекватної заміни:

recevoir de sérieuses paires de calottes [6:235] – *добряче перепасти на горіхи* [7:294];

un "rase-mottes" et "bas du cul" [6:244] – *"шкет" і "курдупель"* [7:300];

Внаслідок зазначеної лексичної трансформації перекладними відповідниками стають слова або словосполучення, що не є словниковими еквівалентами тих одиниць, які перекладаються. Проте адекватні заміни підбираються з урахуванням контекстуального значення лексичної одиниці мови-джерела, контексту її вживання, а також згідно з мовленнєвими нормами і традиціями мови-рецептора.

Експлікативний переклад – незамінний, коли прямий відповідник може бути незрозумілим для реципієнта:

"Solferino avait été fondé par des quarante-huitards" [6:202] – "*Сольферино заснували учасники революції сорок восьмого року"* [7:272].

У тексті перекладу знаходимо й окремі випадки так званого "одомашнення" оригіналу, інколи з уживанням маловідомих діалектних слів та виразів. Як слушно зазначає О. Чередниченко, навіть приховані чи то вміло замасковані форми одомашнення чужоземного твору "здатні змінювати його стилістичну тональність" і ще – "особливо примітною у цьому зв'язку є тенденція до надмірного увиразнення стилістичних засобів оригіналу у перекладі, заміни стилістично нейтральних одиниць стилістично маркованими, здебільшого розмовного характеру" [5:92]. Приклади одомашнення криють в собі загрозу викривлення мовностильового регістру першотвору загалом, особливо у разі, коли варто зберегти зовнішню нейтральність

авторського дискурсу (як у випадку художньої прози А. Камю). Приміром:

"Drôle d'arrivée" [6:23] – *"Веселенькі у вас вхідчини"* [7:142];

les bandits du bled [6:24] – *тутешні харцизяки* [7:142];

bon principe [6:24] – *добра заведенція* [7:142];

un défaut [6:44] – *ґандж* [7:156];

un bourgeois [6:45] – *салогуб* [7:157];

la chaussée [6:50] – *мостинець* [7:159];

repriser des chaussettes [6:254] – *церувати шкарпетки* [7:307];

pour le plaisir de parler ou de se vanter [6:285] – *наговорити сім мішків гречаної вовни або покозиряти* [7:330].

Такі аж надто стилістично марковані, експресивні або діалектно забарвлені перекладацькі відповідники, нав'язують читачеві нібито знайому йому образну картинку. Насправді ж ідеться про образну картинку перекладача, яка розходиться з образною картинкою автора, для якого мовленнєва експресія не є характерною рисою.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Лексичні перетворення при перекладі зазвичай зумовлюються специфікою мови-рецептора, але інколи відбуваються під впливом індивідуального перекладацького сприйняття оригіналу та його творчої індивідуальності. Серед напрямків подальших наукових пошуків доцільно виокремити питання відтворення стилістичних засобів оригіналу та дослідження впливу творчої індивідуальності перекладача на особливості їх відтворення мовою перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Jurt J.* Le mythe d'Adam. Le Premier Homme d'Albert Camus [Електронний ресурс] / J. Jurt // Peytel Gerard (Hrsg.): Mythes des Origines : Eidolon. – Bordeaux: Universite Bordeaux-III, 2002. – P. 307–316. — Режим доступу до ст. : http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/491/pdf/camus.pdf. 2. *Tebbani A.* Le premier homme de Camus ou l'amour recouvré partage [Електронний ресурс] / A. Tebbani // Synergies Algerie n°9. – 2010. – P. 255–260. – Режим доступу до ст. : http://ressources-cla.univ-fcomte.fr/gerflint/Algerie9/tebbani.pdf. 3. *Виноградов В. С.* Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Изд-во Института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с. 4. *Арутюнова Н. Д.* Языковая метафора / Н. Д. Арутюнова // Язык и мир человека. – М. : Языки русской культуры, 1998. – С. 346–402. 5. *Чередниченко О. І.* Український переклад: з минулого у сьогодення / О. І. Чередниченко // Літературна мова у просторі національної культури / відп. ред. Л. І. Шевченко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2004. – С. 88–96.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *Camus A.* Le premier homme / A. Camus. – P.: Gallimard, 1994. – 377 p. 7.*Камю А.* Перша людина : [роман] / А. Камю ; [з фр. пер. Г. Філіпчук та О. Жупанський]. – К. : Юніверс, 2005. – С. 133–386.

© *Лук'янченко М. П.*

МЕГЕЛА І. П.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

"ЛЮБЛЮ І НЕНАВИДЖУ" КАТУЛЛА VS "ARS AMATORIA" ОВІДІЯ

Стаття присвячена співставному аналізу любовної лірики давньоримських поетів Катулла та Овідія. Розкривається природа кохання в Катулла та Овідія, висвітлюються особливості поетики, жанрова природа їх поезії, аналізується тематика й засоби художнього вираження особистих почуттів в контексті традиції та новаторства.

Ключові слова: антитеза "люблю і ненавиджу", "неотерики", жанрово-стильові особливості, кохання, гра, риторика, традиція, новаторство.

Статья посвящена сопоставительному анализу любовной лирики древнеримских поэтов Катулла и Овидия. Раскрывается природа любви у Катулла и в Овидия, освещаются особенности их поэтики, жанровая природа их поэзии, анализируются тематика и средства художественного выражения личных чувств и любовных переживаний в контексте традиции и новаторства.

Ключевые слова: антитеза "люблю и ненавижу", "неотерики", жанрово-стилевые особенности, любовь, игра, риторика, традиция, новаторство.

The article deals with a comparative interpretation of love lyrics by ancient Roman poets Catullus and Ovid. The nature of Catullus' love and Ovid's endearments is illustrated, peculiarities of their poetics are considered, means of artistic expression of personal feelings and affection are studied in terms of traditions and innovation.

Key words: antithesis "I love and I hate", "neoterics", genre and stylistic peculiarities, love, acting, endearments, rhetoric, tradition, innovation.

Люди здавен користуються мовою поезії, щоб зафіксувати свої як найблагородніші, так і найпримітивніші сексуальні переживання. З нашої любові і сексуального досвіду, що закорінені у найглибших закутках підсвідомого життя душі, проростають як чудові квіти, так й огидні будяки. Засадничий принцип, що управляє людським буттям – шопенгауерівська воля до життя, – ніде не проявляється так безпосередньо і так потужно, як у коханні.

Починаючи з романтизму, ми звикли сприймати лірику як неповторно-індивідуальне вираження емоцій. Ті ж критерії прикладаємо і до більш віддаленого минулого. Однак, у підході до поезії античності, необхідно пам'ятати, що традиційне для неї більш важливе, ніж оригінальне, і що традиція визначала там не лише жанр і форму, але й самовираження поета [1:3].

Яскравим свідченням цього є поезія двох видатних і дуже відмінних між собою римських поетів Катулла й Овідія.

© *Мегела І. П.*

Римляни були землеробами і воїнами, відзначалися практицизмом і не були налаштовані, як греки, на створення поезії для власного задоволення. “Римлянин мав від природи грубу і чуттєву натуру; до певної міри він був жорстокий і дикий, тим не менш, був розсудливим і тверезомислячим громадянином, який прагнув облаштувати суспільне життя у найбільш розумний й ефективний спосіб. У такого народу поезія, особливо любовна, не може народжуватися спонтанно; він не матиме таких геніїв любовної лірики, як Сапфо, Івік, Анакреонт і Мімнерм. Римляни не мали відповідних засобів для вираження витонченого кохання” [2:204]. Відомий римський історик Тацит зазначав, що римляни одружувалися не з кохання і кохали без вишуканості чи шанобливості [3]. Тому їх любовна поезія являла собою або наслідування, майже переклад грецьких зразків, або досягала вершин у чесному вираженні чуттєвості, особистих переживань. На грунті старої республіки не могли розквітнути найніжніші квіти любовної поезії. Та й шлюби у Давньому Римі базувалися здебільшого на раціональній основі, на розрахунку, а більшість дружин були суворими і “чеснот ними” матронами.

Якби й Катулл дотримувався у всьому звичаїв і моралі середнього класу, його особисте життя не склалося б так нещасливо. Але тоді ми навряд чи знали б щось про його любовні страждання. Катулл – перший римський поет кохання, який залишив артистичне (й воістину національне) вираження глибоких почувань. Він найближчий нам за духом, ніж усі його знамениті послідовники, оскільки залишався у віршах людиною, а не ритором, чесно й талановито розповів про свою любовну пристрасть.

Значна частина поезії Катулла присвячена Клодії, яку він оспівав під іменем Лесбії; у цих віршах вперше в античній поезії кохання виступає не тільки як чуттєва пристрасть, але і як духовна близкість. Стосунки Катулла і Лесбії – одна з найвідоміших давньоримських любовних історій саме завдяки силі почуттів і таланту поета. Лесбія стала символом жорстокої жіночості і водночас літературною загадкою.

Катулл увійшов у свідомість нового часу як “відкривач духовного кохання”. В добу політичної і соціальної кризи республіки в середині І ст. до н.е., коли відчувалася приреченість республіканських принципів і більш деспотичниого характеру набували дії військових диктаторів (Гая Юлія Цезаря), Катулл не став робити ставку на традиційну військову

кар'єру; а разом з друзями, поетами-однодумцями: ідейними прихильниками республіки, відмежувався від прямої політичної боротьби, замкнувся у сфері внутрішніх переживань. Він очолив "неотериків" ("модерних" поетів), які відкидали старі літературні жанри – дидактичний та історичний епос – і знаходили в александрійській поезії моменти, які стимулювали інтерес до особистого життя окремої людини, народжували поезію особистих почуттів. Наслідуючи елліністичних поетів, вони передавали інтимні переживання людини, збагачуючи поетичну мову новими метричними розмірами. Суб'єктивне "я" стало об'єктом зображення, темою поезії.

Більшу частину життя Катулл провів у Римі, де пережив драматичне кохання. Вчителями "науки пристрасті ніжної" для Катулла служили елліністичні поети. При перенесенні на римський грунт характер їх еротики зазнавав, однак, певних змін, адже становище жінки у римському суспільстві було більш незалежним і шанованим, ніж у Греції. Сучасний російський письменник В.Отрощенко так охарактризував образ Лесбії, яким він постає у віршах Катулла: "Обставини могли скластися так, що дослідники ніколи б не з'ясували, ким була героїня цієї історії. В образі Лесбії зосереджена вся чарівна краса небесних богинь і все буйне блядство трактирів і провулків Риму, її можна було б уявити ким завгодно – хвойдою з вулиці Субура, якою-небудь вільновідпущеницею, римською гетерою чи якоюсь лесбійською дівчиною (жителькою острова Лесбос) – такий точний зміст псевдоніма Лесбос, що його надав Катулл своїй коханій" [4].

Клодія Пульхра Терція була дружиною сенатора Метелла. Відомі два прізвиська Клодії: "Боопіда" (Волоока) і "Квандратія" (ціною шеляг). Після смерті чоловіка у Клодії був роман з приятелем Катулла, багатим красенем Целієм Руфом. Вони були коханцями з 59 по 57 до н.е. і проживали у сусідніх будинках на Палатинському пагорбі. Перервавши ці стосунки, Клодія через підставних осіб звинуватила Целія Руфа у спробі отруїти її. Захисником обвинуваченого виступив ворог її брата – Ціцерон, який виголосив на суді у березні 56 року свою знамениту промову Pro Caelo, в якій охарактеризував її як "всезагальну подружку" і як особу не лише знатну, але й "загальновідому". Целія було виправдано, а репутація Клодії виявилася заплямованою. Після цього немає жодних відомостей про життя Клодії. Жоден з сучасників Катулла не згадує її ім'я у зв'язку з поетом.

Вірші про Лесбію датовані здебільшого 57-56 рр. до н.е. На думку дослідників творчості Катулла, не варто вважати Лесбію єдиним коханням поета і пов'язувати з нею всі любовні згадки у віршах. Лесбія згадана по імені дише у 13 віршах, деякі з них написані ще до їх стосунків.

Відомо, що Катулла прибув до Риму десь 61-60 року до н.е. і вступив до почту сенатора Квінта Метелла Целера, з яким була одружена Клодія. Метелл займав посаду намісника рідного краю Катулла Верони, і, цілком природно, що поет шукав його покровительства.. Катулл зумів увійти у столичні літературні світські кола, де й зустрів майбутню героїню своїх поезій – Лесбію. Якщо Клодія була Лесбією, то її роман з поетом розпочався ще до смерті її чоловіка, оскільки в одному з віршів Катулл згадує, як кохана сварить його у присутності чоловіка, а той ніяк не може збагнути причину цієї пристрасті.

Після смерті сенатора Метелла Катулл перейшов до почту іншого сенатора – Гая Меммія і через деякий час відбув з ним до малоазійської Віфінії. У житті Клодії в цей момент розгортаються події роману з Целієм, відомі з промови Ціцерона. на скандальному процесі. Промова Ціцерона передує прощальному віршу Катулла, в якому поет остаточно пориває з Лесбією.

Прикметним атрибутом Лесбії є горобчик, оспіваний Катуллом у двох віршах (№2 і №3). Власниця горобчика не названа по імені, але немає сумнівів, що це саме Лесбія (наприклад, у Марціала читаємо: "Плакала Лесбія, позбавлена ласки пташки своєї"). У вірші №2 Катулл заздрить горобчику за те, що той може вільно порхати тілом коханої. Вірш №3 – віршований некролог на смерть пташки. Катулл пародіює поховальний плач: з тими ж наріканнями на швидкоплинність життя, повторами, подаючи їх, однак, у жартівливому тоні. Горобчика присвячували, зазвичай, Венері, яка з'являлася на колісниці, запряженій горобцями (у гімні Сапфо), "Горобчик" – пестливе слово закоханих у комедіях Плавта.

Сучасна перекладачка поезій Катулла Рахель Торпусман у коментарях до цього вірша повторює курйозну думку Анджело Поліціано: "В цих фривольних віршах Катулл, пародіюючи урочисті гімни на честь богів, під горобчиком" змальовує одну з частин свого тіла» [5]. Якщо виходити з того, що поезія Катулла сповнена

фривольностей і двозначностей, то дана версія має право на існування. У ранній римський період, як випливає з елегії №68, присвяченої якомусь Аппію, у Катулла було зовсім інша коханка – candida diva – як він її називає. То була дружина Аппія, в домі якого Катулл оселився., переїхавши з Верони до Риму. Поет із захопленням згадує цей час, коли вони разом з Аппієм ділили богиню і господиню, яка була їх communis amor.

Пристрасть, яка у грецьких поетів описувалася з легкою іронією, як своєрідна гра, в аполітизмі "неотериків" набула серйозного, урочистого і навіть трагічного звучання, будучи освяченою величчю давніх чеснот :вірністю, мужністю, чеснот, які з суспільних засад і принципів перетворилися на засади приватної моралі.

Зрада в коханні стає подією, що зачіпає всю систему життєйських цінностей. У такому контексті почуття любові набуває нову властивість – піднесено-духовну. Надання коханню духовно-душевних вимірів – найбільше новаторство і своєрідність Катулла, що вирізняє його з-поміж усієї античної лірики.

Вірші Катулла засвідчують, як важко народжувалося нове розуміння кохання, адже в античній лексиці бракувало слів для його вираження. Поет Нового часу міг би означити фізіологічну пристрасть словом "хотіти", а духовну – словом "кохати", античний же поет позначав фізіологічну любов словом "володіти", а для духовної у нього не вистачало окремого слова. Для передачі нового аспекту інтимного почуття Катуллу доводиться вдаватися до складних перифраз: "союз святої дружби", "хотіти добра", "любити, як батько своїх дітей" [6,342]. Вірші Катулла демонструють широкий діапазон почуттів: від ніжної любові через смуток і розчарування – до гіркого сарказму. Така роздвоєність поняття любові й кохання лежить в основі душевної трагедії Катулла; вона розкриває його знамениту антитезу:

Я і люблю і ненавиджу. "Як це?" – спитаєш. Не знаю.

Чую, що так воно є. Чую – і мучаюся тим [.7,36., пер. А.Содомори]

Цей двовірш, написаний за прикладом душевного роздвоєння давньогрецьких поетів, нині здається раціональним, сухуватим. Але саме таке поєднання ліризму й учености, пристрасті й раціональності – характерна прикмета катуллівської поетики. Стиль Катулла виграє контрастами високого і низького, поетичного і простонародного, в його мові архаїчні звороти співставляються з грецькими запозиченнями, його

вірш постійно збуджує слухача імпульсивними ефектними ритмами. Все це разом створює емоційну напругу, яка, залежно від повороту теми, осмислюється то як переможна насмішка, то як трагічна мука.

Метрична структура лірики поета багата: він використовує гекзаметр, дистих елегійний, триметр ямбічний, голіямб, триметр ямбічний, Асклепіадів вірш, сапфічну строфу:

Катулле бідний, вже химери гнати годі
Бо те, що витратив ти, пропало навіки!
Всміхалося тобі колись ясне сонце,
Як ти туди ходив, куди вела люба.
Дорожча і миліша над усе на світі.
О, скільки пустотливих там було жартів,
Яких хотілося б тобі і їй разом!
Так, так, всміхалося тобі ясне сонце.
Тепер вона не хоче,- будь же і ти гордий
І не біжи за нею, й не журись дурно
А все стерпи й переможи твердим духом [8:28, пер. Миколи Зерова].

Для визначення кількості поцілунків поет користується двома порівняннями: спочатку він порівнює їх число з піщинками у пустелі, причому, географічна конкретизація простору (на території між оракулом Юпітера і священною гробницею старовинного Батта) не лише складна сама по собі, але й передбачає додаткову працю, ерудицію, оскільки містить натяк на Каллімаха, який походив з Батти. Друге порівняння – із зірками на небі, що спостерігають за прихованим коханням людей [9]. Лише через шість рядків продовжується перерваний на самому початку період, зв’язок цих рядків з початковими і замкнутість композиції наголошуються повторюванням слів напочатку і в кінці :

Ти хочеш Лесбіє, дізнатись неодмінно,
Яким числом твоїх цілунків неоцінних
Украй і через край задовольнився б я?
Аж скільки є піщин у золотих краях
Кірени дальної, де сильфію багато.
Від гробовищ царя шанованого Батта
І до Юпітера лібійського святинь,
І скільки зір-очей з нагорених склепінь

Глядить на людський рід, мовчанням ночі вкритий-
Цілунків стільки жде і твій Катулл неситий,
Щоб заздрісних урвав той незлічений лік
Щоб горя не вшептав лукавий чийсь язик [10:28, пер. Миколи Зерова].

Більш ускладнено розкривається тема кохання, коли в ній стикаються два суперечливі почуття. Так, вірш 51 розпочинається картиною туги закоханого і закінчується відповіддю Катулла самому собі, що вводить трагічний аспект теми любовне дозвілля: "Твоє дозвілля, Катулле, для тебе обуза, твоє дозвілля тебе і пригнічує, і мучить...": від цього вірш розпадається мовби на дві незалежні частини. Кохання, як зіткнення протилежних почуттів, знаходить вираження у розміреній формі елегійних дистихів:

Часто ти мовила: "Ти – мій єдиний. Без тебе, Катулле,
Навіть Юпітер мене, Лесбіє, не звеселить!
Що ж, і тебе я любив і не так, як то дівчини хочуть.
Ні, лиш як батько дітей – з ніжним любив почуттям.
Нині – тебе я пізнав і, хоча й пломенію сильніше,
Все ж то далеко не так я над тобою тремчу.
"Як це?" – спитаєш. Зрада твоя мене змушує нині
Більше любити, але менше бажати добра [11:35, пер. Андрія Содомори].

Катулл помер у молодому віці. Чи віку йому вкоротило нещасливе кохання? Навряд. У багатьох поезіях говориться про сексуальні пригоди з жінками нижчого у порівнянні з Клодією стану (ці пригоди не обов'язково співпадали хронологічно з коханням Катулла до неї). Поет описує ці пригоди мовою, яка нині здається грубою, хоча й не справляє враження непристойності. Ймовірно, що Катулл від природи відчував потяг до жінок, але він писав також ніжні рядки, звертаючись до юнака Ювенція, про якого немає відомостей, можливо, що це псевдонім.

Психоаналітична теорія підштовхує до висновку, що розчарування у коханні до Лесбії спонукало Катулла до вияву прихованих гомосексуальних рис його особистості. Можливі обидва вирішення. Можна припустити, що його пристрасть не була чисто естетичною і духовною, про що свідчить чуттєвість вірша №56. Катулл у формі листа до Катона розповідає про те, як він застав юного суперника з коханкою і сам небавом вчинив з ним те саме. Лише бісексуал може так швидко

переводити свою сексуальну активність з жінки на чоловіка. Катулл, ймовірно, від природи був бісексуалом, хоча гетеросексуальні схильності у нього переважали.

Нещасливе кохання краяло його серце. Однак, після гіркого розчарування поет, очевидно, помирився з коханою. Катулл знемагав від пристрасті і горя, чіплявся мов за соломинку і відчував себе щасливим, коли безсердечна Лесбія повернулася до нього:

До жадібного ти повертаєшся і понад сподівання
Ти приходиш сама! Яскраво відзначений день!
Хто ж зараз щасливіший з усіх, що живуть на цьому світі?
Чи можна назвати бажанішим від мого життя? [12, пер. мій]

Та після чергового розчарування звучить ще гіркіша скарга. Врешті, у спробі опанувати себе, він звертається до своєї слабкої душі, пробуючи вдихнути в неї мужність і рішучість.

Історію кохання Катулла і Лесбії вже сотні років натхнено реконструюють філологи і поети. Виокремлена з віршів, доповнена багатьма опосередкованими відомостями і загальними розмірковуваннями, ця історія залишається найзагадковішим моментом у житті поета.

Катулл був першим поетом, який зробив набутком нащадків не просто особисте, а інтимне почуття. Художній світ Катулла – свідомо оголений, це – справжнє пекло любовних страждань, хіті й насолоди [13].

Овідій Публій Назон творив в іншій ситуації: припинилися безперервні громадянські війни, зовнішня могутність країни зміцніла. Август, маскуючи монархію під республіку, вимагав служіння державі як спільній справі, прагнув відновити староримські чесноти, вірність республіці, родині. Однак реальність у державі з одноосібною владою ажніяк не нагадувала ідеалізовану республіку, на перший план виходили нові цінності: особисте щастя, кохання, поетична творчість, самовдосконалення. Освічені римляни нового покоління сподівалися знайти захист від офіційної моралі у світі особистого життя – естетизованого, багато в чому умовного.

Поет привернув до себе увагу оригінальною розробкою любовної тематики, він оспівував не пристрасне кохання, а любощі. Кохання – це, насамперед, пристрасть, що вміщає в собі й протилежне почуття (Катуллове “люблю і ненавиджу”). Овідій сам дав собі визначення –

“tenerorum lusor amorum”, тобто “співець ніжних любощів”. Його любощі – гра, втіха, забава.

Таке ставлення йшло в розріз із законами Августа: про обов’язкове одруження для сенаторського і вершницького станів, проти розпусти, що передбачало суворе покарання за перелюб, про обмеження розкоші, про розмежування неодружених і бездітних.

Гучну славу молодому поету принесла збірка “Любовні елегії”, яка стала вершиною римської літературної еротики. Овідій оспівує свою любов до жінки, яку він називає Корінною, за ім’ям беотійської поетеси V ст. до н.е. (ймовірно, що це умовно-поетичний образ). Інерція могутнього поштовху, заданого елегії творчістю Катулла, вже вичерпалася і суб’єктивна елегія перетворювалася на об’єктиву.

Тематика елегій – опис любовних переживань і пригод. Тільки два вірші не пов’язані з темою кохання: елегія на смерть Тібулла [3:9] й опис свята на честь Юнони [3:13]. У низці елегій містяться декларації поета про перевагу ліричної поезії над епічною та про любов до життя, вірне кохання. Ця збірка – не просто автобіографічна історія, яку поет розповідає у циклі віршів за традицією, що склалася в римській поезії, це справжній любовний роман в дусі александрійської лірики. В Овідія традиційні мотиви елліністичної епіграми набувають нового вираження (звернення до зачинених дверей коханої, опис мук нерозділеного кохання, переживання через невірність подруги тощо). На противагу своїм попередникам Лукрецію, Вергілію, Горацію, Овідій вибирає для дидактичної поезії не гекзаметр, а елегійний дистих, який найбільше відповідає змісту збірки. Любовна елегія стає об’єктивізацією можливих ситуацій, змальованих віртуозно й повно.

Концепція кохання Овідія та сама, що й в александрійській епіграмі. Кохання – не пристрасть, а гра, найвищий сенс життя, пригода. Створюючи абстрактний образ коханої, використовуючи літературні мотиви й ситуації, поет прагне відійти від реальної дійсності у світ вигадки й фантазії. Слава поета й коханця для нього вища ,ніж слава військового чи політика. У цьому творі Овідій найповніше виражає своє естетичне кредо – “мистецтво заради мистецтва”, “гра заради гри”. Любовні пригоди, про які розповідає поет, – це плід його фантазії, але описана ним мораль римського світу цілковито відповідає тогочасній дійсності.

Володіючи унікальним поетичним талантом, Овідій розвиває традицію римської любовної елегії, започаткованої Галлом, Тібулом і Проперцієм. В "Любовних елегіях" відчутні катуллівські мотиви, циклізація віршів, об'єднаних вигаданим іменем коханої. Тут й обов'язкові нарікання на зраду подруги, на її корисливість, на власне безсилля порвати з негідницею. З епіграми перейшла тема скарг перед зачиненими дверима коханої, нарікання на чоловіка і охоронця, які перешкоджають побаченню закоханих.

Як і попередники, Овідій оспівує кохану під вигаданим іменем Корінни. Але, якщо про прототип Лесбії у Катулла відомо доволі багато, то ні сучасники Овідія, ні нащадки не знали, хто ж така Корінна, і взагалі чи існувала вона? Все, про що йдеться у цій збірці, багато разів переспіване. Катулл написав вірші на смерть горобчика Лесбії – Овідій пише розлогу елегію на смерть папуги Корінни. Він розповідає про свій віщий сон (III, 5), як Лігдам і як Проперцій, просить подругу чарувати не неземною, а природною красою, конкретизуючи цей спільний мотив інвективою проти фарбування волосся. Катулл написав дворядкову епіграму про розлад почуттів до Лесбії "Ненавиджу і кохаю", Овідій створив елегію (III,11), де тема "ненавиджу" займає 32 рядки, а тема "люблю всупереч ненависті" – 20

Впадає у вічі прагнення Овідія сказати якомога більше про об'єкт свого захоплення. Поета цікавить сам процес знаходження нових мотивів і можливостей та ув'язки їх з головною темою. Тут відчутне джерело його поетичного стилю – риторика. Вихованець риторських шкіл, Овідій добре знав правило, яке вимагало підпорядкування головній темі "загальних місць". Мотиви, запозичені у попередників, і, насамперед, міфологія – невичерпне джерело "загальних місць" в елегіях поета.

Вплив риторики відчувається насамперед у розвитку обраних тем. Одна й та ж сама тема часто переходить з елегії в елегію. Іноді вона розробляється за контрастом :в одній елегії звідниця доводить вигоду продажної любові, а в іншій – вже сам поет переконує кохану у зворотньому.

Часом контраст узгоджується із загальним розвитком теми: поет повчає Корінну як обманювати чоловіка на вечірці, а затим сам страждає, коли вона вчиняє з ним те саме. Іноді контраст сам стає темою: автор переконує кохану, буцімто він не зраджував їй з рабинею, а

в наступній елегії переконує рабиню не признаватися господині у його зраді. Це вплив риторики, декламації, що ділилися на контроверсії – промови-суперечки та суазорії-промови переконання і доказ. Овідій був сильний саме в суазорії, яка повинна була не тільки логічно аргументувати, але й приваблювати "загальними місцями" – емоційно впливати на адресата і на слухачів. Для цього існував цілий арсенал прийомів.,що дозволяв розробляти одну й ту ж тему з різних точок зору, часто протилежних. У подвійній елегії (II,9 і 9 а) поет спочатку доводить, що важко жити, будучи закоханим, а затим, що жити без кохання – неможливо.

В чому переконує Овідій в елегійних суазоріях? Подруга не повинна вимагати від поета плати за кохання, адже він винагороджує її ціннішим подарунком – своїми віршами. Кохана має навчитися обманювати чоловіка, залучивши до цього служницю, вміти налякати чи задобрити сторожа, але й чоловіка поет закликає стерегти дружину, бо інакше за нею буде нецікаво волочитися.

Елегія виробила набір любовних ситуацій, точніше – "любощів". Овідій бере готові ситуації, обігрує їх, закликає всіх гравців дотримуватися правил гри. Авторське "я" тут на рівних правах з усіма, настільки воно співпадає з Овідієм, неважливо, як і те, чи є Корінна реальним прототипом. Живе емоційне у "Любовних елегіях" майже цілковито витіснене традиційним. Але поетична майстерність, віртуозність Овідія така виразна, що "Любовні елегії" увінчують і водночас завершують традицію: подальша розробка одних і тих же тем стала неможлива і розвиток цього жанру припинився.

Парадоксально, однак, що втрата безпосереднього переживання сприяє виявленню сильних сторін таланту Овідія: винахідливості, фантазії, вміння малювати словом. Обігрувана ситуація, оскільки вона не відчувається емоційно, описується об'єктивно, немовби збоку. Деталь за деталлю простежує поет моменти побачення з коханою – обстановку, свій стан, поведінку жінки, красу її тіла. Об'єктивність вбиває емоцію, увагу переведено на пластично-зримий опис деталей. З мозаїки таких деталей можна скласти будь-яку картину, від ризикованої – до ідилічно-пейзажної – і вона буде завжди точною у кожному слові, вишуканою у будь-якій деталі, часто злегка іронічною. У змалюванні деталей Овідій невичерпний, – слідом за поетом навіть сучасний читач мимоволі

заряджається радістю винахідництва, захоплюється пластичною зримістю образів.

Одне з джерел таких деталей – "загальні місця", запозичені з поезії та міфології. вони групуються здебільшого довкола теми кохання, зануреної у побут. Тут має місце гра невідповідностей високого і низького, поетичного і повсякденного.

Зовсім не відчутно величного тону, притаманного іншим авторам при змалюванні любовних страждань. Ще однією особливістю Овідія є розробка однієї теми у кількох варіаціях. Так, ціла елегія побудована на обігруванні думки про те, що закоханий – це воїн на службі в Амура. Висловлене у першому рядку твердження, розвивається затим у кількох порівняннях.

В елегіях Овідія бачимо яскраві замальовки реального життя, яким він надає відтінку грайливості й іронії. Описуючи щасливу зустріч з Корінною, поет малює обстановку опочивальні, фіксує час дня, детально описує чудову зовнішність своєї коханої, майстерно використовує прийом напівтінні для поетичного відтворення любощів.

Зразком естетики напівтіні слугує п'ята елегія першої книги "Любовних елегій", в якій яскраво виражена безпосередність замилування красою жіночого тіла:

Спека була. Полуднева уже завершилась година,
Зморений жаром сухим,я на постелю приліг.
Крізь піввідкрите вікно тьмяне пробивалося світло,
Що під наметом дерев завжди буває в гаях.
Так сутеніє повітря, як сонце пішло на спочинок,
Так по нічній темноті сірий займається день.
Присмерки ті до вподоби дівчатам усім обичайним:
Сором у затінках тих любого жде укриття. [14:161, пер.Миколи Зерова].

І тут в розпущеній серпанковій туніці входить Корінна. "Хто на поразку пристав, легко долати таких", – і перед поетом, немов Венера з морської піни, постає його кохана. Вона немовби виринає у всій своїй красі, що не прихована вже й прозорою тунікою, хіба що такою милою для "щемкої цноти" напівтінню:

Як же на очі з'явилась вона без найменшої шати –
Перед видовищем тим в захваті я занімів.
Що то за плечі були! Як рамен струнких доторкнувся,

Так і вклались до рук пагорби ніжних грудей,
Як під помірними персами рівно живіт округлявся,
Як понад стегна круті зносився стан молодий! [15:162, пер.Миколи Зерова].

Твір сповнений зачарування поетичним словом. Тут слід мати на увазі ту обставину, що антична поезія була народжена для звучання, кожен рядок запам'ятовувався, звуковим образам підпорядковувався весь арсенал зображальних засобів. Поет віртуозно володіє мовою, в його віршах присутній дивовижний магнетизм слова. На відміну від ірраціональної пристрасті, від кохання, любощі – щось вишукане, це – наука, мистецтво. І, відповідно, потрібні настанови, що допомогли б опанувати це мистецтво.

Думка написати "Науку кохання", поєднати в рамках одного твору серйозне із жартівливим, прийшла до Овідія не одразу після "Любовних елегій": поміж тим була трагедія "Медея", збірка "Героїди" – послання героїнь грецької міфології до своїх чоловіків, коханців. Тут і скромна, терпелива Пенелопа, і Федра, яка згорає від пристрасті, і Дідона, яка готова безстрашно розстатися з життям, і мстива Медея, і сентиментальна Енона. Всі вони по-різному переживають розлуку з коханими.

"НАУКА КОХАННЯ" ("ARS AMANDI") – пародійно-дидактична поема. На відміну від дидактичних творів, які писалися гекзаметрами, "Наука кохання" – віршований трактат, створений за всіма правилами численних посібників елліністичного періоду, як-от: гри в кості або м'яча, плавання, прийому гостей або мистецтва кулінарії. Поема складається з трьох частин. Відверто пародіюючи риторичні посібники, які розпочиналися викладом питання про "пошук" об'єкта, Овідій надає першій частині такий же заголовок – "Як знайти кохану". Друга частина має назву "Як домогтися кохання", а третя – "Як утримати кохання". Повчання адресоване спочатку чоловікам (книга перша й друга), а потім жінкам (книга третя), для яких поет написав до цього трактат "Косметичні засоби для жіночого обличчя". Виклад "науки кохання" пожвавлюється ефектними сентенціями, міфологічними оповідками, побутовими сценками. Овідієва "Наука кохання" суттєво відрізняється від творів на подібну тему, які пропагували чисте платонічне кохання, відділяючи тілесне від духовного [16].

“Наука кохання” займає особливе місце у любовній трилогії поета. Головне в ній – теорія любовної стратегії. Це складна “наука”, яка вимагає знань і старання. Однієї краси для кохання недостатньо, закоханому потрібно бути і ввічливим, і лагідним, і поступливим, бути готовим до будь-яких злигоднів. У стратегії кохання важлива лише перемога і для її досягнення допустимі усі засоби: улесливість, обман, брехливі клятви і т.п.

Овідій шукає у коханні взаємне розуміння і взаємне задоволення. Він пише, що йому не мила продажне кохання і любов до хлопчиків, тому що вони не приносять взаємності.

Подавши поради чоловікам, Овідій дає любовні настанови жінкам. Він рекомендує їм слідкувати за собою, вміло приховувати свої тілесні вади, вдало підбирати сукню, підтримувати розмову і т.п. Овідій описує і любовні пози, хоча техніка кохання займає у нього доволі скромне місце у порівнянні з “Камасутрою”. Поет рекомендує вибирати пози відповідно до своєї фізичної статури і природних уподобань партнера.

Настанови Овідія шокували своєю відвертістю. Однак чіпка спостережливість і талант пародіювання дозволили вповні розкрилися на вдячному матеріалі, який найбільше відповідав “дидактичному” трактуванню сфери інтимних стосунків, вираженню іронічного ставлення до морального законодавства Августа.

У “Науці кохання” немає нічого дражливого, сороміцького: навчаючи мистецтву кохання, поет фактично оминає саме кохання, найзагоплюючіше для нього – гра. Тут важить не так здобич, як шлях її здобуття, вміння вистежити, впіймати, а впіймавши – не випустити. “Наука кохання” – вершина овідієвої іронії, “реалізму” й еротики.

Якщо в “Науці кохання” поет пропонував систему порад на користь кохання, то у наступній збірці – “Ліки від кохання” – він переінакшує її. Виявляється, засобів, що ліковують від кохання, не менше, ніж тих, що її породжують. Задум поеми не був випадковий, він пов’язаний з риторичним досвідом Овідія. Поет досконало оволодів технікою контроверсії, яка вчила підбирати переконливі доводи спочатку для однієї, а потім для протилежної сторони. Найперше, що необхідно зробити закоханому – відмовитися від надмірного дозвілля, адже саме воно породжує нудьгу. Хай краще закоханий займеться корисними справами – розведенням худоби, полюванням, чи сільським господарством, тоді йому буде ніколи страждати. Ще краще зайнятися

вишуковуванням недоліків у коханої, уявити собі, наприклад, що у неї негарні руки, криві ноги, що вона жадібна до грошей і т.п. Ще один ефективний засіб – застати жінку за наведенням марафету.

“Ліки від кохання” сповнені іронічного смислу. Це та ж апологія кохання, той же доказ його сили, тільки від зворотного. Вся технологія визволення від кохання служить іронічним прийомом доказу його могутності. А звичка трактувати будь-який предмет з двох боків допомагає поету створювати “анти науку” – “Ліки від кохання”.

“Ars amatoria” Овідія дозволяє зробити висновок, що кохання в римському суспільстві не мало високої суспільної цінності і сприймалося лише як вид витонченого “освіченого дозвілля”. Як справедливо зазначає Б. Б. Шалагінов “психологічний досвід любовного спілкування людина черпала не з власної душі, а в освячених авторитетом грецької старовини готових літературних (чи міфологічних) зразків” [17:96].

Попри видиму легкість, Овідій – складний поет. Для його розуміння, за справедливим твердженням М. Л. Гаспарова, необхідні кілька підходів, щоб крізь блискучу поверхню його віршів проникнути в їх глибину [18:5]. Поет оспівував жінку як елемент особливої естетичної насолоди, суть якої полягала передусім не у душевній, а в еротичній близькості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Отто Кифер*. Сексуальная жизнь в древнем Риме / Кифер Отто. – М. : Центрополиграф, 2003. – 204 с. 2. *Тацит. Корнелий.* [соч. в двух томах] / Тацит. Корнелий. – СПБ: Наука, 1993. – Т. 1: Аналлы. Малые произведения. История. 3. *Ошеров С. А.* Лирика и эпос Овидия / С. А. Ошеров // Публий Овидий Назон. Любовные элегии. Метаморфозы. Скорбные элегии. – М. : Художественная литература, 1983 – С. 3. 4. *Вікіпедія* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:ru.wikipedia.org/wiki/%CB%F1%E8%FF 5. *Катулл*. 33 стихотворения / Катулл ; [пер. Р. Турлусман]. – Иерусалим : Филобиблон, 2001. 6. *Тронский И. М.* История античной литературы / И. М. Тронский. – [4-е изд.]. – М. : Высшая школа, 1983 – 342 с. 7. *Давня римська* поезія в українських перекладах і переспівах. Хрестоматія. – Львів : Видавництво «Світ», 2000. 8.Ibid. 9. *Ярхо В. Н.* Античная лирика / В. Н. Ярхо, К. П. Полонская. – М. : Высшая школа, 1967. – 128 с. 10. *Давня римська* поезія в українських перекладах і переспівах. Хрестоматія. – Львів : Видавництво «Світ», 2000. 11. *Ibid* 12. *Ibid* 13. *Niklas Holzberg*. Catull. Der Dichter und sein erotisches Werk / Holzberg Niklas. – München, 2002. 14. *Давня римська* поезія в українських перекладах і переспівах. Хрестоматія – Львів: Видавництво «Світ», 2000. 15. *Ibid* 16.*Gauly Bardo Maria.* Liebeserfahruungen. Zur Rolle des elegischen Ich in Ovids Amores / Maria Gauly Bardo. – Frankfurt am Main u.a., 1990. 17. *Шалагінов Б. Б.* Від античності до початку XIX ст. Історико-естетичний нарис / Б. Б. Шалагінов. – К. : Видавничий дім «КМ. Академія», 2004. – С. 96. 18. *Гаспаров М. Л.* Три подступа к поэзии Овидия / М. Л. Гаспаров // Публий Овидий Назон. Элегии и малые поэмы. – М. : Художественная литература, 1973. – С. 5–12.

© *Мегела І. П.*

МОЛОКОВА О. Ф.
Київський національний лінгвістичний університет

МЕЗОКОНЦЕПТ *СЕРЕДОВИЩЕ ІСНУВАННЯ* ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ТЕКСТОВОГО МЕГАКОНЦЕПТУ *ПАМ'ЯТЬ* *(на матеріалі псевдоавтобіографіїП. Модіано)*

Статтю присвячено дослідженню текстового мезоконцепту СЕРЕДОВИЩЕ ІСНУВАННЯ як ієрархічного складника текстового мегаконцепту ПАМ'ЯТЬ у концептуальному просторі псевдоавтобіографічної прози П. Модіано. У результаті дослідження виявлено, що основною ознакою мезоконцепту є замкненість оповідача, яка виявляється на фізичному й емоційному рівнях, а семантичне наповнення надає вихід до текстових концептів за зниженим ступенем узагальненості.

Ключові слова: концептуальний простір, ієрархія, текстовий концепт, мегаконцепт, мезоконцепт, макроконцепт, катаконцепт.

Статья посвящена исследованию текстового мезоконцепта СРЕДА ОБИТАНИЯ как иерархического компонента текстового мегаконцепта ПАМЯТЬ в концептуальном пространстве псевдоавтобиографической прозы П. Модиано. В результате исследования определено, что главным признаком мезаконцепта является замкнутость повествователя, которая проявляется на физическом и эмоциональных уровнях, а семантическое наполнение находит выражение в текстовых концептах сниженной степени обобщенности.

Ключевые слова: концептуальное пространство, иерархия, текстовый концепт, мегаконцепт, мезоконцепт, макроконцепт, катаконцепт.

The article is devoted to research textual mesoconcept EXISTENCE SPACE as a hierarchical component of textual megaconcept MEMORY in faction's conceptual space of P. Modiano. Insularity of the narrator is defined as the main point in this mesoconcept which reveals on physical and emotional levels. The semantics have been viewed in textual concepts with a reduced level of generality.

Key words: conceptual space, hierarchy, textual concept, megaconcept, mesoconcept, macroconcept, cataconcept.

На глибинному рівні псевдоавтобіографічна проза П. Модіано містить імпліцитні смисли з високим ступенем абстракції й узагальнення, система яких становить концептуальний простір [1:70] або концептосферу [2:52], концептуальну систему [3:239] художнього тексту. Цей простір формується сукупністю текстових концептів (далі – ТК), що окреслюють смисловий бік роману [4:42] і мають свою системно-ієрархічну структуру. Таким чином, концептуальний простір як система всіх імпліцитних смислів, які формуються на глибинному рівні творів письменника, – це комплексна когнітивна структура авторської свідомості [5:16]. Вважаємо, що концептуальний простір псевдоавтобіографії П. Модіано

© *Молокова О. Ф.*

окреслюється в такий спосіб, коли на концептуальному рівні поетапно виникає ціла мережа впорядковано поєднаних і комплексно взаємодіючих ТК зі своїми відповідними складниками, а найвищу позицію в цій ієрархії займає вершинний ТК [5:59], у нашому випадку – текстовий мегаконцепт ПАМ'ЯТЬ.

Актуальність наукової проблеми визначається загальною спрямованістю лінгвоконцептології, на вивчення текстового концепту, який є центральним поняттям цієї сучасної наукової дисципліни, що характеризується тенденцією до залучення комплексного, інтегративного підходу. Актуальність роботи зумовлюється також складністю, багатоплановістю і суперечливістю жанру псевдоавтобіографії ("autofiction"), у межах якого працює П. Модіано і відсутністю аналізу концептуального простору цієї прози. Оскільки, як показують результати нашого дослідження, його найвищим структурним компонентом є текстовий мегаконцепт ПАМ'ЯТЬ, то **мету** цієї статті вбачаємо в аналізі розгортання його ієрархічного складника – мезоконцепту СЕРЕДОВИЩЕ ІСНУВАННЯ, що й виступає **об'єктом** нашого дослідження. **Предметом** дослідження є семантичне і концептуальне наповнення ТК СЕРЕДОВИЩЕ ІСНУВАННЯ у псевдоавтобіографічній прозі письменника, яка слугує **матеріалом** дослідження.

Однією з визначальних характеристик людини є те місце, де вона живе, її оточення. Між ними існує взаємозв'язок, оскільки місце проживання впливає на формування особистості, її духовний і фізичний стани, плин життя. Нерідко сама територія набуває рис і характеристик свого мешканця. Тому, досліджуючи середовище буття людини, ми аналізуємо як умови її життя, так і внутрішній світ.

Середовище, в якому проживають головні герої П. Модіано, імплікує ТК СЕРЕДОВИЩЕ ІСНУВАННЯ в межах розгортання ТК ПАМ'ЯТЬ. Його головними ознаками є замкненість, відчуження, які актуалізуються в текстовій тканині романів через макроконцепт ОБМЕЖЕНІСТЬ ПРОСТОРУ зі складниками ФІЗИЧНА ОБМЕЖЕНІСТЬ простору і ДУХОВНА ОБМЕЖЕНІСТЬ персонажа. ФІЗИЧНА ОБМЕЖЕНІСТЬ простору оповідача реалізується на трьох рівнях: на рівні міста, закладів громадського користування і місць проживання (див. рис. 1):

Рис. 1. **Рівні реалізації складника макроконцепту ФІЗИЧНА ОБМЕЖЕНІСТЬ у псевдоавтобіографічній прозі П. Модіано**

Наведений рисунок демонструє, що складник макроконцепту ФІЗИЧНА ОБМЕЖЕНІСТЬ реалізується на рівні фізичного простору, який складають місто, заклади громадського користування, помешкання оповідачів. Для останніх вони є дуже важливими, оскільки несуть певний відбиток минулого. Розглянемо детальніше кожний рівень.

У псевдоавтобіографічній прозі макроконцепт ФІЗИЧНА ОБМЕЖЕНІСТЬ імплікується на рівні міста як адміністративно-територіальної одиниці з чітко окресленими межами й інфраструктурними елементами: площами, кварталами, округами, околицями. Цими містами в переважній більшості є Париж, рідше – Мілан, Ніцца, Женева. Столиця Франції з її різноманітними площами, кварталами важливі для автора, оскільки пов'язані з його життям та історією країни загалом. Париж – центр пам'яті та уяви оповідачів, основний орієнтир, місце обов'язкового повернення [6:43]. Вони ведуть читача містом і пам'яттю для того, щоб відновити конкретний епізод і крихкі фрагменти, з яких складається їхнє минуле. Блукати лабіринтами міста метафорично означає блукати лабіринтами пам'яті – пригадувати.

Усі місця, де розгортаються сюжетні лінії, мають свої кордони в урбаністичному просторі, а отже, є замкненими й ув'язнюють оповідачів. Замкненість простору фабульних подій романів «La place de l'Etoile», «La ronde de nuit», «Les boulevards de ceinture», «Rue des boutiques obscures», «Quartier perdu», «Vestiaire de l'enfance», «Dans le café de la jeunesse perdue «підсилюється відповідними лексемами *place* n.f., *ronde* n.f., *ceinture* n.f., *quartier* n.m., *vestiaire* n.m., *café* n.m., уживання яких не вимагає тлумачення, оскільки вони ще раз підкреслюють обмеженість простору, в якому існує оповідач. З роману в роман читач зустрічається з ним на площах (*place de l'Etoile, place des*

Pyramides, place de la Concorde, place Pigalle, place d'Italie, place de Trocadéro), у кварталах (*Odéon, Passy, Trocadéro, Auteuil*), у четвертому, дев'ятому, одинадцятому, шістнадцятому, вісімнадцятому округах.

У художній прозі письменника існує культ місцевості [7], який є детально продуманим і необхідним для розвитку фабульних подій. Оповідач починає оповідь із пригадування місць, де був раніше. Для того, щоб оживити спогади, які наповнять зміст роману й нададуть хронологічної зв'язності, йому необхідно пройтися краєм: *[...] passer de temps en temps une nuit dans un autre quartier pour rêver à celui que l'on a quitté. A l'hôtel Fieve, par exemple, je m'allongerai sur le lit de ma chambre [...] et je croirai entendre, de loin, les barrissements des éléphants du zoo. Dans tous ces endroits, personne ne pourra jamais me retrouver* [14:89]. Фінальна фраза поданого фрагмента несе концептуальне навантаження. Лексична одиниця *tous* adj.indéf. "marque l'intégralité d'un espace" [11], *ces* adj.dém. "sert à désigner, montrer un être, un objet que le locuteur a sous les yeux ou dans sa pensée" [там само] конкретизують і підсилюють іменник *endroit* n.m. «partie déterminée d'un espace «[там само], який свідчить про те, що оповідач добре знає ці місця. У другій частині акцентується на абсолютній заперечній формі дієслова *pouvoir* v.tr. "être capable de faire quelque chose»[там само]. Її формують три лексеми: заперечна частка *ne* у часовій формі Futur Simple; прислівник *jamais* adv.de temps; неозначений займенник *personne* p.indéf., що вживається замість другої частини заперечення *pas*. Майбутній час заперечної форми в поєднанні з предикатом *retrouver* v.tr. "savoir à nouveau, après avoir cherché, où est quelque chose ou quelqu'un qui était perdu ou bien qui avait disparu»[там само] указують на безрезультатність подальших пошуків. Таке небажання оповідача зустрічатися, вступати в контакт із людьми, бути знайденим імплікує катаконцепт ВІДЧУЖЕННЯ.

Періодом блукань-спогадів оповідач обирає ніч (*cette nuit, passer une nuit*), вихідний день (*dimanche*), коли рух і метушня зникають, а місто наповнюється тишею й порожнечею (*ville déserte, ce boulevard vide, les avenues vides, une zone déserte*). Останні необхідні для того, щоб краще зберігати сліди тих, хто жив раніше, проте відсутні тепер. Звернемося до фрагменту, концептуальна інформація якого вирізняється асоціативністю і смисловою насиченістю: *Les Champs-*

Elysées... Ils sont comme l'étang qu'évoque une romancière anglaise et au fond duquel se déposent, par couches successives, les échos des voix de tous les promeneurs qui ont rêvé sur ses bords. L'eau moirée conserve pour toujours ces échos, et par les nuits silencieuses, ils se mêlent les uns aux autres... [15:103]. Порівняння паризької авеню Єлісейські поля зі ставком (*comme l'étang*), у воді якого назавжди зберігаються відлуння голосів (*conserve pour toujours ces échos*) людей, які колись прогулювалися берегами, уможливлює унаочнення цієї інформації на основі концептуальної метафори ОБ'ЄКТ – ЦЕ ВМІСТИЩЕ [8:55]. Відповідно до нашого прикладу об'єктом виступають Єлисейські поля, які узагальнюють місто, а вмістищем – ставок. Зазначимо, що вода в цьому типі водойми не обновлюється, а є стоячою і тихою. Вона символізує не життя, а скоріше зберігає інформацію про життя → СПОГАДИ. Таким чином, модифікуючи подану концептуальну метафору ОБ'ЄКТ = *Les Champs-Elysées* → МІСТО, ВМІСТИЩЕ = *l'étang* → СПОГАДИ, ми отримуємо таку концептуальну формулу: МІСТО – ЦЕ СПОГАДИ. Достатньо пройтися у нічній тиші цією авеню, щоб пригадати конкретну людину або подію.

Головний герой роману «Rue des boutiques obscures», щоб згадати ким він був раніше і збагнути, хто є тепер, також звертається за допомогою до пам'яті місцевості, зокрема помешкання: *Je crois qu'on entend encore dans les entrées d'immeubles l'écho des pas de ceux qui avaient l'habitude de les traverser et qui, depuis, ont disparu. Quelque chose continue de vibrer après leur passage, des ondes de plus en plus faibles, mais que l'on capte si l'on est attentif. Au fond, je n'avais peut-être jamais été ce Pedro McEvoy, je n'étais rien, mais des ondes me traversaient, tantôt lointaines, tantôt plus fortes et tous ces échos épars qui flottaient dans l'air se cristallisaient et c'était moi* [16:124]. Наведений приклад демонструє, як оповідач, потрапивши в порожнє приміщення, яке могло б бути його рідним і де немає жодного доказу цьому, уважає, що чутно відлуння кроків, а в повітрі продовжують коливатися звукові хвилі. Вони розповсюджуються по всій кімнаті, послаблюються, посилюються і, нарешті, набувають форми (*des ondes […] se cristallisaient*) – оповідач пригадує.

Отже, у цій кімнаті, де відсутнє все фізичне, присутнє найголовніше – спогади, там існує ПАМ'ЯТЬ як ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ. Такі порожні помешкання є для персонажів певними орієнтирами в процесі

схоплення зниклих речей, світочами у сутінках забуття [6:52]. П. Модіано завжди намагається зобразити у своїх романах стан відсутності, дивовижність якого полягає в тому, що при фізичній відсутності людини у просторі теперішнього завжди відчувається її присутність, яка мала місце в минулому [9]. Вдалим поясненням цієї ситуації, на нашу думку, слугує визначення поняття часу М. Гайдеггера: "Відсутність також завжди повідомляє про себе як спосіб присутності»[10:401]. Смислове протиріччя, породжене аналізованою ситуацією, підкріплює концептуальний оксиморон ПРИСУТНЯ ВІДСУТНІСТЬ.

Наступний рівень реалізації ТК ФІЗИЧНА ОБМЕЖЕНІСТЬ становлять заклади громадського користування. Ілюстративний матеріал засвідчує, що головні герої не прив'язуються до конкретного місця проживання. Як кочівники, вони переміщуються в просторі, інколи зупиняючись у різноманітних готелях, кафе, рестораціях задля того, щоб розвіяти постійну понуру самотність, забути про страх або просто згаяти час. Там завжди існує можливість завести розмову з барменом, офіціантом, рідше – з відвідувачами, а грубі стіни будівлі захистять від проблем зовнішнього світу.

Одним із найчастіше відвідуваних місць оповідача є готель, який має образ притулку: *On faisait, à Juan-les-Pins, comme si la guerre n'existait pas […]* *cet hôtel blanc* *qui ressemble à* *un paquebot échoué* *parmi les pins au-dessus de la plage […]. Là-bas,* *on serait à l'abri*. *Une angoisse fugitive se lisait sous le hâle des visages : dire qu'il faudrait sans trêve partir à la recherche d'un endroit que la guerre avait épargné et que ces oasis deviendraient de plus en plus rares...* [14:57–58]. Носієм концептуальної інформації зазначеного уривку є іменник *abri* n.m. "lieu où l'on est à couvert des intempéries et du danger" [12:7], конотацію котрого набирає лексема "готель»(*hôtel* n.m.). Слід звернути увагу на символічний білий колір останнього, який у тексті контрастує із сірістю буднів і чорним періодом окупації. Оскільки цей колір асоціюється з радістю, чистотою, легкістю [13:126], то, відповідно, будівля такого кольору – місце порятунку, де можна забути неприємності, проблеми зовнішнього світу і відчути радість. В аналізованому фрагменті лексеми *hôtel* n.m., *paquebot* n.m., *endroit* n.m., *oasis* n.f. вступають фактично в синонімічні зв'язки з лексемою *abri* n.m. і вербалізують ТК ЗАХИСТОК.

Автор удало порівнює згаданий вище готель із теплоходом (*paquebot* n.m. “grand navire de commerce principalement affecté au transport des passagers» [12:1344]) як символом безпечного місця, захистку в бурхливому морі життя. Однак той факт, що це судно не пливе, а стоїть на мілині серед сосен над пляжем, демонструє його приреченість на крах. Відповідно готель не може бути надійним захистком для своїх постояльців, а отже, вони будуть змушені залишити його задля надійнішого притулку. Частина фрази, де підкреслюється необхідність постійного пошуку таких безпечних місць, яких дедалі стає менше (*il faudrait sans partir à la recherche d’un endroit que la guerre avait épargné et que ces oasis deviendraient de plus en plus rares*), демонструє концептуальну ознаку “тимчасовість»і надає можливість визначити катаконцепт ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТОК, що виражає бажання людини відсторонитися від проблем і хвилювань зовнішнього світу, затаївшись у конкретному місці. Проте це укриття не є постійним, оскільки не можна втекти від ПАМ’ЯТІ.

Образ готелю як ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТКУ персонажів часто присутній у псевдоавтобіографічній прозі, особливо елементи інтер’єру, які є абсолютно однаковими у різних містах і країнах. Своїм риторичним запитанням цю думку підтверджує Віктор Хмара, оповідач роману «La place de l’Etoile»: *En quoi le Splendid différait-il du Claridge, du George V, de tous les caravansérails de Paris et d’Europe ?* [17:64]. Він згадує готелі високого класу, назви яких орієнтують читача на очікування чогось розкішного, величного, яскравого, але для мовця всі вони і їм подібні, – це лише постояльні двори (*caravansérail* n.m.) Визначення цієї лексеми на семантичному рівні (“vaste cour, entourée de bâtiments où les caravanes faisaient halte» [12:270]) конкретизує суб’єкта дії (“*caravane* n.m. – groupe de personnes qui se déplacent» [там само:269] в особі групи людей без минулого і майбутнього, які рухаються з одного пункту в інший через фактичну необхідність. Отже, оповідачі П. Модіано – це кочівники, у яких немає жодного шансу на безхмарне осіле життя. Для них стабільність, розміреність, спокій перетворюються на ПСЕВДОСПОКІЙ у ТИМЧАСОВОМУ ЗАХИСТКУ.

Беручи до уваги той факт, що в житті й творчості письменника досить вагомою є тема батька (точніше його відсутності) і сподівання на встановлення міцних зв’язків, то вважаємо за необхідне уточнити, що ОБМЕЖЕНІСТЬ ПРОСТОРУ готелів нерозривно пов’язана із цим

образом. Перебування в них як у ТИМЧАСОВОМУ ЗАХИСТКУ – це не лише спроба втекти від часу, проблем зовнішнього світу, а й намагання віднайти своє минуле, очікуючи там на батька. Для П. Модіано залишається назавжди загадкою, ким насправді була рідна людина і чим вона займалася. Сподіваючись знайти відповіді на ці та інші запитання, його герой приходить на зустрічі в місця, близькі до стану батьківської душі: *Mon père […] me donnait rendez-vous dans le hall des grands hotels […]. Ces lieux de passage convenaient à une âme vagabonde et fragile comme la sienne* [18:94]. Блукаючій душі (*une âme vagabonde*) зручно в таких місцях перетину (*ces lieux de passage*), оскільки відкриті будь-які горизонти і немає жодного обмеження в часі й просторі. Однак усі намагання віднайти минуле, сімейні зв'язки, отримати моральну чи матеріальну підтримку від батьків є марними і не приносять жодного результату. Холи готелів, кафе як територія приречених на крах зустрічей із батьком закарбовуються в пам'яті та шлейфом тягнуться впродовж усього життя оповідача.

Самотні, ніким не помічені персонажі П. Модіано залишаються в цих закладах з надією зустріти Людину, яка буде їхнім рятівним кругом у морі спогадів, протягне руку допомоги і проведе в майбутнє: *Il faut attendre que les autres viennent à vous d'un mouvement naturel. Pas de gestes trop brusques. Rester immobile et silencieux et se fondre dans le décor. Je m'asseyais toujours à la table la plus retirée. [...] Chaque fois j'avais l'espoir que Jacqueline Beausergent entrerait et se dirigerait vers le bar [...]* [19:15]. Як демонструє фрагмент, таке очікування є доволі пасивним, без слів і рухів аж до повного розчинення в середовищі закладу і співзвучне з ПРИСУТНЬОЮ ВІДСУТНІСТЮ. Оповідач переконаний, що це повинно відбутися природньо і керується лише сподіванням. Але дожидання досить часто марне, ніхто не приходить відразу.

Ще однією метою відвідування таких місць є банальне бажання спокійно згаяти час. Неквапливі, самотні, оповідачі обирають місця поблизу вікна, довго залишаються там, спостерігаючи за іншими й мимоволі слухаючи їхні розмови. Проте у такий спосіб можна згаяти лише певний час, а не все життя. Таким чином, проведений аналіз уможливлює унаочнення логічних напрямків розгортання катаконцепту МАРНІСТЬ НАМІРІВ (див. рис. 2):

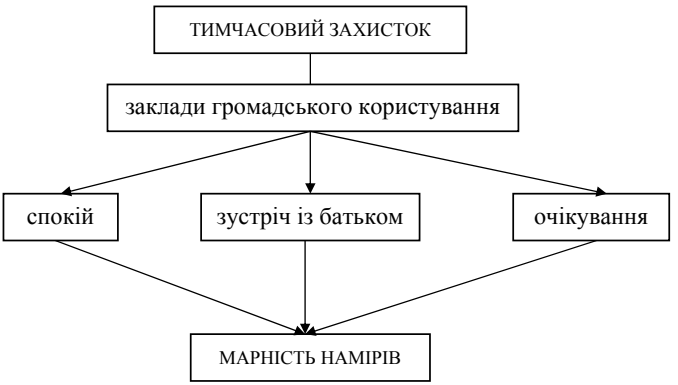

Рис. 2. **Логічні напрямки розгортання катаконцепту ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТОК у псевдоавтобіографічній прозі П. Модіано**

Представлений рисунок демонструє, що в концептуальному просторі модіанівської прози одним із рівнів реалізації ТК ФІЗИЧНА ОБМЕЖЕНІСТЬ оповідачів є заклади громадського користування, а саме: готелі, кафе, ресторації. Наміри перебування в такому ТИМЧАСОВОМУ ЗАХИСТКУ доволі зрозумілі. Це місця зустрічей із батьком, очікування на допомогу і встановлення душевного спокою. Проте всі вони є безрезультатними: батько назавжди залишається байдужим до життя сина; очікування стає занадто довгим і невиправданим; пам'ять блокує можливість віднайти спокій, якого так бракує душі й тілу. Отже, аналіз ілюстративного матеріалу надав вихід до катаконцепту МАРНІСТЬ НАМІРІВ, що розгортається у складнику макроконцепту ФІЗИЧНА ОБМЕЖЕНІСТЬ і підтверджується в схемі розгортання ТК ФІЗИЧНА ОБМЕЖЕНІСТЬ з ієрархічними складниками ПРИСУТНЯ ВІДСУТНІСТЬ, ВІДЧУЖЕННЯ, МАРНІСТЬ НАМІРІВ, ПСЕВДОСПОКІЙ, ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТОК.

Поняття рідної домівки не є близьким для персонажів П. Модіано. Вони не прив'язуються до помешкання, з легкістю переїжджають. Якщо їм пощастило жити або повернутися у будинок батьків, то залишатися в цих стінах їм морально важко. Дім дитинства не викликає ніжності й теплих почуттів, а породжує неприємне враження фізичного й духовного ув'язнення. Спогади про ранні роки, сім'ю завжди болісні для оповідачів. Своїм місцем проживання вони обирають покинуті

помешкання або готельні номери, інтер'єр яких позитивно впливає на емоційний стан, породжує відчуття спокою і захищеності. Тому Ріго, персонаж роману «Voyage de noces», дуже легко продає материнське майно й залишається в майже порожній квартирі: *Dans la bibliothèque, il ne restait que les livres sur les rayonnages. Ils avaient même enlevé les rideaux. Le grand salon ne contenait plus aucun meuble, le lustre était décroché et ils achevaient de rouler le tapis* [14:39–140]. Підкреслені словосполучення несуть концептуально значущу інформацію. Іменник *meuble* n.m. "tout objet mobile qui concourt à l'aménagement de l'habitation, des locaux" [12:1189]), ужитий із лексемою *aucun* adj. "pas un, nul, personne" [там само:131], указує на позбавлене меблів житло. Виходячи з положення про те, що на метафоричному рівні житло / меблі виступають у співвідношенні тіло / душа, то помешкання без меблів – очевидне втілення людського тіла без душі та всього, що з нею пов'язане. Оскільки для персонажів П. Модіано меблі асоціюються зі спокоєм і безпекою, то їхня відсутність перетворюється на відчуття незахищеності. У такий спосіб словосполучення *aucun meuble* з його концептуальними значеннями "тіло без душі", "відчуття безпеки» імплікує катаконцепти ВНУТРІШНЯ ПОРОЖНЕЧА і НЕЗАХИЩЕНІСТЬ.

Облаштування кімнати, в якій проживає Оділь, героїня роману «Une jeunesse», є гнітючим, викликає лише моторошні відчуття: крихітна мансарда з ліжком та умивальником, вид із вікна майже в небо, нестерпне опалення. Незважаючи на це, вона зі своїм другом довгий час не залишають помешкання, перебуваючи відсторонено від зовнішнього світу: *La chambre était mansardée. Il y avait juste le passage entre le lavabo et le lit. [...] Du radiateur, dont la taille était disproportionnée à la dimension exiguë de la chambre, émanait une chaleur trop forte. Elle ouvrit la fenêtre d'où l'on voyait, à l'horizon, le haut de l'Arc de triomphe. Elle se laissa tomber sur le lit [...]* [20:30]; *[...] Ils perdaient la notion du temps, et, si Brossier n'était pas revenu, ils n'auraient plus jamais quitté cette chambre [...]. La dernière image du monde extérieur, c'étaient les flocons de neige [...] dans l'encadrement de la fenêtre* [ibid.:65–66].

У поданих уривках спостерігаємо опозицію, яка виражається експліцитно – зовнішній світ, що існує за межами замкненого простору існування оповідача, власне реальність життя, й імпліцитно – замкнений простір його буття. Словосполучення *une chaleur trop forte* є концептуально навантаженим, адже тепло (*chaleur* n.f. "état de l'air, de

l'atmosphère, qui donne à l'organisme une sensation de chaud»[12:299]), коли є сильним (*fort* adj. "dont l'intensité a une grande action sur les organs des sens" [там само:811]) і навіть занадто (*trop* adv. "d'une manière excessive, abusive; plus qu'il ne faudrait" [там само:1975]), у будь-якому помешканні перетворюється на задуху – несвіже повітря, яке утрудняє дихання. На відміну від чистого повітря – символу думки, духовного розвитку, повної свободи [13:19], задушливе повітря, в якому живуть персонажі, указує на їхнє ДУХОВНУ ОБМЕЖЕНІСТЬ, ув'язнення, що провокує відчуття ТРИВОГИ.

Тему обмеженості простору продовжує словосполучення *l'encadrement de la fenêtre*, де концептуальну інформацію несе іменник *fenêtre* n.f. "ouverture faite dans un mur, une paroi, pour laisser pénétrer l'air et la lumière" [12:770], яка є одним із способів здійснення зв'язку із зовнішнім світом. Проте форма мансардного вікна з його місцем розташування в крихітних розмірах кімнатки унеможливлюють цей зв'язок. Вікно – це кордон між внутрішнім і зовнішнім світами. Все те, що людині видно з вікна, формує її уявлення про зовнішній світ. Та коли звідти видно лише верхівку Тріумфальної Арки (*le haut de l'Arc de triomphe*) чи лапатий сніг (*les flocons de neige*), то можна стверджувати про ВІДЧУЖЕННЯ людини, спричинене ОБМЕЖЕНІСТЮ ПРОСТОРУ, що неминуче пов'язане з ФІЗИЧНОЮ І ДУХОВНОЮ ОБМЕЖЕНІСТЮ. Таким чином, через фізичні характеристики простору, у якому існують персонажі П. Модіано, можна простежити динаміку розгортання складника макроконцепта ДУХОВНА ОБМЕЖЕНІСТЬ із катаконцептами ВНУТРІШНЯ ПОРОЖНЕЧА, НЕЗАХИЩЕНІСТЬ, ТРИВОГА, ВІДЧУЖЕННЯ.

Отже, у результаті проведеної нами розвідки розгортання мезоконцепта СЕРЕДОВИЩЕ ІСНУВАННЯ в концептуальному просторі псевдоавтобіографічної прози П. Модіано було виявлено його ознаку – замкненість, яку можна інтерпретувати як форму самозахисту людини від реальності і символ її обмеженості в спілкуванні з навколишнім світом. Ця ознака імплікує макроконцепт ОБМЕЖЕНІСТЬ ПРОСТОРУ зі складниками ФІЗИЧНА ОБМЕЖЕНІСТЬ, ДУХОВНА ОБМЕЖЕНІСТЬ, в яких розгортаються такі катаконцепти: ВІДСУТНЯ ПРИСУТНІСТЬ, ВІДЧУЖЕННЯ, МАРНІСТЬ НАМІРІВ, ПСЕВДОСПОКІЙ, ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТОК, ВНУТРІШНЯ ПОРОЖНЕЧА, НЕЗАХИЩЕНІСТЬ, ТРИВОГА, що в сукупності структурують текстовий мегаконцепт ПАМ'ЯТЬ, який займає позицію центрального елементу цілісної концептуальної інформації усього мовного корпусу.

Інтерес П. Модіано до теми пам'яті у всій розмаїтості її буттєвих характеристик виявляється у складній структурі ТК ПАМ'ЯТЬ, зміст яких зумовлений наявністю різноманітних семантичних сфер.

Розглянута проблема є **перспективною** у плані подальших розвідок, присвячених особливостям дослідження семантичного й концептуального наповнення ТК ПАМ'ЯТЬ у псевдоавтобіографічних текстах і заслуговує на подальші дослідження та уточнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Савчук Р. І.* Оповідний простір художньої прози Ф. Саган : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / Руслана Іванівна Савчук ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2009. – 295 с. 2. *Огнева Е. А.* Когнитивное моделирование концептосферы художественного текста : [монография] / Елена Анатольевна Огнева. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2009. – 280 с. 3. *Павиленис Р. И.* Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка : [монография] / Роландас Ионович Павиленис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с. 4. *Кагановська О. М.* Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики XX ст.) : [монографія] / Олена Марківна Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с. 5. *Ніконова В. Г.* Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра : [монографія] / Віра Григорівна Ніконова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с. 6. *Butaud N.* Patrick Modiano / Nadia Butaud. – P. : Ina Culturesfrance–Textuel, 2008. – 128 p. 7. *Duvillé C.* Errance et mémoire: Paris et sa topographie chez Patrick Modiano [Електронний ресурс] / Carine Duvillé. – P. : Sorbonne, 2000. – Режим доступу : http://membres.multimania.fr/modiano 1/. 8. *Лакофф Дж.* Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; [пер. с англ. Ф. И. Баранова, А. В. Морозовой]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с. 9. *Obadia B.* Au temps, Dictionnaire Patrick Modiano [Електронний ресурс] / Bernard Obadia. – Назва з екрану. – Режим доступу : http://www.litt-and-co.org/au_temps/sommaire_autemps.htm. 10. *Хайдеггер М.* Время и бытие / Мартин Хайдеггер // Время и бытие: Статьи и выступления ; [пер. с. нем. В. В. Бибихин]. – М. : Республика, 1993. – 447 с.

ДОВІДНИКИ

11. *Dictionnaire* Alexandria [Електронний ресурс] – Назва з екрану. – Режим доступу : http://www.sensagent.com/dictionnaires/fr-fr. 12. *Le Robert quotidien* : dictionnaire pratique de la langue française / [sous la direction de J. Rey–Debove]. – P. : Dictionnaire Le Robert, 1996. – 2181 p. 13. *Chevalier J., Gheerbrant A.* Dictionnaire des Symboles. – P. : Editions Robert Laffont / Jupiter, 2002. – 1060 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. *Modiano P.* Voyage de noces : [roman] / Patrick Modiano. – P. : Gallimard, 1990. – 157 p. 15. *Modiano P.* Fleurs de ruine : [roman] / Patrick Modiano. – P. : Seuil, 1991. – 160 p. 16. *Modiano P.* Rues des boutiques obscures : [roman] / Patrick Modiano. – P. : Gallimard, 1982. – 251 p. 17. *Modiano P.* La place de l'Etoile : [roman] / Patrick Modiano. – P. : Gallimard, 1968. – 210 p. 18. *Modiano P.* Les boulevards de ceintures : [roman] / Patrick Modiano. – P. : Gallimard, 1972. – 185 p. 19. *Modiano P.* Accident nocturne : [roman] / Patrick Modiano.– P. : Gallimard, 2003. – 180 p. 20. *Modiano P.* Une jeunesse : [roman] / Patrick Modiano. – P. : Gallimard, 1981. – 193 p.

© Молокова О. Ф.

МОРЕНЕЦЬ І. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОРФОЛОГІЧНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто продуктивність утворення деад'єктивних та деномінальних дієслів з огляду на семантичні критерії. Досліджено їхній ступінь семантичної когерентності та їх обмеження відносно твірної основи.
Ключові слова: продуктивність, аломорфія, усічення, деад'ктивне дієслово, деномінальне дієслово, когнітивно-ономасіологічна основа.

В статье рассмотрена продуктивность образования деадъективных и деноминальных глаголов с учетом семантических критериев. Исследована их степень семантической когерентности и ограничения относительно образующей основы.
Ключевые слова: продуктивность, образующая основа, алломорфия, усечение, деадъективный глагол, деноминальный глагол, когнитивно-ономасиологическая основа.

The article deals with the productivity of building deadjectival and denominal verbs on the ground of their semantic criteria. The level of their semantic coherence as well as the restriction of their root-stem have been investigated.
Key words: productivity, allomorphism, shortening, deadjectival verb, denominal verb, cognitive-onomaseological stem.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в ньому описується продуктивність суфіксального віддієслівного словотворення в сучасній іспанській мові.

Мета роботи полягає у виявленні, описі та дослідженні продуктивності суфіксального словотворення в сучасній іспанській мові в концептуальному когнітивно-ономасіологічному аспекті.

Об'єктом дослідження є суфіксальне словотворення дієслів у сучасній іспанській мові.

Предметом виступає морфологічна продуктивність словотворення іспанських дієслів.

Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній уперше в українській іспаністиці виявлено на когнітивно-ономасіологічній основі словотворчу природу та встановлено продуктивність суфіксального словотворення дієслів у сучасній іспанській мові.

Морфологічна продуктивність – одна з ключових проблем, яку нині має роз'язати морфологія. У нашій роботі не намагатимемося розв'язати цю досить складну проблему, що потребує широкого

© *Моренець І. М.*

обговорення та дискусій у наукових філологічних колах, а тільки коротко викладемо результати нашого наукового пошуку та на їх основі подамо погляди на цю проблему представників різних наукових шкіл із нашими відповідними висновками.

Зазначена вище проблема була предметом дослідження різних учених, які запропонували різні точки зору на це питання залежно від критерію чи критеріїв, які вони взяли за основу у вивченні продуктивності цього морфологічного процесу. Саме М. Аронофф є найвідомішим автором із проблем продуктивності в сучасних працях із морфології. Однак не всі автори усвідомлюють продуктивність тільки на основі регулярності та закономірності, на яких утворюються похідні слова. М. Галле [1] розуміє її як чисельну кількість похідних, утворених правилом словотворення. Р. Жакендофф [2] змішує обидва критерії – регулярності й кількості. Тільки теорія Г. Буїка [3] найбільш приближенадо теорії М. Аронофф. ЇЇ автор уважає, що продуктивність виступає маркованою регулярністю, з якої утворюються едукти та обмеження, які накладає на них правила утворення слів (далі ПУС). Інший метод, як нам видається, вивчає продуктивність не так, як це робимо ми: він полягає у вивченні частот конструкцій та ступенів їх прозорості [4]. З них усіх ми можемо виділити як найвірогідніше вживання двох типів для критеріїв установлення продуктивності ПУС, які частково чи повністю спільні для всіх відомих нам теорій. Кількісний критерій, що відноситься до чисельності твірних основ, які може брати за вихідні ПУС, і до кількості похідних дієслів, які воно (правило) може утворити, та якісний критерій, що стосується регулярності, з якими утворюються похідні едукти.

Так, М. Аронофф [5:35–45] встановлює три основні критерії, враховуючи таке: семантична когерентність, взаємопов’язаність, формальні контексти та морфонологічні процеси й відношення між лексикою та едуктами ПУС. Реально підгрунтям цих трьох критерій є те, що ПУС буде тим менш продуктивним, чим більшими будуть наявні ідіосинкразії (своєрідності) семантичного чи формального характеру.

Варто завжди мати на увазі, що продуктивність ПУС ніколи не повинна розглядатися як проблема дихотомії, на яку єдиними

можливими відповідями були б “так” або ж “ні”, тобто правило це продуктивне чи непродуктивне в системі словотворення. Продуктивність того чи іншого суфікса завжди є питанням ступеня, градації кількості показника, поступовості, які не можуть бути встановлені у суфіксі як такому, а тільки завжди щодо інших суфіксів – його суперників. Ми не можемо сприймати та усвідомлювати продуктивність як привативне (заперечне) протиставлення, тому є воно таким чи ні, а як відносно градуальну опозицію, в якій суфікс є сам по собі більш чи менш продуктивним не “сам по собі”, а до іншого суфікса, як про це пише С. Скалізе: “Отже, неможливо класифікувати ПУС як продуктивні чи непродуктивні, їх варто класифікувати в термінах відносної продуктивності щодо до інших правил” [6:179].

Якщо ми хочемо дослідити продуктивність якогось суфікса, слід брати до уваги і суворо притримуватися кількісних і якісних критеріїв, що стосуються твірної основи та едукта. Отже, необхідночітко дотримуватися двох критеріїв – критеріїв семантичних та критеріїв формальних.

Серед семантичних критеріїв варто з’ясувати два основних питання: 1) стосовно регулярності утвореного значення ПУС; 2) щодо семантичних рис твірної основи.

Ступінь регулярності утворених значень визначає ступінь, який М. Аронофф називає “семантичною когерентністю” правил. Семантична когерентність і продуктивність ПУС перебувають в прямо пропорційній залежності: чим більшу семантичну когерентність має ПУС, тим воно є продуктивнішим: “Передусім, продуктивність іде рука об руку з семантичною когерентністю” [5:45].

М. Аронофф розуміє семантичну когерентність так: “Ми кажемо, що ПУС є когерентним, коли слова, утворені цим правилом, щільно прилягають до значення, визначеного їм семантичною функцією правила. З іншого боку, ПУС є настільки когерентним, що може передбачити значення кожного слова, утвореного цим правилом” [5:38]. Згідно з автором, семантична когеренція залежить від ступеня передбачуваності значення едуктів, утворених ПУС. Ступінь передбачуваності визначається зазвичай двома критеріями: кількістю значень, що одне ПУС може дати своїм

едуктам, та систематичністю, з якою воно (правило) утворює ці значення.

Це значить, що якщо одне ПУС утворює едукти з двома різними значеннями, а інше – з трьома, то перше ПУС є, теоретично, більш семантично когерентним, оскільки його значення більш передбачуване. З іншого боку, якщо обидва правила утворюють едукти з двома різними значеннями, перше з яких є випадковим, а друге – систематичним, що залежить від певного критерію (наприклад, від семантичних рис твірної основи), безсумнівно, що в цьому разі друге ПУС більш когерентне, ніж перше, оскільки його значення передбачуване, тому що вони утворені систематично, тоді як у другому ПУС не існує жодного критерію, за яким ми могли б сказати, що едукт, утворений на певній твірній основі, набере того чи іншого значення. Так само, якщо обидва правила можуть утворити едукти з тим самим значенням, але одне з них ідіосинкретично і безсистемно додає цьому значенню інших значень [5:38–39], у цьому випадку є безсумнівним те, що більш когерентним ПУС є те, що не викликає появу цих позасистемних значень.

Усередині семантичних критеріїв повинні вивчатися обмеження, які має кожне правило при утворенні едуктів від твірних основ залежно від їх семантичних властивостей. Ідеться про те, щоб дізнатися, чи може ПУС утворювати слова на будь-якій твірній основі, чи воно вибирає одні та відкидає інші залежно від їх семантичних особливостей (наприклад, обчислювані іменники, телурні дієслова, прикметники лексичного поля “вік”).

Крім цього якісного критерію, необхідно звертати пильну увагу на критерій кількісного характеру, що належить до продуктивності стосовно типів твірних основ, тобто до кількості можливих твірних основ, які певний із цих типів привносить у правило. Обидва ці критерії, кількісний і якісний, є взаємовідносними.

Кількісний і якісний критерії, що відносяться до певної твірної основи, створюють таку ситуацію, що коли, наприклад, одне ПУС (П – 1) може взяти за твірні основи два типи іменників (це можуть бути, для прикладу, іменники на позначення істот чи іменники-предмети) (S – 1) та (S – 2), а інше ПУС (П – 2) може утворювати тільки дієслова на типі іменників (S – 3), у принципі, (П – 1) є більш продуктивним, ніж (П – 2).

Коли (S – 3) дає або може дати більшу кількість іменників, як можливих твірних основ (П – 2), ніж кількість тих, що постачають (S – 1) і (S – 2) до (П – 1), тобто коли (S – 3) відкритим більше чи менше обмеженим рядом іменників, а (S – 1) та (S – 2) закриті ряди, тоді (П – 2) продуктивніші, ніж (П – 1). Може статися і так, що (П – 1) утворює дієслова від (S – 1) та (S – 2), а (П – 2) утворює їх на основі (S – 2); тоді (П – 1) є завжди продуктивнішим, ніж (П – 2) незалежно від кількості іменників, що включають або можуть вміщати (S – 1) і (S – 2).

Формальні критерії, що впливають на продуктивність ПУС, передбачають як морфонологічні процеси, що утворює саме ПУС, так і ті формальні риси (морфологічні й фонологічні) твірної основи, що впливають на процес деривації.

На продуктивність ПУС може впливати також морфофонологічний або фонологічний контекст, яким володіють їхні твірні основи. У багатьох випадках, той факт, чи є твірна основа простою чи похідною і серед утворених основ деривована за допомогою того чи іншого суфікса, впливає на можливості ПУС взяти їх за твірну основу чи ні. Те саме відбувається з фонологічним контекстом. Дієслова, які починаються з а-, не префіксуються *-а-*. Всі ці формальні обмеження, що відносяться до типу твірної основи, відбиваються на ступені продуктивності ПУС.

Крім семантичних і формальних правил, варто враховувати і блокування, розроблене М. Аронноффим: “Однак існує більш прямий зв’язок між лексичним реєстром та продуктивністю. Ключем до цього зв’язку є явище, яке я називаю *блокуванням*. *Блокування* – це неможливість уживання однієї форми, спричинена простим існуванням іншої форми” [5:43] і *правило блокування*, для визначення якого ми скористаємося поясненням С. Скалізе: “Це нелінійна, тобто парадигматична послідовність

$$]_X + \mathrm{SUF1}]_Y$$
$$+ \mathrm{SUF2}]_Y$$
$$+ \mathrm{SUF3}]_Y,$$

де $]_X + {}^*\mathrm{SUF2}]$ і $]_X + \mathrm{SUF_N}]_Y$ заблоковатні завжди, коли Suf1 є продуктивним для класу слів$]_X$” [239, с. 183].

Лексикон може впливати на продуктивність певного ПУС. Його вплив полягає в тому, що тема, яка може бути створена ПУС, не є

такою внаслідок попереднього конкретного існування іншої теми з тим самим значенням. Г. Буїж [7] не приймає блокування, оскільки він уважає, що тільки ті теми, які непридатні до словотвору, повинні залишатися поза морфологією і блокованими темами, хоча вони і не існують, але цілком можливі. Ми вважаємо, що проблема блокування заслуговує уваги, але розглядати її потрібно не як формальний принцип морфології, а тільки як тенденцію в системі деривації, так як це робить С. Скалізе: "Те, що різні аналізи, видається, вказують на те, що блокування та правило блокування не можна вважати формальними принципами, що вимагають застосування ПУС, а, швидше, вираженням досить загальних тенденцій або якогось зразка чи моделі, що діють в лексиконі, метою яких, як нам видається, є економія мовних засобів" [6:186].

Отже, форма, створення якої заблоковане, є все-таки можливою темою і як така, вона може бути створена, оскільки блокування – загальна тенденція економії лексичних засобів, а не загальний принцип морфології. Незважаючи на це, блокування впливає на продуктивність словотвору, тому що ПУС утворює певний тип едуктів, однак їх утворення заблоковано існуванням інших едуктів, утворених за допомогою іншого ПУС. Продуктивність першого правила знизиться завдяки цьому явищу, тому що здебільшого мовець тяжітиме до утворення похідних слів за допомогою другого, а не першого ПУС, хоча і при цьому заблоковані едукти не втрачають свої властивості брати участь у можливих словотворчих процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Halle M.* Prolegomena to a Theory of Word Formation / M. Halle // Linguistic Inquiry. – 1973. – 4. – P. 3–16. 2. *Jackendoff R.* Morphological and Semantic Regularities in the Lexicon / R. Jackendoff // Language. – 1975. – 51. – P. 639–671. 3. *Booij G.* Dutch morphology : study of word formation in generative grammar / Geert Booij. – Lisse : Peter de Ridder Press, 1977. – 181 p. 4. *Booij G.* Yearbook of Morphology / eds. : Geert Booij, Jaap van Marle. – N.Y., Boston, Dordrecht, L., M. : Kluwer Academic Publishers, 2002. – 324 p. 5. *Aronoff M.* Word formation in generative grammar : [Linguistic Inquiry Monographs] / Mark Aronoff. – Cambridge (Mass.) : The MIT Press, 1976. – 134 p. 6. *Scalise S.* Generative morphology / Sergio Scalise. – Dordrecht : Foris, 1984. – 237 p. 7. *Corbin D.* La forme et le sens: discussion / Danielle Corbin // Quaderni di semantica. – 1984. – 5/2. – P. 288–302.

© *Моренець І. М.*

НАЗАРОВ Н. А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КУЛЬТУРНА РОЛЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАМВИ БЕРИНДИ НА ТЛІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ XVI–XVII СТОЛІТЬ

Стаття показує освоєння і трансформації західноєвропейської лексикографічної традиції у «Лексиконі» П. Беринди.
Ключові слова: українська старовинна лексикографії, Памво Беринда, історія лексикографії, двомовний словник, багатомовний словник.

Статья показывает освоение и трансформации западноевропейской лексикографической традиции в «Лексиконе» П. Беринды.
Ключевые слова: украинская старинная лексикография, Памво Беринда, история лексикографии, двуязычный словарь, многоязычный словарь.

The article shows integration and transformation of West European lexicographical tradition in Pamvo Berynda's 'Lexicon'.
Key words: Ukrainian old lexicography, Pamvo Berynda, history of lexicography, bilingual dictionary, multilingual dictionary

Актуальність статті визначена потребою дослідження спадку української старовинної лексикографії і філології узагалі у контексті наукового та культурного життя Європи XVI–XVII століть із використанням культурологічних та герменевтичних підходів, розроблених у XX столітті.

Мета статті – показати тісний зв'язок між лексикографічною діяльністю П. Беринди та аналогічними практиками західноєвропейських філологів епохи Ренесансу та бароко.

Предмет дослідження – способи кодифікації лексичного матеріалу та тип інформації, що їх супроводжує, характерні європейській лексикографії, зокрема і староукраїнській, XVII століття.

Об'єкт дослідження – окремі словникові статті зі старовинних словників латинською та старослов'янською мовою, а також способи функціонування словника як цілого у контексті барокової та ренесансної культури.

Матеріал – західноєвропейські, а поміж них – і староукраїнські словники, що були знаковими подіями європейської лінгвістичної думки свого часу, зокрема словник латинської мови А. Калепіно, грецької мови А. Естьєнна та церковнослов'янської мови П. Беринди.

© Назаров Н. А.

Наукова новизна полягає в тому, що раніше аналізувалися переважно джерела формування лексичного складу словника П. Беринди та мовні особливості старослов'янської мови українського ізводу, однак докладнішого вивчення заслуговують і особливості лексикографічної практики як такої – способи укладання статті, міра залученості екстралінгвістичної інформації про слово тощо.

Словник латинської мови А. Калепіно був уперше виданий 1502 р., і первісно він був тлумачним латино-латинським словником [1]. Але протягом XVI ст. він неодноразово перевидавався, збагачуючись іншими мовами. Наприкінці ст. у його перевиданнях латинські слова перекладалися десятьма мовами. Власне, на виданні 1590 р. ("Словник одинадцяти мов") ми й зосередимо свою увагу.

Латинський реєстр фактично не відрізняється від перших видань. До його складу переважно входять загальні назви, бо словник А. Калепіно зазвичай видавався під однією обкладинкою зі "Словником власних назв" К. Геснера.

Одне з головних правил герменевтики – розуміти ціле з частин. Тому спробуємо витлумачити природу словника, виходячи з будови його статей і навпаки. Таким чином зможемо підійти до цілісного розуміння лінгвістичних ідей творців цього словника.

Розглянемо докладно будову словникової статті на прикладі гасла *musica*. Тодішню нерегулярну орфографію європейських мов зберігаємо, як і автентичну пунктуацію джерела.

Musica, ae, & Musice, ces, f.p. Scientia canendi, una liberalium artem quae vim et rationem canendi demonstrat.

*[**Gall.** Musique. **Ital.** Musica. **Germ.** Die Kunst artlich und wol zu singen. **His.** El arte de la para cantar. **Polon.** Musica, spiewannie. **Ang.** Musick.]*

Haec apud Graecos tanti olim fuit, ut idem musici et vates, et sapientes iudicarentur. Cuius scientiae quum se imperitum Themistocles confessus est (ut inquit Cicero) indoctior habitus est.

Musicae appelatione (inquit Budaeus) prisci humanitatem literarum significabant: in qua ingenuos homines docebant etiam contemnere animumque recreare. Recentiores vero ad numerorum modulationem hoc verbum transtulerunt quia musica velut ludus animi est, et a curis vexati requies.

Musica, arum, Cic. 1. de Orat. Quis musicis, quis huic studio literarum

© Назаров Н. А.

quod profitentur ii qui Grammatici vocantur penitus se dedidit, quin, etc. Idem 5. Tusc. musicorum vero perstudiosum accepimus [1:970]

"Наз. відм., родовий відм. Жін. рід. Наука співу, одне з вільних мистецтв, яке відкриває засоби і можливосяті співу.

<Культорогічний коментар>

Поміж греків колись так велося, що музиканти, поети і мудреці вважалися рівними. Коли Фемістокл зізнався, що не вивчив музики, то його вважали не достатньо освіченим, як свідчить Цицерон.

<Історія вживання>

Іменник *музика* (як свідчить Будеус) позначав старожитні гуманітарні науки, які вільнонароджених людей навчали зневажати чи, в крайньому разі, знаходити в них відпочинок для душі. Недавніші ж (учені) надали цьому слову інші значення, бо музика – це ніби гра душі і відпочинок від гризоти турбот.

<Приклади із класиків>

Ціцерон. <Цитати із творів „Про ораторів" та „Тускуланські бесіди">" (переклад з латини наш – Н.Н.)

Отже, стаття має таку будову: слово; його переклад різними мовами; культорологічний коментар; історія значення; приклади з класиків. Впадає в око, що лінгвістичний коментар є лише *однією із* функцій словника.

Як бачимо, слово не завжди перекладається точним відповідником у новоєвропейських мовах. Так, для німецької й іспанської подані описові переклади ("мистецтво вміло і гарно співати", „мистецтво, що навчає співу"). Стає зрозуміло, що латинська мова поставала як універсальна сітка значень, на яку накладалися новоєвропейські мови. При виявленні певних поняттєвих лакун активізувався процес словотворення.

Культорогічний та історичний коментар указує на синкретичність словника А. Калепіно – не таку яскраву, як у словнику «Суда», але ще дуже відчутну. Слово характеризують із різних точок зору, і тому його значення постає рельєфно, як тривимірне зображення. Лексикограф ніби обходить слово довкола, як давню теракотову статуетку. Мету поєднання 11-ти мов в одному словнику визначити не так просто. Можна пояснити це торговельними потребами купців чи пожвавленням дипломатичних зносин, але словник занадто громіздкий для використання в подорожах, а для щоденних потреб на основі «Словника

одинадцяти мов» компілювали невеликі розмовники, до складу одного з яких (до т. зв. «Гептаглота» [2]) увійшла й українська мова.

Спробуємо визначити причини, які спонукали тодішніх учених поєднати докупи одинадцять мов ув одному словнику.

Якщо прочитати підряд низку перекладів одинадцятьма мовами, то складається враження, що стаття має на меті подати надсловесну єдність значення в різних мовах. Висловлюючись категоріями платонівської філософії, стаття має виразити надсловесну поняттєву „ідею", досягти *універсального* надмовного значення.

Тут ми безпосередньо зустрічаємося з утіленням дуже поширеної в часи Ренесансу утопічної ідеї пошуків універсальної мови, якою людство розмовляло до вавилонського змішання мов (*confusio linguarum*). Деякий час староєврейська мова вважалася найдавнішою і навіть мовою Адама чи Ноя (остання думка належить французькому вченому XVI ст. Ґ. Постелю) [3:82-83]. Але пізніше за нею закріпився статус однієї з багатьох, що утворилися внаслідок вавилонського зіпсуття мов. Хоча ще навіть у граматиці Г. Павського натрапляємо на таке твердження про давньоєврейську мову: «Єврейська мова, яка **щойно вийшла з надр вічності** (виділено нами – Н.Н.), не знала розрізнення дієслівних часів» [4:56].

Таким чином, словник А. Калепіно має на меті зібрати докупи розсіяну в різних мовах істинну значущість слів, щоб відновити єдність *поняття,* якими мислили люди до спорудження Вавилонської вежі. Але в цьому синтезі мов не відчувається прикрого жалкування за існуванням «одностайної» [Скорина] мови, а радше ренесансна людина намагається зрозуміти, «яким чином у всій різноманітності способів вираження виникає та ж сама єдність думки й мови» [Ґадамер 2000, с. 373]. Особливо вдало ілюструє це твердження стаття *Deus* «Бог»: на думку укладача, всі мови зберігають слово-назву божества, яке складається з чотирьох символів (прообразом для яких слугує єврейський тетраграматон). Для такої спекуляції укладачеві довелося знайти архаїчне англійське Good замість звичного вже тоді God [Calepinus 1590, p. 430].

Але впадає в око особлива роль латинської мови. У контексті словника вона не просто мова науки. Латина тут – універсальний код, який дозволяє „звести значення до первинної єдності" [5:78]. Адже будь-хто, знаючи досконало латинську мову, зможе перекласти слово зі

своєї рідної мови на будь-яку європейську мову (а також і на давньоєврейську).

Функції латинської мови дуже нагадують тут функції штучної мови-посередника, яка використовується в деяких сучасних програмах машинного перекладу.

Зважмо, що „Словник одинадцяти мов” – лише один із виявів ренесансної культури видань-поліглот. Адже в часі його вихід не дуже віддалений від появи під орудою Х. Плантена славнозвісної багатомовної „Королівської Біблії” (Biblia Regia, як її почали називати ще в давнину) [6]. Коли на одній розгортці уміло розташовані тексти Писання грецькою, латиною, халдейською, єврейською (а для Нового Завіту – і сирійською), то в читача мимоволі пробуджується відчуття тієї ж “надсловесної” єдності смислу і його різноманітного мовного оформлення. Видавець ніби намагався зробити стрибок “за слова”, у “за-текст”, до безпосереднього контакту з Божественним смислом, “**знайти істинну, досконалу єдність слова**” [5:79].

Якщо в словниках Й. Скапули чи А. Естьєнна проглядалася єдність значення лише в межах однієї мови (грецької), то в базельському одинадцятивомнику єдність значення вже переходить межі однієї мови і претендує на надмовний універсалізм.

Процес створення словниів, спровокований словником А. Калепіно, не забарився. На основі лексикографічної праці А. Калепіно було укладено низку словників, які територіально охоплювали простір від Південної Русі до Японії.

«Семимовник» [2] (*Heptaglot* «словник семи мов») був укладений на поч. XVII ст. групою невідомих лексикографів для голландського орієнталіста Я. Голіюса і зберігся в унікальному рукописі. В основу реєстру, до якого входять 2722 гасла, покладено словник А. Калепіно. Слова перекладаються новогрецькою, турецькою, татарською, вірменською, староукраїнською і румунською. Примітний «Семимовник» головно тим, що українська мова поставдена в нім поряд із латиною як рівноправна.

Підсумовуючи розгляд «Одинадцятимовника» А. Калепіно, можемо сформулювати такі висновки.

1. Словник є втіленням ренесансних лінгвістичних учень про *універсальну* мову. Його мета – знайти універсальну єдність значення, заховану в різних формах вираження.

2. Одинадцятимовник не має суто вжиткової, перекладної функції. Поняття розлого коментуються з погляду (висловлюючись по-сучасному) *культорології*.

3. Отже, словник має *синкретичний* характер – він є енциклопедією і синтезом античної і християнської вченості, помічником у міжмовних контактах і втіленням теологічно-філологічного вчення про універсальну мову.

Двадцяті роки XVII ст. були знаковими для лексикографії народів, що входили до складу Речі Посполитої. Не можна не зважити на відчутну синхронність виходу у світ таких словників:

а) K. Szyrwid. Dictionarium trium linguarum. Vilnae, 1629 («Словник трьох мов» – польсько-латино-литовський) [7].

б) G. Cnapius. Thesaurus polono-latino-graecum. Kracoviae, 1621 і пізніші перевидання («Тезаурус польсько-латинсько-грецький») [8];

в) Памво Беринда. Лексикон славеноросскій и имен толкваніє. Київ, 1627 [9].

«Лексис» Л. Зизанія ми не розглядаємо детально, бо для нас більше важить словник П. Беринди як перша *монументальна* лексикографічна праця на землях слов'ян, яка була підсумком попередніх поколінь і яка може бути сумірна розглянутим раніше західноєвропейським словникам. Варто зважити й на те, що майже весь матеріал попередника П. Беринда ретельно використав у своєму словнику.

Словник литовської мови К. Ширвіда став класичним і перевидавався аж до 1713 р. Мав він суто шкільне завдання, тому прикладів із класиків у ньому немає. Словник Г. Кнапіуса (Кнапського) мав численні приклади з класиків, але всі вони були запозичені зі словника А. Калепіно (для латини) і А. Стефануса, інакше Естьєнна (для грецької мови). Про це пише лексикограф у передмові до словника, і в цьому ми переконалися, звіривши латинські приклади до кількох статей з обох словників (Й. Кнапського і А. Калепіно).

Отже, словники Г. Кнапіуса і К. Ширвіда значно мірою були наближені до ренесансних словників Західної Європи, головно в орієнтуванні укладачі на класичну давнину: національні мови співвідносяться з давніміу у випадку К. Ширвіда – ще й із мовою метрополії).

На їхньому тлі рельєфніше проступає своєрідність «Лексикону»

П. Беринди. Адже латинські і грецькі відповідники лексикограф подає лише зрідка, часто навіть кириличною графікою. А приклади в його словнику – лише зі Святого письма.

У передмові до «Лексикону» автор так визначає головну мету своєї праці: церковнослов'янська мова «трудности теж слов до вырозуміня темных многії в собі маєт, зачим и самая церковь россійская многим власним сынам своим в огиду приходит» [9:3].

Отже, бачимо «герменевтичну ситуацію», подібну до часів укладання візантійського словника «Суда» (бл. IX ст. н.е.), коли читач священних текстів християнства потребував пояснень незрозумілих слів і лексикограф відповідав на його запити. Подібної ситуації зазнавало багато християнізованих народів Європи. Так, найдавнішими грузинськими словниками були: словник незрозумілих слів із Псалтиря, укладений в XI ст., а також переклад 1210 р. із грецької словника власних імен Кирила Александрійського [10:258].

Важливо звернути увагу, що хоча типологічно «Лексикон» близький до словника «Суда», середньовічного візантійського словника, джерельно він почасти базується на суто ренесансному виданні – лінгвістичному апараті до «Biblia Regia», про що свідчить сам П. Беринда в післямові до словника: «Перебуваючи колись, любомудрий читачу, у домі благочестивого пана Ф. Балабана, мужа мудрості, книг божественних і їх знавців покровителя, бачив, що в його бібліотеці було багато книг, і <серед них> Біблію святу п'ятьма мовами (єврейською, халдейською, еллінською, латинською і сирійський Новий Завіт)» [9:243].

Поглянемо на будову статті у «Лексиконі» на прикладі гасла *мысль*. П. Беринда розрізняє три значення цього слова, які вважає настільки віддаленими, що кожне розглядає в окремій статті. Розглянемо третю статтю.

<Визначення>

Мисль: помишлєнє, подобаньє. Яко наприклад: к мислі кому учинити що, маєт відати, що ся пану подобаєт і що єму смакуєт. Помишлєніє, предсявзятє мисльноє, умислу приложінє до якої речі. Розмова, мова, рахованьє. Баченє, замкненє, памятанє.

<Приклад із Біблії>

Послання до Євреїв, 4: 12. Зрінє: розмишлянє набожноє, реч, албо молитва розумова.

«Лексикон» як явище культурне проступає у всій повноті лише на тлі епохи бароко, поза контекстом якої він не прочитується адекватно. Адже в літературі бароко часто натрапляємо на образи алфавіту, букваря чи словника як упорядкованого всесвіту. Приміром, твір св. Димитрія Туптала «Алфавіт духовний» чи «Разговор, называемый алфавит, или букварь мира» Г. С. Сковороди. Як відомо, у філософії Г. С. Сковороди середохресним є вчення про «сродну працю», коли кожен займає своє місце. І світ, який би був побудований за таким принципом, безсумнівно, нагадував би словник. Адже словники організовано «в алфавітному порядку» (лат. *alphabetice ordine*), а лат. *ordo* – це і є «розподіл і розміщення кожної речі на своє (відповідне) місце» [1:1050].

Можемо підсумувати, що типологічно «Лексиконблизький до «Суди», адже його поява викликана потребою читача у розумінні священних текстів, яка утруднювалася мовним бар'єром.

Але «Суда» все ж був синтезом античної і християнської вченості. А «Лексикон» мав суто християнське спрямування, точніше – суто православне. Його вписаність у контекст «кафоличної грецької віри» підкресюється навіть тим, що укладач із трьох синонімічних на той час лексем на позначення словника (*лексикон, дікціонар, речнік*) вибрав перший відповідник – грецький.

«Лексикон» П. Беринди, як і сучасні йому західноєвропейські слоники, мав освітню функцію. За тією суттєвою відмінністю, що Г. Кнапіус, А. Калепіно, Й. Скапула й А. Естьєнн мали на меті ввести читача у світ класичної античності. Античністю П. Беринди було східне православне християнство, тому й сакральна мова для нього була одна – старослов'янська.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Calepino* – Ambrosii Calepini dictionarium undecim linguarum … Basileae, 1590. 2. *Свобода В.* Слов'янська частина оксфордського Гептаглота. Вінніпеґ, 1956. – 235 с. 3. *Эко У.* Поиски совершенного языка в европейской культуре / Умберто Эко. – СПб. : Alexandria, 2007. – 423 с. 4. *Павский Г.* Краткая грамматика еврейского языка / Герасим Павский. – М., 1818. 5. *Шлейермахер Ф.* Герменевтика / Фридрих Шлейермахер. – СПб. : Европейский дом, 2004. 6. *Biblia Sacra*, hebraice, chaldaice, graece et latine. T. 1-5. Antverpiae, 1569-1571. 7. *Szyrwid C.* Dictionarium trium linguarum, in usum studiosae iuuentutis, auctore R[ectoris] P[atris] / Constantino Szyrwid. – Vilnae, Typis Academicis Societatis Iesu, A.D. MDCCXIII, 1713. 8. *Cnapius G.* Thesaurus polono-latino-graecum / Gregorius Cnapius. – Cracoviae, 1632. 9. *Беринда П.* Лексикон славеноросскій / Памво Беринда. – К. : Наукова думка, 1961. – 271 с. 10. *Утургаидзе Ф. Г.* Грузинская лингвистическая мысль в эпоху средневековья / Ф. Г. Утургаидзе // История лингвистических учений. Позднее средневековье. – СПб. : Наука, 1991. – С. 255–263.

© *Назаров Н. А.*

НАСТЕНКО С. В.
Київський національний лінгвістичний університет

КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ ІСПАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ XII – XX СТОЛІТЬ: КОГНІТИВНА ДИНАМІКА

Статтю присвячено дослідженню ключових концептів іспанської поезії XII – XX століть. Аналізується розгортання концептів в образно-символічному просторі поетичних текстів крізь призму концептів-референтів у межах мегаконцепту ІСПАНІЯ.
Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, образний простір, символ, знак, концепт-референт, архетип.

Статья посвящена исследованию ключевых концептов испанской поэзии XII – XX веков; выявлению когнитивной динамики концептов в образно-символическом пространстве поэтических текстов сквозь призму концептов-референтов в рамках мегаконцепта ИСПАНИЯ.
Ключевые слова: концепт, концептуальный анализ, образное пространство, символ, знак, концепт-референт, архетип.

The article focuses on the content of key concepts in Spanish poetry of the XII – XX centuries. The concepts' dynamics in the image-symbolical space of the poetic texts through a prism of concepts-referents in a megaconcept SPANE is analyzed.
Key words: concept, conceptual analysis, image space, symbol, sign, concept–referent, archetype.

Актуальність дослідження визначається загальним спрямуванням сучасних мовознавчих студій на вивчення концептуальної організації поетичних текстів в образах з виходом у площини лінгвокогнітивних процесів, що є актуальним для когнітивної лінгвістики і лінгвопоетики. **Метою** запропонованої статті є встановити когнітивну динаміку ключових концептів у поетичних текстах Іспанії XII – XX століть. **Об'єктом** вивчення є концепти-референти, що інтегрують мегаконцепт ІСПАНІЯ. **Предметом** аналізу є засоби актуалізації мегаконцепту в іспанській поезії XII – XX століть. **Новизна** даної статті полягає у спробі теоретичного обґрунтування термінів "концепт", "образний простір", "символ", "знак", "архетип" з точки зору сучасних мовознавчих студій і розгортанні концептів-референтів. Дана методика розроблялася у працях таких учених, як Л. І. Бєлєхової, О. О. Селіванової, В. Карасика, Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, О. С. Кубрякової, І. В. Коровиної, М. М. Костюк, Р. Ленекера, Ю. С. Степанова, Л. О. Шевченко, К.-Г. Юнга. М**атеріалом** статті

© *Настенко С. В.*

слугував корпус поетичних текстів з антології іспанської поезії різних авторів досліджуваного періоду.

На сучасному етапі розвитку когнітивної науки, грунтуючись на працях В. Карасика та С. Стерніна, швидкі темпи розвитку науки про концепти сприяли створенню нової галузі мовознавчих досліджень, що має назву концептологія, основною одиницею якої виступає концепт. Згідно з думкою Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, основними ознаками концепту є наступні: зв'язок з мовою, мисленням, етнокультурне забарвлення, специфікація, узагальнення, відкритість, вічність, динамічний характер, гнучкість, множинність складників, суб'єктивність, тривалість і складність формування, стереотипність і константність, кодованість у чуттєво-образних уявленнях, відображення ментальної дійсності тощо [1:41]. У свою чергу, концептуальний аналіз передбачає моделювання й опис концептів, і грунтується на методиках дистрибутивного, контекстуального, компонентного аналізів, етимологічній реконструкції внутрішньої форми знаків концептів, архетипному аналізі, асоціативному експерименті та ін. [2:302–304]. Смисл поетичного тексту можливо розкрити лише у контексті певного ментального простору в рамках категоризації (класифікації), притаманної суб'єкту комунікативної діяльності, а загальнокультурний ментальний простір як сукупність значень, образів, символів суспільної свідомості, набуває особистісного смислу й емоційного забарвлення, переломлюючись через світогляд, систему цінностей, установок [3:53–54].

Образно-символічний простір іспанської поезії дає змогу розкодифікувати елементи культурного надбання Іспанії протягом встановлених епох, що підтверджує думка О. С. Кубрякової про те, що будь-який текст (у тому числі і поетичний) має фіксувати відповідні фрагменти людського досвіду і авторську думку [4:6].

Як слушно зауважила Л. І. Бєлєхова, поетичний образ є вписаним у семантичний простір художнього твору й структурований концептуальними схемами [5:6]. Таким чином, поетичний образ розгортається і функціонує у ключових концептах, концептуальний простір відбивається в образно-символічній репрезентації концептів, що інтегруються у мегаконцепті ІСПАНІЯ в поезії XII – XX століть.

Російський учений Ю. С. Степанов у своїй праці «Семіотика»

розрізняє декілька видів знаків: 1) знак-образ, що є тотожний означуваному; 2) знак-символ, який є подібним до означуваного; 3) знак-слово, що виступає як співвідношення знака і означуваного, заснованого на умовності [6:406]. Так символ постає найвищою формою знаковості у передачі ідеального змісту; є основою для передачі та розуміння культури; він передає певну ідею як цілісність, а художній символ як найвищий рівень розвитку художнього образу в поетичному тексті має складну структуру і виступає сукупністю денотативних та конотативних ознак [7:6]. Таким чином, концепт варто розглядати саме крізь призму художніх образів, які інтерпретують елементи світосприйняття через мовно-культурне поетичне збагачення в рамках певної історичної епохи крізь призму концептів-референтів, де референт є результатом відображення, або ментальними образами реальних об'єктів і явищ навколишнього світу, а концепт – сукупне поняття, що містить в собі ментальні фрагменти картини світу. У процесі референції відбувається зв'язок мовних знаків з їх референтами [8:335].

Р. Ленекер наголошує на тому, що когнітивна семантика зорієнтована на виділенні значення відповідної мовленнєвої одиниці тексту [9:9], що, безперечно, передбачає семантичний аналіз будь-якого поетичного тексту. Таким чином, художній символ набуває особливого значення у відтворенні поетичної мови: безпосередня номінація і метамова, характерними рисами якої є синтез слова з музикою, змісту з ритмом, а заразом динамізм, абстрактність та філософічність. Символ у поезії є елементом сакрального коду, літургійного мистецтва, а головним завданням символістів є відтворення первісних ідей (архетипів) [7:7]. Слід за К. Юнгом, ми поділяємо архетипи іспанської поезії XII – XX століть на психологічні, які виходять із пам'яті роду: *ánima, sombra, mente, agua, tierra, aire, fuego, madre, regeneración* і культурні, створені культурним досвідом людства: *Trinidad, vida, muerte, Virgen María, héroe, viajero, casa, toro, castillo, Patria.*

Так концепти-референти у межах мегаконцепту ІСПАНІЯ представлені *рослинним і тваринним світом, географічними реаліями, ландшафтом, соціальним статусом,* характеризуються смисловими прирощеннями, формуючи цілісний образ.

Концепт-референт *рослинний світ* представлений флорою

країни і вербалізується у флоризмах (*margarita, rosa, clavel, trigo, viola, amapola, geranio, nevadilla, campanilla, lilio, florecillas, hierbas, hiedra*) – назвах квітів; дендронімах (*laurel, mirto, chopo, álamo, fresno, pero, manzano, olivo, haya, uva, tilo, roble, sauz, ciprés*) – назвах дерев; фітоценозах (*colina, pinares, arboleda, prado, bosque, alameda, monte, valle, sierra, campo, ribera, soto, mojadas, otero, ínsula, desierto*) – назвах рослинних масивів.

Концепт-референт *тваринний світ* представлений фауною Іспанії, що вербалізується у зоонімах. Вони розподіляються на: назви птахів – орнітоніми (*paloma, golondrina, ruiseñor, perdiz, grajo, águila, alondra, avecilla, paxarillo*) і лексеми, що позначають звірів – фауноніми (*raposa, león, ciervo, lirón, oveja, asno, gamos, fiera*).

Концепт-референт *географічні реалії* вербалізується через лексеми, що позначають назви міст, регіонів (Comunidades Autónomas), назви річок, гір, архітектурних пам'яток країни. На позначення регіонів, міст і селищ поети використовують наступні власні назви: *Ávila, Aragón, Burgos, Soria, Segovia, Santa María, Calatraveño, Barcelona, Finojosa, Ocaña, Toledo, Coca, Castilla, Extremadura;* річки і гори: *el Betis (el Guadalquivir), el Duero, el Tajo, el Moncayo.* Архітектурні пам'ятки, серед яких представлені: *castillos, el puerto de Malangosto, el monasterio de San Miguel de la Tumba, el puente Uñés*.

Концепт-референт *ландшафт* представлений наступними архетипними символами стихій: вода (*mar* у кастильській традиційній ліриці в поезії *Miraba la mar la malcasada* лексема *mar* представлена опозиційними моделями *el mar, la mar.* Відбувається трансформація роду іменника з подальшою заміною артикля ч. р. на артикль ж. р. вербалізується шляхом персоніфікації: *ВОДА – ЖІНКА, ВОДА – КОХАННЯ, ВОДА – КРИК ДУШІ:Con ojos serenos // la mal casada, // que miraba* ***la mar*** *// cómo es ancha y larga. // Muy ancho es* ***el mar*** *// que miran sus ojos, // aunque a sus enojos // bien puede igualar* [10:24]. Також море виступає символом життя іспанського народу, безпосередня близькість до моря символізує домівку для справжніх моряків, наприклад, у поезії Рафаеля Альберті: МОРЕ – ЖИТТЯ, МОРЕ – ДІМ: *Si mi voz muriera en tierra // llevadla al nivel del mar // y dejadla en la ribera. // Llevadla al nivel del mar y nombradla capitana // de un blanco bajel de guerra. // Oh mi voz condecorada // con la insignia*

marinera // sobre el corazón un ancla // y sobre el ancla una estrella // y sobre la estrella el viento // y sobre el viento la vela [10:253]. Елемент градації, застосований у вірші, ототожнює водну стихію з хвилями, що наступають з кожним разом з більшою силою.

Архетипний символ стихії земля реалізується у значенні ЗЕМЛЯ – БАТЬКІВЩИНА, в якій перетинаються і образи гір, і гірських масивів, і рівнин, і луків, і лісів: *Faziendo la vía // del Calatraveño // a Santa María, // vencido del sueño, // por tierra fragosa // perdíla carrera, // do vi la vaquera de la Finojosa* [10:82]*, bosques y espesuras, prados y pinares de verduras, colinas y sierras calvas* і формують психіку, поведінку, характер народу, що мешкає на тій чи іншій території країни, завдячуючи різним кліматичним умовам Іспанії: *Oh, sí, conmigo vais, campos de Soria, // tardes tranquilas, montes de violeta, // alamedas del río, verde sueño // del suelo gris y de la parda tierra, // me habéis llegado al alma, // gentes del alto llano numantino // que a Dios guardáis como cristianas viejas, // que el sol de España os llene // de alegría, de luz y de riqueza* [10:207].

Концепт-референт *соціальний статус* вербалізується шляхом уживання наступних іменників: *conde, duque, monja, el Arcipreste, el Apóstol, papas y emperadores, reyes, infantes, pastores y ganaderos, damas y caballeros galanes.* Урбаністичний спосіб життя придворних і знаті протиставляється образу життя селянина-пахаря, селянина-скотаря, моряків: *Esos reyes poderosos // que vemos en las escrituras ya pasadas // fueron sus buenas venturas trastornadas // así no hay cosa fuerte, que a papas y emperadores y prelados, // así los trato la muerte // como a los pobres pastores de ganados* [10:93]. Можемо констатувати, що ключові концепти іспанської поезії є універсальними, національно-специфічними й історично обумовленими, вони представлені через концепти-референти, вербалізовані у мовних засобах в процесі їх еволюції шляхом трансцендентності концептів (з використанням народної мови – староіспанської і переходом до літературно оформленої іспанської мови у творчості відомих і анонімних поетів).

Висновки. Отже, ключові концепти іспанської поезії XII – XX століть, акумулюючись у мегаконцепті ІСПАНІЯ, окреслюють як просторово-часові, так і міфопоетичні метаморфози іспанської мовної і концептуальної картин світу. У них перетинаються

універсальні й специфічні концепти, що збагачують мовну палітру країни, демонструючи когнітивні, соціально-культурні тенденції розвитку суспільства у цілому і психологічне життя поетів зокрема. **Перспективу** подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні мовних засобів вираження з подальшою реконструкцією мегаконцепту ІСПАНІЯ в іспанській поезії XII – XX століть в термінах лінгвокогнітивного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Краснобаєва-Чорна Ж. В.* Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту *ЖИТТЯ* в українській фраземіці). [Електронний ресурс] / Жанна Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – Серія : "Мовознавство. – 2009. – Вип. 1. – С. 41–52. – Режим доступу : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6002/04-Krasnobaeva.pdf 2. *Шевченко Л. О.* Іспанський поетичний текст другої половини XX сторіччя у лінгвокогнітивному висвітленні : дис. … канд. філол. наук : 10.02.05 "Романські мови" / Людмила Олексіївна Шевченко ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 207 с. 3. *Кубрякова Е. С.* Образы мира в сознании человека и словообразовательные категории как их составляющие / Елена Самойловна Кубрякова // Известия Рос. Акад. наук. – Серия литературы и языка. – М., 2006. – Т. 65, № 2. – С. 3–11. 4. *Бєлєхова Л. І.* Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. … на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.02.04 "Германські мови" / Лариса Іванівна Бєлєхова. – К., 2002. – 461 с. 5. *Степанов Ю. С.* Семиотика / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Радуга, 1983.– 636 с. 7. *Костюк М. М.* Лінгвопоетичні особливості французького символізму кінця XIX – початку XX століття : автореф. дис… на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 "Романські мови" / Марина Миколаївна Костюк / КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2012. – 20 с. 8. *Коровина И. В.* Соотношение понятий "знак", "референт", "денотат" и "концепт" как основных элементов референции [Електронный ресурс] / И. В. Коровина // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобочевского. – Нижний Новгород : Нижегородский университет им. Н. И. Лобочевского. – 2010. – Вып. 4(1). – С. 332–336. – Режим доступа : http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/99999999_West_2010_4/56.pdf 9. *Langacker R.* Foundations of cognitive grammar / R. Langacker. – Stanford : Stanford University Press. – 1991. – Vol. II. – 528 p.

ДОВІДНИКИ

2. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Antología* de poesía española. Varios autores / Ediciones de José Mas.– Madrid : Ediciones Cátedra, Grupo Anaya, S.A., 2011. – 313 p.

© Настенко С. В.

НЕГОДА М. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНИЙ СТАНДАРТ ТА ДІАЛЕКТ У ІТАЛІЇ

Статтю присвячено дослідженню питання становлення літературної мови та впливу діалектів на її формування, а також питань, пов'язаних із визначенням часу виникнення загальнонародної літературної італійської мови та ролі діалектів у її самоідентифікації. Розглядаються діалектні особливості п'ємонтського діалекту італійської мови.

Ключові слова: мовні особливості діалекту, місцевий варіант мови, діалектне мовлення, літературна мова, мовний стандарт.

Статья посвящена исследованию вопроса становления литературного языка и влияния диалектов на его формирование, также вопросов связанных с определением времени возникновения общенародного литературного итальянского языка и роли диалектов в его самоидентификации. Рассматриваются диалектные особенности пьемонтского диалекта итальянского языка.

Ключевые слова: языковые особенности диалекта, местный вариант языка, диалектная речь, литературный язык, языковой стандарт.

The article looks into the issue of formation of literary language and dialects influence on it's formation, and issues related to the identification of time of a nationwide literary Italian language and dialects role in its identity. The author takes into account the dialectal features of Piedmontese dialect of Italian language.

Key words: linguistic features of the dialect, the local version of the language, dialect language, literary language, language standard.

На сучасному етапі розвитку мовознавства зі зростанням інтересу до етнології та культурології актуальними залишаються питання становлення літературної мови та впливу різних діалектів на її формування. На теперішньому етапі розвитку мовознавства інтерес науковців до особливостей лексико-синтаксичного, морфологічного та фонетичного рівнів діалектів Італії обумовлює **актуальність** дослідження.

Метою статті є вивчення і пояснення важливих лінгвістичних закономірностей, що проявляються у діалектному мовленні, визначити роль і значення діалекту для італійців.

Об'єктом дослідження являються діалекти Італії з усіма характеристиками; взаємозв'язки діалектів з італійським мовним стандартом.

Предметом дослідження виступає лексика на всіх мовних зрізах, граматика та особливості фонетики діалектів Італії.

© *Негода М. М.*

Матеріалом дослідження являється усне мовлення італійців різних регіонів так як саме воно представляє сучасну репрезентацію мовленнєвої картини Італії.

Наукова новизна дослідження полягає у використанні комплексної методики вивчення діалектів, що дозволяє поглибити знання та систематизувати вже існуючі матеріали у сфері італійської діалектології, застосувати їх під час дослідження діалектів інших мов.

Мовна ситуація будь-якої країни сучасного світу є неоднорідною і складною. Проблему соціальної диференціації мови в лінгвістиці вчені порушували давно, починаючи з праць І. Бодуена де Куртене, в яких йшлося про вертикальне й горизонтальне членування мови: перше з яких є власне соціальним, а друге – територіальним [1]. У сучасній лінгвістиці проблемами діалектів займається аксіопрагматика, одиницями вивчення якої є різні етномови. А діалекти, говірки, ідіолекти розглядають як складники етномов.

Одиницею соціальної диференціації мови є "форма існування мови" – зрозумілий усім носіям мови різновид функціонування, що передбачає системну організацію та комунікативно-прагматичну орієнтацію, яка відповідає вимогам певної сфери спілкування чи застосування [2:336]. Головними формами існування мови, які, практично, не викликають заперечень у сучасних соціолінгвістів, є літературна мова, що виступає стандартом, народно-розмовна мова, територіальні діалекти.

Дискусійним питанням соціолінгвістики є розмежування форм існування мови та деяких додаткових лексичних систем, зокрема просторіччя, соціальних діалектів, жаргонів, сленгу, тощо, які, окремі дослідники, розглядають як форми існування мови [3:30]. Більшість італійських лінгвістів (М.А. Кортелаццо, К. Грассі) виокремлюють чотири рівні мови [4: 280]:

- літературну мову, або загальнопоширену;
- регіональний різновид літературної мови;
- регіональний діалект;
- діалект.

Літературна мова (мовний стандарт) є загальнонародною, кодифікованою та регламентованою, культурно обробленою формою існування мови, що забезпечує основні сфери спілкування народу й здебільшого має широку стилістичну диференціацію. Ознакою літературної мови є свідоме культивування норми, хоча нормативність й уніфікованість літературної мови є також відносними. Літературна мова

не тотожна мові художньої літератури, оскільки вона має розгалужену систему функціональних стилів і обов'язковий писемний спосіб вираження. З розробкою теорії мовної норми було визначено комплекс ознак літературної мови: обробленість й упорядкованість; нормативність і кодифікованість; стабільність та безперервність традицій; обов'язковість для всіх членів колективу; розвиненість стилістичної диференціації; універсальність; наявність усного й писемного варіантів [5:248]. Літературна мова може обслуговувати потреби повсякденного спілкування як розмовно-побутовий різновид літературної мови, що залежить від традицій та рівня культури населення [3:30].

Діалект – це форма мовного існування, що використовується як засіб безпосереднього повсякденного побутового спілкування на певній обмеженій території й характеризується відносною єдністю різних мовних рівнів системи та відповідними відбитками культурних традицій [6:18]. Кожна мова має певну кількість діалектів, при цьому конкретний діалект може мати спільні риси з іншими діалектами цієї ж мови і бути зрозумілим їхнім носіям або значно відрізнятися, від них що спричиняє ускладнення чи неможливість спілкування між носіями таких діалектів. Межі діалектів фіксуються на географічній карті ізоглосами, що позначають мовні відмінності на різних рівнях мовної системи. Власне термін “діалект” у лінгвістичних працях може означати два різних поняття:

1. автономна лінгвістична система, протиставлена національній мові, що має власні структурні особливості та історію;
2. різновид національної мови, що має ті ж структурні особливості та історію, що і національна мова [7: 61].

В Італії діалекти протиставлені літературній мові: кожен з діалектів поширений на відносно обмеженій території й служить засобом спілкування у повсякденному житті мовців [8: 14].

Розбіжностей між літературною мовою та діалектом не так багато: і діалект, і літературна мова походять від латини; обоє є складними лінгвістичними системами, що поширені на Апеннінському півострові, однаково законні у своїй появі та розвитку та рівномірно функціонують у використанні. У діалектології важливу роль відіграє територіальний фактор. Кожен діалект поширений на своїй певній території. У сучасній лінгвістиці прийнято розглядати мову і відповідно діалект як її складову, як живий організм, що розвивається і постійно змінюється. Володіння

певним різновидом мови може бути активним (здатність розуміти і будувати фрази) або тільки пасивним (здатність розуміти) [9: 32].

Остаточне об'єднання Італії як єдиної держави відбулося досить недавно, тому існує багато культурно престижних центрів, кожен з яких ще сьогодні має свій літературний стандарт мови, який у чомусь відмінний від державного стандарту мови. Певні лексичні та семантичні елементи, зародившись у діалектах, перейшли й утвердилися у регіональні діалекти ще в 50-60 ті роки, потім стали частиною стандартної італійської лексики, втративши свої зв'язки з регіоном [10].

Ще Данте Аліг'єрі відзначив розбіжності розмовного мовлення в окремих частинах Італії, представив першу класифікацію діалектів Італії у написаному латинською мовою приблизно в 1303 – 04 рр. творі, відомому під назвою “De vulgari eloquentia” [11]. На жаль, ця класифікація тривалий час залишалася невідомою вченим, і довгі роки цей напрямок лінгвістики не розвивався, аж до 1529 року, коли Трессіно опублікував названу працю Данте. Після Данте, який класифікував італійські діалекти за географічним принципом [6:114], лише у 1724 році відомий літератор Антон Марія Сальвіні висловив ідею, що діалекти мешканців певних міст роблять їх громадянами лише тих міст, а тосканський діалект, отриманий та засвоєний ними, робить їх громадянами Італії [8:56].

Підводячи підсумок, варто зазначити, що італійські діалекти:

- розглядаються як складники італійської літературної мови;
- раніше використовувалися всіма жителями окресленої зони, тоді як сьогодні – лише певною частиною жителів;
- походять від народної латини;
- певною мірою кодифіковані (кожен має свою граматику, лексику).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бодуэн де Куртенэ И. А.* Избранные труды по общему языкознанию : [в 2-х т.]/ Иван Александрович Бодуэн де Куртенэ ; [сост. В. П. Григорьев, А. А. Леонтьев]. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 1. – 384 с. ; Т. 2. – 391 с. 2. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтва : Довкілля К., 2008. – 712 с. 3. *Мечковская Н.* Социальная лингвистика: [пособ. для студентов гуманит. ВУЗов и учащихся лицеев]. – [2-е изд., испр.] / Нина Мечковская. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 207 с. 4. *Cortelazzo M.* Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana : [in 3 vol.] / M. Cortelazzo. – Pisa : Pacini, 1969–1972. 5. *Алефиренко Н. В.* Современные проблемы науки о языке : [учебн. пособ.] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта-Наука, 2005. – 416 с. 6. *I dialetti italiani:* storia, struttura, uso / A cura di M. Cortelazzo. – Torino : UTET, 2002. – 1147 p. 7. *Dardano M.* Manualetto di linguistica italiana / M. Dardano. – Bologna : Zanichelli, 1996. – 171 p. 8. *Marcato C.* Dialetto, dialetti e italiano / C. Marcato. – Bologna : Mulino, 2002. – 220 p. 9. *Dardano M.* La lingua italiana / M. Dardano, P. Trifone. – Bologna : Zanichelli, 1985. – 463 p. 10. *De Mauro T.* La fabbrica delle parole. Il lessico e problemi di lessicologia / T. De Mauro. – Torino : UTET Libreria, 2005. – 267 p. 11. *Alighieri D.* De vulgari eloquentia / D. Alighieri // Tutte le opere. – Roma : I Mammut, 2011. – P. 1017–1070.

© *Негода М. М.*

ОХРІМЕНКО В. І.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СМИСЛОВА СТРУКТУРА МОДАЛЬНОГО ОПЕРАТОРА *IN PRATICA*
(на матеріалі італійської мови)

У статті розглянуто взаємозалежність між семантикою італійського модального оператора *in pratica* як згорнутою структурою, що належить до когнітивно-семантичного поля достовірності, та параметрами мікротексту його функціонування.
Ключові слова: модальність, модальне значення, модальний оператор, смислова структура.

В статье рассмотрена взаимозависимость между семантикой итальянского модального оператора *in pratica* как свернутой структурой, который принадлежит к когнитивно-семантическому полю достоверности, и параметрами микротекста его функционирования.
Ключевые слова: модальность, модальное значение, модальный оператор, смысловая структура.

The article focuses on mutual dependence between the semantics of Italian modal operator *in pratica* as a condensed structure being part of cognitive-semantic field of trustworthiness and parameters of microtext of its functioning.
Key words: modality, modal meaning, modal operator, sense structure.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю комплексного дослідження категорії модальності у сучасній лінгвістиці, що носить поліпарадигмальний характер.

Метою статті є визначення функціональних характеристик висловлень з модальним оператором *in pratica*, що належить до когнітивно-семантичного поля (КСП) достовірності, та окреслення його смислової структури.

Об'єкт дослідження становить мікротекст функціонування модального оператора *in pratica.*

Предметом дослідження є дискретизація смислового простору мікротексту функціонування модального оператора *in pratica.*

Наукова новизна дослідження полягає у першій спробі розкриття смислової структури модального засобу в аспекті встановлення взаємозалежності між його семантикою як згорнутою структурою та параметрами мікротексту його функціонування.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. У нашій концепції ми визначаємо категорію модальності як чотирирівневе утворення: модальне когнітивно-семантичне поле – модальне значення – модальна одиниця – сукупність її функціонально-

© Охріменко В. І.

семантичних варіантів (ФСВ). Під *модальною одиницею* ми розуміємо модальний засіб, що є об'єктом аналізу. На відміну від концепції функціонально-семантичного поля (ФСП) О. В. Бондарка [1], ми постулюємо сполучення модальної одиниці з модальним полем не безпосередньо, а через модальне значення. *Модальне поле* є абстрактною сутністю, в основі якого міститься бінарна опозиція. Її нейтралізація відбувається не відразу, а є процесом, прослідкувати який можна лише у мікротексті функціонування модальної одиниці. *Модальне значення* визначається за сукупністю параметрів, які каузують зняття невизначеності опозиції модального поля. *Модальна одиниця* розглядається в аспекті взаємозалежності її семантики як згорнутої структури та параметрів мікротексту функціонування, тобто мовних засобів, що закономірно вживаються у приядерній зоні (безпосередня комбінаторика), на ближній периферії (рівень висловлення, до складу якої входить модальна одиниця, або суміжного висловлення), та на периферії (рівень мікротексту). *Функціонально-семантичні варіанти* модальної одиниці визначаються після її дослідження у мікротексті і побудови моделей мікротексту (кожній моделі мікротексту відповідає ФСВ). В основі назви моделі мікротексту знаходиться провідна група модусів. У результаті взаємодії епістемічного модусу з перцептивним, емотивним, волітивним, аксіологічним та поділу ментальної діяльності на синтетичну та аналітичну за Л. С. Виготським [2:200], потенційно маємо 2 синтетичні моделі (сенсорно-рефлективного синтезу, сенсорно-емотивно-рефлективного синтезу) та 4 аналітичні (рефлективізації перцепції, рефлективізації емотивності, рефлективізації волітивності, рефлективізації аксіологічності). Для кожної модальної одиниці характерним є функціонування у певних моделях мікротексту. Розгортання інформації у мікротексті за певними векторами (перцептивним, емотивним, епістемічним, волітивним, аксіологічним), характер внутрішньофразової та трансфрастичної зв'язності уможливлює відстеження процесу смислотворення модальної одиниці. На відміну від усіх інших концепцій поля, ми виносимо *принцип ядра та периферії у мікротекст*: ядром є модальна одиниця, приядерну зону складає її безпосередня сполучуваність, ближню периферію – різнорівневі мовні засоби модального висловлення, периферію – мікротекст (зазвичай рівень 3-5 висловлень).

Точкою відліку при розкритті смислової структури модальної

одиниці є її *семантика* та зв'язок з *опозицією модального поля*. Модальний оператор *in pratica* належить до КСП достовірності з опозицією "уявлення про дійсність *vs* співвіднесення з дійсністю". Нейтралізація цієї опозиції існує не відразу, а є *процесом*, прослідкувати який можна при дослідженні мікротексту функціонування модальної одиниці.

У семантиці модального оператора фіксується лише другий член бінарної опозиції, а саме: співвіднесення з дійсністю. Чинники позамовної дійсності та встановлення закономірностей їх вербалізації дозволять окреслити смислову структуру модального оператора і змоделювати з високим ступенем імовірності ситуації його вживання.

За даними перекладного словника, італійський модальний прислівник (у нашій термінології – модальний оператор) *in pratica* має такі основні значення: 1) на ділі; за навиком; за досвідом; 2) на повірку [3:791]. В італійському тлумачному словнику *in pratica* визначається як адвербіальне словосполучення, що протиставляється *in teoria* і, ширше, *in realtà, in effetti* [4:1589].

Таке протиставлення має діахронічне підґрунтя. Етимоном італійської лексичної одиниці (ЛО) *pratica* є лат. *practĭcus*, запозичення з грецьк. *praktikós*, утвореного від основи *prássō* 'робити, діяти' [4:1590]. Етимологія слів, пов'язаних з діяльністю в різних мовах, свідчить про зв'язок етимона з конкретними фізичними діями: рос. 'действие' співвідноситься з індоєвропейським коренем **dhē* 'класти, ставити', англ. *'to do', 'deed'*, нім. *tun, die Tat* співвідносяться з коренем *tā* 'класти' [5:92]. Від лексеми *deed* утворюється модальний оператор *indeed* в англійській, від *Tat – in der Tat* в німецькій. Зазначимо, що російський модальний оператор *'на самом деле'* співвідноситься з *in realtà*, а формально дуже схожий *'на деле'* – з *in pratica.* Оскільки дія оцінюється за її результатом, комбінація сем 'подієвість' + 'кон'юнкція' (=позитивна оцінка результативної дії), 'подієвість' + 'диз'юнкція' (=негативна оцінка нерезультативної дії) дає модальні оператори з різними модально-логічними відтінками значення.

Цікавим є те, що у слов'янських мовах 'фактично', 'фактически' є запозиченнями і передають смислові відношення подієвості та оцінки в аспекті результативності *vs* нерезультативності (здебільшого нерезультативності), імплікуючи результат, протилежний очікуваному і співвідносяться з модальним оперетором *in pratica*, а не з *infatti*. Дослідники модальних прислівників на матеріалі російської мови

відмічають синонімію між ‘фактически’ та ‘практически’ [6: 266].

Для італійського модального оператора *in pratica* ядерним протиставленням є *in teoria* vs *in pratica,* периферійними – *in realtà* vs *in pratica, in effetti* vs *in pratica.* В основному йдеться про протиставлення декларації та планування соціально значимої дії та її результату (в основному – негативного, такого, що не виправдав очікувань). Основна опозиція ставить питання про співвідношення слова та діла, на що свого часу звернули увагу представники логічного аналізу природної мови при дослідженні перформативів [7; 8].

Оскільки будь-яка практична діяльність існує в соціумі і підлягає оцінці за її результатами, а вчинок є “квант соціального простору” [9:62], можна припустити, що висловлення з модальним оператором *in pratica* мають бути тісно пов’язаними з аксіологічним модусом як домінуючим у мікротексті. Вихідною гіпотезою дослідження є вплив фактичності, результативності та оцінності, властивих *in pratica*, та зв’язку з бінарною структурою “теоретично” *vs* “на практиці”, на функціональні характеристики мікротексту.

Попередньо проведений аналіз прикладів свідчить, що контекст функціонування модального оператора є здебільшого негативно-оцінним: саме негативна соціально значима дія (подія) потрапляє у фокус уваги за принципом релевантної виділеності. Загалом, йдеться про постановку завдання та оцінку його результатів, а завдання є пов’язаним з необхідністю та деонтикою [10:31].

У процесі аналізу фактологічного матеріалу було виявлено переважне вживання модального оператора *in pratica* у публіцистиці, в епістемічно-аксіологічному контексті. У художніх текстах *in pratica* зустрічається винятково рідко, тому ми наводитимемо типові приклади з публіцистичних періодичних видань. У результаті аналізу мікротексту функціонування *in pratica* нами було побудовано модель мікротексту *рефлективізації аксіологічності.*

Параметрами кореферентної дійсності ситуації, вербалізованої у мікротексті вживання *in pratica,* є: – ситуативне зіставлення: оцінка у момент мовлення ситуації, що мала місце в минулому; відносна позачасовість; соціально / аксіологічно значима дія як референт оцінки; зв’язок із загальними аксіологічними нормами; зведення загальної оцінки до усталеної (зазвичай негативної) валоритивної площини. Проілюструємо прикладом.

(1) Ancora più difficile e incerto è il destino di “indici di anomalia”.

Quando la banca è tenuta a denunciare il cliente? E in che misura devono farlo anche l'agente immobiliare, la fiduciaria e perfino il gestore del casinò? Per scegliere gli indici più efficaci si è appena insediato un comitato di esperti, presieduto da Castaldi (...) (2) Senza indici, in pratica, non c'è operazione di sospetta. E l'antimafia resta al buio (L'Espresso N 17, 05. 2008, p.144). Йдеться про критику функціонування новоствореного антимафіозного комітету в Італії, оцінку діяльності якого здійснює політичний оглядач. Текстовий блок (1) містить інформацію про неточності формулювань законодавчого документу, що визначає ознаки мафіозної діяльності, а також ряд квеситивів: за яких саме умов банківські та інші структури повинні подавати в суд на своїх клієнтів, фінансова діяльність яких суперечить нормативним засадам. Текстовий блок (2), що вводиться висловленням із модальним оператором *in pratica,* містить в узагальненому вигляді експліцитний логічний висновок попередньо викладеної інформації: відсутність чітко визначеного законодавчого підґрунтя для застосування закону на практиці.

Отже, параметрами моделі рефлективізації аксіологічності є: контамінація епістемічного та аксіологічного модусів у мікротексті; поділ мікротексту модальним оператором *in pratica* на 2 текстові блоки з відношеннями "топік – комент"; *особливості текстового блоку (1):* вживання узагальнено-особових речень на позначення: – групи осіб, що поділяють (хибний) ціннісний стереотип; – групи осіб, причетних до нерезультативної діяльності (з ЛО-класифікаторами: *spettatori, comitato, cliente*); вживання буттєво-оцінних та безособових речень на позначення стану справ певної сфери суспільного життя; різнорівневі мовні засоби на позначення категорії заперечення; вживання квеситивів та ЛО з семантикою дифузності, неточності як імпліцитних засобів вираження негативної оцінки; висока частотність контамінації модальним значенням деонтичної необхідності (*dovere, essere obbligato a)*; *особливості текстового блоку (2):* формування модальним оператором *in pratica* категорії ретроспекції; відносна автосемантія та високий ступінь інформативної щільності висловлення з модальним оператором *in pratica;* смислові відношення комплементарності між текстовими блоками (1) та (2); *in pratica* як маркер: 1) з'єднання текстових блоків з інформацією, що розкриває механізм хибних ціннісних стереотипів, властивих групі осіб; 2) з'єднання текстових блоків з інформацією, що розкриває механізм дисфункціональності

певної сфери суспільного життя.

Смислова єдність мікротексту, до складу якого входить модальний оператор *in pratica*, послаблюється. Мікротекст поділяється висловленням з *in pratica* на два текстові блоки, між якими встановлюються смислові відношення комплементарності. Основна опозиція "теоретично *vs* на практиці" ускладнюється оцінними та наслідковими відношеннями, що підтверджує точку зору укладачів італійського тлумачного словника про протиставлення *in pratica* дійсності (*realtà*) та наслідку (*effetti*). *In pratica* пов'язується з суб'єктивно-оцінним модальним значенням і виконує функцію переключення суб'єктивно-аксіологічного модусу на загальноаксіологічний (і навпаки).

Розглянемо мовні засоби, що вживаються у приядерній зоні, на ближній периферії та на периферії мікротексту функціонування модального оператора *in pratica.*

У *приядерній зоні* модальний оператор сполучається з маркерами неповної кількості *quasi tutti, quasi sempre*, об'єктиваторами *si mostra, si vede, venne fuori che*, диз'юнктивним конектором *ma*, квантором існування *c'è,* ЛО на позначення планування *disegnare, scenario*, *programmi*. Наведемо приклади. *In pratica quasi tutti i medici, con poche eccezioni, lavorano attenendosi a questo paradigma matematico* (*L'Espresso 2008, p. 169*). *L'Uif non dipende gerarchicamente dal governo, ma in pratica il ministero può influenzare l'attività con i propri poteri direttivi (L'Espresso 2008, p. 143). In ptatica lo scenario disegnato dalla WiTricity è molto simile a quello della reti Wi-Fi* (*L'Espresso 2008, p. 162*).

На *ближній периферії* здійснюється вербалізація смислового комплексу 'планування – (не)результативність, контамінована оцінкою'. Відмітимо вживання конструкції: прийменник *senza* + заперечний квантор *non* + екзистенційний предикат *c'è* (*senza ... non c'è*), а також прийменників та сполучників мети *per, affinché,* каузальних конекторів *perché, perciò,* дієслів семіотичного відношення *significare, voler dire che*, ЛО на позначення недосягнення бажаного результату (*non riuscire, restar inutile, scopo irraggiungibile, meta lontana*), результативності *vs* нерезультативності (*efficace – inefficace*), ЛО на позначення перевірки та контролю (*verificare, sperimentare, sperimentazione, esperti, controllo*), впливу (*influenzare*), активної діяльності (*attività, insediare, operazione*). Наприклад: *In pratica sono laboratori di sperimentazione, dove si mescolano un po' di persone*

selezionate ad arte che poi tirano fuori il meglio o il peggio di se stesse" (Chi N8, 02. 2004, p.111). (...) in pratica il ministero può influenzare l'attività con i propri poteri direttivi (L'Espresso 2008, p. 143).

Для *периферії* характерною є тенденція до вживання узагальнено-особових та безособових речень, ЛО на здійснення референції до групи осіб. *In pratica* вживається в основному у публіцистичних текстах і виконує функцію переключення загально-аксіологічного модусу на суб'єктивно-аксіологічний і навпаки. Опозиція "теоретично *vs* на практиці" ускладнюється оцінними та каузальними відношеннями.

Висновки. Виявлення різнорівневих мовних засобів, що вживаються у приядерній зоні, на ближній периферії та на периферії мікротексту функціонування модального оператора *in pratica,* дозволяє розглядати його як засіб формування мікроструктур зі специфічним інтегративним смислом, а також дозволяє спрогнозувати напрям типізації умов смислотворення у мікротексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бондарко А. В.* Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность: [колл. монография : в 6 т.] / [Беляева Е. И., Корди Н. Н., Цейтлин С. Н. и др. : отв. ред. Александр Владимирович Бондарко]. – Ленинград : Наука, 1990. 2. *Выготский Л. С.* Психология : [сб. осн. тр.] / Лев Семенович Выготский; [предисл. Н. Е. Веракса]. – [переизд.]. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с. – (Серия "Мир психологии"). 3. *Новый большой* итальянско-русский словарь / [сост. Герман Федорович Зорько]. – [2-е изд.]. – М. : Русский Язык медиа, 2005. – 1230 с. 4. *Il Dizionario della lingua italiana* / Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli. – [2-a ediz.] – Firenze : Le Monnier, 2000-2001. – 2390 p. 5. *Сахно С. Л.* Действие в контексте естественного языка / С. Л. Сахно // Логический анализ языка. Модели действия : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова, Надежда Константиновна Рябцева. – М. : Наука, 1992. – С. 90–96. 6. *Гловинская М. Я.* Количественное vs интерпретационное в значении метаязыковых слов в современном русском языке / М. Я. Гловинская // Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова. – М. : Индрик, 2005. – С. 265–271. 7. *Остин Дж. Л.* Слово как действие / Дж. Л. Остин ; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике / отв. ред. Б. Ю. Городецкий. – Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 22–130. 8. *Сёрль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Джон Р. Сёрль ; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике / отв. ред. Б. Ю. Городецкий. – Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194. 9. *Рябцева Н. К.* Мысль как действие, или риторика рассуждения / Надежда Константиновна Рябцева // Логический анализ языка. Модели действия : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова, Надежда Константиновна Рябцева. – М. : Наука, 1992. – С. 60–69. 10. *Радзиевская Т. В.* Семантика слова *цель* / Т. В. Радзиевская // Логический анализ языка. Модели действия : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова, Надежда Константиновна Рябцева. – М. : Наука, 1992. – С. 30–35.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Chi:* settimanale di politica, attualità e cultura / ed. Silvana Giacobini. – N. 8 / 25. 02.2004. – 154 p. 2. *L'Espresso:* settimanale di politica, cultura, economia. – N. 17 / 1. 05. 2008. – 202 p.

© *Охріменко В. І.*

ПАДАЛКА Ю. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУБ'ЄКТИВНО-МОДАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВОТВОРЕННЯ *(на матеріалі іспанської мови)*

В статті розглядається та аналізується монографічний опис суб'єктивної модальності, як окремої категорії. Проаналізовано специфіку вияву суб'єктивно- модального значення словотворення в іспанській мові.
Ключові слова: суб'єктивна модальність, висловлювання, зміст висловлювання, модальний предикат, модальне значення.

В статье рассматривается и анализируется монографическое описание субъективной модальности, как отдельной категории. Проанализирована специфика проявления субъективно-модального значения словообразования в испанском языке.
Ключевые слова: субъективная модальность, высказывание, содержание высказывания, модальный предикат, модальное значение.

Monographic description of subjective modality as a separate category is discusses and analyzes in article. The specific expression of subjective modal value of word formation in Spanish was analyzed.
Key words: the subject of modality, enounce, content of enounce, modal predicate, modal meaning.

Актуальність дослідження полягає у тому, що категорія модальності в лінгвістиці вважається недослідженим до кінця явищем. Загальна направленість лінгвістичного дослідження на вивчення суб'єктивно-модального значення, що залишається недослідженим в даному напрямку, а також зв'язок монографічного опису суб'єктивної модальності з важливими проблемами словотворення в іспанській мові. Вивчення суб'єктивної модальності сприяє вияву особливостей словотворення між мовними характеристиками суб'єктивної модальності, як окремої категорії.

Мета роботи полягає у дослідженні архітектоніки категорії суб'єктивної модальності та встановлення її типологічних виявів в іспанській мові.

Предмет дослідження. Вивчення суб'єктивної модальності і типології її форм та значень.

Об'єкт дослідження – це функціонально-семантичне поле модальності.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше на матеріалі іспанської мови розглядається та аналізується монографічний опис суб'єктивної модальності, як окремої категорії, проаналізовано специфіку вияву в іспанській мові розкриваючи мовні засоби реалізації суб'єктивної модальності, розглядається типологія її форм і значень.

Розглядаючи види модальних значень, вчені виділяють – об'єктивну

© *Падалка Ю. М.*

модальність, що виражає відношення змісту висловлювання щодо дійсності та суб'єктивну, що передає відношення суб'єкта щодо змісту висловлювання. Суб'єктивна модальність – це типова ознака висловлювання, реалізується за допомогою інтонації, модальних слів, а також часток і вигуку. Типовим способом прояву суб'єктивної модальності вважаються модальні слова – одиниці, що реалізовують значення модальної оцінки змісту висловлювання у специфічній позиції відсутності з останнім синтаксичних зв'язків. Практично всі модальні слова іспанської мови пов'язані стосунками лексичного деривату з дієслівними, чи іменними основами (curiosamente – es curioso, sorprendentemente – sorprender, etc.) та стосунками синтаксичного деривату, прислівниковими оборотами. Слід зазначити, чітких меж між модальними словами та іменними формами предикатів немає: curioso, extra; o, cosa rara, що функціонують як модальні слова, можуть вважатися також іменними формами експліцитного модусу (es) curioso, (es) extra; o etc.

Розрізняють два види оцінки: логічну (інтелектуальну) та емоційну. Логічну оцінку виражають модальні слова, а емоційну – вигук.

Здивування в афективній мові найчастіше передається вигуками, проте майже усі вони, за виключенням, можливо, похідних від дієслів зорового сприйняття (¿qué veo? – що я бачу?, ¡hay que ver! – подумати тільки!, ¡vivir para ver! – невже! etc.) передають адміративну оцінку спільно з емоційною; ¡Ah!, ¡Calla!, ¡Caramba!, ¡Chico!, ¡Concho!, ¡Hombre!, ¡Dios!, ¡Diablo!, ¡Fabuloso!, ¡Ostras!, etc. (2). Фразеологія та афористика, пов'язана з вираженням здивування, не відрізняється особливим багатством і обмежується такими виразами: (parece mentira – "не може бути"!, ¿que tripa se le habrá roto? – "а цьому ще чого"?, dichosos los ojos que te ven – скільки років, скільки зим (3), які також ускладнені позитивною або негативною емоційною оцінкою.

Поняття суб'єктивної модальності розглянув французький учений Шарль Балли. Він вважав, що у кожному висловлюванні відбувається протиставлення фактичного змісту, або диктума та індивідуальної оцінки фактів, що викладаються, або модусу.

Адміративна оцінка в "чистому вигляді" передається у висловлюванні в позиції модусу передусім дієслівними та іменними предикатами. У семантичному складі всіх предикатів відбиваються в тому чи іншому вигляді специфічні компоненти даної оцінки. Відношення до частотно-параметричної норми очікування реалізується в семантиці найбільш споживаних і стилістично нейтральних предикатів sorprender(se), ser sorprendente – дивно, несподівано (порушення частотної норми) і

extrañar(se), ser extraño – дивно (порушення параметричної норми). Це відношення доповнюється вказівкою на вегетативно-соматичний характер реакції суб'єкта в семантичному складі: короткочасну зупинку функціонування, втрату руху чи ступору (pasmar, estar/quedarse estupefacto, helado, petrificado, frío – заціпеніти, закрижаніти, закам'яніти, застигнути від подиву), замішання почуттів і думок (estar quedarse aturdido, anonadado, atónito, atolondrado – бути ураженим, збентеженим, розгубленим), фіксацію міміки і пози (estar/quedarse boquiabierto – стояти роззявивши рот, con los ojos muy abiertos – стояти широко розплющивши очі, estar/quedarse despatarrado/espatarrado – стояти розчепірившись). Неправдивий, імовірний прогноз доповнюється когнітивним моментом у семантиці іменних предикатів es incomprensible, inconcebible – незрозуміло, незбагненно, es paradójico – парадоксально, es increíble, inverosímiles – неймовірно та ін.

Суб'єктивна модальність висловлювання може бути розглянута як самостійна функціонально-семантична категорія, що має оригінальне утримування і спеціалізовані засоби вираження на різних рівнях мови: інтонаційному, лексичному, синтаксичному, морфологічному. Широта визначення поняття "суб'єктивна модальність" як відношення говорить до того, що повідомляється дозволяє включити в її обсяг різноманітні значення [Артамонов В.Н., Акімова О.Б., Калинская Н.В., Микільська И.Г., Свиридова Т.М.]. Водночас встановлення меж цієї категорії представляється необхідним. Якщо об'єктивна модальність співвіднесена з пропозиціональним компонентом структури пропозиції, то суб'єктивна модальність з його прагматичним аспектом, оскільки показники суб'єктивної модальності відносяться не до самої дійсності, а до процесу суб'єктивного осмислення її фактів і явищ [3].

Таким чином, суб'єктивна модальність (СМ) – загальномовна категорія, що проявляє себе на всіх рівнях мови, але перш за все в синтаксисі пропозиції і тексту, в мові. У мові СМ міститься як можливість, в мові вона реалізується і з'являється як категорія, за допомогою якої здійснюється перехід від мови до мови, тобто як мовно-утворююча категорія [4].

Відбиваючи ситуацію, конструкція пропозиції відбиває і місце в ній, що говорить, знаходиться усередині ситуації, відбиваної у пропозиції-висловлюванні, обумовлює і обов'язкове (експліцитне або імпліцитне) вираження, що говорить відношення до предмета повідомлення і до ситуації. Ось чому будь-яка конструкція пропозиції окрім об'єктно-модального містить і суб'єктивно-модальне значення. Це значення закладене в самій конструкції. На рівні структурної схеми воно

представлене як потенційне, як можливість, на рівні висловлювання – як реалізація цієї можливості.

Суб'єктивна модальність – центральна категорія модального синтаксису. Модальний синтаксис – це багатоаспектна область дослідження синтаксичних форм і конструкцій з точки зору суб'єктивної модальності. Повна семантика синтаксичної конструкції складається з семантики суб'єктивно-модального значення. Без суб'єктивно-модального значення семантика синтаксичної одиниці виявляється неповною, недостатньою.

Суб'єктивна природа досліджуваної категорії проявляється чітко та послідовно: це оцінка ситуації що говорить, підсумок суб'єктивної думки, роздуму, позначення позиції суб'єкта мови щодо описуваного. Відносно категорії суб’єктивної модальності на семантичному рівні – це комплекс сенсів (типових суб'єктивно-модальних значень), що враховують характер компетенції суб'єкта мови, міру обізнаності, емоційний стан, прагнення встановлювати контакт із співрозмовником, підтримувати його увагу, включаючись у хід власних міркувань та оцінок.

На граматичному рівні суб'єктивна модальність уточнює та коригує значення пропозиції об'єктивно-модальне, пов'язане з опозицією реальності-ірреальності, тобто виступає як один з аспектів співвідношення висловлювання з дійсністю, як предикативний аспект. У сукупності з об'єктивно-модальним значенням і модальністю предиката суб'єктивна модальність утворює модальну парадигму пропозиції. Нульові показники суб'єктивної модальності в пропозиції мають тіж значення, як і матеріально виражені: вони наближають зміст висловлювання до полюса нейтральної достовірності, констатації, коли суб'єктивне відношення того, що говорить свідомо не експлітується. Водночас існування таких умов, як діалогічність розмови, її неофіційний характер, наявність реального або уявного адресата, неповний характер знань того, що говорить про дійсність, його напружений емоційний стан й інше, неминуче призводять до вторгнення в мову суб'єктивно-рефлектуючого початку. Експлікатори суб'єктивної модальності вводяться в пропозицію для репрезентації особистої точки зору того, що говорить, його авторського погляду на дійсність і, що важливо, в цілях донесення цієї точки зору до свого співрозмовника. Іншими словами, важливо не просто репрезентувати свою позицію, своє відношення, але бути правильно понятим, почутим, донести той або інший модально-кваліфікативний сенс до адресата і, можливо, набути в нім союзника, що співпереживає, розуміє, небайдужого, можливо, в чомусь розділити думку адресата, змінити його погляд на ситуацію.

Видається очевидною взаємодія значень суб'єктивно-модальних з

полями емотивності, темпоральності, градуальності, союзності, що доводить багатоаспектність категорії суб'єктивної модальності, її системний характер. Так, наприклад, ядерне значення недостовірності суб'єктивно-модальне має градуйований характер, експлікуючи різну міру, упевненість висловлювання, що говорить у змісті. Водночас це значення часто ускладнюється емоційними відтінками побоювання, покладає надії, здивування, застереження, кепкування, іронії і іншими, що вказує на його зв'язаність з полем емотивності. Розгляд логічної модальності неможливий без урахування її взаємозв'язків з полем союзності, що пояснюється реляційною функцією модифікаторів логічної модальності, їх функціональною близькістю до союзів. Нарешті, всі суб'єктивно-модальні значення виявляються тісно зв'язаними з категорією оцінки, оскільки обидві категорії, суб'єктивна модальність та оцінка, мають суб'єктивну природу, орієнтовані на того, що говорить.

Таким чином, вважаємо за можливе представляти статус суб'єктивної модальності як найважливішій функціонально-семантичній категорії, що не лише займає своє повноправне місце в системі інших категорій мови, але і має з останніми системні зв'язки. Характер цих зв'язків обумовлює наявність суміжних зон, коли в семантиці мовної одиниці поєднуються різні типи значень: суб'єктивно-модальне, емоційне, градаційне, оцінне.

У формуванні суб'єктивно-модального значення центральна роль належить пропозиції (висловлюванню). Саме тут сходяться нитки всіх ярусів мови (лексики, фразеології, морфології), що беруть участь у формуванні СМ. Саме тут СМ отримує остаточне вираження.

Джерелом суб'єктивно-модального значення є присутність того, що говорить – це суб'єкт мови. Він є присутнім у будь-якому висловлюванні. "У всякому тексті є той, хто говорить, суб'єкт мови, хоч би слово я в нім жодного разу не зустрілося» [4]. Той, що говорить висловлюється сам (я-речення) або доручає цю роль іншому, від імені якого ведеться мова.

Присутність того, що говорить природно пов'язана з вираженням його емоцій, бажань, оцінок і так далі, кінець кінцем з вираженням його відношення до того, що повідомляється. Іншими словами, воно веде до появи суб'єктивно-модального значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Беляева Е. И.* Модальность в разных типах речевых актов / Е. И. Беляева // Филологические науки . – 1989. – № 3. – С. 10–69. 2. *Kochubinska-Smychkowska J.* Sintaxis del Español Moderno / J. Kochubinska-Smychkowska. – K., 2002. 3. *Конюшкевич М. И.* Модальность в свете прагматики / М. И. Конюшкевич // Вопросы функциональной грамматики.– Гродно : ГрГу, 2000. – Вып. 4. – С. 58–78. 4. *Ткачук В. М.* Категорія суб'єктивної модальності / В. М. Ткачук. – Тернопіль : Підручники й посібники, 2003. – 240 с.

© *Падалка Ю. М.*

ПАХОЛОК З. О.
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

ПОВТОРЮВАНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ ФІЗИЧНОГО І ПСИХІЧНОГО СВІТУ ЛЮДИНИ

У статті розглядається широкий спектр і різновекторність дії повторення з метою вивчення онтологічної концепції, яка базується на фактичному матеріалі. Феномен повторюваності розкривається на фізичному і психічному станах людини. Категоріальність повторюваності розуміється як форма сприйняття дійсності. Екстраполяція дозволяє стверджувати, що повторення у мовленні не завжди сприймається та усвідомлюється, однак має не стихійний характер прояву і психофізіологічну природу.
Ключові слова: онтологія, категорія повторюваності, мовлення, демінутиви**.**

В статье рассматривается широкий спектр и разновекторность действия повторения с целью изучения онтологической концепциии, которая базируется на фактическом материале. Феномен повторяемости раскрывается на примерах физического и психического состояния человека. Категориальность повторяемости понимается как форма восприятия действительности. Экстраполяция позволяет утверждать, что повторенне в речи не всегда воспринимается и осознается, однако имеет не стихийный характер проявления и психофизиологическую природу.
Ключевые слова: онтология, категория повторяемости, речь, деминутивы.

The paper deals with the wide range and versatility of the repeated action and is aimed to study the ontological conception, the interpretation of which is based on the actual material. The phenomena of repetition reveals on the human's physical and mental condition. Categorical issues of repetition are understood as a form of reality perception. Extrapolation allows us to assert that repetition in speech is not always perceived and realized but it has non-spontaneous character of demonstration and psycho-physiological nature.
Key words: ontology, category of repetition, speech, diminutives.

У вітчизняній науці 70-ті рр. XX ст. стали початком повороту від системоорієнтованого до комунікативно-прагматичного підходу в дослідженні мовних явищ. На сучасному етапі розвитку лінгвістики з'являються нові можливості для плідних досліджень як загальнотеоретичних, фундаментальних, так і прикладного характеру, які перебувають на межі різних наук, зокрема природничих та суспільних. Учені різних галузей знань визнали справедливість думки про те, що "прискорення темпів розвитку науки в цілому загострило протиріччя між диференціацією та інтеграцією і гостро поставило питання про шляхи, які ведуть до інтеграції науки як цілого або інтеграції багатьох різноманітних напрямів" [1:4].

Усвідомлюємо, що автора цих рядків "в міждисциплінарному

© ***Пахолок З. О.***

модусі може підстерігати ризик перекручування онтологічної сутності досліджуваного феномена внаслідок неадекватного встановлення меж ізоморфності властивостей і функцій об'єктів, які підлягають зіставленню (негативним прикладом такого досвіду може бути натуралістичний напрям у мовознавстві)" [2:12]. Проте ми глибоко переконані в тому, що багатоаспектне явище, яким є повторення, необхідно аналізувати, використовуючи арсенал методів і прийомів, відомих сучасній науці, що спирається на досвід, вироблений попередніми поколіннями вчених. Серед них – французький соціолог і криміналіст Ж. Тард, який виділяв повторення "соціальне, органічне або фізичне, тобто *наслідувальне, спадкове* або *вібраційне*" [3:7] і зводив суспільний процес до винаходу і наслідування [3:149].

Повтореннями як складовою, невід'ємною рисою предметів і явищ цікавилися представники різних галузей знань. Наприклад, розмірковування над феноменом часу неодмінно зумовлювало усвідомлення того, що "минуле і теперішнє – це одне й те ж, власне дещо, при всьому видимому різноманітті типово однакове і, як постійне повторення неминущих типів, яке являє собою нерухомий образ незмінної цінності та вічно однакового значення" [4:167].

Проблема вивчення повторюваності як результату відтворення будь-чого повністю або частково завжди була актуальною для науки. Повторення як феномен окремо вивчали у філософії І. І. Гриценко [5], Б. М. Кедров [6; 7], М. П. Полєсовой [8; 9; 10], В. Є. Комаров [11], Н. М. Вороніна [12], В. П. Литовченко [13]; у психології – С. К'єркегор [14], П. Жане [15], Л. С. Виготський [16]; у педагогіці – Г. О. Підкурганна [17]; у культурології – Ж. Дельоз [18], У. Еко [19], Х.-Л. Борхес [37]; у журналістиці – М. І. Скуленко [20]. Найбільша кількість досліджень – у лінгвістиці: за даними Г. Г. Москальчук, лише понад двісті стосуються тексту [21:22].

Існуюча практика досліджень засвідчує, що "наука при усій своїй силі залишається водночас дуже вразливою, позаяк пізнання ніколи не буде доконечним і тому завжди включатиме елемент фантазії, домислювання. Доказом тому є існування протилежних концепцій стосовно одного і того ж явища, які заперечують одна одну" [22:130].

В іспанського письменника Асоріна читаємо: "Вічне Повернення є не що інше як безмежний "вічно повторюваний" танок людства. Атоми, в їх безупинних сполученнях, утворюють усе нові та нові світи;

комбінаціям немає ліку; але оскільки атоми усе ті ж – бо ніщо не виникає і ніщо не зникає – і оскільки сила, яка ними рухає, незмінно і постійно все та ж, логічно повинен настати – а може, вже й настав – момент, коли комбінації повторюються" [35:150].

У 1987 р. під час вручення Нобелівської премії Й. О. Бродський сказав: "Незалежно від того, чи є людина письменником або читачем, завдання її полягає перш за все у тому, щоб прожити своє власне, а не нав'язане або прописане ззовні, навіть найшляхетнішим способом життя, яке має гарний вигляд. Через те, що воно у кожного з нас тільки одне, і ми добре знаємо, чим все це закінчується. Було б прикро використати цей один тільки шанс на повторення чужої зовнішності, чужого досвіду, на тавтологію – тим більше образливо, що оповісники історичної необхідності, за чиїм намовлянням людина на тавтологію цю готова погодитися, у труну з нею разом не ляжуть і спасибі не скажуть" [38: 466]. Нобіліант, осмислюючи сенс людського життя, використав поняття "повторення", "тавтологія", які вивів з вузькоспеціального використання і надав їм загальнонаукового звучання.

Філософ і письменниця О. С. Забужко, розмірковуючи над "ніччю "Одержимої" Лесі Українки й культурною адаптацією цього сюжету, пише: «перше, що впадає в око, – це різко виражена чуттєва інфантильність нашої культури, принаймні в її піздньорадянський (післясталінський) період. Ні на чому іншому цей грандіозний колективний зсув "назад" по онтологічній драбині в бік недорослості, психологічної незрілости (в онтогенезі відповідної більш-менш підлітковому віку) не дається пізнати так наочно, як на ставленні до кохання й смерти – двох онтологічних екстремумів, об'єднаних, за гарним спостереженням французького філософа В. Янкелевича, категоріальністю "екстраординарного порядку": обоє є водночас і вічно-повторюваними, "природними", і вічно-неповторними, щоразу індивідно унікальними, і власне це сполучення виносить їх у нашій свідомості поза межі профанного буття під рубрику "чуда" [50:11–12] – сьогодні так само, як п'ять тисяч років тому" [41:92].

Наведемо ще одну цитату, в якій сенс існування людини пов'язується з повторенням взірця, яке стає життєвою необхідністю: "Радянський культурний герой є універсально репрезентантним саме тому, що це за визначенням герой *масовий,* "рядовий", "кожен із племені", і функція його не культуротворча, не евристична, а

нормативна, приписова (тобто, знов-таки, тавтологічна!): передбачається, що на його місці, в тих самих обставинах, так само мусить повестися *кожен* (“кожна радянська людина”), а якщо котрась клітина поводиться “не так” і “повторити подвиг” (NB: це також унікальний, суто радянський зворот: суспільна цінність радянського подвигу утверджується його *тиражуванням* – тим, яка кількість послідовників його “повторила”) …” [41:60].

Без повторення, не зважаючи на різні підходи до навчання, не відбувається педагогічний процес. Під повторенням у навчанні розуміють “відтворення раніше засвоєних знань, умінь і навичок з метою їх удосконалення й застосування до нових завдань. Повторення сприяє міцному і глибокому засвоєнню знань, умінь і навичок, а також приведенню їх у систему. З точки зору психології засвоєння знань повторенням є встановлення смислових асоціацій (зв’язків) між новими знаннями й раніше засвоєними” [23:262]. Проте “коли вчитель повторює своє пояснення лінивому учневі, який ніяк не може його зрозуміти, риторика тут явно ні до чого, проте якщо вчитель сліпо покладається на принцип bis repetita placent ‘повторення – мати учіння’, то кращі учні класу можуть сказати, що він занадто багато говорить” [24:245].

Спосіб запам’ятовування чи заучування мовного матеріалу зазвичай розглядається в аспекті пам’яті, тому читаємо у психологічному дослідженні: “Підготовка процесу спілкування та обміну думками вимагає переважно розгорнутого внутрішнього мовлення, яке може набирати інколи навіть форми внутрішнього говоріння. Чим розгорнутіше, повніше внутрішнє мовлення, тим більше можливостей усвідомити зміст думок і старанніше підготуватися до їх висловлення. В цьому разі й перехід від внутрішнього мовлення до зовнішнього не становить особливих труднощів. Учень, який мислено повторить завдання самому собі, краще відповість його в класі, ніж той, який не користується таким засобом. Повторення, якщо воно не є механічним відтворенням словесного матеріалу, допомагає глибше зрозуміти завдання, усвідомити його у всіх деталях, проаналізувати, надати думці максимальної чіткості й повноти обґрунтування. Знаючи наперед, що його думки повинні бути викладені іншим, учень спеціально звертає увагу на точність їх формулювання. Розгорнуті повторення забезпечують цю сторону у навчальної роботи учнів” [25: 169]. Російський філософ і публіцист Г. А. Ландау цілком слушно зауважує: “Без повторень нема

глибини” [43: 174].

Актуальним і дотепер є твердження видатного українського педагога В. О. Сухомлинського, який наголошував, що “вся система навчання в сучасній школі має дуже серйозну хибу: не вистачає розумового виховання – спеціальної роботи, спрямованої на розвиток здібностей учня. Учень з дня в день, з року в рік повторює чужі думки, а своїх власних не виявляє. Перед ним ставиться єдине завдання: запам’ятати, зберегти в пам’яті, відтворити. <…> Тридцять три роки роботи в школі переконали мене: в основу системи навчання треба покласти живе слово і творчість дитини. Не повторення чужих думок, а творення власних” [26:340].

Наведені міркування переконують, що не варто переоцінювати значення повторення у педагогіці, а слід використовувати його з іншими новітніми методами педагогічних технологій у навчальному процесі. Однак назва популярного методу навчання спричинила до появи назви професії. У тлумачному словнику В. І. Даля зафіксовано посаду в навчальних закладах Росії XIX ст.: тоді був помічник учителя, репетитор – *повторя(и)тель, - ница* [40:147].

Цікаво, що у багатьох народів світу у пареміях відбилося спостереження за способом навчання: лат. *Repetitio est mater studiōrum*, англ. *Repetition is the mother of learning*, рум. *Repetiţia este mama învăţăturii,* укр. *Повторення – мати навчання,* рос. *Повторение – мать учения*.

Повторення вважають матір’ю не тільки в педагогіці, але й у журналістиці. Вислів “*Повторення – мати журналістики*” належить М. Ейле, головному редакторові польського гумористичного журналу “Przekrój”, який видавався у Кракові в 1959–1995 рр. [43:174].

Активне використання повторень у масмедійних засобах зумовлено “передусім масовістю аудиторій. Донести до мільйонів читачів, слухачів та глядачів факти, не повторюючи повідомлення про них, неможливо. Повторення необхідне також як засіб зробити доступною, зрозумілою певну інформацію. Нарешті, повторення викликані тим, що вони сприяють не лише засвоєнню, але й запам’ятовуванню” [20:31].

З повтореннями ми зустрічаємося на кожному кроці. Перелік повторів у навколишньому світі необмежений. Такими є типові будинки у кварталах-новобудовах та нумерація в них. На цій основі побудовано сюжет культового на території колишнього СРСР фільму “Іронія долі,

або З легким паром!” Е. Рязанова.

Враховуючи широкий спектр і різновекторність дії повторення, не можна не погодитися з твердженням А. М. Безпаленка: “Буденність і повторюваність через свою несенсаційність присипляє увагу не лише пересічної людини, але і у вченого-інтелектуала часто створює ілюзію абсолютної зрозумілості, простоти і ясності. **Так є тому, що так було завжди і повторюється щодня, і тут немає проблеми** – ця підсвідома домінанта завела у гносеологічну пастку не одного дослідника” [22:192].

Означування дійсності відбувається за допомогою понять і стереотипних уявлень, які необхідно кваліфікувати в системі зв’язків і відносин, оскільки організація об’єктів у систему дозволяє виділити домінантну функцію повторення, притаманну не тільки відокремленим або ізольованим об’єктам навколишньої дійсності, але і їх поєднанню.

Опис фактів, пов’язаних із повторенням дій, є першим кроком у вивченні онтологічної концепції, тлумачення якої базується на фактичному матеріалі. Наприклад, повторення дії відбувається, “коли ми встаємо зранку і вмиваємося, ми повторюємо одне за одним, у всіх деталях, діях, які ми здійснюємо впродовж багатьох десятиліть. Ми – автомати для повторення. І те ж саме відбувається, коли ми їмо, вдягаємося. Звички, тенденції до відтворення – все це форми автоматичного повторення дій. Все це належить до глибокого і примітивного механізму” [15:88].

Загальновизнано, що на людину впливають декілька природних явищ, які повторюються у чотиригодинному ритмі. Так, із шостої до десятої години людина знаходиться у стані розслабленості, спокою. З десятої до чотирнадцятої – період високої фізичної активності, підвищеного обміну речовин, пік апетиту припадає на полудень. Період найвищої нервової активності, особливо розумової, – з чотирнадцятої до вісімнадцятої години. Людина роззлаблена, повільна, інертна з вісімнадцятої до двадцять другої, із заходом сонця має готуватися до сну. Період активного сну і перетравлювання вечірньої їжі, відновлення тканин – з двадцять другої до другої години ночі. З другої ночі до шостої ранку – час поверхового, швидкого сну, активної діяльності нервової системи. Прокидаючись о шостій, людина увесь день буде бадьорою, свіжою та радісною [27:175–176].

Не можемо обминути увагою й такі факти повторень: уся література українською мовою складається з комбінацій лише тридцяти трьох літер

сучасної абетки. Всі картини, намальовані досі в світі, – поєднання трьох основних кольорів. Уся музика, яку створило людство, складається з комбінацій семи нот. Усі арифметичні формули, які ми знаємо, містять не більше десяти цифр. Надзвичайно складні обчислення комп'ютер виконує на основі поєднання двох компонентів: системного блоку (серце) й екрана (голова). Власне, комп'ютер – це фізичний пристрій і програма, за якою він працює. Тому коли ми говоримо про щось нове, то насправді маємо на увазі оригінальне, нове поєднання елементів, які проте вже існують до цього.

Таким чином будь-що нове – це добре забуте старе, яке давно відоме людям із більшим досвідом. Свідченням є біблійний вислів: "Немає нічого нового під сонцем", що належить старозавітному пророкові [36:663]. Варто згадати давньогрецького історика Фукідіда (Θουκυδίδης, бл. 460–400 рр. до н. е.), якому приписують фразу: "Історія повторюється".

Індійський філософ Монороджон Рой зауважував: "Піфагор вважав, що душа безсмертна. Ця душа знаходить притулок то в одній, то в іншій живій істоті. Якщо будь-що народилося один раз, то воно буде народжуватися і надалі. У світі немає нічого нового, все – лише видозміна старого" [28: 46].

У 1934 р. видатний аргентинський письменник Х.-Л. Борхес у статті "Учення про цикли" розмірковував: «Як й інші гіпотези школи стоїків, гіпотеза загального повторення з часом набула поширення, і її спеціальна назва "апокатастаз" увійшла до Євангелій ("Діяння святих апостолів", 3, 21), хоч і з не зовсім ясним смислом» [37:117]. Цією проблемою цікавився філософ Д. С. Мілль, який у книзі "Логіка" "проголошує, що періодичне повторення історії цілком можна собі уявити – хоч це й не означає, що воно насправді відбувається, – і цитує принагідно "месіанську" еклогу Вергілія: "Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna …" – 'Повернеться й діва, повернеться й царство Сатурна …' (*лат.*) [37:118].

Борхес висловлює сумнів стосовно того, чи знав еллініст Ніцше про своїх попередників, досократиків, які засвоїли учні Піфагора, і відповів на поставлене питання: "Ніяких сумнівів тут бути не може. 1874 року Ніцше висміяв тезу Піфагора про те, що історія повторюється циклічно" [37:118].

Дійсно, німецький філософ Ф. Ніцше у праці "Про користь і шкоду

історії для життя” писав: “в азартній грі майбутнього і випадку ніколи не повторюється цілком однакова комбінація. До того часу, поки душа історичного опису буде полягати у тих великих *спонуканнях,* які черпає з нього могутня особистість, поки минуле буде зображуватися як дещо гідне наслідування, і як доступне для наслідування, і яке може повторитися ще раз, – до тої пори історії, звісно, загрожує небезпека підпасти під деяке перекручування, прикрашання і в силу цього зближення з вільною вигадкою …” [4:172].

Вчені, які досліджували історію людської цивілізації, “неодноразово помічали дивне явище багаторазового повторення історичних подій в інтервалах кількох сотень років. Деякі з них на підставі цих фактів навіть робили припущення про те, що історія людства значно коротша за узвичаєну, а численні описи історичних подій – це описи дублікатів короткої хроніки людства” [29:28]. Принагідно згадаємо групу російських учених на чолі з професором математики Московського університету А. Т. Фоменком. Вони вказують, зокрема, на зсув у 1050–1000 рр. дати народження Христа, пов’язаний із різницею між розгорнутим способом запису дат і скороченим, та пропонують віднести цю подію до середина XI ст. [30:270].

Ключова опозиція “інновація та повторення” була тією віссю, навкруги якої розгорталися у стиснутій формі роздуми протягом 30 років відомого італійського вченого і письменника У. Еко. Він вважає, що модерністським критерієм оцінки художньої значимості була новизна, високий ступінь інформації. Кожен твір модерністського мистецтва встановлював свій закон, пропонував нову парадигму, новий спосіб бачення світу. Повторення відомого мотиву розглядалося модерністськими теоріями мистецтва як щось характерне для ремісництва і промисловості, а не для мистецтва [31:324].

У живому розмовному мовленні рідко вдається висловити свою думку без повторення, адже, як цілком слушно вказав Ш. Баллі, на те існує три причини. По-перше, спонтанно зароджуваній думці часто притаманні коливання, оскільки мовець формує її під час висловлювання. По-друге, мовлення супроводжують напливи почуттів, які повторюються. По-третє, мовцеві треба донести свою думку до співрозмовника, для чого необхідно подолати його розумову інерцію [32:124].

Повторення знаходимо у сфері хореографії, зокрема у назвах

танців. *Хоппель-поппель* – бальний танець, який був модним у 70–80-ті рр. XX ст. *Ча-ча-ча* (ісп. cha-cha-cha) – парно-масовий бальний танець другої половини XX ст., утворений від двох кубинських танців, румби і мамбо, що завдяки своїй простоті та оригінальності швидко став популярним. *Кена-кена* – старовинний перуанський танець, який походить від назви музичного інструмента. *Дуро-дуро* – італійський народний танець на о. Сардинія, що також походить від назви музичного інструмента (подібного до флейти). *Джоро-джоро* – чадський святковий танець. *Вару-вару* – сучасний бальний танець. *Бугі-вугі* (англ. boogie-woogie, звуконаслідування з американського жаргону, дало назву стилеві джазу і типу танцю) – сучасний бальний і побутовий танець. Танці *йе-йе* (твіст, медісон, сеф, халлі-галлі, ватуці) отримали свою назву від вигуку "йе-йе", який вимовляв французький співак Джонні Холлідей під час виконання пісень. *Халлі-галлі* – прості рухи танцю сприяли його популярності.

Зустрічаємо повторення у назвах настільних ігор: *трік-трак* (франц. trictrac) – гра для двох гравців на спеціальній дошці, яка поділена на дві половини, *пінг-понг* (англ. ping-pong) – теніс.

Серед власних назв повтори утворюють імена тур. baba – 'батько' – *Баба́, Баба́й* [48:431]; франц. Jeanjean – *Жанжан* [48:466]. Імена можуть бути зменшувальними (демінутивними): рос. *Ва́ва* є скороченням до Валентина, Валерія [48:437], а *Та́та* – до Тетяна, Наталія, Тамара [48:601]. На Тайвані, згідно зі спостереженнями І. О. Голубовської, для вираження пестливої емотивності часто використовується редуплікація складів-морфем-слів власного імені, як-от: *Wen-Wen*, *Li-Li* [2:67].

У родині Лесі Українки "за листами поетеси та спогадами близьких і знайомих цієї сім'ї вдалося встановити кількість варіантів імен та жартівливих родинних прізвиськ" [33:15]. Так, у сестри Ольги їх було 21, серед них з повторами *Лілiточка, Лілiцiка;* в Ізидори – 17, наприклад: *гусь-гусю-гусю,* а сина Ольги Косач-Кривинюк називали *Лілік.*

Всесвітньо відому француженку, дизайнера одягу знають під іменем *Коко* Шанель (справжнє її ім'я – Габрієль); сучасного грузинського композитора і співака кличуть *Сосо* Павліашвілі, до речі, домашнє ім'я Йосифа Сталіна було *Сосо;* до батька аргентинського композитора Астора П'яццоли вдома зверталися – *Ноніно*; видатний італійський комік, актор театру і кіно, письменник, співак і автор пісень

© *Пахолок З. О.*

Тото́ (справжнє ім'я – Антоніо де Куртіс Гальярді); сучасний італійський композитор і естрадний співак *То́то* Кутуньо, який обрав сценічне ім'я від власного скороченого імені Сальвато́ре.

Демінутиви знайшли відображення у мистецьких та літературних творах. Згадаймо головних героїнь опери Дж. Пуччіні "Богема" (1896) *Мімі* та оповідання В. Ф. Одоєвського "Княжна *Мімі*" (1834). Ім'я героїні письменник запозичив з комедії О. С. Грибоєдова "Лихо з розуму" (1824) [46]. Пестливі назви мають основні літературні персонажі роману Е. Золя "*Нана*" (1880) [42] і новели Гі де Мопассана "Мадемуазель *Фіфі*" (1882) [45:267–278]. Зменшувальне ім'я з подвоєним складом *Зізі* використовується у п'єсі О. С. Грибоєдова "Лихо з розуму" [39:59, 86], романі у віршах О. С. Пушкіна "Євгеній Онегін" (1823–1831) [47:97] та п'єсі М. П. Старицького "Не судилося (Панське болото)" (1881) [49:4, 5, 9, 10, 62].

На думку римського комедіографа Публія Теренція (бл. 195–159 рр. до н. е.), "нема нічого сказаного, щоб було б сказано вперше" [43:166]. До нього приєдналися французький письменник А. Жид: "Все давно вже сказано, але оскільки ніхто не слухає, доводиться постійно повертатися назад і повторювати все спочатку" [43:163] і українська письменниця Л. В. Костенко: "Всі слова уже були чиїмись" [44:317].

Однак якщо говорити про свідоме сприйняття цього явища, то важко не погодитися з міркуваннями К. З. Акопяна: "для по-європейськи вихованої і по-європейськи мислячої людини, яка – відкрито або таємно – поклоняється прогресу й увагу якої передусім притягує "неповторення", а, точніше, новизна, воно не користується ані повагою, ані симпатією і асоціюється, найвірогідніше, з отупляючою муштрою, загрозами свободі волі та утискуванням громадянських прав" [34:153]. Саме тому своє культурологічне есе він назвав "Виправдовування повторення" [34:152–156].

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що онтологічна сутність повторюваності як категорії фізичного і психічного стану людини має широке розгалуження, нестихійний характер прояву, оскільки в її основі лежать психофізіологічні чинники.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ахлибининский Б. В.* Информация и система. (Философский аспект) : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филос. наук : 627 "Философские вопросы естествознания" / Б. В. Ахлибининский ; Ленингр. ордена Ленина и ордена Трудового

© *Пахолок З. О.*

Крас. Знамени гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Л., 1969а. – 33 с. 2. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / І. О. Голубовська. – [2-е вид., виправл. і доповн.]. – К. : Логос, 2004. – 282, [1] с. 3. *Тард Ж.* Законы подражания : пер. с фр. / Ж. Тард. – СПб. : Тип. и Литография С. Ф. Яздовского и К°, 1892. – 370 с. 4. *Ницше Ф.* О пользе и вреде истории для жизни / Ф. Ницше // Сочинения : в 2 т. / Ф. Ницше ; [пер. Я. Бермана]. – М., 1996. – Т. 1. – С. 158–230. 5.*Гриценко И. И.* О повторяемости в процессе развития / И. И. Гриценко // Вопр. философии. – 1958. – № 8. – С. 3–13. 6. *Кедров Б. М.* О повторяемости в процессе развития / Б. М. Кедров. – М. : Госполитиздат, 1961. – 148 с. 7. *Кедров Б. М.* О повторяемости особого рода в процессе развития / Б. М. Кедров // Филос. науки. – 1959. – № 1. – С. 49–61. 8. *Полесовой М. П.* Диалектика как теория прогресса : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филос. наук : спец. 09.00.01 “Диалектический и исторический материализм” / Полесовой Михаил Петрович ; Акад. наук СССР ; Ордена Трудового Крас. Знамени ин-т философии. – М., 1988. – 50 с. 9. *Полесовой М. П.* Категория повторяемости в материалистической диалектике : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09620 “Диалектический и исторический материализм” / Полесовой Михаил Петрович ; Моск. обл. пед. ин-т им. Н. К. Крупской. – М., 1971. – 29 с. 10. *Полесовой М. П.* Проблема повторяемости в философии и естествознании : (филос.-методол. очерк) / М. П. Полесовой ; Горьк. гос. мед. ин-т им. С. М. Кирова. – Горький : Волго-Вят. кн. изд-во, 1970. – 190 с. 11.*Комаров В. Е.* Ритм как выражение особенностей процесса развития : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : 09.620 / В. Е. Комаров. – Саратов, 1971. – 17 с. 12.*Воронина Н. Н.* Повторение как предпосылка формирования онтологических представлений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.01 “Онтология и теория познания” / Воронина Наталья Николаевна ; Нижегор. ун-т им. Н. И. Лобачевского. – Н. Новгород, 2004. – 28 с. 13. *Литовченко В. П.* Проблема ідеалу в українській дохристиянській міфології : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. філософ. наук : спец. 09.00.12 “Українознавство (філософські науки)” / Литовченко Віктор Петрович ; Н.-д. ін.-т українознав. МОН України. – К., 2008. – 17 с. 14. *Керкегор С.* Повторение. Опыт экспериментальной психологии Константина Констанция / Серен Керкегор ; пер. с нем. П. Г. Ганзена, свер. с ориг., испр., доп. и прокомент. Д. А. Лунгиной. – М. : Лабиринт, 1997. – 160 с. 15.*Жане П.* Эволюция памяти и понятия времени / П. Жане // Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти : учеб. пособие для вузов / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М., 1979. – С. 85–92. 16.*Выготский Л. С.* Избранные психологические исследования / Л. С. Выготский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 520 с. 17.*Підкурганна Г. О.* Художньо педагогічна підготовка фахівців дошкільного виховання в педагогічному університеті. (Системний підхід) / Г. О. Підкурганна ; Акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К. : [б. в.], 1998. – 276 с. 18.*Делёз Ж.* Различие и повторение / Жиль Делёз ; пер. с фр. : Н. Б. Маньковской, Э. П. Юровской. – СПб. : ТОО ТК Петрополис, 1998. – 384 с. 19. *Eco U.* Innovation et répétition: entre esthétique moderne et post-moderne / U. Eco // Réseaux. – 1994. – Vol. 12, № 68. – P. 9–26. 20.*Скуленко М. І.* Повторення в журналістиці / Михайло Скуленко // Журналіст України. – 2008. – № 12. – С. 31–34. 21. *Москальчук Г. Г.* Структура текста как синергетический процесс : монография / Г. Г. Москальчук. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 296 с. 22. *Безпаленко А. М.* Принцип суміжності у мові. Слово у дзеркалі ґештальттеорії : монографія / Анатолій Безпаленко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2009. – 424 с. 23. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с. 24. *Общая* риторика / Ж. Дюбуа [и др.] ; пер. с фр.: Е. Э. Разлоговой и В. П. Нарумова ; общ. ред. и вступ. ст. А. К. Авеличева. – М. : Прогресс, 1986. – 392 с. 25. *Баєв Б. Ф.* Психологія внутрішнього мовлення / Борис

Федорович Баєв ; М-во освіти УРСР, Н.-д. ін-т психології. – К. : Вища шк, 1966. – 194 с. 26. *Сухомлинський В. О.* На трьох китах / Сухомлинський В. О. // Вибр. твори : в 5 т. / Сухомлинський В. О. – К., 1977. – Т. 5 : Статті. – С. 339–343. 27. *Гогулан М. Ф.* Попрощайтесь с болезнями: Опыт собственного излечения по системе здоровья Ниши : [монография] / Майя Гогулан. – М. : Совет. спорт, 2000. – 304 с. 28. *Рой М.* История индийской философии / М. Рой ; [пер. с бенг.: М. С. Андронова и др.]. – М. : Изд-во иностр. лит., 1958. – 548 с. 29. *Донченко О. А.* Архетипи соціального життя і політика. (Глибинні регулятиви психологічного повсякдення) : монографія / Олена Донченко, Юрій Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с. 30. *Носовский Г. В.* Введение в новую хронологию. Какой сейчас век? / Г. В. Носовский, А. Т. Фоменко. – М. : Крафт+, 2001. – 488 с. 31.Постмодернизм : энциклопедия / отв. секретарь и ред. А. И. Мерцалова. – Минск : Интерпрессервис ; Кн. Дом, 2001. – 1040 с. – (Мир энциклопедий). 32. *Балли Ш.* Французская стилистика / Ш. Балли ; пер. с фр. К. А. Долинина ; под ред. Е. Г. Эткинда ; вступ. ст. Р. А. Будагова. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с. 33. *Аркушин Г. Л.* Варіанти імені, жартівливі прізвиська, псевдоніми та криптоніми Лесі Українки / Григорій Аркушин // Дивослово. – 1995. – № 2. – С.15–16. 34. *Акопян К. З.* Оправдание повторения / К. З. Акопян // Филос. науки. – 2003. – № 6. – С. 152–156.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

35. *Асорин.* Избранные произведения : пер. с исп. / Асорин ; сост., предисл., коммент. Н. Р. Малиновской. – М. : Худож. лит., 1989. – 574 с. 36. *Біблія,* або Книги Святого Письма Старого й Нового Завіту : [пер. з давньоєвр. та грец.] / [Укр. Біблійне Т-во]. – К. : [б. в.], 1995. – 957, 296 с. – На обкл. назва: Біблія. – Паг. розрізнена. 37.*Борхес Х.-Л.* Алеф : проз. твори : пер. з ісп. / Х. Л. Борхес ; передм. В. Г. Наріжної ; прим. С. Ю. Борщевського. – Х. : Фоліо, 2009. – 572 с. – (Бібліотека світової літератури). 38. *Бродский И. А.* Нобелевская лекция / И. А. Бродский // Избр. произведения, 1957–1992 / И. А. Бродский. – М., 1994. – С. 464–474. 39. *Грибоедов А. С.* Горе от ума : комедия в стихах в четырех действиях / А. С. Грибоедов ; [подгот. текста, ст., подстроч. примеч. и коммент. В. Филиппова]. – М. : Искусство, 1965. – 124 с. 40.*Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. Т. 3. П / Владимир Даль. – Репр. воспр. изд. 1882 г. – М. : Рус. яз., 1980. – 555 с. 41. *Забужко О.С.* Сестро, сестро : повісті та оповідання / О. С. Забужко. – 2-е вид. – К. : Факт, 2004. – 240 с. 42.*Золя Э.* Нана : роман, рассказы : пер. с фр. / Эмиль Золя. – М. : Эксмо, 2002. – 608 с. : ил. – (Серия “Зарубежная класссика”). 43. *Капелюшний А. О.* Енциклопедія афоризмів і крилатих фраз “Журналістика – це спосіб життя” : близько 4100 висловів 1270 авт. / А. О. Капелюшний. – Л. : ПАІС, 2004. – 576 с. 44. *Костенко Л. В.* Триста поезій : вибране / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – 416 с. – (Серія “Українська Поетична Антологія”). 45.*Мопассан Г. де.* Твори. В 8 т. Т. 1 : Пампушка ; Неділі паризького буржуа ; Дім Тельє ; Мадемуазель Фіфі : пер. з фр. / Гі де Мопассан. – К. : Дніпро, 1969. – 383 с. 46.*Одоевский В. Ф.* Повести и рассказы / В. Ф. Одоевский ; вступ. ст., сост. и прим. А. Немзера. – М. : Худож. лит., 1988. – 382 с. – (Классики и современники. Русская классическая литература). 47. *Пушкин А. С.* Собрание сочинений. В 10 т. Т. 4 : Евгений Онегин ; Драматические произведения / А. С. Пушкин. – М. : Худож. лит., 1975. – 520 с. 48. *Справочник* личных имен народов РСФСР : практ. пособие для работников органов записи актов граждан. состояния РСФСР / [под ред.: А. В. Суперанской (отв. ред.), Ю. М. Гусева]. – [3-е изд., испр.]. – М. : Рус. яз, 1987. – 656 с. 49.*Старицький М. П.* Твори. У 2 т. Т. 2 : Драматичні твори / Михайло Старицький ; [упорядкув., прим. Л. С. Дем’янівської]. – К. : Дніпро, 1984 – 645 с. 50. *Янкелевич В.* Смерть : пер. с фр. / Владимир Янкелевич. – М. : Изд-во Лит. ин-та им. А. М. Горького, 1999. – 448 с.

© Пахолок З. О.

ПЕРЕВЕРЗЄВ Д. І.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НОСТРАТИЧНА ЛЕКСИКА І НОСТРАТИЧНИЙ МІФ У МОВІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
(на прикладі вірша "Садок вишневий коло хати")

У статті розкрита кореляція в мові Т. Г. Шевченка (на прикладі тексту вірша "Садок вишневий коло хати") між ностратичними коренями та найдавнішими культурними уявленнями українського народу.

Ключові слова: українська мова, ностратична теорія, питома лексика, мова Т. Г. Шевченка, мова і світогляд.

В статье раскрыта корреляция в языке Т. Г. Шевченко (на примере текста стиха "Вишнёвый садик возле хаты") между ностратическими корнями и древнейшими культурными представлениями украинского народа.

Ключевые слова: украинский язык, ностратическая теория, исконная лексика, язык Т. Г. Шевченко, язык и мировоззрение.

The article explores correlation between Nostratic roots and the oldest Ukrainian cultural notions in the language of Taras Shevchenko (case study of poem 'Sadok vyshnevyi kolo haty', 'The cherry orchard at the hut').

Key words: the Ukrainian language, Nostratic theory, inherited lexicon, Taras Shevchenko's language, language and outlook.

Актуальність дослідження пов'язана з потребою всебічного розгляду творчості Тараса Шевченка у контексті найсучасніших досягнень різних галузей гуманітарних наук початку XXI століття.

Наукова новизна полягає в одній із перших спроб показати не помічені раніше аспекти народності поезії Т.Г. Шевченка, розкрити її мовні передумови.

Міра вивченості питання. Проблеми формування ідіостилю та ідіолекту Т. Г. Шевченка досліджувалися в працях В. С. Ващенка, В. С. Ільїна, П. О. Петрової, В. М. Русанівського [1; 2; 3; 4]. Ю. Л. Мосенкіс [5] вказав на можливе ностратичне походження значної кількості лексем, уживаних у текстах поета.

Мета статті – показати кореляцію між давнім міфологічним концептом золотого віку хліборобської цивілізації та його вербалізацією, а саме високою концентрацією в тексті Т.Г. Шевченка коренів, які були успадковані сучасною українською мовою від найдавніших етапів розвитку мови, зокрема – від періоду ностратичної мовної єдності.

Предметом дослідження є функціональні зв'язки між міфологічними концептами у творчості Т. Г. Шевченка та дистрибуцією найдавніших

© *Переверзєв Д. І.*

коренів української мови.

Об'єкт дослідження – кореневий фонд лексики, використаної в знакових для української культури віршах Т. Г. Шевченка, зокрема – "Садок вишневий коло хати".

Матеріал дослідження – це тексти віршів Т. Г. Шевченка, які або стали народними піснями, або мають виняткове значення для української культури (наприклад, "Садок вишневий коло хати").

Кожне слово має на собі відбиток усіх попередніх контекстів свого вживання, усі слова для будь-якого мовця вже є даністю, виходячи з якої він тільки й може висловлювати свої індивідуальні сенси. Отож за кожним словом тягнеться шлейф додаткових значень, які зберігаються в колективній пам'яті і актуалізуються в мовленні конкретного індивіда. Мова Т. Г. Шевченка багата на культурні конотації не тільки на попередні літературні зразки (на Біблію, вірші Г. С. Сковороди тощо), а й на фольклор, який зберіг значно архаїчніші пласти лексики.

Для того, щоб з'ясувати вміст лексики ностратичного та інших хронологічних етапів формування сучасної української мови, необхідно простежити якомога ретельніше історію кожного слова, ужитого Т. Г. Шевченком у вірші "Садок вишневий коло хати" [13:187], а відповідно – його культурні конотації.

А – походить від дейктичної частки щонайраніше ностратичного походження.

ВЕЧЕРЯ, ВЕЧЕРЯТЬ (2), ВЕЧІРНЯ – ностр. 1635 **'nUc* «пізній, вечір, ніч» - і.-є. **wes-* «захід сонця» - укр. *вечір* [6:1549], а також з паралелями в айнській мові [7 1:367].

ВИШНЕВИЙ, ВИШНЯМИ – від і.-є. **uiks-inja-* [7 1:387].

ВСЕ ← *весь* – псл. *vьsь* – і.-є. **ui, *(d)ui* «два» [8].

ВСТАЄ ← стати 381. **čaha* «зупинятися, стояти» – с.-х., алт., драв., і.-є. **steh-/*sthe-* «стояти» – укр. *стояти* [6:417].

ГУДУТЬ – від і.-є. **gou-, *gu-* [7 1:613], отож споріднене з ностр. 876. **kaLc* «голос, говорити, кричати, плакати» – с.-х., і.-є. **ga|olso-s* "крик, голос" – укр. *голос.* [6:832].

ДАЄ – ностр. 75. **da'a* «класти» − с.-х., картв., драв., алт., і.-є. **dheh* «класти, ставити» − укр. *дати* [9 1:224].

ДІВЧАТА (2), ДІТОЧОК, ДОЧКА – споріднені з *дійка, діва, доїти,* що походять від і.-є. **dhei-* «ссати; годувати груддю» [7 2:85, 117], має паралелі в ностратичних мовах і реконструйований ностратичний етимон **tuK* «нащадок, маля» [6:2185].

ЖДУТЬ – від прасл., і.-є. **gheidh-* «вимагати, жадати, бути скупим» [7

2:190];

З- – прасл. *iz, iz-* – і.-є. **eghs-, ek(s)-* [7 2:212].

ЗАСНУЛА псл. *sъpati* ← *sъpnъ* (*sъnъ*) – і.-є. **suep-/*sup-* – ностр. **sup-* «спати» [6:1949]; Укр. *спати* від прасл. – афразійськ. [12:105].

ЗАТИХ, ЗАТИХЛО – укр. *тихий* від прасл. – афразійськ., алт. [12:102].

ЗІРОНЬКА – ностр. 662. **gaehR* «сонячне світло, день, світло» - і.-є. **gherH-* «сіяти» - укр. *зірка* [6:649].

ЙДУТЬ, ІДУЧИ – 172 бор. *XyY-* «іти, дорогами, похідний, час подорожі» – укр. *іти* [Андреев 1986:217 – 218]; укр. *іти* від прасл. – уральськ., алт., дравідійськ., афразійськ. [Мельнич ук Коломієць 1993:100, 102]; прасл. *(j)iti* (**ei-tei*), **jьdǫ,* (**id-*) – і.-є. **ei-* – євраз. **HVjV* – бореал. **HVJV* [8].

ЇХ – від прасл. та і.-є. [10 1, S. 472].

КОЛО (4) Укр. *коло* від прасл. – афразійськ., алт., австронез. [12:102].

МАЛЕНЬКИХ *Маленький* – прасл. *malъ* – і.-є. **mol-/*melo-* – євраз. **mVlV* «поганий, слабкий» [8].

МАТИ (2), МАТЕРІ 1356. **ma'a(-y)* «мати» – с.-х., драв., алт., і.-є. **ma-, *ma-ya* «мати» – укр. *мати* [6:1286].

НАД – прасл. **na* + **-dъ* [7 4:23].

НАУЧАТИ: ностр. 124 **uka-* «око, бачити» – і.-є. **euk-, *ouk-, *uk-* «навчатись, звикати, довіряти» - укр. *учити* [7 6:57; 6:202]; Укр. *учити* від прасл. – алт. [12:100].

НЕ – від і.-є. **ne* [7 4:56].

ПЛУГАМИ, ПЛУГАТАРІ – від прасл. **plugъ*, що походить від і.-є. **plou-, *pleu-* «тягти, текти, лити, литися» [7 4:455], а далі – від євраз. **ṗVlV* [8].

ПОДАЄ – ностр. 75. **da'a* «класти» − с.-х., картв., драв., алт., і.-є. **dheh* «класти, ставити» − укр. *дати* [9 1:224].

ПОКЛАЛА – ностр. 1042 **Kal'* – і.-є. **kleH-* «класти» – укр. *класти* [6:990].

САД – через *садити* спор. з *сидіти* [7 5:163], у такому разі: Укр. *сидіти, сісти* від прасл. – австронез., сино-кавказ. [12:101]; *Сидіти* – псл. *sěděti, sěsti* – і.-є. **sed-* [11:577] – євраз. **'esA* [8].

САМА – ностр. 2064. **SIM* «ім'я як тотожність, сам» - і.-є. **sem, *som* «той самий» - укр. *сам* [6:1916].

СВОЇХ – 2125. **sEw/*šEw* «свій, себе» - і.-є. **swe-* ~ **se-* [6:1980].

СЕМ'Я – укр. *сім'я* від прасл. – абх.-адиг. [12:100]; від і.-є. **kei-* «лежати» [7 5:254].

СОЛОВЕЙКО – від прасл. з паралелями в інших індоєвропейських мовах [7 5:347–348].

СПІВАЮТЬ – псл. *vъzpěvati, vъzpěti* ← *pěti* [7 5:373].

ТА, Так – псл. *tъ* – і.-є. **to-* – ностр. **ṭV* – бореал. **TV* [8].

ТІЛЬКО – від і.-є. форми [7 5:579].

ХАТИ – або з іранського *kata* «т.с.», або зводиться до ностр. **kadΛ* «будувати, плести» [7 6:161].

ХОЧЕ – без надійної етимології [7 6:205].

ХРУЩІ – звуконаслідувальне [7 6:217].

Підсумувавши спостереження за історією лексики, використаної в вірші Т. Г. Шевченка, запишемо його текст за допомогою етимологічної нотації, яка виглядає так:

Б. – борейська мова (за концепцією укладачів ресурсу *Starling,* передувала євразійській та афразійській, двом компонентам, на які вони поділяють ностратичну мову В.М. Ілліч-Світича);

З. – запозичення в праслов'янську мову;

Зв. – звуконаслідувальне;

і.-є. – індоєвропейське;

Н. – ностратичне (за концепцією В. М. Ілліч-Світича та А. Б. Долгопольського, ностратична мова була предком прамов індоєвропейської, уральської, алтайської, картвельської, дравідійської та афразійської мовних родин), для зручності цим же знаком позначаємо лексику, яку укладачі етимологічної бази даних *Starling* класифікують як євразійську (тобто ностратичну лексику без засвідченості в афразійських мовах).

Старовинні композити аналізуються як сукупність коренів, кожен з яких має свою історію (*так, над*) і тому хронологічна стратифікація здійснюється для обох компонентів окремо, поєднуючись знаком «+». Альтернативні варіанти стратифікації наводяться через знак «/». Слова без надійної етимології передаються знаком питання «?».

Садок вишневий коло хати,
Н. – і.-є. – Н. – Н./З.
Хрущі над вишнями гудуть,
Зв. – Н. + Н. – і.-є. – Зв.
Плугатарі з плугами йдуть,
Б. – Н. – Б. – Б.
Співають ідучи дівчата,
Псл. – Б. – і.-є.
А матері вечерять ждуть.

Б. – Н. – Н. – і.-є.

Сем'я вечеря коло хати,
Н. – Н. – Н. – Н./З.
Вечірня зіронька встає.
Н. – Н. – Н.
Дочка вечерять подає,
Н. – Н. – Н.
А мати хоче научати,
Б. – Н. – ? – Н.
Так соловейко не дає.
Б.+ Н. – і.-є. – і.-є. – Н.

Поклала мати коло хати
Н. – Н. – Н. – Н./З.
Маленьких діточок своїх;
Н. – Н. – Н.
Сама заснула коло їх.
Н. – Н. – Н. – і.-є.
Затихло все, тілько дівчата
Н. – і.-є. – і.-є. – Н.
Та соловейко не затих [13:187].
Б. – і.-є. – і.-є. – Н.

Отож у вірші Т.Г. Шевченка маємо такий кореневий склад: 3 корені належать до спільноборейських, 34 – до ностратичних, 5 – до індоєвропейських, 2 є звуконаслідуваннями. Деякі корені ми в схемі визначили як індоєвропейські – це зумовлено тим, що не вдалося виявити їхніх відповідників на ностратичному рівні, хоч це й не означає, що їх не було. Щодо борейських коренів, то вони ще тільки перебувають на етапі гіпотетичних реконструкцій (тобто є безсумнівним факт існування спільного етимона, однак його фонетична форма тільки припускається на основі дво- і триступеневої реконструкції), отож справжня хронологічна глибина коренів, визначених сьогодні як ностратичні, може бути на порядок давнішою.

Лексеми з ностратичними коренями можуть бути віднесені до таких тематичних груп:

1) сакральне (*співати*);
2) небесні об’єкти (*зіронька*);
3) часові поняття (*вечір,* похідні від нього *вечерять, вечірня*);

4) рослини (*садок, вишневий*);

5) тварини (*хрущі, соловейко*);

6) родинні стосунки (*сем'я, мати, діток, дочка, дівчата*);

7) житло (*хата*);

8) хліборобство (*плуг, плугатарі*);

9) дії (*гудуть, йдуть, ждуть, встає, подає, дає, хоче, научати, поклала, заснула, затих*);

10) ознаки (*маленьких*);

11) займенники та службові слова.

Усі повнозначні слова вірша мають важливі культурні конотації, і тому варто коротко проаналізувати кожну тематичну групу у зіставленні зі здійсненим нами раніше аналізом збереженості відповідної групи ностратичних коренів у сучасній українській мові. Фактично вірш Т.Г. Шевченка відображає стан людського світогляду в архаїчну добу його розвитку, коли сфера сакрального не була різко відділена від сфери повсякдення, і кожен предмет чи дія мали у собі обидві функціональні складові. Так, *вечірня зіронька* могла бути як засобом виміру часу (з її появою *плугатарі* вертаються додому), так і божеством, культ якого був поширений по всьому світу – від Малої Азії до Америки). Примітно, що серед використаних у творі назв тварин немає жодної свійської – це тільки *хрущ* і *соловей*, обидві лексеми асоціюються зі звуками (перша назва взагалі є звуконаслідувальною за походженням), тому такий добір підкреслює хліборобських тип культури, для якої тварини мають дещо менше практичне і культове значення. *Спів* був потрібний і для ритмічної організації праці, і для магічних функцій (Ю. Л. Мосенкіс порівнює прасл. *pěti* з гр. *paian,* жанр пісні і епітет бога Аполлона як лікаря). *Садок* вирощували не тільки для врожаю, а у й зв'язку з культом священних гаїв. Терміни, пов'язані зі спорідненістю, так само мали сакральні конотації, бо стосувалися організації не тільки людського суспільства, а й усесвіту взагалі. *Хата* виконувала функції більші, ніж просто помешкання – її орієнтація по сторонах світу і внутрішнє планування відображали уявлення про всесвіт і його впорядкованість. Слова *плуг, плугатарі* належать до сфери сільськогосподарських робіт, однак сам реманент виконував функцію ритуальних об'єктів: наприклад, під час свята першої борозни, яке святкувалося чи не в усіх хліборобських народів із приходом весни і початком посіву ярини. Також варто згадати, що серед золотих скіфських дарів із небес, про які згадує Геродот, є й золотий плуг. Назви дій, перелічених у творі, мають широкий спектр культурних асоціацій, успадкованих ще з доісторичних часів:

Також особливої уваги потребує дистрибуція в віршованому рядку ностратичних та інших коренів. Так, у сильній позицій (початок або кінець рядка) майже ніколи не стоїть корінь, молодший від ностратичного рівня. Індоєвропейські корені (або ті, які сьогодні з упевненістю є змога простежити лише до індоєвропейського рівня) скупчуються в середині рядка, обрамлені борейськими чи ностратичними коренями. Таким чином, найдавніші за часом походження лексеми ніби створюють смисловий і синтаксичний каркас тексту, займаючи вузлові місця.

Висновки. Причини, що зумовили таку високу концентрацію коренів ностратичної епохи в одному тільки тексті українського поета, треба шукати не лише у самих словах, а й у ширшому позамовному контексті. Тема вірша – це фактично опис хліборобського «золотого віку», який неодноразово зображали поети давнини (наприклад, описи «віків» людства в Овідія, Лукреція), який справді існував для неолітичних суспільств перших хліборобів – він пояснюється кліматичним оптимумом, що спричинив стрімкий розвиток відтворювального господарства. Саме на цей час припадає існування ностратичної мовної єдності (від 15 до 10 тис. до н.е.), тому не дивно, що зображаючи універсальний хліборобський міф, Т. Г. Шевченко несвідомо використовував збережені в сучасній українській мові корені – а відповідно, і концепти – які датуються часами, коли цей міф тільки почав формуватися, ба навіть більше – коли він був дійсністю для перших землеробів, чиї археологічні культури співвідносяться з носіями ностратичної прамови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ващенко В. С.* Мова Тараса Шевченка / В. С. Ващенко. – Харків, 1961. – 252 с. 2. *Ільїн В. С.* Мова творів Т. Г. Шевченка / В. С. Ільїн. – К., 1957. 3. *Петрова П. О.* Шевченкове слово та поетичний контекст / П. О. Петрова. – Харків, 1960. 4. *Русанівський В. М.* У слові – вічність: Мова творів Т. Г. Шевченка / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 2002. – 240 с. 5. *Мосенкіс Ю. Л.* Українська мова в євразійському просторі: Трипільська генеза милозвучності та віддалені родинні зв'язки / Ю. Л. Мосенкіс. – К. : Вид. дім А+С, 2006. – 223 с. 6. *Dolgopolsky A.* Nostratic Dictionary / Aharon Dolgopolsky. – Cambridge : McDonald Institute for Archeological Research, 2006. – 3116 p. 7. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол. : О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1983–2012. – Т. 1–6. 8. *Starling* [електронна етимологічна база даних] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : starling.ru 9. *Иллич-Свитыч В. М.* Опыт сравнения ностратических языков / Владислав Маркович Иллич-Свитыч. – М., 1971–1984. – Т. 1–3. 10. *Vasmer M.* Russisches Etymologisches Worterbuch / Max Vasmer. – Heidelberg : Carl Winter; Universitatsverlag, 1953–1958. – Bd. 1–3. 11. *Младенов С.* Етимологически и правописенъ речникъ на българския книжовенъ езикъ / Стефан Младенов. – София : Книгоиздателство Христо Г. Дановъ-О.О. Д-во, 1941. – XX + 704 с. 12. *Мельничук О. С.* Глибинні етимологічні зв'язки в лексиці слов'янських мов / О. С. Мельничук, В. Т. Коломієць // XI Міжнародний з'їзд славістів ["Слов'янське мовознавство"], (Братислава, 30 серпня – 8 вересня 1993 р.). – К. : Наукова думка, 1993. – С. 98–112.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. *Шевченко Т. Г.* Кобзар / Тараса Григорович Шевченко. – Харків : Школа, 2009. – 352 с.

ПИЛИПЕНКО Р. Є.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В НІМЕЦЬКОМОВНИХ КРАЇНАХ

Статтю присвячено аналізові німецькомовних дискурсів про великого українського поета Тараса Григоровича Шевченка. Продемонстровано низку мовно-культурних тлумачень його постаті на трьох етапах розвитку німецькомовної шевченкіани.
Ключові слова: Тарас Шевченко, німецькомовний дискурс пам'яті, ідеологічні дискурси.

Статья посвящена анализу немецкоязычных дискурсов о великом украинском поэте Тарасе Григорьевича Шевченко. Продемонстрирован ряд лингвокультурных толкований его личности на трех этапах развития немецкоязычной шевченкианы.
Ключевые слова: Тарас Шевченко, немецкоязычный дискурс памяти, идеологические дискурсы.

This article is dedicated to German discourses of the Great Ukrainian poet Taras Shevchenko. It is demonstrated linguistic and cultural interpretations of his figure at three stages of the Taras Shevchenko Studies in the German-speaking countries.
Keywords: Taras Shevchenko, German memory discourse, ideological discourses.

Мета статті – дослідити етапи розвитку німецькомовної шевченкіани. Наукова новизна статті полягає в систематизації історичних знань про тенденції розвитку німецькомовної шевченкіани та з'ясуванні її ролі у формуванні німецькомовних поглядів на культурну ідентичність української нації.

Об'єктом статті є лінгвокультурні особливості творів Тараса Шевченка, відбиті в лінгвістичних, перекладознавчих та культурологічних студіях.

Предметом статті є суспільні способи актуалізації цих трансформацій.

Актуальність дослідження пов'язано з переосмисленням ролі Тараса Шевченка в міжкультурному діалозі між Україною та німецькомовними країнами. Вивчення способів репрезентації діалектної ідентичності мовців сприяє виявленню нових культурних змістів у художніх та культурологічних текстах.

Усвідомлення дискурсивної ролі українського поета передбачає висвітлення історії шевченкознавства в німецькомовному світі. Цю історію можна умовно поділити на три основні етапи. Перший етап, або етап формування німецькомовного шевченкознавства, настав по смерті

© *Пилипенко Р. Є.*

поета, коли було надруковано перші німецькомовні переклади його творів. Цей період тривав до кінця Першої світової війни, коли образ Тараса Шевченка найменше служив якійсь державній ідеології. Другий етап вивчення творчості Тараса Шевченка можемо позначити як ідеологічний: великому Кобзареві приписували роль ідеологічного інструмента у двох протиборчих таборах. Третій етап, який наступав після розпаду Радянського Союзу, став етапом творчої перебудови в німецькомовній шевченкіані.

У німецькомовному світі феномен Тараса Шевченка постав на повен зріст завдяки творам відомих австрійських філологів Й.-Ґ. Обріста (1843–1901), який першим переклав поетичні твори Тараса Шевченка німецькою мовою, та його учня, популярного австрійського письменника й публіциста К. Е. Францоза (1848–1904). Й. Обріст видав критико-бібліографічний нарис «Тарас Григорович Шевченко – малоросійський поет», який містив переклади творів українського митця [17]. У працях, присвячених творчості Тараса Шевченка, австрійські дослідники наголошували, що великий Кобзар захоплює унікальною безпосередністю й національним духовним багатством. Так, К.Е. Францоз у статті «Малоросіяни і їхній співець», надрукованій у збірці «Від Дону до Дунаю», назвав Тараса Шевченка поетом «найвищої вартості», «досконалим знавцем людських душ» [11]. Австрійський дослідник Умлауфф Віктор фон Франквель (1836–1887), переклавши поему «Кавказ», схарактеризував Тараса Шевченка як найвизначнішого українського поета, чиє коріння сягає народної поезії [22:17].

Австрійські літературознавці і згодом, на початку XX століття, зробили суттєвий внесок у поширення творів Тараса Шевченка в середовищі німецькомовних читачів. Так, в австрійських періодичних виданнях систематично друкували переклади Шевченкових творів М. Боша, Ю. Віргінії, В. Горошовського, Й.-Ґ. Обріста, О. Поповича, В. Фішера та С. Шпойнаровського, зокрема в журналах «Ruthenische revue», «Ukrainische Rundschau», газетах «Slavisches Tagblatt», «Ukrainische Nachrichten», а також у спеціальних ювілейних виданнях, присвячених творчості українського поета. Проте, як свідчить дослідник творчості Тараса Шевченка Я. Погребенник, окремі статті про Тараса Шевченка з’являлися в українофобному контексті й містили «викривлене тлумачення творчості українського поета» [Погребенник, 1976].

Відтоді німецькомовні знавці української культури наголошували на винятковому значенні постаті Тараса Шевченка для пізнання української ідентичності, називаючи його душею українського народу та української землі. У студіях австрійських дослідників особа Кобзаря є символом українського народу та української ідентичності.

Згодом у Німеччині читач із великим натхненням відкрив для себе постать Кобзаря. Так, 1912 року в передмові до перекладу «Щоденника» Тараса Шевченка творчість поета порівняно з містерію великого майстра та знавця людської душі [23]. На вазі Тараса Шевченка наголошували не тільки з погляду потреб української культури, а й у світовому контексті. Так, німецькі літературознавці Юліус Гарт (1859–1930) та Георг Адам (1874–1911) зазначали, що в особі Тараса Шевченка виріс поет унікальної індивідуальності й заразом універсальності, який утілює душу української землі й народу, виступаючи його надійним захисником [12].

Поряд із німецькомовними лінгвістами й літературознавцями, які вплинули на формування образу «німецькомовного» Шевченка, осмисленню його творчості сприяли українські шевченкознавці. Так, першим перекладом «Заповіту» німецькою мовою (1882) став переклад Івана Франка, який і згодом популяризував Кобзареву творчість. 1914 року І. Франко у статті «Тарас Шевченко — найбільший поет України», опублікованій у віденському журналі «Час», розкрив образ українського поета не тільки як борця за свободу рідного краю, а і як неповторного лірика, поета з тонкою душею, переконаного у святості рідного краю, сім'ї та свободи, чиї твори збагачують скарбницю людського духу [10]. І. Франко зробив суттєвий внесок у розуміння українського генія Шевченка німецькомовними читачами.

Істотним чинником популяризації Шевченкової творчості в німецькомовному світі стали розвідки шведського вченого Альфреда Й. Єнсена, чию книгу «Тарас Шевченко: життя українського поета (літературознавча студія)» видано 1916-го року у Відні (Австрія). У цій публікації автор розкрив роль українського поета у формуванні української літературної мови і красного письменства. На думку вченого, український поет став близьким кожному небайдужому серцю через те, що як ніхто інший розумів страждання свого народу, зберігши, проте, дар ідеалізму та незгасного патріотизму. Підсумовуючи просвітницьку діяльність шевченкознавців першого етапу, констатуємо, що тоді відбулося відкриття України як невідомого краю між Старим Світом і

Сходом. На думку А. Єнсена, Тарас Шевченко відкрив світові невідому й невизнану країну, розташовану на мальовничих берегах велетня Дніпра, у безкраїх козачих степах, де співають мелодійних народних пісень на тлі ідилічної місцевості з білими хатами та яскраво-червоними вишнями, де живе підкорений народ у кількості тридцяти мільйонів душ і де є гігантська могила шведських героїв короля Карла XII [14:6].

Другий етап німецькомовного шевченкознавства позначаємо ідеологічним протиборством навколо постаті Тараса Шевченка. Цей етап віддзеркалює меморіальні розриви всередині двох ідеологічних систем – радянської ї антирадянської, репрезентованих у численних радянських та західноєвропейських ідеологічних дискурсах.

На жаль, після Першої світової війни дослідження творчості українського поета в німецькомовному середовищі практично припиняється. Але з кінця 1920-х років зусиллями насамперед українських літературознавців, перекладачів та громадських діячів шевченкознавчі студії поступово дістають друге дихання. Акценти в цих розвідках здебільшого зміщено в ідеологічний бік, що пов'язано з розколом європейського світу на два ідеологічні табори, а також із радикальним переосмисленням постаті Тараса Шевченка науковцями колишнього Радянського Союзу.

В антирадянських німецькомовних дискурсах, пов'язаних з особою Тараса Шевченка, брав участь (1929) Д.І. Дорошенко – український політичний діяч, історик, публіцист та літературознавець, який працював у Мюнхені (Німеччина). На думку вченого, Тарас Шевченко покликав до нового життя приречене вмерти тіло приниженої української нації, ставши першим автором та ідеологом українського націоналізму [9]. У Швейцарії тієї пори вийшла книга Остапа Грицая (1881–1954) «Тарас Шевченко та Україна сьогодні», у якій українського поета кваліфіковано як «заклятого ворога московського царства та духовного лідера визвольного руху» [13:15]. Завдяки перекладам О. Грицая німецькомовний читач дістав уявлення про великого українського поета, чию долю позначено трагізмом. Так, перекладач удається до виразних засобів передавання трагізму в Шевченкових образах:

а) побитого пророка (у вірші «Пророк») як такого, який падає замертво серед каміння (укр. «На стогнах каменем побили» – нім. "*Fiel unter ihren Steinen tot*");

б) Господньої кари, передану словами «Глибокі тюрми покопать»,

що відтворено німецькомовним образом «штовхнути в темницю» (нім. *Und sie in tiefste Kerker stieß*);

в) філософського питання, сформульованого в поемі «Гайдамаки» («Все йде, все минає — і краю немає. Куди ж воно ділось? Відкіля взялось?»). Перекладач уживає біблійного образу «на круги своя» (нім. „*Alles geht und flieht vorüber ewiglich im Kreise. Doch woher denn kommt es? Und wohin entflieht*?“) [19].

Переклади, зроблені О. Грицаєм, увійшли до відомої збірки «Шевченко в чужих мовах», яку видав (1938) Український науковий інститут у Варшаві: ідеться про переклад шести Шевченкових творів (“Ach! Ich bin so allein…”, “Die Sonne scheidet…”, “Der Prophet”, “Wenn ich schöne Schuhe hätte…”, “Die Feuer loh’n…”, “An die Muse”). Грицаєві переклади перевидано й доповнено (1955) у вісбаденський збірці “Die ukrainische Lyrik 1840 – 1940. Ausgewählt und übertragen von Hans Koch” [5:336].

Поряд із численними перекладами творів Тараса Шевченка зростала ідеологізація образу українського митця в німецькомовному просторі, яка сягнула свого апогею після Другої світової війни. Значну роль у популяризації антибільшовицького образу поета відіграв Український Вільний Університет у Мюнхені (Німеччина). З допомогою цієї інституції перекладено й популяризовано чимало матеріалів українських борців проти комунізму, у яких відтворено антикомуністичний образ Тараса Шевченка, наприклад книгу О. Орленка «Шевченко проти Москви» [3], а також численні переклади українських борців за очищення Тараса Шевченка від «бруду» та «підробок московської ідеології» [1]. У повоєнній Західній Німеччині перших двох десятиліть сформовано образ Тараса Шевченка насамперед як борця проти політичної гегемонії Москви.

Варто зазначити, що переважна кількість творів українських діячів, які видано в західних країнах, є реакцією на радянські тлумачення постаті Тараса Шевченка. Інтерпретаціям образу Тараса Шевченка як борця проти комунізму сприяла підтримка діяльності української діаспори німецьким урядом та численними державними інституціями колишньої ФРН. Про це свідчить, зокрема, серія спільних публікацій, присвячених 150-річчю з дня народження великого поета (1964) та 100-річчю з дня його смерті (1961). Більшість із них видано Українським Вільним Університетом спільно з Мюнхенським університетом. В інших

німецькомовних країнах, зокрема в Австрії і Швейцарії, дослідження творчості Тараса Шевченка та аналіз його доробку після Першої світової війни практично припиняється [21:35].

Крім наголошення на ідеологічній ролі Тараса Шевченка, західнонімецькі дискурси започаткували культурологічне дослідження постаті українського поета. Так, цікаву культурологічну оцінку ролі Тараса Шевченка висловлено в Мюнхені німецьким славістом Е. Кошмідером на святкуванні 150-річчя з дня народження Кобзаря. Учений зазначав, що феномен українського генія стає ключовим культурним фактором розбудови стосунків з українською нацією, бо така постать, як Тарас Шевченко, на всі часи є духовним лідером українського народу [20].

Тим часом у протилежному ідеологічному таборі, зокрема в колишній Німецькій Демократичній Республіці (НДР), формувалася відмінна ідеологічна постать Тараса Шевченка, повністю підпорядкована радянській доктрині. За великим Кобзарем усталювали ідеологічний образ селянського революціонера-демократа, котрого, як і в радянському шевченкознавстві, безпідставно долучали до російських революціонерів-демократів (М. Г. Чернишевський, М. О. Добролюбов, О. І. Герцен, М. П. Огарьов) [24]. З 1950-х німецькі дослідники зі Східної Німеччини стали додавати образові Тараса Шевченка антифашистських рис. Так, у передмові до перекладу «Кобзаря» німецькою мовою, який вийшов у Москві 1951 року, Тараса Шевченка зараховано до «антифашистської спільноти письменників» [19]. Однак, попри ідеологічні аберації, справжні риси Кобзаря проглядали крізь переклади його творів. Так, завдяки згаданому перекладові «Кобзаря» 1951 року до навчальних програм східнонімецьких шкіл потрапила майстерна версія Шевченкового «Заповіту», зроблена Геддою Ціннер – німецькою письменницею, акторкою та журналісткою, яка народилася у Львові, а більшу частину життя перебувала в колишній НДР. Ось цей переклад:

Wenn ich sterbe, sollt zum Grab ihr
Den Kurgan mir bereiten
In der lieben Ukraine,
Auf der Steppe, der breiten,
Wo man weite Felder sieht,
Den Dnepr und seine Hänge,

Wo man hören kann sein Tosen,
Seine wilden Sänge.
Wenn aus unsrer Ukraine
Zum Meer dann, zum blauen,
Treibt der Feinde Blut, verlass ich
Die Berge und Auen,
Alles lass ich dann und fliege
Empor selbst zum Herrgott,
Und ich bete... Doch bis dahin
Kenn' ich keinen Herrgott!
So begrabt mich und erhebt euch!
Die Ketten zerfetzet!
Mit dem Blut der bösen Feinde
Die Freiheit benetzet!
Meiner sollt in der Familie,
In der großen, ihr gedenken,
Und sollt in der freien, neuen
Still ein gutes Wort mir schenken.

Цей німецькомовний текст «Заповіту» став для Східної Німеччини прикладом «революційного заповіту власному народові та гімном боротьби проти потворного обличчя капіталізму» [19]. Зрозуміло, що такі інтерпретації узгоджувалися з ідеологічною доктриною Радянського Союзу. Східнонімецькому шевченкознавству сприяв переклад низки статей М. Рильського, присвячених творчості Тараса Шевченка, які процитовано німецькою в партійних документах з нагоди 100-ліття від дня смерті великого Кобзаря [15:829].

Цей період осмислення творчості Тараса Шевченка свідчив про те, що німецькі ідеологічні інституції (прорадянські і проамериканські) намагалися тлумачити спадок українського поета собі на користь. Тож постали суттєві відмінності між меморіальними дискурсами Тараса Шевченка в НДР і ФРН. Образ поета ідеологічно обслуговував перебіг холодної війни. Для західного ідеологічного табору Тарас Шевченко був символом «справжньої» історії однієї з провідних націй колишнього Радянського Союзу – українців, яких Тарас Шевченко «підніс до страдників Російської імперії». У НДР образ Кобзаря виступав «символом миру, демократії та соціалізму». Ідеологічний образ Тараса Шевченка як «батька української нації» підживлював доктрину «класової

боротьби» знедолених проти капіталізму та ідею зміцнення міжнаціональної дружби між росіянами, українцями та іншими народами СРСР. Образ Тараса Шевченка як духовного лідера української нації, витворений у Східній Німеччині, зазнав міфологізації на зразок тієї, яка вирізняла шевченкознавство в колишньому Радянському Союзі.

Утім, як зазначає німецька дослідниця Й. Альварт, цікаво було спостерігати й певні метаморфози, яких зазнав образ Тараса Шевченка насамперед у візуальній ідеологічній культурі. Так, якщо 1960-х років Кобзаря подавали як сильну й сповнену життєвих потенцій людину, то від початку 1980-х бачимо поета-страдника [7:2-7]. Така переорієнтація у візуальній репрезентації поета відповідала ідеологічній домінанті тих часів, коли партійній верхівці СРСР та його політичних сателітів, зокрема НДР, запряглося «соціалізму з людським обличчям».

Багатовекторність образу Тараса Шевченка як ідеологічного інструмента виявляє єднальний потенціал в очах обох ідеологічних таборів, до яких належали Східна і Західна Німеччина. Вербалізацію цього потенціалу було продемонстровано в численних, деколи протилежних тлумаченнях творчості великого українського поета, використовуваних у пропагандистських потребах двома колишніми німецькими державами.

Коли протиборство ідеологічних систем (після розпаду СРСР) себе вичерпало й з історичної мапи щезла НДР, на терени німецькомовних країн потрапляють альтернативні позитивному образові поета тлумачення його постаті. Це третій етап, або період «творчої перебудови» образу Тараса Шевченка в німецькомовній літературі.

Після розпаду Радянського Союзу в німецькомовному середовищі з'являються нові дискурси пам'яті, які постають завдяки перекладам творів сучасних українських авторів, репрезентованих на книжкових ярмарках Німеччини. У Німеччині, Австрії та німецькомовній Швейцарії найвідомішими українськими письменниками є Юрій Андрухович із працею "Shevchenko is ok", Андрій Курков із романом «Добрий ангел смерті (нім. "Petrowitsch") та Сергій Жадан із твором «Шева показує капіталізму фак» (нім. "Schewas Fuck an den Kapitalismus") [8; 16; 18]. Завдяки сучасним німецьким дослідникам творчості Тараса Шевченка стають відомими й негативні інтерпретатори творчості Кобзаря, наприклад О. Бузина. Негативні дискурси пам'яті глибоко розглянуто в історичному контексті в монографії Й. Альварт «З Тарасом Шевченком

будуємо державу». Авторка зазначає, що в незалежній Україні відбуваються процеси очищення образу Тараса Шевченка від радянських ідеологічних наліпок. Одним із засновником інтелектуального руху за правдивий образ митця виступив відомий український есеїст, колишній міністр культури України І. Дзюба, чию творчість аналізує чимало німецькомовних шевченкознавців. Німецькою видано критичну студію І. Дзюби, спрямовану проти вульгаризатора О. Бузини. Український письменник подає історичну ретроспективу бузинизму, а саме: з одного боку, ще за Шевченкового життя монархісти й російські націоналісти створили атмосферу українофобії, яка огортала образ Шевченка як символ українства; антишевченкознавство проникало й у німецькомовну періодику наприкінці XIX – на початку XX століття. Так, Й. Альварт зазначає, що ненависть до Шевченка – це певна історична традиція, яка була інструментом у руках послідовників російських націоналістів та всіх ворогів України [6:470].

Українського поета не можна зрозуміти лише на підставі суспільних контекстів, потрібно ширше поле «відкриття» справжнього Шевченка, який не тільки об'єднує українців, а й сприяє інтеграції України в сім'ю вільних народів. Цю думку розвиває сучасний австрійський україніст М. Мозер – професор Інституту славістичних досліджень Віденського університету та Українського Вільного Університету в Мюнхені. Досліджуючи «відхилення» Шевченкової мови супроти сучасної стандартної, учений уперше в українському мовознавстві формулює питання про перемикання і змішування мовних кодів у творчості поета. У своєму дослідженні австрійський учений пояснює не тільки природу Кобзаревої багатомовності, а й величезну роль Тараса Шевченка у формуванні української мови та культури як світового лінгвокультурного феномену [2].

Німецькомовна шевченкіана робить гідний внесок у поширення творчості великого українського поета у світі. У німецькомовних країнах досліджують розмаїті способи пізнання творчості Тараса Шевченка (ідеться про вокальну, хореографічну, художню та театральну шевченкіану). Шевченкознавство в німецькомовних країнах переконливо доводить, що Тарас Шевченко підніс українську мову до поважного й гідного культурного контексту в цивілізованому європейському просторі.

© *Пилипенко Р. Є.*

ЛІТЕРАТУРА

1. *Задеснянський Р.* Апостол української національної революції / Роман Задеснянський. – [4-вид.]. – Мюнхен, 1969. 2. *Мозер М.* Тарас Шевченко і сучасна українська мова: спроба гідної оцінки / Міхаель Мозер ; [пер. з нім. Володимир Кам'янець]. − Львів, 2012. − (Серія «Історія мови»). − 328 с. 3. *Орленко О.* Шевченко проти Москви / Осип Орленко. – Джерело : архів ЦДВР та б-ка Українського Вільного Університету в Мюнхені. 4. *Погребенник Я.* Австрійська література і Т. Г. Шевченко / Я. Погребенник // Шевченківський словник. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1978. – С. 19–20 та в Шевченківському словнику [Електронна версія] : у 2 т. – К., 1976. – Т. 1. – С. 17−34. – Режим доступу : http://izbornyk.org.ua/shevchenko/ slovn03.htm 5. *Прима Л.* Остап Грицай – інтерпретатор поезії Тараса Шевченка німецькою мовою [Електронний ресурс] / Любов Прима // Журнал «Проблеми гуманітарних наук». − 2011. – Вип. 28. – Серія : "Філологія". – С. 327–338. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pgn/filol/2011_28/pryma% 20.pdf 6. *Alwart J.* Taras Ševčenko als *lieu de memoire* bei Ivan Dzjuba / Jenny Alwart // Zeitschrift für Slavistik 54/4. − 2009. – S. 470−480. 7. *Alwart J. M.* Umdeutung des «nationalen Heiligtums». Aktuelle erinnerungskulturelle Kontroversen um Taras Schewtschenko / Jenny Marietta Alwart // Magazin "Ukraine-Analysen". − 2010. − № 81.– S. 2−7. 8. *Andruchowytsch J.* Shevchenko is ok // Ders.: Das letzte Territorium / Juri Andruchowytsch. Essays. Übersetzt von Alois Woldan. – Frankfurt am Main, 2003. – S. 97–114. 9. *Dorošenko D.* Schewtschenko: der grosse ukrainische Nationaldichter / Dmytro Dorošenko. Vortrag. – Berlin : Wyrowyj, 1929. – 48 S. 10. *Franko I.* Widmung / Iwan Franko // Ukrainische Rundschau, XII. Jahrgang. – Wien : Die Zeit, 1914. 11. *Franzose K. E.* Die Kleinrussen und ihr Sänger. In: Vom Don zur Donau / Karl Emil Franzos. Neue Culturbilder aus "Halb-Asien". – Leipzig: Duncker & Humblot, 1878. 12. *Hart J.* Geschichte der Weltliteratur und des Theaters aller Zeiten und Völker / Julius Hart. – J. Neumann Year, 1896. 13. *Hryzaj O.* Taras Schewtschenko und die Ukraine von heute / Hryzaj Ostap // Ukrainische Literatur im Dienste ihrer Nation. – Bern, 1938. – S. 5–20. 14. *Jensen A. A.* Taras Schewtschenko: ein ukrainisches Dichterleben, literarische Studie / Jensen, Alfred Anton. – Wien : Druck von Adolf Holzhausen, 1916. 15. *Kultschytzkyj A.* Die Schewtschenko-Feiern 1961 in der Freien Welt und in der Sowjetunion // Osteuropa 11/11-12, 1961. – S. 829–837. 16. *Kurkow A. J.* Petrowitsch. Roman um ein Vermächtnis des T.S. / Andrei Jurjewitsch Kurkow. Übersetzt von Christa Vogel. – Zürich : Diogenes Verlag, 2000. – 444 S. 17. *Obrist J. G.* Taras Grigoriewicz Szewczenko. Ein Klein-Russischer Dichter: Dessen Lebensskizze Sammt Anhang, Bestehend Aus Proben Seiner Poesien, in Freier Nachdich / J. Georg Obrist. – Tscherniwetz, 1870. 18. *Schadan S.* Big Mäc. Geschichten / Serhij Schadan. – Berlin : Suhrkamp, 2011. 19. *Ševčenko T. H.* Die Haidamaken: und andere Dichtungen / Taras Schewtschenko. Aus dem Ukrain. von Erich Weinert. – Berlin : Verl. Volk und Welt, 1951. – 345 S. 20. *Ševčenko T.* (1814 – 1861): Zum 150. Geburts- und 100. Todestag des ukrainischen Nationaldichters. Herausgegeben vom Seminar für Slawische und Baltische Philologie der Universität München und der Ukrainischen Freien Universität München [Електронний ресурс] / Taras Ševčenko. – München : Otto Sagner Verlag, 1964. – 101 S. – Режим доступу : http://dfg-viewer.de/show/ ?set%5Bimage%5D=5&set%5Bzoom%5D=default&set%5Bdebug%5D=0&set%5Bdouble%5D=0&set %5Bets%5D=http%3A%2F%2Fdaten.digitale-sammlungen. de% 2F~db%2Fmets%2Fbsb00 047599_mets.xml 21. *Strelka J. P.* Taras Ševčenkos Rezeption in Österreich / Kraus, Wolfgang, Zatons'kyj, Dmytro: Von Taras Ševčenko bis Joseph Roth. Ukrainisch-Österreichische Literaturbeziehungen. – Bern, 1995. – S. 23−38. 22. *Umlauff v. Frankwell V.* Taras Ševčenkos Poems "Kaukasus" / Viktor Umlauff von Frankwell // Magazin für die Literatur des In- und Auslandes. – 1883. − № 34, – S. 17. 23. *Virginia J.* (Hrsg.). Ševčenko T.H. Der Künstler: autobiographischer Roman / Ševčenko, Taras H.; Virginia, Julia [Hrsg.] ; Seelieb, Arthur. Übersetzt von Arthur Seelieb. Hrsg. und eingeleitet von Julia Virginia [pseud.]. – Leipzig : Xenien-Verlag, 1912. – 152 S. 24. *Winter E.* (Hrsg.). Der revolutionäre Demokrat Taras Ševčenko, 1814 – 1861 : Beiträge zum Wirken des ukrainischen Dichters und Denkers sowie zur Rezeption seines Werkes im deutschen und im westslawischen Sprachgebiet / Eduard Winter ... – Berlin : Akad.-Verl., 1976. – 189 S.

© Пилипенко Р. Є.

ПІЛЬКЕВИЧ А. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ІСПАНСЬКОГО ГУМОРУ

У статті йдеться про етноспецифіку іспанського гумору в текстах національних анекдотів, звертається особлива увага на функціонування гумору у суспільстві, а також на тематику іспанських анекдотів та використання в них національних стереотипів.
Ключові слова: гумор, анекдот, культура, етнічний стереотип.

В статье идет речь об этноспецифике испанского юмора в текстах испанских анекдотов, обращается особое внимание на функционирование юмора в обществе, тематику испанских анекдотов и использование в них национальных стереотипов.
Ключевые слова: юмор, анекдот, культура, этнический стереотип.

The article deals with the etnospecificity of Spanish humor in national jokes, paying special attention to the functions of humor in the society, main topics of Spanish jokes and the use of national stereotypes.
Key words: humor, joke, culture, national stereotype.

Гумор віддзеркалює поведінку людини і є невід'ємною частиною спілкування кожного народу. Дослідження національної специфіки гумору дає нам змогу глибоко проникнути у культурну реальність кожного народу, розкрити приховані смисли його ментальності та виявити автентичність цього народу.

Гумор є явищем інтернаціональним і водночас глибоко культурно детермінованим. Загальні закони гумористичної картини світу різних народів виявляють себе у конкретних формах, позначених особливостями менталітету, культурних традицій, соціальних, політичних та економічних умов життя окремого народу. Гумор є однією з давніх високорозвинених форм суспільної свідомості. Дослідження національної специфіки гумору кожного народу, зокрема іспанського, є завданням невимовно важливим і становить **актуальність теми нашого дослідження.**

Мета статті полягає в тому, щоб показати, як гумор відображає багатство накопиченого століттями досвіду і світогляду іспанського народу.

Об'єктом дослідження обрано іспанські національні анекдоти.

Предмет вивчення становлять лінгвокультурні особливості та національна специфіка гумору в іспанських анекдотах.

Матеріалом дослідження слугували тексти іспанських анекдотів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на широкому тлі текстів іспанських анекдотів було виявлено культурні і психологічні особливості іспанського гумору.

© *Пількевич А. М.*

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні сутність гумору виступає об'єктом багатьох вітчизняних та зарубіжних досліджень, вивчається природа та психологія гумору, мовні засоби реалізації гумору та гумористичні жанри літератури [1; 4–9].

Як складне поліфункціональне та полісемантичне явище гумор потребує вивчення з різних точок зору. Особливо важливим для сучасної антропоцентричної парадигми мовознавства є дослідження гумору як специфічного елементу національної культури.

Гумор не існує поза межами суспільства. Серед основних функцій, які виконує гумор, можна зазначити:

1. Захист від страху та тривоги. Обігруючи ситуацію за допомогою гумору, ми починаємо певним чином її контролювати і сприймаємо як менш небезпечну. Комічне пробуджує в нас почуття власної гідності, таким чином, демонструючи іронічне ставлення до будь-якої ситуації, людина підкреслює власну силу та невразливість [1].

2. Гумор як інтелектуальна гра звільняє розум від влади раціонального мислення, дозволяє нам вийти за межі реальності та отримати задоволення від власної креативності та винахідливості.

3. Як засіб послаблення соціальних табу, жарти є протестом проти авторитету зовнішніх обставин, визволенням з-під їх гніту.

4. Гумор виступає формою критицизму. Висміюючи соціальні та політичні інститути, гумор забезпечує задоволення шляхом непрямого вираження агресії на адресу явищ, які викликають у нас відчуття небезпеки [2: 274].

5. Гумор є однією з основ соціальної згуртованості, своєрідною внутрішньою мовою спілкування консолідованої групи.

Таким чином, можна помітити, що за своє сутністю гумор є способом адаптації людини до дійсності, захисна характеристика людської психіки. На думку М. Бахтіна, гумористичні тексти є карнавальним перевертанням норм і цінностей, прийнятих у певному етносі [3]. Американський філософ Саймон Крічлі зазначає, що гумор є лінгвістичним механізмом національного самозахисту, адже через неможливість адекватного перекладу гумору іншими мовами, нація відчуває себе автентичною та іноді навіть кращою за інші. Лінгвокультурологічні особливості гумористичного дискурсу визначаються особливостями побуту та світосприйняття різних національних груп [4:16].

Особливий інтерес для дослідження іспанського національного

гумору становить такий гумористичний жанр, як анекдот. Адже саме в анекдотах найбільш явно виражені норми поведінки, стереотипи соціальної взаємодії людей у конкретних ситуаціях спілкування. Жанр анекдоту спирається на фольклорну традицію, вбирає в себе елементи народної казки та міфу, і саме тому яскраво відтворює всі складові духовного буття народу.

На думку нідерландського соціолога Герта Хофстеде, національні анекдоти є віддзеркаленням менталітету кожного народу [5]. Культура впливає на стиль та зміст анекдоту. Анекдоти створюються на теми, що є характерними для сучасної реальності даної культури. Так, частотними темами для сучасного іспанського анекдоту є економічна криза, роль монархії у суспільстві, безробіття, демократія, релігія, соціальна несправедливість:

El presidente del gobierno da un discurso en motivo de la crisis:
¡Ciudadanos! Tengo una buena y una mala noticia.
La buena es que nuestra deuda ha desaparecido, todos los gobiernos extranjeros nos han perdonado hasta el último euro.
La mala es que tenemos 48 horas para abandonar el país [10].

Характерною рисою менталітету іспанців є їх вітальність, любов до життя. Іспанці схильні вважати, що на нашу долю впливаємо не ми самі, а певна вища сила, що керує нашим життям. Саме тому іспанці схильні радіти сьогоднішньому дню у всіх його проявах. Національний гумор пронизує всі сфери життя іспанців, навіть найболючіші його аспекти.

Культура, в якій було створено анекдот, впливає на комунікативне вживання даного анекдоту. У колективістських культурах анекдоти зазвичай вживаються у їх первинному контексті і, таким чином, майже не сприймаються поза комунікативними умовами, в яких виникають. Іспанська культура, за класифікацією Г. Хофстеде, є індивідуалістською, а тому ми можемо стверджувати, що іспанські анекдоти існують і вживаються як у первинному контексті, так і в інших сферах спілкування [5].

Часто джерелом гумору стає зневажливе ставлення іспанців до небезпеки. Персонажі іспанського анекдоту нерідко висміюють своє жалюгідне, нікчемне становище, викликане волею долі:

Estos son dos amigos que se encuentran y uno le dice al otro: – ¿Y a tí cómo te va con todo lo que está pasando con la crisis? – La verdad es que ahora más que nunca duermo como un bebé. – ¿En serio?, me dejas sorprendido. – Si...me despierto cada tres horas llorando [10].

Оскільки іспанська культура є маскулінною та патріархальною, вона тяжіє до зображення в текстах анекдотів чіткого розмежування ґендерних ролей, чоловічі та жіночі персонажі своєю поведінкою максимально відповідають стереотипам та очікуванням. Досить часто тематикою іспанських анекдотів є висміювання нижчого соціального статусу жінки:

Un hombre y una mujer chocan en una esquina, el hombre pasó en rojo y la chica en verde.¿Quién tuvo la culpa? La mujer, porque eran las 12 del mediodia y tenía que estar cocinando [11].

Саме тому широкого поширення набувають теми сексу та насилля, важливості грошей, політики, влади:

Un hombre va al psicólogo y le dice: – Mire doctor, estoy enamorado de una chica de 20, pero yo tengo 60... ¿Usted cree que si le digo que tengo 50 querrá algo conmigo? –¿Tiene usted dinero? – Si, algo tengo ahorrado... – Entonces no se preocupe, está todo resuelto! –¿Le digo entonces que tengo 50? –No, ¡dígale que tiene 80! [11].

Однією з головних функцій національно анекдоту є ствердження власної гідності та переваг над іншими народами, а також звільнення від недоліків за допомогою гумору [6:41]. Через етнічний анекдот ми протиставляємо себе іншим народам та самоідентифікуємося.

В цьому контексті досить важливим є дослідження національних стереотипів в іспанських анекдотах. Дослідники визначають етностереотип як узагальнене уявлення про представників іншого або власного етносу. Емоційно-оцінні за своє сутністю, стереотипи характеризують і етнос-оцінювач, і об’єкт оцінки. Гумор етнічних анекдотів розкриває різноманітні риси національної та культурної специфіки (риси характеру, акцент, жестикуляцію, зовнішній вигляд тощо).

Дослідники, які вивчали національно-психологічні особливості іспанців, відзначають такі риси їх характеру як життєрадісність, чемність, гостинність, ввічливість, здоровий глузд, ясний розум, легкість спілкування, почуття власної гідності, а також індивідуалізм, лінощі, непунктуальність [8:13].

Створюючи анекдоти про самих себе, іспанці розкривають образ свого народу в комічному світлі. Як правило, кожен народ усвідомлює свої недоліки і свої позитивні риси. Висміювання власних негативних якостей допомагає пом’якшити негативне враження, яке може скластися в інших народів про іспанців.

Серед анекдотів про самих іспанців є досить велика кількість

анекдотів про такі негативні якості іспанського характеру, як жадібність:

Este era un hombre que todos los años le rezaba a Dios antes del sorteo de Navidad. Como nunca ganaba, el seguía rezandole a Dios y así continuó durante muchos años. Un año, estando Dios cansado de que fuera a rezarle sin solución, se le apareció y le dijo:

– Hijo, yo te haría ganar la lotería, ¡Pero primero compra un condenado décimo! [10].

безвідповідальність:

Era tan irresponsable pero tan irresponsable que ni los años cumplía [12].

та лінощі:

En el pueblo había un hombre muy perezoso y sus vecinos ya se habían cansado de él y decidieron sepultarlo como si hubiera muerto. El mas rico del lugar se conmovió tanto que detuvo el cortejo fúnebre y dijo: –¡Cómo es posible que le hagan eso a una persona por el solo hecho de que no quiera trabajar! Yo estoy dispuesto a regalarle algunas toneladas de maíz para que tenga de que vivir. Se levanta el perezoso del ataúd y pregunta: –¿Ya está desgranado el maíz ?

Contesta el rico: – no, todavía está en la mazorca.

Y acostándose de nuevo en el ataúd dijo: –¡Continuemos al panteón![12].

Таким чином, висміювання власних вад стверджує справжні ціннісні орієнтири іспанського етносу і переконує інші народу в тому, що не всі іспанці мають лише негативні риси характеру.

Опозиція “свого” і “чужого” є одною із центральних у кожній культурі. Ця опозиція істотно впливає на дії, поведінку людини, політичне життя народів, культуру. Її психологічним підґрунтям є аксіологічне протиставлення в архаїчній свідомості свого як позитивного, безпечного, чужому як негативному, небезпечному, невідомому, усунутому з життя людини до потойбічного простору [2:78]. На основі даної опозиції іспанці створюють анекдоти з гетеростереотипами, описуючи в них національності різних автономій Іспанії та національності інших держав.

Незважаючи на сучасні процеси глобалізації та змішування культур, іспанці продовжують культивувати розбіжності між національними етносами, що знаходить своє відображення в анекдотах. Мешканці різних автономій постають перед нами довершеними образами, наділеними особливими рисами характеру, зовнішністю, одягом.

Так, мешканці андалусійського міста Лепе часто виступають об’єктом глузування. Виставляючи *leperos* дурнями, мешканці інших автономій

вивищують себе і надають собі більшої ваги у суспільстві:

¿Por qué los de lepe nunca entra en la cocina? Porque hay un cartél que dice sal [10].

Наполегливість та підприємливість мешканців Каталонії перетворюється в текстах анекдотів на жадібність:

– ¿Cómo meterias a 40 catalanes en un coche? – Tirando una moneda dentro. – Y ¿Cómo los sacarías? Diciéndoles que es un taxi [11].

Мешканці Країни Басків висміюються за свою зверхність та хвастливість:

– Hola, buenas, ¿me da un mapamundi de Bilbao?

– ¿Margen derecha o margen izquierda? [10].

Часто в анекдотах пародіюються особливості вимови різних етнічностей [7]. Так, досить розповсюдженим є пародіювання побіжної вимови андалусійців:

Dos sevillanas que se encuentra en una esquina del barrio de la Cruz y una le dice a la otra:

– Po¿zabe que m'eshao novio?

– ¿Ah, zi? ¿Y cómo e?

– Po mira, e otorrinolaringólogo.

– ¡Ozu! ¡vajco como er mio! [12].

Оскільки Іспанія є країною багатоетнічною, кількість анекдотів, побудованих на "сусідському етностереотипі" (образі сусідської етнічної групи, спонтанно створеному національними громадами для використання у побутовій практиці) є досить значною [8: 113].

Не секрет, що вивчення іноземних мов є не дуже популярним серед більшості іспанців. Цей стереотип підкріплюється етнічними анекдотами із мовною формулою *"¿Cómo se dice … en?":*

¿Cómo se dice va a llover en árabe? No vamo amoja [10].

¿Cómo se dice piloto en japonés? Polpoco memato [10].

¿Cómo se dice trueno en alemán? Nubescrujen [10].

Залучаючи мовну гру та висміюючи вимову іноземців, іспанці демонструють свою перевагу над іншими народами та зберігають власну ідентичність, адже основною причиною вироблення стереотипів є саме захист групових цінностей та ствердження несхожості, специфічності свого етносу:

En un barco viaja un español y un inglés. El inglés se cae al agua y grita:

–¡Help! ¡Help! ¡Help!

– *Gel no tengo, pero si quieres champú* [12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, лінгвокультурні особливості гумористичного дискурсу визначаються особливостями побуту та світосприйняття різних національних груп. Як культурний концепт, гумор має ціннісні характеристики, тобто пов'язаний із ключовими життєвими орієнтирами. Гумор є одним із найзручніших способів адаптації людини до мінливих обставин, це реакція на несподіваний розвиток подій, у певній мірі примирення з дійсністю. У таких текстах як анекдот найбільш явно виражені норми поведінки, тобто значимі стереотипи соціальної взаємодії людей у конкретних ситуаціях спілкування. Етнокультурна специфіка іспанського гумору відтворюється у його тематиці, що відповідає сучасній соціальній реальності (економічна криза, роль монархії у суспільстві, безробіття, демократія, релігія, соціальна несправедливість). Характерним є чітке розподілення ґендерних ролей, цікавість до тем насилля, влади, грошей. Одним із джерел іспанського гумору є також зневага до небезпеки, захоплення смертю. Важливе значення в іспанській лінгвокультурі мають анекдоти з етностереотипами, націлені на захист групових цінностей та культивування етнічних розбіжностей. Національна специфіка іспанського гумору є досить перспективною темою для подальших досліджень, адже саме дізнаючись, як духовні складові буття народу віднаходять себе у його мові, ми здатні подолати деструктивні впливи глобалізації і пронести самобутність цього народу протягом віків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Фрейд З.* Остроумие и его отношение к бессознательному / Зигмунд Фрейд // Психология бессознательного. – М. : Просвещение, 1989. – С. 170–210. 2. *Гидденс Э.* Социология/ Энтони Гидденс. – М. : Едиториал УРСЕ, 2005. – 635 с. 3. *Бахтин М. М.* Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Художественная литература, 1990. – 543 с. 4. *Critchley S.* On humor / Simon Critchley. – Ed. Routledge, 2002. – 144 p. 5. *Hofstede G.* Humour across cultures: an appetizer [Електронний ресурс] / Gert Jan Hofstede. – Режим доступу : http://www.dialogin.com/fileadmin/Files/User_uploads/Humour.pdf 6. *Кулинич М. А.* Лингвокультурология юмора (на материале английскогоязыка) / М. А. Кулинич. – Самара : Изд-во СамГПУ, 2005.– 180 с. 7. *Attardo S.* Linguistic Thories of Humor / Salvatore Attardo. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1994. – 246 p. 8. *Gurrillo L.* La lingüística del humor en español / Leonor Ruíz Gurillo. – Madrid: Arco Libros, 2012. – 168 p. 9. *Борев Ю. Б.* Комическое или о том, как смех казнит несовершенство мира, очищает и обновляет человека и утверждает радость бытия / Юрий Борисович Борев. – М. : Искусство, 1970. – 272 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Chistes* españoles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.euroresidentes.com/chistes/chistes-espanoles.htm 11. *Chistes* de españoles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.1000chistes.com/chistes/espanoles 11. *Chistes* de humor en español [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bepop.com.ar/humor/

© *Пількевич А. М.*

ПОПОВА Н. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРИНЦИП ЄДНОСТІ СВІДОМОСТІ Й ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ У ВЗАЄМОДІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ Й МОВНОЇ КАРТИН СВІТУ

Статтю присвячено обґрунтуванню правомірності використання принципу єдності свідомості та діяльності у вивченні взаємодії процесів формування іспанської концептуальної та мовної картин світу. Окрім впливу концептуальної картини світу на еволюцію мовної картини світу, аналізується можливість зворотного впливу мовної картини світу на видозміни національно-маркованих концептів.
Ключові слова: принцип єдності свідомості й діяльності, концептуальна картина світу, мовна картина світу.

В статье обосновывается правомерность использования принципа единства сознания и деятельности в изучении взаимодействия процессов формирования испанской концептуальной и языковой картин мира. Кроме влияния концептуальной картины мира на эволюцию языковой картины мира, анализируется возможность обратного влияния языковой картины мира на видоизменения национально-маркированных концептов.
Ключевые слова: принцип единства сознания и деятельности, концептуальная картина мира, языковая картина мира.

The use of unity principle of consciousness and activity in the investigations of interaction processes of the Spanish language and conceptual world views is substantiated. Except the influence of the conceptual world view on the evolution of the language world view, a possibility of the reverse effect of influence of the linguistic world view on nationally-marked concepts' modifying is examined.
Key words: unity principle of consciousness and activity, conceptual world view, language world view.

Актуальність дослідження зумовлюється увагою мовознавців-когнітологів до механізмів мисленнєво-мовленнєвої дільності, необхідністю вивчення закономірностей цього процесу з метою його моделювання та відтворення.

Метою дослідження є вивчення типу зв'язків між мовною і концептуальною картиною світу через призму принципу єдності свідомості й мовленнєвої діяльності, що застосовується в психології та є основою для розвитку когнітивної лінгвістики.

Наукова новизна дослідження полягає в доведенні того факту, що взаємодія концептуальної й мовної картин світу в ході їхнього розвитку базується на принципі єдності свідомості й діяльності, тобто у наукових дослідженнях динаміки розвитку цих систем вони мають вивчатися у тісній взаємодії одна з одною. Функції мовної картини світу не обмежуються тим, що завдяки їй стає можливим вивчення фрагментів концептуальної картини

© Попова Н. М.

світу. Оскільки мовні одиниці здатні передавати ставлення людини до об'єктів реальності завдяки прагматиці дискурсу, мовна картина світу здатна впливати на моделювання окремих концептів, видозміни яких призводять до змін усієї концептосфери.

Об'єктом дослідження є взаємовплив мовної та концептуальної картини світу.

Предметом дослідження є зв'язок між мисленнєвою й мовленнєвою діяльністю людської свідомості.

Принцип єдності свідомості й діяльності є базовим принципом психології, сформульованим відомим радянським психологом, С. Л. Рубинштейном у 1933 році: "... Психологічні якості особистості та її поведінки, свідомість і діяльність людини включаються як ланки, як сторони в єдиний процес, у якому причина й наслідок безперервно міняються місцями. Таким для нас є істинне значення положення про єдність свідомості й діяльності" [1:664].

Далі цей принцип було розроблено в працях таких вчених, як О. М. Леонтьєв, О. В. Запорожець, Б. Г. Ананьєв, О. К. Тихомиров та інших. Зроблені ними висновки свідчать про те, що психіка й свідомість становлять спонукальну, регулюючу, орієнтуючу і контролюючу частини діяльності. Сама ж діяльність становить єдність двох складових: психічної, що відображає та спонукає (внутрішньої), та виконавчої (зовнішньої). О. М. Леонтьєв вказував на те, що вивчаючи розвиток психіки людини, варто виходити із аналізу розвитку його конкретної діяльності. Завдяки такому підходу можна визначити роль зовнішніх умов у житті людини, їхній зв'язок із її здібностями, зрозуміти, чому виховання, що впливає саме на діяльність людини, її ставлення до дійсності й тому визначає її психіку та свідомість, відіграє провідну роль [2:13].

В. П. Зінченко і Є. Б. Моргунов по-іншому уявляють картину складних взаємовідносин між свідомістю й діяльністю: "Живий рух породжує дію, дія породжує самосвідомість, самосвідомість породжує діяльність, діяльність породжує свідомість, свідомість породжує вільну дію, вільна дія породжує особистість, особистість породжує нові види діяльності, розширюючи власну свідомість... У будь-якому випадку, коли перетворені форми входять до інших ширших структура бо виступають автономно, між ними наявні живі протиріччя, що одночасно є початком росту та рушіями розвитку. Їх єдність – лише моменти в їхньому бутті. З цього погляду навіть коротка єдність свідомості й діяльності – це смерть

© *Попова Н. М.*

для того чи іншого. Ми вже не говоримо про те, що кожна з перетворених форм має і власну складну будову. Рівновага і гармонія між її компонентами постійно порушується відкритістю перетвореної форми перед середовищем та впливами інших форм. Звідси кризи, вибухи, катастрофи (часто очищувальні) в житті людини, її свідомості й діяльності ... Навіть коли рівновага зберігається, вона не є статичною, стійкою, вона порушується, має динамічний характер ... І нарешті, кожна із перетворених форм має власні закони розвитку, включаючи спонтанний. Джерелами розвитку стає гетерогенність як початкових натуральних форм (наприклад, живий рух), так і перетворених форм, що виникають на їхній основі. Розуміння психічного розвитку і розвитку людини як породження перетворених форм – це виклик сучасній психології з боку філософії культури та цивілізації" [3:159–160].

Врахування принципу єдності свідомості й діяльності в когнітивній лінгвістиці свідчить про неподільність когнітивних процесів свідомості та їхнього відтворення в мовленнєвій діяльності людей засобами мови. Проте, спірним залишається питання про те, що вважати першоосновою: свідомість чи мовну діяльність.

Когнітивна лінгвістика оперує поняттями концептуальної та мовної картини світу, між якими існує тісний взаємозв'язок.

Термін "картина світу" з'явився наприкінці XIX століття в фізиці. Г. Герц (1914 р.) використовував його стосовно фізичної картини світу, що розглядалася як сукупність внутрішніх образів зовнішніх предметів. Використовував його також А. Ейнштейн, оскільки вважав картину світу необхідної частиною життєдіяльності людини. З часом поняття "картина світу" в природничих науках стало означати специфічну концептуальну структуру, що формується за допомогою наукових методів і понять. Загальнонаукова картина світу надбудовується над системністю наукових знань як зв'язкова ланка між ними й світоглядом [4:106].

На думку російського психолога Ю. О. Аксьонової, картина світу є змістовним аспектом образу світу, сукупністю його складових [5]. У ході особистісного розвитку людина засвоює, з одного боку, ті елементи картини світу, які характерні для певного соціуму, тобто певні стереотипні уявлення народу, з яким особистість себе ідентифікує. З іншого боку, власний досвід освоєння світу створює індивідуальні уявлення. Специфіка формування

картини світу у свідомості особистості – її багаторівневість – накладає відбиток на результат цього процесу: дана картина є неоднорідною [6].

Концептуальну (когнітивну: термін З. Д. Попової та Й. А. Стєрніна) картину світу лінгвісти-когнітологи визначають як ментальний образ дійсності, сформований когнітивною свідомістю людини або народу вцілому, що являється результатом як прямого емпіричного відображення дійсності, так і свідомого рефлекторного відображення дійсності в процесі мислення [7:28]. Отже, *концептуальна картина світу* – це сукупність складових концептосфери та стереотипів свідомості, які формуються культурою народу/особистості.

Концептосфера – упорядкована сукупність концептів народу, інформаційна база мислення [7:20] – забезпечує впорядкованість концептуальної картини світу, її структурованість і системність, розуміння сприйняття дійсності людиною. Даючи визначення концептуальній картині світу, ми віднесли до її складових не лише концептосферу, а й динамічні механізми пізнання та когнітивні стереотипи свідомості, де свідомість розуміється як "феномен, як вища форма відображення дійсності" [8:22], що взаємодіючи з мисленням "як процесом свідомого відображення дійсності" [8:22] та інтелектом "як розумовою здатністю" [8:22], за певних суспільно-історичних умов формує культурні стереотипи нації, що зумовлюють особливості національного світосприйняття та, у свою чергу, специфічність його відтворення мовними засобами.

Зважаючи на системну організацію у свідомості, концептуальна картина світу виконує ряд функцій у життєдіяльності людини: впорядковує елементи дійсності, пояснює причини явищ і подій, прогнозує їхній розвиток та наслідки, тобто пропонує способи їхнього аналізу; впорядковує чуттєвий і раціональний досвід для його збереження у свідомості людини та її пам'яті.

Стійкі уявлення, стереотипи, прийоми аналізу дійсності, які властиві концептуальній картині світу кожного представника певного народу формують *національну концептуальну картину світу*. Вона як когнітивно-психологічна реальність проявляється в пізнавальній діяльності народу, способі його мислення та сприйняття світу, фізичній та мовній діяльності, загальних уявленнях та судженнях про реальність, що фіксується в певних висловлюваннях, судженнях, приказках, афоризмах та в схожій поведінці в стереотипних ситуаціях, у повсякденному житті.

© *Попова Н. М.*

Когнітивна картина світу відображається опосередкованими картинами світу, які є результатом фіксації концептосфери вторинними знаковими системами, що "матеріалізують існуючу у свідомості неопосередковану концептуальну картину світу" [7:29]. До таких опосередкованих картин належить мовна картина світу.

Розгорнуте уявлення про мовну картину світу та її роль у соціальному пізнанні та поведінці виникає лише в сучасності. Учені пов'язують це явище зі зростанням ролі народних мас в історії, підвищенням значення ідеології в управлінні, виділенням індивідуальності людини й пропонують розглядати мовну картину світу як загальну (національну), окрему (мовлення соціальної групи) та індивідуальну (мовлення особистості). Узуальна (національно-мовна) картина виконує функцію узагальнюючого конструкта, оскільки, вона відображає картини світу певних угрупувань людей – носіїв однієї мови, об'єднаних територіально, а також за іншими ознаками та психічними властивостями (освітою, професією, статтю, ерудованістю, темпераментом, характером тощо) [9:83].

С. П. Денисова вважає, що картина світу – це комплекс фундаментальних понять, які віддзеркалюють специфіку людини та її буття:

а) в аспекті первинної антропологізації мови як психофізіологічний вплив людини на конститутивні властивості мови;

б) в аспекті вторинної антропологізації мови як вплив на мову різних картин світу людини – релігійно-міфологічної, філософської, наукової, художньої та ін., при цьому мова формує мовну картину світу, виражає та експлікує інші картини світу людини, перетворюючи практичні знання, що одержані конкретними індивідами, у колективний досвід [10:10].

Проте, на нашу думку, недоречно розділяти віддзеркалення комплексу фундаментальних понять на "первинну і вторинну антропологізацію мови", оскільки в людській свідомості картини світу не мають чіткого розмежування, їхні елементи переплітаються під час впливу людини на мовну систему. Комплексом фундаментальних понять, що відображає специфіку людини та її буття, є концептуальна картина світу, тобто когнітивні структури на рівні людської свідомості, завдяки яким людина отримує та інтерпретує знання про світ. Тоді як їхнє віддзеркалення засобами мови, що також складаються у структуровані й взаємопов'язані між собою фрагменти, становлять мовну картину світу – сукупність знань про світ, відображених мовними засобами. Мова, у свою чергу, слугує засобом передачі отриманих та інтерпретованих свідомістю знань від

одного індивіда до інших, а психіка та фізіологія людини однаковим чином впливає на складові будь-якої картини світу через їхню взаємопроникність.

Мовна картина є "світом у дзеркалі мови", а картина світу (образ світу) розуміється як "відображення в психіці людини предметної дійсності, яка її оточує" [8:18].

Лінгвістичні когнітивні структури неопосередковано приймають участь у формуванні мовної картини світу, тоді як "матеріалом" формування концептуальної картини світу є в першу чергу феноменологічні когнітивні структури. Останні мають (або можуть мати вербальну "оболонку", тобто виступають у парі з лінгвістичними когнітивними структурами" [8:67].

Отже, *мовна картина світу* – це сукупність уявлень і знань народу про оточуючий світ на певному історичному етапі розвитку, що відображаються в значеннях мовних одиниць.

А. А. Уфімцева зазначає, що концептуальна модель світу містить інформацію, представлену в поняттях, тоді як в основі мовної моделі світу лежать знання, закріплені в семантичних категоріях і семантичних полях, що складаються зі слів і словосполучень, по-різному структурованих у межах певного поля тієї або іншої конкретної мови. Основою вербальної, мовної картини (моделі) є, на думку дослідниці, репрезентація концептуальної картини світу за допомогою мови [11:110].

Г. В. Колшанський, визначаючи безсумнівну національну своєрідність формальних і семантичних структур різних мов, стверджує, що національна своєрідність властива концептуальній, яка пов'язана з пізнавальною діяльністю людини, а не мовній картині світу. Проте, саме за допомогою слова, основної одиниці мовної картини, здійснюється її зв'язок з концептуальною картиною світу, яка міститься у свідомості людини. Саме тому, на нашу думку, переважна більшість особливостей пізнавальної діяльності людини зафіксованих в концептах відображається в мові, вербалізуючись різними мовними засобами. Таким чином, мовна картина світу передає національну специфіку. Чим більше різняться мови за своїми характеристиками, тим більшою є ступінь варіації додаткової інформації мовної картини світу [12:76].

Т. Г. Нікітіна розуміє під концептуальною картиною світу не лише систему основних логічних категорій, які, справді, є універсальними. На "нижніх поверхах" концептуальної картини світу неодмінно, на її думку, знаходять відбиття національні особливості світовідчуття, світосприймання,

світорозуміння. А це означає, що мовна картина світу буде не національним втіленням інваріантної концептуальної картини світу, а *експлікацією* національно-специфічної концептуальної картини світу в її остаточному національно-специфічному оформленні засобами мови [13:293].

Б. О. Серебрянников говорив про те, що "концептуальна модель світу є феноменом більш складним, ніж мовна картина світу", вважаючи концептуальну модель більшою за мовну [14:3].

Дослідники мовної картини світу наголошують на таких її особливостях: кожен народ має певні відмінності у своїй мовній картині світу, картини світу змінюються, мовна картина світу є вторинною за своєю природою, антропоморфною за спрямованістю, складається з окремих фрагментів. В. М. Телія уявляє мовну картину світу як інформацію, розсіяну по всьому концептуальному каркасу й пов'язану з формуванням самих понять за допомогою *маніпулювання* в процесі *мовними значеннями* та їх *асоціативними полями*, що збагачує мовними формами й змістом концептуальну систему, якою користуються як знанням про світ носії конкретної мови. Науковець відзначає, що мовна картина світу не має чітких меж; тому її місце щодо власне концептуальної моделі світу не може бути визначене як периферія [15:173]. Ю. М. Караулов підкреслює, що картину світу визначають наукове знання та мовна специфіка, а межі між мовною та концептуальною моделями світу здаються вченому хиткими, невиразними [16:274].

Зважаючи на викладене вище, можна стверджувати, що на даному етапі розвитку когнітивної лінгвістики не викликає сумніву той факт, що когнітивна та мовна картини світу є чітко розмежованими (В. В. Красних, З. Д. Попова, Й. А. Стєрнін та ін.), хоча й тісно пов'язаними між собою, оскільки мовна картина світу відображає концептуальну картину світу. Це ніби картинка та її проекція, яка не може існувати без своєї першооснови, проте має якісно відмінну форму. Таким чином, якщо концептуальна картина світу є першоосновою, то мовна картина світу, віддзеркалюючи концептуальну за допомогою мовних структур, втрачає певні її фрагменти, оскільки вони бувають відсутніми на даному етапі розвитку в мовній системі. Проте, намагаючись якомога точніше відобразити свідомість з метою обміну знаннями між індивідами, мовна діяльність сприяє розвитку мовної системи, і, у свою чергу, збагачує концептуальну картину одних індивідів або соціумів знаннями та інтерпретаціями, яких сягнула концептуальна свідомість інших індивідів або соціумів, і які змогли

передати результати когнітивного аналізу своєї свідомості засобам мовної системи в межах якої відбувається метафоризація та діє асоціативний принцип через посилання до необхідних концептів.

У взаємодії двох, паралельно існуючих, проте досить таки щільно накладених одна на одну картин світу – концептуальної та мовної – відображається принцип єдності свідомості й діяльності у мисленні та мові, що змушує нас поглянути на концептуальну і мовну картину світу як на дві сторони, якісно відмінні, але нерозривно поєднані, єдиного пізнавально-інтерпретаційно-інформаційного механізму, де мовна картина світу є проекцією концептуальної картини світу, але через певні "технічні" недоліки (відставання мовної системи у фіксуванні нової інформації) проекція має фрагментарний характер. І хоча з плином часу ці фрагменти все тісніше поєднуються, заповнюються прогалини, "проекторна картинка" (концептуальна картин світу) уже створює нову "проекцію" (мовну картину світу), де заповнених прогалин уже недостатньо для цілісності "проекції", проте ці заповнені прогалини відіграють свою власну роль у формуванні мисленнєвих структур, впливаючи на способи інтерпретації інформації.

Базуючись на принципі діалектичної логіки та на твердженні лінгвістів і психологів про те, що концептосфера і когнітивні уявлення про світ відображаються мовою не повністю (згадаємо, наприклад, мовні лакуни), а також про те, що певні знання про світ відображаються також невербальними засобами, приходимо до висновку про непостійність та мінливість кожної з картин світу, тобто межі кожної з них не є і не можуть бути чітко окресленими, оскільки в кожний момент їхнього існування в тій чи іншій частині кожної із систем під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів відбуваються певні еволюційні процеси, які, у свою чергу, завдяки взаємозалежності концептуальної й мовної картин світу, стимулюють їхні зміни.

Мислення народу не опосередковується мовою, хоча саме мова номінує й фіксує уявлення про дійсність у певний історичний період. Саме тому завдяки мовній картині світу ми можемо, хоч і опосередковано, судити про те, яким було мислення народу в кожну історичну епоху, реконструювати певною мірою головні риси когнітивної картини світу окремого періоду. Оскільки судити про когнітивну картину світу народу через його мовну картин світу можна лише обмежено, варто постійно пам'ятаючи про те, що мовна система відображає лише ті ділянки концептосфери і уявлень, що мали для народу *комунікативну значимість* у

кожний історичний період часу, тобто те, про що народ говорить і говорив [17:77]. Таким чином, комунікативна значимість мовної одиниці, що визначається завдяки частотності її використання, пов'язана з *цінністю* репрезентованого концепту для культури певного соціумі.

Отже, ми дійшли **висновку**, що постійні еволюційні процеси в концептуальній та мовній картині світу створюють живі протиріччя в момент коли, мовна система ще не готова відобразити елементи, наявні у свідомості, а коли вона може це зробити, свідомість уже оперує новими складовими. Саме такі протиріччя і є рушійною силою розвитку, і кожна із новостворених форм по-своєму впливає на обидві системи, визначаючи динаміку їхнього розвитку. **Подальші перспективи** даного дослідження полягають у пошукові закономірностей процесу еволюції мовної та концептуальної картин світу як складного механізму мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Рубинштейн С. Л.* Проблемы общей психологии [изд. 2-е, 1946] / Сергей Леонидович Рубенштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с. 2. *Леонтьев А. Н.* Деятельность. Сознание. Личность [3-е изд.] / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 365 с. 3. *Зинченко В. П.* Человек развивающийся. Очерки российской психологии / Владимир Петрович Зинченко, Евгений Борисович Моргунов. – М. : Тривола, 1994. – 304 с. 4. *Косенко О. С.* Мовна картина світу [Електронний ресурс] / О. С. Косенко. – 2010. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkzh/2010_34/Kosenko.pdf. 5. *Аксенова Ю. А.* Символы мироустройства в сознании детей / Юлия Александровна Аксенова. – Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 272 с. 6. *Меджидова С. М.* О методологических принципах исследования личности [Електронний ресурс] / Светлана Межидовна Межидова. – Режим доступу : http://www.psychology.az/about_methodological_principles.php 7. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с. 8. *Красных В. В.* Свой среди чужих: миф или реальность? / Красных Виктория Владимировна. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с. 9. *Селіванова О. О.* Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Олександрівна Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с. 10. *Денисова С. П.* Картина світу та суміжні поняття в зіставних дослідженнях / Світлана Павлівна Денисова // Проблеми зіставної семантики. – 2005. – Вип. 7. – С. 9–15. 11. *Уфимцева А. А.* Роль лексики в сознании человеческом и формировании языковой картины мира / А. А. Уфимцева // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 108–116. 12. *Колшанський Г. В.* Объективная картина мира в познании и языке / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : Наука, 1990. – 108 с. 13. *Никитина Т. Г.* Национально-культурная семантика фразеологизмов: выявление и репре-зентация в словаре / Татьяна Геннадьевна Никитина // Актуальные вопросы изучения и преподавания русского языка. – 2006. – С. 291–294. 14. *Серебрянников Б. А.* Предисловие / Б. А. Серебрянников // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 2–18. 15. *Телия В. Н.* Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 173–204. 16. *Караулов Ю. Н.* Общая и русская идеография / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука, 1976. – 335 с. 17. *Карасик В. И.* Лингвокультурный концепт как единица исследования / Карасик Владимир Ильич, Геннадий Геннадьевич Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – 2001. – С. 75–80.

© *Попова Н. М.*

САВЛУК О. М.
Київський національний лінгвістичний університет

СИНТАГМАТИЧНИЙ ТА ПАРАДИГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ДІЄСЛІВНОЇ ПЕРИФРАЗИ

У статті висвітлюється поняття дієслівної перифрази та вивчення даного феномену на синтагматичному та парадигматичному рівнях. Обґрунтовується розмежування допоміжного та службового дієслів, досліджуються функції, які вони виконують у реченні.
Ключові слова: дієслівна перифраза, допоміжне та службове дієслово, синтагматичний рівень, парадигматичний рівень.

В статье раскрывается понятие глагольной перефразы и изучение данного феномена на синтагматическом и парадигматическом уровнях. Обосновывается разграничение вспомогательного и служебного глаголов, исследуются функции, которые они выполняют в предложении.
Ключевые слова: глагольная перефраза, вспомогательный и служебный глагол, синтагматический уровень, парадигматический уровень.

The article touches upon the concept of verbal periphrasis and the analysis of this phenomenon on the syntagmatic and paradigmatic level. The reasons for singling out the auxiliary and syntactic verb, the search of their functions in a sentence.
Key words: verbal periphrasis, auxiliary and syntactic verb, syntagmatic and paradigmatic level.

Із синтаксичної точки зору дієслівна перифраза є складеною вербальною синтагмою, що представляє семантичну, синтаксичну та функціональну єдність. Головною функцією, яку виконують дієслівні перифрази у реченні є функція простого чи складеного дієслівного присудку, називного присудку, хоча інколи з'являються випадки його вживання як прийменникового додатку.

Під дієслівною перифразою ми розуміємо поєднання провідмінюваного слова, названого *допоміжним* та безособової дієслівної форми (інфінітив, герундій чи дієприкметник), який отримав назву *службового* дієслова*;* обидві форми можуть бути поєднанні чи прийменником, чи сполучником. Кінцеве значення перифрастичної конструкції є результатом поєднання значень цих двох дієслівних форм (допоміжних), що є надзвичайно важливими для утворення дієслівної перифрази.

Функція допоміжного слова в дієслівній перифразі виконує роль дієслівних єдностей, що відносяться до обмеженого та конкретного класу дієслів. Слід сказати, що такі обмеження можуть виконувати функцію допоміжних елементів у дієслівній перифразі. Іспанська мова вживає різні засоби вираження одного і того ж аспектуального значення.

© *Савлук О. М.*

У свою чергу, функцію службового дієслова виконуватиме визначена та обмежена кількість дієслів. Проте, дане твердження потребує конкретних пояснень. Є очевидним, що апріорі немає ніяких обмежень по відношенню до дієслівної лексеми, що займає місце службового дієслова у дієслівній перифразі; обмеження можуть з'являтися у поєднанні із конкретним елементом, що виконує роль допоміжного дієслова у даній синтаксично-перифрастичній схемі, отже, деякі допоміжні дієслова обмежують, з однієї сторони, набір дієслів, що можуть функціонувати як службові. Вольф Дітріх звертає увагу на те, що: "Майже у всіх романських мовах на 'інсептивній стадії' існують взаємопов'язані перетворення із перифразами *"інтенсивними"* (маргінальні системи, що інколи поєднуються тільки з деякими дієсловами) та *"екстенсивними"* (граматизовані системи, що взаємодіють практично з усіма дієсловами) [3, с. 226].

Е. Бенвеніст вважає, що допоміжне дієслово, крім своєї парадигматичної функції, що гарантує семантичний зв'язок перифрастичної форми із простою дієслівною формою, виконує також синтагматичну функцію [1, с. 86].

Деякі *загальні дієслова,* що функціонують як допоміжні дієслівної перифрази представляють чіткі обмеження лінгвістичної норми по відношенню до дієслівних лексем, що можуть виконувати роль службових.

Наприклад, конкретна дієслівна перифраза, така як, *echar(se) a + infinitivo* у вираженні інсептивної чи інгресивної (початкової) стадії дії представляє чіткі лексичні обмеження по відношенню до категорії тих дієслів з якими поєднується. Зазвичай, можливими службовими дієсловами даної перифрази є дієслова руху, дія чи процес яких представляє собою непередбачуваний, неочікуваний, раптовий, напружений початок: *echar a + correr*, *andar*, *nadar*, *volar, rodar*… Допоміжні дієслова із зворотньою формою дієслова зазвичай поєднуються із дієсловами відчуття такими як *llorar*, *reír*, *temblar*…

Щось подібне відбувається із перифразою *romper a + infinitivo*, в аспектуальному вираженні дієслівної дії, але із більшими стилістичними можливостями та різноманіттям відтінків. Як відмічає Гомес Торего, "є дуже мало інфінітивів, які можуть поєднуватись із дієсловом *romper*: *Romper a reír, llorar, hablar, andar, gritar, chillar*... В особливих випадках ця перифраза може утворювати конструкції із іншими інфінітивами такими як *cantar, escribir*…".

Спільність, що поєднує допоміжне та службове дієслово в двох інхоативних перифразах *echar(se) a + infinitivo* та *romper a + infinitivo* має деяку особливість, адже, дана спільність не встановлюється між дієсловом в особовій формі та визначеним типом безособової дієслівної форми (інфінітивом, дієприкметником, або герундієм), але з'являється між допоміжним словом та дуже обмеженою кількістю дієслівних лексем (семантично близьких між собою) категоризованих як інфінітиви [6, с. 170].

Зв'язок, що допоміжне та службове дієслово перифрази має між собою є зв'язок спільності або краще сказати взаємозв'язок, на синтагматичному рівні. Тим не менше, є дієслівна перифраза, *haber + participio*, що представляє деяку особливість по відношенню до природи спільного зв'язку між його частинами: даний зв'язок взаємозалежності апелює до парадигматичного рівня, як наслідок а) граматикалізація допоміжного елементу (HABER), із повною втратою значення, та б) закріплення в чоловічому роді та однині через дієприкметник, що виконує роль службового дієслова. Адже, як говорить Фелікс Фернандес де Кастро, "у складних часових формах, два терміни (вирази, слова) є *парадигматично* залежними [4, с. 182].

Бернард Потьєр у своїй книжці "Sobre el concepto de verbo auxiliar" встановлює чітку відмінність між:

- Дієсловами, що не можуть бути допоміжними: *comer, estudiar, arder…*, що можуть вживатися просто, або, як службові.
- Дієсловами, що можуть бути допоміжними: *ser, querer, ir…*, що можуть вживатися просто, або, як службові, або як допоміжні (із прямим і непрямим зв'язком).
- Допоміжними словами (що не є дієсловами): *soler* та особливо *haber* [7, с. 198].

Дієслівна перифраза *soler + infinitivo* являє собою відповідні парадигматичні обмеження. Дані обмеження можуть бути визначеними системою мови: *soler*, недостатнє дієслово, провідмінюється тільки в деяких часах, а саме, в теперішньому, минулому, минулому недоконаному та доконаному часі, так як і в теперішньому часі умовного способу. Будучи звичайними безособовими формами дієслова.

Інша дієслівна перифраза із обмеженнями є *ir a + infinitivo*, в якій дієслово *ir*, будучи допоміжним перифрастичним дієсловом відмічає деякі нормативні обмеження: загалом провідмінюється в теперішньому та

минулому недоконаному часі, розкриваючи все різноманіття, багатство відтінків чи категоріальних значень (часових понять найближчого майбутнього, значення ‘умислу чи наміру’, та ін.).

Але, як ми можемо спостерігати, вищезгадані обмеження на рівні лінгвістичної норми, переваги та недоліки вживання перифрази в тому чи іншому дієслівному часі, так, як абсолютне дієслово *ir* представляє повну парадигму.

Пілар Гомес Мансано відмічає, що кількість дієслів із неповною парадигмою є дуже обмеженою: “В іспанській мові деякі дієслова обмежують свою парадигму поєднуючись із інфінітивом в перифрастичну конструкцію, таку як, наприклад, *acabar de*, *ir a, soler* + infinitivo, та ін.” [5, с. 128].

Отже, перифрастичний вираз існує в мові у визначеному часі зі значенням, що відповідає його основним складовим. Але поступово, вживання цієї конструкції мовцями характеризується як індикатив конкретного аспекту даної дії, що протиставляється іншим аналогічним формам, які вже є формами парадигми, хоча і неповної.

В іспанській мові аспектуальна дієслівна перифраза є мовною конструкцією із визначеною синтаксично-семантичною та синтаксичною структурою (обидві утворюють ядро присудку, так як являються єдиною лінгвістичною єдністю), в якій головні компоненти притримуються визначеного типу синтагматичного зв’язку (ієрархія зв’язків на основі узгодження та протидії допоміжного та службового дієслів).

Що стосується парадигматичного аспекту дієслівної перифрази було б цікаво дослідити рівні та можливості її поєднання із різними допоміжними дієсловами: *ha podido ser reemplazado*.

Потрібно відмітити, що прагматичний аспект дієслівної перифрази досліджує деякі обмеження даного феномену, які стосуються дієслів, що можуть функціонувати як допоміжні елементи, так і тих дієслів, що виконують роль службових. Наприклад, *se echó a correr; rompió a reír*.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика / Э. Бенвенист / Пер. с фр.– М.: Прогресс, 1975.– 447 с. 2. *Dietrich W.* El aspecto verbal perifrástico en las lenguas españolas / Wolf Dietrich. – Madrid: Gredos, 1983. – 425 p. 3. *Fernández de Castro F.* Las perífrasis verbales en español. Comportamiento sintáctico e historia de su caracterización / Félix Fernández de Castro. – Oviedo: Departamento de Filología Española, 1990. – 360 p. 4. *Gómez Manzano P.* Perífrasis verbales con infinitivo / Pilar Gómez Manzano. – Madrid: Departamento de Filología Española, 1992. – 320 p. 5. *Gómez Torrego L.* Perífrasis verbales / Leonardo Gómez Torrego. – Madrid: Gredos, 1988. – 340 p. 6. *Pottier B.* Sobre el concepto de verbo auxiliar / Bernard Pottier. – Madrid: Espasa Calpe, 1970. – 210 p.

© *Савлук О. М.*

САЄНКО С. Г.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПИСЬМОВИЙ ПЕРЕКЛАД ПОПРАВОК ОФІЦІЙНИХ РОБОЧИХ ДОКУМЕНТІВ РАДИ ЄВРОПИ: ПРИМАРА БУКВАЛІЗМУ

У статті йдеться про сучасні стратегії перекладу міжнародних документів з французької мови українською, звертається особлива увага на жанрову відповідність та особливу семантико-синтаксичну структуру таких текстів.
Ключові слова: буквалізм, вільний переклад, євролект, мова робочих та офіційних документів міжнародних організацій, тексти поправок, когнітивні особливості, семантико-синтаксична структура.

В статье идет речь о современных стратегиях перевода международных документов с французского языка на украинский, особое внимание обращается на жанровое соответствие и особенную семантико-синтаксическую структуру таких текстов.
Ключевые слова: буквализм, свободный перевод, евролект, язык рабочих и официальных документов международных организаций, тексты поправок, когнитивные особенности, семантико-синтаксическая структура.

This article deals with the new translation strategies of official documents of international organisations from French to Ukrainian language, paying special attention at the functional correspondence and semantic syntactic structure of these texts.
Key words: literalism, free translation, evrolekt, language of working and official documents of international organisations, the amendments, cognitive features, semantic and syntactic structure.

Актуальність статті обумовлена збільшенням кількості офіційних документів міжнародних організацій, що необхідно перекладати та підвищенням вимог до якості таких перекладів, зважаючи на необхідність збереження їх функціональності.

Новизна проведеного дослідження полягає у відсутності усталеної стратегії перекладу та одностайності у підходах до нього. Отже, **метою** статті стала розробка алгоритму дій при перекладі текстів робочих документів міжнародних організацій.

Таким чином **предметом** аналізу стала структурно-семантична організація робочих документів, їх композиційні складові в мові оригіналу і перекладу, а, відповідно, **об'єктом** – самі тексти офіційних документів і поправок до них.

Переклад є однією з найдавніших видів людської діяльності, який своїм практичним існуванням, поширенням і, можна навіть припустити, потужною експансією, примусив інтелектуалів в царині гуманітарних наук докласти зусиль для наукового осмислення і

© *Саєнко С. Г.*

формування теоретичного і методологічного підґрунтя концептуальної еволюції та практичного вдосконалення.

Оскільки перекладознавство сформувалося в окрему потужну науку у другій половині XX століття, то і віддзеркалився в ньому, перш за все, сучасний стан перекладацької практики претендуючи зайняти домінантну позицію і впливаючи тим самим на формування будь-яких перекладацьких стратегій. Але жодна наука не стоїть на місці, оскільки «sur place» навіть в трекових велосипедних змаганнях є лише тимчасовим тактичним рішенням, яке безумовно і неодмінно буде змінене рішучим і потужним спринтом для досягнення цілі і отримання результату. І саме критерій практики, накопичення масиву алгоритмів перекладацьких стратегій дає нам нову візію сучасного нам виду перекладацької діяльності, яка, до речі, може і не є новою, але новим є наше бачення і намагання запровадження новаторських концепцій, які на повірку виявляються забутими старими, або навіть більше, засудженими, як непродуктивні і, навіть, такими, що належать лише минулому.

Якщо ми згадаємо про перші найбільш значні реалізації в царині письмового перекладу, а саме на ньому сконцентрована наша увага, то починати треба з Великої книги. Саме переклади Біблії стали відповіддю на нагальні потреби свого часу і достатньо рельєфно проявили певні тенденції. Для перекладачів таких текстів, як відмічав В. Н. Комісаров у своїх лекціях [1:81], оригінали були «словом божим» де кожне слово, порядок слів і навіть окремі літери і орфографічні знаки були освяченими, мали якийсь особливий зміст та їх необхідно було якомога буквальніше передати в перекладі. Правда при цьому досить часто порушувалися норми мови перекладу, деякі фрагменти перекладеного тексту ставали темними і незрозумілими, але це нікого не збентежувало: ні самих перекладачів, ні користувачів-читачів, які вважали, що релігійний текст і не має бути зрозумілий всім і відразу. В ньому багато має бути містичного, загадкового і розуміння має прийти поступово в результаті певних інтерпретаційних зусиль.

Якщо в перекладах релігійних книг переважала тенденція до максимального буквалізму, то інші види письмових перекладів досить часто носили апроксимативний характер, їх автори дозволяли собі вільно поводитися з оригіналом і в результаті тексти рясніли великою кількістю відхилень і помилок. Частково такий вільний переклад був

результатом низької кваліфікації перекладача але міг також бути обумовленим відсутністю потрібної уваги до вихідного тексту та невимогливістю до якості перекладу з боку перекладача і читачів-користувачів.

Протиставлення буквального і вільного перекладу збереглося і в пізніші часи коли вибір однієї з вищезгаданих стратегій обумовлювався вже не характером вихідного тексту, а загальною установкою перекладача, його розумінням цілей і змісту своєї роботи [1:82].

Зважаючи на те, що практична перекладацька діяльність має багато столітню історію, а завдання цієї статті не полягає в пошуках ілюстрування діахронічним супроводженням, тому в центрі аналізу опинилися реалії перекладу з французької мови українською лише на сучасному періоді кінця XX і початку XXI століть. В цей період відбулися і відбуваються суттєві кількісні і якісні зміни, що вплинули на сам спосіб перекладацької діяльності, на вимоги до перекладу і до перекладача. Перш за все суттєво виросли вимоги до точності перекладу. Якщо раніше перекладачі художніх текстів допускали певні вільності, то тепер, на думку сучасних теоретиків перекладу, такий підхід стає недопустимим в технічному, комерційному, дипломатичному перекладі. Абсолютно недопустимим стає в таких галузях вільний перекладу і перекладачі намагаються якомога точніше передати всі деталі змісту оригіналу, уникаючи в той же час буквалізму, що на думку В. Н. Комісарова, деформує цей зміст або ускладнює його сприйняття [1:84]. А тому завдання перекладача є зовсім непростим і одночасно відповідальним, оскільки він постійно має вирішувати якими елементами змісту він може пожертвувати, а якими – ні, щоб точніше передати інші, більш важливі деталі. Але чи має він право приймати одноосібне рішення про те, що є найважливішим? І може саме в деталях ховається найважливіша інформація?

Наприкінці XX століття форми і методи перекладу набули абсолютно нових рис, означених еволюцією сьогоднішнього світу. Україна, як і ціла низка європейських країн вийшла на міжнародну арену самостійною одиницею, зі своєю офіційною державною мовою, абсолютно новою і незнаною для офіційної міжнародної спільноти. Активна участь в міжнародних організаціях сприяє поширенню форм і методів перекладацької роботи. Організацією, що набула сьогодні

нового виміру, є Рада Європи. Якщо ще 15 років тому вона об'єднувала 25 держав-членів, то сьогодні до її складу входять практично всі європейські держави (за винятком Білорусі) і їх вже є 47. Офіційними мовами є англійська і французька, робочими ще треба додати італійську, німецьку та російську. Основними інституціями РЄ є Комітет міністрів, ПАРЄ, Конгрес місцевої і регіональної влади. ПАРЄ готує документи, приймає / затверджує їх на пленарних засіданнях в формі резолюцій, рекомендацій або висновків і вони стають обов'язковими для застосування в національних парламентах. Тому ці документи викликають підвищену увагу і ставлення до них з боку національних парламентських делегацій і урядів держав-членів. Вони готуються двома мовами, кожен документ має статус оригіналу. Проекти резолюцій (саме вони опинилися в центрі нашої уваги) готуються спочатку в профільних комітетах на підставі доповіді обраного цим комітетом парламентарія, якому допомагають фахівці. Такі документи обговорюються спочатку на засіданнях комітетів і потім виносяться на спільне обговорення пленарним засіданням ПАРЄ. На цій останній стадії у відповідності до регламентних норм парламентарі вносять поправки в текст проекту резолюції; ці поправки обговорюються на засіданнях комітетів і в сесійній залі, а потім через поіменне голосування імплементуються в текст відповідних документів, безумовно за умови отримання більшості при голосуванні присутніми депутатами. В друкованому вигляді існує офіційний текст двома мовами, але для інформування національних парламентів і урядів секретаріати національних делегацій перекладають ці документи щонайменше на 37 офіційних мов держав-членів. У відповідний спосіб при опрацюванні документів, їх розгляді парламентарями (не всі гарно володіють англійською або французькою) тексти поправок перекладаються з 37 мов на дві офіційні.

Це є абсолютно новим явищем на європейському континенті і така ситуація привела до нових мовних реалій в Європі. Сучасні лінгвісти констатують виникнення нового мовного діапазону, притаманного офіційним мовам міжнародного спілкування, перш за все англійській та французькій, так званого **«євролекту».** Говорячи про французьку мову можна відмітити те, що французька Ради Європи набагато менше прив'язана до національних особливостей і намагається уникати регіонального забарвлення. Вона постійно

знаходиться у співіснуванні і співпраці з іншою офіційною мовою – англійською. Це стосується як лексики, так і граматики. Безумовно впливає євролект і на національні мови утворюючи в межах офіційно-ділового функціонального стилю під-стиль мови міжнародних організацій. З одного боку це полегшує роботу перекладачу професіоналу, а з іншого, ускладнює її для неофіта, оскільки в таких текстах політичну значущість можуть набувати навіть суто граматичні особливості (порядок слів у реченні, артиклі означені і неозначені, часові форми, форми модальності і т. ін.).

Після того, як проект резолюції набуває завершеного характеру в секретаріаті профільного комітету, його перекладають українською мовою для практичної роботи з ним. І ось тут відбувається саме цікаве. Справа в тому, що цей документ не є остаточним. Він є в центрі критичного аналізу представників 47 країн, які будуть його препарувати, вносити зміни доповнюючи або вилучаючи цілі абзаци, окремі речення, частини речень, окремі слова. Одним словом кожний елемент тексту у французькій редакції може бути вилученим, розширеним, доповненим.

Тому при перекладі таких текстів домінуючими системними ознаками є ті, що передають когнітивну інформацію з інтенцією припису та емоційний відтінок (а вірніше відсутність жодного) високого офіційно-ділового стилю мови офіційних організацій, а саме:

1) спеціальні терміни (в залежності від проблематики) передаються однозначними еквівалентами; одиниці перекладу – слово і словосполучення;

2) абсолютний теперішній час, як домінуюча часова форма дієслова – передається функціонально еквівалентними засобами; одиниця перекладу – морфема;

3) пасивні конструкції – передаються граматичними еквівалентними відповідностями, деякі з яких супроводжуються синтаксичними трансформаціями, але лише на рівні остаточного варіанту;

4) узагальнююча семантика підмету – передається за допомогою варіантних відповідностей; одиниця перекладу – слово;

5) фон нейтральної писемної літературної норми в її канцелярському різновиді передається комплексом лексичних і синтаксичних засобів, функціонально відповідних засобам вихідного оригіналу (рівноправні варіантні відповідності, трансформації);

одиниці перекладу – слово і словосполучення;

6) повнота і різноманітність синтаксичних структур, типів логічних зв'язків, перевага структур зі значенням умови, причини і наслідку, значна кількість однорідних членів речення і однорідних підрядних речень – системна частотність таких засобів відтворюється в перекладі; при цьому обов'язково необхідно дотримуватися всіх правил формальної логіки;

7) відсутність компресивності, наявність тавтологічної когезії – все це зберігається при перекладі;

8) наявність не тільки лексичних засобів оформлення стилю документів міжнародних організацій, але і синтаксичних, а при потребі і графічних особливостей – все це відтворюється в перекладі за допомогою еквівалентних і варіантних відповідностей намагаючись до останнього уникати застосування позиційної компенсації [2:218–219].

Цих, на нашу думку, імперативних принципів перекладач має дотримуватись і про це свідчить наш власний досвід. Україна була прийнята до складу держав-членів Ради Європи восени 1995 року, а починаючи з першої частини сесії Парламентської асамблеї 1996 року офіційна українська делегація бере участь в роботі цієї інституції. І з року в рік кількість поправок до офіційних документів, які обговорюються на засіданнях, постійно зростає. Безумовно це пов'язано зі збільшенням кількості нових держав-членів цієї організації і з тими проблемами, які ці країни мають вирішувати. Якщо раніше десяток поданих поправок до проектів документів, що має затвердити Парламентська асамблея, був певним психологічним лімітом спроб правити текст, то сьогодні це стає банальною повсякденністю. Наприклад, під час засідань четвертої частини регулярної сесії ПАРЄ, яка відбувалася з 4 по 8 жовтня 2010 року, розглядалося питання, пов'язане з Україною: проект резолюції (**документ 12357**) **Функціонування демократичних інституцій в Україні**. Він складався з 12 пунктів обсягом приблизно в 3 сторінки. До нього було подано 29 поправок, 5 з яких були під поправками до поправок 5, 7, 9, 18 і 20. В **5-ти** поправках (1;14;18;19;21) їх автори пропонували включити в текст Резолюції новий пункт, або підпункт. Необхідно звернути увагу на стиль і граматику пункту і підпункту і в якості прикладу можна розглянути поправку, представлену Д.Марті від імені Комітету з моніторингу і де пропонується додати в тексті

резолюції після пункту 8 новий пункт такого змісту:

Amendement 19.

« L'Assemblée prend note de la décision du 1er octobre 2010 par laquelle la Cour constitutionnelle de l'Ukraine déclare inconstitutionnelle la loi n 2222 portant modification de la constitution de 2004. L'Assemblée estime que cette décision devrait à présent inciter la Verkhovna Rada à engager un processus global de réforme en vue de mettre la Constitution de l'Ukraine en pleine conformité avec les normes européennes ».

Робочий переклад цієї поправки був наступним:

Поправка 19.

«Асамблея бере до уваги рішення Конституційного Суду України від 1 жовтня 2010 р., яке проголошує про неконституційність закону № 2222, що вносив зміни до Конституції 2004 року. Асамблея вважає, що це рішення мало б тепер підштовхнути Верховну Раду до ініціювання всеосяжного процесу реформ з метою приведення Конституції України у повну відповідність до європейських стандартів».

На перший погляд у підготовці цього перекладу немає нічого надзвичайного, але ймовірність внесення письмової під-поправки або під час обговорення усної під-поправки до будь-якого елементу тексту формально утримує перекладача в жорстких формальних рамках.

3 поправки (2; 20; 22) пропонували замінити існуючий пункт резолюції на новий. **2** поправки (10 і 13) пропонували зробити теж саме з підпунктами 7.1.5 та 7.4.2. **3** поправки (3; 7; 11) пропонували після означеного пункту додати новий пункт. **3** поправки (16; 23; 24) пропонували додати новий підпункт після існуючого. Так в у поправці 16, представленій Д.Марті від імені Комітету з моніторингу було запропоновано додати новий пункт після пункту 7.4.2:

Amendement 16.

«invite la Verkhovna Rada à adopter la loi sur les conflits d'intérêts et l'éthique dans le service public; la loi sur la déclaration des biens des fonctionnaires; et la loi sur l'accès aux informations publiques, <u>toutes trois pendantes devant le Parlement</u>, après avoir obtenu un avis de la commission de Venise sur ces projets.»

Поправка 16.

«закликає Верховну Раду прийняти закони, <u>які знаходяться на розгляді</u>, щодо конфлікту інтересів та етики державної служби;

декларування доходів державними службовцями; та доступу до суспільної інформації - після отримання висновку Венеціанської комісії щодо цих законопроектів».

При перекладі цієї поправки не збереглася цифрова інформація, що законів – три, але те, що їх розглядає зараз парламент набуло більшої ваги в результаті транспозиції. Наступна поправка (4) пропонувала додати декілька речень наприкінці пункту 9. Набагато складнішою була ситуація з прийняттям поправки 9, яка була запропонована групою депутатів. Там пропонувалося додати речення наприкінці підпункту 7.4.1. :

Amendement 9.

«L'Assemblée salue la signature par le Président Ianoukovitch, le 18 mai 2010, de la loi de l'Ukraine "Sur la prévention et la pénalisation du blanchiment des produits du crime" qui est entrée en vigueur le 20 août 2010»;

«Асамблея вітає підписання 18 травня 2010 р. Президентом В.Януковичем закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом», який набув чинності 20 серпня 2010 року».

Але відразу ж при обговоренні одним з депутатів української делегації було запропоновано **під-поправку**, яка була підтримана комітетом і де пропонувалося замінити слова:

«salue la signature par le Président Ianoukovitch, le 18 mai 2010, de la loi de l'Ukraine "Sur la prévention et la pénalisation du blanchiment des produits du crime / вітає підписання 18 травня 2010 р. Президентом В.Януковичем закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом»,

такими словами:

«salue l'adoption par la Verkhovna Rada de la loi sur la prévention et la pénalisation du blanchiment des produits du crime / прийняття Парламентом 18 травня 2010 року Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом». В результаті голосування поправка була прийнята у змінах передбачених під-поправкою. В остаточному перекладі українською було залишено офіційну назву відповідного закону.

У поправці 6 групою депутатів було запропоновано вилучити

другу фразу пункту 4 :

«L'Assemblée soutient pleinement les autorités dans leurs efforts pour mettre en œuvre le programme de réformes profondes et ambitieuses qui est nécessaire pour respecter les engagements et les obligations du pays en tant que membre du Conseil de l'Europe. / Асамблея пропонує свою повну підтримку органам влади в їхніх зусиллях впровадити амбітний і далекосяжний пакет реформ, який є необхідним для виконання вступних зобов'язань України перед Радою Європи і її членських обов'язків.» Але достатньої підтримки така пропозиція не знайшла і весь цей пункт залишився незмінним в остаточному документі.

У поправці 8 запропоновано включити на початку пункту 7.3.7 такий фрагмент речення:

«saluant la création, par **le Président de l'Ukraine, d'un groupe de travail sur la réforme de la justice pénale, l'Assemblée… / вітаючи створення Президентом України робочої групи щодо реформи кримінального судочинства, Асамблея …»,**

який мав органічно поєднатися з попереднім текстом проекту резолюції:

«просить органи влади якомога швидше ухвалити новий Кримінально-процесуальний кодекс …». На жаль для авторів поправки після жвавого обговорення ця поправка була відхилена.

Поправка 12 вносила зміни в пункт 3, додавши в середині групу слів, запропонованих Комітетом з моніторингу:

3. Беручи до уваги занепокоєння, що висловлюються стосовно концентрації влади новими органами влади в Україні, Асамблея вважає, що консолідація влади новоствореною адміністрацією, *якщо це досягнуто відповідно до демократичних принципів*, є зрозумілою, і в багатьох випадках навіть бажаною, але попереджає, що така консолідація не повинна приводити до монополізації влади єдиною політичною силою, оскільки це може підірвати демократичний розвиток країни.

« <u>lorsqu'elle l'a été conformément aux principes démocratiques</u> ».

Три поправки (5; 15; 17) вносили пропозиції замінити одні слова на інші:

Поправка 15.

7.3.7. просить органи влади якомога швидше ухвалити новий Кримінально-процесуальний кодекс і запросити *експертизу Ради*

Європи **щодо проекту цього кодексу, а також вирішити будь-які можливі питання до того, як він буде ухвалений в заключному читанні;**

« l'avis (*висновок*) de la Commission de Venise » → « l'expertise (*експертизу*) du Conseil de l'Europe ».

Достатньо красномовною є поправка 17, знову таки внесена паном Діком Марті від імені комітету з моніторингу, де, мабуть за порадою експертів, переклад назви українського закону було узгоджено з європейською правничою традицією:

7.5.2. просить Верховну Раду ухвалити закон «Про мирні зібрання» на підставі зауважень і рекомендацій Венеціанської Комісії.

« la loi sur l'organisation et le déroulement d'événements pacifiques /*Закон про організацію і проведення мирних заходів* **» → « la loi sur les réunions pacifiques /** *закон про мирні зібрання***».**

Справжні баталії розгорнулися під час пленарного засідання навколо під поправки 1 до поправки 18:

8. Асамблея висловлює своє занепокоєння щодо все більшої кількості *достовірних повідомлень* про неналежне втручання СБУ у внутрішні політичні справи, включаючи тиск на журналістів, партійних та громадських активістів та їхніх родичів. Вона вважає таку діяльність неприйнятною у демократичному суспільстві і тому закликає органи влади реформувати органи державної безпеки та змінити їхні функції у відповідності до європейських стандартів.

Було запропоновано замінити :

«**rapports crédibles /** *достовірні повідомлення*» → «**allégations /** *твердження*».

Не менш гаряче було і при голосуванні за під-поправку до поправки 20, оскільки остання була прохідною:

12. Асамблею висловлює занепокоєння щодо зростаючої кількості тверджень *та достовірних повідомлень, згідно яких* протягом останніх місяців демократичні свободи та права, такі як свобода зібрання, свобода висловлювання та свобода засобів масової інформації перебувають під тиском. Вона вважає, що втручання державних органів, таких як правоохоронні органи та служба безпеки в роботу журналістів та медійних організацій є несумісним з демократичним суспільством. Асамблея закликає

владу в повній мірі розслідувати всі повідомлення про порушення прав та свобод та виправити будь-які знайдені порушення. На додаток, вона закликає владу забезпечити, щоб судове розслідування не призводило до вибіркового позбавлення частот теле- та радіомовлення та переглянути всі рішення та призначення, що вносять ризик створення конфлікту інтересів, особливо у сфері правоохоронної діяльності та судочинства.

Наступні зміни до тексту не були підтримані:

«et des rapports crédibles selon lesquels / *та достовірних повідомлень, згідно яких*» → **«selon lesquelles /** *згідно яких*».

Ще більш цікавий матеріал для аналізу представляє документ 12347, що обговорювався наступного дня після українського питання, під назвою «Доступ жінок до передбаченого законом медичного обслуговування: проблема нерегульованого застосування відмови за релігійними та іншими переконаннями», оскільки до двох сторінок тексту Рекомендації та Резолюції було подано 89 поправок. І, безумовно, всі вони були перекладені. На жаль, обсяг статті не дає можливості використати цей аналіз.

Практичний механізм роботи з поправками в міжнародних організаціях сьогодні переконливо показує наскільки відповідальною є місія перекладача, який має фактично перетворити перекладений текст на конструктор «Лего» де кожен елемент без ускладнень може бути замінений на інший, або усунутий чи доданий до існуючої конструкції. І в більшості випадків перекладачі виконують свою місію і тільки в ексклюзивних винятках переглядаючи тексти поправок, можна зустріти наступний текст «Поправка стосується лише тексту французькою (або англійською) мовою», що свідчить про те, що у такому випадку нюанси тексту однією мовою не знайшли свого віддзеркалення в офіційному перекладі іншою.

То чи можемо ми говорити про повернення буквалізму але, в новій іпостасі, чи нас вводить в оману його примара?

ЛІТЕРАТУРА

1. *Комиссаров В. Н.* Современное переводоведение / Владлен Наумович Комиссаров. – М. : ЭТС, 2001. 2. *Алексеева И. С.* Профессиональный тренинг переводчика / Ирина Сергеевна Алексеева. – СП. : Союз, 2001.

© *Саєнко С. Г.*

СИНГАЇВСЬКА Г. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВЛАСНЕ ІМ'Я В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ МОВИ

У статті розглядаються основні теоретичні проблеми і питання ономастики, які неоднозначно трактуються до теперішнього часу в сфері власних назв (наприклад, специфіка власного імені, власні та загальні назви, значення власних назв, поняття ономастичного простору і ономастичного поля, класифікація онімів, місце антропонімів в ономастичному просторі і т.д.).

Ключові слова: власне ім'я, антропонімічна система, ономастичний простір, ономастичне поле.

В статье рассматриваются основные теоретические проблемы и вопросы ономастики, неоднозначно трактуемые до настоящего времени в сфере имен собственных (например, специфика ИС, имена собственные и нарицательные, значение ИС**,** понятие ономастического пространства и ономастического поля, классификация онимов, место антропонимов в ономастическом пространстве и т.д.).

Ключевые слова: имя собственное, антропонимическая система, ономастическое пространство, ономастическое поле.

The article discusses the basic theoretical problems and questions of onomastics, are treated ambiguously so far in the field of proper names (specificity of a proper name, proper names and common nouns, the value of a proper name, the concept of onomastic space and onomastic field, classification onims, anthroponims place in the space of onomastic etc.).

Key words: proper name, antroponimic system, onomastic space, onomastic field.

Актуальність дослідження. Власні імена займають особливе місце в лексиконі мови. Сутність власних імен, їх функціональну специфіку, виникнення, розвиток, зв'язок з усіма рівнями мови вивчає ономастика, за своєю суттю лінгвістична наука, але яка виходить за рамки власне лінгвістики, завдяки включенню географічного, історичного, етнографічного, культурологічного, соціологічного, літературознавчого, психологічного та інших аспектів. У теорії імені власного існує безліч суперечливих теорій, невирішених проблем, питань. Кожне покоління відкриває для себе щось нове. Система опису онімів ускладнилася від простого переліку імен і правил інтерпретації до формування ономастичної мови. Незважаючи на різні цілі, завдання і методи аналізу імені власного дослідники виявили необхідність комплексного опису функціонально-змістовної характеристики онімів і позначили вихід на семантичну характеристику імені власного, його семантичну структуру.

Мета статті полягає у вивченні іспанських власних імен як важливої складової лексико-семантичної системи мови й визначенні специфіки

© *Сингаївська Г. В.*

використання власних імен.

Об'єкт дослідження становлять антропоніми в ономастичному просторі іспанської мови.

Предметом дослідження є складні мовні та позамовні процеси, що організують ономастичне поле іспанських власних назв.

Матеріалом дослідження стали дані тлумачних і фразеологічних словників іспанської мови, вивчення яких дозволяє визначити специфіку використання власних назв, дати максимально вичерпну інформацію про значення онімів.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Як об'єкту аналізу власним іменам присвячено величезну кількість робіт. Базисну основу для них створюють фундаментальні положення з ономастики, що містяться в дослідженнях О. М. Селіщева [1], О. В. Суперанської [2; 3], В. А. Ніконова [4; 5; 6], В. Д. Бондалетова [7], Ю. К. Редька [8], П. П. Чучки [9] та багатьох інших вчених. Певний внесок у дослідження ономастичних проблем на базі романських мов внесли такі дослідники, як Консуело Гарсія Гальярин "El nombre propio: estudios de historia lingüística española" (1999) [10]; Л. Мелгар Валеро "El libro de los nombres" (2001) [11]; Х. Л. Алонсо Ернандес, Х. Уерта Кальво "Historia de mil y un Juanes: (onomástica, literatura y folklore)" (2000) [12]; С. Сальвадор Гутьєрез "Código del nombre: doctrina, legislación, resoluciones de la Dirección General de los Registros y del Notariado, formularios" (2003) [13]; монографії Ю. О. Рилова [14;15].

Однією з головних проблем теорії власної назви в лінгвістиці є проблема специфіки онімів. З нею тісно пов'язане питання про розмежування власних та загальних назв і їх відмінності, про значення онімів.

Як зазначає О. В. Суперанська, суперечливим є сам термін "ім'я власне". Це російська калька з лат. nomen proprium (у нім. Eigenname, у фр. nom proper, в англ. proper name). Необхідно також відзначити, що латинський термін nomen proprium, у свою чергу, теж є калькою з грецької. Тому очевидно, що кальки (і тим більше кальки з уже калькованого слова) не можуть точно відображати первісний зміст даного терміну, в першу чергу, тому, що лексема має кілька значень, а калькують на іншу мову одне з них, і не завжди точно (як і вийшло з лат. proprium в європейських мовах). Така "термінологічна дезорієнтація, безумовно, не сприяє виявленню основного і головного у власних іменах – їх особливого статусу в мові, прикладеності до індивідуальних об'єктів, виділених з ряду подібних,

одиничності асоціацій ім'я-річ, вживанні імен в особливих, приватних значеннях за відсутності у них загального значення, що співвідноситься з поняттям, як це притаманно загальним, або спільним іменам" [2:45–46].

Цікава й близька нам точка зору українського ономатолога Ю. О. Карпенка. Він, розглядаючи підстави розмежування власних назв та загальних, зосередив увагу не тільки на їх функціональному розходженні, а й на мовних особливостях. Функціональний підхід до проблеми дослідник не вважає основним, достатнім і надійним, тому що не можна беззастережно визнавати за загальними іменами функції узагальнення (класифікації), а за власними – функції індивідуалізації: індивідуалізувати можуть не тільки власні, а й загальні слова [16]. Тому, визнаючи безсумнівність функціональних відмінностей власних назв та загальних, Ю. О. Карпенко підкреслює, що вони йдуть не за лінією узагальнення – індивідуалізації, а за лінією роз'єднання – об'єднання.

Власні імена в лексичній системі будь-якої мови, зокрема – іспанської, утворюють особливу, унікальну підсистему з властивими їй системоутворюючими факторами, а також закономірностями розвитку і функціонування в різні історичні періоди.

Описуючи системність ономастичної лексики, дослідники не можуть не відзначити досить розмиті ієрархічні відносини між розрядами, непідвладними чіткому і однозначному структуруванню. І тим не менше системність ономастикону очевидна, і системний підхід до вивчення всіх розрядів власних назв став в ономастиці пріоритетним [2; 3; 17].

Сучасна онімія – це результат тривалої цілеспрямованої культурної і мовної діяльності людей, тому розглядати систему ономастичної лексики необхідно лише в процесі її розвитку та зміни, з урахуванням екстралінгвістичних чинників. Безумовно, необхідний докладний аналіз зв'язків не тільки розрядів онімів, вивчення не тільки різноманітних відносин антропонімів, топонімів, зоонімов та інших онімів, але й зв'язків власних назв та апелятивів. Саме складний комплексний характер об'єкта ономастичних досліджень і обумовлює введення термінів ономастичний простір і ономастичне поле.

Особливий інтерес представляє розроблена В. І. Супруном [17:11–13] модель опису ономастичного простору, структурована за секторами в рамках ономастичного поля. Ономастичне поле є реально виділюваної мовної структурою, що володіє єдиними для всієї сукупності вхідних у нього одиниць і окремо для кожного конституента характеристиками,

такими як наявність ядерно-периферійних відносин, семантична спільність, що припускає подібну семантичну структуру слова (наявність / відсутність диференційних та потенційних сем), частотність, стилістична забарвленість, словотворча активність. Ці ознаки діють в сукупності, доповнюючи одна одну; актуалізуючись або нейтралізуючи одна одну. На перший план при польовому підході до мовних явищ висуваються ядерно-периферійні відносини, що є одним із феноменів асиметрії в мові. Наприклад, з точки зору структури мови ядро складають основні фонеми, найбільш активні в даний період розвитку мови моделі словозміни, словотворення, поєднання слів; периферія являє собою відхилення від цих моделей. У категоріально-семантичному аспекті центр представляють типові для даної категорії форми і значення; периферію – проміжні форми і значення. Відповідно центр несе максимальну концентрацію ознак системи, а периферія означає їх ослабленість. Сказане вище цілком можна застосувати до ономастичного поля як системи.

Антропонімічне ядро персоналій становлять особисті імена та їх гіпокористичні (короткі, домашні), а також зменшувально-пестливі форми. Про правомірність виділення антропонімічного ядра ономастичного простору свідчить висока частотність власних назв у мові порівняно з іншими розрядами онімів, оскільки ядро лексичної системи мови найчастіше виявляється на підставі критерію частотності, але кордон між ядром і периферією не завжди представляється чітким.

Центром усього ономастичного простору є антропонімічне поле. За справедливим зауваженням А. О. Білецького, справжньою власною назвою є антропонім, в той час як інші власні назви ніби уподібнюються до антропонімів або прирівнюються до них [18:161].

Порівняння всіх власних назв з антропонімами, пише І. В. Крюкова, визначає онімічність одиниць, їх тяжіння до центру або периферії ономастичного поля. Навколоядерний простір складають антропонімоподібні розряди: теоніми, міфоніми, зооніми. Топонімія і космонімія мають дисперсну ядерно-периферійну репрезентацію в залежності від екстралінгвістичних факторів (величина іменованого об’єкта, ступінь поширеності оніма), а також від вираженого фрекуентативними характеристиками його розташування на шкалі мова – мовлення (актуалізованість на поточний момент) [19:54–55].

Кількість периферійних розрядів відносна, оскільки цим іменам теж властива рухливість: вони можуть знаходитися поряд з будь-яким іншим

полем, в результаті чого з'являються об'єкти другої периферії, ядром для яких є об'єкти першої периферії.

Ознаками і ядерної і периферійної частин є перехід з одного розряду до іншого, змінність, збільшення числа об'єктів, викликане розвитком суспільства. Польовий підхід до вивчення власних назв передбачає структурування ядерно-периферійних відносин і між конституентами всередині окремих ономастичних розрядів.

На наш погляд, якщо власні назви розглядати як систему, то є правомірним виділення її центральних і периферійних ділянок. До центру ономастичного простору відносяться антропоніми, ядром антропонімічного поля є фамільні оніми як найбільш константні стабільні антропорозряди. У свою чергу, такий клас антропонімічних номінацій як прізвиська лежить на периферії системи власних назв. Якщо з функціональної точки зору вони належать до ономастичної лексики, то семантично вони більш близькі до апелятивів, тому що значення прізвиськових іменувань, як правило, завжди мотивовані.

В. І. Супрун вважає, що ядро іменника складають особисті (хрещені, повні) імена та їх гіпокористичні (короткі, домашні, побутові) форми. Зменшувально-пестливі і збільшувально-принизливі форми, а також імена по батькові і прізвищеві оніми розташовуються в навколоядерному просторі з різним ступенем віддалення від ядра в бік периферії, а прізвиська та псевдоніми утворюють периферію [17:5].

Тематична стратифікація антропонімічних одиниць може бути побудована на критеріях тотожності / нетотожності, схожості / несхожості антропонімічних семем у їх відповідності із денотатом. Такий тематико-парадигматичний ряд реалізується за допомогою градацій антропонімічних іменувань на фамільні (спадкові), особові, патронімічні (матронімічні), сімейні прізвиська (гіпокористики), прізвиська (клички), псевдоніми (приховані імена).

На наш погляд, відмінності у розподілі антропонімічних іменувань в ієрархії ядро / периферія пояснюються різноманітними класифікаційними критеріями, що лежать в основі аналізу антропонімічних одиниць, такими, як їхня структура, мотивація, етимологічне походження, призначення (офіційні / неофіційні), ступінь апелятивації (первинні / вторинні), обсяг закріплених в них понять, зв'язок з дихотомією мова-мовлення; стилістична закріпленість і маркованість.

Для одних типів онімів може бути більш актуальною одна

характеристика, для інших – інша. Крім того, зазначені критерії досить різноманітні за своїми властивостями (лінгвістичні, логічні, історичні, соціальні, психологічні), хоча всі вони знаходять відображення в ономастиці, і було б грубою помилкою відносити власні назви лише до одного із зазначених планів.

Існування антропонімів у етносоціумі здійснюється за рахунок взаємодії одиниць різного функціонального призначення. У даному дослідженні ми використовуємо поняття "антропонімічне поле", в широкому сенсі, включаючи в нього не тільки різні модифікації іменування особи, а й деонімічні антропоніми, як у самостійному вживанні, так і у складі дериватів і композитів.

Проаналізовані нами в процесі наукового дослідження антропоніми являють собою функціонально-семантичне антропонімічне поле – сукупність одиниць, структурованих відповідно до їх функціонально-стилістичного призначення.

До ядра антропонімічного поля відносяться фактуальні антропоніми: офіціоніми – оніми, які вживаються в офіційній функції (*Ramón Pérez de Ayala, Angel López Salinas*); навколоядерний простір формують особисті побутові оніми, які у всіх своїх варіаціях мають непрізвиськовий характер (*Francisco – Chencho, Chesco, Chisco, Chico, Cisco, Curro, Fran, Franchu, Francis, Franco, Frasco, Kiko, Pachi, Pacho, Paco, Panco, Pancho, Papico, Patxi (vasco), Quico; Jorge – Coque, Gorgo, Jordy, Coco, Georgie, Jordi, Choche, Asgard, Homínido, Jors, Yorch; José – Chepe, Joche, Pepe, Pepín, Cheo, Coché; José Luis – Joselu, Pepelu, Pepelucho, Pepeluis, Chelís; Amelia – Ame, Amelie, Amelita, Melia, Meli; Carmen – Menchu, Carmela; Dolores – Lola, Loli, Lolita, Loles*), формально мотивовані прізвиськові іменування (*PP < Pepe, Mica < Micaela, Jo < Josefa, Isi < Isidora, Fe < Felipe*, *Ju < Julia*), ще далі, ближче до периферії, віддалені від ядра псевдоніми (*Juan Pérez de Munguía* < Mariano José de Larra, *El Manco de Lepanto* < Miguel de Cervantes, *El Greco* < Doménikos Theotokópoulos), семантично мотивовані прізвиська (*El Pelusa*, *El Pibe de Oro* o *El Diez* < Diego Armando Maradona). До периферії належать за ступенем віддалення від ядра прецедентні оніми: ***Calígula*** *de Camus* – Муаммар Каддафі, лідер Лівії у 1969–2011 роках, один з найбагатших людей усіх часів ототожнюється з іменем римського імператора Калігули, *la* ***Venus de Milo*** – зірка Голлівуду Одрі Хепберн, *La* ***cenicienta*** *eficaz convertida en la mujer más poderosa del mundo* – одна з найбільш впливових жінок-політиків у світі, Ангела Меркель, порівнюється з Попелюшкою, сходження

якої на політичний Олімп було далеко непростим та безхмарним.

Найбільш віддаленими від ядра є деонімічні антропоніми. Деонім *lorenzo* є синонімом слова *сонце*: *¡Cómo pega el lorenzo!* "Як припікає!" Ім'я святого Тельмо перетворилося на позначення рятівника, покровителя: *eres mi santelmo*. *Benjamín*, ім'я молодшого сина біблійного Якова, в іспанській мові зазнало деантропонімізації і, в повній згоді з прецедентним текстом, стало іменуванням улюбленого сина, загального улюбленця. Живий і бешкетний *Jaimito* – герой іспанських анекдотів; відповідно, даний димінутив набув значення "бешкетник, пустун": *Niño, eres un Jaimito* [21:89].

Антропонімічне ядро відрізняється стійкістю, тоді як периферійна зона більш рухлива, схильна до змін. Віднесеність псевдонімів до периферії пов'язана з їх більш низькою частотністю, специфічною стилістичною забарвленістю [17:17].

Будучи максимально абстрактним в мові, антропонім здатний функціонувати не тільки в ролі ядерної або навколоядерної семи, а й периферійної. Наприклад, *Juan, María* – це особисті оніми, які використовуються в ролі індивідуалізуючих і конкретизуючих засобів в комунікативній сфері. Втрачаючи основний елемент свого категоріального ономастичного значення "чоловіче ім'я", "жіноче ім'я", особисті оніми набувають нового значення "чоловік або жінка взагалі": *Juan Lanas* – прізвисько безхарактерної людини*; buen Juan, Juan de buen alma*, "простак"; *Juan de las viñas* "простак, добряк"; *Juan soldado* "простий солдат"; *Juan y medio* "коротун"; *María* – деспективне іменування домогосподарки: *Estás hecha una María, ya no quieres viajar ni hacer cosas divertidas*. Похідний онім *Maruja* – деспективне позначення обмежених міщанок: *Gloria está hecha una Maruja, sólo habla de la casa y de los niños* [21:107]. Антропонімний зміст може бути розширено до позначення різного роду реалій: ім'я *María* може позначати монету в 12 реалів, печиво, похоронне покривало [23]. На злодійському жаргоні *María* означає "невеликий сейф" (*no pudieron encontrar la María con las joyas*), на студентському жаргоні – легкий навчальний предмет [22]. У природній комунікативній ситуації антропонім – це номінативний знак суто індивідуального денотата; це конкретне ім'я, засіб індивідуалізації предмета думки: *Juan* – особисте ім'я друга, *María* – особистий онім подружки, *Juan de las cabras* "Хуан козопас" – назва дитячої казки.

При об'єктивній оцінці ролі антропонімічної одиниці в системі мови і

мовлення, домінуючими виступають такі функції, як позначення, номінація, індивідуалізація та узагальнення.

Антропонім – це історично сформована одиниця мови, що містить у своїй матеріальній формі інформацію про культурно-історичний аспект суспільної формації. Антропоніміка як важлива складова ономастики у своєму словнику, способах мотивації, структурних моделях і функціональному різноманітті являє собою поле міжкультурної взаємодії, що має необмежену історичну протяжність [20:59]. Імена є національним надбанням, хоча сучасні процеси глобалізації ведуть до того, що оніми "змінюють" національність або стають інтернаціональними. Потенційні можливості власних назв як носіїв міжкультурної інформації визначаються їх семантичною структурою, що включає поряд з одиничними значеннями загальні значення, полегшують зближення різнокультурних предметів і явищ та їх включення до інтернаціональних синонімічних рядів. Л. М. Щетинін зазначає, що саме власні імена, що стали загальновідомими завдяки особливій значущості їх денотатів, першими долають міжкультурні границі, включаючись в номеносферу людства [20:59].

З одного боку, власні імена дійсно допомагають подолати мовні бар'єри, але у своєму мовному середовищі вони володіють складною смисловою структурою, унікальними особливостями форми та етимології, здібностями до видозміни й словотвору, численними зв'язками з іншими категоріями мови.

Висновки дослідження. У лексичному складі будь-якої мови є важливий і специфічний пласт слів – власні імена, які мають історично ціннісну інформацію для антропологів, істориків культури, філологів і т.д. Різноманіття напрямків і поглядів щодо вивчення імені власного говорить про складність даного мовного знака. Як номінативний розряд лексикону мови власне ім'я істотно відрізняється від апелятивів завдяки специфічним закономірностям функціонування на всіх рівнях і підрівнях мовної системи – фонологічному, морфологічному, словотвірному, синтаксичному, стилістичному і текстовому. Антропоніми, незважаючи на структурно-семантичну різноманітність і різне співвідношення у функціонально-семантичному полі по лінії центр-периферія, являють собою єдиний масив антропонімічної лексики. Відповідно до функціонально-стилістичного призначення в антропонімічному полі виділяються фактуальні, прецедентні і деонімічні антропоніми. Ядро антропонімічного поля складають фактуальні антропоніми, офіціоніми; навколоядерний простір формують

© *Сингаївська Г. В.*

особисті побутові оніми у всіх своїх варіаціях непрізвиськового характеру, формально вмотивовані прізвиськові іменування; ще далі віддалені від ядра псевдоніми, семантично мотивовані прізвиська. До периферії належать прецедентні оніми. Найбільш віддаленими від ядра є деонімічні антропоніми, які слугують, з одного боку, для позначення особи, групи осіб, колективу, етносоціума, з іншого боку, для позначення понять і предметів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Селищев А. М.* Происхождение русских фамилий, личных имен, и прозвищ / Афанасий Матвеевич // Избранные труды. – М. : Наука, 1968. – 467 с. 2. *Суперанская А. В.* Общая теория имени собственного / Александра Васильевна Суперанская. – [2-е изд.]. – М. : URSS, 2007. – 368 с. 3. *Суперанская А. В.* Теория и методика ономастических исследований / [А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская, А. Х. Султанов]. – М. : Наука, 1986. – 256 с. 4. *Никонов В. А.* Имя и общество / Владимир Андреевич Никонов. – М. : Наука, 1974. – 278 с. 5. *Никонов В. А.* Русская ономастика / Владимир Андреевич Никонов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с. 6. *Никонов В. А.* География фамилий / Владимир Андреевич Никонов. – М. : Наука, 1988. – 192 с. 7. *Бондалетов В. Д.* Русская ономастика / Василий Данилович Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с. 8. *Редько Ю. К.* Сучасні українські прізвища / Юліан Костянтинович Редько. – К. : Наук.думка, 1966. – 214 с. 9. *Чучка П. П.* Антропонімія Закарпаття: Вступ та імена / Чучка Павло Павлович. – Ужгород : УжДУ, 1970. – 103 с. 10. *García Gallarín C.* El nombre propio: estudios de historia lingüística española / Consuelo y Celeste García Gallarín. – Madrid : PafRom-Centro de Madrid, 1999. – 258 p. 11. *Melgar Valero L. T.* El libro de los nombres / Luis Tomás Melgar Valero. – Madrid : Libsa, D.L., 2001. – 309 p. 12. *Alonso Hernández J. L.* Historia de mil y un Juanes (onomástica, literatura y folklore) / José Luis Alonso Hernández, Javier Huerta Calvo. – Salamanca : Ediciones Universitarias de Salamanca, 2000. – 391 p. 13. *Salvador Gutiérrez S.* Código del nombre : doctrina, legislación, resoluciones de la Dirección General de los Registros y del Notariado, formularios / Susana Salvador Gutiérrez. – Madrid : Dykinson, 2003. – 383 p. 14. *Рылов Ю. А.* Очерки романской антропонимии. Монография / Юрий Алексеевич Рылов. – Воронеж : ЦЧКИ, 2000. – 163 с. 15. *Системные* и дискурсивные свойства испанских антропонимов / [Ю. А. Рылов, В. В. Корнева, Н. В. Шеминова, К. В. Лопатина, Е. В. Варнавская ; под. ред. проф. Ю. А. Рылова]. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2010. – 390 с. 16. *Карпенко Ю. О.* Теоретичні засади размежування власних і загальних назв / Юрій Олександрович Карпенко // Мовознавство. – 1975. – № 4. – С. 49. 17. *Супрун В. И.* Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал / Василий Иванович Супрун. – Волгоград : Перемена, 2000. – 172 с. 18. *Белецкий А. А.* Лексикология и теория языкознания (Ономастика) / Андрей Александрович Белецкий. – К. : Изд-во КГУ, 1971. – 212 с. 19.*Крюкова И.В.* Рекламное имя: от изобретения до прецедентности : дис. ... д-ра филол. наук / И. В. Крюкова. – Волгоград, 2004. – 360 с. 20. *Щетинин Л. М.* Ономастика как фактор межкультурной коммуникации / Леонид Михайлович Щетинин // Многоязычие как элемент культурного наследия. – Ростов-на-Дону: ООО "ЦВВР", 2001. – С. 58–62.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

21. *Simeónova Sávova S.* Vocabulario del español coloquial / Slavka Simeónova Sávova. – Moscú : Editorial URSS, 2001. – 232 p. 22. *Albaigès J. M.* Enciclopedia de los nombres propios / Josep Maria Albaigès. – Madrid : Espasa Calpe, S.A., 1995. – 589 p. 23. Diccionario de la Lengua Española [Електронний ресурс]. – [Vigésima 2-da ed.]. – Режим доступу : http://www.rae.es/drae/

© *Сингаївська Г. В.*

СТОЛЯРОВА А. А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНОСТИЛІСТИЧНА ТА КОМПОЗИЦІЙНА СПЕЦИФІКА ТЕКСТІВ ІНСТРУКЦІЙ ДО ПОБУТОВОЇ ТЕХНІКИ НОВОГРЕЦЬКОЮ МОВОЮ

У статті досліджено композицію та провідні мовностилістичні особливості сучасних текстів інструкцій до побутових електроприладів новогрецькою мовою, виявлено та пояснено їхні причини.
Ключові слова: інструкція, жанр, науковий стиль, офіційно-діловий стиль, композиція, морфологічні, лексичні та синтаксичні особливості жанру.

В статье исследуются композиция и основные лингвостилистические особенности современных текстов инструкций к бытовым электроприборам на новогреческом языке, выявляются и объясняются их причины.
Ключевые слова: инструкция, жанр, научный стиль, официально-деловой стиль, композиция, морфологические, лексические и синтаксические особенности жанра.

The article studies basic linguostylistic and compositional features of contemporary texts of user's manuals for home appliances in Modern Greek. The conducted analysis enabled the author to find out their reasons and to explain them.
Key words: user's manual, genre, scientific style, the style of official documents, composition, morphological, lexical and syntactic peculiarities of the genre.

Метою цієї розвідки є встановлення провідних стилістико-композиційних особливостей сучасних текстів інструкцій до побутових електроприладів новогрецькою мовою та їхнє пояснення.

Актуальність дослідження зумовлено, з одного боку, виокремленням на стику офіційно-ділового та наукового стилів жанру інструкцій, а з іншого боку, недостатньою увагою до нього сучасних лінгвістів та цілковитою відсутністю розвідок, присвячених стилістиці інструкцій, як у грецькій, так і у вітчизняній елліністиці.

Предметом роботи є специфіка будови та мови текстів інструкцій новогрецькою мовою до приладів виробників відомих брендів. **Об'єктом** дослідження виступають наявні в розпорядженні авторки тексти інструкцій користувача новогрецькою мовою.

Матеріалом дослідження слугували тексти з 10-ти керівництв користувача новогрецькою мовою чотирьох компаній-виробників (Bosch, Electrolux, Kenwood та Rowenta) до таких побутових електроприладів, як холодильник, пилосос, м'ясорубка та праска. Загальний обсяг проаналізованого матеріалу становить близько 50-ти сторінок.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що в ній уперше в

© *Столярова А. А.*

українській елліністиці розглянуто стилістико-композиційні риси текстів інструкцій користувача та з'ясовано причини формування виділених рис текстів цього жанру.

Оскільки мова обслуговує всі сфери діяльності людини, яких із бурхливим і неспинним розвитком суспільства стає все більше, вона постійно розвивається, щоб бути здатною належним чином їх обслуговувати. Поступово розвивається і стильова система мови, адже стилі попри удавану стабільність і непохитність, насправді не є замкненими системами. Поступово вони збагачуються новими жанрами. До того ж, виникають нові стилі на стику вже існуючих. Саме тому такий великий інтерес для сучасних лінгвістів становить вивчення конкретних виявів мовленнєвої діяльності.

Одним з таких відносно молодих жанрів на стику наукового та офіційно-ділового стилів є жанр інструкцій до побутових електроприладів, призначених для широкого кола користувачів. Його поява зумовлена масштабним виробництвом побутової техніки, викликаним прискореними темпами технічної революції. Розробка нових штучних матеріалів призводить до здешевлення пристроїв. З іншого боку, рівень життя населення поступово зростає, через що попит на продукцію виробників побутової техніки дедалі зростає.

Усе це закономірно призвело до поступового вироблення стандартів супровідної документації до кожного пристрою – інструкцій з використання, гарантій, ліцензійних угод з кінцевим користувачем тощо. Варто зазначити, що ці стандарти не є виробленими раз і назавжди. Вони змінюються. Не останню роль в їхній зміні грає глобалізація та подальше посилення ролі транснаціональних компаній на світовому ринку. Планомірно проводячи політику приваблювання все нових покупців, вони хочуть, щоб тексти супровідної до їхньої продукції документації різними мовами були написані просто та доступно для пересічних користувачів і мали однаковий перлокутивний ефект на адресата [1:19]. Це неминуче призводить до уніфікації структури документів різними мовами та вживаних у них стилістичних засобів, нівелюючи національну своєрідність та сформовану в кожній країні власну традицію складання відповідних документів. У той же час це дає можливість проводити порівняльні дослідження з метою з'ясувати, як вдається досягти однакового ефекту на цільову аудиторію засобами різних мов.

Вивченням мовних аспектів інструкцій до побутових приладів та програмного забезпечення на матеріалі російської та західноєвропейських

мов протягом останніх десяти років займалися, зокрема, С. Канащук [1], М. Писаренко [2], Н. Лавров [3], Л. Рєхтін [4], І. Лобанов [5]. У своїх дослідженнях вони спираються на праці з теорії тексту, функціональної стилістики, теорії мовленнєвої діяльності (Н. Арутюнова, Р. Барт, М. Бахтін, А. Бернацька, Н. Богатирьова, І. Гальперін, Т. ван Дейк, Н. Жинкін, М. Кожина, О. Москальська та ін.).

Супровідна документація до товарів, призначених для реалізації на європейському ринку, оформлена усіма мовами країн-членів ЄС, в тому числі й новогрецькою, що дає нам змогу дослідити специфіку цього жанру на матеріалі вказаної мови. В одній з попередніх статей [6] ми зосередилися на вивченні мови текстів гарантій до побутових приладів новогрецькою мовою. Цього разу наша увага прикута до текстів інструкцій.

Згідно з визначенням, даним у Великому тлумачному словнику, **інструкція** – це опис порядку дій, перелік правил, що наводяться у послідовності їх виконання [7]. Інструкції поділяють на службові, технічні, дослідницькі, інструкції користувача та ін. Інструкції користувача, на відміну від решти вказаних, написані максимально простою мовою та містять мінімум інформації, необхідної для успішної експлуатації пристрою. М. Писаренко у своїй дисертації доходить висновку, що тексти інструкції користувача лежать радше в межах наукового стилю, інкорпоруючи водночас певні елементи офіційно-ділового стилю. Натомість тексти службових інструкцій тяжіють до офіційно-ділового стилю [2:16].

Отже, інструкції користувача вирізняються науково-популярним викладом інформації. Хто ж складає інструкції до приладів, без яких більшість з нас вже не уявляє свого життя? Їх укладанням займаються так звані технічні письменники, що є компетентними як у царині мовознавства, так і в технічній сфері. Завдання технічного письменника – викласти все лаконічно і водночас докладно, крок за кроком, нічого не випускаючи, доступною мовою і не вдаючись до непотрібних користувачеві технічних деталей. Кожному користувачеві після прочитання інструкції має стати зрозумілим, щó треба зробити і як, щоб прилад безпечно і якісно працював. Технічний письменник мусить не тільки знати, як працює прилад, з чого він складається, а й уміти подивитися на нього з точки зору користувача, передбачити всі можливі питання і труднощі, які можуть у нього виникнути під час експлуатації пристрою [8]. Тільки в такому разі монологічна комунікація «виробник – користувач» буде ефективною.

Навіть побіжний погляд на тексти інструкцій користувача дозволяє

© *Столярова А. А.*

побачити, що всі вони мають стандартний набір структурно-смислових блоків. Зрозуміло, що у одного виробника інструкція до того самого типу товару всіма мовами буде абсолютно ідентичною. У різних виробників того самого типу товару інструкції дещо різняться, проте який би не був виробник і про який товар не йшлося б, практично скрізь в аналізованих текстах присутні такі рубрики: *"Πληροφορίες ασφάλειας" / "Υποδείξεις ασφάλειας" / "Ασφάλεια", "Λειτουργία", "Πίνακας χειριστηρίων", "Πρώτη χρήση" / "Πριν από την πρώτη χρήση", "Καθημερινή χρήση" / "Για να χρησιμοποιήσετε", "Χρήσιμες συμβουλές", "Φροντίδα και καθάρισμα / καθαρισμός", "Τι να κάνετε αν ..." / "Πιθανές βλάβες και η αντιμετώπισή τους", "Τεχνικά χαρακτηριστικά", "Εγκατάσταση" / "Για να συναρμολογήσετε" / "Θέση σε λειτουργία", "Σέρβις και εξυπηρέτηση πελατών", "Περιβαλλοντικά θέματα"*. Також в інструкціях до деяких кухонних приладів (м'ясорубки, хлібопічки та навіть холодильника) можуть бути присутні такі додаткові рубрики, як рецепти приготування смачних страв (напр., *συνταγή για γεμιστά κέμπε* до м'ясорубки Kenwood), поради до кращого зберігання тих чи інших харчових продуктів (холодильник Elecrolux).

Текст інструкції є, як правило, фрагментарним та, на відміну від гарантій, не містить жодних вступів чи звернень до користувача. У рубриках-фрагментах міститься мінімум необхідної інформації. Тексти формалізовані, нейтральні, проте експліцитно імперативні. Як і в законодавчих текстах, що оформлені у вигляді статей, в рубриках інструкцій можуть бути відсилки до інших рубрик, часто із вказівкою на відповідну сторінку.

Сучасні інструкції не обмежуються мовними засобами передачі інформації. Обов'язковими є зображення та / або схеми пристроїв, на яких цифрами відмічені важливі для користувача деталі пристрою. Крім того, важливу роль відіграють параграфічні засоби – використання різних шрифтів, в тому числі розрідженого, виділення частини тексту кольорами, відмінними від базового.

Основних мовленнєвих тактик у текстах інструкцій можна виділити три: тактика інформування через опис (*"Η συσκευή αυτή δεν προρίζεται για χρήση από άτομα με μειωμένη σωματική ή πνευματική ικανότητα ..."*, *"Η συσκευή προορίζεται για τη φύλαξη τροφίμων ή / και αναψυκτικών"*, *"Η συσκευασία προστατεύει την ηλεκτρική σκούπα από ζημιά κατά τη διαδρομή της μεταφοράς"*); перекладання відповідальності на користувача (*"Για την ασφάλεια της ζωής και της περιουσίας, φυλάξτε τις προφυλάξεις αυτών των οδηγιών χρήσης επειδή ο κατασκευαστής δεν φέρει ευθύνη για ζημιές που θα προκληθούν από*

παραλείψεις”), спонукання до дії, особливо при описі алгоритму виконання операцій. Наприклад, *“Προσαρμόστε τον έλικα στο εσωτερικό του σώματος της κρεατομηχανής”*, *“Απελευθερώστε τη βίδα ασφάλεις στρέφοντάς την προς τα αριστερά ...”*.

Аналіз текстів інструкцій на **морфологічному рівні** дає можливість побачити, що в них цілком у руслі офіційно-ділового та наукового стилів широко вживаються форми *пасивного стану* дієслова, при цьому підметами в таких реченнях найчастіше виступає назва самого пристрою або його частин чи станів:

Εάν η συσκευή είναι εντελώς φορτωμένη ή <u>έχει ρυθμιστεί</u> στις χαμηλότερες θερμοκρασίες, λειτουργεί συνεχώς. Σε αυτή την περίπτωση πρέπει <u>να επιλέγεται</u> υψηλότερη θερμοκρασία ...

Για <u>να απενεργοποιηθεί</u> η συσκευή, περιστρέψτε το διακόπτη θερμοκρασίας στο ‘0’.

Іншою особливістю текстів інструкцій є, як уже вказувалося, експліцитна імперативність. Вона досягається надзвичайно широким уживанням форм *наказового способу* дієслів (у 2-й особі множини):

<u>Συνδέστε</u> το φις στην πρίζα. <u>Περιστρέψτε</u> το ρυθμιστή θερμοκρασίας του ψυγείου δεξιόστροφα.

Κατά τη μεταφορά και εγκατάσταση της συσκευής <u>βεβαιωθείτε</u> ότι δεν προκαλείται ζημιά σε κανένα εξάρτημα ...

<u>Τοποθετήστε</u> το στόμιο του σωλήνα αναρρόφησης της ηλεκτρικής σκούπας στο άνοιγμα αναρρόφησης στο καπάκι.

Накази в інструкціях виражені прямо і досить категорично за допомогою спеціальних форм наказового способу. Форми залежного способу (*υποτακτική*) з часткою *να*, що виражають пом’якшене спонукання, в аналізованих інструкціях практично відсутні. Натомість досить багато в досліджуваних текстах заперечних форм наказового способу, адже виробник мусить розлого попереджати потенційних користувачів про всі можливі небезпеки, що на нього чатують при використанні відповідного приладу:

<u>Μη χρησιμοποιείτε</u> μηχανικές συσκευές για την επιτάχυνση της διαδικασίας ξεπαγώματος. <u>Μη φράζετε</u> τα ανοίγματα εξαερισμού. <u>Μην τοποθετείτε</u> ζεστές κατσαρόλες στα πλαστικά μέρη της συσκευής.

Деонтичність текстів інструкцій реалізується не лише через уживання форм імперативу, а й за допомогою модальних дієслів, передусім дієслова *πρέπει*:

Οπότε είναι δυνατό, η πλάτη της συσκευής <u>πρέπει</u> να βρίσκεται κοντά σε

τοίχο ...

Η συσκευή δεν πρέπει να τοποθετείται κοντά σε σώματα καλοριφέρ ή φούρνους.

Η ακριβής ρύθμιση πρέπει να επιλεγεί λαμβάνοντας υπόψι ότι ...

Крім модальних дієслів використовуються вирази з модальним значенням, що вимагають після себе залежного способу:

Είναι σκόπιμο να γράφετε την ημερομηνία κατάψυξης σε κάθε συσκευασία ...

Είναι σημαντικό να εξασφαλίσετε ότι όλα τα άτομα ... γνωρίζουν τη λειτουργία της [συσκευής] ...

Тексти сучасних інструкцій написані простою, доступною пересічним користувачам мовою, в ній практично відсутні елементи катаревуси, притаманні як науковому, так і сучасному офіційно-діловому стилям новогрецької мови. Ані архаїзованих закінчень, ані застарілих форм дієприкметників, прийменників або прислівників ми не зустріли. Ось єдиний знайдений нами в аналізованих текстах приклад старого дієприкметника: "*Σύμφωνα με τους ισχύοντες κανονισμούς ...*"

Тексти інструкцій користувача містять базову **лексику**, характерну як для офіційно-ділового, так і наукового стилів. У вирішенні досить складного питання щодо віднесення інструкцій користувача до одного з двох зазначених стилів не останню роль відіграє відчутна присутність у них *технічної термінології*. Як уже згадувалося, сучасні інструкції не переобтяжують користувача-"чайника" подробицями будови пристроїв, якими їм доведеться користуватися, проте зовсім уникнути опису будови та технічних характеристик вони не можуть. Саме тому в інструкціях присутня лише базова технічна термінологія, без якої зовсім не можна обійтися. В основному це видимі деталі пристроїв, до яких користувачам доведеться доторкатися в процесі експлуатації або під час збирання: *το φις του ηλεκτρικού καλωδίου, γειωμένη πρίζα, ο πείρος, ο μεντεσές, ο αποστάτης, το διάκενο, η ενδεικτική λυχνία; πλήκτρο ψεκασμού, πλήκτρο έξτρα ατμού, φωτεινή ένδειξη θερμοστάτη; πέλμα δαπέδου, ο σωλήνας αναρρόφησης, στόμιο αναρρόφησης για σκούπισμα επίπλων, σφιγκτήρας, ωστήρας* тощо. Лише іноді може згадуватися основна діюча деталь (чи речовина). Наприклад, *το ψυκτικό υγρό, το ψυκτικό ισοβουτάνιο* (в холодильнику).

При цьому, на відміну від офіційно-ділових текстів, в інструкціях де-не-де трапляються запозичення, в основному з англійської: *πλήκτρο έξτρα ατμού, κέντρο σέρβις, σέρβις και εξυπηρέτηση πελατών.* Як бачимо з останнього з наведених вище прикладів, греки розрізняють значення слів: питомого

εξυπηρέτηση та запозиченого *σέρβις*. За першим лишилося тільки значення віддієслівного іменника (“обслуговування”), тоді як друге ототожнюється з поняттям “сервісний центр”.

У **синтаксисі** інструкцій користувача спостерігається характерне для наукового та офіційно-ділового стилів переважання складнопідрядних речень. Водночас у них багато коротких *простих речень* з формами наказового способу дієслова (*“Προσαρμόστε τον έλικα στο εσωτερικό του σώματος της κρεατομηχανής”* та інші приклади, що наводилися при розгляді морфології дієслова).

Серед складнопідрядних речень надзвичайно поширені речення з *підрядним умовним*, що вводяться за допомогою *εάν* або *αν*:

Εάν απορρίψετε τη συσκευή, βγάλτε το φις του ηλεκτρικού καλωδίου από την πρίζα ...

Εάν η συσκευή θα αντικαταστήσει μια παλαιότερη συσκευή με μάνδαλο στην πόρτα ή το καπάκι, μην παραλείψετε να καταστρέψετε το μάνδαλο προτού απορρίψετε την παλαιά συσκευή.

Εάν προκληθεί ζημιά στο κύκλωμα του ψυκτικού υγρού, αποφύγετε τις γυμνές φλόγες και τις πηγές ανάφλεξης.

Широка представленість таких речень цілком зрозуміла, якщо згадати про концепцію сучасних інструкцій: передбачити всі можливі труднощі, з якими може стикнутися користувач. Тому технічний письменник будує речення тексту за моделлю “Якщо станеться те-то, робіть те-то”.

Досить широко вживаються в інструкціях і речення з *підрядним мети*. Розуміючи, що користувач хоче “діяти” щойно отримає прилад, технічний письменник від імені виробника пояснює йому, щó зробити, щоб отримати бажаний результат. Звідси і значна кількість підрядних мети. Наведімо декілька прикладів:

Για να απενεργοποιηθεί η συσκευή, περιστρέψτε το ρυθμιστή θερμοκρασίας στο ‘0’.

Για να καταψύξετε φρέσκα τρόφιμα, ενεργοποιήστε τη λειτουργία ταχείας κατάψυξης ...

Για να είναι δυνατή η αποθήκευση συσκευασιών τροφίμων διαφόρων μεγεθών, τα ράφια της πόρτας μπορούν να τοποθετούνται σε διαφορετικό ύψος.

Поширена в інструкціях і інша модель підрядних речень мети, які вводяться за допомогою *ώστε*:

Προσέχετε ώστε να μην προκληθεί ζημιά στο ψυκτικό σύστημα.

Είναι σημαντικό να καθαρίζεται τακτικά η οπή αποστράγγισης του νερού από τον πάγο ώστε να αποτρέπεται η υπερχείλιση και το στάξιμο νερού στα τρόφιμα.

Τοποθετήστε τα τρόφιμα με τέτοιο τρόπο ώστε ο αέρας να κυλοφορεί ελεύθερα γύρω τους.

Отже, відносно молодий жанр інструкцій до побутових електроприладів, що сформувався на стику наукового та офіційно-ділового стилів, маючи спільні риси з іншими жанрами, виявляє цілу низку специфічних особливостей, притаманних лише йому. Написані загалом простою мовою, без елементів книжної грецької мови, вони містять певну кількість технічних термінів, що і слугує одним з аргументів для зарахування їх до текстів наукового стилю. Ще однією відмінною рисою інструкцій є їх відверто імперативний характер, який виражається у надмірному вживанні наказового способу дієслів. Аналіз синтаксичного рівня досліджуваних текстів дозволив виділити ще одну їх характерну рису – на тлі притаманному офіційно-діловому та науковому стилям широкому вживанні складнопідрядних речень провідне місце належить підрядним умовним та підрядним реченням мети.

Предметом подальших досліджень може стати порівняльне вивчення сучасних текстів гарантій та інструкцій до побутової техніки новогрецькою мовою, порівняльне вивчення текстів інструкцій новогрецькою та українською мовами, а також історія розвитку стандартів складання інструкцій користувача в Греції.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Канащук С. А.* Структурные, стилистические и коммуникативные особенности традиционных текстов дискурса инструкций / Сергей Александрович Канащук // Вестник Томского университета. – Серия “Языкознание”. – Томск, 2011. – Вып. 344. – С. 18–21. 2. *Писаренко М. С.* Коммуникативно-прагматическая и структурно-семантическая характеристика текста инструкции : дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Михаил Станиславович Писаренко ; Белгородский гос. ун-т. – Белгород, 2009. – 130 с. 3. *Лавров Н. Н.* Интерлексикологический анализ неологизмов в типе текста “инструкция” : на материале английского, немецкого, французского и русского языков : дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Николай Николаевич Лавров ; Московский гос. областной ун-т. – М., 2006. – 152 с. 4. *Рехтин Л. В.* Речевой жанр инструкции : полевая организация : дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Лев Викторович Рехтин ; Горно-Алтайский гос. ун-т. – Горно-Алтайск, 2005. – 192 с. 5. *Лобанов И. Б.* Принципы построения инструктирующего текста в русском языке : дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Игорь Борисович Лобанов ; Ростовский гос. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2003. – 224 с. 6. *Столярова А. А.* Лінгвостилістичні особливості текстів гарантій на побутові електроприлади (на матеріалі новогрецької мови) / Анна Анатоліївна Столярова, Олена Миколаївна Леончик // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К., Видавничий центр КНЛУ, 2013. – Вип. 30. – С. 276–285. 7. *Большой* толковый словарь [Електронний ресурс] / [гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб. : Норинт, 1998. – 1536 с. – Режим доступу : http://kuznetsov-dictionary.info/ 8. *Острогорский М.* Кто такие технические писатели? [Електронний ресурс]. – М., 2006. – Режим доступу : http://philosoft.ru/tehpis.zhtml.

© Столярова А. А.

ТОЛСТОВА О. Л.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМІОТИЧНА СИСТЕМА ЕМОТИКОНІВ В ІСПАНОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННІ

У статті розглядається емотикон як один із аспектів сучасної семіотичної системи та елементів молодіжного інтернет-спілкування. Визначаються сфери їхнього застосування, функції в іспаномовному смс- та інтернет-спілкуванні. Зібраний фактичний матеріал систематизовано та описано з позицій семантики, структури та узуальності.
Ключові слова: семіотична система, емотикон, смайл, ідеограма, оказіоналізм, молодіжний сленг.

В статье рассматривается эмотикон как один из аспектов современной семиотической системы и элементов молодежного интернет-общения. Определяются их сферы использования, функции в испаноязычном смс- и интернет-общении. Собранный фактический материал систематизирован и описан с позиций семантики, структуры и узуальности.
Ключевые слова: семиотическая система, эмотикон, идеограмма, окказионализм, молодежный сленг.

The article deals with the interpretation of emoticon, as one of aspects of the modern semiotic system and element of youth internet-intercourse. Their spheres of the use and functions in Spanish sms- and internet-intercourse are determined. The possessed material is analyzed on the positions of semantics, structure and use.
Key words: semiotic system, emoticon, smile, ideogram, nonce word, slang.

Характерною ознакою епохи високих технологій та глобальної інформатизації є інтерес у лінгвістиці до комунікації загалом, масової комунікації та однієї з її форм – електронної – зокрема. З появою в XX столітті електронних засобів зв’язку характер комунікації суттєво змінився, трансформувалася структура комунікативного досвіду людини, у зв'язку з чим виникає потреба всебічного дослідження цього явища.

Актуальність дослідження полягає у його зв’язку з комунікативною лінгвістикою, яка є важливим напрямком сучасної філології, з одного боку, а також з тим, що емотикон як семіотичний знак виступає важливим елементом Інтернет-культури і охоплює великий спектр семантичних характеристик. Арсенал емотиконів постійно поповнюється, знаходиться в стані формування та нормування, що визначає необхідність його систематизації та всебічного аналізу.

Метою статті є проаналізувати та охарактеризувати семіотичну

© *Толстова О. Л.*

систему емотиконів, їхню структуру та семантичні особливості; визначити сфери застосування цих семіотичних знаків та функції в мові, виділити тематичні групи, відповідно до семантики емотикона, дослідити особливості іспанських емотиконів.

Об'єктом дослідження є емотикон як елемент інтернет-спілкування. **Предмет** – структурні та семантичні особливості цього семіотичного знаку, його узуальність.

Дослідження здійснено на **матеріалі** лексикографічних джерел [8; 9; 10], одиниці відібрано шляхом суцільної вибірки. Усього проаналізовано 240 емотиконів.

Емотикон, або інакше – смайлик, – семіотична графічна одиниця, що може бути реалізована шляхом використання знаків клавіатури. В іспанській термінології вони мають назву *emoticono* або *emoticón.* Назва позодить від англійсього *emotion icon*, що відображає іконічний характер емотикону. Емотикон є іконічним знаком, оскільки виявляє структурну і якісну подібність з позначеним, а також є ідеограмою, оскільки позначає ціле слово і являє собою схематизований малюнок поняття.

Одна з перших спроб використання типографічних конструкцій для вираження емоцій була зроблена ще у 1881 році редакцією американського гумористичного журналу «Puck». У 1953 році смайлики з'являються на шпальтах газети «Нью-Йорк Гералд Трибюн», у рекламі художнього фільму «Lili». Масштабна експансія смайликів у друкованому тексті почалася з виникненням Інтернету. За короткий проміжок часу інтернет-спільнота успішно адаптувала символи через їхню простоту та легкість написання. Смайлики увійшли до графічно-стилістичного атрибуту інтернетного етикету (так званого нетикету)[1:6]. Про необхідність знаків, які б передавали емоції, говорив Володимир Набоков ще у 1969 році [2:53].

Перший емотикон — двокрапка, яка супроводжується дефісом і круглою дужкою, був відісланий 19 вересня 1982 року професором психології Університету Карнегі-Меллон Скоттом Фалманом у повідомленні на онлайн-форумі [3:95].

В *емотиконі* графеми використовуються як деталі піктограми, що переважно зображають обличчя адресанта, який відчуває певну емоцію. Ланцюжок таких графем апелює до *зорової* матриці, що зберігається в пам'яті адресата [4:18]. В горизонтальних набірних емотиконах

двокрапка, крапка з комою, цифра 8 «читаються» як очі, дефіс – як ніс, а дужки, літери O, S, D, P, символ @ - як рот :-) ;-) тощо. Для такого «прочитання» подібної групи графем адресату слід схилити голову ліворуч і домислити овал обличчя [4:14].

У писемних формах розмовного дискурсу емотикони виконують функцію компенсації елементів паралінгвального спілкування. Перші емотикони передавали емоції та почуття, оскільки це саме той елемент, якого не вистачає у віртуальному спілкуванні на відміну від прямої, face-to-face комунікації. Проте, на сучасному етапі вони характеризуються різноманітністю значень, що буде продемонстровано нижче.

Існують також так звані *kaomoji* або *verticonos*, японські емотикони. Їх також називають горизонтальними або *non turn smiley*, оскільки для їхнього прочитання немає потреби подумки нахиляти голову на 90 градусів за годинниковою стрілкою [5:66]. Набір графем у цьому різновиді емотиконів інший: очі зображуються парою діакритичних знаків ^, знаків рівності =, або маленьких/прописних літер оО, рот – підкресленням (тут і далі крапка з комою після розшифровки емотикону в дужках є розділовим знаком, а не частиною смайлу): ^_^ =_= (посмішка); O_o (здивування); *^_^* (засоромлено посміхнутися).

Звичайно, смайли, в яких використовуються специфічні ієрогліфічні елементи не отримав великого розповсюдження у світовому кібер-просторі через незручність набору, проте ідея горизонтальних емотиконів знайшла відгук в середовищі користувачів [5:67].

Найбільш частотну групу становлять емотикони на позначення емоцій, власне, це є їхня основна функція, про що свідчить, зокрема, назва семіотичного знака. Посмішка (*:-); =); :o))* та сумне обличчя *(:-(; =(; :o()* є базовими ідеограмами і становлять основу для багатьох похідних. Через частотність використання на матеріалі цих емотиконів можемо спостерігати загальномовну тенденцію до симпліфікації та мовної економії, точніше, знакової економії. З часом, емотикон почали зображати без елементу на позначення носу, оскільки він не несе жодного семантичного навантаження – *:), :(;* а потім зникла двокрапка на позначення очей, посмішка та сум почали передаватися за допомогою лише дужки – *), (.* Підсилення емоції передається за

допомогою редуплікації дужки: *))))), (((((.*

Інші емоції та почуття, що передаються за допомогою емотиконів:
>-/ (estoy cabreado);
:O, :-O, =O (sorpresa);
:-< (estoy triste, deprimido);
*(*_*) (estoy enamorado).*

Крім того, можемо виділити інші семантичні групи емотиконів:

- Зі значенням ставлення співрозмовника до інформації:

:-@ (no me lo creo);
:-s (no tiene sentido);
:\((no tiene gracia).

- Риси характеру:

(:<) (chismoso);
$_$ (codicioso);
:-r (burlón).

- Кінестетичні прояви:

:-X, +-<> (besos);
8-E7 (comiéndose las uñas);
|-O (bostezando);
[[...]] (doble abrazo);
‘-) ;-) P-) (guiñar un ojo);
‘---- (saludando con la mano).

- Фізичний стан:

:), %} (borracho);*
(:-$ (enfermo);
:x((resfriado);
@_@ (persona que ha pasado demasiadas horas frente a la pantalla del PC).

Характеристики зовнішності, одягу:
:-)8 (bien vestido);
C=====:-)X (con bastón y pajarita);
8D:-) (con gorra de hélice);
B:-) (con las gafas del sol en el pelo);
=:-) (con los pelos de punta);
:-(=) (dientes largos).

Професії та рід занятть:
oo----ooB (camionero);

++++:-) (cocinero con su gorro);
_(8)-O (buceador con escafandra).

В цій групі смайлів зв'язок з означуваним об'єктом будується на основі метонімічного зсуву значення – „кухар – це той, хто носить високу шапку", „підводник має маску та трубку", тощо.

Національності:
@:-) (soy indino (llevo turbante);
<|-) (soy chino);
(-: (soy australiano).

Емотикони на позначення національності використовуються в міжнародних чатах, зокрема, серед іноземців, що вивчають іспанську мову. Як бачимо, найчастіше в етнічних емотиконах відображається певна формальна ознака нації – одяг, особливості зовнішності. Щодо емотикону для іспанців, цікаву особливість відмічає іспанський дослідник Хосе Морала – для представлення вони використовують літеру ñ, це, напевно, єдиний випадок, коли лінгвістичний аспект, а саме літера служить засобом ідентифікації етнічної групи [6].

Наступну семантичну групу становлять емотикони на позначення видатних особистостей, персонажів літератури та кіно:
{ (Alfres Hitchcock presenta)
B-) (Batman); B-| (Batman impasble);
:-{ (conde Drácula);
+-<(:-) (el Papa);
[:-) (Frankenstein);
|:-[(Groucho Marx).

Серед іспанських етноспецифічних емотиконів на позначення відомих особистостей та персонажів можемо виділити:

**-<|:-) – Papá Noel;*
%\v – Pablo Picasso.

Загалом, такі авторські емотикони носять оказіональний характер і знаходяться на периферії семіотичної системи.

Як бачимо, переважна більшість емотиконів (95%) представляють обличчя у різних варіаціях з базовими елементами „очі". „ніс" та „рот". Виключення становлять декілька емотиконів, що зображають різні предмети та поняття:
@->—`—— (rosa);
< [] (estoy viendo la tele);

@= (guerra nuclear).

Також окрему групу становлять ідеограми на позначення частин тіла, це переважно сідниці ти груди (так звані *ass icons (_!_) y tits icons (o)(o)).* Часто ці емотикони використовуються як інтегрована частина тексту. Наприклад: *metaselo por el (_ o _); El q inventó los exámenes se los puede meter x el (_*_) XD, tocate las (· Y ·) Nineta, Como bien dices, tocate los OO [6].* Тут самйли заміняють лексеми *culo, tetas, cojones.* Таке використання цих семіотичних знаків пов'язано з грубістю вищезгаданих лексем (відповідно адресант відчуває певний психологічний дискомфорт, друкуючи їх), а також з забороною на пряме вживання обсценної лексики в деяких інтернет-форумах.

У цих емотиконів також з часом з'явилися варіанти:

(_$_) (culo de banquero, de B. Gates);
(_@_) (ciberculo);
(_~_) (culo latino), тощо.

Серед семантичних характеристик емотиконів варто виділити їхню здатність вступати у парадигматичні зв'язки. Зокрема, для них є характерним явище синонімії:

:-X, +-<> (besos);
:), %*) (borracho);*
'-) ;-) P-) (guiñar un ojo).

Російська дослідниця Школова М.С. виділяє, наприклад, цілий ряд синонімів на позначення поняття «клоун»: *8*), <@:0), <|:0), *<:0), @<):0), *:0), *-<]:0)@@ [5:69].*

Деякі емотикони є антонімічними:

:-) – :-((alegre – triste);
O:) – }:-) (ángel – demonio).

Також окремим ідеограмам притаманна полісемія: *<3 (1) amor 2) corazón).*

Останнім часом популярність у кібер-просторі завойовують вже готові мальовані (анімовані) емотикони, витісняючи малозрозумілі набірні смайлики із мережевого використання. Відрізняючись в плані графічного вираження від попередників і не вимагаючи спеціальних конвенційних знань для інтерпретації, малюнкові емотикони, тим не менш, характеризуються тими самим смисловими особливостями, що і набірні смайли [5:71].

Серед основних функцій емотикону можемо назвати:

компенсуючу (прямого спілкування), компресивну, розважальну (для задоволення комунікантів). Із засобу спілкування смайли перетворилися на мовну гру, можливість для молоді реалізувати свою креативність та продемонструвати почуття гумору.

Підводячимо підсумок, відзначимо, що емотикони, безперечно, є антропоцентричними, оскільки переважна більшість представляє обличчя людини (іноді інші частини тіла) та позначають поняття безпосередньо повязані з людиною: емоції, почуття, ставлення співрозмовника до інформації, риси характеру, кінестетичні прояви, фізичний стан, характеристики зовнішності, одягу, професії, національності. Емотиконам притаманні такі семантичні ознаки, як синонімія, антонімія, полісемія, метонімічний та метафоричний зсув у значенні.

Перспективними вважаємо аналіз інших елементів інтернет-дискурсу, зокрема, акронімів та комплексний аналіз його структурних та стилістичних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Культура* віртуального спілкування: метод.-бібліогр. матеріали / [уклад. : Є. Кулик, О. Бартош ; ред. : В. Кучерява, С. Чачко ; консультант Т. Якушко] ; ДЗ «Держ. б-ка України для юнацтва». – К., 2010. – 65 с. 2. *Ковальчук Н. П.* Смайлики як візуально-смислові конструкції культури віртуального спілкування [Текст] / Н.П. Ковальчук // Наукові записки. – Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2011. – Вип. 21. – С. 50–57. – (Серія «Філологічна»). 3. *Fedas O.* Smiles as elements of virtual communication [Електронний ресурс] / Fedas O., Zukow W. // Social media: origins, development and prospects. – 2012. – P. 89–100. – Режим доступу : http://eprints.oa.edu.ua/1641/1/fedas_130225.pdfhttp://eprints.oa.edu.ua/1641/1/fedas_130225.pdf 4. *Реконвальд Н. В.* Англомовний чат як різновид комп'ютерно-опосередкованої комунікації (прагмалінгвістичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови / Наталія Валеріївна Реконвальд ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2008. – 20 с. 5. *Школовая М.С.*Лингвистические и семиотические аспекты конструирования идентичности в электронной коммуникации : дисс. ... канд. филол. н.: 10.02.19 / Школовая Марианна Сергеевна. – Тверь, 2005. – 174 с. 6. *Morala J. R.* Entre arrobas, eñes y emoticones / Ponencia para Congreso Internacional de la lengua española Valladolid, 2001. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://congresosdelalengua.es/valladolid/ponencias/nuevas_fronteras_del_espanol/4_lengua_y_escritura/morala_j.htm
7. *Чемеркін С. Г.* Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. – К., 2009. – 240 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Poole V., Lloyd J.* Mnsjs d txto. Diccionario de MNSJS y :-) para móviles / Poole V., Lloyd J. – Novoprint. S.A., 2002. – 80 p. 9. *Diccionario SMS*: hexo x ti y xa ti, tú pones las reglas. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.diccionariosms.com 10. *Emoticones Facebookchat* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.emoticonesfacebookchat.com

© *Толстова О. Л.*

ФІЛОНЕНКО Н. Г.
Київський національний лінгвістичний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЗМІСТ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНИХ ФРАНЦУЗЬКИХ ХУДОЖНІХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ

У статті розглядаються види синтаксичних концептів, що вербалізуються у синтаксичних одиницях сучасних французьких художніх текстів, окреслюються функціональні та когнітивні особливості синтаксичних і пунктуаційних засобів вираження авторських прагматичних настанов, обґрунтовується важлива роль пунктуації у передачі концептуального змісту синтаксичних одиниць.
Ключові слова: художній текст, синтаксичний концепт, речення, пунктуаційні засоби, синтаксичні одиниці, парцеляція, концептуальний зміст.

В статье рассматриваются виды синтаксических концептов, которые вербализуются в синтаксических единицах современного французского художественного текста, определяются функциональные и когнитивные особенности синтаксических и пунктуационных средств выражения авторских прагматических установок, обосновывается важная роль пунктуации в передаче концептуального содержания синтаксических единиц.
Ключевые слова: художественный текст, синтаксический концепт, предложение, пунктуационные средства, синтаксические единицы, парцелляция, концептуальное содержание.

The article deals with the types of syntactic concepts that are verbalized in syntactic units of modern French literary text, defines functional and cognitive features of syntax and punctuation means of expression of the author's pragmatic, proves an important role in the transmission of punctuation conceptual content of syntactic units.
Keywords: literary text, syntactic concept, sentence, punctuation, syntactic units, parcellation, the conceptual content.

Метою статті є окреслення видів синтаксичних текстових концептів і подальше розкриття особливостей їхньої репрезентації у сучасних французьких художніх прозових текстах.

Актуальність статті визначається необхідністю оновлення мовознавчої теорії через вихід на міждисциплінарні рівні досліджень, а також спрямованістю сучасних синтаксичних студій тексту на вивчення змістового потенціалу синтаксичних форм шляхом виявлення їхніх понятійних характеристик.

Об'єктом дослідження є речення, відібрані з творів сучасних французьких письменників.

Матеріалом дослідження є тексти романів сучасних французьких письменників, нагороджених французькою літературною премією Goncourt.

Предметом дослідження є концептуальний зміст речень і типологічні характеристики синтаксичних концептів, що розгортаються у синтаксичних одиницях сучасних французьких художніх прозових текстів.

© *Філоненко Н. Г.*

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше досліджуються понятійні характеристики синтаксичних одиниць на матеріалі текстів прозових творів сучасних французьких письменників. Вперше здійснюється спроба класифікувати синтаксичні концепти та вивчити репрезентацію концептів через синтаксичні текстові категорії і пунктуаційні особливості сучасного французького художнього прозового тексту.

У сучасній романістиці розгортаються синтаксичні студії французького художнього тексту у когнітивному аспекті, або філологічна (матеріальна) герменевтика, підґрунтям якої є об'єднана лінгволітературознавча парадигма [1; 2]. Французькі лінгвісти, що здійснюють дослідження із залученням когнітивного підходу, перебувають на «граматикоцентричних» позиціях [3:40] і наполягають на ключовій роль синтаксису у репрезентації концептів [4:245].

Сьогодні лінгвокогнітивні розвідки французької мови базуються на теоретичному спадку французької лінгвістики XX сторіччя. Найвідомішим зачинателем когнітивної лінгвістики у Франції є Г. Гійом [5:172; 6]. Спираючись на теоретичні засади західної традиції когнітивної граматики Р. Ленекера, Дж. Лакофа і Л. Талмі, продовжуючи лінгвістичну традицію Г.Гійома та розробляючи топологічні морфодинамічні синтаксичні моделі на основі стем Л. Теньера, Ж. Петіто наполягає на тому, що синтаксис є автентичним лінгвокогнітивним матеріалом, а синтаксичні структури від початку мають концептуальний зміст [7:6].

«Мова постає як класифікація, в тому ступені, в якому вона концептуалізує природній світ» [8:89]. У синтаксисі кодується перцептивний досвід людини, первинні когнітивні архетипи, зокрема просторово-часова категоризація дійсності [9:44]. Когнітивна архетипова триада динамічної, статичної та кінематичної ситуацій, які концептуально характеризують зміни, стани та рухи і репрезентуються через синтаксис, базується на «топологічній візуалізації простору і часу» [9:7].

Одиницею лінгвокогнітивної розвідки традиційно вважається концепт, розуміння якого різними дослідниками є дискусійним і неоднозначним через розбіжності у методологічному підґрунті [11]. У романістиці з часів граматики Пор-Рояля, а згодом і психосистематики Г. Гійома, укорінилася наукова традиція врахування понятійних ментальних категорій у вивченні французької мови [6]. Спроби розглядати синтаксичні зв'язки через концептуальні залежності у тексті відомі романістиці з середини сімдесятих років двадцятого сторіччя, а синтаксичний концепт є

© *Філоненко Н. Г.*

співзвучним поняттю концептуального примітиву, універсалії, або когнітивного архетипу [5:158, 165–166].

Наростаюча предметна експансія лінгвістики тексту викликає неоднозначні інтерпретації текстових явищ, отже логічним є збільшення кількості текстових категорій, серед яких текстові концепти різних рівнів, в тому числі і синтаксичних, виходять на перший план у когнітивних дослідженнях художнього прозового тексту.

На універсальності речення як одиниці будь-якої лінгвістичної розвідки і, відповідно, на пропозиційному форматі ментальних операцій наполягає видатний французький когнітолог сучасності Ф. Растье [5]. На противагу його тезі, відомий французький дослідник синтаксису тексту О. Суте зазначає, що нині така синтаксична одиниця, як речення, втрачає свої головні позиції [11:6].

У сучасних синтаксичних студіях тексту існує тенденція до уніфікації методології синтаксичних досліджень речення та тексту. Оскільки текст є одиницею вищого порядку і текстові синтаксичні категорії не збігаються з категоріями синтаксичної одиниці речення, то граматика речення має враховуватися при вивченні зв'язного тексту [12:80-81], тому що речення є універсальною одиницею мови і мовлення. Визнаючи провідну роль речення в організації тексту, наведемо думку видатного швейцарського романіста текстолога Ж-М. Адама: загальна ієрархічність текстової структурної організації передбачає, що речення входять до складу макропропозицій, які складають текстові сегменти (séquence), з яких, у свою чергу, утворюються тексти [13:97].

Термін речення у сучасній лінгвістиці часто замінюють терміном пропозиція, лінгвістичне формулювання якого змінювалось в залежності від концепцій, в результаті чого ці два поняття злилися [14:21–36]. Проте, поняття пропозиції не еквівалентне поняттю речення, оскільки "пропозиція є інваріантом відносно різноманітних форм висловлення, які виражають один й той самий смисл [...] пропозиція виражає зміст думки, звільнений від модальної рамки висловлювання, від намірів мовця з приводу висловленого" [15:21].

Хоча синтаксична розвідка у царині художнього тексту не позбавлена комунікативно-дискурсивного аспекту, термін "пропозиція" не може в ньому замінити термін "речення", тому що останній охоплює значно ширше поняття. Однак якщо враховувати, що пропозиція є смислом речення [16:280], а фундаментом для розуміння смислу слугує концепт, то "типова пропозиція, що репрезентована структурною схемою простого речення і є синтаксичним концептом [2:7]". Отже, речення, яке зводиться до типової

пропозиції, є репрезентантом певного синтаксичного концепту абстрактного рівня: СТАН, МОДУС, АКЦІОНАЛЬНІСТЬ, ПРОЦЕСУАЛЬНІСТЬ, КАУЗАТИВНІСТЬ, ВІДНОСНІСТЬ, ІНВЕРСИВ та т. ін. Так, наприклад, синтаксична конструкція *il y a* слугує для вербалізації концепту БУТТЯ/НАЯВНІСТЬ [там само]. Необхідно відзначити, що саме семантика синтаксису, зокрема семантика предикатного ядра лежить в основі визначення концептуальних характеристик речення. Проте, не тільки просте речення реалізує у собі синтаксичні концепти. Наявність синтаксичного зв'язку між будь-якими одиницями свідчить про реалізацію певного синтаксичного концепту через одиниці, що пов'язані цим синтаксичним зв'язком. Відносна автономність синтаксичної функції одиниці від її лексичного наповнення у французькій мові доводить важливість участі когнітивних процесів у текстотворенні.

Оскільки синтаксична організація художнього тексту порівняно з синтаксисом усного мовлення має свої відмінності (вертикальний та горизонтальний план організації), то реалізація синтаксичних концептів у синтаксичних конструкціях художнього тексту відбувається специфічно. Таким чином, у тексті розгортаються синтаксичні текстові концепти.

Прагнення сучасних мовознавців, які працюють у галузі лінгвістики тексту, відійти від мовної одиниці речення пояснюється різницею між системною мовною одиницею речення та її індивідуальною мовленнєвою реалізацією. Аналізуючи художні прозові тексти, А. Гробе відзначає існування у синтаксисі тексту періодичних автономних та неавтономних одиниць, які у момент інтерпретації тексту сприймаються як ізольовані завдяки демаркації пунктуаційними знаками [17:106–107]. Такими одиницями організації сучасного французького художнього тексту, які відзначаються оригінальною пунктуацією є, наприклад, парцеляти, що використовуються Л. Годе у тексті роману "*Le soleil des Scorta*" з метою увиразнення значимості інформації, висловленої у парцеляті:

Le sort s'est joué de moi. Avec délices.

Парцеляція у тексті Л. Годе "*Le soleil des Scorta*" реалізує концепт ЕКСПРЕСИВ, адже вона є найуживанішою фігурою, яка має експресивно-граматичну, емоційну і характерологічну (передачу внутрішнього мовлення персонажів) функції. Для парцеляції, яку використовує Л. Годе, властиве виокремлення як одного, так і кількох парцельованих сегментів:

Il attaquait les paysans dans les champs. Volait les bêtes. Assassinait les bourgeois qui s'égaraient sur les routes.

У наведеному прикладі Л. Годе, реалізуючи концепт ЕКСПРЕСИВ через парцеляцію, порушує нормативну для речення французької мови

пропозиційну схему підмет+присудок, що доводить існування індивідуальних синтаксичних текстових концептів.

У просторі тексту графічна демаркація значимих рематичних центрів за допомогою крапки є конфігураційним когнітивним маркером, який уповільнює візуальне сприйняття текстової тканини, при прочитанні створює умову для особливого внутрішнього інтонування, організовує темпоритм та сигналізує про смислову багатозначність членованих частин за рахунок штучного формування нових рематичних центрів.

Авторське використання пунктуаційних знаків є важливим засобом відображення авторських смислів і інтенцій. Графічна демаркація, або конфігураційні когнітивні маркери у тексті, є індивідуальним проявом не тільки прагматичних настанов автора художнього тексту, а й його когнітивних уявлень про структурне оформлення твору, а саме його передбачень щодо інтерпретації тексту читачем. Так, наприклад, надлишкове вживання крапки з комою і двокрапки у романі М. Уельбека "*La carte et le territoire*", є як оригінальною авторською грою, так і засобом вираження безсполучникового зв'язку:

Le bureau de Patrick Forestier, dont les fenêtres permettaient d'apercevoir l'Arc de Triomphe, était ingénieusement modulaire : en déplaçant quelques éléments on pouvait y organiser une conférence, une projection, un brunch, le tout dans un espace finalement restreint de soixante-dix mètres carrés ; un four micro-ondes permettait de réchauffer des plats ; on pouvait également y dormir.

Використання крапки з комою дозволяє М. Уельбеку формувати великі за обсягом складносурядні речення.

На відміну від М. Уельбека, М. Ндьяй, формуючи складносурядні і складнопідрядні речення використовує стилістично нейтральну кому та сполучник *et*, наприклад:

La cuisine était la plus petite pièce et la plus malcommode de cette maison disproportionnée et cela aussi, Norah s'en souvenait, elle l'avait inscrit dans l'inépuisable colonne des griefs à l'encontre de son père, sachant bien qu'elle ne lui ferait part ni des graves ni des bénins, sachant bien qu'elle ne pourrait jamais rappeler dans la réalité du face-à-face avec cet homme insondable l'audace dont elle ne manquait pas au loin pour l'accabler de reproches, et de ce fait mécontente, déçue par elle-même et plus fâchée encore contre lui de plier le genou, de n'oser rien lui dire.

Прийом розширення обсягу речень у романі М. Ндьяй "*Trois femmes puissantes*", який відбувається за рахунок рекурсивного додавання підрядних, покликаний надати медитативного характеру оповіді головного персонажу і перетворюється на особливу наративну техніку.

Аналіз функціональних особливостей синтаксичних конструкцій, яким надають перевагу три сучасних французьких письменники Л. Годе, М. Уельбек та М. Ндьяй, показали, що констатувати остаточне завершення впливу основних тенденцій постмодерної культури на сьогоднішню французьку літературу не доводиться. При переважному збереженні мовної норми французькі художні прозові тексти XXI сторіччя відзначаються оригінальним авторським пунктуаційним та синтаксичним оформленням текстової тканини, що слугує джерелом додаткового авторського смислу і надає тексту художнього статусу.

Реалізація функцій синтаксичних одиниць у художньому прозовому тексті відбувається на щаблях речення та тексту, інакше кажучи, на мікросинтаксичному і на макросинтаксичному рівнях. Тому, підсумовуючи, можна виокремити такі види синтаксичних текстових концептів, що репрезентуються через синтаксичні категорії у французьких сучасних прозових текстах:

1. На мікросинтаксичному рівні: власне синтаксичні текстові концепти, які представлені синтаксичними зв'язками конструкцій. Найяскравіше їхня реалізація відбувається у типовій пропозиції. Вони переважно слугують для відображення позамовної дійсності та її категоризації, тому належать до категорії колективних мовних концептів. Вивчення засобів реалізації цього типу концептів входить до сфери досліджень речення у художньому тексті.

2. На макросинтаксичному рівні: композиційно-синтаксичні текстові концепти, які віддзеркалюють ментальні операції автора художнього тексту при використанні функцій тих чи інших засобів структурування текстового простору. Їхня реалізація здійснюється через макроструктурну організацію і проявляється через конфігураційні когнітивні маркери, у якій відбиваються когезія, парадигматика, міжрівневі зв'язки, вертикальний план розгортання тексту. Цей тип концептів входить до категорії групових та індивідуальних концептів, якими є базові перцептивно-когнітивно-афективні динамічні утворення у мовно-розумовій діяльності автора [18:16]. Один з шляхів реалізації композиційно-синтаксичних текстових концептів – використання пунктуаційних знаків. Розвідка засобів реалізації композиційно-синтаксичних концептів входить до кола текстотвірних досліджень.

Перспективи дослідження. Вивчення репрезентації синтаксичних концептів на синтаксичному і структурному рівнях текстів художніх творів може дати відповідь на питання глибинної взаємодії синтаксису й семантики у текстотворенні. Провідний у лінгвістиці художнього прозового тексту антропоцентричний принцип виводить на перший план питання ролі

індивідуальних синтаксичних концептів та текстових синтаксичних концептів у виборі засобів вираження смислової структури тексту. Розуміння характеру відображення позамовної дійсності, а саме текстових синтаксичних концептів у синтаксичних структурах художнього прозового тексту, розкриває когнітивні механізми художньої творчості та закони функціонування системи мови в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Salanskis J.-M.* Herméneutique : textes, sciences / Jean-Michel Salanskis, François Rastier, Ruth Scheps. – P. : Presses universitaires de France, 1997. – P. 387–420. 2. *Федоров В. А.* Национальная специфика синтаксических концептов : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 "Теория языка" / Валерий Аркадьевич Федоров ; Воронежск. гос. ун-т. – Воронеж, 2013. – 36 с. 3. *Portine H.* La notion d'énonciation et l'évolution de la didactique des langues / Henri Portine // Théories, données et pratiques en FLE. – Villeneuve d'Ascq : Presses Universitaires de Lille, 1994. – P. 39–60. 4. *Portine H.* Activités langagières, énonciation et cognition. La centration sur les apprentissages / Henri Portine // Les Cahiers de l'Acedle. – 2008. – Vol. 5, n.°1. – P. 233–254. 5. *Rastier F.* La sémantique cognitive : éléments d'histoire et d'épistémologie / François Rastier // Histoire Epistémologie Langage, 15–1. – 1993. – P. 153–187. 6. *Tollis F.* La psychomécanique du langage et le guillaumisme dans la perspective des recherches cognitives / Francis Tollis // Psychomécanique du langage. Problèmes et perspectives. – P. : Champion, 1997. – P. 329–338. 7. *Petitot J.* Approche morphodynamique de l'iconicité des stémmas. Des connexions tesnièriennes aux images-schèmes des grammaires cognitives / Jean Petitot. – Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales Paris VI, Ecole Polytechnique http://www.crea.polytechnique.fr/JeanPetitot/ArticlesPDF/Petitot_Tesniere.pdf 8. *Greimas A. J.* Sémiotique des passions: Des états de choses aux états d'âme / Algirdas Julien Greimas, Jacques Fontanille. – P. : Éditions du Seuil, 1991. – 329 p. 9. *Desclés J-P.* Représentation des connaissances, Archétypes cognitifs, Schèmes conceptuels, Schémas grammaticaux / Jean-Pierre Desclés // Actes Sémiotiques, 1985. – VII, 69/70. – P. 5–51. 10. *Мартинюк А. П.* Лінгвістична концептологія: методологічні платформи, методики аналізу, перспективи розвитку / Алла Петрівна Мартинюк // Науковий Вісник Волинськ. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – Серія : "Філологічні науки". – Луцьк : ВНУ, 2012. – №23(248). – С. 81–88. 11. *Soutet O.* La syntaxe du français / Olivier Soutet. – P. : Presses universitaires de France, 1989 – 125 p. 12. *Тураева З. Я.* Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика) / Зинаида Яковлевна Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с. 13. *Adam J.-M.*Eléments de linguistique textuelle: théorie et pratique de l'analyse textuelle / Jean-Michel Adam. – Editions Mardaga, 1990. – 265 p. 14. *Арутюнова Н. Д.* Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с. 15. *Методологические* проблемы когнитивной лингвистики / под.ред. И. А. Стернина. – Воронежск. гос. ун-т, 2001. – 182 с. 16. *Павиленис Р. И.* Проблема смысла. Современный логико-философский анализ языка / Роландас Ионович Павиленис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с. 17. *Grobet A.* Le rôle des ponctuants dans le marquage des unités périodiques, à la lumière d'un exemple tiré de Fin de partie de Samuel Beckett / Anne Grobet // A qui appartient la ponctuation ? Bruxelles: Duculot, 1998. – P. 99–116. 18. *Залевская А. А.* Концепт как достояние индивида / Александра Александрована Залевская // Психолингвистические исследования: слово и текст. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2002. – С. 5–18.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Gaudé L.* Le soleil des Scorta / Laurent Gaudé. – Actes sud, 2004. – 250 p. 2. *Houellebecq M.* La carte et le territoire / Michel Houellebecq. – Flammarion, 2010. – 427 p. 3.*NDiaye M.* Trois femmes puissantes / Marie Ndiaye. – P. : Gallimard, 2009. – 316 p.

© *Філоненко Н. Г.*

ЦИМБАЛИСТА О. А.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ЗАСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ УСМІШКИ ПЕРСОНАЖІВ В АНГЛІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

У статті проаналізовано засоби відображення усмішки персонажів в англійських художніх текстах на лексико-семантичному рівні, виявлено найбільш продуктивний іменник *smile*, за допомогою якого відображається власне симптоматична міміка, міміка, що виражає конкретні емоції (почуття); міміка, що виражає психологічний стан суб'єкта; міміка, що виражає ставлення персонажа до предмета мовлення; міміка, яка дозволяє індивідуалізувати персонаж.

Ключові слова: засоби відображення, усмішка, міміка, лексико-семантичний рівень.

В статье проанализированы средства отображения улыбки персонажей в английских художественных текстах на лексико-семантическом уровне, выявлено наиболее продуктивное имя существительное *smile*, при помощи которого отображается собственно симптоматическая мимика, мимика, выражающая конкретные эмоции (чувства); мимика, выражающая психологическое состояние субъекта; мимика, выражающая отношение персонажа к предмету речи; мимика, позволяющая индивидуализировать персонаж.

Ключевые слова: средства отображения, улыбка, мимика, лексико-семантический уровень.

The article deals with the means of characters' smiles representation in British fiction on lexical and semantic level; it is found *smile* as the most productive noun, with the help of which it is represented the actually symptomatic gestures, i. e. gestures that express the psychological state of a subject; gestures that express character's attitude to a subject of speech; gestures that allow one to individualize a character.

Key words: means of representation, smile, gestures, lexical and semantic level.

У сучасній лінгвосеміотиці **актуальним** є вивчення сутності мовного знака у різних його функціях, зокрема і як складника спілкування мовців, що позначає невербальні їх дії, пов'язані з різними тілорухами. Ця своєрідність мовного знака є предметом аналізу у кінесиці – науці, що досліджує сукупність тілорухів (жестів, міміки), застосовуваних у процесі людського спілкування (за винятком рухів мовного апарату). Кін – це дрібна одиниця руху, з яких складається людська поведінка. Елементами кінесики є жести, міміка, пози й погляди, які мають як фізіологічне походження (позіхання, потягування, розслаблення й ін.), так і соціокультурне (розкриті очі, рукостискання тощо). Одним із кінетичних засобів вираження почуттів людини є усмішка, у вивченні якої дослідники й досі не мають єдиної думки щодо того, який саме діапазон почуттів передає усмішка: від

© *Цимбалиста О. А.*

типового прояву радості, щастя, задоволення та інших позитивних почуттів до сарказму, гіркоти, скептицизму, зневаги іронії [1].

Мета статті – виявити засоби відображення усмішки персонажів в анлійських художніх текстах і класифікувати їх за семантикою.

Завдання статті:

– скласифікувати мімічні кінеми за семантичними типами;

– проаналізувати мовні засоби відображення міміки, зокрема усмішки, персонажів в анлійських художніх текстах.

Усмішка людини може виражати й нещирі почуття, тому вона належить не тільки до симптоматичних рухів, але й соціальних. Г. Й. Крейдлін виділяє кілька семантичних класів посмішок на підставі найважливіших ознак, що розрізняють посмішки, до яких він відносить фізичні, соціальні, психічні, оцінні та інші характеристики. Учений виділяє посмішки-почуття, посмішки стану/властивості, посмішки відносини [2]. Це дозволило йому описати два типи посмішок: 1) фізіологічно вихідний, симптоматичний тип як засіб вираження емоції і 2) похідний, комунікативний – свідома передача адресатові деякої інформації [2].

Мімічні кінеми можуть бути представлені також двома семантичними типами: 1) етикетна міміка; 2) симптоматична міміка. Якщо до структури обличчя застосувати принцип золотого перетину, то обличчя людини можна розділити на дев’ять частин: перша – верхня (менш інформативна) – пов'язана з рухом верхньої частини особи – з чолом; друга, третя і четверта, п’ята – інформаційно значима – з очима, бровами, віями; шоста – з носом; сьома, восьма – з рухами ротом, губами, у тому числі з посмішкою; дев’ята – з підборіддям, щелепами, тобто з менш рухливими частинами.

Таким чином, враховуючи цей принцип, основна невербальна інформація передається за допомогою зон очей, брів, рота (губ). Ми висловили припущення, що серед названих вище зон обличчя найбільш комунікативно потужною є рот, оскільки він безпосередньо пов'язаний із мовленням і у своїй вторинній функції виступає органом людського мовлення.

Серед мімічних жестів взагалі і рухів передусім ротом, губами зокрема, самим експресивним є ***усмішка***.

Першу групу можна розглядати з чотирьох семантичних позицій, частково встановлених на основі праць О. А. Русиної про посмішку

[3], до якої ми додали ще одну, пов'язану з індивідуалізацією персонажів:

– власне симптоматична міміка,

– міміка, що виражає конкретні емоції (почуття);

– міміка, що виражає психологічний стан суб'єкта;

– міміка, що виражає ставлення до респондента або предмета мовлення;

– міміка, яка дозволяє індивідуалізувати персонаж.

Власне симптоматична міміка. На наш погляд, специфіка відображення симптоматичної міміки полягає в тому, що відтворюються неконтрольовані реальні емоції, декодування яких потребує широкого контексту, тому сама номінація мімічного руху відбувається дуже лаконічно: *Madame Merle's* ***mouth*** *rose to the left* [5:334]; ***What a smile!*** *I remember it now, and I know that it was the effluence of fine intellect, of true courage; it lit up her marked lineaments, her thin face, her sunken gray eye, like a reflection from the aspect of angel* [4:69].

У таких випадках сама лексема розташовується в комунікативно значущих позиціях – на початку або наприкінці складного синтаксичного цілого: *He would place his white hands beside the coarse bloated hands of the pictures, and* ***smile*** [6:103].

Про симптоматичний характер усмішки свідчать ті факти, що письменники відображають її як щось дуже рухливе: ***A smile curved*** *Lord Henry's lips, and he turned round and looked at Dorian* [6:143]. Нерідко для надання динамізму цьому мімічному руху використовують порівняння: ***A crooked smile****,* ***like a Malay crease****, writhed across the face of one of the women* [6: 149].

Як правило, це іменник ***smile***, який супроводжується або ні якимнебудь означенням, що класифікує цю емоцію як:

1) позитивну: *As he unbarred the door,* ***a smile of joy*** *flitted across his strangely young-looking face and lingered for a moment about his lips* [6:175) або

2) негативну: *I saw* ***a grim smile*** *contort Mr. Rochester's lips, and he muttered – "No, by God! I took care that none should hear of it or of her under that name." He mused for ten minutes he held counsel with himself: he formed his resolve, and announced it* [4:289].

Спостережено, що в проаналізованих нами текстах суттєво

переважають контексти, в яких симптоматичні рухи, виражені за допомогою усмішки, відтворюють негативні емоції. Про це свідчить семантичний зміст означень, що супроводжують іменник ***smile:*** *Mr. Rochester then turned to the spectators: he looked at them with* ***a smile both acrid and desolate*** [4: 292]; *All three looked at each other, and all three* ***smiled*** *–* ***a dreary, pensive smile enough*** [4:353]; *'Well, Dorian,' he said, as length, with* ***a sad smile****, 'won't speak to you again about this horrible thing, after today…'* [6:89].

Незважаючи на те, що симптоматична міміка у комунікативному плані передає додаткове значення, яке має переважно рефлекторну природу, однак у художній літературі зустрічаються випадки, коли описано свідоме керування симптоматичною емоцією в певній ситуації: *Mrs. Vane fixed her eyes on him, and* ***intensified the smile*** [6:51]. Про усвідомлення героїнею своєї емоції та керування нею говорить дієслово *intensify*, яке вживається у прямому номінативному значенні й на комунікативно-прагматичному рівні іменує семіотичний акт. Зазначений вислів сприймається як репрезентатив в авторському мовленні повістувача.

Аналогічно процес самоконтролю описаний від імені головного героя: *She sighed a sigh of ineffable satisfaction, as if her cup of happiness were now full. I turned my face away to conceal* ***a smile*** *I could not suppress: there was something ludicrous as well as painful in the little Parisienne's earnest and innate devotion to matters of dress* [4:170].

Так само, про контроль над симптоматичними рухами свідчить такий уривок, в якому безпосередньо описується цей процес: *Miss Temple passed her handkerchief over lips, as if to smooth away* ***the involuntary smile*** *that curled them; she gave the order; however, and when the first class could take in what was required of them, they obeyed* [4:66].

Слід додати, що в художній літературі нерідко описують невдалі спроби контролю або самоконтролю головних героїв над мімічними рухами, зокрема усмішкою: *Seeing me, she roused herself: she made a sort of effort* ***to smile****, and framed a few words of congratulation;* ***but the smile expired****, and the sentence was abandoned unfinished* [4:262].

Про симптоматичний характер мімічних рухів у вигляді посмішки свідчить той факт, що крім іменника ***smile***, дуже часто вживається дієслово ***to smile***, за допомогою якого тілоруху додається динамізму, уся художня ситуація стає живою, мінливою: *Dorian*

smiled, *and shook his head: 'I am afraid I don't think so, Lady Henry. I never talk during music – at least, during good music…'* [6:39].

Специфіка вживання дієслова ***to smile*** при передачі смислу невербальної комунікації полягає в тому, що це дієслово потребує семантичного поширення для того, щоб зрозуміти характер відтвореної емоції, наприклад, без контексту незрозуміло, якого характеру емоція: *Dorian looked at him and* ***smiled*** [6:117]. Лише подальший контекст робить це зрозумілим: задоволення – *The girl* ***smiled****. 'Dorian,' she answered, lingering over his name with long-drawn music in her voice, as though it were sweeter than honey to the red petals of her mouth – 'Dorian, you should have understood* [6:69]; презирство – *Dorian Gray* ***smiled****. There was a curl of contempt in his lips* [6:122]. Аналогічно: *Hannah had been cold and stiff, indeed, at the first: latterly she had begun to relent a little; and when she saw me come in tidy and well-dressed, she even* ***smiled*** [4:337].

Слід відмітити ще одну специфіку англійської мови, для якої, на відміну від української мови, властиво вживання іменника ***smiles*** у множині в значенні "*благовоління*", тобто форма множини утворює інший семантичний контекст: *She left the room, wreathed in* ***smiles*** [6:95].

Міміка, що виражає конкретні емоції (почуття). Емоції, виражені завдяки посмішці, як правило, чітко називаються завдяки означенням до іменника ***smile***, навіть коли вони подаються як градаційний прийом з одночасним контрастуванням: *He now* ***smiled****: and not* ***a bitter or a sad smile****, but one well pleased and deeply gratified* [4:352].

Для конкретизації відображеної усмішкою емоції, як правило, використовується означення, виражені прикметниками або дієприкметниками (в англійській мові *Participle I або II*).

Така конструкція завдяки означенню дозволяє назвати цю емоцію, наприклад, здивування: *The lad hesitated, and looked over at Lord Henry, who was watching them from the tea-table with* ***an amused smile*** [6:27]. Наведена комунікативна ситуація завдяки означенню ***amused*** характеризує емоцію як непрямо негативну, оскільки це не вираження радощів, захоплення, доброзичливості. Вона швидше за все астенічна, тобто повільна, роздумлива, тому що не викликає активної дії, а уповільнює останню.

Конструкції з дієсловом ***smile*** та елементом, що характеризує цю динамічну ознаку, опосередковано називають конкретну емоцію, наприклад;

– недовіра: *I s**miled incredulously*** [4:370];

– незадоволення: *St. John **smiled** slightly: still he was dissatisfied* [4:384];

– гіркота: *Most bitterly he **smiled** – most decidedly he withdrew his hand from mine* [4:408];

– чуйність: *The father caught his son's eye at last and gave him **a mild, responsive smile*** [5:8].

Опосередковано ті самі емоції можуть номінуватися за допомогою відображення мімічних рухів на обличчі у зоні рота за допомогою вживань інших номінативних одиниць, наприклад, незадоволення: *Madame Merle bent her head on one side a little, protestingly, and **smiled in the left corner of her mouth*** [5:473].

Емоції можуть виражатися і за допомогою інших лексико-семантичних засобів, крім іменника та дієслова ***smile***. Передусім це іменник ***lips.*** Вживання означення ***dry*** у зазначеній ситуації відносить читача до життєвого досвіду – сухі губи завжди були показником хвилювання, хворобливості тощо. У нашому випадку – це біль: *The elder woman grew pale beneath the coarse powder that daubed her cheeks, and her **dry lips** twitched with a spasm of pain* [6:51]. За допомогою іменника ***lips*** можуть передаватися і позитивні емоції, наприклад, радість: *Suddenly she caught a glimpse of golden hair and **laughing lips**, and in an open carriage with two ladies Dorian Gray drove past* [6:56]; *Her white hands were moving daintily among the cups, and her **full red lips were smiling** at something that Dorian had whispered to her* [6:153].

Міміка, що виражає психічний стан суб'єкта. При відображенні будь-якого психічного стану суб’єкта не можна без достатньої, а іноді й значної кількості пояснювальних комунікативних елементів. Проте у майстрів слова нерідко достатньо однієї – двох деталей, щоб пояснити ситуацію. Наприклад, елемент ***smile*** у наведеному нижче уривку нічого не говорить про психічний стан персонажа або взагалі дає невірну інформацію, оскільки усмішка асоціюється передусім з позитивними емоціями, але в контексті з дієсловом *murmured,* яке сигналізує про повільний стан мовлення, тихий, слабкий голос, то ця емоція швидше негативна, а персонаж

знаходиться у стані розгублення, непорозуміння: *'I do, Lord Henry,' murmured Mr. Erskine, with* ***a smile*** [6:34].

Мімічні рухи, без сумніву, дуже скороминущі: *There was* ***a smile*** *on his lips, and his eyes sparkled, whether with wine or not, I am not sure; but I think it very probable* [4:132], – тому і учаснику комунікації, і читачеві важко однозначно декодувати емоцію, лише контекст дає достатньо повну картину. Усмішка як дуже виразний паралінгвістичний елемент може створити кульмінаційний центр цілої градації емоційного настрою головного героя: *Dorian Gray drew a long breath. The colour came back to his cheeks, and* ***a smile*** *played about his lips* [6:93]. Якщо з першого речення в наведеному уривку настрій та емоційний стан героя не зовсім декодується читачем, то в останньому реченні іменник ***smile***, особливо в поєднанні з дієсловом *play*, остаточно знімає будь-які сумніви в тому, що він почувається дуже добре, навіть радісно.

Як зазначалося раніше, усмішка належить до симптоматичних, а внаслідок цього до динамічних, комплексних, а також дуже непомітних рухів, то відсутність таких рухів завжди актуалізує комунікативну ситуацію. Вживаючись як характеристика психологічного або психічного стану персонажа, усмішка стає комунікативно важливим знаком: *He hesitated for some moments, with* ***a strangely immobile smile*** *upon his face* [6:145]. У наведеному уривку актуалізаторами є означення ***immobile*** з показником ступеня якості цієї ознаки ***strangely.***

Крім іменника ***smile***, психічний стан персонажа може виражатися і за допомогою дієслова з тим самим семантичним змістом: *He half* ***smiled****. "But if I were to go to them, and they only looked at me coldly, and whispered sneeringly amongst each other, and then dropped off and left me one by one, what then? Would you go with them?"* [4:203].

На наш погляд, дієслово навіть більш, ніж іменник, за своєю категоріальною сутністю підгодить до вираження внутрішнього стану персонажа, особливо в конструкціях зі зворотними займенниками: *As he left the room, Dorian Gray* ***smiled to himself*** [6:94].

Дуже часто письменники використовують прийом контрасту для характеристики суперечливого психічного стану персонажа. У створенні цього прийому беруть активну участь дієслова ***smile*** і семіотично релевантні з протилежним семантично або контекстуально

змістом: *I saw Mr. Lloyd* ***smile*** *and* ***frown*** *at the same time: "Ghost! What, you are a baby after all! You are afraid of ghosts?"* [4:25].

У таких випадках вживається навіть альтернативний сполучник ***or*** у конструкціях, які характеризують усмішку: *Instead of speaking****, I smiled****; and* ***not a very complacent or submissive smile*** *either* [4:134].

Незважаючи на те, що мімічні рухи дуже невловимі, для характеристики негативного стану персонажа може використовуватися іменник ***smile*** у поєднанні з дієсловом із семантикою, яка містить основну ознаку усмішки як певної емоції. Як правило, це метафорична конструкція: *Mr. Rochester was standing near me; he had taken my hand, as if to lead me to a chair. As I spoke he gave my wrist a convulsive grip;* ***the smile*** *on his lips* ***froze****: apparently a spasm caught his breath* [4:202].

Мімічний рух у вигляді усмішки може відображати надзвичайно піднесений або схвильований психічний стан персонажа. У таких випадках емоції описуються на основі порівняння усмішки (***smile … as***) з чимось у складі стилістичного прийому: ***He smiled****; and I thought* ***his smile was such as*** *a sultan might, in a blissful and fond moment, bestow on a slave his gold and gems had enriched: I crushed his hand, which was ever hunting mine, vigorously, and thrust it back to him red with the passionate pressure* [4:267].

Мімічний рух у нижній зоні обличчя не завжди пов'язаний із посмішкою, але в широкому контексті опису стану персонажа вираз ***a watery mouth*** асоціюється із жалкою посмішкою (***a watery smile***), завдяки чому стан персонажа дуже зрозумілий і достатньо однозначний в аксіологічному плані для читача: *"Yes, sir," repeated Trotty, looking* ***with a fixed eye and a watery mouth****, at the piece of tripe he had reserved for a last delicious tit-bit; which the gentleman was now turning over and over on the end of the fork* [4:94].

Психічний стан персонажа завдяки опису нижньої частини обличчя може виражатися і за допомогою інших лексико-семантичних засобів, зокрема іменника ***mouth***. Це дозволяє відтворити більш глибокі почуття, ніж посмішка: ***His mouth*** *certainly looked a good deal compressed, and the lower part of his face unusually stern and square, as the laughing girl gave him this information* [4:360].

Застосування інших лексико-семантичних засобів для відтворення психічного стану персонажа передбачає вживання іменника ***lips*** у множині, оскільки позначає парні предмети. Цей

іменник найчастіше вживається для опису нижньої зони обличчя: *For nearly ten minutes he stood there, motionless, with parted* ***lips****, and eyes strangely bright* [6:19]. Цей засіб також слугує для передачі незвичайного стану персонажа, наприклад, сильного хвилювання: *He paused; gazed at me: words almost visible trembled* ***on his lips****, – but his voice was checked* [4:152], або хвороби: *"When will he come? When will he come?" I cried inwardly, as the night lingered and lingered as my bleeding patient drooped, moaned, sickened: and neither day nor aid arrived. I had, again and again, held the water to* ***Mason's white lips****; again and again offered him the stimulating salts: my efforts seemed ineffectual: either bodily or mental suffering, or loss of blood, or all three combined, were fast prostrating his strength* [4:210].

Міміка, що виражає ставлення до респондента або предмета мовлення. Комунікативні ситуації, у яких виражається ставлення одних персонажів до інших, завжди насичені прагматичними елементами, наприклад: *'I am charmed, my love, quite charmed,' said Lord Henry, elevating his dark crescent-shaped eyebrows and looking at them both with* ***an abused smile*** [6: 39]. У наведеному уривку іменник ***smile*** у прямому номінативному значенні позначає конкретний мімічний рух, пов'язаний із вираженням позитивних емоцій. Якщо подивитися на зміст фрази, представлений у прямому мовленні, то це суцільна презентація гарного ставлення автора цих слів до свого співрозмовника: по-перше, це дуже однозначне звертання (*my love*); по-друге, це пряме номінативне значення дієслова *charm*, підсилене стилістичним прийомом точного повтору, друга частина якого супроводжується прислівником *quite*, що сприяє педалюванню цієї динамічної ознаки.

Проте загальний зміст фрази остаточно встановлюється завдяки смисловому поєднанню двох елементів: іменник *smile* і означення *abused* у формі *Participle П*, які, контрастуючи за змістом, утворюють смисловий новотвір оксюморонного типу. Завдяки його розташуванню наприкінці наведеного уривку, в якому повістується на експліцитному рівні про позитивні емоції, виникає інше – протилежне почуття – це своєрідний прийом обманутого чекання.

Стосунки між персонажами також для читача стають більш зрозумілими, коли вони декодуються завдяки елементам, які є універсальними для всіх. До них належить і усмішка: *"Well, who is it?"*

she asked, in a voice and with ***a smile*** *I half recognized; "you've not quite forgotten me, I think, Miss Jane?"* [4:92]. Завдяки іменнику ***smile*** у читача виникає надія на позитивний результат спілкування літературних героїв.

Усмішка як мімічний рух використовується письменниками для підкреслення контрасту між не дуже приємним зовнішнім виглядом героїв або одного із героїв та їх внутрішнім світом, ставленням один до одного, що есплікується в опису їх зовнішності: *She put her floury and horny hand into mine; another and* ***heartier smile illumined her rough face****, and from that moment we were friends* [4:339].

У тих випадках, коли вживається дієслово ***smile*** художня картина набуває динамічності, особливо в контексті відображення емоцій інших персонажів: *Leah* ***smiled****, and even Sophie bid me "bon soir" with glee* [4: 244].

Ставлення одного персонажа до іншого за допомогою мімічних рухів може виражатися опосередковано, без вживання іменника або дієслова ***smile***. Це може бути лише натяк на мімічний рух, посмішку, але з вказівкою на контрольованість емоції: *And* ***the left-hand corner of Madame Merle's mouth*** *gave expression to the joke* [5:332]. Аналогічно переважно завдяки мімічних рухів для читача стають зрозумілими взаємовідношення персонажів: *Miss Temple had looked down when he first began to speak to her; bur she now gazed straight before her, and her face, naturally pale as marble, appeared to be assuming also the coldness and fixity of that material; especially* ***her mouth****,* ***closed as*** *if it would have required a sculptor's chisel to open it, and her brow settled gradually into petrified severity* [4:65]. Слід додати, що докладний опис зовнішності, її змін, актуалізація уваги читача на зоні рота (перед його зображенням зроблена пауза, вжито прислівник *especially*, а вираз обличчя переданий через зіставлення рота із скульптурою) дозволяє привернути увагу читача до стосунків між персонажами та їх внутрішнього стану.

У художньому мовленні дуже часто ***мімічні рухи використовуються як індивідуальна риса / характеристика конкретного персонажа***. У таких випадках до граматичної конструкції додається ще займенник, що вказує на особу: *'You have done too many foolish things during the last fortnight to be entitled to give yourself that name, Dorian,' answered Lord Henry, with* ***his sweet,***

melancholy smile [6: 81]; *Of such insolences and attempted slights he, of course, took no notice, and in the opinion of most people his frank debonair manner,* ***his charming boyish smile****, and the infinite grace of that wonderful youth that seemed never to leave him, were in themselves a sufficient answer to the calumnies, for so they termed them, that were circulated about him* [6:113].

У наведених уривках означення, що супроводжують іменник ***smile***, дуже точно характеризують передусім не зазначений мімічний рух, а самих головних героїв – лорда Генрі та Доріана, їх позитивне сприйняття іншими людьми на тлі їх справжньої зіпсованої сутності.

Іноді на індивідуалізації усмішки будується один з основних художніх конфліктів. Тоді цей мімічний рух дуже докладно описується з метою актуалізації уваги читача: *Mr. Rochester had sometimes read my unspoken thoughts with an acumen to me incomprehensible: in the present instance he took no notice of my abrupt vocal response; but he smiled at me with* ***a certain smile*** *he had of his own, and which he used but on rare occasions. He seemed to think it too good for common purposes: it was the real sunshine of feeling – he shed it over me now* [4:243].

У деяких випадках мімічні рухи, пов'язані з індивідуалізацією персонажа, одночасно підкреслюють його незвичайний для оточуючих стан, а також зовнішність тощо: *Again Madame Merle was silent, while* ***her thoughtful smile*** *drew up her mouth* ***more than usual*** *toward the left corner* [5:255].

Індивідуальний мімічний рух у нижній зоні обличчя може передаватися не лише за допомогою іменника ***smile***, але й інших засобів, які не є синонімами або квазісинонімами в лінгвістичному плані, а завдяки іменуванню тих частин обличчя, що безпосередньо фізично здійснюють цей рух. Передусім це номінація рота: *"Do you wish me to intercede?" Madame Merle asked, with her fine arms folded, and* ***her mouth*** *drawn up to the left* [5:332]. Функцію індивідуалізації підкреслює особовий займенник ***her.***

Дуже часто суворі характери персонажів передаються письменником через зовнішність. Для цього опис однієї із зон обличчя характеризується. Передусім це опис зони рота: *'A dangerous theory!' came from Sir Thomas's tight* ***lips****. Lady Agatha shook her head, but could not help being amused* [6:35]. У зазначеному випадку це не усмішка, але

це мімічний рух тими ж самими органами, тобто губами.

До комунікативно значущих належать мімічні рухи, зокрема посмішка, які виконують ритуальну функцію, у тому числі й функцію витання. Така міміка виникає, наприклад, під час входу до кімнати, де знаходяться інші люди, особливо в товаристві вихованих людей, або просто при вітанні. У таких випадках усмішка може не обов'язково свідчити про справжні почуття людей: *He* ***smiled*** *approbation: we shook hands, and he took leave* [4:382].

Таким чином, на лексико-семантичному рівні до засобів відображення посмішки відносяться лексеми ***smile*** (іменник та дієслово), ***lip*** (форма множини, оскільки позначає парні предмети) та ***mouth***. Вони вживаються у прямому номінативному значенні, оскільки, з одного боку, позначають універсальні емоції, з іншого, – ті частини тіла, які є органами мовлення. Ці частини тіла розташовані в тій зоні обличчя, яка є центральною відповідно до принципу "золотого січення", завдяки чому ці референтні зони є надзвичайно комунікативно значущими. Найбільш поширеним є іменник ***smile***, за допомогою якого іменується дуже широко коло семіотичних явищ: власне симптоматична міміка; міміка, що виражає конкретні емоції (почуття); міміка, що виражає психологічний стан суб'єкта; міміка, що виражає ставлення до респондента або предмета мовлення; міміка, яка дозволяє індивідуалізувати персонаж. Оскільки зазначені лексико-семантичні засоби мають широкий референт у реальному житті, то для конкретизації семантичного змісту використовуються означення, які аксіологічно спрямовують сприйняття читача відповідно до контексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Крейдлин Г. Е.* Невербальная семиотика в ее соотношении с вербальной : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 "Общее языкознание" / Г. Е. Крейдлин. – М., 2000. – 68 с. 2. *Крейдлин Г. Е.* Улыбка как жест и как слово : к пробл. внутриязыковой типологии невербальных актов / Г. Е. Крейдлин, Е. А.Чувилина // Вопросы языкознания. – М. : Из-во РГГУ, 2001. – № 4. – С. 66–93. 3. *Русина Е. А.* Сравнительный анализ параязыковых явлений в русских и английских художественных текстах : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Елена Анатольевна Русина. – Курск, 2002. – 215 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. *Bronte Ch.* Jane Eyre / Charlotte Bronte. – London : Penguin Books Ltd., 1847. – 332 p. 5. *Henry J.* The Portrait of a Lady / James Henry. – New York : C. Scribner's Sons, 2008–2013. – 704 p. 6. *Wilde O.* The picture of Dorian Gray / Oscar Wilde. – London : Penguin Books Ltd., 1891. – 230 p.

© Цимбалиста О. А.

ЧЕРНИШОВА Ю. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕЛІГІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано правомірність виділення релігійного перекладу як особливого виду перекладу, при цьому під релігійними текстами розуміються як біблійні та богослужбові тексти, так і сучасні християнські тексти. Виявлено, що релігійний переклад не обмежується використанням засад загальної теорії перекладу.
Ключові слова: релігійний переклад, релігійний текст, теорія перекладу.

В статье обоснована правомерность выделения религиозного перевода в качестве особого вида перевода, при этом под религиозными текстами имеются ввиду как библейские и богослужебные тексты, так и современные христианские тексты. Выявлено, что религиозный перевод не ограничивается использованием принципов общей теории перевода.
Ключевые слова: религиозный перевод, религиозный текст, теория перевода.

Reasonability of distinguishing religious translation as particular type of translation, meaning both biblical and liturgical texts, and modern Christian texts, is grounded. Religious translation is proved not to be limited by application of general theory of translation basis.
Key words: religious translation, religious text, theory of translation.

Переклад релігійних текстів (під релігійними текстами маємо на увазі християнські тексти) є, з одного боку, чи не найбільш дослідженою проблемою в історії перекладання, зважаючи на багатовікову історію перекладів Біблії. Проблеми біблійного перекладу широко висвітлювали закордонні та вітчизняні дослідники (С. С. Авєрінцев, Є. М. Верещагін, С. І. Головащенко, А. С. Десницький, В. В. Німчук, Я. де Ваард, Ю. Найда, Дж. Барр, В. Вандерлі та ін.). Існують також численні розвідки з проблем перекладу богослужбової літератури (П. Ґаладза, І. Огієнко, Ж. Деліль, Л. Ґерарді, Р. Фальсіні та ін.). Слід зазначити, що загалом у перекладознавчій, лінгвістичній, філософській, богословській літературі, в основному, під “релігійним текстом” розуміється священний текст тієї чи іншої релігії, у християнстві – це Біблія. Однак, поряд із біблійними та богослужбовими тексами, які традиційно вважаються релігійними, існує численна сучасна релігійна література. У зв’язку із цим видається **актуальним** вивчення особливостей перекладу сучасних релігійних текстів.

Відновлення релігійного життя в Україні, пожвавлення міжконфесійних відносин і відносин Церкви та держави, систематичне

© *Чернишова Ю. О.*

висвітлення подій релігійного життя засобами масової комунікації актуалізували переклад творів сучасної релігійної літератури. Постала проблема нагальної потреби у перекладознавчих розвідках, необхідності вдосконалення методик перекладу релігійних текстів та визначення засад перекладу сучасних релігійних текстів. І, якщо в царині біблійного та богослужбового перекладу існують чисельні розвідки, то сучасні релігійні тексти не так часто потрапляють до кола уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (І. С. Алексєєва, Т. Ю. Галкіна, В. В. Демецька, І. П. Забула), що зумовлює **новизну** дослідження.

Метою даної розвідки є з'ясування місця релігійного перекладу у контексті загальної теорії перекладу, що зумовило вирішення низки **завдань**: 1) визначити поняття "релігійного тексту" та спільні риси сучасного релігійного тексту і біблійних текстів; 2) визначити основні функції релігійних текстів та перекладацькі стратегії, що уможливлюють їх відтворення у тексті перекладу; 3) з'ясувати ступінь кореляції перекладу релігійних текстів із засадами загальної теорії перекладу.

Багатовікова історія біблійних перекладів надає величезний матеріал для аналізу принципів перекладу Біблії з подальшим усвідомленням місця та ролі цих принципів для перекладу сучасних релігійних текстів. Разом з тим, здавна принципи біблійного перекладу випрацьовувалися всередині Церкви і відображали церковний підхід, який багато в чому суперечить постулатам сучасного перекладознавства. Так, наприклад, вважається, що постановка проблеми перекладу Св. Ієронімом, головним автором Вульґати та повного перекладу Старого Завіту з оригінальних мов – *"non verbum de verbo reddere sed sensum"* (Epistola 57 "De optimo genere interpretandi", приблизно 390 р.) – є фундаментальною і для сучасних досліджень з перекладознавства. Тим самим, установлюється зв'язок між підходом Св. Ієроніма до біблійного перекладу та завданнями сучасного перекладознавства. Так, Ж. Мунен вважав, що сучасна лінгвістика лише ускладнила проблему, сформульовану у твердженні *"non verbum de verbo reddere sed sensum"*, пішовши далі в напрямку пошуку відповіді на питання: що таке смисл? [1:32].

Разом з тим, із кола уваги дослідників випадає той факт, що цей вираз Св. Ієроніма стосувався усього, за винятком перекладів Св. Писання, де й *"ordo verborum mysterium fidei est"*. Св. Ієронім розрізняв два різні види перекладацького підходу до текстів, залежно від

виду тексту: стосовно світських текстів – вільний переклад, який передає думку, стосовно ж сакральних текстів – буквальний переклад.

Здавна біблійні переклади знаходилися під контролем Церкви, їх створення завжди більшою чи меншою мірою визначалося церковними приписами. Теорії перекладу Біблії створювалися всередині Церкви. Підходи, якими керувалися перекладачі Біблії, відображали виключно церковну позицію, і покарання за відхід від неї було неминуче.

Лише в XVI сторіччі розпочалося науково-філологічне вивчення Святого Письма, яке Л. Л. Нелюбін та Г. Т. Хухуні характеризують як "десакралізацію" латинського перекладу Біблії та "філологізацію" ставлення до нього [2:96]. Втім, хоча принципи філологічного аналізу, пов'язані із зіставленням перекладу з оригіналом, почали використовувати також і для текстів релігійного характеру, а філологія почала вважатися універсальним засобом аналізу будь-якого тексту, світського чи релігійного [2:96], протягом всієї історії біблійних перекладів Церква намагалася зберегти контроль над ними.

Сучасні релігійні тексти представлені різноманітними жанрами: молитовна література, проповіді, церковні послання, бесіди, роздуми, публіцистичні виступи на релігійні та релігійно-світські теми, коментарі та тлумачення на біблійні книги, виклади віри, катехізиси, наукові релігійні тексти (теологічні, юридичні, історичні, які застосовуються також у викладанні в релігійних навчальних закладах), художня та науково-популярна релігійна література (християнська поезія, романи, оповідання, розповіді про святих і про видатних діячів Церкви, численні духовні розважання, популярна психологія, порадники для батьків, підлітків, молоді), релігійні тексти медійного дискурсу.

Необхідно зазначити, що дослідники підкреслюють невизначеність характерних рис цієї групи текстів на відміну від, наприклад, більш чітко визначених сакральних і світських текстів [3]. На нашу думку, критерієм приналежності до релігійних текстів має бути відповідність цілям релігійної комунікації, до яких В. І. Карасик, наприклад, відносить: отримати підтримку від Бога, очистити душу, закликати ближніх до віри та покаяння, утвердити вірних у вірі, пояснити віровчення, усвідомити через ритуал свою приналежність до певної конфесії [4].

Досліджуючи особливості перекладу релігійних текстів, слід зауважити, що релігійний текст – це не єдина назва, що зустрічається у сучасних розвідках з цієї теми. Так, розповсюджені сполучення

“фідеїстичний текст”, “духовний текст”, “конфесійний текст”, “сакральний текст”, “священний текст” та інші. Видається, що назви “сакральний текст” та “священний текст” слід використовувати для означення головних текстів релігійної традиції, що, як вважається, створені безпосередньо Богом або за Його натхненням. Натомість під загальною назвою “***релігійний текст***” можна об’єднати ***всі тексти релігійного змісту в ситуації релігійної комунікації***, тобто це є загальною назвою для означення як сакральних текстів, так і текстів, створених людиною. Об’єднує всі ці види текстів загальне трепетне ставлення до мови, яка в них використовується, оскільки це спілкування з Вищою Реальністю, і те, що предметом релігійного тексту є розповідь про Бога, про Його заповіді та вчення. Будь-який релігійний текст так чи інакше говорить про істини духовного життя, до яких не можна фізично доторкнутися, побачити своїми очима. Ця особливість релігійних текстів визначає особливі мовні засоби, які використовуються в релігійній комунікації, і, відповідно, в перекладах.

Тексти релігійної літератури протиставляємо всім іншим видам текстів унаслідок того, що для них домінантною є функція репрезентації сфери релігійного. Основна мета будь-якого твору цього типу полягає в репрезентації сакрального світу, який протиставляється буденному. Така мета відрізняє релігійне мовлення від інших комунікативних актів, для яких першочерговим є або досягнення естетичного впливу, створення художнього образу, або інформативний зміст – повідомлення про якісь події, явища.

Сучасне світове перекладознавство, що утворилося переважно у XX сторіччі, хоча і використало, наприклад, здобутки Ю. Найди, який зробив їх на основі спостережень за біблійними перекладами, проблемами релігійного перекладу не займалося. Маємо констатувати, що якщо і знаходимо згадки про релігійний переклад у працях із загальної теорії перекладу ([1], [2], [5], [6], [7]), то вони представлені головним чином у вигляді історичного екскурсу, який з’ясовує місце та важливість біблійного перекладу для становлення теорії перекладу.

Зрозуміло, що особливості та проблеми перекладу релігійних текстів українською мовою довгі роки майже не досліджувалися українськими перекладознавцями через дискримінацію релігійної сфери в радянські часи. Нерозробленість проблем перекладу релігійних текстів у “світському” перекладознавстві можна пояснити, на нашу

думку, і властивим для людини ставленням до всього, що має відношення до релігійної сфери, як до сакрального, тобто специфікою предмета релігійного перекладу, а, отже, намаганням обмежитися перекладом світських текстів.

На наше переконання, особливості релігійного перекладу не досліджувалися лінгвістичною теорією перекладу не в останню чергу тому, що вона виділяє два функціональних види перекладу: художній і спеціальний (інформативний), – а релігійний переклад не можна віднести до жодного з цих видів. Адже функціональні завдання релігійного тексту, тобто та конфігурація функціональних домінант, яка визначає інваріант, що необхідно зберегти в перекладі, відрізняються від завдань, які постають при перекладі художніх і спеціальних текстів.

Релігійний текст покликаний не тільки здійснити художньо-естетичний вплив (завдання художнього тексту), не тільки повідомити інформацію (завдання спеціального тексту). Звичайно, функції художньо-естетичного впливу та повідомлення інформації властиві і релігійним текстам: так, молитву, богослужбові тексти можна вважати деякою мірою художніми, часто поетичними творами; у проповідях, віровчительних, теологічних текстах, творах релігійної публіцистики функція повідомлення інформації відіграє важливу роль.

Якщо брати до уваги лише такі функції релігійних текстів, то для дослідження особливостей перекладу сучасних релігійних текстів слід було б обмежитися використанням здобутків теорії перекладу наукових (для богословських наукових текстів), художніх (для молитов, художніх творів на релігійну тематику), публіцистичних (для проповідей, послань), журналістських текстів (для релігійних текстів медіа-дискурсу). Так, наприклад, дослідники визначають чимало спільного у природі, організації, функціях сакральних і поетичних текстів, обом цим типам властива образність, метафоричність, трансцендентність по відношенню до світу звичайних речей та явищ (Х. Поуп, Л. Малевец, В. Ізер) [цит. за 8]. І. Огієнко називає “Кобзар” Т. Шевченка “високо релігійним твором” [цит. за 9:19], “сакральним художнім текстом” визначає поему І. Франка “Мойсей” Т. П. Вільчинська [10:133]. Але, як зазначає С. Р. Абрамов, у поетичному тексті все підкорено єдиному почуттю, навіть релігійне переживання трансформується в естетичне; натомість, у сакральному тексті естетичне підкорене духовно-релігійному [8:265]. Ані молитви не можна аналізувати лише з точки

зору їхнього художньо-естетичного ефекту, ані проповіді, богословську літературу та релігійні тексти медіа-дискурсу як такі, що лише повідомляють інформацію.

Релігійний переклад має своє особливе місце в теорії перекладу саме тому, що релігійні тексти об'єднує ***особливе завдання, яке ставить перед собою взагалі все релігійне вчення***: намагання донести до людини істину (або, скоріше, привести людину до істини), залучити людину до віри, *religare*, тобто зв'язати людину з Богом, провести, розвернути (навернути) людину до Бога. Український релігієзнавець А. М. Колодний наголошує, що "призначенням релігії є не пізнання світу, навіть людини, а служіння орієнтиром останній в її поєднанні із Всесвітом, у віднайденні в ній того, що підносить людину до Абсолюту, Всезагального" [11:9]. Ця функція релігійної комунікації визначає особливі стратегії релігійного дискурсу та їхню реалізацію в тексті, а, отже, на наш погляд, і особливі вимоги та засоби досягнення функціональної еквівалентності оригіналу та перекладу.

Якщо щодо перекладу сакрального тексту В. Ю. Лебєдєв зазначає, що можливі дві перекладацькі стратегії: переклад сакрального тексту як сакрального та переклад сакрального тексту як літературно-художнього [12], то стосовно релігійного перекладу, на нашу думку, слід визначити ***два підходи***: в першому перекладачем береться до уваги специфіка релігійного тексту, а саме необхідність перевираження в перекладі засобів об'єктивації релігійних смислів з усіма наслідками, що випливають з такого підходу (врахування церковних приписів, ступеня сакралізованості релігійного дискурсу етнокультурних спільнот віруючих, герменевтичних та концептуальних аспектів релігійного перекладу [13], наявність навичок ідентифікації та збереження маркерів сакральності), у другому йдеться скоріше про світський переклад та про десакралізацію релігійного тексту.

Тому застосування терміну "релігійний переклад" видається доречним у тому випадку, якщо переклад релігійних текстів, підходи до нього, перекладацькі стратегії протиставляються перекладу світських текстів. У такому разі розділення проходить не по межі художні тексти – інформативні, художній переклад – спеціальний переклад, але по межі релігійні тексти – світські, релігійний переклад – світський переклад.

Отже, ***релігійний переклад*** – це особливий вид перекладацької діяльності, окремий вид міжмовного посередництва, оскільки вимагає

звернення до стратегій і тактик релігійної комунікації. Тому й релігійний стиль, який виокремлюють сучасні мовознавці, як видається, дійсно є особливим стилем, оскільки це єдиний стиль, що віддзеркалює специфіку розмежування сакральної та повсякденної мови, це ніби окрема мова.

Засади релігійного перекладу визначаються, передусім, ***прескриптивною церковною позицією*** [14] і ***не завжди корелюються із принципами загальної теорії перекладу***. Недарма, оцінюючи переклади Біблії, здійснені о. Рафаїлом Турконяком (2007 р.) та Патріархом Філаретом (2004 р.), Л. Герасимчук зазначає: "… як переклади церковні, ці твори не підлягають секулярній критиці, бо просто аніяк не корелюються з сучасною українською теорією перекладу" [15].

Таким чином, релігійний переклад – це особливий вид перекладу, який не обмежується використанням засад загальної теорії перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Mounin G.* Teoria e storia della traduzione / George Mounin. – Piccola Biblioteca Einaudi, 2002. – 221 p. 2. *Нелюбин Л. Л.* Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней) : Учеб. пособие / Л. Л. Нелюбин, Г. Т. Хухуни. – [2-е изд.]. – М. : Флинта, МПСИ, 2008. – 416 с. 3. *Лебедев В. Ю.* Семантические изменения в религиозном ритуале // Respectus philologicus. – 2007. – № 11(17). – С. 124–135. 4. *Карасик В. И.* Религиозный дискурс // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. – Волгоград : Перемена,1999. – С. 5–19. 5. *Виноградов В. С.* Перевод. Общие и лексические вопросы / В. С. Виноградов. – М. : КДУ, 2004. – 240 с. 6. *Сдобников В. В.* Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2006. – 448 с. 7. *Федоров А. В.* Основы общей теории перевода / А. В. Федоров. – М. : Изд. дом "ФИЛОЛОГИЯ –ТРИ", 2002. – 416 с. 8. *Абрамов С. Р.* Сакральное и поэтическое как категории герменевтики [Электронный ресурс] / С. Р. Абрамов // VII Международные Лихачевские научные чтения (24–25 мая 2007) // Вестник РГГУ. – 2007. – № 4 (94). – С. 263–265. – Режим доступа : http://vestnik.rsuh.ru/article.html?id=55427. 9. *Вільчинська Т. П.* Розвиток концептосфери сакрального в українській поетичній мові 17–20 ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філолог. наук : спец. 10.02.01 / Тетяна Пилипівна Вільчинська. – К., 2009. – 40 с. 10. *Вільчинська Т. П.* Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові 17–18 ст. : Монографія / Тетяна Пилипівна Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с. 11. *Колодний А. М.* Феномен релігії. Природа, структура, функціональність, тенденції / Анатолій Миколайович Колодний. – К., 1999. – 52 с. 12. *Лебедев В. Ю.* Сакральный текст и проблема перевода [Электронный ресурс] / В. Ю. Лебедев // Hermeneutics in Russia. – Issue 2. – 1998. – Режим доступа : http://university.tversu.ru. 13. *Чернишова Ю. О.* Герменевтичний підхід до перекладу сучасних релігійних текстів / Ю. О. Чернишова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2009. – Вип. 16.– С. 532–541. 14. *Чернишова Ю. О.* Прескриптивні стратегії в перекладі сучасних релігійних текстів (до питання про функції релігійної мови та еквівалентність перекладу) / Ю. О. Чернишова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2009. – Вип. 23. – С. 396–406. 15. *Герасимчук Л.* "…чорний перст, вилізши з землі, у небо вперсь". Про наші теперішні перекладацькі "здобутки" / Л. Герасимчук // Літературна Україна. – 16 квітня 2009.

© *Чернишова Ю. О.*

ЧЕРХАВА О. О.
Національний університет "Львівська політехніка"

ДИСКУРСИВНА КОМПОЗИЦІЯ РЕЛІГІЙНОГО ТЕКСТУ
(на матеріалі англо-, німецько-, україно- та російськомовних календарних релігійних путівників)

У статті розглянуто аспекти вивчення релігійного дискурсу як міждисциплінарного явища; представлено різні дефініції релігійного дискурсу та запропоноване найбільш коректне його науково вмотивоване визначення; установлено співвідношення між поняттями "структура релігійного дискурсу" і "дискурсивна композиція"; виявлено складники дискурсивної композиції релігійних текстів; проаналізовано заголовки англо-, німецько-, україно- та російськомовних календарних релігійних путівників з погляду їх дискурсивної композиції.
Ключові слова: релігійний дискурс, структура релігійного дискурсу, дискурсивна композиція, релігійний текст, календарний релігійний путівник.

В статье рассмотрены аспекты изучения религиозного дискурса как междисциплинарного явления; представлены разные дефиниции религиозного дискурса и предложено наиболее корректное его научное определение; установлено соотношение между понятием "структура религиозного дискурса" и "дискурсивная композиция"; выявлены составляющие дискурсивной композиции религиозных текстов; проанализированы заглавия англо-, немецко-, украино- и русскоязычных календарных религиозных путеводителей с точки зрения их дискурсивной композиции.
Ключевые слова: религиозный дискурс, структура религиозного дискурса, дискурсивная композиция, религиозный текст, календарный религиозный путеводитель.

In this article the aspects of studying of religious discourse are considered as interdisciplinary phenomenon; different definitions of religious discourse are presented and its working scientific definition is offered; the relation between the notion religious discourse structure and discourse composition is established; components of discoursive composition of religious texts are revealed; titles of Anglo-, German-, Ukrainian- and Russian calendar religious guides were analized, taking into account their discoursive composition.
Keywords: religious discourse, religious discourse structure, discourse composition, religious text, calendar religious guide.

Розвиток релігієзнавства відбувався у різних сферах гуманітарного знання, кожна з яких розглядала його у власному ракурсі. Одна з цих сфер – дискурсологія, що витлумачує релігію через низку підходів, зокрема *комунікативний,* при аналізі категорії інакості (О. Ю. Кислякова), у теорії мовленнєвих жанрів (А. Й. Паславська, Г. О. Савін), у процесі виконання певних функцій (О. В. Бобирьова), з позицій прагматики (М. П. Ділай) та *когнітивний* – при зіставленні особливостей відображення мовних картин світу в текстах представників православ'я та п'ятидесятництва (О. О. Калиновська), у

© *Черхава О. О.*

процесі концептуалізації (О. Ю. Малафєєв) і категоризації (І. О. Шашков) навколишньої дійсності. У працях іноземних дослідників, зазвичай, спостерігаємо *критичний теолінгвістичний підхід* (Critical Theolinguistic Approach), заснований Й.-П. Ноппеном [8].

У XXI столітті до пояснення феномену релігії активно залучається метод дискурс-аналізу, за допомогою якого накопичуються емпіричні дані, історичні свідчення, психологічні спостереження, що стосуються віровчення. Останнє є предметом вивчення в теології – науці, яку трактують як тип світосприйняття, світогляду, науку про використання символів, знаків для залучення людей, "зв'язок людини з джерелом буття" [9:32].

Метою статті є характеристика дискурсивної композиції англо-, німецько-, україно- та російськомовних календарних релігійних путівників.

Завдання статті:

– розглянути аспекти вивчення релігійного дискурсу як міждисциплінарного явища;

– представити різні дефініції релігійного дискурсу та запропонувати найбільш коректне його науково вмотивоване визначення;

– установити співвідношення між поняттями *структура релігійного дискурсу* і *дискурсивна композиція*;

– виявити складники дискурсивної композиції релігійних текстів;

– проаналізувати дискурсивну композицію заголовків англо-, німецько-, україно- та російськомовних календарних релігійних путівників.

Сучасний етап вивчення релігійного дискурсу (**далі – РД**) характеризується тенденцію до його витлумачення як міждисциплінарного явища. Так, існує спроба представити його *як релігійний текст у ситуації реального спілкування* [10:119–121]; *як явище у соціолінгвістиці*, що "включає три багатократні змінні (multiple variables) (жанр "genre", мову "language" та релігію "religion") і три подвійні змінні (binary variables) (план "level", темпоральність "time" та модальність "mode"), які вирізняють автентичну мову та оброблену (authentic and distilled language) [11:1]; *як метафоричну мову в релігійному спілкуванні*, яка "має набір законів, етичних та

моральних цінностей (справедливість, краса, любов, доброта), що закладають основу держави" [12:43]. Особливості релігійного дискурсу ґрунтовно проаналізовано у працях словацького вченого Й. Містрика [13], польської дослідниці М. Войтак [14] та американських соціолінгвістів, які розробили теорію "мовних кодів малих соціальних груп" [15]. У зв'язку з такою постановкою проблеми можемо говорити про становлення нової міждисциплінарної науки – лінгвотеології.

Лінгвотеологію, або теолінгвістику, розглядають як "науку, на меті якої є встановлення зв'язку, проміжної ланки, з однієї сторони, між релігією і лінгвістикою, а з іншої, – між лінгвістикою і теологією" [16:3]. У першому випадку йдеться про більш широкий спектр лінгвістичних досліджень загалом вірування у надприродну силу(и) як творця(ів), так правителя(ів) Всесвітом, тимчасом у другому – завдання "теології" полягає у вивченні природи Бога і релігійної істини зокрема [17:92]. Насамперед релігійна практика у фокусі лінгвістики представлена як "прагматика, контекст релігії […], те, як ми пояснюємо використання мови релігії, що має свою систему" [18:4].

Свідченням цілісності лінгвотеології є також низка підпорядкованих їй напрямів, зокрема лінгворелігієзнавство, соціолінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія, етнопсихолінгвістика тощо. Так, з позиції лінгворелігієзнавства трактування релігійного дискурсу пройшло тривалий шлях: від спрощеного визначення як "дисципліни, що досліджує мову біблеїстів, теологів та інших осіб, які вивчають теорію релігії та практикуючих віруючих" [19:16], до глибшого науково обґрунтованого, – пов'язаного з виявленням взаємозалежності понять "теолінгвістика", "релігійна мова", "релігійний стиль" із церковно-релігійною картиною світу та мовною картиною світу, а тому як "науки, що виникла на перетині мови та релігії; розділу мовознавства, де вивчає релігійну мову у вузькому й широкому розумінні" [20:290]. Окремим питанням у цьому підході є тлумачення змісту складних місць святого письма доказами божественного походження й абсолютної істинності Біблії, так званої екзегетичності, яку в релігійно-філософському ракурсі науковці розглядають як "синтез пропозицій, проголошених віруючими будь-якої релігійної спільноти щодо певної проблеми [21:3], та дослідження теоретичних установок, які породжені міждисциплінарним синтезом

© *Черхава О. О.*

лінгвістики і специфічної евлогічної (хвалебної) риторики Євангелії, у якій, окрім послання Божого, повідомлено про життя та страждання Христа" [22:138; 23].

В аспекті соціолінгвістики сферу зв'язку релігії і мови пов'язують з "сукупністю тем, які складають зміст мовної діяльності у відповідній соціальній взаємодії " [24:25]. До таких осередків відносимо передусім засоби масової інформації, в яких релігійний дискурс представлено або 1) з релігійно-політичного погляду, або 2) з суто релігійного (спрямованого на вірянина чи вірян). У першому випадку релігійний дискурс можна розглядати як механізм впливу на мову командної діяльності, співпраці, дружніх стосунків у межах окремої спільноти з різними релігійно-політичними угрупованнями [25], дебати з соціально-моральних питань (статус батьківства, відмова від громадянського шлюбу тощо), вплив релігійної або політичної особи на відносини держава-церква (наприклад, співпраця між передвиборчою кампанією Джона Ф. Кеннеді та релігійною організацією "Протестанти та інші об'єднані американці" (Protestants and Other Americans United (POAU)" [25]), мовну політику невирішених протиріч у сфері християнського богослужіння "на тлі суперечностей українського православ'я із католицизмом" [26], політизацію релігійних питань суспільного життя держави; дискурс міжрелігійного діалогу як стратегію вирішення політичних конфліктів та врегулювання культурно-релігійних суперечностей між відповідними країнами [27:101] тощо. У другому – маємо на увазі розгортання релігійного дискурсу в межах окремого телевізійного каналу (CNL), цільовою аудиторією якого прийнято вважати вірян(ина).

Як об'єкт психолінгвістики, релігійний дискурс вивчають у плані а) формування "норми поведінки індивіда", наприклад, моделі людської справедливості на основі божественної – у судочинстві [28; 29] та б) маніпуляції свідомістю користувача соцмережі, наприклад, через відповідну релігійну інформацію (статті, брошури, рекламу), опубліковану на релігійних сайтах, та здатність релігійної мовленнєвої діяльності адаптуватись відповідно до уяви й винахідливості користувача [30:201].

У лінгвокультурології релігійний дискурс представлено як свідому маніфестацію культурного розвитку природної можливості

моральної оцінки [31:10], як інформацію про релігійний, літературний і культурний стани певної країни у конкретну епоху та вплив його лідерів на формування культурно-мовних цінностей [32:168–170], а також як вид духовної діяльності людини, яка стоїть на одному щаблі з моральністю, мистецтвом, наукою та іншими феноменами духовної культури [33:447].

Етнопсихолінгвістика вивчає релігійний дискурс передусім як виявлення мови у її відношенні до взаємодії етнокультурних та етнопсихологічних чинників, зокрема "конфронтації між етнічними й релігійними меншинами у державах із різною культурою" [34:24].

Спираючись на такий широкий міждисциплінарний характер релігійного дискурсу, пропонуємо робоче його визначення як об'єкта лінгвотеології, під яким розуміємо зв'язок релігійної та мовної картин світу; зміст мовленнєвої діяльності у відповідній соціальної взаємодії, зокрема засобах масової інформації; формування релігійної норми поведінки маніпулятивними засобами; співвідношення релігійної мови з феноменами духовної культури, маніфестацію культурного розвитку моральної оцінки та відображення релігійної мови в колективній свідомості етнічних груп.

Одним із проблемних питань при визначенні будь-якого типу дискурсу є нашарування понять "дискурсивна структура", яке прирівнюють до рівня моделі дискурсу (в іноземних джерелах, зокрема, "discourse sketch"/ "дискурсивний ескіз" із компонентами "story" (сюжет), "events" (події), "existents"/character and setting (персонажі та місце) та трьома основними рівнями структури: а) linguistic structure (мовний), б) attentional state component (фокус уваги при аналізі акустичних та інтонаційних особливостей), в) intentional structure (інтенціональний) [35]); "дискурсивний конструкт" – 1) моделювання, створення концептуальної конструкції дискурсу, яка експлікує його структуру [36:136], і 2) "динамічне, активно-пасивне символічне утворення, що є відображенням образу соціального об'єкта і підлягає інтерпретації в межах комунікації агентів соціального конструювання" [37:112]; "дискурсивна композиція", яку розглядають у вужчому значенні, насамперед як 1) формально-структурну характеристику мовлення [38], 2) жанрову форму [36:139]; 3) категорію викладу письмових текстів (розповіді, опису, експозиції та аргументації) [39].

© *Черхава О. О.*

Оскільки "підґрунтям моделювання може бути гіпотеза, перевірка якої потребує накладання моделі на оригінальний об'єкт і експериментальну діяльність […], то дискурсивний конструкт не може бути моделлю, оскільки повністю тотожний із оригіналом" [40:386]. Дискурсивна ж структура є досить широким поняттям, яке стосується не обов'язково релігійного дискурсу, адже не завжди в останньому містить сюжет й інші складники, зазначені вище. Тому у дослідженні будемо послуговуватися терміном В. І. Карасика "дискурсивна композиція", яку розуміємо як послідовність викладу інформації (заголовок, вступ, основну частину, кінцівку), властивої кожному із видів релігійного дискурсу, і яку будемо враховувати при моделюванні структури релігійного типу дискурсу на а) мікрорівні (в аспекті когерентності) та б) макрорівні (у плані ширшого значення дискурсу, частково співвіднесеного з поняттям дискурсивної структури) [41:9].

Так, попри традиційну з позиції філософії мови думки щодо поділу мови на ту, яка стосується емпіричного та транс-чуттєвого світу [42], нещодавно сформульовано гіпотезу про існування єдиної так званої "мови Абсолюту" (Absolute Language), яка охоплює два типи релігійного дискурсу: 1) описовий / descriptive / existential (висловлювання-факти щодо значення тих слів, які вказують на історичні події, та тих, що інформують про те, якими є речі насправді) і 2) прескриптивний / prescriptive / injunctive (висловлювання-дії щодо моралі; наказ, заборона, настанова) [43:133]. Відповідно до цієї теорії, Дж. Граймс розглядає структуру релігійного дискурсу як "комплексну дворівневу мовну систему, де першому рівню властиві "буквальні висловлювання" (literal expressions), що називають факт існування надприродної сили, а другому – так звана "непряма мова" (символічна та образна) [43:135]. Усі ці висловлювання групуються в релігійному дискурсі у сегменти – кореляти структурної варіації дискурсу, які маркуються відповідними структурними елементами. Упорядкування цих сегментів значною мірою залежить від когерентності, яка є "генератором структури та смислу дискурсу" [44:32], і тематичних блоків як інформантів повідомлення, смислове наповнення якого допомагає сприймати і застосовувати текстову інформацію, включаючи роз'яснення віровчення та переконання реципієнта в його істинності через трактування Святого Писання і роздуми про Бога, питання транслюдської реальності щодо божественного начала кожної

істоти та явища, низку цілей (роз'яснення суті гріховності для її уникнення, вказівки на страждання, опис добродіянь, які оберігають та допомагають протистояти слабкості, заклик до каяття, єднання, вміння аналізувати та робити власні висновки, етичність, життєве переконання "кредо", моральність).

Дискурсивна композиція РД на **мікрорівні** передбачає його сегментацію на складові (епізоди у письмових релігійних текстах та групи реплік в усних релігійних повідомленнях), де спостерігаємо тематичну, референційну (єдність учасників), подійну, часову та просторову єдність із відповідним когерентним маркером, послідовність викладу яких зумовлена вступною, основною частинами та кінцівкою. Між цими фрагментами релігійної інформації наявні особливі межі у вигляді паузи і ритуального обряду (в усному проповідницькому виді РД), графічних маркерів (у письмовому, зазвичай релігійно-популярному виді) та спеціальних лексичних засобів: послідовних знакових одиниць, так званих дискурсивних структурних елементів, (discourse structure element = discourse labeler [35]), відмінних від дискурсивних маркерів (discourse markers/cue phrases/cue words/discourse connectives/discourse particles), які вказують на вид та впорядкування супровідної інформації і залежать від а) орфографічних маркерів / orthographic markers (кома, крапка, знак оклику, колонка, подвійна колонка, параграф, абзац, шрифт (Orthodox – набір шрифтів, передбачуваних для верстування Богослужійних текстів)); б) типу вживання (sentential/pragmatic/discourse); с) позиції (beginning/middle/end) [35:21].

Наприклад, послідовність викладу інформації структурно клішованого календарного релігійного путівника (**далі – КРП**) розпочинається із "заголовка" із синтаксичною компресією на зразок *"Feiert Jesus! – today"* (двомовність як символ того, що об'єднує всіх), зазвичай, схожим на один із різновидів релігійного гасла (religious banner), властивого релігійним буклетам, транспарантам, плакатам, листівкам, зокрема директивного "*Join us on Sunday! Jesus Calling*!" та декларативного "*Faith is a Journey, not a Destination!"* (висловлювання із негативною конотацією щодо протесту проти війни конфесій типу *God is too big to fit onto one Religion*! не виявлені у дослідженні). Зауважимо, що у дуальному підході до аналізу "заголовку" [45], дотримуємося теорії щодо бачення його як "підтексту

єдиного позначуваного ним тексту, між якими існують точки, що породжують повідомлення" [46:6-7], а не як "самостійного висловлення (мета-тексту)" [45:180].

Тематичну єдність епізодів текстів КРП забезпечує темпоральний дискурсивний маркер заголовку (типу "*365 days of faith", "31 rays of hope", (метафорично місяць), "15 Minutes a Day with God", "Лучи Света на каждый день 1992", "365 днів удачі"*), оскільки має безпосередню ключову часову прив'язку (сегментацію на рік, місяць, день) до позначуваного ним тексту КРП *Andachtsbuch/Devotionals/Meditations/Релігійного Календаря*, яка впливає на датування епізодів (наприклад, *6 січня*), що в свою чергу зумовлює відповідний релігійний період епізоду (*ідентифікація Різдвяних свят у вступі*), релігійну подію (*народження Ісуса Христа у вступі*), та відповідну тематику (*в основній частині Навечеріє Рождества Христова*), яка забезпечує загальну цілісність КРП, оскільки може переходити з одного епізоду в інший (в епізодах іншого типу можлива тематична розповідь про Божих посланців, силу віри, традиції (віросповідання), притчі, слово пастиря, духовні закони, коріння свята, неперехідні цінності, святі, пісні страви, у хвилини одкровення, алфавіт віри, лікар тіла і душі), перериваючись словами (*Закінчення 2 січня*) із відкритою кінцівкою епізоду КРП. Остання не містить апеляції у вигляді експліцитного спонукання читача до дії, питання чи заборони, натомість характеризується наративною інформативністю, наприклад, у КРП "*С верой в душе 2014*" епізод "*Рождество Христово*" (з 7–11 січня) закінчується словами "*Святитель Иоан Златоуст называет этот великий день источником всех остальных праздников христианских, празником честнейшим и важнейшим*".

Тимчасом у КРП "*Лучи света на каждый день 1992 г.*" [51] знаходимо референційну єдність (ідентифіковано адресата/читача у кожному епізоді в апелятивній кінцівці, маркованій особливим графічним маркером "МИМОХОДОМ" із орфографічним маркером "двокрапкою", після якої слідує звернення до читача ("*Каждый день жизни прибавляет частицу мудрости, если мы ходим со Христом*" – за 26 Мая); заперечним реченням ("*Мы не можем ждать милостей от природы после того, что мы с ней сделали + Одна неисправленная ошибка приносит за собой еще двадцать*"(епізод "*Грех калечит людей*" за 9 Апреля), риторичним запитанням ("*Имеет ли смысл лить*

воду на чью-то мельницу, если она ветряная?" (епізод "*Жадность несет смерть*" (за 6 Июня)), наказовим реченням ("*Читайте Св. Писание регулярно, и вы скоро поймете сколько жизненной силы, нужной человеку, содержит оно"(епізод "Инквизиция проглядела*" – за 3 Ноября)). В україномовному "*Православному календарі 2014*" [52] кінцівка залежить від тематики епізоду: а) приурочені релігійному святу такі епізоди не містять апеляції до читача, оскільки складаються із низки перехідних молитов із можливим кінцевим "*Амінь*" чи "*Господи Благослови*!" або псалмів; б) епізоди із довільною тематикою типу "*Чи може самотність бути покаранням за гріхи?*" (за 4–6 листопада, с. 324–326) закінчуються імпліцитним апелятивним реченням "*Так що Богу треба дякувати, що Він від падіння оберігає*".

У російськомовних календарях не виявлено нумерації сторінок, натомість україномовному вищеописаному календареві вони властиві – загалом 383 сторінок.

Між "заголовком" як базовим елементом дискурсивної композиції позначуваного ним тексту РД (у нашому випадку КРП), "вступом" та "основною частиною" існують дискурсивні структурні елементи, так звані "точки, що породжують особливі повідомлення" [46:6–7], які маркують додаткову інформацію (зазвичай, не релігійної тематики). До таких належить:

1. "Ремарка" типу а) "*Meinen Eltern in Dankbarkeit gewidmet!*" (на 1 чи 2 сторінці *у Andachtsbuch*) – присвята автора тексту, зазвичай, члену родини, товаришеві або наставнику; б) "*Nur zur kostenlosen Verteilung!*" *у Andachtsbuch* та "*Permission is granted to reproduce this book only on the condition that it is not sold or distributed for financial gain but solely distributed for the glory of God and the edification of His people*" *у Bible Promises* [49] – висловлюється вдячність автора тексту за інформацію про некомерційність продажу відповідного матеріалу (власне, з орієнтацією на незаможного адресата); в) "*Об астрономических сведениях, помещенных в календаре"/ "Пояснення до астрономічної частини календаря*" та "*Как узнать время восхода и захода Солнца"/ "Схід і захід Сонця" в російськомовному КРП "С верой в душе 2014 та україномовному"* і *"Православний календар 2014"*.

2. "Рекламне повідомлення" у вигляді списку інших не релігійних типів календарних путівників (на 2 сторінці), зокрема у

“Православному календарі 2014” – це “Ангел-охоронець. Календар” (календар імен), “Жіночий календар”, “Рецепти від Оксани. Календар”, “Сад-Город”, “Салати. Календар”, “Сімейний календар”, “Травник. Календар (Земна)”, “Цілитель.Календар”, “365 днів удачі”, проміжна реклама яких періодично з’являється у основній частині у вигляді заголовку “Збери свою колекцію” та ілюстрацій до відповідного рекламованого типу календаря.

3. “Національно-марковане часове повідомлення” про *“Схід та Захід сонця по зонах України / Росії”* (з уточненням київського/московського часу для міст України / Росії на 2 сторінці) у всіх російськомовних та україномовних православних КРП, детальне роз’яснення яких міститься у супровідних або кінцевих таблицях (на останніх сторінках календаря) і функціонує як певний часовий маркер усього тексту. Наприклад, у “*Православному календарі 2014*” вступна інформація “*Моменти сходу і заходу Сонця та Місяця, наведені в календарі, обчислені для Києва (30,5 градуса східної довготи і 50 градусів північної широти*)” та дві супровідні таблиці “*Поправки на Схід та Захід Сонця для різних місяців та зон (у хв.)”, “Міста України по зонах та уточнення на київський час*”.

Окрім релігійного гасла текстам КРП властива вербалізація “заголовку” у формі “збірної релігійної цитати” (“*Hoere Israel! Der Ewige ist unser Gott, der Ewige ist einzig!/ Hoere Israel! Der Herr ist unser Gott, der Herr ist eingig!*”) або “монокомпонентної власної релігійної назви – теоніму” (“*Sanna*”), які вказують на широкий релігійний контекст та можливу гендерну ідентифікацію, зокрема у німецькомовному давньому релігійному “*Hanna: Gebet- und Andachtsbuch für israelitische Mädchen und Frauen*” [47]. Тимчасом сучасному *Andachtsbuch* властива біблійна цитата із посиланням типу “*Lebt immer mehr aus der Gnade unseres Herrn Jesus Christus” [2. Petrus 3, 18]* та зображенням людини біля струмка [48] або ж відсутній заголовок як свідчення “інтимізації” сакрального слова.

Певним відхиленням від стандартної дискурсивної композиції КРП уважаємо тексти *Bible Promises for you, us, woman, fathers, mothers* – на зразок тематичної щоденної біблійної цитати, відмінні від попередніх відсутністю коментаря роз’яснення, де особовий дискурсивний маркер заголовку задає не часову як у попередніх текстах, а референційну єдність (уся релігійна інформація

опосередкована довкола образу матері, батька тощо в біблійному контексті). Про актуальність цього типу КРП свідчить нещодавно спеціально адаптована програма для Android *IPhone Bible Promises For Every Day* (2013) сайт *Daily Bible Promises* [49].

Тематична вступна єдність КРП забезпечується прив'язкою всієї інформації тексту до дати – часу сходу та заходу сонця, тривалості відповідного дня, наявності можливого посту, імен святих і мучеників) "*С верой в душе 2014*" [50], що представлена графічними маркерами (різного виду, розміру та шрифтами), і особливим клішованим просторовим розміщенням для швидкого запам'ятовування читачем базової релігійної інформації, з якою тісно пов'язана супровідна основна частина із прескриптивною настановою – глибоким обдумуванням певної релігійної тематики/проблеми, вираженої наративним висловлюванням для ілюстрації біблійної притчі, розповіді з життя простих або відомих людей (артистів, письменників, політиків) з елементами аналогії, протиставлення, догматичним посиланням (2. Petrus 3, 18) та висловлюванням роз'яснювального характеру (біблійні трактування із роздумами про "вічні істини, інтерпретацією смислів Біблії, дефініції окремих релігійних понять).

Особливе *подвійне темпоральне дублювання* Юліанським стилем у вступі властиве *православному* КРП "*С верой в душе 2014",* тоді як у "*Православному календарі 2014*" [52] маємо дублювання по п'ятидесятниці (наприклад, Понеділок 16-ї седмиці по п'ятидесятниці – це 22 вересня*)*, а також вступну ілюстрацію тематичного іконопису, наприклад, *"Благовіщення"(7 квітня, с. 106), "Різдво" (7 січня, с. 13), "Хрещення" (19 січня, с. 25), "Стрітеня" (15 лютого, с. 53), "Благовіщення" (7 квітня, с. 106), "Вербна Неділя" (13 квітня, с. 112), "Воскресіння Христове" (20 квітня, с. 119), "Вознесіння Господнє" (29 травня, с. 159), "П'ятидесятниця" (8 червня, с. 170), "Преображення Господа Бога" (19 серпня, с. 244), "Успіння Богородиці Діви" (28 серпня, с. 253), "Воздвиження чесного і животворчого Христа" (27 вересня, с. 284), "Введення в храм Діви Марії" (4 грудня, с. 355).*

Спостереження над текстом КРП типу *Andachtsbuch* показали взаємозв'язок дати у вступі (*1. Januar – Neujahr*) з відповідною біблійною цитатою або молитвою, яку маркують періодом та часом необхідного прочитання (*Morgens: 1. Mose 1–3 ma Abends: Matthäus 1/*

SA 8.27 SU 16.24), оскільки відповідна супровідна цитата священнослужителя або псалом (у основній частині) типу "*Verlass dich voll und ganz auf mich, deinen Gott! Hosea 12,7b (Hoffnung für alle*)" супроводжується коментарем ідентифікованого автора "*Das Jahr 2012 liegt vor uns wie ein verpacktes Geschenk ... .*" та кінцевою апелятивною частиною у вигляді окличного речення "*Und sollten wir zwi schendurch „abstürzen", so werden wir niemals tiefer fallen als in Gottes Hand*! *Elí Diez-Prida"*) або риторичного запитання (*Hast du dich heute schon von diesem Brot ernährt? Adam Schiller*) [48].

Отже, при моделюванні релігійного дискурсу на мікрорівні, слід враховувати дискурсивну композицію релігійних текстів, що розглядаються у його рамках як послідовність викладу релігійної інформації через заголовок, вступ, основну частину, кінцівку, які сегментують текст на епізоди в письмових релігійних текстах і між якими спостерігаємо тематичну, референційну (єдність учасників), подійну, часову та просторову єдність із відповідними когерентними маркерами. Зокрема, у текстах типу КРП одним із перших елементів, що організує послідовне його прочитання як цілісного релігійного тексту, тобто зумовлює його дискурсивну композицію, виступає "заголовок".

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кислякова Е. Ю.* Коммуникативная категорія инакости в религиозном дискурсе / Е. Ю. Кислякова // Известия Пензенск. гос. пед. ун-та им. В. Г. Белинского : [наук. журн.] / [отв. ред. М. С. Слободяник]. – Пенза : ПГПУ им. В. Г. Белинского, 2012. – № 27. – С. 37–40. – Режим доступу : http://cyberleninka.ru/article/n/kommunikativnaya-kategoriya-inakosti-v-religioznom-diskurse. 2. *Паславська А. Й.* Монолог про Декалог: між культурами, релігіями та мовами / А. Й. Паславська // Матеріали конф. ["Людина. Комп'ютер. Комунікація" / [відп. ред. Ф. С. Бацевич]. – Львів : Вид-во Нац/ ун-ту "Львівська політехніка", 2010. – С. 51–56. 3. *Савин Г. А.* Коммуникативные стратегии и тактики в речевом жанре современной православной проповеди : дис. … канд. філол. Наук : 10.02.01 / Геннадий Александрович. – М., 2009. – 207 с. 4. *Бобырева Е. В.* Религиозный дискурс: ценности, жанры, стратеги (на материале православного вероучения) / Елена Владимировна Бобырева. – Волгоград : Перемена, 2007. – 375 с. 5. *Ділай М. П.* Лінгвопрагматика англійських протестантських проповідей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ділай Маріанна Петрівна. – Львів, 2013. – 22 с. 5. *Калиновская О. А.* Картины мира и речевого поведения в текстах представителей православия и пятидесятничества: сравнительный анализ / О. А. Калиновская // ŽMOGUS KALBOS ERDVÉJE : The Proceeding Edition of Scientific Articles. – N. 3 (8). – Kaunas : Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities Department of Foreign Language, 2003. – P. 77–85. – Режим доступу : http://filologija.vukhf.lt/3-8/skirmante.htm. 6. *Малафеев А. Ю.* Современная православная проповедь и общественная лекция: лексика и прагматика / А. Ю. Малафеев // Вестник Сургутск. гос. пед. ун-та / [отв. ред.

Н. В. Коноплина]. – Сургут : СурГПУ, 2011. – № 9. – С. 307–315. 7. *Шашков И. А.* О подходах к исследованию категории религиозный дискурс / И. А. Шашков // Studia Linguistica. ─ 2011. – Вип. 5.(2). – С. 483–488. – Режим доступу : http://www.philology.kiev.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_5_2/483_487.pdf 8. *Noppen Van J.-P.* Methodist Discourse and Industrial Work Ethic. A Critical Theolinguistic Approach / J.-P. Van Noppen // Beigisch Tijdtschrift vor Philologie Geschiedenis / Moderne Taalen Letterkunde. – 73(Afl.3), 1995. – 693 s. 9. *Франк С. Л.* Духовные основы общества. Введение в социальную философию : [монография] / Семен Людвигович Франк. – М. : Республика, 1992. – 511 с. 10. *Богачевская И. В.* Религиозный дискурс как объект философско-религиоведческой рефлексии / И. В. Богачевская // Культура народов Причерноморья. – 2006. – Вып. 79. – С. 119–121. 11. *Holt R.* A Socio-Linguistic Approach to Religious Language / R. Holt [Електронний ресурс] / Ron Holt. – Australia : A JT, 2006. – Ch. VI. – Режим доступу : http://ebooks.adelaide.edu.au/l/locke/john/l81u/ complete.html.12. *Wittgenstein L.* Philosophical Investigations / Ludwig Wittgenstein. – N.Y. : John Wiley & Sons, 2010. – 592 p. 13. *Mistrik J.* Religiôzny styl / Jozef Mistrik // Stilistika I. – W. : Opole, 1992. – S. 82–90. 14. *Войтак М.* Проявление стандартизации в высказываниях религиозного стиля (на материале литургической молитвы) / М. Войтак // Стереотип и тв-во. – 1998. – С. 214–230. 15. *Gumperz J.* Types of Linguistics Communities / J. Gumperz // Readings in the Sociology of Language. – Hague : Mouton, 1970. – S. 115–124. 16. *Шамарова С.* Актуальные вопросы исторической теолингвистики / Светлана Шамарова. – Saarbrucken : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013. – 120 с. 17. *Плисов Е. В.* Конфессиональная дифференциация христианской лексики в немецком языке в толковом словаре (на материале неметкого языка) [Електронний ресурс] / Е. В. Плисов // Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки. – Петропавловск-Камчатский : КамГУ, 2006. – № 1. – С. 187–199. – Режим доступу : http://cyberleninka.ru/article/n/konfessionalnaya-differentsiatsiya-hristianskoy-leksiki-v-tolkovom-slovare-na-materiale-nemetskogo-yazyka 18. *Braun W.* Guide to the study of religion / Willi Braun. – London : Continuum, 2000. – 560 p. 19. *Гадомский А. К.* Теолингвистика: история вопроса / А. К. Гадомский // Ученые записки Таврическ. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – 2005. – Т. 18. – Вып. 1. – С. 16–26. 20. *Гадомский А. К.* Религиозный язык – теолингвистика – языкознание вопроса / А. К. Гадомский // Ученые записки Таврическ. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – 2007 – Т. 20(59). – Вып. 1. – С. 287–292. 21. *Кадикало А. М.* Проблема свідомості у контексті взаємодоповняльності релігійного та наукового дискурсів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филос. наук : спец. 09.00.11 “Релігієзнавство” / А. М. Кадикало. – К., 2005. – 22 с. 22. *Марков Б. В.* Знаки Бога: Риторика религиозного дискурса / Б. В. Марков // Мысль: журнал Петербурского Философского Общества. – 2006. – Т. 6. – № 1. – С. 137–148. 23. *Pernot L.* The Rhetoric of Religion / Laurent Pernot // The International Society for the History of Rhetoric / [ed. Marc van der Poel]. – 2006. – Vol. 24. – Issue 3. – P. 235– 254. – Режим доступу : http://crab.rutgers.edu/~wfitz/pernot.pdf 24. 24. *Гольберг И. М.* Религиозно-проповеднический стиль современного русского литературного языка: моральные концепты : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Инна Михайловна Гольберг. – М., 2002. – 242 с. 25. *McWilliams K. R.* Sentries of Separation: Dimensions of Discourse on The Religious Issue during the 1960 Presidential Election [Електронний ресурс] / Kevin R McWilliams : Thesis. – Columbia : Columbia University, 2013. – Режим доступу : http://history.columbia.edu/undergraduate/theses/McWilliams_Thesis.pdf 26. *Богачевська І. В.* Християнська наративна традиція : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора филос. наук : спец. 09.00.11 “Релігієзнавство” / І. В. Богачевська. – К., 2007. – 22 с. 27. *Huber-Rudolf B.* Von Missionaren, Managern und Mediatoren – eine Typologie Interreligious Lernender / Barbara Huber-Rudolf // Handbuch Interreligious Lernender. Gutersloher Verlagshaus / [ed. Peter Schreiner, Ursula Sieg]. – Gutersloher, 2005. – S. 101–112. 28. *McGowen R.* The Changing Face of God's Justice: The Debate Over Divine and Human Punishment in Eighteenth-Century England / Randal

McGowen // Criminal Justice History. – Oregon : University of Oregon, 1988. – P. 63–98. 29. *Martschukat J.* The Religious Discourse on Criminal Law in England, 1600–1800: From a Theology of Trial to a Theology of Punishment / Martschukat J. // Religion and Politics in Europe and the United States : Transnational Historical Approaches. – Washington / Baltimore : Depkat, Volker, 2012. – S. 85–99. 30. *Karaflogka A.* E-Religion: A Critical Appraisal of Religious Discourse on the World Wide Web/A. Karaflogka. – USA:Equinox Publishing, 2007. – 224p. 31. *Downes W.* Language and Religion: A Journey Into the Human Mind: [монографія] / William Downes // . – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 280 p. 32. *Thompson J.* Missionaries to Malawi: Black Europeans or African Christians? / Jack Thompson // International Bulletin of Missionary Research / [ed. by Jonathan J. Bonk]. – USA, Connecticut: Overseas Ministries Study Centre, 2000. – № 24(4). – P. 168–170. 33. *Культурология. XX* век: Словарь : в 2-х т. / [сост. и гл. ред. А. Я. Левит]. – СПб. : Университетская книга, ООО "Алетейя", 1997 .– Т. II. – 447 с. 34. *Banchoff Th.* Religion and the Global Politics of Human Rights / Thomas Banchoff, Robert Wuthnow ; [ed. R. Wuthow]. – Oxford : Oxford University Press, 2011. – 336 p. 35. *Grosz B.* Some Intonational Characteristics Of Discourse Structure. /Barbara Grosz, Julia Hirschberg // Proceedings of the International Conference on Spoken Language Processing / The College of Information Sciences and Technology. – Columbia : The Pennsylvania State University, 1992. – P. 429–432. 36. *Мясников И. Ю.* Комуникативное моделирование прессы: жанровая структура издания как ключ к структуре его дискурса / И. Ю. Мясников // Ветник Томск. гос. ун-та. – Серия : "Филология". – 2011. – № 3 (15). – С. 134–145. 37. *Климанська Л. Д.* Політичний дискурс соціальної проблеми як комунікативна технологія [Електронний ресурс] / Л. Д. Климанська. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2013_68/Gileya68/F8_doc.pdf 38. *Карасик В. И.* О типах дискурса / В. И. Карасик, В. И. Шаховской // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – 2000. – С. 5–20. 39. *Nordquist R.* Grammar and Composition [Електронний ресурс] / Richard Nordquist. – Режим доступу : http://grammar.about.com/bio/Richard-Nordquist-22176.htm. 40. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с. 41. *Dijk T.* Discourse as Structure and Process / Teun A. van Dijk. – London : SAGE, 1997. – Vol. 1. – 356 p. 42. *Hirschberg J.* Empirical studies on the disambiguation of cue phrases / Julia Hirschberg, Diane Litman // Journal of Computational Linguistics. – USA : MIT Cambridge Pess, 1993. – Vol. 19. – Issue 3. – P. 43–49. 43. *Grimes J.* Problems and Perspectives in Religious Discourse: Advaita Vedānta Implications / John Grimes. – USA : State University of Ney York Press, 1994. – 213 p. 44. *Мойсеенко С. М.* Прагматичне значення англійської комп'ютерної лексики, його структура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apfil/2011_2/Moiseienko.pdf 45. *Петрова Н. Г.* О некоторых особенностях заглавий поэтического дискурса акмеистов / Н. Г. Петрова // Ветник Томск. гос. ун-та. – Серия : "Филология". – 2012. – № 10(125). – С. 180–183. 46. *Лотман Ю. М.* Семиотика культуры и понятие текста / Ю. М. Лотман // Ветник Тарт. гос. ун-та. – Серия : "Филология". – 1981. – № 515. – С. 3–7.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

47. *Geiger A.* Gebet- und Andachtsbuch für israelitische Mädchen und Frauen / Abraham Geiger, Moritz Güdemann, Manuel Joël, Moritz Abraham Levy, Jacob Freund. – Breslau : Wilhelm Jacobsohn u. Comp. – 386 p. 48. *Literatur* für ein Leben mit Zukunft! Advent-Verlag Lüneburg! Andachtsbuch 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.advent-verlag.de/cms/cms/upload/buecher/pdfs/Andachtsbuch-2012-Leseprobe.pdf
49. http://dailybiblepromise.com/ 50. *Календарь* "С верой в душе 2014". – К. : Пресса Украины, 2013. 51. *Календарь* "Лучи света на каждый день 1992 г." . – М. : Протестант, 1991. 52."Православний календар 2014". – Тернопіль : ТзОВ "Видавництво "Діана плюс книги"", 2014. – 384 с. 53. http://www.crosswalk.com/devotionals/

© *Черхава О. О.*

ЧОРНА Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ІСПАНОМОВНОГО ПОСТМОДЕРНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено дослідженню теоретичного аспекту вивчення іспаномовного постмодерного художнього дискурсу крізь антологічний підхід. Постмодерний художній дискурс розглядається як специфічна форма відкритої художньої комунікації з нестійкою текстуальною структурою, механізм інтерпретації якого є когнітивною діяльністю щодо визначення смислу художніх форм, проведення концептуального аналізу та співвіднесення концептуальних структур з когнітивними схемами читача.
Ключові слова: постмодерний художній дискурс, комунікативна парадигма, лінгвокогнітивна парадигма, відкритий текст.

Статья посвящается исследованию теоретичного аспекта изучения испаноязысного постмодерного художественного дискурса через антологический подход. Постмодерный художественный дискурс рассматривается как специфическая форма открытой коммуникации с нестойкой текстуальной структурой, механизм интерпретации которого является когнитивной деятельностью по отношению к определению смысла художественных форм, проведения концептуального анализа и соотношения концептуальных структур с когнитивными схемами читателя.
Ключевые слова: постмодерный художественный дискурс, коммуникативная парадигма, лингвокогнитивная парадигма, открытый текст.

The article focuses on the study of the Spanish-language Postmodern Literary Discourse theoretical aspect thought the anthological approatch. The Postmodern Literary Discourse is considered as a specific open structure with instable textual structure, which assumes the plural interpretations, which interpretation mechanism is the cognitive activity as regards to determination of literary forms sense, to realization of the concept analysis and to correlation of the concept structures with the reader cognitive stereotyped images.
Key words: postmodern literary discourse, communicative paradigm, cognitive paradigm, open text.

У другій половині XX століття з'явився цілий спектр методів дослідження мовного спілкування, які помітно вплинули на вивчення мовної комунікації: семіотика, герменевтика, кібернетика, нейробіологія і штучний інтелект, нові напрями психології (біхевіоризм, психоаналіз, когнітивна психологія), філософії (аналітична філософія, феноменологія, прагматизм), соціології (когнітивна соціологія, теорія соціальної дії, теорія ролей), логіки (модальна, інтенціональна, логіка прототипів і різноманітних множин), математики (теорія систем, теорія гри, теорія катастроф). Маючи власну логіку і методи аналізу, а також поняттєвий апарат, кожна з цих наукових дисциплін створює метамову на основі власного бачення законів та принципів її побудови. Сучасне мовознавство здійснює методологічний прорив, що сьогодні дозволяє отримати новий стимул, нові цілі та перспективи для дослідження мовного спілкування людини. Якщо раніше вплив філософії та психології повертав лінгвістику в гуманітарний контекст, то тепер

© *Чорна Н. В.*

лінгвістичний аналіз стає частиною філософії та психології. В сучасній комунікативно-когнітивній парадигмі складається ситуація, коли починається рух зсередини у зворотньому напрямку, тобто з аналізу психології до мови, до лінгвістики у цьому якраз і полягає головна особливість та **актуальність** обраного напрямку лінгвісичного дослідження та наукової статті.

Метою наукової статті є дослідження теоретичних засад виникнення постмодерного художнього дискурсу Іспанії та Латинської Америки крізь антологічний підхід.

Об'єктом дослідження обрані художні тексти сучасних іспанських та латиноамериканських письменників періоду постмодерну (починаючи з 70-х років минулого століння до наших днів).

Аналіз останніх досліджень. Теоретичною базою наукової статті послугували теоретичні положення, які були висунуті М. М. Бахтіним, Ю. М. Лотманом, М. Н. Епштейном, О. О. Селівановою, О. М. Кагановською, також концепції культур У. Еко, Ж. Бордіяра, Ж. Делеза.

Постмодерний художній дискурс як культурологічне середовище прирівнюється до особливого менталітету, особливого семантичного простору, специфічного способу світовідчуття та оцінки як пізнавальних можливостей людини, так і місця та ролі людини в оточуючій її дійсності. Постмодерний художній дискурс – це своєрідний стиль художнього письма. Створення нових лінгвостилістичних підходів постмодерного художнього дискурсу є прагненням дати відповіді на актуальні питання сьогодення в новій формі, яка сама ще є невідомою, а тому і відповідь, і становлення форми є одночасним процесом. Важливою рисою сучасної лінгвістики є переорієнтація дослідницьких інтересів з об'єкта пізнання на суб'єкт (тобто на людину) і з мікроодиниць на макроодиниці, які відрізняються високим ступенем складності, такі як "картини світу" або "моделі світу" [1:52]. Індивідуальний, витончений, глибокий зміст у постмодерних творах замінюється текстом, позбавленим індивідуальності. Митець втрачає привілейоване становище, акцент переноситься на безособовий, позбавлений індивідуальності, своєрідності текст, який є плацдармом для нескінченних ілюзій, ареною інтертекстуальних ігор. У межах лінгвістичної теорії тексту і комунікації художній світ реалізується в діалогічній єдності загального та індивідуального. Створюючи текст, художній дискурс, адресант вступає у діалог не тільки з адресатом, але й зі світом речей, з попереднім людським досвідом, з текстом-комунікантом, і також з наступними текстами [2]. Художній текст являє собою індивідуальну антропну проекцію і стає надбанням інших людей або загальнолюдської чи національної науки, культури, відчужуючись від автора-творця, художній текст записується в семіотичний універсум, культурно-

науковий код, пам'ять етносу, цивілізації [3].

Для дослідження лінгвостилістичних особливостей постмодерного художнього дискурсу відправним пунктом може слугувати семіотична концепція Ю. М. Лотмана, сутність якої полягає в трактуванні тексту як нерозчленованого сигналу в знаковому універсумі культури у праці [4:51]. Ю. М. Лотман аналізував текст у певній семіосфері за аналогією з поняттям "біосфера" В. І. Вернадського. Вчений характеризує семіосферу як семіотичний універсум, єдиний механізм, в якому будь-який текст стає знаковим актом і тлумачиться згідно з принципами та закономірностями універсуму [4:13]. Семіосфера має польову структуру зі стабільним ядром-домінантою і периферією, яка зумовлює динамізм і збереження універсуму. Вторгнення "чужих" для семіосфери текстів стає каталізатором, який може прискорювати механізми смислотворення і появи нової мови, іноді як пригадування давнього. На наш погляд, поява нового дискурсу пов'язана з виникненням нових текстем, мовленнєвих жанрів, методів, які вводять у семіотичний універсум новий макрознак.

Динаміка семіосфери має ще один аспект, який Ю. М. Лотман назвав текстом у тексті, В. В. Налімов – "слідами" інших текстів, як зазначено у праці [5]. Текст як макрознак у цьому разі виступає як згорнута інформація, яка у ситуації посилання на неї в іншому тексті формує вбудовану семіотичну ситуацію, яка змінює всю семіотичну ситуацію у середині того текстового світу, в який її вводять [5:434]. У процесі декодування такого тексту, на думку Ю. М. Лотмана [6], читач вступає з текстом у прагматичні стосунки. В цій ситуації тексту у тексті, як пише О. О. Селіванова, тексти мають великий ступінь складності, що завжди припускає активацію того чи того аспекту структури тексту та його перетворення у процесі прагматичного функціонування головних структур у периферійні та навпаки [7:52]. Характеризуючи семіотичну сутність тексту-імені (тобто тексту-бази, головного тексту), вчені приписують йому кілька знакових якостей: здатність відображати певну визначену референтну ситуацію, одночасно ідентифікуючи та характеризуючи її як самостійний цілісний (внутрішньо єдиний) об'єкт; цілісність "правильного" у щодо смислу та граматики тексту у праці [7:58]; неможливість звести текст до смислу його складових, наявність у тексті своєрідної внутрішньої форми [8]. Дослідження смислу на основі моделювання ментальних конструктів, які стоять поза текстом, а також породження і декодування, що його визначають, є метою актуального у сучасній лінгвістиці тексту когнітивного напряму. Основоположником цього напряму слід вважати Т. ван Дейка [9]. Його наукові контакти з представником когнітивної психології В. Кінчем та написання спільної праці

“Стратегії сприйняття дискурсу ” стають першими кроками в дослідженнях когнітивних механізмів породження та рецепції тексту в дискурсі. Важливим у когнітивній концепції Т.ван Дейка є опрацювання стратегій сприйняття в дискурсі, когнітивної моделі обробки тексту з урахуванням не тільки психологічних механізмів пам’яті, але й соціально-прагматичних чинників – різноманітних ознак комунікантів, їхніх установок, переваг, знань, думок, почуттів, емоцій, а також положення про залежність успішності комунікації від загальної сфери значень і знань [9:46]. Обробка дискурсу відбувається згідно з макроправилами редукції, узагальнення, ключової активації, організації у пам’яті реципієнта отриманої інформації, залучення ним знань про світ. Т. ван Дейк, описуючи з когнітивної точки зору процес обробки дискурсу, вводить поняття моделі ситуації як когнітивної основи дискурсу, яка формується конкретним індивідом на основі його особистих знань, досвіду, почуттів, емоцій, думок і використовується адресатом при розумінні тексту. У процесі активації певних фрагментів моделей ситуацій читач декодує текстові пресупозиції та імплікатури.

Іспаномовний художній дискурс постмодерну відображає об’єктивний світ, відтворений у певній авторській перспективі. Кожен автор моделює дійсність відповідно до свого світосприйняття і світогляду. Складність дослідження іспаномовного постмодерного художнього дискурсу посилюється співіснуванням романістів різних генерацій та різноплановість напрямів від експериментальної прози до детективного чи пригодницького роману: покоління 36 року, яке складають учасники Громадянської війни (Г. Торренте Бальєстер, Каміло Хосе Села і Мігель Делібес, а також Хосе Луїс Сампедро і Раміро Пінілья); письменники середини століття (Хуан Гойтисоло, Луїс Гойтисоло, Хуан Марсé і Ана Марія Матуте); покоління 68 року, що впритул стикнулося з переходом до демократії і пережило генераційне розчарування, представлене письменниками, які перебувають у розквіті своєї творчої зрілості (Луїс Матео Діес, Хосе Марія Меріно, Едуардо Мендоса, Альваро Помбо, Хуан Хосе Міллáс, Енріке Віла-Матас, Хав’єр Маріас, Луїс Ландеро, Рафаель Чірбес) та покоління 80-х років, що набуло публічного визнання за умов розквіту демократії з її космополітичними прагненнями, включає авторів значимого літературного надбання, таких як Антоніо Муньос Моліна, Ігнасіо Мартінес де Пісóн, Хуліо Льямасарес, Альмудена Грандес, Белен Копегі, Роса Монтеро, Фернандо Арамбуру та інших. Наприкінці ХХ століття набув певної популярності урбаністичний роман, найвідомішими представниками його є Хосе Анхель Маньяс, Лусія Ечеварія та Рай Лоріга. На початку ХХІ століття почали говорити про Покоління «Носілья», ім’я узяте з циклу романів виданого Агустіном Фернандесом Мальо і присвяченого новим

технологіям у фрагментації наративного тексту.

Після завершення Громадянської війни відчувався вплив модернізму, присутнього у творах Венсезлао Фернандеса Флореса, принципи «точного письма» Р. дель Вальє Інклана. Зображується буденне життя та існування «маленьких» людей. Така тенденція призводить до виникнення у 1950-х роках так званого «соціального роману». На нього впливають італійський неореалізм у кіно та американський роман. Через деталі постає узагальнена картина суспільства післявоєнної Іспанії. Варто згадати романи «Вулик» Каміло Хосе Сели, «Колодязь» Луїса Ромеро, де ми спостерігаємо традиційний лінійний наратив. У 1960-і роки все змінилося після публікації роману «Часи тиші» Луїса Мартіна Сантоса, який став революційним з точки зору стилістики та форми оповіді. Відчувається вплив латиноамериканського постмодерного художнього дискурсу, який у 1960-і роки був значно більш розвинений, ніж іспанський. Гонсало Торренте Бальєстер видає роман «Дон Хуан», Хуан Гойтісоло – «Особливі прикмети», а Хуан Бенет пише «Повернутися на ці землі», Рафаель Санчес Ферлосіо – «Харама». На початку 1970-х у літературному просторі з'являється Хуан Марсе з його романами «Якщо тобі скажуть, що я впав» та «Останні вечори з Терезою». Радикальних змін зазнає естетика та стилістика художнього дискурсу після падіння диктатури та переходу Іспанії до демократії у кінці 1970-х – на початку 1980-х років. Якщо в 1960–1970 рр. часто застосовувалися експериментальні техніки оповіді, то на початку 1980-х знову і вкотре зростає інтерес до традиційних наративів, до задоволення від можливості розказувати історію. Висока література звертається до жанру детективу – відомий роман Едуардо Мендоси «Правда про випадок Савольта», романи Мануеля Васкеса Монтальбана.

Однією з найвизначніших наративних тенденцій постмодерного художнього дискурсу є експериментальний роман, який наполегливо впроваджує і розробляє нові наративні техніки структури постмодерного художнього тексту. Серед його різновидів варто відмітити принаймні три типи. Перший характеризується складністю і варіативністю наративних форм у художніх текстах. Серед них метаромани та автофікціональні романи. Найкращим прикладом такого типу метароманів стає «Фрагменти Апокаліпсису» (1977) Г. Торренте Баллєстера завдяки вдалій комбінації теорії і практики написання роману із включеним у нього самокритичним прочитанням. Інший тип експериментального роману, що характеризується мовними іграми, знаходимо у творах Хуліана Ріоса, Фернандо Арамбуру («Вогні з лимоном») і Гонсало Ідальго Байали («Суворий дух»). Третій тип експериментального роману, що починає використовувати як літературний матеріал усе, пов'язане з новітніми технологіями (Інтернет, чати, блоги тощо),

як це можна бачити у циклі «Носілля» (2006–2009) А. Фернандеса Мальо.

У літературі 1980-х і 1990-х співіснують різні жанри, теми, настрої. Важливим напрямком іспаномовного постмодерного художнього дискурсу є детективний або чорний роман. Безумовним майстром цього жанру лишаєтьс Мануель Васкес Монтальба́н з його популярним циклом про пригоди детектива Пепе Карволо. Сучасний іспанський постмодерний художній дискурс часто віддає данину епічному жанру, що є менш властивим художнім текстам інших європейських країн у добу постмодернізму. Іспанський епос, починаючи від «Пісні про мого Сіда», першого твору кастильською мовою, позбавлений фантастичних рис, і ця традиція зберігається до сьогодні. Навіть у середньовічній іспанській літературі немає привидів, духів та чудес, які б сприймалися всерйоз, що суттєво відрізняє іспанський постмодерний дискурс від латиноамериканського «магічного реалізму» у 1960-х роках. Представниками якого є Габріель Гарсія Маркес, Алехо Карпентьєр та інші латиноамериканські письменники. Відбувся взаємний обмін формулами та способами оповіді між іспанською літературою та літературами країн Латинської Америки.

Таким чином, іспаномовний постмодерний художній дискурс є лінгвокогнітивний феноменом, який конституюється комплексом сучасних художніх текстів, які належать до певного часового періоду, які побудованих на відмові від логоцентричного світосприйняття результатом чого є ірраціональність, фрагментарність, інтертекстуальність, міфопоетичність. Постмодерністське бачення світу проявляю себе завдяки особливостям посмодерністсткої поетиці, де хаос сучасного життя передається зруйнованою наративною структурою, загальною орієнтацією на інтертекстуальність, цитатність, неможливість існування єдиної фіксованої стилістичної домінанти, на активну взаємодію різноманітних художніх систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Руднев В. П.* Энциклопедический словарь культуры XX века. Ключевые понятия и тексты / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 2003. – 600 с. 2. *Постмодерн:* переоцінка цінностей : зб. наук. праць / наук. ред. В. С. Лук'янець та ін. – Вінниця : Ін-т філ. Г. С. Сковороди, 2001. – 254 с. 3. *Затонский Д. В.* Модернизм и постмодернизм: мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств (от сочинителя Умберто Эко до пророка Экклесиаста) / Д. В. Затонский. – Х. : Фолио, АСТ, 2000. – 342 с. 4. *Лотман Ю. М.* Об искусстве: Структура художественного текста. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Статьи. Заметки. Выступления (1962-1993) / Юрий Михайлович Лотман. – М. – СПб. : Искусство, 1998. – 704 с. 5. *Налимов В. В.* В поисках иных смыслов / В. В. Налимов. – М. : Прогресс, 1993. – 321 с. 6. *Лотман Ю. М.* Структура художественного текста / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 168 с. 7. *Селиванова Е. А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [монограф. учебн. пособие] / Елена Александровна Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с. 8. *ПетренкоВ. Ф.* Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – Смоленск : Изд-во Смоленск. ун-та, 1997. – 400 с. 9. *Дейк Т. А. ван.* Язык. Познание. Коммуникация : сб. работ / Т. А. ван Дейк [пер. с англ. под. ред. В. И. Герасимова ; сост. В. В. Петрова]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

© *Чорна Н. В.*

ШАВЕЛАШВІЛІ Є. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОРФОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ СТУПЕНІВ ВИЯВУ ОЗНАКИ ЯКІСНИХ ПРИКМЕТНИКІВ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

В статті розглядається триграмемна морфологічна категорія ступенів вияву ознаки якісних прикметників. Ця категорія описується як формозмінна, а не словозмінна, оскільки семантичною домінантою цієї категорії є диференціація категорійної семантики ‘статична якісна ознака предмета’ у площині понятійного змісту прикметників.
Ключові слова: ад’єктивна семантика, морфологічна категорія, якісний прикметник, грамема, ступенеформа.

В статье рассматривается три граммемная морфологическая категория степеней проявления признака качественных прилагательных. Эта категория описывается как формоизменительная, а не словоизменительная, поскольку семантической доминантой этой категории является дифференциация категориальной семантики 'статический качественный признак предмета' в плоскости понятийного содержания прилагательных.
Ключевые слова: адъективных семантика, морфологическая категория, качественный прилагательное, граммемы, ступенеформа.

In the article morphological category of comparison degrees of quality adjectives are viewed. This category is described as form changing rather than word changing because the semantic dominant of this category appears to be the differentiation of categorical semantics 'static quality attribute' in the plane of the conceptual contents of adjectives.
Keywords: adjectival semantic, morphological category, qualitative adjective degrees of comparison.

У функції номінації ознака об’єднується із її носієм, тому прикметники автономно не співвідносяться з денотатом, а тільки через посередництво означуваного ними іменника, що зумовлює диференціацію категорійної семантики прикметника ’статична ознака предмета’ на два компоненти: лексичну сему (назву ознаки) та граматичну сему ’означальне відношення’ (залежність від носія ознаки – іменника). Реалізація граматичної семантики прикметника у номінативній функції здійснюється різними способами, які на лексичному рівні диференціюють категорійну семантику ’статична ознака предмета’ на ’статичну якісну ознаку предмета’ та ’статичну відносну ознаку предмета’, а на функціонально-синтаксичному рівні – на атрибутивну та предикативну ознаки.

Актуальність теми дослідження зумовлена неоднозначністю визначення прикметника як окремої повнозначної частини мови та його морфологічних категорій.

Мета дослідження – здійснити системний опис морфологічної категорії ступенів вияву ознаки якісних прикметників.

© *Шавелашвілі Є. В.*

Предмет дослідження – засоби і способи вираження морфологічної категорії ступенів вияву ознаки якісних прикметників.

Об'єкт дослідження – атрибутивні словосполучення сучасної турецької мови.

Якісні прикметники турецької мови позначають ознаки, які осмислюються як безпосередньо притаманні об'єктам дійсності, тобто невіддільні від самого предмета – носія ознаки, і можуть бути непохідними та похідними. Етимологічно якісна ознака предмета сформувалася:

1) на основі ономасіологічного виокремлення в алтайський та пратюркський період ознакових слів із класу слів "недиференційоване ім'я предметно-якісної семантики" на основі лексико-семантичного критерію, що зумовлює функціонально-синтаксичну реалізацію слів із семантичною домінантою ознаки у препозиції до предметно-іменних слів та дієприкметниково-іменних слів, які пізніше розвинулися у фінітні форми дієслова;
2) морфологічним утворенням дериватів із суфіксами -ki, -lı, -sız, -lık в орхано-єнісейський пратюркський період;
3) утворенням морфологічних дериватів у період сучасної турецької мови.

Особливістю ад'єктивної семантики якісних прикметників є їх здатність виражати ознаку, диференціюючи її за різною мірою вияву у предметі, особі. Це дає підстави для розгляду якісних прикметників у межах семантичної категорії інтенсивності вияву ознаки. Семантику цієї категорії виражає більшість якісних прикметників, крім тих, ознаки яких не можуть виявлятись інтенсивно:

- назв абсолютних ознак: *ölü /мертвий/, kel /лисий/, çıplak /голий/*;
- назв мастей тварин: *siyah /вороний/, meşin /чалий/, doru /гнідий/*;
- складних назв кольорів і смаків: *açık yeşil /світло-зелений/, acı tatlı /гірко-солоний/, sarı mavi /жовто-блакитний/*.

У сучасній турецькій мові семантика інтенсивності вияву ознаки може виражатись різними способами:

1) морфолого-формотвірним: утворення аналітичних ступеневих форм лексеми (*ağır /важкий/ -> daha / daha az ağır /більш/менш важкий/ -> en / en az ağır /найбільш/найменш важкий)*;
2) морфолого-словотвірним: утворення дериватів на позначення інтенсивності ознаки за допомогою характерних афіксів (*acı /гіркий/ -> acı-mtırak /гіркуватий/, mavi /голубий/ -> mavi-msi /голубуватий/*) або редуплікованих форм (*bem-beyaz /білий-білий/, kıp-kırmızı /червоний-*

червоний/, sap-sarı /жовтий-жовтий/);

3) синтаксичним: а) утворення словосполучень із прислівниками ступеня та міри (*çok soğuk /дуже холодний/, az sıcak /ледь теплий/, neredeyse sarı /майже жовтий/*); б) вираження більшої міри вияву ознаки предмета у порівняльних реченнях: *Uçak tren-den* ***hızlıdır.*** */Літак швидший за потяг./* [1: 345].

М. К. Дмитрієв [2:83] вважав форми інтенсивності вияву ознаки "абстрактними формами порівняння" (відповідно до умовної норми прояву ознаки), а форми ступенів порівняння (вищий та найвищий), коли порівняння побудоване на зіставленні якостей різних предметів, – "конкретними формами порівняння".

Системність і регулярність градуального морфологічного ступенювання семантики якісної ознаки за принципом «більше – менше» стосовно нейтральної ознаки на нульовий (звичайний, позитивний) ступінь (*ağır /важкий/*), вищий ступінь (*daha ağır/daha az ağır /більш/менш важкий/*), найвищий ступінь (*en ağır/ en az ağır /найбільш/найменш важкий/*) дає підстави виокремити в межах семантичної категорії інтенсивності вияву ознаки морфологічну категорію ступенів вияву ознаки.

Морфологічна категорія ступенів вияву ознаки узагальнює не всі якісні прикметники, а лише ті, які виражають інтенсивність ознаки градуально, грамемами трьох ступенів. Ця категорія не характерна для якісних прикметників – відприкметникових дериватів, в яких інтенсивність ознаки виражена спеціальними словотвірними афіксами або редуплікованими формами. Такі прикметники утворюють три словотвірні категорії:

1. Категорія надмірної інтенсивності вияву ознаки:

– ***ТО (прикметника) + Аф (*-cak / -cek / -çak, /-çek)**, який виражає словотвірне значення ‘надмірна інтенсивність ознаки, названої твірною основою’: *çabuk /швидкий/ → çabu-**cak** /більш швидкий/, sert /твердий/ → sert-**çek** /більш твердий, твердючий/;*

– ***повна редуплікація*** – словоскладання лексично тотожних двох прикметників з нейтральною ознакою, що виражає надмірну інтенсивність цієї ознаки: *kara kara /чорний-пречорний/, büyük büyük /великий-превеликий/, uzun uzun /довгий-довгий/, ufak tefek /малюсінький/*;

– ***часткова редуплікація*** – основоскладання лексично тотожних двох прикметників із додаванням приголосних m, p, r, s, що виражає надмірну інтенсивність цієї ознаки: *bembeyaz /білосніжний/, bambaşka*

/зовсім інший/, dapdar /вузюсінький/, yeryeni /новенький/.

2. Категорія недостатньої інтенсивності вияву ознаки:

***ТО (прикметника)* + *Аф (*-ca / -ce / -ça / -çe)**, який виражає словотвірне значення ‘недостатній вияв ознаки, названої твірною основою’: *uzun /довгий/ → uzun-**ca** /довгуватий/, güzel /гарний/ → güzel-**ce** /трошки гарний/;*

***ТО (прикметника)* + *Аф* (-msı / -msi / -msı / -msu / -msü / -imsi / -ımısı / -umsu / -ümsü)**, який виражає словотвірне значення ‘недостатній вияв ознаки, названої твірною основою’: *beyaz /білий/ → beyaz-**ımsı** /білуватий/, boruk /гострий/ → boruk-**umsu** /гострувaтий/, tuzlu /солоний/ → tuzlu-**msu** /солонуватий/;*

ТО (прикметника)* + *Аф (-mtırak / -ımtırak / -imtırak / -umtırak / -ümtırak), який виражає словотвірне значення ‘недостатній вияв ознаки, названої твірною основою’: *yeşil /зелений/ → yeşil-**imtırak** /зеленуватий/, mavi /синій/ → mavi-**mtırak** /синюватий/.*

Категорія суб’єктивно-експресивної оцінки інтенсивної ознаки:

ТО (прикметника)* + *Аф (-cık / -cik / -cuk / -cük / -çık / -çik / -çuk / -çük) який виражає словотвірне значення ‘зменшено-пестлива ознака за відношенням до нейтральної ознаки, названої твірною основою’: *güzel /гарний/ → güzel-**cik** /гарненький/; ince /тонкий/ → ince-**cik** /тоненький/; kolay /легкий/ → kolay-**cık** /легесенький/.*

Морфологічна категорія ступенів вияву ознаки виражає інтенсивність вияву ознаки предмета, диференційовану трьома грамемами:

1) нульового ступеня вияву ознаки (*mavi /синій/, güzel /гарний/*);
2) вищого ступеня порівняння (*daha mavi /більш синій/, daha az mavi /менш синій/; daha güzel /більш гарний/, daha az güzel / менш гарний/*);
3) найвищого ступеня порівняння (*en mavi /найбільш синій/, en az mavi /найменш синій/; en güzel /найбільш гарний/, en az güzel /найменш гарний/*).

Граматична категорії ступенів вияву ознаки не виражає релятивної залежності прикметника від інших слів у реченні і характеризується семантичною домінантою – диференціація категорійної семантики ‘статична якісна ознака предмета’ у площині понятійного змісту прикметників. У зв’язку з цим, морфологічна категорія ступенів вияву ознаки є формозмінною, а не словозмінною. Ця триграмемна категорія зумовлює утворення тричленної формозмінної парадигми якісного прикметника: *ağır /важкий/ → daha/daha az ağır /більш/менш важкий/ → en/en az ağır /найбільш/найменш важкий/.*

Відповідно, кожна із трьох форм прикметника (ступенеформ) може варіювати у функції присудка й утворювати предикативну словозмінну парадигму із 24 словоформ. Три ступенеформи мають однакові парадигми особово-часових та особово-способових граматичних формантів, наприклад: І ос. од. минулого категорійного часу: *ağır-**dı-m** → daha/daha az ağır-**dı-m** → en/en az ağır-**dı-m***.

Ступенеформи прикметника є формами одного слова: вони зберігають лексемну цілісність, оскільки ступінь вияву ознаки не називає нової ознаки, а лише градуює ту саму ознаку, названу трьома формами одного прикметника. Грамеми цієї категорії виражають інтенсивність ознаки як меншої міри вияву, так і більшої міри вияву і виражаються аналітичними формами однієї прикметникової лексеми, утвореними за допомогою характерних формотвірних засобів.

Грамема нульового ступеня вияву ознаки виражає потенційно інтенсивну ознаку, що характерно для словникової форми прикметника (*iyi /добрий/, büyük /великий/, güzel /гарний/*). Форма нульового ступеня є вихідною у ступенюванні якісного прикметника, яке здійснюється через порівняння її з ознакою інших предметів або з ознакою того самого предмета в інший час. Тому грамема нульового ступеня інтенсивності ознаки є ступенем вияву ознаки, а грамеми вищого та найвищого ступенів – степенями порівняння ознаки.

Грамема вищого ступеня порівняння виражає ознаку предмета, яка виявляється в ньому більшою (меншою) мірою, ніж в іншому предметі, або в тому самому предметі в інший час. Грамема вищого ступеня порівняння в турецькій мові має аналітичну граматичну форму, що утворюється способом словоскладання, за допомогою використання слів *daha /більш/ або daha az /менш/* у препозиції до прикметника нульового ступеня: *daha çalışkan öğrenci /більш працьовитий учень/, bu kitap daha enteresant /ця книга цікавіша/, bu şehir daha az yeşil /це місто менш зелене/, daha büyük ada /більший острів/*.

У сучасних російських граматиках турецької мови [3; 4; 5; 6] формами вищого ступеня порівняння вважаються синтаксичні порівняльні конструкції, в яких прикметник нульового ступеня ознаки виражає предикативну ознаку підмета-суб'єкта і вживається у змінюваній предикативній формі, а об'єкт, з яким порівнюється підмет за семантичною моделлю 'на відміну від чого', має форму висхідного відмінка (-dan /-den / -tan / -ten). Такі порівняльні речення можна перекласти двома способами:

1) за допомогою українських або російських прикметників вищого

ступеня порівняння, що і спричинює розуміння деякими граматиками форм прикметників у порівняльних реченнях, як прикметників вищого ступеня порівняння: *Uçak tren-den* ***hızlıdır.*** */Літак швидший за потяг./; Kardeşim siz-den* ***çalışkandır.*** */Моя сестра старанніша, ніж ви./* [1:133];

2) за допомогою складеного прийменника *на відміну від*, що точніше передає семантико-граматичну структуру турецького речення: *Uçak tren-den* ***hızlıdır.*** */ Літак, на відміну від потяга, є швидкий/; Kardeşim siz-den* ***çalışkandır.*** */Моя сестра, на відміну від вас, є старанна/* [1: 133].

На нашу думку, такі конструкції не можна вважати виявом категорії ступенів порівняння прикметника, оскільки, як демонструють приклади, це синтаксичні порівняння, в яких порівнюються два іменники в аспекті їх однакових ознак, виражених присудковою формою прикметника у нульовому ступені. Натомість, прикметники вищого ступеня порівняння лексично виражають таке порівняння однією аналітичною прикметниковою формою: називають ознаку предмета, яка може виявлятися в ньому більшою (меншою) мірою, не тільки у (прихованому або синтаксично виявленому) порівнянні з іншим предметом, а й в тому самому предметі в інший час. Крім того, аналізовані порівняльні конструкції можуть виражати лише більшу міру ознаки, а прикметники вищого ступеня порівняння виражають ознаку предмета, яка може виявлятися в ньому більшою або меншою мірою.

Грамема найвищого ступеня порівняння виражає ознаку предмета, яка виявляється в ньому найбільшою (найменшою) мірою, порівняно з усіма іншими предметами. У турецькій мові грамема найвищого ступеня порівняння утворюється аналітично, за допомогою слів *en /найбільш/, en az /найменш/,* які займають препозицію до прикметника нульового ступеня: *en güzel kız /найбільш красива дівчина/, en iyi öğretmen /найбільш хороший учитель/, en az pahalı araba /найменш дорога автівка/, en tuhaf soru /найбільш дивне питання/.*

Отже, якісні прикметники позначають ознаки, які осмислюються як безпосередньо притаманні об'єктам дійсності, тобто невіддільні від самого предмета – носія ознаки, і можуть бути непохідними та похідними. Характерною ознакою якісних прикметників є їхня здатність виражати інтенсивність ознаки різними способами:

1) морфолого-формотвірним (утворення аналітичних ступеневих форм морфологічної категорії ступенів вияву ознаки);
2) морфолого-словотвірним (утворення дериватів на позначення

інтенсивності ознаки за допомогою словотвірних афіксів або редуплікації);

3) синтаксичним: а) утворення словосполучень із прислівниками ступеня та міри; б) вираження більшої міри вияву ознаки предмета у порівняльних реченнях.

Морфологічна категорія ступенів вияву ознаки якісних прикметників турецької мови виражає інтенсивність вияву ознаки предмета градуально трьома грамемами: нульового ступеня вияву ознаки; вищого ступеня порівняння; найвищого ступеня порівняння. Грамема нульового ступеня вияву ознаки виражає потенційно інтенсивну ознаку і є вихідною у ступенюванні якісного прикметника. Грамеми вищого та найвищого ступенів цієї категорії виражають інтенсивність ознаки як меншої міри вияву, так і більшої міри вияву і виражаються аналітичними формами однієї прикметникової лексеми, утвореними за допомогою слів. Семантичною домінантою цієї категорії є диференціація категорійної семантики ‘статична якісна ознака предмета’ у площині понятійного змісту прикметників. У зв’язку з цим, морфологічна категорія ступенів вияву ознаки є формозмінною, а не словозмінною. Ця триграмемна категорія зумовлює утворення тричленної формозмінної парадигми якісного прикметника. Ступенеформи прикметника є формами одного слова: вони зберігають лексемну цілісність, оскільки ступінь вияву ознаки не називає нової ознаки, а лише градуює ту саму ознаку, названу трьома формами одного прикметника.

Прикметники, в яких інтенсивність ознаки виражається спеціальними словотвірними афіксами або редуплікованими формами, не належать до морфологічної категорії ступенів вияву ознаки і утворюють три словотвірні категорії: 1) категорію надмірної інтенсивності вияву ознаки; 2) категорію недостатньої інтенсивності вияву ознаки; 3) категорію суб’єктивно-експресивної оцінки інтенсивної ознаки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Hengirmen M.* Türkçe Dilbilgisi / M. Hengirmen. – Ankara : Engin Yayınevi, 1998. – 624 s. 2. *Дмитриев Н. К.* Грамматика башкирского языка / Н. К. Дмитриев. – М. : Акад. Наук СССР, 1948. – 276 с. 3. *Щека Ю. В.* Практическая грамматика турецкого языка / Ю. В. Щека. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 606 с. 4. *Кононов А. Н.* Грамматика современного турецкого литературного языка / А. Н. Кононов. – М. : Академия наук УССР, Институт Языкознания, 1956. – 570 с. 5. *Кузнецов П. И.* Учебник турецкого языка. Начальный курс / П. И. Кузнецов. – М. : ИД «Муравей-Гайд», 2000. – 400 с. 6. *Кузнецов П. И.* Учебник турецкого языка. Завершающий курс / П. И. Кузнецов. – М. : ИД "Муравей-Гайд", 2000. – 376 с.

© *Шавелашвілі Є. В.*

ШУТОВА М. О.
Київський національний лінгвістичний університет

ДИСКУРСИВНА ПРИРОДА РОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

У статті розглядається дискурсивна природа рольової поведінки мовної особистості та її вплив на формування етнокультурних стереотипів. Звертається особлива увага на співвідношення між особливостями рольової поведінки людини та мовними засобами її вираження.
Ключові слова: роль, рольова поведінка, соціальний статус, соціальна роль, дискурс.

В статье рассматривается дискурсивная природа ролевого поведения языковой личности и его влияние на формирование етнокультурных стереотипов. Особое внимание обращается на взаимосвязь между особенностями ролевого поведения человека и языковыми средствами его выражения.
Ключевые слова: роль, ролевое поведение, социальный статус, социальная роль, дискурс.

In the article the discoursive nature of the role behaviour of lingual personality and its influence on the formation of ethnic and cultural stereotypes is examined. Special attention is paid to the interrelation between special features of the role behavior of man and linguistic means of its expression.
Key words: role, role behaviour, social status, social role, discourse.

Актуальність статті зумовлена її спрямуванням на вивчення взаємозв'язку мови і свідомості, мови і культури, зокрема у тій площині, що відображає процеси стереотипізації мовного досвіду людини і є суттю механізму традицій поведінки носіїв різних мов, без яких не може існувати жодна культура.

Мета статті – проаналізувати дискурсивну взаємодію мовців з позицій статусно-рольових і ситуаційно-комунікативних норм поведінки та виявити їх вплив на формування етнокультурних стереотипів.

Об'єкт дослідження – дискурсивна природа рольової поведінки мовної особистості.

Предмет – аналіз і синтез наукових концепцій, де розкрито дискурсивну природу рольової поведінки мовної особистості, зокрема положення теорії соціальних ролей Е. Берна та питання реконструкції фактів традиційної культури А. Байбурина.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в

© *Шутова М. О.*

дослідженні репрезентовано етнокультурний стереотип як структуру свідомості, що формується на основі статусно-рольової поведінки мовної особистості, природа якої зумовлена різними дискурсивними практиками.

Сучасна лінгводискурсологія продовжує активно вивчати дискурс як функціонування мови в різних контекстах. Як уважають соціолінгвісти, наслідком другогої когнітивної революції стала переорієнтація уваги дослідників з аналізу окремого слова на текст, а, точніше, – на текст у ситуації реального спілкування [1; 2; 3; 4; 5; 6 та ін.] – тут покликання зроблено на окремі праці, де дослідники прагнули визначити загальні тенденції у розвитку теорії дискурсу загалом, а не в окремих його типах і видах. Дискурсивний переворот поставив у центр інтересів учених проблеми, пов'язані з розмежуванням типів дискурсу, функціональної структури і категоріальних ознак різних його видів [див. докладний огляд цих питань у праці: 7].

Вивчення типів і видів дискурсу традиційно здійснюється з позицій прагмалінгвістики і соціолінгвістики (останнім часом помітною є тенденція до його аналізу в лінгвокультурології, когнітивній лінгвістиці, етнолінгвістиці тощо). Для *прагмалінгвістики* опис дискурсу зорієнтований на “інтерактивну діяльність учасників спілкування, встановлення і підтримання контакту, емоційний та інформаційний обмін, взаємозв’язок комунікативних стратегій та їх вербальних і невербальних засобів у практиці спілкування, визначення комунікативних тактик в єдності їх експліцитного й імпліцитного змісту” [4: 5]. Як *соціолінгвістичний феномен* дискурс “передбачає аналіз учасників спілкування – представників тієї чи іншої соціальної групи, а також обставин спілкування в широкому соціокультурному контексті” [там само].

У цьому дослідженні релевантним є другий ракус розгляду дискурсивної взаємодії мовців, тобто соціолінгвістичний вектор, з позицій якого вирізняють два види дискурсу: 1) *персональний* та 2) *інституційний*.

Персональний, або особистісно-орієнтований, дискурс розглядає мовця як особистість з усіма притаманними їй особистісними характеристиками й особливостями. Як уважає В. І. Карасик, “персональний дискурс – це діалогічне, пунктирне спілкування на скороченій дистанції з підвищеним семантичним навантаженням із

перевагою елементів невербальної комунікації (побутовий дискурс) або монологічне, насичене смислами спілкування розгорнутого характеру, представлене творами філософської, художньої тощо літератури (буттєвий дискурс)" [там само: 6].

В інституційному дискурсі мовець виступає як представник певного соціального інституту в рамках установлених статусно-рольових і ситуаційно-комунікативних норм. На думку В. І. Карасика, "ознаки інституціональності фіксують рольові характеристики агентів і клієнтів інститутів, типові хронотопи, символічні дії, трафаретні жанри і мовні кліше. Інституційне спілкування – це комунікація у своєрідних масках" [4:12]. Інституційний дискурс є статусно-орієнтованою формою спілкування: комуніканти постають не тільки як особистості, індивіди, скільки як носії певного соціального статусу.

Соціальний інститут, який становить "певний набір доцільно орієнтованих стандартів поведінки в певних ситуаціях" [8: 235], передбачає, що між клієнтами та агентами взаємодії наявні відносини нерівності, ієрархії, що статус представника інституту спочатку вище, ніж статус клієнта. Тим не менш, деякі види дискурсу прагнуть до встановлення рівних рольових позицій агентів і клієнтів, однак це виявляється скоріше в окремих жанрах, ніж є характеристикою дискурсу загалом.

Оскільки ми робимо припущення щодо ієрархії соціальних ролей мовців, то є необхідним глибше висвітлити питання розуміння ролі все ж таки мовної особистості в певному соціальному інституті (а не лише як носія певного соціального статусу), тобто в інституційному дискурсі, адже, власне, "соціологічна теорія ролей сформувалася наприкінці XIX століття у процесі вивчення особистості, коли остання описувалася за допомогою засвоєних і прийнятих нею соціальних функцій і зразків поведінки, зумовлених її соціальним статусом у цій спільноті" [там само].

Як зазначає російська дослідниця Л. В. Путілло, основоположниками цієї теорії уважають американського соціального психолога Дж. Міда й антрополога Р. Лінтона, у роботах яких узагальнено результати досліджень європейських і американських філософів, психологів, соціологів і антропологів, які виявили особливості поведінки людини в міжособистісній взаємодії, активно оперуючи термінами "соціальний тип", "особистість", "індивід" [9].

Ми не ставимо за мету аналізувати ці роботи, а скористаємося спостереженнями і висновками Л. В. Путілло Так, у своїй праці "Соціологія", авторка зазначає, що "поняття ролі було запропоновано цими вченими незалежно один від одного у 30-х роках XX ст., причому Р. Лінтон трактував його як одиницю суспільної структури, що описується у вигляді заданої людині системи норм, тимчасом Дж. Мід – як безпосередню взаємодію людей, "рольову гру", в ході якої відбувається засвоєння соціальних норм і формується соціальне в особі завдяки тому, що людина представляє себе в ролі іншого. Лінтонівське визначення ролі як "динамічного аспекту статусу" закріпилося у структурному функціоналізмі і розроблялося Т. Парсонсом, А. Радкліфф-Брауном, Р. Мертоном. Ідеї Дж. Міда були розвинуті в інтеракціоністській соціології і психології. Попри розбіжності у поглядах, обидва підходи об'єднує уявлення про роль як про ключовий момент, де інтегруються індивід і суспільство, індивідуальна поведінка перетворюється на соціальну, а індивідуальні властивості і схильності людей зіставляються з нормативними установками суспільства, залежно від чого люди виконують ті чи ті ролі" [9].

У новітніх західних соціологічних і психологічних теоріях помітною є тенденція до перегляду цієї концепції ролі і повернення до дослідження суб'єктивних детермінант поведінки людини, її внутрішньої суті (Д. Роджерс, А. Маслоу – США) [цит. за пр.: 10].

Для того, щоб зрозуміти коректність вище згаданих теорій, необхідно визначити внутрішню форму слова *роль* і простежити шляхи набуття ним термінологічної семантики, яка характерна для його вживання у працях Дж. Міда, Р. Лінтона та ін.

Свого часу Дж. Морено з'ясував етимологію слова *роль* (від фр. *rôle*), яке походить від латинського *rotula* – "колесо невеликого розміру" [11: 284]. У давнину це слово використовувалося на позначення дерев'яного бруска, на який прикріплювали і накручували пергамент або папірус, щоб уникнути його псування. Звідси з'явилося слово *rolls* для позначення з'єднаних у сувої пергаментних або папірусних листків. Пізніше лексичне значення слова *rolls* розширилося, і ця лексична одиниця почала вживатися для називання будь-якого офіційного документа: у Франції, наприклад, пов'язаного з судочинством, в Англії – з діяльністю парламенту (пор. *Rolls of Parliament*). У Греції і Стародавньому Римі тексти, які актори повинні були виголошувати під

час театралізованих вистав, записувалися на подібні папірусні або пергаментні сувої, також звані *rolls*. Потім це слово виявилося забутим і лише в 16-17 століттях з відродженням театральних традицій знову увійшло у вжиток, проте в оновленому вигляді – *roles* – на позначення всього тексту, що належить одному з діючих осіб п'єси [12: 3].

В Етимологічному словнику української мови у 7 т. (ред. О. С. Мельничук) знаходимо підтвердження цим версіям походження лексеми *роль*. Так, у статті на заголовне слово *Роль*, *роля, ролевий, рольовий* простежуємо його зв'язки з такими етимонами, як рос. *роль*, болг. *роля,* слц. *rola*, чеськ. *role*, слн. заст. *rola*, схв. *рола*, *рȍла*. У цій статті також зазначається, що лексема роль є запозиченням із французької мови *rôle* "роль, список", яке спершу позначало "згорток, на якому записувалися слова окремого актора", сягаючи лат. *rotulus* (*rotula*) "згорток, кільце", похідного від *rota* "колесо" [13:119-120].

У словнику Random House Kernerman Webster's College Dictionary знаходимо такі значення слова *роль* 1. Частина або символ, який відтворюється актором, співаком або іншим виконавцем. 2. Спеціальна або повсякденна функція людини або речі. 3. Права, обов'язки і очікувана поведінка, пов'язана з певним соціальним статусом. Після тлумачення значеня наведено такі уточнення [1600–10; < фр. *rôle* (згорток паперу зі словами актора)] [14].

Проаналізувавши версії походження і подальший розвиток семантики лексеми *роль*, можемо сказати, що у сучасному розумінні її пов'язують зі способом поведінки людей відповідно до прийнятих стандартів і залежно від їх статусу в певній групі або у суспільстві загалом. По суті, роль як соціальна функція особистості є динамічним аспектом статусу, що збігається з її розумінням у працях Р. Лінтона. У зв'язку з цим постає ще одне питання, яке стосується таких суміжних, проте не тотожних понять, як "роль" і "статус", які свого часу теж намагався осмислити Р. Лінтон і прагнув побудувати модель поведінки людини в різних ситуаціях.

На думку вченого, "статус" передбачає систему прав і обов'язків особистості, тимчасом "роль", як уже згадувалося, становить динамічний аспект статусу. Що об'єднує ці понтятя, то це їх соціальна функція, тому, очевидно, варто говорити про ***соціальний статус і соціальну роль***.

Поняття *соціальний статус людини* є міждисциплінарним, адже

вивчається представниками різних сфер гуманітарного знання, але передусім соціологами і філософами (О. В. Симончук, Л. В. Юрженко) [15; 16]. Власне лінгвісти теж долучилися до розробки цієї проблеми (В. І. Карасик, Л. Йорданова) [17; 18], зокрема і з позицій психолінгвістики (О. О. Леонтьєв, Р. М. Фрумкіна) [19; 20].

Базисом розвитку соціального світу людини (В. І. Карасик) є її біологічна природа. У системі соціальних взаємодій людина представлена як активне начало, оскільки поряд із відображенням дійсності в її свідомості й поведінці виявляється певне ставлення до неї. Соціальна поведінка починається з готовності, настанови, в якій відображено соціальні прагнення, цілі, вимоги й очікування [21:126]. У соціальній системі індивід займає певне становище, яке соціологи визначають як соціальний статус.

Словник "Современная западная социология" [8:331] дає таке визначення цього поняття: "Соціальний статус – це становище індивіда в суспільстві відповідно до його віку, статі, походження, професії, сімейного стану". Окрім того, під соціальним статусом розуміють сукупність прав і обов'язків, соціальних очікувань, форм і обсягів матеріальної і моральної винагороди, стійких нормативних форм поведінки. Статус формується за допомогою закону, адміністративних актів, звичаїв, моралі, релігії, суспільної думки [16:120].

Інформація про соціальний статус людини розцінюється як пріоритетна в суспільстві [17:26]. Про це свідчить не тільки детальна спеціалізація соціальних характеристик людини в лексичній семантиці, але й психологічна закономірність запам'ятовування найбільш важливих характеристик людини при знайомстві: спочатку запам'ятовується обличчя, потім – заняття (рівень класифікації) і, нарешті, – ім'я та додаткова характеристика. На рівні класифікації людина визначається як представник певного соціального прошарку, професії тощо.

Поняття соціального статусу має амбівалентну природу, оскільки кожна людина характеризується певним соціальним статусом, відповідно до якого займає певне місце в суспільній ієрархії і водночас поєднує кілька статусів, наприклад, батька, чоловіка, губернатора, члена політичної партії і т. ін. [8:332]. Для кожної людини певний статус є головним, передусім той, з яким її ідентифікують інші люди, або, як уважає Л. В. Юрженко [16: 122], з яким вона сама себе ідентифікує.

© *Шутова М. О.*

Розрізняють [22:69] *приписаний* і *досягнутий статуси*. У зв'язку з тим, що суспільство є складним утворенням, його інститути функціонують ефективно тільки в тому випадку, коли люди виконують щоденно певну кількість обов'язків, які чітко окреслені груповими і міжгруповими відносинами.

Приписаного статусу людина набуває від народження, у спадщину або за певних життєвих обставин, незалежно від бажання, волі і зусиль, над якими вона не має контролю. Такими є стать, національність, раса, кревність, успадковані титули. Життєве положення людини в такому разі, за спостереженнями А. М. Яковлєва [23:292], визначається організацією суспільства, яке підпорядковує собі індивідів, диктує їм життя й долю.

Досягнутий статус здобувається власними зусиллями індивіда унаслідок вільного вибору. Він пов'язаний зі здобуттям освіти і трудової кваліфікації (студент, інженер), із професійною діяльністю і діловою кар'єрою (фермер, генерал, міністр), із особливими заслугами (народний артист). У сучасному суспільстві визначальну роль відіграє саме досягнутий статус, оцінка людини за її заслугами [16:122].

Коли ж ідеться про *соціальну роль*, то її повязують із соціальною поведінкою і виділяють три аспекти:

– роль як наявна в суспільстві система очікувань щодо поведінки людини, яка займає певне положення, у її взаємодії з іншими людьми;

– роль як система специфічних очікувань по відношенню до себе, людини, що займає певне положення, адже вона демонструє модель своєї власної поведінки у взаємодії з іншими людьми;

– роль як маніфестована поведінка людини, яка посідає певне положення [24].

Роль як феномен соціології співвідноситься з психологічним феноменом ролі. З психологічного погляду поняття "роль" було розглянуто в концепції Е. Берна, американського психолога і психіатра, який займався вивченням гри в міжособистісних стосунках. Е. Берн представив модель статусно-рольової взаємодії людей [25].

Відповідно до його теорії, стан особистості (Я) може бути описано "феноменологічно як когерентна система відчуттів, пов'язаних з певним об'єктом, операційно – як когерентна система типів поведінки; прагматично – як система відчуттів і почуттів, яка визначає відповідну систему типів поведінки" [25:9].

Термін “стан Я”, за Е. Берном, – це різні стани свідомості і зразки поведінки, які цьому станові відповідають, тобто, по суті, це психологічні ролі мовної особистості.

Прагнучи диференціювати і проаналізувати структуру Я і можливі стани, Е. Берн виділив три головні типи стану мовної особистості, які назвав Батько, Дорослий, Дитина. “Кожна людина має в своєму розпорядженні певний, найчастіше обмежений, репертуар станів свого Я. Репертуар цих станів класифіковано за трьома категоріями:

1) стани Я, подібні з образами батьків;

2) стани Я, автономно спрямовані на об'єктивну оцінку реальності;

3) стани Я, що діють від їх фіксації в ранньому дитинстві і мають архаїчні залишки [там само].

Ці стани найяскравіше виявляють себе в міжособистісної комунікації, коли при спілкуванні зі співбесідником людина підсвідомо користується однією з цих трьох масок. Прийняття ролі Батька, Дорослого чи Дитини залежить від статусу комунікантів, особливостей комунікативної ситуації.

Его-стану Батько, Дорослий, Дитина проявляється через трансакти. Розрізняючи три форми трансакту – паралельний, перехресний і прихований, Е. Берн стверджує, що комунікація найбільш ефективна в тому випадку, коли вона відбувається у рамках паралельного трансакту, тобто коли Дитина розмовляє з Дитиною, Дорослий з Дорослим, а батьки з батьками [25].

Розглядаючи людську комунікацію як серію трансактів, Е. Берн розробив теорію трансакційного аналізу, мета якого – з'ясування того, як Я-стан сигналізує про комунікативний стимул і як Я-стан дає відповідну комунікативну реакцію. У результаті цього можна проаналізувати характер і напрям розвитку соціальної інтеракції, розглянути причини і природу міжособистісних конфліктів, скласти схеми ефективних і комунікативно невигідних сценаріїв взаємодії партнерів зі спілкування.

Отже, у психології роль розглядається як система очікувань, що стосуються поведінки людини в суспільстві, тобто простежуємо тісний зв'язок із поняттям соціальної ролі.

Розглядаючи феномен ролі, Л. П. Крисін під соціальною роллю розуміє “певні шаблони взаємних прав і обов'язків” [26:43]. Зразки поведінки засвоюються й приймаються особистістю або нав’язуються їй

оточенням; освоєння ролі потребує часу, оскільки йдеться про стійке відтворення *стереотипів поведінки*. У кожному суспільстві рольові дії визначаються узвичаєними в ньому нормами і часто закріплюються в законах, правилах, інструкціях, статутах тощо [16:142].

На основі цих знань формується комплекс уявлень – стереотипів – стандартної думки про соціальні групи або про окремих індивідів як представників цих груп [27:177]. Стереотип допомагає людині орієнтуватися в обставинах, які не вимагають від неї аналітичного мислення, індивідуального відповідального рішення. З іншого боку, стереотипи сприяють виникненню й закріпленню упереджень – негативного оцінного ставлення, яке часто не відповідає дійсності [28:332]. Науковці [29:99; 30:13-14] розрізняють *авто- й гетеростереотипи*, тобто уявлення про себе і про інших. Так формуються етнодиференціальні ознаки, наприклад, мови, цінностей і норми, історичної пам'яті, національного характеру, елементів матеріальної культури [31:212], що покладені в основу ***етнокультурних стереотипів***. Цікавим є твердження Є. Бартмінського [29:100], що національні стереотипи (в іншій термінології етнокультурні стереотипи) є емоційно маркованими з перевагою неприязні до ближніх сусідів і симпатії до віддалених. Тому оцінка представників різних етнічних груп визначається загальнокультурною опозицією "свій-чужий", а також пов'язана з дружніми стосунками та конфліктами між цими групами. Конфлікти, за спостереженнями Є. Бартмінського [29:99], особливо сприяють виникненню негативних національних стереотипів. При цьому слід зауважити, що національний характер – це не сума характерів окремих його представників, а фіксація типових рис, які наявні різною мірою й у різних комбінаціях у значного числа індивідів. Риси характеру можна зрозуміти лише у співвіднесенні їх із загальною системою цінностей, способом життя народу [31: 136-137].

Дослідження стереотипу, як наголошує польська дослідниця Б. Секульскі [32:155], слід завжди включати в контекст конкретних суспільних процесів й інтересів, оскільки як предметне позначення стереотипу, так і результати цього позначення зазнають їх впливу, і, з іншого боку, задовольняють усю наявну потребу в поясненні й мотивації.

Новий вимір отримують стереотипи, коли вони поєднують інтернаціоналізовані образи з настановами, які спонукають до дій [33:8].

Це означає, що ми маємо більш стереотипні образи у свідомості, ніж реалізуємо у побуті: про людей, країни, історичні події, а також про хороше і погане, про правильне і хибне. Якщо стереотип спрямований на образ "себе" або "чужого", то його можна також визнати як оцінно-нейтральне узагальнення. Наприклад, французи люблять пити вино і розуміються на моді, німці п'ють пиво, жінки витриваліші до болю. Потрібен додатковий поштовх, щоб повністю вичерпати негативний потенціал стереотипу як упередження проти індивідів і груп.

Поняття етнокультурного стереотипу тісно пов'язане з поняттям конотації, яку в даному контексті Л. П. Крисін визначає як стандартну, стійку асоціацію, яку викликає у мовній свідомості носіїв мови вживання того чи іншого слова у даному значенні [26:138]. Часто стереотипи вважаються небажаними через провідну роль, яку вони відіграють у соціальному приниженні, що базується на расових, вікових та інших характеристиках, однак вони є важливими для соціального життя. У ситуації, коли ми не знаємо жодних індивідів, стереотипи допомагають нам зробити припущення, чого очікувати від інших і чого вони очікують від нас; ми покладаємося на наше розуміння тих, хто займає певний соціальний статус [34:261].

Стереотипи родинних ролей вирізняються, за висловлюванням Є. Бартмінського [29:103], яскравою ознакою цінності, причому щодо матері і батька таке оцінювання є позитивним, сягає рівня ідеалізації. У мовно-культурному образі світу мати є, передусім, люблячою, турботливою і поблажливою. Батько, перш за все, вважається піклувальником, суворим, але справедливим, і тільки потім – теж турботливим і поблажливим.

Роль нерідко зумовлює характер мовної поведінки людини, тому маємо говорити про мовні і комунікативні ролі. На думку І. А. Тарасової, мовна роль – це "можливий та допустимий репертуар мовних засобів, які можна вжити в різних ситуаціях спілкування" [35:65]. Серед складових мовної ролі виділяють певний лексичний та граматичний мінімум, інтонацію, просодичні особливості і т. ін. Комунікативні ролі – це "порівняно фіксовані стандарти поведінки і діяльності, які актуалізують взаємозв'язок соціальних характеристик мовної особистості" [35:67]. Як нам видається, поняття "соціальна роль" є гіперонімом по відношенню до психологічної ролі, останнє є гіперонімом до "комунікативної ролі", що є гіперонімом до мовної ролі,

адже включає, крім вербальної, ще і невербальну комунікативну поведінку.

Для рольової поведінки є характерним феномен симетричності і асиметричності, що пов'язаний з вивченням проблеми соціальної маркованості мовних одиниць. Л. П. Крисін, говорячи про необхідність розробки нового напряму в сучасному мовознавстві – соціорусистики, розглядає мовні засоби, які виконують функції соціальних символів на рівні фонетики, акцентології, словозміни, словотвору, синтаксису і лексики [26]. "У кожній мові, – пише автор, – є лексика, яка позначає різні відносини між людьми, – міжособистісні та інституційні, а також відносини між особистістю та суспільством. Лексичні значення таких слів містять у собі свідчення про характер подібних відносин, які можна розділити на відносини підпорядкування (або залежності) і відносини рівності" [26:38].

Л. П. Крисін виділяє соціально орієнтовані значення слів, тобто ті, які називають асиметричні рольові відносини, містять вказівку на нерівність соціальних ролей. Семантична структура таких слів має мінімум два актанти: суб'єкта і адресата (хто має владу над ким). Ілюструючи ціі положення, Л. П. Крисін зупиняється на двох групах прикладів [26:43]:

1) слова, що позначають відносини підпорядкування (залежності), коли роль семантичного суб'єкта вище соціальної ролі об'єкта (рос.: *арестовать, аудиенция, диктатура, кара, контролировать, конфисковать, екзаменовать*);

2) слова, що позначають відносини підпорядкування (залежності), коли роль семантичного суб'єкта нижче соціальної ролі об'єкта (рос.: *вымолить, выплакать, отпроситься, перечить, спорить, покорность, слушаться, хлопотать, молить, спорить* та ін.).

Поряд із соціальними і психологічними ролями дослідники виділяють ще гендерні ролі. Крос-культурні дослідження гендерних ролей грунтуються на положенні про те, що будь-якій культурі властиві прояви маскулінності / фемінності. Відповідно до теорії К. Хофстеда [36], відмінності в гендерних ролях залежать від ступеня статево рольової диференціації у культурах або ступеня її маскулінності / фемінності. У дослідженнях, проведених у Японії і США, вивчалися концепції незалежності і покірності у статевих ролях. У результаті з'ясувалося, що американці цінують незалежність більше за покірність і

в чоловіків, і в жінках, а японці цінують незалежність більше за покірність тільки у чоловіків. Японські чоловіки бачать "ідеальну" жінку менш покірною, що відображає їх бажання до зміни жіночих ролей [цит. за пр.: 37:130].

А. І. Єгорова, займаючись дослідженням рольових взаємин народу саха, виявила, що в жіночих авто-і гетеростереотіпах і в образах традиційних саха переважають позитивні якості, а в чоловічих гетеростереотипах і образах сучасних саха більше негативних якостей [37:144-145]. Крос-культурні дослідження сімейних ролей свідчать про те, що в індивідуалістичних культурах більш близькими є рольові відносини між чоловіком і дружиною (горизонтальна проекція), а в колективістських – між батьками і дітьми (вертикальна проекція).

Порвертаючись до дискурсивної природи рольової поведінки, зазначимо, що вона дійсно диктує вибір стереотипів відповідно до виконуваних ролей у певному типі дискурсу.

Учасники педагогічного дискурсу – це вчитель і учень. Учитель може виступати в різних іпостасях: вчитель як батько, друг, радник, наставник, шкільний або університетський викладач, науковий керівник. Учасники педагогічного спілкування відрізняються принциповою нерівністю рольових позицій: учитель спочатку стоїть "над" учнем, маючи право на дидактичність і педантизм. Покликаючись на В. І. Карасика, зазначимо, що в російській мові концепт "вчитель" позначається словами з переважно нейтральною або позитивною конотацією (рос. *учитель, наставник, педагог*), а його атрибутивами (за даними "Російського асоціативного словника") є оцінні слова з позитивним значенням (*добрая, любимая, строгая учетельница*) [4:29-30]. Статусно-рольова нерівність учасників педагогічного дискурсу відбивається і в аксіологічних протокольних документах, властивих вчителям (рос. *следует, надо, необходимо*).

Для релігійного дискурсу також характерні розбіжності в статусно-рольових позиціях агентів і клієнтів спілкування. Агентом релігійного дискурсу є священнослужитель, клієнтами – парафіяни. Як зауважив В. І. Карасик, специфіка цього типу дискурсу "полягає в тому, що до числа його учасників відноситься Бог, до якого звернені молитви, псалми, сповіді в ряді конфесій і який виступає як суперагент [...] – власне Бог і той, кому він відкрився, тобто пророк" [38:7]. Номінативні одиниці, що використовуються для позначення священнослужителів у різних

релігіях, представлені в мові досить широко (наприклад, в католицькій церкві – рос. *кардинал, епископ, каноник* тощо), що відображає загальну тенденцію: агенти інституційного дискурсу більш диференційовані в номінації, ніж клієнти [38: 190]. Як і в педагогічному спілкуванні, рольові позиції агентів релігійного дискурсу спочатку вище позицій клієнтів: священики мають право роз'яснювати пастві, “синам і дочкам”, що таке добре і що таке погано, як необхідно себе правильно поводити в тій чи іншій ситуації.

У медичному дискурсі також виділяють агентів і клієнтів: першими є медики як представники соціально-професійної групи; до других – належать пацієнти. Медичний дискурс є одним з надавніших, “лікар як носій особливого знання виступає в ролі модифікованого жерця, якому дано було право звертатися до небесних сил для зцілення хворих” [39:103]. У зв'язку з цим очевидною стає близькість медичного та релігійного дискурсів. Агенти цих видів дискурсу є статусно-привілейованими в більшості ситуацій спілкування. Однак, як справедливо зауважує Л. С. Бейлінсон, для відновлення нормального психічного стану людей і створення атмосфери довіри та конфіденційності, що є вимогою медичної етики, лікар може прагнути до створення ситуацій з рівними рольовими позиціями комунікантів [39:8].

Рівність партнерів є, на думку дослідників, основним принципом наукового дискурсу. “Учасниками наукового дискурсу є дослідники як представники наукової громадськості, при цьому характерною особливістю цього типу дискурсу є принципова рівність учасників наукового спілкування в тому плані, що ніхто з дослідників не володіє монополією на істину, а нескінченність пізнання змушує кожного вченого критично ставитися як до чужих, так і до своїх здобутків” [4:12]. На вищевказану особливість наукового дискурсу вказує і офіційно прийняте в наукових колах звернення рос. “коллега”, покликане нівелювати всі статусно-рольові ознаки комунікантів. Але, як зазначає В. І. Карасик, рівність клієнтів та агентів наукового дискурсу є відносною, бо авторитет, наукові заслуги, численні публікації роблять позицію майстрів науки вагомішою, хоча наявність у молодих учених власних думок і здатності аргументовано і переконливо їх доводити в ході наукової дискусії дещо нейтралізує статусно-рольову нерівність. Специфікою наукової діяльності, спрямованої не тільки на подальші

дослідження, а й на підготовку нових кадрів, пояснює і той факт, що діада "агент – клієнт" вдало працює при описі учасників інших типів дискурсу. "Вчені виступають у кількох іпостасях, виявляючи при цьому різні статусно-рольові характеристики: вчений-дослідник, вчений-педагог, учений-експерт, вчений-популяризатор. Клієнти наукового дискурсу – це широка публіка, яка читає науково-популярні журнали і дивиться відповідні передачі, з одного боку, і початківці дослідники, які проходять навчання на кафедрах і в лабораторіях, з іншого боку" [4].

Підсумовуючи, зазначимо, що мовна особистість як певний соціально-психологічний і гендерний тип формує власні стереотипи її рольової поведінки, які мають соціокультурне і етнопсихологічне забарвлення, тобто визначаються суспільством і базуються на культурно-історичних і національно-психологічних традиціях конкретних груп людей. Специфіка мовної поведінки та її стереотипізація залежить від ролей учасників соціальної комунікації. Комунікативні ролі – це фіксовані стандарти – етнокультурні стереотипи, що формуються на основі статусно-рольової поведінки мовної особистості, базуючись на граматичному і лексичному мінімумах, інтонації, просодичних особливостях тощо, і зумовлюються різними дискурсивними практиками.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арутюнова Н. Д.* Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с. 2. *Бєлова А. Д.* Поняття "стиль", "жанр", "дискурс", "текст" у сучасній лінгвістиці / А. Д. Бєлова // Вісник "Іноземна філологія" / [гол. ред. О. І. Чередниченко]. – К. : Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2002. – № 32.– С. 11–14. 3. *Бурбело В. Б.* Сучасні концепції дискурсу та лінгвопрагматичні засади дискурсології / В. Б. Бурбело // Вісник "Іноземна філологія" / [гол. ред. О. І. Чередниченко]. – К. : КНУім.Тараса Шевченка, 2002. – Вип. 32–33. – С. 79–84. 4. *Карасик В. И.* О типах дискурса / В. И. Карасик, В. И. Шаховской // Языковая личность : институциональный и персональный дискурс : [сб. науч. тр.] / [отв. ред. В. И. Карасик, Н. А. Красавский]. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20. 5. *Корольов І. Р.* Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві : визначення, структура, типологія / І. Р. Корольов // Studia Linguistica : [зб. наук. праць] / [відп. ред. І. О. Голубовська]. – К. : Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 6. – С. 285–305. – Режимдоступу : http://www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_6_2/285_305.pdf 6. *Renkema J.* Introduction to discourse studies / Jan Renkema. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2004. – 363 p. 7. *Черхава О. О.* Дефініції місіонерського дискурсу крізь призму суміжних понять теологічної лінгводискурсології / О. О. Черхава // Вісник КНЛУ / [гол. ред. А. В. Корольова]. – К. : Вид-во КНЛУ, 2013. – С. 122–133. 8. *Современная западная социология*: словарь / [сост. Ю. Н. Давыдов и др.]. – М. : Политиздат, 1990. – 432 с. 9. *Путилло Л. В.* Социология. Учебный курс [Электронный ресурс] / Л. В. Путилло. – Режим доступа : http://www.e-college.ru/xbooks/xbook207/book/index/index.html?go=index* 10. М*арцинковская Т.* История психологии [Электронный ресурс] / Т. Марцинковская. – Режим доступа :

© *Шутова М. О.*

http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/marcin/index.php 11. *История социологии в Западной Европе и США* : [учебник для вузов] / [отв. ред. Г. В. Осипов]. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 576 с. 12. *Бакумова Е. В*. Ролевая структура политического дискурса : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : 10.02.19 / Е. В. Бакумова. – Волгоград, 2002. – 44 с. 13. *Етимологічний словник української мови* / [уклад. і гол. ред. О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 5. –С. 119–120. 14. *Random House Kernerman Webster's College Dictionary* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dictionary.reference.com/browse/role 15. *Симончук О. В.* Середній клас у соціальній структурі українського суспільства / О. В. Симончук // Структурні виміри сучасного суспільства : [навч. посібник] / [гол. ред. С. Макеєва]. – К. : Вид-во Інституту соціології НАГН України, 2006. – С. 209–243. 16. *Юрженко Л. В.* Соціальна структура суспільства : [навч. посібник] / Лілія Вікторівна Юрженко. – К. : АПСВ, 2005. – 295 с. 17. *Карасик В. И.* Язык социального статуса / Владимир Ильич Карасик. – М. : Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. – 330 с. 18. *Йорданова Л.* Езиковите волности на експресията (в руски и български език) : [Электронный ресурс] / Л. Йорданова. – Режим доступа: http://rusfil.slovo.uni-plovdiv.bg/?page_id=715 19. *Леонтьев А. А.* Основы психолингвистики / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 287 с. 20. *Фрумкина Р. М.* Психолингвистика : [учеб. пособие] / Ревекка Марковна Фрумкина. – М. : Издательский центр “Академия”, 2003. – 320 с. 21. *Харчева В. Г.* Основы социологии : [учебник] / Валентина Геннадьевна Харчева. – М. : КноРус : Логос, 2000. – 302 с. 22. *Фролов С. С.* Социология : [учебник] / Сергей Станиславович Фролов. – М. : Наука, 1994. – 256 с. 23. *Яковлев А. М.* Социальная структура общества : [учебник] / Александр Максимович Яковлев. – М. : Изд-во “Экзамен”, 2003. – 384 с. 24. *Кондратьев М. Ю*. Азбука социального психолога-практика / М. Ю. Кондратьев, В. А. Ильин. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 464 с. 25. *Берн Е*. Ігри, у які грають люди. Психологія людських взаємин / Ерік Берн. – К. : ЛІТУР, 2002. – 576 с. 26. *Крысин Л. П.* Слово в современных текстах и словарях. Очерки о русской лексике и лексикографии / Леонид Петрович Крысин. – М. : Знак, 2008. – 320 с. 27. *Демьянков В. З.* Стереотип / [сост. В. З. Демьянков и др.] // Краткий словарь когнитивных терминов – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – С. 177–179. 28. *Гуревич П. С.* Стереотип / [сост. П. С. Гуревич и др.] // Современная западная социология : словарь. – М. : Политиздат, 1990. – 432 с. 29. *Bartmiński J.* Stereotypy mieszkają w języku : Studia etnolingwistyczne / Jerzy Bartmiński. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytety Marii Curie-Skłodowskiej, 2007. – 360 s. 30. *Hoffman E*. Ethnostereotype in der Businesskomunikation / E. Hoffman, U. Theissen // Junge Slawistik in Österreich. – Innsbruck : Institut für Sprachwissenschaft, 2000. – S. 13–45. 31. *Стефаненко Т. Г.* Этнопсихология / Татьяна Гавриловна Стефаненко. – М. : Институт психологии РАН, “Академический проект”, 1999. – 320 с. 32. *Sekulski B.* “Hände hoch, ich liebe dich!”. Stereotype Bilder im deutschen Minimalwortschatz. Ergebnisse eines deutsch-polnischen Projekts / B. Sekulski // Sprachliche und soziale Stereotype / hrgs. von Margot Heinemann. – Frankfut am Main : Lang., 1998. – 185 s. 33. *Heinemann M.* Konzepte von Stereotypen – statt einer Einleitung / M. Heinemann // Sprachliche und soziale Stereotype / hrgs. von Margot Heinemann. – Frankfut am Main : Lang., 1998. – 185 s. 34. *Джонсон А. Г*. Тлумачний словник з соціології / Алан Г. Джонсон ; [пер. з англ. за наук. ред. В. Ісаєва, А. Хоронжого]. – Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту імені І. Франка, 2003. – 480 с. 35.*Семейн Л. Ю.* Когнитивные аспекты лингвокультурологии / Л. Ю. Семейн, И. А. Тарасова. – Омск, 2005. – 72 с. 36. *Hofstede G*. Cultures and Organizations. Software of the Mind / Girt Hofstede. – L. : etc.McGraw-Hill, 1991. – 250 p. 37. *Лебедева Н. М.* Введение в этническую и кросс-культурную психологію : [учебное пособие] / Надежда Михайловна Лебедева. – М. : Ключ, 1999. – 224 с. 38. *Карасик В. І.* Про категорії дискурсу / В. І. Карасик // Мовна особистість : соціолінгвістичні та емотивні аспекти. – Волгоград : Зміна, 1998. – С. 185–197. 39. *Бейлинсон Л.* Профессиональная речь логопеда / Любовь Бейлинсон. – Изд-во Сфера, 2005. – 160 с.

© Шутова М. О.

ЗМІСТ

Алєксєєва І. О. Концепт YOGA крізь призму назв книг *(на матеріалі англомовних видань)* …… 3

Амеліна М. Ю. Взаємодія вербального та невербального компонентів в текстах іспаномовної реклами …….. 12

Андрійченко Ю. В. Жінка як втілення лиха і нещастя в мовній картині світу: лінгвопрагматичний аспект …… 20

Артемова Л. В. Сучасна іспанська авторська публіцистика: жанр критики ……... 26

Берегова О. А. Метафоризація іспанської народної загадки ….. 35

Великодська О. О. Переклад англійських присудків в аспектуальній формі українською мовою …… 42

Власенко М. С. Прагматичне значення підрядних означальних речень в іспанських законодавчих текстах ……... 50

Волгіна О. О. Стилістична варіативність і когнітивна лексикографія …….. 58

Волосенко І. В. Комунікативні тактики репрезентації іміджу молоді у німецькомовній блогосфері ……. 65

Галицька Є. А. Назви парфумерно – косметичних товарів як номінативно – інформаційний структурний каркас ……. 73

Гетьман З. О. Складники соціального контексту мовленнєвого спілкування ……. 90

Головач У. В. Прагматичний аспект перекладу у світлі теорії мовної комунікації …… 93

Гузієва А. І. Структурно-семантичні особливості іспаномовної блогосфери …… 110

Дмитрук О. В. Заголовки інтернет повідомлень як засіб маніпуляції свідомістю ……... 117

Дундій П. Н. Запозичення та запозичування англо-американізмів у німецькомовному дискурсі *(на прикладі фінансової та банківської термінології)* …….. 122

Дьомкіна О. В. Авторитет та влада як основа мовленнєвого впливу у інституційному дискурсі ……. 131

Єсипович К. П. Лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підходи в дослідженні концепту куртуазність у французькому фольклорному дискурсі …….. 137

Касіян Г. В. Мовленнєвий етикет як засіб реалізації комунікативних стратегій у суспільно-політичному дискурсі …… 145

Козаченко Я. Трансформована маскулінність Роберта Фроста ……. 154

Козько Г. С. Лексика колоніального дискурсу в оповіданнях Сомерсета Моема …… 159

Korbozerova N. M. Clasificación semántica de los marcadores españoles de relación supraoracional ……... 169

Котенко В. Л. Реалізація естетичної категорії *героїчного* у іспанськомовному спортивному дискурсі *(на матеріалі футбольної тематики)* …… 172

Крижановська М. В. Особливості вербалізації ситуації комунікативної асинхронії в адресантно-адресатній конфігурації "чоловік-жінка" у процесі формування сімейного дискурсивного простору *(на прикладі сучасної італійської мови)* ……... 182

Круківська О. В., Круковський В. І. Концепт, термін, дефініція і спеціалізований дискурс …… 188

Курченко О. О. Грані вербальної ввічливості в іспанській мові: національна специфіка подяки …… 200

Лісняк С. П. Деякі функціонально-стилістичні характеристики фразеологічних одиниць в мові іспанської преси …… 207

Літинська Н. В. Концепт *IMMIGRAZIONE* в італійській мовній свідомості …… 219

Лобода Ю. А. Прагмакультурні аспекти перекладу англійськомовних міфологем ……. 225

Лук'янченко М. П. Лексичні трансформації при перекладі українською мовою "Першої людини" Альбера Камю ……... 233

Мегела І. П. "Люблю і ненавиджу" Катулла VS "Ars amatoria" Овідія ……. 242

Молокова О. Ф. Мезоконцепт *СЕРЕДОВИЩЕ ІСНУВАННЯ* як структурний компонент текстового мегаконцепту *ПАМ'ЯТЬ (на матеріалі псевдоавтобіографіїП. Модіано)* …… 257

Моренець І. М. Морфологічної продуктивності словотворення в сучасній іспанській мові …….. 269

Назаров Н. А. Культурна роль лексикографічної діяльності Памви Беринди на тлі західноєвропейської філології XVI–XVII століть …… 275

Настенко С. В. Ключові концепти іспанської поезії XII – XX століть: когнітивна динаміка …….. 283

Негода М. М. Мовний стандарт та діалект у Італії …… 289

Охріменко В. І. Смислова структура модального оператора *in pratica (на матеріалі італійської мови)* …… 293

Падалка Ю. М. Суб'єктивно-модальне значення словотворення *(на матеріалі іспанської мови)* …… 300

Пахолок З. О. Повторюваність як категорія фізичного і психічного світу людини …… 305

Переверзєв Д. І. Ностратична лексика і ностратичний міф у мові Тараса Шевченка *(на прикладі вірша "Садок вишневий коло хати")* ……... 317

Пилипенко Р. Є. Історична періодизація вивчення творчості тараса шевченка в німецькомовних країнах ……. 324

Пількевич А. М. Національна специфіка іспанського гумору …… 334

Попова Н. М. Принцип єдності свідомості й діяльності та його відображення у взаємодії концептуальної й мовної картин світу ….. 341

Савлук О. М. Синтагматичний та парадигматичний аспект дієслівної перифрази ……... 350

Саєнко С. Г. Письмовий переклад поправок офіційних робочих документів Ради Європи: примара буквалізму …….. 354

Сингаївська Г. В. Власне ім'я в лексико-семантичній системі мови ……... 365

Столярова А. А. Мовностилістична та композиційна специфіка текстів інструкцій до побутової техніки новогрецькою мовою ……... 374

Толстова О. Л. Семіотична система емотиконів в іспаномовному інтернет-спілкуванні …… 382

Філоненко Н. Г. Концептуальний зміст синтаксичних одиниць у сучасних французьких художніх прозових текстах ……. 389

Цимбалиста О. А. Засоби відображення усмішки персонажів в англійських художніх текстах …… 396

Чернишова Ю. О. Релігійний переклад як особливий вид перекладацької діяльності …….. 408

Черхава О. О. Дискурсивна композиція релігійного тексту *(на матеріалі англо-, німецько-, україно- та російськомовних календарних релігійних путівників)* ……... 415

Чорна Н. В. Теоретичні засади вивчення іспаномовного постмодерного художнього дискурсу ……... 429

Шавелашвілі Є. В. Морфологічна категорія ступенів вияву ознаки якісних прикметників турецької мови …….. 435

Шутова М. О. Дискурсивна природа рольової поведінки мовної особистості та її вплив на формування етнокультурних стереотипів ……... 442

Зміст ……. 457

Contents ……... 461

CONTENTS

Alexeyeva I. O. The concept of yoga through book titles *(based on English publications)* ……. 3

Amelina M. Y. Interaction of verbal and non-verbal components in texts of Spanish-language advertisements ……. 12

Andriichenko Y. V. The woman as a trouble and bad luck impersonation in the language picture of the world: pragmatic aspect … 20

Artemova L. V. Modern Spanish Author Journalism: Critics Gender …… 26

Beregova O. A. Metaphorization of Spanish folk riddle …….. 35

Velykodska O. O. English-Ukrainian predicate translation with respect to the category of aspect …… 42

Vlasenko M. S. Pragmatic meaning of attributive sentences in Spanish legislative texts ……. 50

Volgina O. O. Stylistic variation and cognitive lexicography …….. 58

Volosenko I. V. Communicative tactics of the representation of the youth image in german blogosphere …….. 65

Galytska E. A. Names of perfume-cosmetic goods as a nominative-information structural framework …….. 73

Guetman Z. O. Constituents of the social context of speech communication ……... 90

Golovach U. V. Pragmatic aspect of the translation in the light of the theory of linguistic communication ……... 93

Guzieva A. I. Structural and semantic peculiarities of the Spanish language blogosphere ……. 110

Dmytruk O. V. The Titles of Internet Messages as the Means of Mind Manipulation …… 117

Dundiy P. N. The loanword and the borrowing of Anglo-Americanisms in the German language discourse *(based on financial and banking terminology)* …….. 122

Diomkina O. V. Authority and Power as the basis of speech influence in institutional discourse …… 131

Yesypovych K. P. The linguistic and cognitive and linguistic and cultural approaches in the study of the concept cortezia in the French folk discourse …… 137

Kasiyan G. V. Speech etiquette as a way of realization of communicative strategies in social-politic discourse …… 145

Kozachenko Y. Transformed masculinity of Robert Frost ……... 154

Koz'ko G. S. Lexical items of colonial discourse in stories of Somerset Maugham ……... 159

Korbozerova N. M. Clasificación semántica de los marcadores españoles de relación supraoracional ……... 169

Kotenko V. L. The aesthetic category of *heroic* and its formation in the Spanish sports discourse *(based on the subject of football)* ……. 172

Krizhanovska M. V. The peculiarities of communicative asynchrony situation's verbalization in the "husband-wife" addressor-addressee configuration in the process of family discourse space's creation *(on the material of the modern Italian language)* …… 182

Krukivska O. V., Krukovsky V. I. Concept, term, definition and specialized discourse ……..... 188

Kurchenko O. O. Facets of verbal politeness in Spanish: national thanking peculiarities ……. 200

Lisnyak S. P. Some functional and stylistic characteristics of phraseological units in Spanish periodicals …… 207

Litynska N. V. IMMIGRAZIONE concept in Italian language consciousness ……. 219

Loboda Y. A. Pragmatic and cultural aspects of English language mythologeme translation …… 225

Lukyanchenko M. P. Lexical transformations in translation into Ukrainian of the novel "The First Man" by A. Camus …….. 233

Megela I. P. «I lobe and I hate» by Catullus vs «the art of love» by Ovid (comparative acpect) ……. 242

Molokova O. F. Mesoconcept *EXISTENCE SPACE* as a hierarchical component of textual megaconcept *MEMORY* in P. Modiano's faction …….. 257

Morenets I. M. Morphological productiveness of word formation in modern Spanish …… 269

Nazarov N. A. Cultural role of Pamvo Berynda's lexicographical activity against the background West European philology of XVI – XVII c. …… 275

Nastenko S. V. Key concepts of the Spanish poetry of the XII – XX centuries: cognitive dynamics …….. 283

Negoda M. M. The language standard and dialects in Italy ……. 289

Okhrimenko V. I. Sense structure of modal operator *in pratica (in Italian)* …….. 293

Padalka Y. M. The subjective modal value of word formation in Spanish ……... 300

Pakholok Z. O. Repetition as the category of physical and mental world of human being …… 305

Pereverzev D. I. Nostratic lexis and Nostratic myth in Taras Shevchenko language *(on the example of the verse "Cherry orchard at the house")* ……... 317

Pylypenko R. E. Historical periodization of Taras Shevchenko study in the German-speaking countries …… 324

Pilkevych A. M. National specificity of Spanish humor ……... 334

Popova N. M. The unity principle of consciousness and activity as the interaction of Spanish conceptual and language world views ……. 341

Savluk O. M. Syntagmatic and paradigmatic aspect of the verbal periphrasis …….. 350

Saienko S. G. Translation of Council of Europe official working documents: ghost of literalism ……... 354

Syngayivska G. V. Proper name in the lexical-semantic system of language ……. 365

Stolyarova A. A. Linguostylistic and Compositional Features of Instructions for Home Appliances in Modern Greek ……. 374

Filonenko N. G. Conceptual content of syntactic units in modern French prose literary texts …….. 382

Tolstova O. L. The semiotic system of emoticons in Spanish internet-communication ……. 389

Tsymbalysta O. A. Means of characters' smiles representation in British fictions …… 396

Chernyshova Y. O. Religious Translation as a Specific Type of Translation Practice ……... 408

Cherhava O. O. Discoursive composition of religious text *(on the base of English-, German-, Ukrainian-, Russian Religious Calendar Guides)* ……... 415

Chorna N. V. Theoretical base studies of the Spanish-language Postmodern Literary Discourse …….. 429

Shavelashvili E. V. Morphological category of the degrees of comparison of qualitative adjectives of the turkish language …… 435

Shutova M. O. The discoursive nature of the role behaviour of lingual personality and its impact on the formation of ethno-cultural stereotypes …….. 442

Зміст ……. 457

Contents ……... 461

Підп. до друку 25.11.2013. Формат 60×84 1/16. Папір. офс. Гарнітура "Таймс". Друк. офс.
Ум. друк. арк. 27,0. Обл.-вид. арк. 27,8. Наклад 300 прим. Зам. 840.

Віддруковано у видавництві "ЛОГОС" з оригіналів автора.
Свідоцтво ДК № 201 від 27.09.2000 р.
01030, Київ-30, вул. Богдана Хмельницького, 10, тел. 235-6003